KUR'ÂN-I KERÎM'DE
ÇOK ANLAMLILIK

Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

Mehmet OKUYAN

1965 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Çaykara'da, orta öğrenimini ise Trabzon'un Hayrat ilçesinde tamamladı. 1983 yılında girdiği Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1987 yılında mezun oldu. 1988 yılında aynı fakültede Tefsir Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 1990 yılında Yüksek Lisansı, 1994'te ise Doktorayı tamamladı. Aynı yıl Yardımcı Doçentlik kadrosuna atandı. 2002 yılında Doçent, 2008'de ise Profesör unvanını aldı. Halen OMÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda öğretim üyeliğine devam etmektedir. 3 çocuk babasıdır. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ÇOK ANLAMLI KELİMELER

أ

ب

ت

ث

ج

ش

ص

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ÇOK ANLAMLI EDATLAR

ÖNSÖZ

Yüce Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e, âline ve ashâbına salât ve selâm niyazıyla...

Kur'ân, sunduğu mesajıyla insanı muhatap alan bir kitaptır. Kendisini "insanlara yol gösterici" olarak tanımladığı için, bu durum onun anlaşılabilir bir kitap olduğunu göstermektedir. Çünkü yol gösterme anlaşılmayı gerektirir. Kur'ân da üzerinde düşünülmesi ve akledilmesi için apaçık Arapça indirilmiş ve kolaylaştırılmış bir kitap olduğunu beyan etmektedir. Kur'ân'ın ilâhî mesaj üzerinde düşünülüp akledilmesine yönelik bu talebi, onun anlaşılabilir oluşunun bir başka göstergesidir.

Kur'ân kendisini bu şekilde nitelendirdiğine göre, "Kur'ân'ı anlamak acaba gerçekten çok kolay bir şey midir?" Bu soruya, ilk muhataplar olan sahâbe nesli açısından yaklaştığımızda, cevap elbette "evet" olacaktır. Çünkü onlar, her şeyden önce Arap idiler ve *Sünnetullah* gereği (İbrâhim 14/4) Kur'ân da onların konuşup anlaştıkları dilde nâzil olmuştu. Yine onlar, Kur'ân'ın 20 yılı aşkın vahyedilme sürecine bizzat şâhit olmuşlardı. Bu avantajlarından dolayı, Kur'ân'ı anlama konusunda dil düzeyinde bir sorunla karşılaşmadıkları gibi, nüzulün tabiî bağlamına vâkıf olamamayla ilgili herhangi bir problemle de karşılaşmamışlardı. Çünkü Kur'ân'ın indirildiği tabiî bağlamın en önemli unsurlarından biri, bizzat sahâbîlerin biyolojik varlıkları idi.

"Kur'ân'ı anlamak kolay mıdır?" sorusunu Kur'ân'ın sonraki ya da dolaylı muhatapları açısından cevaplamaya kalktığımızda ise, verilecek cevap ise bu defa elbette "hayır" olacaktır. Zira bizim de içinde bulunduğumuz sonraki nesiller, Kur'ân'a şifâhî bir hitap olarak değil, yazılı bir kitap olarak muhatap oldular. Bu nesiller, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerinde, vahyin kesilmesi ve zamanın geçmesiyle birlikte Kur'ân'ın inişine şâhitlik eden neslin dünyadan ayrılmaları, adeta bir canlı organizma gibi olan dilin değişime uğraması ve buna bağlı olarak kelime, terim ve kavramların anlam kaymalarına maruz kalmasının sebep olduğu bütün engelleri bir şekilde aşmak durumundadırlar. Günümüz açısından bakıldığında, Kur'ân metninin vahyedildiği zaman kesiti ile günümüz insanının arasına tam on dört asırlık bir mesafe girmiştir. Bu mesafeye rağmen, Kur'ân'ı ilk neslin anladığı şekilde anlamanın son derece zor bir iş olduğu âşikârdır.

Kanaatimizce, modern dönemde gerçekleştirilecek olan bir tefsir ve yorum faaliyetinde takip edilecek en sağlıklı yöntemlerden biri, "Kur'ân'ın kullandığı terim ve kavramları, onun metinsel bütünlüğü içerisinde yorumlamak ve anlamlandırmak"tır. Bu yöntemin klasik tefsir usûlündeki karşılığı ise, "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsîri Metodu"dur.

İşte biz de bu çalışmada, söz konusu yöntem çerçevesinde Kur'ân metninde birden fazla anlamda kullanılan çok anlamlı (*zû vucûh*) kelimeleri ve kısmen de edatları inceledik. Çalışmamızda yer verdiğimiz kelimelerin belirlenmesinde, büyük ölçüde Mukâtil b. Süleymân'ın (öl. 150/767) *el-Vücûh ve'n-Nezâir*'ini, Dâmeğânî'nin (öl. 478/1085) *Kâmûsu'l-Kur'ân* veya diğer adıyla *Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*'ini ve İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzır fî 'İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir* adlı eserini esas aldık. Elbette bu sırada incelemeye konu edindiğimiz kelimelere verilen farklı anlamlar için çeşitli tefsirlere de müracaat etmeyi ihmal etmedik.

Klasik *Vucûh ve Nezâir* ilminde, "değişik kelimelerin aynı veya benzer anlama gelmesi" demek olan *nezâir* örneklerini bu

çalışmada ele almadık. "Anlam benzeşmesi" demek olan *Nezâir* örnekleri başka bir çalışmanın konusu olabilecek kadar geniştir. Çeşitli ya da çok anlamlı kelimelerin incelenmiş olmasından hareketle, çalışmamızı sadece *vucûh* kategorisine giren kelimeleri ve edatları incelemekle sınırlı tuttuk.

Kavramların tespitinde herhangi bir eksiklik yapmamaya çalıştık. Kelimeleri incelerken yukarıda belirttiğimiz üç kaynağın ittifakla ele aldıklarına öncelik verdik. Ancak bu eserlerde yer almasına rağmen, bizce anlam farklılıkları çok belirgin olmayan kelimeleri çalışmamıza koymadık. Bunun yerine, eserimizin bu baskısında Kur'ân'daki bütün çok anlamlı kelimeleri 606 kelime olarak ele aldık; 25 edatı da kısmen inceleyerek, çok anlamlılık konusunda bir hizmet sunmaya gayret ettik.

Çalışmamızda Kur'ân'daki kelime ve edatların anlamları inceleme konusu olduğu için kelimeleri ve edatları *elifbâ*'daki sıralamaya göre dizdik. Önce kelimenin üç harfli Arapça kökünü, ardından Türkçe karakterlerini ana başlık olarak vererek, kelimeleri daha kolay bir şekilde takip etme imkânı sunmayı amaçladık. Bu arada kelimelerin Kur'ân'da farklı anlamlara konu olan değişik kalıplarını da başlığın altına yazdık; yani herhangi bir kelimenin Arapçadaki bütün türevlerini ve anlamlarını değil, Kur'ân'da geçen ve farklı anlam içeren kalıplarını bu alt başlıklarda belirttik.

Kullanım örnekleri çok fazla olan kelimelerin kısmen daha az olan anlam örneklerini dipnotlarda verdik; yaygın olan anlam örneklerini ise teker teker zikretmeyi uygun görmedik. Bunun yerine, Kur'ân'da geçen kalıplarını yazarak, söz konusu kalıplardaki anlamın ne olduğunu belirtmeyi yeterli gördük. Okuyucuya kolaylık olması amacıyla, kelimeleri Latin harfleriyle yazarken de örnek verdiğimiz geçtiği şekliyle vermeyi uygun gördük. Hepsinde mastar veya *eliflâm*lı kullanımı tercih etmedik.

Kelimelerin farklı anlamlarını büyük çoğunlukla maddeler halinde vermeye çalıştık; ancak birbirine çok yakın anlamları olanları veya iki anlam taşıyan kelimeleri ayrı ayrı maddelendirmeyip,

sadece başlığın altında bir paragraf halinde vermekle yetindik.

Kelime ve kavramların İslâm ilim ve kültür geleneğinde arz ettiği önemi göz önünde bulundurduk ve bu çerçevede bazı kavramları ayrıntılı olarak incelerken, bazılarını daha dar ve kısa bir şekilde ele aldık.

"Kur'ân'da çok anlamlılık" denince bu ifadenin kapsamına edatların girdiğini de unutmamak gerekmektedir. Bu nedenle, detaylı olmasa da bazı örnekler vererek konunun edatlarla ilişkisini tespite çalıştık. Teker teker bütün edatları incelemek ve hepsinin kullanımlarını tıpkı kelimelerde olduğu gibi dipnotlandırmak büyük bir çaba, hatta müstakil bir çalışma gerektireceği için, o konuyu başka bir zamana ertelemeyi veya diğer ilim adamlarına bırakmayı tercih ettik. Ele aldığımız edatın diğer edatlardan herhangi birinin yerine kullanılmış olması halinde, bu farklı edatın hangisi olduğunu ifade etmeye ve bu durumu örneklendirmeye çalıştık; yani edatların kendi özel anlamları üzerinde ayrıntılı olarak durmadık.

İnsanoğlu hata ve nisyan sahibidir. Bunun içindir ki, kısmî bir Kur'ân sözlüğü vasfını taşıyan bu çalışmamızın birtakım kusur ve eksiklikleri olduğunu elbette kabul ediyoruz. Bu noktada yöneltilecek yapıcı eleştirilerin eksikliklerimizi gidermede bize ışık tutacağını belirtiyor, bu katkıların kitabı tamamlayan unsurlar olacağını beyan ediyor ve yardımı olacak kardeşlerimize şimdiden teşekkür ediyoruz.

Bu kitabın ilk baskısının hazırlanışında yardım eden Mustafa Öztürk'e, Muhittin Düzenli'ye ve diğer kardeşlerimize, bu baskının hazırlanışında ise büyük desteğini gördüğüm oğlum Ahmet Selim Okuyan'a özellikle teşekkür ediyor, Rabbimden kendilerine istikametli bir ömür nasip etmesini niyaz ediyorum.

Ayrıca ve bâhusus, bu çalışmanın raflardan indirilip vahyi anlamak isteyen Kur'ân talebelerinin hizmetine sunulması fikrini gündeme getiren iki kişiye daha teşekkür etmek bir kadirşinaslık gereğidir. Bunlardan ilki, bu naçiz çabayı bıkmadan usanmadan takip eden ve bir Kur'ân hizmetkârı olan eşim Fatma Okuyan'dır;

diğeri ise bir taraftan hafızlık yapan, bir taraftan da okula devam eden, bu arada "Kur'ân'da çok anlamlılığın" vahyi anlamada ne kadar büyük bir önemi olduğunu fark eden ve kendisine "vahyin kızı" olması için dua ettiğim değerli öğrencim Mervenur Uzgur'dur. Hem eşime hem de Mervenur'a, Rabbimden hayırlı, feyizli ve bereketli bir ömür ihsân etmesini, onları hem dünyada hem de âhirette Kur'ân'ın arkadaşlığından ayırmamasını, gerçek bilgi ve ışık olan vahyin aydınlığından onları, bizleri ve Kur'ân talebelerini mahrum bırakmamasını en kalbî dileğim olarak Yüce Allah'tan niyaz ediyorum.

Gayret bizden, başarı Yüce Allah'tandır.

Mehmet OKUYAN

KISALTMALAR

Ank.	:	Ankara
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	:	*İbn*
bk.	:	Bakınız
çev.	:	Tercüme/çeviri
DİA.	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DEÜİFD	:	Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
EÜİFD	:	Erciyes Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
İst.	:	İstanbul
krş.	:	Karşılaştırınız
md.	:	Maddesi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	:	Neşreden
OMÜİFD	:	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
öl.	:	Ölümü
s.	:	Sayfa
sa.	:	*Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem*
thk.	:	Tahkik
trs.	:	Tarihsiz
vd.	:	Ve devamı
yay.	:	Yayınları
y.y.	:	Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. KUR'ÂN İLİMLERİ (ULÛMU'L-KUR'ÂN) TERİMİ

Ulûmu'l-Kur'ân terimi bir izafet terkibidir. Bu terkipte yer alan *ulûm* (ilimler) kelimesi, Arapça'da "bilmek, anlamak" manasına gelen *ilim* lafzının çoğuludur. *Ulûm* lafzının *Kur'ân*'a nispet edilmesiyle oluşan *Ulûmu'l-Kur'ân* tamlamasının terim olarak karşılığı ise, "nâzil oluşu, bir araya getirilmesi, yazılması, okunması, tefsiri, i'câzı, nâsihi, mensûhu ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi yönünden Kur'ân'la ilgili olan ilmî disiplinler"[1] şeklinde ifade edilmektedir.

Kur'ân ilimlerinin konusu, isminden de açıkça anlaşılacağı gibi, bizzat Kur'ân'ın kendisidir. Çünkü bu ilimler, Kur'ân'ı anlamanın alt yapısını oluşturan metodik unsurları içermekte ve dolayısıyla ilâhî kelâmın sağlıklı şekilde anlaşılmasına hizmet etmektedirler.[2] Bu noktada *Ulûmu'l-Kur'ân*'ın tefsir usûlü disipliniyle ne tür bir ilişkisi olduğu sorulabilir.

Bazı araştırmacılar, ilk defa Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (öl. 1176/1762)'nin kullandığı Usûl-i Tefsîr teriminin Ulûmu'l-Kur'ân

---

1 Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, I, 12, 27.

2 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 27-28.

terimiyle aynı içeriğe sahip olduğunu savunurken, bazıları bu iki terimin delâlet ettiği şeyler arasında fark bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Meselâ Hâlid Abdurrahmân el-Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâidüh* adlı eserinde tefsir usûlünü Kur'ân ilimlerinden ayrı saymakta ve bu terimle ilgili bilgileri ayrı başlıklar altında vermektedir.

el-Akk'a göre, tefsir usûlü, müfessirin Kur'ân âyetlerini tefsir ederken takip edeceği usul ve kaideleri içeren bir ilimdir.[1] Ulûmu'l-Kur'ân ise, Kur'ân'la ilgisi bulunan kıraat, resm-i osmânî, garîbu'l-Kur'ân, icâz, nâsih-mensûh, muhkem ve müteşâbih gibi ilimlerden oluşmaktadır.[2]

el-Akk'ın bu ayırımından hareketle, Kur'ân ilimlerinin genel, tefsir usûlünün ise özel bir ilmî disiplin olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki: Kur'ân ilimleri, Kur'ân ve tefsirle ilgili tüm ilmî disiplinleri kapsayıcı boyutta oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. Oysa tefsir usûlü, ağırlıklı olarak sahih tefsirin şartları, anlama ve yorumlamanın ilkeleri ve delâletin türleri gibi kuralları içermektedir. Ayrıca, Kur'ân ilimleri Kur'ân'ın anlaşılmasında dolaylı bir etkiye sahip iken, tefsir usûlü doğrudan anlama ve yorumlamanın yöntem ve metotlarını sunar.[3]

Kur'ân ilimlerinin sayısı hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Mesela, Kur'ân'da her şeyin bilgisinin bulunduğu kabulünden hareketle Zerkeşî (öl. 794/1391), söz konusu ilimlerin herhangi bir sayı ile sınırlandırılamayacağını belirtmiş; ancak el-*Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde sadece 47 ilmi inceleme konusu yapmıştır.[4] Suyûtî (öl. 911/1505) de Kur'ân'ın her şeyin bilgisini içerdiği tezini kabul etmiş ve bu anlayış çerçevesinde Kur'ân ilimlerinin kapsamını biraz daha genişleterek, bu kapsama Astronomi, Geometri, Tıp ve benzeri ilimleri dahil etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Mâlikî fıkıhçısı Ebû Bekr İbnü'l-Arabî'ye de şöyle bir söz atfedilmiştir:

---

1 Hâlid Abdurrahmân el-Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâidüh*, Beyrut, 1994, s. 30.
2 Akk, *Usûlü't-Tefsîr*, s. 39.
3 Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, İstanbul, 1996, s. 27-28.
4 Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, trs., I, 9-12.

Kur'ân'daki ilimlerin sayısı 77.450'dir. Kur'ân'ın kelimelerine eşit olan bu sayı dörtle çarpılır. Zira Kur'ân'daki her kelimenin bir zâhiri, bir bâtını, bir haddi ve bir de matla'ı vardır. Bu sayıya tamlamalardaki bağlaç edatları dahil değildir. Özetle, Kur'ân'daki ilimler sayılamayacak kadar çoktur; bunların gerçek sayısını ancak Allah bilir.[1]

Zerkânî ise Suyûtî ve İbnü'l-Arabî'nin Kur'ân ilimlerinin sayısına ilişkin ileri sürdükleri bu görüşlerin serbest bir yorum anlayışının ürünü olduğunu, dolayısıyla bunların tedvin edilmiş ilimlerden değil, Kur'ân'ın doğrudan veya dolaylı olarak kendilerine delâlet ettiği ilimlerden oluştuğunu belirtmiştir.[2] Ünlü usûl âlimi Şâtıbî de *el-Muvâfakât* adlı eserinde Kur'ân ilimlerine dair bir başlık açmış ve bu başlık altında söz konusu ilimlerin sayısını çoğaltanları şöyle eleştirmiştir:

"Pek çok insan, Kur'ân'a yönelik yaklaşımlarında haddi aşmışlar ve tabiat bilimleri, Matematik, Mantık, ilm-i hurûf vb. gibi akla gelebilecek tüm ilim dallarını Kur'ân'a mal etmişlerdir. Daha önce zikredilen (şeriatın ve ilk muhataplarının ümmîliği) prensibi nazarı itibara alındığında bu yaklaşımın sağlıklı olmadığı anlaşılacaktır. Kaldı ki, Sahâbe, Tâbiûn ve onları takip eden nesillerden oluşan selef âlimleri, Kur'ân'ı ve Kur'ân'daki ilimlerin inceliklerini en iyi bilen insanlardı. Hâlbuki onlardan hiçbirinin bu tür bir iddiası bize intikal etmemiştir. Eğer onlar bu tür iddialarda bulunmuş olsalardı bir şekilde bize intikal ederdi. Şu halde onların, 'Kur'ân'da her şeyin bilgisi mevcuttur' gibi bir iddiada bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Şüphesiz Kur'ân birtakım ilimler içermektedir; ancak bunlar (nüzûl dönemi) Araplarının bildikleri ilimlerdir... Bu iddianın sahipleri, muhtemelen, "Biz sana her şeyi açıklayıcı Kitab'ı indirdik"[3]; "Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"[4] mealindeki âyetleri delil olarak kullanmaktadırlar. Hâlbuki bu âyetlerden maksat, müfessirlere göre yükümlülük ve Allah'a karşı

1 Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987, II, 277.
2 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 22-23.
3 Nahl 16/89.
4 En'âm 6/38.

kulluğu yapmada gerekli hususlardır. Burada sözü edilen 'Kitap' ise Levh-i Mahfuz'dur."[1]

Şâtıbî, bu değerlendirmesinde bakış açısı itibariyle haklıdır; ancak Kur'ân'ın çağları aşkın mesajında çeşitli ilimlere dair işaretlerin bulunması da onun evrenselliğinin ve çağlar üstülüğünün bir gereğidir. Zaten *vucûh* ilmine konu olan çok anlamlılık da esasında bu amaca hizmet etmektedir.

II. KUR'ÂN İLİMLERİ'NİN DOĞUŞU VE TEDVİNİ

Kur'ân ilimlerinin İslâm ilim ve kültür tarihinde oldukça erken sayılabilecek bir dönemde ortaya çıktığı kesin olmakla birlikte, özellikle terim anlamdaki *Ulûmu'l-Kur'ân* tamlamasının ilk defa ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı meselesi tam olarak bilinmemektedir. Hiç şüphesiz, bu konuda takip edilecek en pratik usûl, söz konusu terimin ilk zikredildiği eseri belirlemek ve böylece bir tarih tespitinde bulunmaktır.

Bu usûlü esas alan Zerkânî'ye göre *Ulûmu'l-Kur'ân* terimi ilk defa Hicrî V. asırda yaşamış olan Ali b. İbrâhîm el-Hûfî (öl. 430/1038) tarafından yazılan *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli 30 ciltlik eserde kullanılmıştır.[2] Ancak Adnan Zarzûr, erken dönem âlimlerinin *Ulûmu'l-Kur'ân* terimini, *Ulûmu't-Tefsîr* (Tefsir İlimleri) anlamında kullanıldığına dikkat çekerek, tarihsel sıralamada en önde yer alan *Ulûmu'l-Kur'ân* adlı eserin, doğru sonuca ulaşmada yanıltıcı olacağını belirtmektedir.[3] Fakat Adnan Zarzur'un bu görüşüne katılmak mümkün görünmemektedir. Çünkü burada önemli olan, Kur'ân ilimlerinin birkaç şubesini bir araya toplayan ve *Ulûmu'l-Kur'ân* kavramını ilk kullanan eserin doğru olarak tespit edilmiş olmasıdır. Eğer bu tespit doğru yapılırsa, o takdirde söz konusu kavramın tarihî başlangıcı da doğru tespit edilmiş olur. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, Zerkânî'nin

1 Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerî'a*, Beyrut, 1997, II, 379-380.
2 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 34-35.
3 Adnan Zarzur, *el-Kur'ân ve Nusûhuh*, Dımaşk, 1980, s. 112.

tespitine göre Kur'ân ilimlerinin birçok şubesini bir araya toplayıcı nitelikte kaleme alınmış bulunan Hûfî'nin söz konusu eseri, *Ulûmu'l-Kur'ân* kavramının ilk olarak kullanıldığı eserdir.[1]

Öte yandan bazı araştırmacılar, bu konuda daha farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela Subhi es-Sâlih, Kur'ân ilimleri alanında eser veren ilk yazarın hicrî IV. yüzyılda yaşayan Muhammed b. Halef el-Merzübân (öl. 309/921) olduğunu söylerken,[2] Ali Turgut, bir asır daha geriye giderek meşhur sûfî Hâris el-Muhâsibî (öl. 243/857)'nin *el-Akl ve Fehmu'l-Kur'ân* adlı eserini bu alanda yazılmış ilk eser olarak değerlendirmektedir.[3]

Bütün bu görüşler bir tarafa, bugün tefsir usûlüyle yaklaşık aynı anlamda kullanılan *Ulûmu'l-Kur'ân* konularını kapsamlı ve derli toplu şekilde işleyen ilk eserin Zerkeşî'ye ait olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Zerkeşî, eserinin giriş kısmında, kendisinden önceki âlimlerin hadis metodolojisinde olduğu gibi Kur'ân ilimlerinin bütün konularını içerecek bir eser yazamadıklarından söz etmiş ve kitabını bu alandaki ihtiyaca cevap vermek gayesiyle yazdığını belirtmiştir.[4]

Kur'ân ilimlerinin tedvinine gelince; bilindiği üzere İslâmî ilimler hicrî I. yüzyıl ile II. yüzyılın ilk yarısına kadar şifâhî olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla diğer İslâmî ilimler gibi, Kur'ân ilimleri de erken İslâmî dönemde tedvin edilmemiştir. Kuşkusuz bunun birtakım sebepleri vardır. Bu sebeplerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

ı. Sahâbe neslinin Kur'ân'a dair bilgileri yazıya geçirme ihtiyacı duymamaları,

ıı. Sahâbe arasında okuryazar olanların sayısının çok az olması,

ııı. Yazı malzemesinin elde edilmesinde birtakım güçlüklerle karşılaşılması,

---

1 Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 94.
2 Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaadet, İstanbul, trs., s. 124.
3 Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul, 1991, s. 12.
4 Zerkeşî, *Burhân*, I, 9.

ıv. Hz. Peygamber'in "Benden Kur'ân dışında hiçbir şey yazmayınız. Kim benden Kur'ân dışında bir şey yazmışsa hemen onu imha etsin"[1] şeklindeki isteği.[2]

Kanaatimizce, Kur'ân'la ilgili bilgilerin sahâbe döneminde yazıya geçirilmemesine ilişkin ileri sürülen bu sebepler arasında en etkin olanı birincisidir. Çünkü Kur'ân, her şeyden önce şifâhî bir hitap olarak sahâbîlerin bizzat gördükleri canlı bir diyalog ortamında nazil olmuştur. Bu yüzden onlar Kur'ân'ı fiilen tecrübe ettikleri bir ortam içerisinde duymuş ve kavramışlardır. Dolayısıyla bu konuda elde ettikleri bilgileri yazıyla kayıt altına alma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Subhi es-Sâlih, bu dönemi şöyle anlatmaktadır: "Sahâbîler hâlis Arap idiler. Dolayısıyla üst düzey edebî üslupları kavrıyor ve Rasûlüllah'a indirilen âyetleri anlıyorlardı. Kur'ân'ın herhangi bir ifadesini anlamakta zorlandıklarında bunu derhal Hz. Peygamber'e soruyorlardı. Nitekim "Îmânlarına zulüm bulaştırmayanlar"[3] âyeti nâzil olduğunda, Hz. Peygamber'e gelip "Hangimiz nefsine zulmetmiyor ki?" diye sormuşlardır. Bu soru üzerine Hz. Peygamber, bu âyette geçen ***zulüm*** lafzının "şirk" anlamına geldiğini beyan etmiş ve bunu da "Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür"[4] âyetiyle delillendirmiştir. Hz. Peygamber'e gelince; Allah ona Kitâb'ı vermiş ve bilmediği şeyleri öğretmiştir. İşte bu yüzden, Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde Kur'ân ilimlerine dair eser yazmayı gerektirecek bir ihtiyaç hâsıl olmamıştır."[5]

Nüzul döneminde Kur'ân metni ile muhatapları arasındaki ilişki doğrudan bir ilişki idi. Bu yüzden Kur'ân'ın ilk muhatapları olan sahâbîler, ilâhî kelâmda söylenenleri anlamak için yardımcılara ve ilave açıklamalara ihtiyaç duymadılar. Çünkü zaten Hz. Peygamber'in tebliğ etmiş olduğu vahyin kendisi, onlarla hakikat arasında bir aracı konumundaydı ve açıklama görevi de bizâtihi

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981, III, 12, 21.
2 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 28-29; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 119-120.
3 En'âm 6/82.
4 Lokmân 31/13.
5 Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 119.

Kur'ân'a aitti. Bu nedenle Kur'ân, onlar için *müfesser* (açıklanan) değil, *müfessir* (açıklayan) bir kitaptı.

Diğer taraftan, ilk ve doğrudan muhatapların karşısında, kendilerine konuşup anlaştıkları dille hitap eden bir kelâmı tebliğ eden ve uygulayan bir elçi vardı. Hz. Peygamber, Adiyy b. Hâtem örneği[1] gibi birkaç sorunun dışında, tebliğ ettiği bu hitabı muhataplarına ayrıntılı bir şekilde tefsir ve izâh etmedi. Nitekim Hz. Âişe de "Hz. Peygamber, Cebrâîl'in kendisine bildirdiği sayılı birkaç âyet dışında Kur'ân'dan hiçbir şeyi tefsir ve izâh etmedi"[2] şeklindeki sözüyle bu gerçeğin altını çizmiştir.

Ancak zamanla hâdiselerin içerisinde olanlar, diğer bir deyişle vahyin inişine bizzat tanıklık eden sahâbîler dünyadan ayrılmaya başladılar ve bunun sonucunda Kur'ân metnine, vahyin tabiî bağlamına şâhit olmayan kimseler muhatap oldular. Bu süreçte, gerek siyâsî ve mezhebî yaklaşımlar, gerekse cehâlet sebebiyle "dil"e ve "bağlam"a aykırı yorumlar üretilmeye ve bunları bilmeksizin Kur'ân âyetlerine gelişigüzel anlamlar yüklenmeye de başlanmıştı. Mesafe uzadıkça dil bozuluyor, kelimeler de yeni anlamlar kazanırken olayların ayrıntılarını bilmek, metnin nesnel anlamını kavramak için bir zorunluluk halini alıyordu. Sözgelimi Bedir savaşıyla ilgili geniş bilgilere sahip olmadan Enfâl sûresini, Uhud savaşında yaşanan olaylar dizisini bilmeden Âl-i İmrân sûresini, Mekke toplumunun tarihini bilmeden Fîl sûresini, nüzûl dönemi Araplarının düşünce kategorilerini ve kullandıkları deyimleri, temsîl, mecâz, istiâre, kinâye ve ta'rîz gibi söz sanatlarını bilmeden Kur'ân'ın bu tür anlatımlarını anlamanın imkânı yoktu. Özetle, metin ile muhatap arasındaki za-

1 Bu konu "Şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yiyin, için" şeklinde Bakara sûresinin 187. ayetindeki *hayd-ı ebyad* ve *hayd-ı esved* ifadelerinin ne olduğuyla ilgili olarak Adiyy b. Hâtem'in Hz. Peygamber'e soru sorması ve Nebî (as)'nin da cevaben: "Onlar, gecenin karanlığıyla gündüzün aydınlığıdır" söylemesi olayıdır. Bu konu hakkında bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, II, 172; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, İstanbul, 1986, I, 221.

2 Hz. Ayşe'nin bu ve buna benzer sözleri hakkında rivayetler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 37. Hz. Ayşe'nin sözü hakkında geniş bir değerlendirme için de ayrıca bk. Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, İstanbul, 1983, s. 45-53.

mansal mesafe açıldıkça, Kur'ân'ın nâzil olduğu dili ve olgusal-doğal bağlamı bilmek zorunlu oldu.[1]

Birkaç örnek dışında sahâbe, Kur'ân'ı dil düzeyinde anlayamama gibi bir sorunla karşılaşmadı. Esasen onlar açısından sorun, bir dilsel anlama sorunu değil, bir imân ve itaat sorunu idi. Daha açık bir ifadeyle, onlardan istenen şey, muhatabı oldukları ve bütünüyle anladıkları ilâhî hitâbın kendilerine sunduğu mesaj üzerinde düşünmek ve bu mesajdaki isteklerin gerektirdiği şekilde amel etmekten ibaretti. Bu yüzdendir ki Kur'ân'ın kâfirlere yönelik tüm eleştirileri, onların umursamazlıklarına, inat ve kibirliliklerine yöneliktir. Kâfirlerin, kendilerine söyleneni anlamayan hayvan sürülerine benzetilmesi,[2] hiç şüphesiz, metnin dil ve üslûbundan kaynaklanan bir anlamama durumundan değil, kalplerinin hastalıklı oluşundan kaynaklanıyordu.

Ancak, zamanın geçmesiyle birlikte Kur'ân'ın inişine tanıklık eden nesil âhirete intikal etmiş ve dolayısıyla Kur'ân'la muhatapları arasına zamanın geçmesinden kaynaklanan bir kopukluk girmiştir. Endülüslü müfessir Ebû Hayyân el-Endelûsî, Sahâbe ve Tabiûn dönemi sonrasındaki gelişmeleri şöyle özetlemektedir: "Tefsir konusunda insanlar birbirlerini izleyip bu sahada eserler vermeye başladılar. İlk nesillerin (*mütekaddimûn*) ortaya koydukları teliflerin çokluğu, kelime açıklamalarıyla, sebeb-i nüzullerin, nâsih-mensûhun ve kıssaların aktarımıyla sınırlıydı. Çünkü onlar hâlis Arap idiler ve bu yüzden Arapça'yı da tam anlamıyla biliyorlardı. Ne zaman ki dil bozuldu, yabancılar çoğaldı, dilleri farklı, kavrayış yetileri eksik insanlar İslâm dinine girdi, işte o zaman sonrakiler de (*müteahhirûn*), pek tabii olarak bilinmesi gereken birtakım zorunlu bilgilere sahip olmayan bu insanların söz konusu bilgileri öğrenmeleri için Allah'ın kitabında yer alan terkipleri açıklamak, birtakım manâları ortaya çıkarmak, ifadelerdeki incelikleri netleştirmek ihtiyacı duydular. Oysa Sahâbe ve Tâbiûn nesli bütün bunları doğal olarak biliyorlar ve herhangi bir yardımcıya ya da öğreticiye gerek olmaksızın (Kur'ân'daki)

1 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 88.
2 Bu konudaki âyetler için bk. A'râf 7/179; Furkân 25/44.

manâların tamamını anlıyorlardı. Çünkü, her ne kadar fesâhât ve belâğattaki dereceleri farklı olsa da, sonuçta bu lisân onların lisânı, muhit onların muhiti ve beyân onların beyânı idi."[1]

Gerçekte sözlü-şifâhî bir kültür geleneğinin hâkim olduğu Kur'ân, önce Hz. Ebû Bekir, ardından da Hz. Osman'ın girişimleriyle iki kapak arasına alınıp çoğaltıldı; bir anlamda sadırlardan (gönüllerden, hafızalardan) satırlara aktarıldı ve böylece Kur'ân'ın orijinal ve doğal formu, ezberin yanında yazıyla da koruma altına alındı. Bu aktarma işleminde yapılan iş, henüz yazılı olmayan bir bilgiyi yazıya aktarmak değil, peyderpey indirilişi sürecinde pek çok vahiy kâtibine yazdırılmış olan Kur'ân'ın, Hz. Ebû Bekir'in emriyle Hz. Ömer ve Zeyd b. Sâbit'in, Mecsid'in kapısına oturup iki şâhitle birlikte Allah'ın kitabından bir şey getirenlerin getirdiklerini kabul edip yazmalarıdır. Takip edilen bu yöntemle hem muhtemel spekülasyonları önlemiş oldular, hem de ne kadar dürüstçe yapılmış olursa olsun zihinlerde oluşabilecek "oturdular, kendi kendilerine Kur'ân'ı topladılar" şeklindeki dedikoduları da engellemiş oldular.[2] Ardından Hz. Osman'ın emriyle Kur'ân'ın belli birtakım yazım kuralları çerçevesinde gerçekleştirilen yazım faaliyetiyle birlikte, daha sonra *resm-i osmânî* diye anılacak olan Kur'ân'ın yazımına dair ilmin temelleri de atılmış oldu.[3]

Şüphesiz, söz konusu girişimler sayesinde Kur'ân'ın yazılı formunun doğal şeklinin koruma altına alınması, anlama ve yorumlama faaliyetleri açısından yeterli değildi. Çünkü Kur'ân'ın, müslümanların kalplerinde veya mushafın satırlarında aynen korunması, metnin ilk ve nesnel anlamının korunması anlamına gelmiyordu. Diğer bir deyişle, her ne kadar lafızlar mushafın sayfalarında kayıtlı olsa bile, anlam nüzul dönemindeki tabiî bağlamda kalmıştı. Hâlbuki zamanın geçmesiyle birlikte, canlı bir organizma gibi olan dil ve bağlam sürekli bir değişim ve

1 Ebû Abdillah Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Riyad, trs., I, 13.

2 Kur'ân'ın toplanması işlemi hakkında geniş bilgi için bk. İsmet Ersöz, *Kur'an Tarihi: Kur'an-ı Kerim'in İndirilişi ve Bugüne Gelişi*, Ravza Yay., İstanbul, 1996, s. 101 vd.

3 Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 120.

dönüşüm geçiriyordu. İşte bu sebeple, önceki âlimler, Kur'ân'ın lafızlarını tespit işinde gösterdikleri özen ve gayreti, bu lafızların nesnel anlamlarını tayin ve muhafaza hususunda da gösterdi. Ancak bu iş, lafızların kendisini tayin etmek kadar kolay olmadı. Zira bunun için dilin dil bilgisi kurallarının belirlenmesi, sözcük hazinesinin tespit edilmesi, metnin kendisinde vücut bulduğu tarihsel sürecin, metnin konu edindiği yer, kişi ve olayların imkân ölçüsünde geniş bir şekilde kayıt altına alınması gerekiyordu.[1] Kısacası, sonraki nesillerin ya da Kur'ân'ın dolaylı muhataplarının tefsir ve usul ilmine ihtiyaçları vardı. İşte tefsir ilmi ve bu ilmin temel kurallarını içeren *Ulûmu'l-Kur'ân* ve *Tefsir Usûlü* ilmi bu ihtiyaçtan doğdu.

Söz konusu bu süreçte Kur'ân'ın anlaşılmasıyla ilgili problemleri aşmak maksadıyla Kur'ân'ı anlama ve yorumlama kurallarının belirlenmesi gündeme geldi. Nitekim hicretin ikinci asrından itibaren tedvin faaliyetleri başlamış ve bu süreçte şifâhî rivayetler yazıya dökülmek sûretiyle müstakil eserler yazılmıştır.[2] Yaklaşık olarak hicrî II. asrın ilk çeyreğinde Kur'ân ilimlerinin çekirdeğini oluşturan tefsir, hadis çalışmalarının bir bölümü olarak yazımı dönemine girdi.[3]

Bu dönemde tefsir ilmiyle meşgul olup eser yazan belli başlı isimleri şu şekilde sırlamak mümkündür:

i. Zeyd b. Hârun es-Sülemî (öl. 117/735)
ii. Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767)
iii. Şu'be b. Haccâc (öl. 160/776)
iv. Süfyân es-Sevrî (öl. 161/777)
v. Vekî b. el-Cerrâh (öl. 197/812)
vi. Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/813)
vii. Yahyâ b. Sellâm (öl. 200/815)

1 Cündioğlu, *Anlamın Tarihi*, s. 104-105.
2 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 30 vd.; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 120-121; Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 11.
3 Çiçek, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 24.

vııı. Ebû Zekeriyyâ el-Ferrâ (öl. 207/822)

ıx. Abdürrezzâk b. Hemmâm (öl. 211/826).[1]

Tefsirle ilgili müstakil eserlerin kaleme alındığı dönemde ise, İbn Mâce (öl. 273/885), Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/922) ve Ebû Bekr b. el-Münzir en-Neysâbûrî (öl. 318/930) gibi şahsiyetlerin ön plana çıktıkları görülmektedir.[2]

Tefsir ilminin kaydettiği bu gelişmeye paralel olarak, *Ulûmu'l-Kur'ân*'ın farklı branşlarında da eserler yazılmaya başlandı. Bu süreçte, Buhârî'nin şeyhi Ali b. el-Medînî (öl. 234/843) *Esbâb-ı Nüzul* alanında, Hasen-i Basrî (öl. 110/728) *Kıraat*'ta, Ebû Ubeyde (öl. 209/824) *Garîbu'l-Kur'ân* alanında eserler yazdılar.[3]

Ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili geniş kapsamlı müstakil çalışmalara gelince; daha önce de değindiğimiz gibi, bu konuda ilk eserin kime ait olduğu konusunda bir fikir birliği olmamakla birlikte, en erken hicrî III. asırdan itibaren anılan nitelikte eserlerin vücut bulduğuna tanık olunmaktadır. Bu bağlamda hicrî III. asırda yaşamış ünlü sûfî Hâris el-Muhâsibî (öl. 243/857)'nin *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân*'ı zikredilebilir. Bir sonraki asırda ise Muhammed Halef el-Merzübân (öl. 309/921), Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (öl. 324/935), Ebû Bekr el-Enbârî (öl. 328/939) ve Ebû Muhammed Muhammed b. Ali el-Kerecî (öl. 360/970) gibi âlimler, konuyla ilgili müstakil eserler kaleme almışlardır.[4]

Hicrî V. asırdan itibaren Kur'ân ilimleri sahasında eser veren belli başlı âlimleri ve eserlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

Hicrî V. asır:

1. Ali b. İbrâhim b. Saîd el-Hûfî (öl. 430/1038): *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*

2. Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh (öl. 496/1102): *el-Beyânü'l-Câmi' li Ulûmi'l-Kur'ân.*

---

1 Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 11.

2 Abdurrahmân Fahd er-Rûmî, *Ulûmu'l-Kur'ân*, Riyad, 1413, s. 41.

3 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 24-25; Rûmî, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 40 vd.

4 Bu eserler hakkında geniş bilgi için bk. Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 14-17.

Hicrî VI. asır:

1. Râğıb el-İsfehânî (öl. 503/1109): *Mukaddimetü't-Tefsîr,*

2. İbn Atiyye el-Endülüsî (öl. 543/1148): *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz* adlı tefsirinin mukaddimesi,[1]

3. Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (öl. 546/1151): *Kânûnü't-Tevîl fi't-Tefsîr,*

4. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1200): *Funûnü'l-Efnân fî Ulûmi'l-Kur'ân.*

Hicrî VIII. asır:

1. Süleymân b. Abdülkâvî et-Tûfî (öl. 716/1316): *el-İksîr fî İlmi't-Tefsîr,*

2. Takiyyüddîn İbn Teymiyye (öl. 728/1327): *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr,*

3. Bedreddîn ez-Zerkeşî (öl. 794/1392): *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân.*

Hicrî IX. asır:

1. Celâleddîn Bulkînî (öl. 824/1421): *Mevâkiu'l-Ulûm min Mevâki'i'n-Nucûm,*

2. Muhammed b. Süleymân el-Kâfiyeci (öl. 879/1478): *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr.*

Hicrî X. asır:

1. Celâleddîn es-Suyûtî (öl. 911/1505): *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân.*

Hicrî XI. asır:

1. İbrâhîm Bergamavî (öl. 1014/1605): *Tefsir Usûlü Risâlesi.*

Hicrî XII. asır:

1. Şah Veliyyullâh ed-Dihlevi (öl. 1176/1764): *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr.*

Hicrî XIV. (milâdî XX.) asrın başlarından günümüze kadar yapılan önemli çalışmalar:

---

1 Bu mukaddime, A. Jeffrey'in *Mukaddimetân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adıyla yayınladığı eserin ikinci kısmını oluşturmaktadır.

1. Tâhir el-Cezâirî (öl. 1337/1919): *et-Tibyân li Ba'di'l-Mebâhisi'l-Müteallika bi'l-Kur'ân,*

2. Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî (öl. 1367/1948): *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kurân,*

3. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî: *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,*

4. Muhammed Ebû Şehbe: *el-Medhâl ilâ Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm,*

5. Subhi es-Sâlih: *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân,*

6. Abdullah Mahmud Şehhâte: *Ulûmu'l-Kur'ân,*

7. Mennâ Halîl el-Kattân: *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân,*

8. Muhammed Adnân Zarzûr: *Ulûmu'l-Kur'ân,*

9. Muhammed Ali es-Sabûnî: *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*

10. Nureddin 'Itr: *Muhâdara fî Ulûmi'l-Kur'ân,*

11. Muhammed İbrâhîm el-Hafnavî: *Dirâse fî Ulûmi'l-Kur'ân,*

12. Hâlid Abdurrahmân el-'Akk: *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh,*

13. Nasr Hâmid Ebû Zeyd: *Mefhûmu'n-Nass: Dirâse fî Ulûmi'l-Kur'ân.*[1]

XX. asırda ülkemizde de Kur'ân ilimleri, Tefsir usûlü ve tarihiyle ilgili kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Bergamalı Cevdet Bey: *Tefsir Tarihi.*

2. İzmirli İsmail Hakkı: *Târîh-i Kur'ân.*

3. Ömer Rıza Doğrul: *Tanrı Buyruğu* adlı Kur'ân mealinin mukaddimesi ve "*Kur'ân Nedir*" adlı eseri.

4. Ömer Nasuhi Bilmen: *Büyük Tefsir Tarihi.*

5. Osman Keskioğlu: *Kur'ân Tarihi.*

---

1 Son asırda yapılan diğer çalışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Çiçek, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 29-44; Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 52-53.

6. İsmail Cerrahoğlu: *Tefsir Usûlü* ve *Tefsir Tarihi.*

7. Mehmet Sofuoğlu: *Tefsire Giriş.*

8. Abdurrahman Çetin: *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi.*

9. Suat Yıldırım: *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş.*

10. Ali Turgut: *Tefsir Usûlü ve Kaynakları.*

11. Muhsin Demirci: *Tefsir Usûlü ve Tarihi.*

Burada isimlerini zikrettiğimiz eserler arasında özellikle İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsir Tarihi* adlı iki ciltlik eseri, hâlen bu alanda en hacimli eser olma özelliğini korumaktadır. Bunun yanında merhum Ali Turgut'un *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* adlı eseri de başlangıçtan günümüze kadar yazılan *Tefsir Usûlü ve Ulûmu'l-Kur'ân* kaynaklarını tarihsel bir sıraya göre tanıtması bakımından önemli bir hizmeti yerine getirmiştir.

III. VUCÛH VE NEZÂİR İLMİNİN TARİFİ VE DOĞUŞU

A. TARİFİ

Kur'ân İlimleri'nin (*Ulûmü'l-Kur'ân*) bir alt disiplini olan *Vucûh ve Nezâir*, Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılan kelimeler ile aynı anlamda kullanılan farklı kelimeleri konu edinen bir ilim dalıdır. *Vucûh* Arapça'da *vech* kelimesinin çoğuludur. *Vech* ise sözlükte, "Yüz, bir şeyin ön tarafı, zât, makam, mevki, yön, benzer, kalp, mezhep, yol, şekil, rıza, bir topluluğun veya bir beldenin efendisi ve bir meselenin bilinen yönü" gibi anlamlara gelmektedir.[1] Kur'ân'da türevleriyle birlikte yetmişten fazla yerde geçen *vucûh*, bir usûl terimi olarak da "Bir kelimenin Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılması"nı ifade etmektedir.[2] Arapça'da ve Kur'ân'da çeşitli anlamlarda kullanılan, *hüdâ, salât, ruh, emr, zahr, imân* ve *'ayn* gibi kelimeler, birer *vucûh* örneğidirler.

---

1 Hüseyin b. Muhammed Râğıb el-Isfehânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1997, s. 855-857; Cemâlüddîn Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Mısır, trs., VI, 4775-4778.

2 Suyûtî, *İtkân*, I, 299; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmîi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, İstanbul, 1972, II, 2001.

Nezâir, *nazîre* kelimesinin çoğuludur ve sözlükte, "şekil, tabiat, davranış ve sözdeki benzerlikler" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin terimsel anlamı ise, "Kur'ân'daki farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesi"dir.[1] Sözgelimi, *cehennem*, *nâr*, *sekar*, *hutame* ve *cahîm* gibi kelimeler, gerçekte aynı şeye, yani âhiretteki can yakıcı azaba delâlet etmektedir. İşte aynı anlama delâlet eden bütün bu kelimeler *nezâir* kategorisinde değerlendirilmektedir.

Vucûh kapsamına giren lafızlar, aralarındaki anlam ilişkisinden dolayı *el-elfâzü'l-müştereke* diye isimlendirilirken, *nezâir* de *el-elfâzü'l-mütevâtıe* (anlam birlikteliği olan lafızlar) şeklinde isimlendirilmiştir.[2]

Genellikle *vucûh*un manâda, *nezâir*in ise lafızlarda olduğu kabul edilmiştir. Yani *vucûh*ta anlam çeşitliliği, *nezâir*de ise lafızlar arası benzerlik ve ittifak söz konusudur[3] ki biz de bu kanaatteyiz. Ancak İbn Teymiyye *vucûh* ve *nezâir*i müteşâbih kategorisinde değerlendirmek sûretiyle farklı bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre, lafızdaki müşterek isimler, müteşâbih kategorisine girer. Aynı anlamı ifade eden farklı kelimeler de bu türdendir. Müfessirler bunları *vucûh* ve *nezâir* diye isimlendirmiş ve bu konuda eserler yazmışlardır. *Vucûh*, (kökü) müşterek isimlerde, *nezâir* ise (kökü) farklı isimlerle ilgilidir. Bu konuda eser veren bazı yazarlar, hem *vucûh* hem de *nezâir*in müşterek isimlerle ilgili olduğunu, *nezâir*in lafızla, *vucûh*un ise manayla irtibatlı bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki gerçek böyle değildir.[4]

Suyûtî de bu konuda İbn Teymiyye gibi düşünmekte ve *vucûh*un manâda, *nezâir*in lafızda olduğu görüşünü zayıf olarak nitelemektedir. Ona göre şayet böyle olsaydı, hem *vucûh* hem de *nezâir*in müşterek lafızlarda olması gerekirdi. Hâlbuki bu konuyla ilgili ya-

1 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001.
2 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.
3 Zerkeşî, *Burhân*, I, 102; Suyûtî, *İtkân*, I, 299; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001.
4 Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *el-İklîl fi'l-Müteşâbih ve't-Te'vîl*, Riyad, 1991, XIII, 276 (*Mecmû'u Fetâvâ* içinde).

zılan eserlerde tek anlamlı bir lafız pek çok yerde zikredilmiştir.[1]

Bazı âlimler, Kur'ân'daki tek bir kelimenin yirmi anlama gelmesini i'caz kategorisinde değerlendirmiş ve bu tür bir anlam zenginliğinin beşer kelâmında mevcut olmadığını söylemişlerdir.[2] Kanaatimizce, bu çok sağlıklı bir anlayış değildir. Şöyle ki, Kur'ân'ın nazım yönünden mu'ciz olduğu kuşkusuzdur. Ancak onun tek kelimesinin pek çok manâ içermesi, i'cazdan değil, vahyedildiği Arapça'nın dilsel özelliklerinden kaynaklanan bir olgudur. Zira Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerim'i Arapça olarak indirmiş, muhataplarına Arapça'nın imkân sınırları çerçevesinde hitap etmiştir. Bu itibarla O, insana yönelik hitabında, vahyin ilk ve doğrudan muhatapları olan Arapların konuşup anlaştıkları dile özgü teşbîh, mecâz, kinâye, istiâre gibi belâgat üsluplarını kullanmıştır.

B. DOĞUŞU

Mevcut literatüre göre bu alanda ilk eser kaleme alan kişi, Mukâtil b. Süleyman'dır. Bu şahsın hicrî 150 senesinde vefat ettiği göz önüne alındığında, bu ilim dalının oldukça erken dönemde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Kaldı ki bazı rivayetlerde, daha nüzul döneminde iken Kur'ân'ın çok boyutlu (anlamlı) bir anlam örgüsüne sahip olduğu dile getirilmiş ve bu bağlamda şöyle bir hadis nakledilmiştir:

"Bir kimse Kur'ân'ın pek çok vecih içerdiğini (ve dolayısıyla bu vecihleri) bilmedikçe tam anlamıyla fakîh olamaz."[3]

Suyûtî'nin naklettiğine göre bazıları bu hadisi şöyle açıklamışlardır: "Kur'ân'ı tam manâsıyla anlamak isteyen kişi, (bu hadise göre) öncelikle bir kelimenin muhtelif anlamlar içerdiğini bilmesi ve aralarında bir tezat bulunmadıkça bunlardan birini tercih etmesidir. Diğer bazı âlimler ise -muhtemelen sûfîler veya sûfî meşrep âlimler- bu hadisi, 'kelimenin zâhirî tefsirine bağlı kalmaksızın, bâtınî manâlardan birini kullanmaktır' şeklinde açıklamışlardır."[4]

---

1 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.
2 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.
3 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.
4 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.

Diğer taraftan, İbn Asâkir de sahâbî Ebü'd-Derdâ'dan şöyle bir hadis nakletmiştir: "Kur'ân'daki bütün vecihleri bilmedikçe Kur'ân'ı gerçek manâda anlayamazsınız." Bu hadisi nakleden râvilerden biri olan Hammâd b. Zeyd, hadisin diğer râvisi Eyyûb'a, "Kur'ân'daki bütün vecihler" ifadesinden ne anlıyorsun? Bundan maksat, vecihleri görüp onların manâsına yönelmek midir? diye sorunca, Eyyûb, "Evet" cevabını vermiştir.[1]

Bu rivayetlerin sahih olmaları halinde Kur'ân'ın *zû vucûh,* yani çeşitli anlam boyutlarına sahip bir hitap olduğu konusu, daha sahâbe döneminde Müslüman âlimlerin gündemine girdiğini rahatlıkla söyleyebilmek mümkündür.

Bu bağlamda İbn Abbâs'ın Hz. Ali'ye şöyle dediği nakledilmiştir:

Ey müminlerin emiri! Ben Allah'ın kitabını onlardan daha iyi bilirim. Çünkü biz Kur'ân'ın inişine bizzat tanık olduk. Bu söz üzerine Hz. Ali şöyle dedi: "Haklısın; ancak Kur'ân'da çeşitli anlam yönleri vardır. Bu yüzden sen (bir anlamı öne sürerken) onlar da diğerini öne sürerler. Ancak sen onlarla sünnet eksenli tartış. Çünkü onlar sünnetten kendilerine çıkış yolu bulamayacaklardır.[2]

Bu rivayet, *vucûh* kelimesinin Hz. Ali tarafından hemen hemen terimsel anlamına yakın bir anlam örgüsü içinde kullanıldığını göstermektedir. Yine bu rivayetlerden, kötü niyetli veya en azından parçacı bir anlayışla Kur'ân'a yaklaşılması halinde, söz konusu lafızların pekâlâ istismar edilebileceği şeklinde bir sonuç da çıkarmak mümkündür.

Bu bilgilendirmelerden sonra tekrar asıl konumuza dönecek olursak, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, *vucûh* ve *nezâir* konusunda ilk eser yazan kişinin Mukâtil b. Süleyman olduğu ve bu kişinin hicrî II. asrın ortasında öldüğü göz önüne alındığında, bahse konu olan ilmin oldukça erken sayılabilecek dönemde tedvin edildiği kendiliğinden anlaşılacaktır. Tâbiûn âlimlerinden

1 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.

2 Suyûtî, *İtkân*, I, 300. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985, II, 365-372.

İkrime (öl. 105/723) ve Ali b. Ebî Talha (öl. 143/760)'nın İbn Abbâs'tan *vucûh* ve *nezâire* dâir bir kitap naklettikleri yönünde aktarılan rivayete[1] itibar edilmesi halinde bu ilmin çok daha erken bir dönemde vücut bulduğu söylenebilir.

IV. VUCÛH VE NEZÂİR İLMİNE DAİR YAZILAN ESERLER

İslâm'ın oldukça erken dönemlerinden itibaren *Vucûh ve Nezâir* ilmiyle ilgili farklı eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşırken, önemli bir kısmı kaybolmuş veya şu an için bulunamamıştır. Kaynaklardaki mevcut kayıtlara göre bu konuda yazılan belli başlı eserler şunlardır:

1. Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767). Bu zâtın *el-Vucûh ve'n-Nezâir* adlı eseri, Ali Özek tarafından bastırılmış ve böylece İsmail Cerrahoğlu'nun, "Bugün sahip değiliz" dediği bu eser gün yüzüne çıkarılmıştır. Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından tahkik edilen ve *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adıyla 1975 yılında Kahire'de de basılmış olan[2] bu eserde Mukâtil b. Süleyman 186 kelimeyi incelemiş ve temelde şu metodu takip etmiştir: Önce bir kelimenin Kur'ân'da kaç manaya geldiğini belirtmiş, ardından her manâyı izâh etmiş ve ilgili kelimenin geçtiği âyeti veya âyetleri bazen sırayla bazen sûre sırası gözetmeden açıklamıştır. Bununla birlikte eserin sistematiğine ilişkin bir hassasiyet gözetilmemiş ve *hüdâ* kelimesiyle başlayan eser *fisk* kelimesinin incelenmesiyle sona erdirilmiştir. İncelenen kelimelerin Kur'ân'da kullanıldıkları sıranın takip edildiği hissedilmekle beraber, her kelime için bu hassasiyetin gösterildiği de söylenemez. Bazı kelimeler yer yer zıddıyla (*hüdâ ve küfür, a'mâ ve basar* vs.) birlikte incelenmiş; ancak her kelimede buna uyulmamıştır. Diğer taraftan, kelimelerin köken itibariyle değerlendirilmesine dikkat edilmeden Kur'ân'da geçtiği kalıp (mastar, mâzî, muzârî, ism-i fâil, ism-i mef'ûl vb.) esas alınmıştır.

---

1 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988, s. 185-186.

2 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, Beyrut, trs., XIII, 160.

Kelimelerin izâhında bir yer hariç hadislerden yararlanılmamış,[1] diğer ilim adamlarının görüşlerine yer verilmemiş, Arap şiiri ve lügat gibi değişik ilim dallarına da atıfta bulunulmamıştır.

2. Ebû Abdillâh Hârun b. Mûsâ el-Ezdî el-A'ver (öl. 170/786): *el-Vucûh ve'n-Nezâir,*[2]

3. Ebu'l-Fadl el-Abbâs İbnu'l-Fadl el-Ensârî (öl. 186/802):[3] *el-Vucûh ve'n-Nezâir,*

4. Matrûh b. Muhammed b. Şâkir (öl. 271/884): *el-Vucûh ve'n-Nezâir,*[4]

5. Yahya b. Muhammed b. Yahya b. Sellâm (öl. 280/893): *Kitâbu't-Tasârîf.*

İsmail Cerrahoğlu bu eseri incelemiş ve Tunus'un Kayravan şehrinde Ukbe b. Nâfi' camii kütüphanesinde 211-1-404 ve 211-1-432 numaralarında kayıtlı olduğunu belirtmiştir. Aslında dört cüz' olduğu anlaşılan ve *Kitâbu't-Tasârîf* adını taşıdığı bildirilen bu eserin iki cüz'ünün kayıp olduğu, mevcut iki cüz'ünün ise yukarıdaki numaralarda kayıtlı kitapların içinde toplam 65 sayfa olduğu, ilk cüzde ***hüdâ, küfür, şirk, îmân, sevâb, fesâd, marad, meşy*** gibi pek çok kelimenin çeşitli anlamlarının verildiği; diğer cüzde ise ***taâm, tâğût, emri bi'l-ma'rûf ve nehyi 'ani'l-münker, ersâ*** gibi daha pek çok ***zû vucûh*** (çok anlamlı) kelimenin delâlet ettiği manaların, âyetlerden delil gösterilerek kaleme alındığı ifade edilmektedir. Bu arada Cerrahoğlu, eserin hem tefsir hem de islâm hukuku yönünden büyük önem arz ettiğine dikkat çekmiştir.[5] Eser, Hind Şelebî'nin tahkikiyle 1979 yılında Tunus'ta basılmıştır.[6]

---

1 Örnek olarak *Necm* kelimesinin izâhında bk. Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, Yayına Hazırlayan: Ali Özek, İstanbul, 1993, s.139.

2 Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 202.

3 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.186.

4 Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, Beyrut, 1404/1984, Mukaddime, s. 49.

5 İsmail Cerrahoğlu, "Vucûhu'l-Kur'ân'a Dâir Bilinmeyen Yeni Bir Eser", *AÜİFD*, Cilt: XV, Ankara, 1967, s. 113-120.

6 Bu baskı hakkında geniş bilgi için bk. Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 204-205.

6. Hâkim et-Tirmizî (öl. 285/898): *Tahsîlu Nezâiri'l-Kur'ân.*[1] Bu eser, 1970 yılında Kahire'de basılmıştır.[2]

7. Ebu'l-Abbâs el-Müberrid en-Nahvî (öl. 285 veya 286/898 veya 899): *Kitâbu Mettefeka Lafzuh Vehtelefe Ma'nâh mine'l-Kur'âni'l-Mecîd.*

Bu eser, Muhammed Rıdvân ed-Dâye tarafından tahkik edilerek 1991 yılında Şam'da basılı hale getirilmiştir. Eserde öncelikle Arapça'daki "hem lafızları hem anlamları değişik kelimeler", "lafızları değişik manâları aynı olan kelimeler" ve "lafızları aynı anlamları değişik kelimeler" başlıkları altında Kur'ân'dan pek çok örnek verilmiştir. Eserin ilk kısmında işlenen kelimeler genellikle Kur'ân'da bulunmayan kelimeler olduğu için bunların değerlendirilmesinde şiirlerden yararlanılmıştır. Daha sonra "kuvvetli, zayıf"; *recâ,* "ummak, korkmak"; "şüphe, kesin bilgi", *matar,* "hayır (su), azab"; *riyâh,* "rüzgâr, azap"; *irsâl,* "peygamber göndermek, şeytanın gönderilmesi" gibi *vucûh* örneklerinin yanında aynı anlamı veren *kesb* ve *iktisâb,* "kazanmak", *mükâfât,* "cezâ" gibi *nezâir* örnekleri incelenmiştir. Ayrıca "soru cümlelerindeki anlam benzerliği" ve "Kur'ân'daki ihtisâr (kısaltılmış) cümleler" gibi konulara yer verilmiştir. Eser, *vucûh ve nezâir* konusunda çok net bilgiler vermekten ziyade, Arapça'daki edebî incelikler üzerinde durmaktadır.

8. Ebû Bekir Muhammed b. Hasen en-Nakkâş el-Mavsılî (öl. 351/962): *el-Vucûh ve'n-Nezâir,*[3]

9. Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya (öl. 395/1004): *el-Efrâd,*[4]

10. Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Sa'âlibî (öl. 429/1037): *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,*[5]

---

1 Turgut, *Tefsir Usûlü,* s. 203.

2 İbnu'l-Cevzî'nin *Nüzhetu'l-A'yun* adlı eserini tahkik eden Muhammed Abdülkerim, Hâkim et-Tirmizî'nin ölüm tarihini Hicrî 320'li yıllar olarak göstermiştir. Bk. İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun,* Naşirin MukaddimesI, 50.

3 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn,* II, 2001; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* 186.

4 Zerkeşî, *Burhân,* I, 102; Suyûtî, *İtkân,* I, 299.

5 Turgut, *Tefsir Usûlü,* s. 203.

11. İsmail Hayri en-Nîsâbûrî ed-Darîr (öl. 430/1039): *Vucûhu'l-Kur'ân*,[1]

12. Ebû Ali b. el-Bennâ el-Mukrî el-Hanbelî (öl. 471/1078): *el-Vucûh ve'n-Nezâir*,[2]

13. Ebû Abdillah Hüseyin b. Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hanefî ed-Dâmeğânî (öl. 478/1085):[3] *el-Vucûh ve'n-Nezâir.*

Bu eser Abdülaziz Seyyid Ehl tarafından tahkik edilerek 1977 yılında Beyrut'ta basılmıştır.[4] Eserin asıl adı muhakkik tarafından değiştirilmiş ve esere *Kâmûsu'l-Kur'ân* ve *Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adı verilmiştir. Dâmeğânî'nin bu eserindeki bilgiler, büyük ölçüde Mukâtil'in eserinden alınmıştır. Zaten kendisi de eserinin ilk sayfasında Mukâtil'in ve konuyla ilgili diğer eser veren yazarların eksik bıraktıkları bilgileri tamamlamayı amaçladığını belirtmiştir. Yazar, söz konusu amaca dayalı olarak eserini alfabetik sıraya göre düzenlemiştir.[5]

14. Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillah b. Nasr İbnu'z-Zâğûnî el-Hanbelî el-Bağdâdî (öl. 527/1132-3): *el-Vucûh ve'n-Nezâir,*

15. Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201): *Nüzhetu'l-A'yuni'n-Nevadir fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir.* Bu eser, Abdülkerim Kâzım er-Râzî tarafından 1984 yılında Beyrut'ta basılmıştır. İbnu'l-Cevzî eserini yazma nedenini "*Vucûh ve Nezâir* kitaplarına baktığımda her sonra gelenin öncekini taklit ettiğini gördüm. Bu taklitlere herhangi bir fikrin eklenmediğini müşahede ettim" şeklinde izâh etmiştir.

16. Abdurrahmân b. Alâuddîn Ali b. İshâk et-Temîmî (öl. 876/1472): *ez-Zehâir bi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir,*[6]

---

1 Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 203; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2000.

2 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001.

3 Zerkeşî, *Burhân*, I, 102; Suyûtî, *İtkân*, I, 299; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001; Ebu'l-Felâh Abdu'l-Hayy İbnu'l-'İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Beyrut, trs., III, 362.

4 Turgut, *Tefsir Usulü*, s. 203.

5 Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân: Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1983, s. 11.

6 Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Şam, 1958, V, 154.

17. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Mukrî (öl. 658/1259): *Vucûhu'l-Kur'ân,*[1]

18. Şemseddîn Muhammed b. Muhammed İbnu'l-'İmâd (öl. 887/1482): *es-Serâir fî Ma'na'l-Vucûh ve'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Bu eser, 1977 yılında İskenderiye'de Fuad Abdulmun'im Ahmed'in tahkikiyle basılmıştır.[2]

19. Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî (öl. 911/1505): *Mu'terekü'l-Akrân fî Müştereki'l-Kur'ân,*[3]

20. Ahizâde Abdülhalim b. Muhammed er-Rûmî (öl. 1013/1604): *Ta'lika 'ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir,*[4]

21. Mustafa b. Hayreddîn er-Rûmî (öl. 1052/1616): *Tenvîru'l-Ezhân ve'z-Zemâir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir,*[5]

22. Tantavî: *Muntehabu Gurreti'l-'Uyûni'z-Zevâhir ve'l-Vucûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm.*[6]

Kaynaklardan tespit edebildiğimiz bu eserlerin bir bölümüne ulaşmak mümkün olamamıştır. Ulaşabildiğimiz eserlerin hemen hemen tamamı ise, temelde Mukâtil b. Süleyman'ın eserinden istifade edilerek yazılmıştır. Sözgelimi, konuyla ilgili olarak incelediğimiz eserlerin tümünde yer alan "*hüdâ*" kelimesine ilişkin verilen bilgilerin tamamı, Mukâtil'in eserinden alınmıştır. Öyle ki, Mukâtil'in bu kelimeye yüklediği on yedi anlam, âyetlerden verilen örneklerle birlikte aynen Yahyâ b. Sellâm tarafından tekrar edilmiştir.[7] Keza aynı anlamlar ve örnekler, Zerkeşî'nin *el-Burhân* adlı eserinde de hemen hemen aynen kaydedilmiştir.[8]

1 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 52.
2 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 52; Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 204.
3 Suyûtî, *İtkân*, I, 299.
4 İsmail Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, İstanbul, 1965, I, 504.
5 İsmail Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 439.
6 Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 204.
7 Mukâtil, *Vucûh*, s. 13-17. Krş. Cerrahoğlu, *Vucûhu'l-Kur'ân'a Dâir*, s. 116-119.
8 Zerkeşî, *Burhân*, I, 102-104.

V. FIKIH USÛLÜ İLMİNDE VUCÛH VE NEZÂİR

Vücuh ve nezâir, Tefsir ilmini ilgilendirdiği kadar Usûl-i Fıkıh ilmini de ilgilendirmektedir. Nitekim birden fazla anlam içeren bir kelimenin, cümle içerisindeki tek kullanımında bu anlamların hepsini ya da birden fazlasını ifade edip etmeyeceği meselesi, Usûl-i Fıkıh ilminin "lafz-ı müşterek"-"umûm-u müşterek" konusunda ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

A. MÜŞTEREK (LAFZ-I MÜŞTEREK)

İslâm Hukuk Usulcüleri, "müşterek lafızla ilgili olarak çeşitli tanımlar geliştirmişlerdir. Bu tanımlardan birine göre "müşterek", "sınırları ve anlam mahiyetleri farklı olan fertleri, bedel yoluyla içine alan bir lafızdır."[1]

Bir başka tanıma göre ise, "müşterek", "her biri ayrı vaz' (konuluş) ile olmak üzere birden fazla anlama sahip olan lafızdır."[2] Abdülazîz Buharî'nin verdiği tanıma göre ise, "müşterek", "değişik anlamlardan herhangi birine veya anlamları değişik isimlerden herhangi bir isme muhtemil lafızlara" denir. *'Ayn, mevlâ, kur'* ve *sarîm* kelimeleri bunun örneklerindendir.[3]

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere İslâm Hukuk Usûlü'nde "müşterek" diye adlandırılan terimle Tefsîr Usûlü'ndeki *vucûh* terimleri hemen hemen aynı anlam içeriğine sahiptir.[4]

"Müşterek" anlamlar ifade eden kelimelere nasıl anlam verileceği ve bu kelimelerin hangi anlamda kullanılması gerektiği konusunda ise, şöyle bir yol izlenmesi önerilmiştir:

---

1 İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr*, İstanbul, 1965, s. 94; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, Bağdat, 1973, s. 273-274; B. Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul, 1966, s. 162.

2 Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakk min 'İlmi'l-Usûl*, Beyrut, trs., s. 19; Zeydân, *el-Vecîz*, s. 274; Zekiyyuddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrâhîm Kâfi Dönmez, Ankara, 1990, s. 306; Muhammed Ebû Zehrâ, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. Abdülkadir Şener, Ankara, 1990, s. 149-150; Fahirettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, 1996, s. 201.

3 Alâuddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr 'an Usûli'l-Pezdevî*, Beyrut, 1994, I, 103-105.

4 Bu konuda geniş bilgi için bk. Akk, *Usûlü't-Tefsîr*, s. 393; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Behcetü'l-Vusûl bi Şerhi'l-Luma' fî 'İlmi'l-Usûl Şerhü'l-Luma'*, Şam, 1992, s. 148-149; Alâuddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Mîzânü'l-Usûl fî Netâici'l-'Ukûl*, Katar, 1984, s. 339; Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, I, 110-112; Akk, *Usûlü't-Tefsîr*, Zeydân, *el-Vecîz*, s. 274-275; Zekiyyuddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 307; Muhammed Ebû Zehrâ, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 150.

Lafızlarda esas olan "müşterek" olmamaktır. Şayet lafzın hem "müşterek" olduğu hem "müşterek" olmadığı ihtimali varsa, "müşterek" olmama ihtimali tercih edilir. "Müşterek"lik niteliği gerçekleştiği takdirde ise, lafzın delâlet ettiği anlamlardan hiçbiri, önemli bir yardımcı bilgi (karine) yoksa tercih edilmez. Örneğin: "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına üç kur' süresi beklerler"[1] âyetindeki ***kur'*** kelimesi "âdet" veya "temizlik süresi" anlamlarında müşterektir. Bunda ittifak vardır. Fakat bu âyette hangi anlamın kastedildiğinin belirlenmesi noktasında fikir ayrılığı meydana gelmiştir.[2]

Eğer bir kelimede hem sözlük anlamı hem de terim anlamı varsa o zaman terim anlamı tercih edilir. Örneğin: "Boşama (talâk) iki defadır"[3] âyetindeki ***talâk*** kelimesini, sözlük anlamı olan "herhangi bir bağı çözmek" anlamında değil, "evlilik bağının çözülmesi" anlamında kullanmak gerekir. Aynı şekilde ***salâtın ikâmesi*** de örneğin, "Namazı dosdoğru kılın" anlamındaki tüm âyetlerde terim anlamında kullanılmış olup, bununla sözlükteki "du'a" manası kastedilmemiştir.[4]

Kur'ân'daki "umûm" ifade eden kelimelerden tam olarak neyin kastedildiği konusunda da usulcüler farklı kanaatler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmına göre "umûm" ifadesi, tüm fertleri içine alan bir kavramdır. Bir diğer gruba göre "umûm", tüm fertleri içine almaz, sadece hangi konuda kullanıldığına dair bir karîne (yardımcı bilgi) varsa o konunun fertlerini içerir. Üçüncü bir gruba göre ise "umûm" ifade eden lafızlar "müşterek" lafızlar gibidir. Yani "umûm", değişik pek çok anlam için konulmuş bir lafza benzer ki ondan neyin kastedildiği ancak karîneler yardımıyla anlaşılır. Dolayısıyla bu tür "umûm" ifade eden müşterek lafızlardan, muhtemel tüm fertlerin kastedilmesi mümkün olduğu gibi bir

---

1 **Bakara 2/228.**

2 Zekiyyuddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 307-308; Zeydân, *el-Vecîz*, s. 275-276.

3 **Bakara 2/229.**

4 Zeydân, *el-Vecîz*, s. 275.

bölümünün kastedilmesi de mümkündür. İşte karîne, bu iki ihtimalden birinin belirlenmesinde iş görür.[1]

B. MÜŞTEREKİN UMÛMÎLİĞİ (UMÛM-U MÜŞTEREK)

Lafz-ı müşterekin umum ifade edip etmediği konusu, usulcüler arasında çetin tartışmalara yol açmıştır. "Müşterekin umumu" tabirinden maksat, bir lafzın tek bir vad' ile içerdiği tüm manaları ifade etmesidir. Bu konuda ortaya konan bir görüşe göre, "müşterek lafız", tek bir *vad'* ile sadece bir tek manada kullanılır. İlgili kelimenin içerdiği anlamların hepsi bir tek kullanımda kastedilmiş olamaz.[2] Bu görüş, Ebû Abbas Sa'leb (öl. 291/903) ve Ezherî (öl. 370/980) gibi dilcilerin yanı sıra Kerhî, Cessâs, Debûsî, Pezdevî ve Serahsî gibi Hanefî usulcüler tarafından savunulmuştur. Şâfiî ve takipçilerinin büyük çoğunluğu aksi yönde düşünmelerine rağmen İmâmü'l-Haremeyn ve Gazzâlî gibi Şâfiî usulcüler de bu görüşü benimsemişlerdir. Biz de bu görüşün doğru olduğu kanaatindeyiz. Zira müşterek bir lafzın herhangi bir bağlam içerisinde kullanımından onun içerdiği tüm anlamların kastedilmiş olması, her şeyden önce Arapça'daki *vad'* esasına aykırıdır. Bir lafzın kendine özgü *vad'* esasına aykırı olması ise caiz değildir. Çünkü bu durumda, birbirine zıt manaların arasının birleştirilmesi gerekecektir. Diğer bir deyişle, anılan durumda manalardan her biri aynı anda hem kastedilmiş, hem de kastedilmemiş olacaktır ki bu imkânsızdır. Kaldı ki bu durum, müşterek lafzın, bünyesinde barındırdığı anlamlara kapsam olarak değil, bedel esasına göre delâlet etmesinden de anlaşılmaktadır. Çünkü umum ifade eden lafızların delâletleri kapsam yoluyla, müşterek lafızların delâletleri ise bedel yoluyladır. Aslında "âmm" ile "müşterek" arasındaki ayırt edici özellik de budur. Bu durumda müşterekin olumlu veya olumsuz anlamda kullanılmasına bakılmaksızın, herhangi birinin hakikat ve mecaz için kullanılması (umûm) mümkün değildir. Çünkü müşterekte aslolan manalarından birinin alınmasıdır. Zira o tek bir haldeyken bütün manalarını ifade edemez. Bu bağlamda Abdülazîz Buhârî

1 Muhammed Ma'rûf ed-Devâlîbî, *el-Medhal ilâ 'İlmi Usûli'l-Fıkh*, Şam, 1959, s. 124-125.
2 Geniş bilgi için bk. Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, I, 105-116.

lafızları "manaların elbisesi" şeklinde nitelemiştir. Bu nitelemeye göre nasıl bir elbiseyi aynı anda iki kişinin tam anlamıyla giymesi nasıl mümkün değilse, bir lafzın da iki anlamdan her birine aynı anda tam anlamıyla delâlet etmesi de caiz değildir.[1]

Durum böyle olmakla birlikte, başta İmam Şâfiî ve takipçileri olmak üzere Ebû Ali el-Cübbâî (öl. 303/916), Ka'bî (öl. 319/931, Kâdî Abdülcebbâr, Zerkeşî ve bazı dilciler, aksi görüşü savunmuşlardır. Bu âlimlere göre bir dini metindeki "müşterek lafız"la onun bütün manalarının hakikat olarak kastedilmesi mümkün olup, bunun olumlu veya olumsuz olması arasında bir fark yoktur.[2] Bu durumda, "müşterek lafız" ifade ettiği anlamları kapsaması bakımından tıpkı "âmm" gibidir. Bu usulcülere göre müşterek lafzın oluşum süreci şöyle gelişir: "Herhangi bir nesne için bir kabile bir isim, diğer bir kabile de başka bir isim koyar ve bu isimler söz konusu kabileler arasında meşhur olur ve böylece her kabile diğerinin koyduğu ismi kabul etmiş olur. Daha başlangıçta, farklı iki manâya tek bir isim koymak nasıl âmmı meydana getiriyorsa, sonuçta kabilelerin bu tek isme razı olmaları da müştereki meydana getirir ve ona umûmîlik niteliği kazandırır."[3]

"Lafz-ı müşterek"in umum ifade edebileceğini, yani çok anlamlı bir kelimenin tek bir kullanımında bu anlamların hepsine birden sahip olabileceğini savunan bu grup, söz konusu savunmalarını "Görmedin mi, göklerde ve yerde bulunan kimseler, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu hep O'na secde ediyorlar" mealindeki Hacc 22/18. âyetle temellendirmişler ve bu âyette geçen *yescüdü* fiilinin hem cansız varlıklar için hem de insanlar için kullanıldığını belirtmişlerdir. Çünkü bu kelime, insanlar hakkında kullanıldığında, "alnın istemli olarak yere konulmasını" ifade ederken, diğer varlıklar hakkında kullanıldığında, "zorunlu olarak boyun eğme ve itaat etmek" anlamına gelmektedir.

---

1 Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, I, 100-103.
2 Zerkeşî, *Burhân*, II, 207-208.
3 Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis Daraltıcı Yorum*, İstanbul, 1996, s. 77.

Ancak bu iddia, karşıt görüş tarafından haklı olarak reddedilmiş ve bu çerçevede, âyette geçen kelimenin "alnı toprağa koymak" anlamında kullanılmadığı; aksine hem insanlar hem de diğer varlıklar için "Allah'a boyun eğme" anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu konuda ileri sürülen görüşlerden en doğrusu, müşterek bir lafzın, tek kullanımında, içerdiği manalardan yalnızca birine delâlet ettiğini savunan görüştür. Zira aksi savunulduğu takdirde, ortaya bir anlam kargaşasının çıkması ve Kur'ân'ın kendi içinde pek çok çelişki barındıran bir kitaba dönüşmesi kaçınılmazdır.

VI. VUCÛH VE NEZÂİR İLMİNİN KUR'ÂN'I ANLAMAYA KATKISI

Kâtip Çelebi, bu ilmi *ilmu'l-vucûh ve'n-nezâir ve hüve min furûi't-tefsîr* şeklindeki ifadesiyle tefsirin yan (talî) dallarından biri olarak değerlendirmiştir.[1] Ancak biz bunun yanlış bir değerlendirme olduğu kanaatindeyiz. Zira Kur'ân, bugün elimizde bulunan şekliyle dilsel bir metindir. Bu itibarla, Kur'ân'ı anlamak, öncelikle onu nazil olduğu dilin yapısı içerisinde anlamak demektir. Nitekim Kur'ân, ısrarla kendisinin Arapça bir kitap olduğunu vurgulamakta ve bu vurguyu bazı âyetlerde "*düşünme* ve *akletme*" ile ilişkilendirmektedir.[2] Şu halde Kur'ân, kaynak itibariyle ilâhî olmakla birlikte, ontolojik anlamda dilsel bir metindir. Başka bir ifadeyle o, Allah'ın maksadının öngördüğü ve uyulmasını istediği ilke ve öğretilerin, yüce âlemden nesneler dünyasına, insana ait dil olgusunun imkânları çerçevesinde sözlü bir aktarımıdır. Ancak buradan Kur'ân'ın Allah'ın lisanı olduğu şeklinde bir sonuç çıkarılmamalıdır. Kur'ân'ın Arapça oluşu, Allah ile değil O'nun hitabına muhatap olanların içinde bulundukları durumla ilgili bir durumdur. Nitekim bu durum, İbrâhîm 14/4. âyette şöyle ifade edilmektedir: "Biz her elçiyi, mutlaka kendi toplumunun di-

1 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 2001.
2 **Yûsuf** 12/2, 43; **Zuhruf** 43/3.

liyle gönderdik ki (vahyedilen mesajı) kendilerine beyan etsin."[1] "Bütün ilâhî kaynaklı metinler insanlar tarafından anlaşılması için vahyedildiğine göre, bu metinlerden her birinin, -mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavimdense hitap da öncelikle onlara olacağı için-, o kavmin diliyle indirilmiş olması zorunludur; Kur'ân dahi, evrensel bir mesajı ve hedefi olmasına rağmen bu genel hükmün dışında değildir."[2]

Şu halde dil, vahyedilen hitabın, muhatapları tarafından anlaşılmasını mümkün kılan bir araçtır. Anlatılmak istenen, müşterek bir söz dizgesinde dile getirilmekte ve muhataplar, kendi dillerinde ifade edilmiş sözü, kendi dillerinde ifade edilmiş olmasından dolayı rahatlıkla anlayabilmektedirler. Eğer aksi olsaydı, hiç kuşkusuz anlayamayacaklar, anlayamadıkları için de Kur'ân'ın şu âyetinde ifadesini bulan haklı itirazda bulunacaklardı:

"Eğer biz onu Arapça dışında bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Araba anlamayacağı yabancı bir dille (vahyedilen bir kitap olur mu?!)"[3]

Ne var ki, Şâtıbî'nin de belirttiği gibi, Kur'ân'ın, nüzul döneminde yaşayan insanların konuştukları bir dilde ve rahatlıkla anlayabilecekleri bir hitap düzeyinde inmiş ve böylece muhaliflerinin söz konusu itirazda bulunma imkânları da ortadan kalkmıştır.[4]

Netice itibariyle Kur'ân açık ve anlaşılabilir bir kitaptır. Nitekim Kur'ân kendisi üzerinde insanların düşünmelerini ve akletmelerini (*tedebbür* ve *teakkul*) istemektedir. İbn Teymiyye'nin son derece güzel ifadesiyle, manaları anlaşılmayan bir söz üzerinde düşünülmesi mümkün olmadığına göre Kur'ân pekâlâ anlaşılabilir bir kelâmdır.[5]

---

1 **İbrâhîm** 14/4.

2 Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı: Meâl-Tefsir*, çev.: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul, 1996, II, 499 3. not. Kur'ân'ın sıklıkla kendisinin Arapça bir hitap olduğuna ve apaçık bir Arapça ile vahyedildiğine atıfta bulunması da bunun en açık göstergesidir. Bk. **Yûsuf** 12/2; **Ra'd** 13/37; **Nahl** 16/103; **Tâhâ** 20/113; **Şu'arâ'** 26/195; **Zümer** 39/28; **Fussılet** 41/3; **Şûrâ** 42/7; **Zuhruf** 43/3; **Ahkâf** 46/12.

3 **Fussılet** 41/44.

4 Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II, 381.

5 İbn Teymiyye, *Mukaddimetü't-Tefsîr*, Riyad, 1991, XIII, 331-332 (*Mecmû'u Fetâvâ* içinde).

Ancak şu da var ki, Kur'ân, her ne kadar ilk muhataplarının konuşup anlaştıkları dil düzeyinde, apaçık bir Arapça ile indirilmiş olsa da, gerek içerik, gerek şekil ve gerekse üslup açısından eşsiz ve çok ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir. Zira onun, anılan bu özellikleriyle birlikte Arapça'ya yepyeni bir vizyon kazandırdığı inkâr edilemez bir tarihsel gerçektir. Nitekim bu gerçek, nüzul döneminin önde gelen inkârcıları ile Arapça'yı kullanmadaki maharetleriyle övünen Arap edib ve şairleri tarafından da değişik vesilelerle değişik şekillerde itiraf edilmiştir.[1] Kur'ân'ın dile kazandırdığı bu yeni vizyonun etkisini, başta şiir ve hitabet olmak üzere İslâm sonrası Arap edebiyatının tüm alanlarında gözlemlemek mümkündür.[2]

İbn Fâris'in bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Kur'ân, deyim yerindeyse, Arapça için adeta ikinci bir miladı temsil etmektedir. Nitekim bu milatla birlikte, kelimelerin anlam hayatları, "İslâm öncesi" ve "İslâm sonrası" olmak üzere ikiye ayrılmış olup, İslâmî ilim disiplinlerinde de buna paralel olarak "lügat ve terim anlamı" şeklinde bir gelenek oluşmuştur.

Öte yandan, Kur'ân, hem öğretisel hem de metinsel açıdan mükemmel bir bütünlük arz eden bir kitaptır. Bununla birlikte Kur'ân; bölümlere, başlık ve alt başlıklara göre alışılmış kitap formatına göre düzenlenmiş bir kitap değildir.[3] Zira Kur'ân'ın doğal şekli yazıya geçirilmiş bir kitap değil, şifahi bir hitaptır. Bu hitabın, yirmi küsür yıllık bir zaman zarfında peyderpey inmiş olmasından dolayı metin üzerinde yan yana duran bazı ifadeler, birbirinden oldukça farklı zamanlarda ve farklı ortamlarda ortaya çıkmıştır.[4] Ancak şu da bir gerçek ki, "Kur'ân tekrar tekrar okununca, en küçük birimi olan harflere, kelimelere, yan cümlelere, ana cümlelere,

1 Süleymân Tülücü, "Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûl Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri ile Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavır ve Taktikleri", *I. Kur'ân Sempozyumu*, Ankara, 1994, s. 57 vd.

2 Bu Konuda geniş bilgi için bk. Mustafa Sâdık er-Râfiî, *Târîhu Âdâbi'l-Arabî*, Beyrut, 1974, II, 82 vd.; Corci Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Arabîyye*, Beyrut, 1996, II, 13 vd.; Ahmet Subhî Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan XVII. Asra Kadar*, İstanbul, 1996, s. 111 vd.

3 M. Zeki Duman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara, 1997, s. 109; ayrıca bk. Hâlis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul, 1996, s. 20.

4 Ömer Özsoy, *Sünnetullah: Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, Ankara, 1994, s. 28.

cümlelerden müteşekkil âyetlere ve bu âyetlerin oluşturduğu daha büyük pasajlara kadar her Kur'ân parçasının başlı başına görevler yüklendiği gibi, Kur'ân bütünlüğü içinde, birbiriyle bağlantılı bir yapı oluşturduğu gözlenir."[1] Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, "Kur'an'ın kelime, cümle, âyet ve sûreleri arasında son derece dikkat çekici bir irtibat vardır ve âdeta bir vücut gibidir. Vücutta nasıl organlar, sinir sistemi, et, kemik ve deri birbiri ile içiçe ve uyumlu şekilde mevcutsa, aynı şekilde Kur'ân'da da cümleleri oluşturan kelimeler, sûre içinde cümleler, sûreler arasında ilgi ve münasebetler vardır. Bütün bu özellikler onu, her yönü ile mükemmel bir kitap haline getirir."[2]

İşte burada söz konusu olan sistem, Kur'ân'ın metinsel yapısı ile bu yapının en temel unsurlarından biri olan semantik anlam sistemidir. Zira Kur'ân'ın kendine özgü bir terminolojisi ve semantik sistemi vardır. Belli bir zaman diliminde ve yine belli bir mekânda tarihe pozitif yönde müdahale etmek üzere indirilen Kur'ân, kendine özgü semantik sistemi sayesinde çoğulcu anlayış unsurlarını ifade eden ve insanın, insan ve âlemle olan bütünlüğünü parçalayıcı anlamlar taşıyan bütün kavramların anlam düzenini değiştirmiştir.[3] Bunun yanında o, sıradan kelimelere dinî ve ahlâkî içerikli muhtelif anlamlar yüklemek suretiyle dile yepyeni kavramlar da kazandırmıştır. Nitekim ünlü Japon anlambilimcisi Toshihiko İzutsu, Kur'ân'ın kelimeler üzerinde gerçekleştirdiği bu anlam değişikliklerini, Arapların dünya ve insanlık görüşünü kökünden değiştirip yükselten ahlâkî ve dini değişimin gerçekleşmesinde rol oynayan en önemli faktör olarak değerlendirmektedir.[4]

Sözgelimi, *islâm, mü'min, münâfık, fâsık, kâfir, salât, zekât, savm* ve *hacc* gibi kelimeler, Kur'ân'ın nüzûlüyle birlikte, Arapların o döneme kadar aşina olmadıkları dinî ve ahlâkî içerikli yepyeni anlamlar kazanmış ve kavramlaşmıştır. Nitekim Suyûtî, nüzûl

1 Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 21-22.
2 İsmet Ersöz, *Kur'an'ın Üslûp ve İ'cazı*, Diyanet Dergisi, Cilt: XXIII, Sayı: 1, 1987, s. 32.
3 Nadim Macit, *Kur'ân'ın İnsan-Biçimci Dili*, İstanbul, 1996, s. 30.
4 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleymân Ateş, İstanbul, trs., s. 19.

dönemini takip eden yüzyıllarda müstakil birer ilim dalı haline gelen tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi İslâmî ilim disiplinlerinin de altyapısını oluşturan bu kavramlara ilişkin açtığı başlık altında, ünlü dilbilimci İbn Fâris'in konuyla ilgili şu sözlerini aktarmaktadır: "Câhiliyye döneminde Araplar, dil, edebiyat, ibâdet ve dinî pratikleri hususunda atalarından tevârüs ettikleri bir miras üzere yaşamlarını sürdürmekte idiler. Ancak İslâm'ın gelmesiyle birlikte durum değişti; câhiliyye dönemine ait dinî anlayış ve uygulamalar kaldırıldı. Dildeki mevcut kelimeler, ilaveler yapmak, yeni hükümler koymak ve birtakım şartlar getirmek sûretiyle anlam değişikliğine uğradı. Böylece mevcut kelimelere yüklenen yeni anlamlar, öncekilerin yerini aldı. Sözgelimi, ***mü'min, müslim, kâfir, münâfik*** gibi kelimeler, anlam değişikliğine uğrayan kelimelerden yalnızca birkaçıdır. Araplar, ***mü'min*** kelimesinden yalnızca, 'tasdik'e karşılık gelen ***îmân*** ve ***emân*** manasını anlıyorlardı. Ancak İslâm, müminin mümin olarak isimlendirilebilmesi noktasında, söz konusu kelimeye birtakım şartlar ve vasıflar eklemiştir ... "[1]

Şu halde, Kur'ân'ı anlamanın, diğer bir deyişle onun sunduğu mesajın ve kurmak istediği varlık ve değer öğretisinin kavranabilmesi, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu mesajı iletme aracı olan Arapça'nın Kur'ân'a özgü kullanımının bilinmesine bağlıdır. Bu yönde ortaya konacak çabanın ilk aşaması ise, Kur'ânî kelimelerin incelenmesidir. Zira Kur'ân'daki kelimeler arasında, aynı kelimenin değişik bağlamlarda değişik anlamlarda kullanılmasında kendisini gösteren son derece ilginç bir ilişkiler ağı mevcuttur. Yüzeysel olarak bakıldığında Kur'ân'daki ***Allah, selâm, nebi, îmân*** vb. birtakım kelimelerin bir araya getirilmesi hâlinde, bunların Kur'ân'da ne anlama geldiklerinin belirlenebileceği düşünülür. Ancak gerçekte mesele öyle sanıldığı kadar basit değildir. Çünkü bu kelimeler Kur'ân'ın metinsel yapısı içerisinde birbirinden ayrı ve yalın halde bulunmayıp, her birinin ötekiyle yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler, somut anlamlarını, birbirleriyle olan bu ilişki

1 Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Lüğa, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabîyye*, y.y., trs., I, 294. Kur'ân'la birlikte yeni anlamlar kazanan kelimeler için ayrıca bk. Ahmet Çelik, *Kur'ân-ı Kerim ile Yeni Manâ Kazanan Istılahların Câhiliye Dönemindeki Kullanılışları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991.

sistemi içerisinde kazanırlar. Diğer bir deyişle, söz konusu kelimeler, kendi aralarında büyüklü küçüklü muhtelif gruplar teşkil ederler ve birbirlerine muhtelif yollarla bağlanırlar. Bu suretle sonunda gayet düzenli bir bütün, son derece karmaşık bir kavramsal irtibat ağı tesis ederler.[1]

Kuşkusuz, Kur'ân'daki herhangi bir kelimeden kastedilen manayı anlama faaliyetinde öncelikle o kelimenin lügat anlamı tespit edilmesi zorunlu bir durumdur. Ancak bir kelimenin Arapça'da ve tarihin belli bir döneminde ifade ettiği manayı bilmek tek başına yeterli değildir. Dahası, söz konusu kelimenin Kur'ân'da yer aldığı bağlam ya da bağlamlar içerisinde ne tür bir anlam içeriğine sahip olduğunu da bilmek gerekmektedir. Çünkü nesnel anlamın tayininde, dilin genel özelliklerini bilmenin yanı sıra, sözün sahibinin maksadının da belirlenmesi gerekir. Sözün sahibinin kastı bilinmediği takdirde, o sözün belli bir dönemde taşıdığı anlamı bilmenin çok fazla bir değeri yoktur. Bu itibarla, lafızların Kur'ân metninde yer aldıkları andan itibaren kazandıkları anlam içerikleri de ciddi bir incelemeye tâbi tutulmalıdır.[2] Emin el-Hûlî bu araştırma sürecini şöyle ifade eder:

Müfessir böylece kelimenin lügat manasının araştırmasını bitirdikten sonra, onun Kur'ân'da kullanıldığı mananın tespitine geçer. Onun Kur'ân'da geçtiği yerlerdeki manalarını araştırır. Böylece, o kelimenin Kur'ân'da kullanıldığı manalar hakkında bir neticeye vararak bakar: Acaba o kelime çeşitli tarihlerde ve çeşitli münasebetlerle aynı manada mı kullanılmış; yok eğer durum böyle değil ise, Kur'ân'ın değişik yerlerinde kullanıldığı manalar nelerdir? İşte müfessir bu suretle bir kelimenin lügat manasından veya manalarından, Kur'ân'da kullanıldığı mana veya manalara ulaşır. İşte bütün bu araştırmalar neticesinde, o kelimenin geçtiği âyetteki yerinde ne manaya geldiğini gâyet emin bir şekilde tespit ederek tefsirini yapmış olur.[3]

Kur'ân'da, farklı yollarla birbirine bağlanan ve böylece kendine

1 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 18-19.
2 Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'ân*, İstanbul, trs., s. 77.
3 Emîn Hûlî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, İstanbul, 1995, s. 87.

özgü bir kavramlar ağı oluşturan terimler olduğu gibi, lafzî açıdan aynı olmasına karşın değişik bağlamlarda birbirinden oldukça farklı anlamlarda kullanılan kelimeler de vardır. Kur'ân'ın sağlıklı şekilde anlaşılıp yorumlanabilmesi için, bu türden lafızların Kur'ân'ın metinsel bütünlüğü içerisindeki anlam içeriklerinin tek tek belirlenmesi son derece önemlidir. Aksi halde, bünyesinde çok çeşitli anlamları barındıran bir lafza her geçtiği yerde aynı anlamı yüklemek veya tek bir kullanımında, içerdiği anlamların tümüne delâlet ettiğini söylemek, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Kur'ân'ı bir ihtilaf ve çelişkiler bütünü haline getirmesi kaçınılmazdır. Kur'ân metninde yer alan çok anlamlı kelimelerin hangi bağlamda ve hangi anlamda kullanıldığının tespiti son derece önemlidir. Aksi halde, Kur'ân'da değişik münasebetlerle farklı âyetlerde farklı manalar için konulmuş bir lafzı, sözlükteki farklı anlamlarından birini veya tümünü birden esas alıp, o lafza kendi istediği anlamı dayatmak kaçınılmazdır. Tıpkı yakın geçmişte Hind Alt kıtasında ortaya çıkan ve dini rasyonelleştirme girişimleriyle tanınan Ehl-i Kur'ân ekolünün ***salât*** kelimesinin kökündeki ***du'a*** anlamından hareketle bilinen namaz ibâdetini uygulamadan kaldırmaları gibi.[1]

İşte bu çalışma, Kur'ân'da birden fazla manada kullanılan müşterek lafızların hangi âyetlerde hangi manada kullanıldığını örnekleriyle ortaya koymayı ve böylece Kur'ân'ı kendi metinsel bütünlüğü içerisinde sağlıklı şekilde anlama ve yorumlamaya bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Ali Özek, ***vucûh ve nezâir*** ilminin Kur'ân'ı anlama ve yorumlamaya yönelik katkısını şu cümleleriyle oldukça yalın bir şekilde ortaya koymaktadır:

Vucûh ilmi, Kur'ân'ı tefsir etmenin bir yoludur. Bu yol, çok kuvvetli ve faydalı bir yoldur. Zira bu sistemde esas olan âyeti âyetle tefsir etme usûlüdür. Bu ise, kendine göre büyük ehemmiyeti olan bir ilimdir. Mesela bir kimse, Kur'ân'da geçen bir kelimenin ma-

1 Bu konuda geniş bilgi için bk. Hâdim Hüseyin İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şübühâtuhum Havle's-Sünne*, Taif, 1409/1989, s. 369 vd.; J. M. S. Baljon, *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Ş. Ali Düzgün, Ankara, 1994, s. 100-101.

nasını bilse, o kelimeye, Kur'ân'da geçtiği her yerde aynı manayı vermeye çalışsa, büyük bir hataya düşebilir. Çünkü kelimeler canlıdır; cümle içinde bahsedilen konuya göre yeni denebilecek bir manaya bürünür. Diğer eserlerde de öyle olmakla beraber bilhassa Kur'ân-ı Kerîm gibi bir kitapta bu çok daha mühimdir... Ayrıca *el-Vucûh ve'n-Nezâir* ilmi, Kur'ân'ın müfredatı ve lügatlerinin izâhı bakımından da son derece ehemmiyeti olan bir ilimdir. Bilindiği gibi, bir metni izâh ederken, her şeyden önce müfredatını iyi bilmek gerekir. Müfredat tam olarak kavranmadıkça ve cümle müfredat bakımından tam bir açıklığa kavuşmadıkça doğru manayı anlamak mümkün olmaz. Bilhassa Kur'ân-ı Kerîm gibi bir kitapta buna şiddetle ihtiyaç vardır.[1]

Ali Özek'in *vucûh ve nezâir* ilminin Kur'ân'ı anlamaya yönelik katkısına dair yapmış olduğu bu değerlendirmede dikkati çeken en önemli husus, bu ilmin aslında Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme yöntemiyle eşdeğer bir anlam ifade etmiş olduğudur.

Bilindiği gibi, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde gözetilmesi gereken bir diğer önemli ilke de metinsel bütünlüğü gözetmektir. Çünkü Kur'ân bugün bizim elimizde bir metin olarak bulunmaktadır. Hâlbuki Kur'ân'ın ilk muhatapları açısından Kur'ân'ın metinsel bütünlüğünden söz etmek olanaksızdır. Zira Hz. Peygamber yaşadığı sürece Kur'ân bir metin olma özelliğiyle değil, inişine bizzat tanık olunan bir vahiy, yaşanan bir süre ve Hz. Peygamber'in ideal kişiliği ile özdeş bir olgu olarak ön plana çıkmaktaydı. Tarihsel açıdan da bütünlük onlara değil, onlar bütünlüğe konu idiler.[2]

Bu itibarla, sahâbe neslinin aksine Kur'ân'ın ikinci ya da dolaylı muhatapları olan bizler için Kur'ân tefsirinde takip edilen en sağlıklı yöntem, Kur'ân'ın Kur'ânla tefsir edilmesidir. Kaldı ki, tefsirdeki en sağlıklı metot da budur. Zira, İbn Teymiyye'nin

1 Mukâtil, *Vucûh*, Nâşirin Mukaddimesi, 27.

2 Ömer Özsoy, *Dinsel Bir Metin Olarak Kur'ân'ın Bazı İfade Özellikleri*, I. Kur'ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı, Ankara, 1994, s. 181.

de belirttiği gibi, "Kur'ân'ın herhangi bir âyetinde kapalı (*mücmel*) bırakılan bir konu bir başka âyetinde tefsir edilmiş; keza bir âyette kısaca anlatılan bir mesele bir başka âyette uzun uzadıya izâh edilmiştir."[1]

Şu halde, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinden maksat, ilâhî hitabın müfret lafızlarının, terkip ve ifade birimlerinin, ilgili diğer Kur'ân pasajlarının ışığında ve en önemlisi Kur'ân'ın kendine özgü metinsel bütünlüğü içerisinde açıklanması; keza Kur'ân'daki konuların, muhataplarının zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı mefhumların terkîbî bir yaklaşımla Kur'ânî bütünlük içerisinde incelenmesidir.[2]

Esasen, söz konusu bütünlük Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirindeki ana çerçevedir. Çünkü Kur'ân, en küçük biriminden en büyük parçasına kadar fikrî bir uyum ve bütünlüğe sahiptir. Bu yüzden, gerek tek tek kelimelerin içinde bulundukları cümlelerde ifade ettikleri anlamların tespiti, gerekse Kur'ân'ın dil sistemi içerisinde kazandıkları yeni anlamların keşfedilmesi, Kur'ân'ın metinsel bütünlüğü içerisinde mümkün olmaktadır. Sözgelimi, Şu'arâ' sûresi 19. âyette Firavun'la Hz. Mûsâ arasında geçen diyalogda Firavun, Mûsâ'ya şöyle hitap etmektedir: "Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankör (kâfir) birisin". Hiç şüphesiz Firavun, "Sonunda yapacağını yaptın" sözüyle Hz. Mûsâ'nın Mısırlı birini öldürmesini kastetmekte; "Sen kâfirlerden birisin" ifadesiyle de Hz. Mûsâ'nın nankör olduğunu dile getirmektedir. Çünkü bir önceki âyette Firavun, Hz. Mûsâ'ya çocukken kendisini büyüttüğünden ve onun yıllarca yanında kaldığından bahseder. İşte bu metinsel bağlamdan, Firavun'un Hz. Mûsâ'ya söylediği "sen kâfirlerden birisin" ifadesindeki *el-kâfirîn* "kâfirler" kelimesinin "nankörler" anlamına geldiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Esasen bu anlam, kelimenin sözlükteki asıl anlamıdır. Çünkü *k-f-r* kelimesi lügatte "örtmek" manasına gelmektedir. Nitekim tohumu toprağa ekip, üzerini örttüğü için çiftçiye de *kâfir* denilmiştir. İşte, söz konusu âyette de Firavun, kendisine yaptığı tüm iyilikleri bir çırpıda silip

1 İbn Teymiyye, *Mukaddimetü't-Tefsîr*, XIII, 363 (*Mecmû'u Fetâvâ* içinde).
2 Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 43.

attığı ve yok saydığı zannıyla "nankör" anlamında *kâfir* kelimesini kullanmıştır. Buna karşın, Kur'ân, *kâfir* kelimesine "Allah'ın birliğini inkâr eden" şeklinde teknik bir anlam daha yüklemiş ve çoğu yerde de kelimeyi bu anlamda kullanmıştır.[1] Şu halde, bir kelime Kur'ân'ın her âyetinde aynı anlamda kullanılmamakta; aksine âyetten âyete, bağlamdan bağlama başka birtakım anlamlar daha kazanabilmektedir. Dolayısıyla, Kur'ân'ın temel öğretilerini kavramak için, öncelikle onun kendine özgü terminolojisini kavramak gerekir. Unutulmamalıdır ki, Kur'ân'ın metni Arapça olsa da manası Rabcadır. Kuşkusuz, bu terminolojiyi kavramak için de Kur'ân kelimelerinin hangi bağlamda ve hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek zorunlu bir durumdur.

İşte bütün bu anlattıklarımızdan da anlaşılabileceği gibi *vucûh ve nezâir* ilminin asıl araştırmalara konu olan Kur'ân'daki "aynı kökten gelen kelimelerin farklı yerlerde farklı anlamları ifade etmesi" anlamındaki *vucûh* kısmını incelemeye çalışacağız.

Kur'ân'da *vucûh* konusunu işlerken sadece kavramlarla sınırlı kalmanın yeterli olmayacağı fikrinden hareketle de çalışmamıza çok anlamlı kelimeleri de katmanın gerekli olduğu düşünmekteyiz. Nitekim bu konuda ilk çalışmayı yapanlardan Mukâtil b. Süleyman da *el-Vucûh ve'n-Nezâir* adlı eserinde sadece değişik kavramları incelemekle yetinmemiş, değişik anlamlı kelime ve edatlar hakkında da bilgi vermiştir.

Hicrî V. asrın ortalarında yaşayan Dâmeğânî de Mukâtil'in ve diğer yazarların bu sahada yazmış oldukları eserleri okuduğunu, bunları incelediğini, ancak onların Kur'ân'da pek çok örnekleri terk ettiklerini gördüğünü, bu nedenle hem onların yazdıklarını, hem de ele almadıkları kelimeleri içerecek bir kitap yazmayı düşündüğünü belirtmiş, bu amaçla Mukâtil'in incelediği kelimelerden oldukça fazla sayıda kelimeyi eserinde ele almıştır.

Bu iki müelliften daha sonra yaşamış olan İbnu'l-Cevzî ise Mukâtil'in eserindeki kelimelerin hemen hemen tamamını ve

1 Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 48.

Dâmeğânî'nin eserindekilerin bir bölümünü incelemiştir. İbnu'l-Cevzî, Dâmeğânî'den farklı olarak ele aldığı kelimelerin lügat ve terim anlamlarına temas ettikten sonra farklı anlamları olan her kelimeyi incelemeye başlamış, eserini bablara ayırdıktan sonra ikiden başlayarak -iki anlamlılar, üç, dört, beş, beşten fazla anlamı olanlar şeklinde- farklı anlam sayısınca başlıklar atmıştır.

Biz bu çalışmamızda "vucûh"a konu olan bütün terimleri incelemeye çalıştık. Öncelikle Mukâtil'in incelediklerinin tamamını, Dâmeğânî ve İbnu'l-Cevzî'nin eserlerine aldıkları ortak kelimeleri incelemeyi tercih etmiştik. Bu tercihimizde her ikisinin de eserlerine almalarına rağmen bizim incelemediğimiz kelimeler de vardır. Bu kelimeleri ele almayışımızın nedeni, bazı kelimelerin vucûha örnek olmadığı, çok küçük anlam farkları öne çıkartılarak kelimelerin sayısının abartıldığı kanaatini edinmiş olmamızdır. Bir yazarın vucûha örnek saydığını diğeri kabul etmediği için biz de mümkün oldukça örnekliğinde ihtilaf olmayanları tespit edip incelemeye çalıştık. Bu nedenle incelediğimiz kelimeler, Mukâtil'in ele aldıklarından daha fazla, Dâmeğânî ve İbnu'l-Cevzî'nin incelediklerinden ise daha azdır. Daha sonra gözden geçirilmiş bu baskıda Kur'ân'da çok anlamlılığa konu olan bütün kelimeleri incelemeye çalıştık ve onların hangi anlamda farklılık içerdiğini belirlemeye gayret ettik.

Edatlar konusu başlı başına bir çalışma gerektirdiği için o konuyu detaylı olarak değil, kısmen ele almayı tercih ettik. Ancak bilinmelidir ki, edatların da "vucûh"a dair kullanım örnekleri vardır ve Kur'ân'ı anlamada bu konu son derece önemlidir.

KUR'ÂN-I KERÎM'DE
ÇOK ANLAMLI KELİMELER

أ

أ ب و : E-B-V

EB/EBETİ/ÂBÂ'/EBÂ

أ ب و kökünden kelimeler Kur'ân'da 117 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Baba

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً "İbrâhîm, babası Azer'e demişti ki: Sen putları tanrılar mı ediniyorsun?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *eb* ve *ebeti* kelimeleri, kişinin fiziksel anlamda "babası"[2] demektir.

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ "Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *eb* kelimesinin çoğulu *âbâ'* kelimesi kişilerin "babaları"[4] anlamına gelmektedir.

وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ "Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası mümin kimselerdi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ebevâ*, *ebevey* kelimeleri "ana-baba"[6] anlamına gelmektedir.

2. Soy

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ "Onlara (müşriklere): 'Allah'ın indirdiğine uyun' denil-

---

1 **En'âm** 6/74.

2 "Baba" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/114; **Yûsuf** 12/4, 8, 9, 11, 16, 17, 59, 61, 63, 65, 68, 80, 81, 93, 94, 97, 100; **Kehf** 18/82; **Meryem** 19/28, 42, 43, 44, 45; **Enbiyâ'** 21/52; **Şu'arâ'** 26/70, 86; **Kasas** 28/23, 25, 26; **Ahzâb** 33/40; **Sâffât** 37/85, 102; **Zuhruf** 43/26; **Mümtehıne** 60/4; **'Abese** 80/35; **Tebbet** 111/1.

3 **Nisâ'** 4/22.

4 "Babalar" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/11; **En'âm** 6/87; **Tevbe** 9/23, 24; **Ra'd** 13/23; **Nûr** 24/31, 61; **Ahzâb** 33/5, 55; **Mü'min** 40/8; **Mücâdele** 58/22.

5 **Kehf** 18/80.

6 **Nisâ'** 4/11; **A'râf** 7/27; **Yûsuf** 12/6, 99, 100.

diği zaman onlar, 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?"[1] Bir önceki maddede de söylediğimiz üzere, *âbâ'* kelimesi, kişilerin biyolojik "babaları" anlamına geldiği gibi, bu ve benzer âyetlerde "ata, soy, cet"[2] anlamına gelmektedir.

مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ "Atanız İbrâhîm'in milletine (dinine uyun)."[3] Bu âyetteki *ebî* kelimesi, *âbâ'* şeklinde çoğul değil de tekil olmasına rağmen "soy, ata" demektir.

3. Yüz çevirmek

اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ "O (İblis) yüz çevirdi ve büyüklük tasladı; böylece kâfirlerden oldu."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ebâ, ebev, ebeyne, te'bâ, ye'be, ye'bâ* kelimeleri de *e-b-v* kökündendir ve "yüz çevirmek"[5] anlamına gelmektedir.

ا ت ي : E-T-Y

ETÂ/YE'TÎ/İTYÂN

ا ت ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 550 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Getirmek

فَاَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ "(Meryem) onu taşıyarak kavmine getirdi."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-t-y* kökünden kelimeler "getirmek"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/170.

2 "Soy, ata, cet" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/133, 200; **Mâide** 5/104; **En'âm** 6/91, 148; **A'râf** 7/28, 70, 71, 95, 173; **Yûnus** 10/78; **Hûd** 11/62, 87, 109; **Yûsuf** 12/38, 40; **İbrâhîm** 14/10; **Nahl** 16/35; **Kehf** 18/5; **Enbiyâ'** 21/44; 53, 54; **Mü'minûn** 23/24, 68, 83; **Furkân** 25/18; **Şu'arâ'** 26/26, 74, 76; **Kasas** 28/36; **Neml** 27/67, 68; **Lokmân** 31/21; **Sebe'** 34/43; **Yâsîn** 36/6; **Sâffât** 37/17, 69, 126; **Zuhruf** 43/22, 23, 24, 29; **Dühân** 44/8, 36; **Câsiye** 45/25; **Necm** 53/23; **Vâkı'a** 56/48.

3 **Hacc** 22/78.

4 **Bakara** 2/34.

5 "Yüz çevirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/282; **Tevbe** 9/8; **Hıcr** 15/31; **İsrâ'** 17/89, 99; **Kehf** 18/77; **Tâhâ** 20/56, 116; **Furkân** 25/50; **Ahzâb** 33/72.

6 **Meryem** 19/27.

7 "Getirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/23, 106, 109, 118, 145, 148, 248, 258; **Âl-i 'İmrân** 3/93, 161, 183; **Nisâ'** 4/133; **Mâide** 5/52, 54, 107, 108; **En'âm** 6/35, 46; **A'râf** 7/70, 77, 106, 112, 129, 132, 203; **Enfâl** 8/32; **Tevbe** 9/24; **Yûnus** 10/15, 38, 79; **Hûd** 11/13, 32, 33; **Yûsuf** 12/50, 54, 59,

2. Vermek

وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى "Malı sevdiği yakınlara verir."[1] Burada geçen âtâ kelimesi "vermek" anlamına gelmektedir. Bu âyet şu anlamları içerir: "(İyilik sahibi insan), sevdiği malını, sevdiği kişiye, kendisi muhtaç olmasına rağmen, Allah'ı sevdiği için, seve seve veren kişi"dir.

E-t-y kökünden gelen ***âtâ, âteynâ, yü'tî, yü'tû, yü'tûne, nü'tî, âti, âtû*** şeklindeki kullanımlar "vermek", ***ûtû, ûtiye, yu'tâ, yu'tûne, yu'tevne*** gibi meçhul (edilgen) kalıplar ise "verilmek"[2] anlamına gelmektedir.

3. Gelmek

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَق۪ينُ "Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-t-y* kökünden kelimeler "gelmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا "Allah onlara ummadıkları yerden geldi (Allah'ın azabı geldi)."[5] Yukarıdaki kullanımı çağrıştırıcı nitelik-

---

60, 66, 83, 93; **Ra'd** 13/38; **İbrâhîm** 14/10, 11, 19; **Hıcr** 15/7, 64; **Nahl** 16/76; **İsrâ'** 17/88, 92; **Kehf** 18/15, 19; **Tâhâ** 20/10, 58, 133; **Enbiyâ'** 21/5, 47, 61; **Mü'minûn** 23/71, 90; **Nûr** 24/4, 13; **Furkân** 25/33; **Şu'arâ'** 26/37, 89, 154; **Neml** 27/7, 21, 37, 38, 39, 40; **Kasas** 28/29, 49, 71, 72; **'Ankebût** 29/29; **Lokmân** 31/16; **Fâtır** 35/16; **Sâffât** 37/157; **Mü'min** 40/22, 50, 78; **Dühân** 44/10, 19, 36; **Câsiye** 45/25; **Ahkâf** 46/4, 22; **Tûr** 52/34, 38; **Tağâbün** 64/6; **Mülk** 67/30; **Kalem** 68/41.

1 **Bakara** 2/177.

2 "Vermek, verilmek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/25, 177, 251, 258, 265; **Âl-i 'İmrân** 3/148, 170, 180; **Nisâ'** 4/37, 54, 162; **Mâide** 5/20, 48; **En'âm** 6/165; **A'râf** 7/190; **Tevbe** 9/18, 59, 75, 76; **Hûd** 11/28, 63; **Yûsuf** 12/31; **İbrâhîm** 14/34; **Nahl** 16/90; **Kehf** 18/33; **Meryem** 19/30; **Enbiyâ'** 21/73; **Nûr** 24/33, 37; **Neml** 27/36; **Kasas** 28/77; **Muhammed** 47/17; **Zâriyât** 51/16; **Tûr** 52/18; **Hadîd** 57/23; **Haşr** 59/7; **Talâk** 65/7.

3 **Hıcr** 15/99.

4 "Gelmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/38, 75, 123, 210, 214, 248, 254, 260; **Âl-i 'İmrân** 3/125; **Nisâ'** 4/102; **Mâide** 5/41; **En'âm** 6/4, 5, 34, 40, 47, 71, 130, 134, 158; **A'râf** 7/17, 35, 53, 97, 98, 138, 163, 169, 187; **Tevbe** 9/54, 70; **Yûnus** 10/24, 39, 50; **Hûd** 11/8, 39, 76, 93, 105; **Yûsuf** 12/37, 48, 49, 107; **Ra'd** 13/31, **İbrâhîm** 14/9, 17, 31, 44; **Hıcr** 15/11, 85; **Nahl** 16/26, 33, 45, 111, 112; **Kehf** 18/55, 77; **Meryem** 19/38, 43, 61, 80, 93, 95; **Tâhâ** 20/9, 11, 15, 60, 64, 69, 74, 75, 126, 133; **Enbiyâ'** 21/2, 40; **Hacc** 22/7, 27, 55; **Mü'minûn** 23/68; **Nûr** 24/49; **Furkân** 25/40; **Şu'arâ'** 26/5, 6, 202; **Neml** 27/18, 31; **Kasas** 28/30, 46; **'Ankebût** 29/5, 53; **Rûm** 30/43; **Secde** 32/3; **Ahzâb** 33/18, 20; **Sebe'** 34/3; **Yâsîn** 36/30, 46; **Sâffât** 37/28; **Sâd** 38/21; **Zümer** 39/25, 40, 54, 55, 71; **Mü'min** 40/35, 56, 59; **Fussılet** 41/11, 40, 42; **Şûrâ** 42/47; **Zuhruf** 43/7, 66; **Muhammed** 47/18; **Zâriyât** 51/24, 42, 52; **Saff** 61/6; **Münâfikûn** 63/10; **Teğâbun** 64/5; **Mülk** 67/8; **Nûh** 71/1; **Müddessir** 74/47; **İnsân** 76/1; **Nebe'** 78/18; **Nâzi'ât** 79/15; **Burûc** 85/17; **Ğâşiye** 88/1; **Beyyine** 98/1.

5 **Haşr** 59/2.

te bizzat Allah'a nispet edilen bu kullanım dikkat çekmektedir.[1] "Allah'ın gelmesi", Fecr 89/22'de *câe*, diğer yerlerde ise *etâ* fiiliyle ifade edilmekte, anlam olarak da "Allah'ın emrinin, kararının veya azabının gelmesi" kastedilmektedir.

4. Yaklaşmak

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ "Allah'ın emri geldi (yaklaştı); artık onu acele istemeyin."[2] Kıyâmet gününün yaklaşmış olduğunu anlatan bu âyetteki *etâ* fiili "yakınlaşmak, gelmek" demektir. Bu fiile eğer "gelmek" anlamı verilirse, o zaman anlam gelecek zaman olarak "Allah'ın emri gelecek" şeklinde olur. Kur'ân'da bir ifade üslubu olarak, gerçekleşmesi kesin olan olaylar için geçmiş zaman kalıbı da kullanılmakta ve bu bağlamda Kur'ân'da kıyâmet-âhiret sürecine dair örnekler sıklıkla yer almaktadır.

5. Varmak

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ "Tarlanıza (hanımlarınıza) dilediğiniz biçimde varın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-t-y* kökünden kelimeler "cinsel ilişkide bulunmak, varmak"[4] anlamlarında kullanılmaktadır.

6. Gitmek

فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Firavun'a gidin ve deyin ki: İsrailoğullarını bizimle göndermen için (bu mesajı sana ileten) âlemlerin Rabbinin elçisiyiz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-t-y* kökünden kelimeler "gitmek"[6] demektir.

7. (İftira) atmak

وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ "(Hicret etmek isteyen mümin hanımlar) elleriyle ayakları arasında bir iftira atmamak (üzere

1 "Allah'ın gelmesi" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/158; **Ra'd** 13/41; **Nahl** 16/26, 112; **Enbiyâ'** 21/44.
2 **Nahl** 16/1.
3 **Bakara** 2/223.
4 "Varmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/222; **Nisâ'** 4/15, 16, 19; **A'râf** 7/80, 81; **Şu'arâ'** 26/165; **Neml** 27/54, 55; **'Ankebût** 29/28, 29; **Ahzâb** 33/30; **Talâk** 65/1.
5 **Şu'arâ'** 26/16.
6 "Gitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/47; **Şu'arâ'** 26/16, 31.

sana biat etsinler)."[1] Buradaki *ye'tîne* fiili, bağlam gereği "(iftira) atmak" anlamına alınmalıdır.

8. Yapmak

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Sanma ki ettiklerine sevinen, yapmadıkları ile övülmek isteyenler, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır. Onlar için elem verici bir azap vardır."[2] Âyette geçen *etevv* fiili, devamında gelen ve "yapmadıkları şeyler" anlamını veren lem *yaf'alû* fiili gereği "yapmak, gerçekleştirmek" anlamına gelmektedir. Benzer bir kullanım Enbiyâ' 21/3'te de söz konusudur.

9. Girmek

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا "İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışıdır. Evlere kapılarından girin."[3] Bu âyette iki kez geçen *te'tû/ü'tû* kelimeleri evlere "girmek" anlamında kullanılmaktadır.

10. Başlamak

اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا "Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görecek duruma gelir."[4] Âyette geçen *ye'ti* fiili *basîr* kelimesiyle birlikte kullanıldığı için "(görmeye) başlamak" anlamına gelmektedir.

أ ث ر : E-S-R

ÂSERA/ESER/ÂSÂR

أ ث ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Nakletmek

فَقَالَ إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ "(Velîd b. Muğîra): 'Bu (vahiy), olsa olsa

1 **Mümtehıne** 60/12.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/188.
3 **Bakara** 2/189.
4 **Yûsuf** 12/93.

(sihirbazlardan) nakledilen bir sihirdir' dedi."[1] Buradaki *yü'seru* fiili, "nakletmek" demektir; âyette edilgen kalıp kullanıldığı için "nakledilen" anlamındadır.

2. Tercih etmek

وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا "Dünya hayatını (âhirete) tercih etmiştir."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-s-r* kökünden kelimeler "tercih etmek"[3] anlamına gelmektedir.

3. Mesaj

فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ "Elçinin izinden (mesajından) bir bölümü aldım."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-s-r* kökünden kelimeler "mesaj"[5] anlamında kullanılmaktadır.

4. İz

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ "Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir."[6] Bu âyetteki *eser* kelimesi "iz" anlamına gelmektedir.

5. Eser

فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *eser/âsâr* kelimeleri "eser, kalıntı"[8] anlamına gelmektedir.

6. Arkası

وَقَفَّيْنَا عَلٰى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ "Kendinden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu Îsâ'yı arkalarından gönderdik."[9] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-s-r* kökünden kelimeler "arkası, peşi"[10] anlamındadır.

---

1 **Müddessir** 74/24.
2 **Nâzi'ât** 79/38.
3 "Tercih etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/91; **Tâhâ** 20/72; **A'lâ** 87/16; **Haşr** 59/9.
4 **Tâhâ** 20/96.
5 "Mesaj" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/84; **Ahkâf** 46/4.
6 **Feth** 48/29.
7 **Rûm** 30/50.
8 "Eser" anlamında kullanımlar için bk. **Yâsîn** 36/12; **Mü'min** 40/21, 82.
9 **Mâide** 5/46.
10 "Arkası" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/6, 64; **Sâffât** 37/70; **Zuhruf** 43/22, 23; **Hadîd** 57/27.

أ ث م : E-S-M

İSM/ÂSİM/ESÎM/ESÂM/TE'SÎM

أثم kökünden kelimeler Kur'ân'da 48 yerde geçmekte, *ism, âsim, âsimîn, esîm* ve *te'sîm* kalıplarında "günah, günahkâr", sadece Furkân 25/68'de geçen *esâm* kelimesi ise "ceza" anlamına gelmektedir.

أ ج ر : E-C-R

ECR/ÜCÛR

أجر kökünden kelimeler Kur'ân'da 108 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Karşılık

وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Biz sabredenlerin karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle vereceğiz."[1] Aşağıda verdiğimiz maddelerdeki âyetler dışında *e-c-r* kökünden kelimeler "karşılık, sevap"[2] anlamına gelmektedir.

كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ "Her can ölümü tadacaktır. Kıyâmet günü size karşılığınız eksiksiz verilecektir."[3] Bu âyette geçen *ücûr* kelimesi sevap veya azap olarak "karşılık" demektir.

2. Ücret

قَالَتْ اِنَّ اَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا "(Hz. Şu'ayb'ın kızı, Hz. Mûsâ'ya): 'Babam seni çağırıyor, bizim için (hayvanları) sulamanın ücretini verecek' dedi."[4] Buradaki *ecr* kelimesi, dünyevî bir "ücret"[5] anlamına gelmekte, âhiretteki karşılık söz konusu edilmemektedir.

---

1 **Nahl** 16/96.

2 "Sevap" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/136, 171, 172, 179; **Nisâ'** 4/40; **A'râf** 7/170; **Enfâl** 8/28; **Tevbe** 9/120.

3 **Âl-i 'İmrân** 3/185.

4 **Kasas** 28/25.

5 "Ücret, karşılık" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/57; **Nisâ'** 4/152, 173; **Furkân** 25/57; **Şu'arâ'** 26/109, 127, 45, 164, 180; **'Ankebût** 29/27; **Sebe'** 34/47; **Fâtır** 35/30; **Sâd** 38/86.

3. Nafaka

فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ "Sizin için çocuğunuzu emzirirlerse onlara ücretlerini (emzirme nafakalarını) verin."[1] Bu âyette kullanılmakta olan *ücûr* kelimesi, "süt emzirme nafakası, bedeli" anlamına gelmektedir.

4. Mehir

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِٓي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ "Ey Peygamber! Biz, ücretlerini (mehirlerini) verdiğin eşlerini sana helâl kıldık."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ücûr* kelimesi ise konu gereği evlilikte karşı tarafa verilen "mehir"[3] anlamına gelmektedir.

5. Ücretle çalıştırmak

قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُۘ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْاَمٖينُ "(Şuayb'ın) iki kızından biri: 'Babacığım! Onu ücretli tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi, güçlü ve güvenilir olanı (bu kişidir)' dedi."[4] Bu âyette iki kez geçen *iste'cera* fiilleri "birini ücretli tutmak, ücretle çalıştırmak" anlamına gelmektedir. Bu arada Kasas 28/27'de geçen *te'cüra* fiili ise "birine iş yapmak, birinin yanında ücretli çalışmak" anlamlarına gelmektedir.

أ ج ل : E-C-L

ECCELE/ÜCCİLE/ECEL/ECL

أ ج ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 56 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ertelemek

لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ "(Bütün bunlar) hangi güne ertelenmiştir?"[5] Buradaki *üccilet* kelimesi "tecil etmek, ertelemek" demektir.

2. Belirlemek

وَبَلَغْنَٓا اَجَلَنَا الَّذٖٓي اَجَّلْتَ لَنَا "Bizim için belirlediğin sürenin sonu-

---

1 **Talâk** 65/6.
2 **Ahzâb** 33/50.
3 Benzer bir âyet için bk. **Nisâ'** 4/24, 25; **Mâide** 5/5; **Mümtehıne** 60/10.
4 **Kasas** 28/26.
5 **Murselât** 77/12.

na ulaştık."[1] Bu âyette geçen *eccelte* fiili "süre tayin etmek, süre belirlemek" demektir. Âl-i İmrân 3/145'teki *müeccel* kelimesi ise "belirlenmiş" anlamındadır.

3. Neden

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ "Bundan dolayı İsrailoğullarına şöyle yazdık."[2] Bu âyette kullanılan *ecl* kelimesi "neden, sebep" anlamına gelmektedir.

4. Süre

اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ "Hangi süreyi yerine getirsem bana düşmanlık yok."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ecel*, *el-eceleyn* ve *el-ecel* kelimeleri "vakit, süre"[4] anlamına gelmektedir.

5. Ecel

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَا "Allah, süresi (ölüm vakti) dolan hiçbir canı ertelemez."[5] Bu âyette de esasında "süre" söz konusudur; ancak buradaki fark, konu doğrudan ölümle ilişkilendirildiği için âyetteki *ecel* kelimesini "ecel" olarak anlamalıyız.

أ ح د : E-H-D

EHAD/IHDÂ

أ ح د kökünden kelimeler Kur'ân'da 74 yerde geçmektedir. *Ehad* kelimesi, olumsuz olarak "hiç kimse" demektir. Bu anlamın bir örneği olarak, ما في الدار أحد "Evde kimse yoktur" cümlesini zikredebiliriz.[6] فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزٖينَ "Sizden hiç kimse buna engel olamazdı"[7] âyetinde de söz konusu anlam kastedilmiştir.

1 **En'âm** 6/128.
2 **Mâide** 5/32.
3 **Kasas** 28/28.
4 "Süre" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/231, 232, 234, 235, 282; **Nisâ'** 4/77; **En'âm** 6/2, 60; **A'râf** 7/34, 135, 185; **Yûnus** 10/11, 49; **Hûd** 11/3, 104; **Ra'd** 13/2; **İbrâhîm** 14/10, 44; **Hıcr** 15/5; **Nahl** 16/61; **Tâhâ** 20/129; **Hacc** 22/5, 33; **Mü'minûn** 23/43; **Kasas** 28/29; **'Ankebût** 29/5, 53; **Rûm** 30/8; **Lokmân** 31/29; **Fâtır** 35/13, 45; **Zümer** 39/5, 42; **Şûrâ** 42/14; **Ahkâf** 46/3; **Munâfikûn** 63/10; **Talâk** 65/2, 4; **Nûh** 71/4.
5 **Munâfikûn** 63/11.
6 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 66-67.
7 **Hâkka** 69/47.

Olumlu anlamda ise Kur'ân'daki kullanımları itibariyle konunun işlenişi ve nüzul sebebi dikkate alınarak yapılan yorumlar nedeniyle, *ehad* kelimesinin pek çok anlama geldiği ifade edilebilir. Bu noktada detaya ve tefsire girmeden bu kelimenin her iki anlamının görülebileceği İhlâs sûresini zikretmekle yetinelim:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ "De ki: "O, Allah'tır; tektir. Allah sameddir/yaratıklara muhtaç değildir. O, doğurtmamıştır ve doğrulmamıştır. O'nun hiçbir dengi de yoktur."[1] Bu sûrede de olduğu gibi ilk âyetteki *ehad* kelimesi cümle olumlu olduğu için "bir, tek", 4. âyetteki *ehad* sözcüğü ise cümle olumsuz olduğu için "hiç kimse" anlamına gelmektedir.

Kur'ân'da *ehad* ile aynı kökten gelen *ıhdâ* kelimesi de "bir, biri" anlamına gelmektedir.[2]

Râğıb el-Isfehânî, bu kelimenin mutlak anlamda bir sıfat olarak kullanımlarında sadece Yüce Allah'ın bir sıfatı olabileceğini ifade etmiştir.[3]

أ خ ذ : E-H-Z

EHAZE/YE'HUZÜ/ÂHAZE/HUZ/AHZ

أ خ ذ kökünden kelimeler Kur'ân'da 273 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Almak

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَاءِيلَ "İsrâiloğullarından aldığımız sözü hatırlayın."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-h-z* kökünden fiiller "söz almak, almak"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

1 **İhlâs** 112/1-4.

2 *Ehad* kelimesinin örnekleri oldukça fazladır; *ıhdâ* kullanımının örnekleri için bk. **Bakara** 2/282; **Nisâ'** 4/20; **Enfâl** 8/7; **Tevbe** 9/52; **Kasas** 28/25, 26, 27; **Fâtır** 35/42; **Hucürât** 49/9; **Müddessir** 74/35.

3 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 67.

4 **Bakara** 2/83.

5 "Almak, söz almak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/63, 84, 93, 260, 229, 267; **Âl-i 'İmrân** 3/81, 187; **Nisâ'** 4/20, 21, 71, 102, 154, 161; **Mâide** 5/12, 14, 41, 70; **A'râf** 7/145, 154, 169, 171, 172; **Enfâl** 8/68, 70; **Tevbe** 9/104; **Yûsuf** 12/80; **Meryem** 19/12; **Tâhâ** 20/21, 39; **Ahzâb** 33/7; **Sâd** 28/44; **Feth** 48/15, 19, 20; **Zâriyât** 51/16; **Hadîd** 57/8.

2. Cezalandırmak

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ "Eğer Peygamber, sözlerinden bir kısmını bize isnat etseydi, onu sağ elinden yakalayıp (cezalandırır) ve şah damarını keserdik."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-h-z* kökünden kelimeler "yakalamak, cezalandırmak"[2] demektir.

3. Edinmek

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ "(Kâfirler): 'Allah çocuk edindi' dediler."[3] Kur'ân'da *ittehaze/ittihâz/müttehız* kalıplarında 129 yerde gelen bütün kelimeler "edinmek" anlamında kullanılmaktadır.

4. Gidermek

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ "De ki: Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse, bunları size Allah'tan başka hangi tanrı geri verebilir ki!"[4] Burada geçen *ehaze* fiili insanın duyu organlarının işlevlerine son vermek, o melekelerini "almak" manasına gelmektedir.

5. Kabul etmek

وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ "Kimseden fidye kabul edilmeyeceği gün."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-h-z* kökünden kelimeler "kabul etmek, kabul edilmek"[6] anlamına gelmektedir.

6. Alıkoymak

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ "Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın (esir

1 **Hâkka 69/44-46.**

2 "Cezalandırmak, yakalamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/55; **Âl-i 'İmrân** 3/11; **Nisâ'** 4/153; **En'âm** 6/42, 44; **A'râf** 7/73, 78, 91, 94, 95, 96, 130, 155, 165; **Enfâl** 8/52; **Hûd** 11/64, 67, 94, 102; **Ra'd** 13/32; **Hıcr** 15/44; 73, 83; **Nahl** 16/46, 47, 113; **Hacc** 22/44, 48; **Mü'minûn** 23/41, 64, 76; **Şu'arâ'** 26/156, 158, 189; **Kasas** 28/40; **'Ankebût** 29/14, 37, 40; **Sebe'** 34/51; **Fâtır** 35/26; **Yâsîn** 36/49; **Mü'min** 40/5,21, 22; **Fussılet** 41/17; **Zuhruf** 43/48; **Dühân** 44/47; **Zâriyât** 51/40, 44; **Kamer** 54/42; **Rahmân** 55/41; **Hâkka** 69/10, 30; **Müzzemmil** 73/16; **Nâzi'ât** 79/25.

3 **Bakara 2/116.**

4 **En'âm 6/46.**

5 **Bakara 2/48.**

6 "Kabul etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/48; **Âl-i 'İmrân** 3/81; **Mâide** 5/41; **En'âm** 6/70; **A'râf** 7/199; **Tevbe** 9/103; **Hadîd** 57/15.

edin)."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-h-z* kökünden kelimeler "tutuklamak, alıkoymak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

7. Başlamak

وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخِيهِ يَجُرُّهُ اِلَيْهِ "Kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı."[3] Fizikî manada "eli ile bir şeyi tutup kavramak" manasına gelen *ehaze* kelimesi, öfkeli bir halde bulunan Hz. Mûsâ'nın, kardeşi Hz. Hârûn'un başını sıkıca tutmaya başlaması demektir.

8. Takınmak

حَتّٰى اِذَا اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ "Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslendiğinde."[4] Bahar mevsimiyle birlikte bitkilerin canlanıp yeryüzünün süslerle bezenmesini ifade etmek için de *ehaze* kelimesi kullanılmaktadır. Sanki yeryüzü o süsü alıp giyinmiştir.

9. Giyinmek

يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ "Ey Âdemoğulları! Her secde anı ve mekânında güzel ziynetinizi takının/elbiselerinizi giyinin."[5] Bu âyetteki *huzû* emri "giyinmek" anlamına gelmektedir.

10. Sevk etmek

وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ "İnkârcı kişiye, 'Allah'a karşı muttaki ol (sorumluluğunun bilincinde ol)!' dendiğinde, yersiz gururu onu günaha sevk eder."[6] Buradaki *ehaze* fiili "sevk etmek, sürüklemek" anlamına gelmektedir.

11. Tercih etmek

خُذِ الْعَفْوَ "Sen af yolunu tut."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-h-z* kökünden kelimeler "tercih etmek"[8] anlamına gelmektedir.

---

1 **Nisâ'** 4/89.
2 "Tutuklamak, alıkoymak" anlamında kullanımlar için bk **Nisâ'** 4/91; **Tevbe** 9/5; **Yûsuf** 12/76, 78, 79; **Kehf** 18/79; **Ahzâb** 33/61.
3 **A'râf** 7/150.
4 **Yûnus** 10/24.
5 **A'râf** 7/31.
6 **Bakara** 2/206.
7 **A'râf** 7/199.
8 **A'râf** 7/144, 169; **Haşr** 59/7.

12. Sorumlu tutmak

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ "Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar."[1] Bu âyette iki kez yer alan *yüâhızü* fiilleri, "sorumlu tutmak" manasındadır ve işlenen bir davranıştan dolayı "sorgulamayı veya sorumlu tutmayı"[2] ifade etmektedir.

13. Elinde bulundurmak

مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا "Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O (Allah), onun perçeminden tutmuş olmasın."[3] Buradaki *âhız* kelimesi, Yüce Allah'ın, bütün canlı varlıkların kontrolünü elinde bulundurmasını ifade etmektedir.

14. Önlem almak

اِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ اَخَذْنَآ اَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ "Eğer sana bir iyilik erişirse, bu onları üzer. Eğer başına bir musibet gelirse, 'İyi ki biz daha önce tedbirimizi almışız' derler ve böbürlenerek dönüp giderler."[4] Buradaki *aheznâ* fiili emr kelimesiyle birlikte kullanılmakta ve bağlam gereği "tedbir almak" anlamına gelmektedir.

15. Çekmek

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَاْسِي "(Hârûn) şöyle dedi: Ey annemin oğlu! Saçımı, sakalımı çekme!"[5] Buradaki *lâ te'huz* kelimesi "eziyet, çekmek, yolmak" gibi anlamlara gelmektedir.

16. Bürümek

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَاْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ "Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın."[6] Bu ve benzer âyetlerde

---

1 **Bakara** 2/225.

2 "Sorumlu tutmak, sorgulamak" anlamında benzer kullanımlar için bk. **Bakara** 2/286; **Mâide** 5/89; **Nahl** 16/61; **Kehf** 18/58, 73; **Fâtır** 35/45.

3 **Hûd** 11/56.

4 **Tevbe** 9/50.

5 **Tâhâ** 20/94.

6 **Nûr** 24/2.

geçen *e-h-z* kökünden kelimeler "kaplamak, bürümek"[1] anlamında kullanılmaktadır.

أ خ ر : E-H-R

AHHARA/TEAHHARA/ÂHARA/UHRÂ/ÂHIR/ÂHIRÎN/ÂHİRET

أ خ ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 250 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ertelemek

وَمَا نُؤَخِّرُهُٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَعْدُودٍۜ "Biz onu (kıyâmet gününü) sadece sayılı bir müddete kadar tehir ederiz."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-h-r* kökünden kelimeler "ertelemek"[3] anlamına gelmektedir.

2. Geri kalmak

وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ لِمَنِ اتَّقٰى "Takvâ sahipleri için olmak üzere kim geri kalırsa ona da günah yoktur."[4] Âyetteki *teahhara* fiili "geri kalmak" demektir. Burada konu Mina'dan dönmeyle ilgilidir; dönme konusunda geri kalanlarla ilgili bir bilgilendirme yapılmaktadır.

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ "O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı (yaptığı ve yapmadığı) ne varsa bildirilir."[5] Buradaki *ahhara* fiili ile İnfitâr 82/5'teki *ahharat* fiili, "yapmamak, geriye veya arkasına bırakmak" anlamına gelebileceği gibi, "sonradan yaptığı"[6] anlamına da gelebilir. Konu âhiretteki bilgilendirme olduğu için ilk anlam daha uygundur.

قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ "De ki: Size öyle bir gün vaat edilmiştir ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz,

---

1 **Bakara** 2/255.
2 **Hûd** 11/104.
3 "Ertelemek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/77; **Hûd** 11/8; **İbrâhîm** 14/10, 41, 44; **Nahl** 16/61; **İsrâ'** 17/62; **Fâtır** 35/45; **Munâfikûn** 63/10, 11; **Nûh** 71/4.
4 **Bakara** 2/203.
5 **Kıyâmet** 75/13.
6 Bu anlam için **Feth** 48/2'deki *teahhara* kelimesi daha uygun görünmektedir. **Müddessir** 74/37'deki *teahhara* fiili de "yapamamak" anlamındadır.

ne de ileri geçebilirsiniz."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yeste'hıru, teste'hıru* ve *el-müsta'hırîn* kelimeleri "geri kalmak, geri kalanlar"[2] anlamına gelmektedir.

3. Başkası

اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ "Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti."[3] Burada ve toplam 70 âyette yer alan *âhar, âharân, âharûn, âharîn, uhar* ve *uhrâ* kelimeleri "diğeri, öteki, başkaları" gibi anlamlara gelmektedir. Sadece A'râf 7/38 ve 39'da geçen *uhrâ* kelimeleri, *ûlâ* kelimesi ile birlikte kullanıldığı için "sonrakiler" şeklinde de yorumlanabilir.

4. Son

Yukarıda verdiğimiz maddelerdeki âyetler dışında 155 yerde geçen *âhır, âhırîn* ve *âhırah* kelimeleri "son, son zaman, sonrakiler, âhiret" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

أ خ و : E-H-V

AH/UHT/IHÂ'/IHVÂN

أ خ و kökünden kelimeler Kur'ân'da 96 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "sûreten (biyolojik) kardeşlik",[4] bazılarında "sîreten kardeşlik (din kardeşliği)",[5] bazılarında "fikirdaşlık",[6] bazılarında ise "soydaşlık"[7] anlamlarında kullanılmaktadır.

---

1 **Sebe'** 35/30.

2 "Geri kalmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/34; **Yûnus** 10/49; **Hıcr** 15/5, 24; **Nahl** 16/61; **Mü'minûn** 23/43.

3 **Mâide** 5/27. Benzer örnek için bk. **Tevbe** 9/102.

4 "Biyolojik kardeşlik" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/178; **Nisâ'** 4/11, 12, 23, 176; **Mâide** 5/25, 30, 31; **En'âm** 6/87; **A'râf** 7/11, 142, 150, 151, 202; **Tevbe** 9/23, 24; **Yûnus** 10/87; **Yûsuf** 12/5, 7, 8, 58, 59, 63, 64, 65, 69, 70, 76, 77, 87, 89, 90, 100; **Meryem** 19/53; **Tâhâ** 20/30, 40, 42; **Mü'minûn** 23/45; **Nûr** 24/31, 61; **Furkân** 25/35; **Şu'arâ'** 26/36; **Kasas** 28/11, 34, 35; **Ahzâb** 33/55; **Mücâdele** 58/22; **Sâd** 38/23; **Me'âric** 70/12; **'Abese** 80/34.

5 "Din kardeşliği" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/220; **Âl-i 'İmrân** 3/103; **Tevbe** 9/11; **Hıcr** 15/47; **Ahzâb** 33/5; **Hucürât** 49/10, 12; **Haşr** 59/10.

6 "Fikir kardeşliği, taraftarlık" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/156, 168; **A'râf** 7/38, 202; **İsrâ'** 17/27; **Ahzâb** 33/18; **Zuhruf** 43/48; **Haşr** 59/11.

7 "Soydaşlık" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/65, 73, 85; **Hûd** 11/50, 61, 84; **Meryem** 19/28; **Şu'arâ'** 26/106, 124, 142, 161; **Neml** 27/45; **'Ankebût** 29/36; **Ahkâf** 46/21; **Kâf** 50/13.

أ د ي : E-D-Y

YÜEDDÎ/TÜEDDÛ/EDDÛ/EDÂ'

أ د ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, 5 yerde "ödemek, vermek",[1] sadece Dühân 44/18'de ise "gelmek" anlamında kullanılmaktadır.

أ ذ ن : E-Z-N

EZZENE/Î'ZEN/ÂZEN/EZÂN/İZN/ÜZÜN/ÂZÂN

أ ذ ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 102 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İzin vermek

أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُ "Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği bir dini getiren ortakları mı var?"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ezine, ezinte, âzene, ye'zene, i'zen* gibi kelimeler "izin vermek", *iznüllâh, bi izni rabbihim* ve *bi iznihî* ifadeleri ise "Allah'ın izni"[3] anlamında kullanılmaktadır.

Bu kelimenin *iste'zene/isti'zân* kalıbı ise "izin istemek"[4] anlamına gelmektedir.

2. Seslenmek

فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ "İçlerinden biri, 'Allah'ın laneti zâlimlerin üzerine olsun' diye seslendi."[5] Bu âyetteki *ezzene/müezzin* kelimeleri "duyurmak, seslenmek" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 "Ödemek, vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/178, 283; **Âl-i 'İmrân** 3/75; **Nisâ'** 4/58.

2 **Şûrâ** 42/21.

3 "İzin vermek, izin" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/102, 213, 221, 249, 251, 255; **Âl-i 'İmrân** 3/49, 145, 152, 166; **Nisâ'** 4/25, 64; **Mâide** 5/16, 110; **A'râf** 7/58, 123; **Enfâl** 8/66; **Tevbe** 9/43, 49, 90; **Yûnus** 10/3, 59, 100; **Hûd** 11/105; **Yûsuf** 12/80; **Ra'd** 13/38; **İbrâhîm** 14/1, 11, 23, 25; **Nahl** 16/84; **Tâhâ** 20/71, 109; **Hacc** 22/39, 65; **Nûr** 24/28, 36, 62; **Şu'arâ'** 26/49; **Ahzâb** 33/46, 53; **Sebe'** 34/12, 23; **Fâtır** 35/32; **Mü'min** 40/78; **Şûrâ** 42/51; **Necm** 53/26; **Mücâdele** 58/10; **Haşr** 59/5; **Teğâbun** 64/11; **Murselât** 77/36; **Nebe'** 78/38; **Kadr** 97/4.

4 "İzin istemek" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/44, 45, 86, 83, 93; **Nûr** 24/58, 59, 62; **Ahzâb** 33/13.

5 **A'râf** 7/44.

3. Bilmek

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه "Şayet yapmazsanız, Allah ve Rasûlü tarafından savaş açılacağını bilin."[1] Buradaki *fe'zenû* emri "bilmek" anlamında kullanılmaktadır.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ "Hatırlayın ki Rabbiniz size, 'Eğer şükrederseniz, elbette size artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir' diye bildirmişti."[2] Burada da olduğu gibi *teezzene, ezzin, ezân* ve *âzentü* kelimeleri "bildirmek, ilan etmek, bildiri"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

4. Boyun eğmek

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ "Gök Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman."[4] Burada ve İnşikak 84/5'te geçen *ezinet* fiili "itaat etmek, boyun eğmek" anlamına gelmektedir.

5. İtiraf etmek

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِه وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ اَيْنَ شُرَكَٓاءِى قَالُٓوا اٰذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ "Kıyâmet gününün bilgisi Allah'a havale edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğunu yarıp çıkamaz; hiçbir dişi gebe kalamaz ve doğuramaz. Allah onlara, 'Ortaklarım nerede?' diye seslendiği gün, 'Buna dair bizim hiçbir şahidimiz olmadığını itiraf ederiz' derler."[5] Bu âyette geçen *âzennâ* kelimesi "itiraf etmek" anlamına gelmektedir.

6. Kulak

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ "(Yine o münafıklardan:) 'O (Peygamber, her söyleneni dinleyen) bir kulaktır' diyerek peygamberi incitenler de vardır. De ki: O, sizin için bir

1 **Bakara** 2/279.
2 **İbrâhîm** 14/7.
3 "Bildiri, ilan etmek, ilan" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/167; **Tevbe** 9/3; **Yûsuf** 12/70; **Enbiyâ'** 21/109; **Hacc** 22/27.
4 **İnşikâk** 84/2.
5 **Fussılet** 41/47.

hayır kulağıdır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *üzün, üzüney* ve *âzân* kelimeleri "kulak, kulaklar"[2] anlamına gelmektedir.

أ ذ ى : E-Z-Y

YÜ'ZÛ/ÂZEV/EZÂ

أ ذ ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 24 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Üzmek

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ "İçlerinden, 'O, bir kulaktır' diyerek Peygamber'i incitenler de vardır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-z-y* kökünden kelimeler "eziyet etmek, üzmek, kötü muamelede bulunmak"[4] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. İsyan etmek

اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا "Allah'a ve Rasûlüne isyan edenler var ya, Allah onlara dünyada da âhirette de lanet etmiş ve kendilerine alçaltıcı bir azap hazırlamıştır."[5] Bu âyetteki *yu'zûne* kelimesi "isyan etmek, başkaldırmak" demektir.

Zemahşerî bu kelimeyi izâhında söz konusu eziyetin iki türlü olabileceğini ifade ederek şu bilgileri vermiştir: Eziyet, ya "Allah'ın ve Elçisinin uygun görmediği, razı olmadığı şeyler, küfür, isyan, peygamberliğin inkârı, dine aykırılık (muhalefet) türü uygulamalardır" veya "Hz. Peygamber'e yönelik sözlü ve fiilî eziyetlerdir."[6] Bu görüşte de belirtildiği üzere bu âyetteki "eziyet" her iki ihtimali de içerecek şekilde kapsamlı bir anlam içermektedir.

---

1 **Tevbe** 9/61.

2 "Kulak, kulaklar" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/19; **Nisâ'** 4/119; **Mâide** 5/45; **En'âm** 6/25; **A'râf** 7/179, 195; **Tevbe** 9/61; **İsrâ'** 17/46; **Kehf** 18/11, 57; **Hacc** 22/46; **Lokmân** 31/7; **Fussılet** 41/5, 44; **Nûh** 71/7; **Hâkka** 69/12.

3 **Tevbe** 9/61.

4 "Eziyet etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/195; **Nisâ'** 4/16; **En'âm** 6/34; **A'râf** 7/129; **Tevbe** 9/61; **İbrâhîm** 14/12; **'Ankebût** 29/10; **Ahzâb** 33/53, 58, 59, 69; **Saff** 61/5.

5 **Ahzâb** 33/57.

6 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 541-542.

3. Hastalık

أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ "Yahut başından rahatsızlığı olan kimse."[1] Buradaki *ezen* kelimesi "hastalık" anlamına gelmektedir. Çünkü bu âyette konu, hac esnasında insanın başındaki "rahatsızlığı/hastalığı" ifade etmeyle ilgilidir.

4. Eziyet

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى "Güzel bir söz ve affetmek, peşinden eziyet gelen sadakadan iyidir."[2] Bu âyette sözü edilen "eziyet",[3] yapılan bir iyiliğin karşılığında muhatabı sözlü veya fiilî olarak bunaltmaktır. Zaten bu bağlamda "başa kakmak" anlamındaki *menn* kelimesi ile *ezâ* kelimesi birbirini tamamlayacak şekilde bir bütün oluşturmaktadır.

أ ر ب : E-R-B

İRBE/MEÂRİB

أ ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *irbeh* kalıbında cinsel anlamda kadına "ihtiyaç duymak",[4] diğeri ise *meârib* kalıbında genel olarak "ihtiyaçlar"[5] anlamına gelmektedir.

أ ر ض : E-R-D

ARD

أ ر ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 461 yerde geçmektedir. Kur'ân'da büyük çoğunlukla "yeryüzü" anlamına gelen *ard* ve *el-ard* kelimeleri, bağlama göre "cennet",[6] "Medine",[7] "Mekke",[8]

---

1 **Bakara** 2/196.
2 **Bakara** 2/263.
3 "Eziyet" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/222, 262, 264; **Âl-i 'İmrân** 3/111, 186; **Nisâ'** 4/102; **Ahzâb** 33/48.
4 **Nûr** 24/31.
5 **Tâhâ** 20/18.
6 **Zümer** 39/74.
7 **Nisâ'** 4/100; **İsrâ'** 17/76; **'Ankebût** 29/56.
8 **Nisâ'** 4/97; **Ra'd** 13/14.

"Mısır",[1] "Mukaddes Toprak"[2] gibi birer tefsir örneği olarak yorumlanabilir. Bu 6 anlamın dışında bu kelimeye "garb toprağı"[3], "İslâm toprakları"[4], "kabir"[5], "kıyâmet gününün toprağı"[6], "Tîh toprağı"[7], "Benû Kurayza toprağı"[8], "Rûm toprağı"[9], "Ürdün toprağı"[10] gibi anlamlar da verilmiş,[11] ancak bu anlamlar müfessire göre değişiklik arz edebileceği için, bu görüşlere ait delilleri incelemeye gerek görmedik.

أزر : E-Z-R

ÂZERA/EZR/ÂZER

أزر kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Güçlendirmek

وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِه۪ "Onların İncil'deki nitelikleri filizini çıkaran, onu güçlendiren, kalınlaştıran, derken gövdesinin üstüne dikilen bir ekin gibidir."[12] Bu âyette geçen *âzera* kelimesi "desteklemek, güçlendirmek" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Sırt

اُشْدُدْ بِه۪ٓ اَزْر۪ىۙ "Onunla sırtımı (arkamı) kuvvetlendir."[13] Bu âyette geçen *ezr* kelimesi "sırt, arka" anlamında mecâzî bir mana taşımaktadır.

1 **A'râf** 7/128; **Yûsuf** 12/55, 56; **Kasas** 28/4-6; **Mü'min** 40/26, 29.
2 **Mâide** 5/21; **Enbiyâ'** 21/71.
3 **Kehf** 18/94.
4 **Mâide** 5/33.
5 **Nisâ'** 4/42.
6 **Zümer** 39/69.
7 **Mâide** 5/26.
8 **Ahzâb** 33/27.
9 **Rûm** 30/3.
10 **Bakara** 2/60.
11 Bu görüşler için bk. Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 30-31; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 170-172.
12 **Feth** 48/29.
13 **Tâhâ** 20/31.

3. Özel isim

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً "İbrahim, babası Âzer'e, 'birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun?' demişti."[1] Buradaki *âzer* kelimesi Hz. İbrahim'in babasının adıdır.

أ س ر : E-S-R

TE'SİRU/ESR/ESÎR/ESRÂ/ÜSÂRÂ

أ س ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *te'sirûne, esîr, esrâ* ve *üsârâ* kalıplarında "esir, esir almak",[2] sadece İnsan 76/28'de geçen *esr* kelimesi "fiziksel olarak vücut yapısı" anlamında kullanılmaktadır.

أ س ف : E-S-F

ÂSEFE/ESEFE/ESİF/ESEFÂ

أ س ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *âsefû* kelimesi "kızdırmak, gazaplandırmak",[3] *esefâ* veya *esifâ* kelimeleri ise "hüzün"[4] anlamına gelmektedir.

أ ص ل : E-S-L

ASL/USÛL/ASÎL/ÂSÂL

أ ص ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dip

اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِىٓ اَصْلِ الْجَحِيمِ "Zira o, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır."[5] Buradaki *asl* kelimesi mekân olarak "dip, çukur" anlamında kullanılmaktadır.

2. Kök

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَآءِ "Görmedin mi Allah nasıl bir örnek verdi: Güzel bir sözü, kökü

---

1 **En'âm 6/74.**
2 "Esir, esir almak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/85; Enfâl 8/67, 70; Ahzâb 33/26; İnsan 76/8.**
3 **Zuhruf 43/55.**
4 "Hüzün" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf 7/150; Yûsuf 12/84; Kehf 18/6; Tâhâ 20/86.**
5 **Sâffât 37/64.**

(yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti)."[1] Burada ve Haşr 59/5. âyette geçen *asl* ve *usûl* kelimeleri "kök, kökler" anlamına gelmektedir.

3. Akşam

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا "O'nu sabah-akşam tesbih edin."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *asîl* veya *âsâl* kelimeleri "akşam, karanlık, gece vakti"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

أ ف ك : E-F-K

TE'FİKÜ/İFK/MÜ'TEFİKE

أ ف ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 30 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Savrulmak

فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ "O halde (haktan) nasıl savruluyorsunuz!"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-f-k* kökünden kelimeler "savrulmak, yüz çevirmek"[5] anlamına gelmektedir.

وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوٰى "Altı üstüne getirilen kentleri devirip yıktı."[6] Bu âyette geçen *el-mü'tefikeh* kelimesi, "altı üstüne getirilen, savrulan (şehir)" demektir. Bu kelimenin *el-mü'tefikât* şeklindeki çoğul kalıbı da Kur'ân'da geçtiği bütün âyetlerde "altı üstüne getirilen, savrulan şehirler" anlamına gelmektedir.

2. Sihir yapmak

وَأَوْحَيْنَا إِلٰى مُوسٰى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ "Bunun üzerine biz de Mûsâ'ya: 'Şimdi de sen asânı/değneğini at!' diye vahyettik. Bir de ne görsünler, Mûsâ'nın asâsı, onların uydurduklarını toplayıp

---

1 **İbrâhîm** 14/24.
2 **Ahzâb** 33/42.
3 "Akşam" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/205; **Ra'd** 14/15; **Nûr** 24/36; **Furkân** 25/5; **Feth** 48/9; **İnsân** 76/25.
4 **En'âm** 6/95.
5 "Savrulmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/75; **Tevbe** 9/30; **Yûnus** 10/34; **'Ankebût** 29/61; **Rûm** 30/55; **Fâtır** 35/3; **Mü'min** 40/62, 63; **Zuhruf** 43/87; **Ahkâf** 46/22; **Zâriyât** 51/9; **Munâfikûn** 63/4.
6 **Necm** 53/53. Benzer âyetler için bk. **Tevbe** 9/70; **Hâkka** 69/9.

yutuyor."[1] Burada ve Şu'arâ' 26/45'te geçen *ye'fikûne* fiili büyücülerin "sihir yapması" anlamına gelmektedir.

3. Yalan

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُ بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ "O yalan haberi (iftirayı) getirip ortaya atanlar içinizden bir topluluktur."s[2] Bu âyette geçen *el-ifk* kelimesi "yalan, iftira" anlamına gelmektedir. Âyette sözü edilen ifk, "Hz. Ayşe'ye atılan ve sonra da Yüce Allah tarafından onun aklanmasına vesile olan iftira"dır.

E-f-k kökünden gelen ve mübâlağa kalıbında *effâk* kalıbındaki kullanım ise "çok iftira atan, yalan söyleyen kişi"[3] demektir.

أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ "Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?"[4] Bu âyette geçen *ifk* kelimesi, "put" şeklinde anlaşılmıştır.[5] Ancak burada *ifk* kelimesi "put" değil, ilâhlık kurumuna bir iftira anlamındadır. Yani Allah'tan başka herhangi bir varlığa tapmak tevhîdi zedeleyen bir çeşit iftira anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu âyetteki *ifk* kelimesi de iftira içeren bir anlamda değerlendirilmelidir.

4. Efsane

وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ "Onlar onun gösterdiği doğru yola eremediklerinden, 'Bu eski bir yalandır' diyeceklerdir."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ifk* kelimesi "yalan"[7] anlamına alınsa da konu gereği burada "efsane, masal, mitoloji" gibi karşılıklar daha uygun görülebilir.

---

1 **A'râf** 7/117.
2 **Nûr** 24/11, 12.
3 "Yalan söyleyen" anlamında kullanımlar için bk. **Şu'arâ'** 26/222; **Câsiye** 45/7.
4 **Sâffât** 37/86.
5 Bu görüş için bk. Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 33; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 139.
6 **Ahkâf** 46/11.
7 "Yalan" anlamında kullanımlar için bk. **Furkân** 25/4; **'Ankebût** 29/17; **Sebe'** 34/43; **Sâffât** 37/151; **Ahkâf** 46/28.

أكل : E-K-L

EKELE/ÜKÜL/KÜL

أكل kökünden kelimeler Kur'ân'da 109 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bir şey yemek

a) Yemek yemek

وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا "Ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin."[1] Hz. Âdem ile eşinin cennetteki (bahçedeki) nimetlerden dilediklerini yiyebileceklerini anlatan bu ve benzer pek çok âyette geçen *ekele, ye'külü, kül* veya *külâ* kelimeleri "bir şey yemek" anlamına gelmektedir.

b) Parçalamak

وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ "Kestikleriniz müstesna, canavarların yediği hayvanlar."[2] Bu âyetteki *ekele* fiili, fail canavarlar veya yırtıcı hayvanlar olduğu için "yırtmak, parçalamak" anlamına gelmektedir.

c) Otlamak

هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فٖٓي اَرْضِ اللّٰهِ "İşte Allah'ın şu devesi sizin için bir mucize. Onu bırakın da Allah'ın arzında yesin, (içsin)."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *te'kül* fiili "yemek" değil de, yiyenler hayvanlar olduğu için "otlamak" anlamına alınmalıdır.

d) Gagalamak

وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّٖٓي اَرٰينٖٓي اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسٖي خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ "Diğeri de, 'Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm' dedi."[4] Burada geçen *te'külü* fiili kişinin başından kuşların ekmek "yemesi", yani söz konusu kişiyi "gagalaması" demektir.

e) Kemirmek

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهُ "Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü,

1 **Bakara** 2/35.
2 **Mâide** 5/3.
3 **A'râf** 7/73. Benzer bir örnek için bk. **Hûd** 11/64.
4 **Yûsuf** 12/36.

ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi."[1] Burada geçen *te'külü* fiili kurdun değneği "yemesi", onu "kemirmesi" şeklinde anlaşılmalıdır.

f) Yakmak

اَلَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ "Doğrusu Allah bize, (gökten inen) ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti."[2] Bu âyette geçen *te'külü* fiili ateşin kurbanı "yakması" demektir.

g) Polen toplamak

ثُمَّ كُلِى مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا "Sonra meyvelerin her birinden ye (polen topla) ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti."[3] Buradaki *külî* emri, bal arısının "polen toplaması" anlamına gelmektedir.

2. Elde etmek

اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا "Zulüm ile yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına sadece ateş koymaktadırlar."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-k-l* kökünden kelimeler fiilen bir şeyi yemekten ziyade, haksız kazanç "elde etmek"[5] anlamındadır. Kişinin haksız kazanç olarak elde ettiklerinden bir kısmı yenecek nesnelerdir; ancak bütünü bu durumda olmadığı için genelde "haksız kazanç" tabirinin kullanılmasını daha doğru bulmaktayız. Zaten bazı yazarlar da söz konusu âyette geçen *ye'külûne* kelimesi için bu anlamı tercih etmişlerdir.[6]

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yiyin."[7] Bu ve benzer 28 âyette ge-

1 **Sebe'** 34/14.
2 **Âl-i 'Imrân** 3/183.
3 **Nahl** 16/69.
4 **Nisâ'** 4/10.
5 Benzer âyetler için bk. **Bakara** 2/174; **Nisâ'** 4/2.
6 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 34.
7 **Bakara** 2/168. Bu âyetteki emir yeryüzündeki helâl şeylerden yararlanmayı anlatmaktadır.

çen *külû* emri ile bir âyette geçen *külî*[1] emrinden maksat, "yeryüzündeki helâl ve temiz rızıklardan yararlanmak, onları elde etmek" gibi anlamlara gelmektedir.[2]

3. Meyve

أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا "Yemişi de güzeldir, gölgesi de."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-k-l* kökünden kelimeler "meyve, ürün"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

4. Lezzet

وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ "(Böyle iken) yemişlerinde, lezzetlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız."[5] Buradaki *el-ükül* kelimesi "lezzet" demektir.

أ ل ف : E-L-F

ELLEFE/YÜELLİFÜ/ELF/ÜLÛF/ÂLÂF

أ ل ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 22 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Birleştirmek

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın; birbirinizden ayrılmayın. Allah'ın size verdiği nimetleri hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman iken O kalplerinizi birleştirmişti."[6] Burada ve Enfâl 8/63'te geçen *ellefe* fiilleri, şekilsel olarak değil de, mecâzî bir birleştirmeyi ifade etmekte, bir anlamda "kalplerin birbirini sevmesi, birleşmesi" anlamına gelmektedir.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ "Görmüyor musun, Allah bulutları sürükleyip, sonra onları birleştirendir."[7] Bu âyette geçen *yüelli-*

---

1 **Meryem** 19/26.
2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 35.
3 **Ra'd** 13/35.
4 "Meyve, ürün" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/265; **En'âm** 6/141; **İbrâhîm** 14/25; **Kehf** 18/33; **Sebe'** 34/16.
5 **Ra'd** 13/4.
6 **Âl-i 'İmrân** 3/103.
7 **Nûr** 24/43.

fu fiili fizîkî anlamda "bulutların birleştirilmesi, yoğunlaştırılması, istif edilmesi" anlamına gelmektedir.

2. Kaynaştırılmış

وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ "(Zekatlar) kalpleri yeni kazanılmış/ısındırılmış olan kimseler içindir."[1] Bu âyette geçen *el-muellefeh* kelimesi, kalplerin İslâm'a "ısındırılması, kaynaştırılması" anlamına gelmektedir.

3. Güvenlik

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ "Kureyş'in kış ve yaz seferlerindeki emniyeti sağlanabilsin diye."[2] Buradaki *îlâf* kelimesi, Kureyş'in, Fîl ordusundan kurtarılıp o bölgenin yaz ve kış yolculukları için "güvenli" hale getirilmesini ifade etmektedir.

4. Çokluk

يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ "Onların her biri bin yıl yaşamak ister."[3] Kur'ân'da *elf/âlâf/ülûf* "bin, binlerce" ifadeleri genellikle rakamsal değer ifade etmekten ziyade, "çokluk"[4] anlamına gelmektedir. *Elf* ve *elfeyn* kelimeleri ise rakamsal olarak "1000, 2000"[5] demektir.

أ ل و : E-L-V

YE'LÛ/YÜ'LÛ/YE'TEL/ÂLÂ'

أ ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 37 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Geri durmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا "Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen

---

1 **Tevbe** 9/60.
2 **Kureyş** 106/1-2.
3 **Bakara** 2/96.
4 "Binlerce, çokluk" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/243, 259, 261; **Âl-i 'İmrân** 3/124-125; **Enfâl** 8/9; **Tevbe** 9/80; **Kehf** 18/25; **Hacc** 22/47; **'Ankebût** 29/14; **Secde** 32/5; **Sâffât** 37/147; **Me'âric** 70/4; **Kadr** 97/3.
5 **Enfâl** 8/65-66.
6 **Âl-i 'İmrân** 3/118.

ye'lûne ve *ye'teli* fiilleri başındaki *lâ* edatından dolayı "geri durmamak, çekinmemek"[1] anlamına gelmektedir.

2. Yemin etmek

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ "Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler."[2] Burada geçen *yü'lûne* fiili, *îlâ'* kalıbında hanımına bir sebeple yaklaşmamaya "yemin etmek" demektir.

3. Nimetler

فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ "O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz ki!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *âlâ'* kelimeleri "nimetler"[4] demektir.

أ م ر : E-M-R

EMERA/YE'MÜRU/EMR/İMR

أ م ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 248 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Emretmek

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا "Allah, size emânetleri ehline vermenizi emreder."[5] Bu ve benzer âyetlerde ***emera, ye'müru, emerû, ümirû, âmurenne, te'murû, te'murûne, ye'murûne, ümira, tü'meru, tü'merûne*** gibi kalıplarda gelen kelimeler aşağıda verdiğimiz örnekler dışında kalan âyetlerde "emretmek" anlamında kullanılmaktadır.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ "Deveyi katlettiler ve böylece Rablerinin emrinden çıktılar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *emr* kelimesi "emir, buyruk"[7] demektir.

---

1 Benzer bir kullanım için bk. **Nûr** 24/22.
2 **Bakara** 2/226.
3 **Rahmân** 55/13.
4 "Nimetler" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/69, 74; **Rahmân** 55/16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77; **Necm** 53/55.
5 **Nisâ'** 4/58.
6 **A'râf** 7/77.
7 "Emir" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/150; **Hûd** 11/40, 58, 59, 66, 73, 76, 82, 94, 97, 101; **Yûsuf** 12/15; **Ra'd** 13/2, 11, 31, 102; **İsrâ'** 17/85; **Kehf** 18/21, 28, 50; **Meryem** 19/64; **Tâhâ** 20/62, 90, 93; **Enbiyâ'** 21/27, 73, 93; **Mü'minûn** 23/27, 53; **Nûr** 24/63; **Şu'arâ'** 26/151; **Neml** 27/32; **Secde** 32/24; **Ahzâb** 33/38; **Sebe'** 34/12; **Mü'min** 40/44; **Ahkâf** 46/25; **Zâriyât** 51/44; **Talâk** 65/4, 8.

2. Vesvese vermek

وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ "Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüzkızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-m-r* kökünden kelimeler, şeytana nispet edildiği için "vesvese vermek"[2] anlamına gelmektedir.

3. Yönetici yapmak

وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا "Biz bir kenti helâk etmek istediğimiz zaman onun varlıklılarını yönetici yaparız, ama onlar yoldan çıkarlar."[3] Bu âyette geçen *emernâ* kelimesi "yönetici yapmak" anlamına gelmektedir.

4. Fikir sormak

يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ "Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne diyorsunuz?"[4] Âyette geçen *mâzâ te'murûn* ifadesi, "Kanaatiniz nedir?" şeklinde olmalıdır. Çünkü bu söz sanıldığı gibi büyücülerin değil, Firavun'un sözüdür.

5. İstişare etmek

وَجَاۤءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعٰى قَالَ يَا مُوسٰۤى اِنَّ الْمَلَاَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ "Şehrin ileri gelenlerinden bir adam koşarak geldi ve 'Ey Mûsâ!', dedi. (Şehrin) ileri gelenler(i) seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar."[5] Bu âyette geçen *ye'temirûne* kelimesi "istişare etmek" anlamına gelmektedir.[6] Çünkü burada Hz. Mûsâ'nın öldürülme planından söz edilmektedir.

6. Anlaşmak

فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ "Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde

1 **Nûr** 24/21.
2 "Vesvese vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/169, 268; **Nisâ'** 4/119.
3 **İsrâ'** 17/16. Bu anlam için bk. İslâmoğlu, *age.*, s. 530.
4 **A'râf** 7/110. Benzer kullanım için bk. **Şu'arâ'** 26/35.
5 **Kasas** 28/20.
6 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 89.

anlaşın."[1] Burada geçen *i'temirû* emri "anlaşmak, fikir birlikteliğine varmak" demektir.

7. İş

وَلَآ اَعْصٖى لَكَ اَمْرًا "Sana hiçbir işte isyan etmeyeceğim."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *emr* kelimesi "iş, hal, durum"[3] demektir.

8. Hüküm

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ "(Allah, yaratma) işi(ni) düzenler, âyetleri açıklar ki, Rabbinizle karşılaşacağınıza kesin olarak inanasınız."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-emr* ve *emr* kelimeleri, konu bütünlüğü dikkate alınarak "hüküm, kaza"[5] anlamına gelmektedir.

9. Karar

قَالُوا نَحْنُ اُو۬لُوا قُوَّةٍ وَاُو۬لُوا بَأْسٍ شَدٖيدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ "Yöneticiler, 'Biz güçlü, kuvvetli kimseleriz, zorlu savaşı da iyi biliriz; karar senindir; artık ne buyuracağını sen düşün' dediler."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-emr* ve *emr* kelimeleri "karar"[7] anlamında kullanılmaktadır.

10. Günah

فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا "Günahının vebâlini tattı. İşinin sonucu da tam bir ziyân idi."[8] Bu ve benzer âyetlerde ge-

---

1 **Talâk** 65/6.

2 **Kehf** 18/69.

3 "İş, durum, hal" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/210; **Âl-i 'İmrân** 3/109, 128, 147, 154, 159, 186; **Mâide** 5/52; **En'âm** 6/159; **Enfâl** 8/43; **Tevbe** 9/48; **Yûnus** 10/3, 31, 71; **Hûd** 11/123; **Yûsuf** 12/18, 83; **Nahl** 16/77; **Kehf** 18/10, 16, 21, 88, 69, 73, 82; **Tâhâ** 20/26, 32; **Hacc** 22/41, 76; **Nûr** 24/62; **Lokmân** 31/17, 22; **Secde** 32/5; **Fâtır** 35/4; **Şûrâ** 42/43, 53; **Zuhruf** 43/79; **Duhân** 44/4, 5; **Câsiye** 45/17; **Muhammed** 47/21, 26; **Hucûrât** 49/7; **Kâf** 50/5; **Zâriyât** 51/4; **Kamer** 54/3; **Hadîd** 57/5; **Talâk** 65/1; **Nâzi'ât** 79/5; **Kadr** 97/4.

4 **Ra'd** 13/2.

5 "Hüküm" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/117, 210, 275; **Âl-i 'İmrân** 3/47, 152; **Nisâ'** 4/47, 59, 83; **En'âm** 6/8, 58; **A'râf** 7/54; **Enfâl** 8/44; **Tevbe** 9/48, 106; **Hûd** 11/44, 123; **Yûsuf** 12/21, 41; **İbrâhîm** 14/21; **Hıcr** 15/66; **Nahl** 16/33; **Meryem** 19/21, 35, 39; **Hacc** 22/67; **Kasas** 28/44; **Rûm** 30/4; **Ahzâb** 33/36, 37; **Mü'min** 40/68, 78; **Câsiye** 45/18; **Hucûrât** 49/9; **Kamer** 54/12; **Hadîd** 57/14; **Talâk** 65/3, 5; **İnfitâr** 82/19.

6 **Neml** 27/33.

7 "Karar" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/71; **Neml** 27/32; **Şûrâ** 42/38; **Kamer** 54/50.

8 **Talâk** 65/9.

çen *emr* kelimesi "sorumluluk"[1] anlamına gelmektedir. Özellikle bu kelime *vebâl* ve "tatmak" anlamındaki *zâka* fiiliyle kullanıldığında âyetlerin anlamı, "günahın sonucuna katlanmak", "günahın vebâlini tatmak" şeklinde olmaktadır.

11. Azap

فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهٖ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ "Artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *emr* kelimesi "azap"[3] anlamında kullanılmaktadır.

12. Vahiy

يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا "(Allah'ın) emri (vahyi, buyruğu) bunlar arasında iner ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın bilgice her şeyi kuşatmış olduğunu bilesiniz."[4] Bu âyetteki *el-emr* kelimesi, "vahiy" anlamında kabul edilmiştir.[5] Zeccâc, bu âyetteki *el-emr* kelimesini "Allah'ın buyruğu" şeklinde değerlendirmişken,[6] Semerkandî bunun "vahiy" olduğunu ifade etmiştir.[7] Yani bu kabule göre âyetin anlamı "vahiy göklerden iniyor" veya "Allah, vahyi göklerden indiriyor" şeklinde olmaktadır. Esed ise bu kelimeyi, "Allah'ın kesintisiz iradesi, kesintisiz yaratıcı faaliyeti" şeklinde izâh ederek konuyu tabiî yasalarla ilişkilendirmiştir.[8] Ömer Rıza Doğrul da benzer sonucu hatırlatırcasına bu kelimeyi "göklerle yer arasında cereyan eden emir",[9] bir anlamda "tabiî yasa" olarak anlamlandırmıştır.

---

1 **Mâide 5/95; Haşr 59/15; Teğâbun 64/5.**
2 **Tevbe 9/24.**
3 "Azap" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/109; Mâide 5/52; Yûnus 10/24; Hûd 11/43, 44, 82; Nahl 16/1; Meryem 19/35, 39.**
4 **Talâk 65/12.**
5 Mukâtil, *Vucûh*, s. 87; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 40; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 174.
6 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 189.
7 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 464.
8 Esed, *Meâl-Tefsir*, s. 1161'de 19. not.
9 Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, II, 862.

Biz de bu son değerlendirmelerin âyetin içeriğine daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü âyette, gökler ve yerin yaratılış özelliklerinden söz edilmekte ve özellikle Allah'ın her şeye gücünün yettiği ve Allah'ın, her şeyi hakkıyla bildiği konusu işlenmektedir ki buradaki *el-emr* kelimesinin bu içeriğe uygun olarak izâhının zorunlu olduğunu düşünmekteyiz. Zaten *vahy* kelimesi de içerik olarak bu tür yasaları veya bilgilendirmeleri bir anlamda içermektedir.

13. İlâhî yasa

اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "Bir şey (yapmak) istediği zaman O'nun işi sadece, 'Ol' demekten ibarettir. O şey de hemen oluşur (oluşmaya başlar)."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *emr* kelimesi "ilâhî yasa"[2] anlamına gelmektedir.

14. İlâhî makam

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا "İşte böylece sana da katımızdan Kur'ân'ı vahyettik."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *emr* kelimesi "ilâhî makam"[4] anlamına gelmektedir.

15. Din

فَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا "Dinlerini aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayırdılar."[5] Burada ve Enbiyâ' 21/93'te geçen *emr* kelimesi "din" anlamına gelmektedir.

16. Önlem

يَقُولُوا قَدْ اَخَذْنَا اَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ "Biz önceden (sefere çıkmamakla) başımızın çaresine bakmışız, derler ve sevinerek dönerler."[6] Bu âyette geçen *emranâ* ifadesi "önlemimiz" anlamına gelmektedir.

1 **Yâsîn** 36/82.
2 "İlâhi yasa" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/54; **İbrâhîm** 14/32; **Nahl** 16/12; **Enbiyâ'** 21/81; **Hacc** 22/65; **Rûm** 30/25, 46; **Sâd** 38/36; **Câsiye** 45/12; **Fussılet** 41/12.
3 **Şûrâ** 42/52.
4 "İlâhi makam" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/2; **Mü'min** 40/15.
5 **Mü'minûn** 23/53.
6 **Tevbe** 9/50.

17. Çirkin iş

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا اِمْرًا "Çok çirkin bir iş yaptın."[1] Bu âyette geçen *imr* kelimesi "çirkin iş" anlamına gelmektedir.

أ م م : E-M-M

ÜMM/ÜMMEHÂT/ÜMMET/ÜMEM/İMÂM/ EİMME/EMÂM/ÜMMÎ

أ م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 118 yerde geçmekte ve şu manalara gelmektedir:

1. Anne

Kur'ân'da *ümm* ve *ümmehât* kelimeleri "anne",[2] "sütanne",[3] "kayınvalide"[4] ve "peygamber hanımları"[5] anlamlarında kullanılmaktadır.

2. Asıl

هُوَ الَّذٖى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ "Kitab'ı sana O indirdi. Onun bazı âyetleri muhkemdir (ki) onlar Kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir."[6] Bu âyetteki *ümmü'l-kitâb* ifadesi, "kitabın aslı" anlamına gelmektedir. Ayrıca *ümmü'l-kitâb* tabiri "Levh-i Mahfûz"[7] anlamında da kullanılmaktadır.

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا "Biz sana böyle Arapça bir Kur'ân vahyettik ki şehirlerin anası (Mekke)'yi ve çevresinde bulunanları uyarasın."[8] Bu âyette geçen *ümmü'l-kurâ* tabiri ise "şehirlerin anası" yani "şehirlerin aslı, asıl şehir" anlamına gelmektedir.

---

1 **Kehf** 18/71.

2 "Anne" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/11, 23; **Mâide** 5/17, 75, 116; **A'râf** 7/150; **Nahl** 16/78; **Meryem** 19/28; **Tâhâ** 20/38, 40, 94; **Mü'minûn** 23/50; **Nûr** 24/61; **Kasas** 28/7, 10, 13; **Lokmân** 31/14; **Ahzâb** 33/4; **Zümer** 39/6; **Ahkâf** 46/15; **Necm** 53/32; **Mücâdele** 58/2; **Abese** 80/35.

3 **Nisâ'** 4/23.

4 **Nisâ'** 4/23.

5 **Ahzâb** 33/6.

6 **Âl-i 'İmrân** 3/7.

7 "Levh-i Mahfûz" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/39; **Zuhruf** 43/4.

8 **Şûrâ** 42/7. Benzer başka bir âyet için bkz: **En'âm** 6/92; **Kasas** 28/59.

3. Sığınak

فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ "Onun anası (bağrına atılacağı yer) hâviye(uçurum) dir."[1] Bu âyetteki *ümm* kelimesi de "sığınılacak yer" anlamındadır.[2]

4. Topluluk

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ "Her ümmet için bir peygamber vardır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ümmet* ve *ümem* kelimeleri "topluluk, millet, ümmet"[4] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

5. Belli süre

وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ "Andolsun ki, onlardan azabı belli bir süreye ertelesek, 'onu tutan nedir?' derler."[5] Burada ve Yûsuf 12/45'te geçen *ümmet* kelimesi "belli süre" anlamına gelmektedir.

6. Önder

اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا "İbrâhîm, Allah'ı birleyerek O'na itaat eden bir ümmet (önder) idi."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ümmet* ve *imâm* kelimeleri "imâm, önder"[7] anlamına gelmektedir.

7. Mahlûk

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş (türü) yoktur ki, onlar da sizin gibi birer ümmet (yaratık, sınıf) olmasın."[8]

---

1 **Kâri'a** 101/9.

2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 42; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 142.

3 **Yûnus** 10/47, 49; **Hûd** 11/118.

4 "Topluluk, millet, ümmet" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/128, 134, 141, 143, 213; **Âl-i 'İmrân** 3/104, 110, 113; **Nisâ'** 4/41; **Mâide** 5/48, 66; **En'âm** 6/42, 108; **A'râf** 7/34, 38, 159, 160, 164, 168, 181; **Yûnus** 10/19, 47, 49; **Hûd** 11/48, 118; **Ra'd** 13/30; **Hıcr** 15/5; **Nahl** 16/36, 63, 84, 89, 92, 93; **Enbiyâ'** 21/92; **Hacc** 22/34, 67; **Mü'minûn** 23/43, 44, 52; **Neml** 27/83; **Kasas** 28/23, 75; **'Ankebût** 29/18; **Fâtır** 35/24, 42; **Mü'min** 40/5; **Fussılet** 41/25; **Şûrâ** 42/8; **Zuhruf** 43/33; **Câsiye** 45/28; **Ahkâf** 46/18.

5 **Hûd** 11/8.

6 **Nahl** 16/120.

7 "İmâm, önder" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/124; **Tevbe** 9/12; **Hûd** 11/17; **İsrâ'** 17/71; **Enbiyâ'** 21/73; **Furkân** 25/74; **Kasas** 28/5, 41; **Secde** 32/24; **Ahkâf** 46/12.

8 **En'âm** 6/38.

Bu âyetteki *ümem* kelimesi "sınıf, mahlûk" anlamında kullanılmaktadır.

8. Din

بَلْ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ "Hayır, sadece: 'Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerinde gidiyoruz' dediler."[1] Burada ve bir sonraki âyet olan Zuhruf 43/23'te geçen *ümmet* kelimeleri "din" anlamına gelmektedir.

9. Ön

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ "Fakat insan, önündekini (kıyâmeti) yalanlamak ister." Sadece Kıyâmet 75/5'te geçen ve *e-m-m* kökünden gelen *emâm* kelimesi "ön, kıyâmet" anlamına gelmektedir.

10. Yol

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍ "Onlardan da öcümüzü aldık, her ikisi de hala yol üzerinde apaçık durmaktadır."[2] Bu âyette geçen *imâm* kelimesinin "yol" anlamına geldiği belirtilmektedir.[3] Bu kelimeye "göz önünde olmak, önde olmak" anlamı veren âlimler de vardır. Esasında bağlam gereği bu kelimenin, Lût kavmi ile Eyke halkının helâk sonrası durumlarının perişanlığını ifade etmesi gerekir; buna göre ilgili kelimeye "göz önünde" anlamı verilebilir.

11. Yönelmek

اٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ "Beyt-i Harâm'a doğru gelenler."[4] Bu âyette geçen *âmmîne* kelimesi "yönelenler" anlamına gelmektedir.

12. Levh-i Mahfûz

وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ ف۪ٓي اِمَامٍ مُب۪ينٍ "Zaten biz, her şeyi apaçık bir kütüğe

---

1 **Zuhruf** 43/22.

2 **Hıcr** 15/79.

3 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 45; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 126; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 185; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 272; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 563.

4 **Mâide** 5/2.

ayrıntılı olarak kaydetmişizdir."[1] Bu âyette geçen *imâm* kelimesi "Levh-i Mahfûz" anlamına gelmektedir.

13. Ümmîlik

Ümmî kelimesi *e-m-m* kökünden türetilip genellikle "okuma-yazma bilmeyen kişi" anlamında kullanılmaktadır. Aslında bu kelime bağlılık ve mensubiyet bildiren bir nispet sıfatıdır. Kur'ân'da 6 yerde geçmekte olan bu kelime, *ümmî* kalıbında "Hz. Peygamber"[2] için, *ümmiyyûn* kalıbında ise "Tevrât'ı bilmeyenler",[3] "kitap verilmeyenler"[4] ve "Mekkeliler"[5] anlamlarında kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber'in ümmîliği, "anasından doğduğu gibi arı-duru olmak, şirke, küfre ve nifaka bulaşmamışlık, günahlardan uzak kalmak, harama girmemiş olmak, kendisini ümmetine adamışlık" şeklinde anlaşılabileceği gibi, Kur'ân'da da geçtiği üzere Tevrât'ı bilmemek,[6] Ehl-i kitaptan olmamak[7] ve Mekkeli olmak[8] şeklinde de anlaşılabilir.[9]

أ م ن : E-M-N

ÎMÂN/EMÂNET

أ م ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 879 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Güvenmek

فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ "Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun."[10] Bu âyetteki *emine* fiili "güvenmek" demektir.

1 **Yâsîn** 36/12.
2 **A'râf** 7/157, 158.
3 **Bakara** 2/78.
4 **Âl-i 'Imrân** 3/20, 75.
5 **Cumu'a** 62/2.
6 **Bakara** 2/78.
7 **Âl-i 'Imrân** 3/20, 75.
8 **Cumu'a** 62/2.
9 Hz. Peygamber'in ümmîliği konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri IV*, s. 108-114.
10 **Bakara** 2/283.

Îmân kelimesi güvenle ilgili olarak "güvenmek",[1] "güvende olmak",[2] "güven vermek",[3] "güvenilir, güven"[4] anlamlarında kullanılmaktadır.

2. Emanet etmek

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ "Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız olarak verir. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana geri vermez."[5] Bu âyetteki *te'men* fiilleri birine bir şey "emanet etmek"[6] anlamına gelmektedir.

3. Sorumluluk

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ "Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk."[7] Bu âyette geçen *el-emâneh* kelimesi "sorumluluk" anlamında kullanılmaktadır.

4. Îmân etmek

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْۚ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ "İnanıp iyi işler yapanlara gelince îmânlarından dolayı Rableri onları, altlarından ırmaklar akan nimet cennetlerine dahil eder."[8]

Bu âyette de olduğu gibi yukarıda verdiğimiz maddelerdeki âyetler dışında *e-m-n* kökünden kelimeler "îmân etmek" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 "Güvenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/186; **Nisâ'** 4/136; **Tevbe** 9/6, 61, 94; **Yûsuf** 12/11, 64; **Mü'min** 40/7; **Hadîd** 57/8; **Saff** 61/10, 11; **Me'âric** 70/28; **Cinn** 72/13.

2 "Güvende olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/196, 239; **Âl-i 'Imrân** 3/97; **Nisâ'** 4/91; **A'râf** 7/97, 98, 99; **Yûsuf** 12/107; **Hıcr** 15/46, 82; **Nahl** 16/45, 112; **İsrâ'** 17/68, 69; **Şu'arâ'** 26/146; **Neml** 27/89; **Kasas** 28/31; **Sebe'** 34/18, 37; **Fussılet** 41/40; **Dühân** 44/55; **Feth** 48/27; **Mülk** 67/16, 17.

3 "Güven vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Haşr** 59/23; **Kureyş** 106/3, 4.

4 "Güvenilir, güven" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/126; **Âl-i 'Imrân** 3/154; **Nisâ'** 4/83; **En'âm** 6/81, 82; **A'râf** 7/68; **Enfâl** 8/11; **Yûsuf** 12/54; **İbrâhîm** 14/35; **Şu'arâ'** 26/107, 125, 143, 162, 178, 193; **Neml** 27/39; **Kasas** 28/26, 57; **'Ankebût** 29/67; **Dühân** 44/18, 51; **Tekvîr** 81/21; **Tîn** 95/3.

5 **Âl-i 'Imrân** 3/75.

6 "Emanet etmek, emanet" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/283; **Nisâ'** 4/58; **Enfâl** 8/27; **Mü'minûn** 23/8; **Me'âric** 70/32

7 **Ahzâb** 33/72.

8 **Yûnus** 10/9.

أ ن س : E-N-S

ÂNESE/TESTE'NİSÜ/İNS/İNSÂN/MÜSTE'NİS

أ ن س kökünden kelimeler Kur'ân'da 97 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hissetmek

قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا "(Mûsâ,) ailesine dedi ki: Siz (burada) bekleyin; ben bir ateş fark ettim."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ânese/ ânestü* fiilleri "hissetmek, fark etmek"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

2. İzin istemek

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَا "Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin."[3] Buradaki *isti'nâs* kelimesi eve girmek için ev halkından "izin istemek" demektir.

3. (Lafa) dalmak

فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَاْنِس۪ينَ لِحَد۪يثٍ "Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın."[4] Bu âyette geçen *müste'nisîn* kelimesi "(lafa) dalmak" anlamına gelmektedir.

4. İnsan

Kur'ân'da *ins, insân, ünâs, enâsî, insiyy* kelimeleri kullanıldıkları her yerde "insan, insanlar" anlamına gelmektedir.

أ ن ف : E-N-F

ENF/ÂNİF

أ ن ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, Mâide 5/45'te iki kez geçen *enf* kelimeleri "burun", Muhammed 47/16'da geçen *ânif* kelimesi ise "az önce" anlamına gelmektedir.

---

1 **Kasas** 28/29.
2 "Hissetmek, fark etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/6; **Tâhâ** 20/10; **Neml** 27/7.
3 **Nûr** 24/27.
4 **Ahzâb** 33/53.

أ ن ي : E-N-Y

YE'Nİ/ÂN/ÂNİYE/ÂNÂ'/İNÂH

أ ن ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zamanı gelmek

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللهِ "İman edenlerin Allah'ı anma sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?"[1] Buradaki *ye'ni* fiili "zamanı gelmek"[2] demektir.

2. Kaynar

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ "Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar."[3] Burada geçen *ân* kelimesi ile Ğâşiye 88/5'teki *âniyeh* kelimesi cehennemdeki suyun "kaynar, sıcaklığının son noktası"nda oluşunu ifade etmektedir.

3. Kap

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا "Yanlarında gümüşten kaplar ve billûr kupalar dolaştırılır."[4] Burada geçen *âniyeh* kelimesi "kap" anlamına gelmektedir.

4. Süresince

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ "Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir?"[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ânâ'* kelimesi "boyunca, süresince"[6] demektir.

أ ه ل : E-H-L

EHL

أ ه ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 127 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Hadîd** 57/16.
2 "Zamanı gelmek" anlamında bir kullanım için bk. **Ahzâb** 33/53.
3 **Rahmân** 55/44.
4 **İnsân** 76/15.
5 **Zümer** 39/9.
6 "Süresince, boyunca" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/113; **Tâhâ** 20/130.

1. Aile fertleri

احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ "Her şeyden iki çifti ve aleyhlerinde hüküm geçmiş olanlar hariç olmak üzere, aileni ve inananları gemiye yükle."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ehl* kelimesi "aile, aile fertleri"[2] anlamına gelmektedir.

وَأْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا "Ailene namazı emret, kendin de namaz kılmaya devam et. Biz senden rızık istemiyoruz."[3] Bu âyette geçen *ehl* kelimesine, Semerkandî bu kelimenin hemen hemen tüm içeriğini katarak "kavmine, ehline ve ev halkına namazı emret" anlamını vermiştir.[4] Zemahşerî ise "ailenle birlikte Allah'a ibâdete ve namaza yönel" anlamını tercih etmiştir.[5] Âyetin devamındaki "Bu konuda sen de devamlı ol, senden rızık istemiyoruz, seni zaten biz rızıklandırıyoruz" şeklindeki ifadeler maksadın "aile fertleri" olduğunu ortaya koymaktadır.

2. İnanç ailesi

قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ "(Rabbi), 'Ey Nuh! O senin ehlinden (dininden) değildir. O, işi düzgün olmayan biridir' dedi"[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ehl* kelimesi "inanç ailesi"[7] anlamına gelmektedir.

3. Akraba

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا "Aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden (akrabasından) bir hakem ve kadının ailesinden (akrabasından) de bir hakem

---

1 **Hûd 11/40.**

2 *Ehl* kelimesinin "aile, aile fertleri" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/196; **Âl-i 'İmrân** 3/121; **Nisâ'** 4/35, 92; **Mâide** 5/89; **Hûd** 11/43, 45, 46, 73; **A'râf** 7/83; **Yûsuf** 12/25, 26, 62, 65, 88, 93; **Meryem** 19/16, 55; **Tâhâ** 20/10, 29; **Neml** 27/7, 49, 57; **Kasas** 28/12, 29; **Ahzâb** 33/33; **Yâsîn** 36/50; **Feth** 48/11, 12; **Zâriyât** 51/26; **Tahrîm** 66/6; **Kıyâmet** 75/33; **İnşikâk** 84/9, 13.

3 **Tâhâ** 20/132.

4 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 435.

5 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 96.

6 **Hûd** 11/46.

7 *Ehl* kelimesinin "inanç ailesi" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/83, 100; **Hûd** 11/81; **Hıcr** 15/65; **Enbiyâ'** 21/76, 84; **Mü'minûn** 23/27; **Şu'arâ'** 26/169, 170; **Neml** 27/49, 57; **'Ankebût** 29/32-33; **Sâffât** 37/76, 134; **Sâd** 38/43; **Zümer** 39/15; **Şûrâ** 42/45; **Tûr** 52/26; **Kıyâmet** 75/33; **Mutaffifûn** 83/31.

gönderin."[1] Bu âyetteki *ehl* kelimesi "kavim, akraba, yakınlar" anlamındadır.

4. Bir yerin sâkinleri

وَمِنْ اَهْلِ الْمَدٖينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ "Medine halkından senin bilemediğin iki yüzlülüğe iyice alışmış münafıklar vardır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ehl* kelimesi "bir şehrin sakinleri"[3] anlamına gelmektedir.

5. Sahip

فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ "Sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikâhlayıp alın."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ehl* kelimesi "sahip, ilgilenen"[5] demektir.

6. Yolcu

فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفٖينَةِ خَرَقَهَا قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا "Bunun üzerine yürüdüler. Nihâyet gemiye bindikleri zaman o (bilge kul) gemiyi deldi. Mûsâ: 'Yolcularını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın!' dedi."[6] Bu âyetteki *ehl* kelimesi "yolcu, yolcular" demektir.

7. (Kitap) ehli

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ "*yâ ehle'l-kitâb*" diye başlayan kullanımlar için "ehl-i kitap" terimi yaygındır. Kur'ân'daki tüm "ey kitap ehli" şeklindeki kullanımlar bu anlamın örnekleridir.

Mâide 5/47'de yer alan اَهْلُ الْاِنْجٖيلِ *ehlü'l-incîl* ifadesinden maksat "Hıristiyanlar"dır.

1 **Nisâ'** 4/35.
2 **Tevbe** 9/101.
3 *Ehl* kavramının "bir yerin halkı, oranın sakinleri" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/126, 217; **Nisâ'** 4/75; **En'âm** 6/131; **A'râf** 7/94, 96, 97, 98, 123; **Tevbe** 9/120; **Hûd** 11/117; **Yûsuf** 12/109; **Hıcr** 15/67; **Kehf** 18/77; **Tâhâ** 20/40; **Neml** 27/34; **Kasas** 28/4, 15, 45, 59; **'Ankebût** 29/31, 34; **Ahzâb** 33/13; **Sâd** 38/64; **Haşr** 59/7.
4 **Nisâ'** 4/25.
5 *Ehl* kavramının "sahip" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/24; **Nûr** 24/27; **Fâtır** 35/43.
6 **Kehf** 18/71.

Bu arada, اَهْلَ الذِّكْرِ *ehlu'z-zikr* tamlaması,[1] "işi bilen, uzman, ehil" anlamında "zikri bilen, yani Kur'ân ehli, onu iyi bilen kişi" anlamına gelmektedir.

8. Ehil

وَكَانُوٓا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا "Zaten onlar, buna layık ve ehil idiler."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ehl* kelimesi "layık, ehil, uygun"[3] demektir.

9. Ümmet

وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ "(İsmail) de halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi."[4] Bu âyette geçen *ehl* kelimesini "halk, kavim" diye tercüme etmek, bir peygamberin, davetini ulaştırdığı topluluğu ifade etmesi açısından önemlidir. Söz konusu kelimeye "ümmet" anlamı verenler de olmuştur.[5] Nitekim Zemahşerî ve Beydâvî, âyeti izâhlarında ilk görüş olarak "yakınlar" anlamını verdikten sonra, peygamberlerin, ümmetlerinin babaları olmaları fikrinden hareketle bu âyette maksadın "Hz. İsmail'in ümmeti" de olabileceğini belirtmişlerdir.[6]

وَقَالَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ "İnananlar da, 'İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyâmet günü hem kendilerini, hem de çevrelerini (ailelerini, taraftarlarını) ziyan edenlerdir' demişlerdir."[7] Bu âyetteki *ehl* kelimesi de "çevre" ve "taraftar" anlamına gelmektedir.

أ و ل : E-V-L

TE'VÎL/ÂL/EVVEL/ÛLÂ/ULÛ/HÂÜLÂİ/ÜLÂİKE

أ و ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 424 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 Âyetler için bk. **Nahl** 16/43; **Enbiyâ'** 21/7.

2 **Feth** 48/26.

3 "Layık, ehil, uygun" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/58; **Müddessir** 74/56.

4 **Meryem** 19/54.

5 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 396.

6 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, IV, 22.

7 **Şûrâ** 42/45.

1. Yorum

وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا "Bunları ben kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."[1] Kehf sûresindeki bu âyette geçen *te'vîl* kelimesi, "davranış ve fiillerin sonuçlarını, gerçek manâ ve maksadını, yani işin içyüzünü bildirmek" anlamında kullanılmıştır.[2] Çünkü bu âyetin de içinde bulunduğu âyetler grubunda Hz. Mûsâ ile bilge bir kulun yaşadığı bazı olağanüstü olaylar anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu ve benzer âyetlerde geçen *te'vîl* kelimesi "yorum, işin iç yüzü"[3] anlamında kullanılmıştır.

2. Sonuç

فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا "Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürün. Bu daha iyidir ve sonuç (âkıbet) bakımından da daha güzeldir."[4] Bu âyette geçen *te'vîl* kelimesi, Mücâhid, Süddî, Katâde, İbn Zeyd ve Zeccâc tarafından "âkıbet, karşılık" şeklinde izâh edilmiştir.[5]

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيلَهُ يَوْمَ يَاْتِى تَاْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ "İlle onun te'vilini mi gözetiyorlar? Onun te'vili geldiğinde onu unutmuş olanlar şöyle derler."[6] Bu âyette geçen *te'vîl* kelimesi "âkıbet" anlamına gelmektedir. Ancak bu âkıbet günlük hayattaki kısa bir süre sonrasını anlatmaktan ziyade, âhiret anlamını vermektedir. Zaten müfessirlerin pek çoğu bu kelimeye verdikleri anlamların arasında, hatta ilk sıralarda bu anlamı vermişlerdir.[7]

---

1 **Kehf** 18/82. Benzer bir kullanım için bk. **Kehf** 18/78.

2 İbn Teymiyye, *el-İklîl*, XIII, 291; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır, trs., III, 144.

3 "Yorum" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101. Söz konusu âyetlerde geçen *te'vil* kelimesinin kullanımları hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Işıcık, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Bir Problem: Te'vil*, s. 41-59.

4 **Nisâ'** 4/59. Benzer âyetler için bk. **Yûnus** 10/39; **İsrâ'** 17/35.

5 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V, 151.

6 **A'râf** 7/53.

7 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 204; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, Beyrut, 1985, I, 54; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, III, 25; Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 15; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 492.

3. Kavim

وَلَقَدْ جَاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُۚ "Fir'avn'ın kavmine de uyarılar gelmişti."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *âl* kelimesi "kavim, taraftar, yandaş"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

4. Aile

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍۜ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍۙ "Biz de üstlerine bir fırtına gönderdik, yalnız Lût ailesini seher vakti kurtardık."[3] Bu âyette sözü edilen konu, kavminin helâke uğratılması esnasında Hz. Lût ve iki çocuğunun kurtarılmasıdır. Dolayısıyla bu âyetteki *âl* kelimesi "aile, ev halkı, soy" anlamındadır. Kur'ân'daki İbrahim ailesi,[4] Mûsâ ailesi,[5] Hârûn ailesi,[6] İmrân ailesi,[7] Yakub ailesi,[8] Dâvûd ailesi[9] ifadeleriyle de bu anlam kastedilmiştir.

5. İlk

وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖ "Elinizdekini (Tevrât'ın aslını) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an'a) iman edin. Sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın!"[10] Kur'ân'da toplam olarak 82 âyette geçen *el-evvel, evvel, el-evvelîn, el-evvelûn, el-ûlâ* kelimeleri "ilk, ilki, önceki, öncekiler" anlamına gelmektedir.

6. Allah'ın bir sıfatı

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ "O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir."[11] Bu âyette geçen *el-evvel* kelimesi Yüce Allah'ın her şeyin ilki olduğunu, O varken başka hiçbir şeyin bulunmadığını ifade eden ve Kur'ân'da sadece bu âyette kullanılan bir kelimedir.

---

1 **Kamer** 54/41.
2 "Kavim, taraftar, yandaş" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/49, 50; **Âl-i 'İmrân** 3/11; **A'râf** 7/130, 141; **Enfâl** 8/52, 54; **İbrâhîm** 14/6; **Kasas** 28/8; **Mü'min** 40/28, 45, 46.
3 **Kamer** 54/34. Benzer kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/59, 61; **Neml** 27/56.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/33; **Nisâ'** 4/54.
5 **Bakara** 2/248.
6 **Bakara** 2/248.
7 **Âl-i 'İmrân** 3/33.
8 **Yûsuf** 12/6; **Meryem** 19/6.
9 **Sebe'** 34/13.
10 **Bakara** 2/41.
11 **Hadîd** 57/3.

7. Sahip

وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ "Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar."[1] *E-v-l* kökünden gelen ve edat olarak kullanılan *ulû* ve *ülî* kelimeleri toplam 47 âyette geçmekte ve "sahipler" anlamında kullanılmaktadır.

8. İşaret zamiri

Kur'ân'da 46 âyette geçen *hâülâi*, 204 âyette geçen *ülâike* ve 2 âyette geçen *ülâiküm* ifadeleri de "onlar, şunlar" anlamında işaret zamirleri olarak kullanılmaktadır.

أ و ي : E-V-Y

ÂVÂ/YÜ'VÎ/ME'VÂ

أ و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 36 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sığınmak

اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ "Hani, o gençler mağaraya sığındıkları zaman."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-v-y* kökünden kelimeler "sığınmak, girmek"[3] anlamına gelmektedir.

2. Bağrına basmak

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ "(Kardeşleri), Yûsuf'un yanına girince (Yûsuf, öz) kardeşini (Bünyamin'i) yanına aldı."[4] Bu âyette konu Hz. Yûsuf'un, kardeşi Bünyamin'i yanına alması ve onu bağrına basması olduğu için Yûsuf 12/99'daki *âvâ* fiili de "yanına almak, bağrına basmak" demektir.

3. Barındırmak

وَاذْكُرُوا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْاَرْضِ تَخَافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰيكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "Yeryüzünde azınlıkta ve çaresiz

---

1 **Bakara** 2/269.
2 **Kehf** 18/10.
3 "Sığınmak" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/43, 80; **Kehf** 18/16, 63.
4 **Yûsuf** 12/69.

olduğunuz, insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın ki, Allah sizi himaye etti/barındırdı, sizi yardımıyla destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e-v-y* kökünden kelimeler "barındırmak"[2] demektir.

4. Yerleştirmek

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَع۪ينٍ "Meryem oğlunu ve annesini de bir delil kıldık, onları yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye eriştirdik."[3] Bu âyette geçen ***âveynâ*** fiili "yerleştirmek" anlamına gelmektedir.

5. Yanına almak

تُرْج۪ي مَنْ تَشَٓاءُ مِنْهُنَّ وَتُـٔۡو۪ٓي اِلَيْكَ مَنْ تَشَٓاءُ "Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın."[4] Burada geçen *tü'vî* fiili "yanına almak" demektir.

6. Varılacak yer

فَاَمَّا مَنْ طَغٰىۙ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۙ فَاِنَّ الْجَح۪يمَ هِيَ الْمَأْوٰى "Azan ve dünya hayatını âhirete tercih edenin varacağı yer o yakıcı ateştir."[5] Kur'an'da 22 âyette geçen *me'vâ/el-me'vâ* kelimeleri "varılacak yer"[6] anlamına gelmektedir.

أ ي أ : E-Y-E

ÂYET/ÂYÂT

أ ي أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 382 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Enfâl** 8/26.
2 "Barınmak" anlamında kullanımlar için bk. **Enfâl** 8/72, 74; **Me'âric** 70/13; **Duhâ** 93/6.
3 **Mü'minûn** 23/50.
4 **Ahzâb** 33/51.
5 **Nâzi'ât** 79/37-39.
6 "Varılacak yer" anlamında kullanımlar için bk. Al-i İmrân 3/151, 162; **Nisâ'** 4/97, 121, 197; **Mâide** 5/72; **Enfâl** 8/16; **Tevbe** 9/73, 95; **Yûnus** 11/8; **Ra'd** 13/18; **İsrâ'** 17/97; **Nûr** 24/57; **'Ankebût** 29/25; **Secde** 32/19, 20; **Câsiye** 45/34; **Necm** 53/15; **Hadîd** 57/15; **Tahrîm** 66/9; **Nâzi'ât** 79/39, 41.

1. Vahiy cümleciği

تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ "İşte onlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana bir amaç uğruna okuyoruz."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *âyât, el-âyât* sözcükleri "vahiy, Kur'ân âyetleri" anlamına gelmektedir.

Genel algıda "Kur'ân cümleciği" anlamında kabul edilen *âyet* kelimesi, sayı itibariyle Kur'ân'da oldukça fazladır; ancak tekil olarak *âyet* formunda değil de, çoğul olarak *âyât* şeklinde kullanıldığında genellikle bu anlamı verir. Kur'ân'da bunun kullanım örnekleri 295 tanedir; dolayısıyla kullanımların tamamını değil, bir kısmını vermekle yetinmek istiyoruz.[2]

2. Alâmet

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا "Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için gecenin karanlığını silip aydınlatan gündüzü getirdik. İşte biz, her şeyi açık açık anlattık."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *âyet* ve *âyât/el-âyât* kelimeleri "alâmet, delil"[4] anlamına gelmektedir.

---

1 **Âl-i 'Imrân 3/108.**

2 "Vahiy cümleciği" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/39, 41, 44, 61, 99, 118, 129, 151, 187, 219, 221, 231, 242, 252, 266; **Âl-i 'Imrân** 3/4, 7, 11, 19, 21, 58, 70, 98, 101, 103, 108, 112, 113, 118, 164, 199; **Nisâ'** 4/56, 140, 155; **Mâide** 5/10, 75, 86, 89; **En'âm** 6/4, 21, 27, 33, 39, 46, 49, 54, 55, 65, 68, 93, 97, 98, 105, 118, 126, 130, 150, 157; **A'râf** 7/9, 32, 35, 36, 37, 40, 51, 58, 64, 72, 126, 136, 146, 147, 156, 175, 176, 177, 182; **Enfâl** 8/2, 31, 52, 54; **Tevbe** 9/9, 11, 65; **Yûnus** 10/1, 7, 15, 17, 24, 71, 73, 92, 95; **Hûd** 11/1, 59; **Yûsuf** 12/1; **Ra'd** 13/1, 2; **Hıcr** 15/1; **Nahl** 16/104, 105; **İsrâ'** 17/98; **Kehf** 18/56, 57, 105, 106; **Meryem** 19/58, 73, 77; **Tâhâ** 20/126, 127, 134; **Enbiyâ'** 21/77; **Hacc** 22/16, 51, 52, 57, 72; **Mü'minûn** 23/58, 66, 105; **Nûr** 24/1, 18, 34, 46, 58, 59, 61; **Furkân** 25/36, 73; **Şu'arâ'** 26/2; **Neml** 27/1, 81, 82, 83, 84; **Kasas** 28/2, 45, 47, 59, 87; **'Ankebût** 29/23, 47, 49; **Rûm** 30/10, 16, 28, 53; **Lokmân** 31/2, 7, 32; **Secde** 32/15, 22, 24; **Ahzâb** 33/34; **Sebe'** 34/5, 38, 43; **Sâd** 38/29; **Zümer** 39/59, 63, 71; **Mü'min** 40/4, 35, 56, 63, 69; **Fussılet** 41/3, 15, 28, 40, 44; **Şûrâ** 42/35; **Zuhruf** 43/47, 69; **Câsiye** 45/7, 8, 9, 11, 25, 31, 35; **Ahkâf** 46/7, 26; **Kamer** 54/42; **Hadîd** 57/9, 17, 19; **Mücâdele** 58/5; **Cumu'a** 62/5; **Teğâbun** 64/10; **Talâk** 65/11; **Kalem** 68/15; **Müddessir** 74/16; **Nebe'** 78/28; **Mutaffifûn** 83/13; **Beled** 90/19.

3 **İsrâ'** 17/12.

4 "Alamet, delil" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/73, 145, 248, 259; **Âl-i 'Imrân** 3/13, 41, 49, 50; **Mâide** 5/114; **En'âm** 6/4, 25, 35, 158; **A'râf** 7/26, 103, 106, 132; **Yûnus** 10/21; **Hûd** 11/96; **Yûsuf** 12/35, 105; **İbrâhîm** 14/5; **Hıcr** 15/81; **İsrâ'** 17/1, 12; **Meryem** 19/10; **Tâhâ** 20/23, 42, 47, 56; **Enbiyâ'** 21/32, 37; **Mü'minûn** 23/45; **Şu'arâ'** 26/4, 15, 128, 197; **Neml** 27/13, 52; **Kasas** 28/35, 36; **Rûm** 30/20, 21, 22, 23, 24, 25, 46, 58; **Lokmân** 31/31; **Yâsîn** 36/33, 36, 37, 41, 46; **Sâffât** 37/14; **Mü'min** 40/13, 23, 81; **Fussılet** 41/37, 39; **Şûrâ** 42/29, 32; **Zuhruf** 43/46, 48; **Dühân** 44/33; **Ahkâf** 46/27; **Necm** 53/18.

3. İbret

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ "(Ey Firavun!) Senden sonra geleceklere ibret olman için, bugün senin bedenini kurtaracağız. İşte insanlardan birçoğu, hakikaten âyetlerimizden gafildirler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *âyet* ve *âyât/el-âyât* kelimeleri "ibret, ders"[2] anlamına gelmektedir.

4. Mu'cize

وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ "(Müşrikler) bir âyet (mu'cize) görseler, yüz çevirirler; ve 'bu, süregelen bir büyüdür' derler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *âyet* ve *âyât/el-âyât* kelimeleri "mucize"[4] anlamında kullanılmaktadır.

5. Sembol

هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً "İşte Allah'ın şu devesi sizin için bir semboldür."[5] Bu ve benzer âyetlerdeki *âyet* kelimesi "sembol"[6] demektir.

6. Risâlet

وَاِذَا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَٓا اُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ "Onlara bir âyet gelince, 'Allah'ın elçilerine verilenin aynı bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız' dediler. Allah, elçiliğini (risâlet görevini) nereye koyacağını (kime vereceğini) bilir."[7] Bu âyette geçen *âyet* sözcüğü konu gereği "risâlet" anlamına gelmektedir. Çünkü burada kendilerine âyet geldiğinde o âyetin aslında risâleti ifade ettiğini bildikleri için, kâfirler, sadece bir âyeti veya bir

---

1 **Yûnus** 10/92.

2 "İbret, ders" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164, 248; **Âl-i 'İmrân** 3/49, 97, 190; **En'âm** 6/99, 158; **A'râf** 7/174; **Yûnus** 10/5, 6, 67, 92, 101; **Hûd** 11/103; **Yûsuf** 12/7; **Ra'd** 13/3, 4; **Hıcr** 15/75, 77; **Nahl** 16/11, 12, 13, 65, 67, 69, 79; **Tâhâ** 20/54, 128; **Mü'minûn** 23/30; **Furkân** 25/37; **Şu'arâ'** 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190; **Neml** 27/86; **'Ankebût** 29/15, 24, 35, 44; **Rûm** 30/21, 22, 23, 24, 37; **Lokmân** 31/31; **Secde** 32/26; **Sebe'** 34/9, 15, 19; **Zümer** 39/42, 52; **Şûrâ** 42/33; **Câsiye** 45/3, 4, 5, 13; **Feth** 48/20; **Zâriyât** 51/20, 37; **Kamer** 54/15.

3 **Kamer** 54/2.

4 "Mucize" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/118, 211; **En'âm** 6/37, 109; **A'râf** 7/133, 146, 203; **Yûnus** 10/20, 75, 97; **Ra'd** 13/7, 27, 38; **İsrâ'** 17/59, 101; **Kehf** 18/9, 17; **Meryem** 19/21; **Tâhâ** 20/22, 133; **Enbiyâ'** 21/5, 91; **Mü'minûn** 23/50; **Şu'arâ'** 26/154; **Neml** 27/12; **'Ankebût** 29/50, 51; **Mü'min** 40/78; **Nâzi'ât** 79/20.

5 **A'râf** 7/73.

6 "Sembol" anlamında kullanım için bk. **Hûd** 11/64.

7 **En'âm** 6/124.

mucizeyi değil, bütünüyle risâleti inkâr etmekteydiler. Dolayısıyla buradaki *âyet* kelimesinin de "risâlet" anlamına geldiğini ifade etmenin yanlış olmayacağını düşünmekteyiz.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ
"Biz, bir âyeti nesh eder veya onu unutturursak ondan daha iyisini veya benzerini mutlaka getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir."[1] Burada geçen *âyet* kelimesi de Kur'ân cümleciği veya Kur'ân'daki herhangi bir hüküm değil, Bakara 2/105. âyetin de delâletiyle önceki şeriatlardaki bazı risalet öğretileridir, yani onlardaki bazı hükümlerdir. Sanıldığı gibi burada konu Kur'ân'daki herhangi bir hükmün iptali veya unutturulması değildir. Önceki âyette vurgulanan husus, kitap ehlinden ve müşriklerden kâfirlerin bu son ümmete indirilmesini istemedikleri şeydir. Dolayısıyla onlar ne herhangi bir hükmün iptaliyle ne de yeni bir hükmün gelmesiyle ilgileniyorlardır. Onların indirilmesini istemedikleri şey bütünüyle Hz. Peygamber'in risaletiydi.

En'âm 6/124'te de beyan edildiği üzere, Yüce Allah onların istemediği şeyi, yani risalet rahmetini dilediğine vereceğini beyan ederek, konuyu Kur'ân'daki nesihle değil, önceki şeriatlerdeki bazı hükümlerin iptaliyle ilişkilendirmektedir. Zaten Yüce Allah, Bakara 2/106. âyetin sonunda ***hakîm*** gibi "hüküm koyma" veya "hüküm değiştirme" anlamında bir sıfatı değil, risalet verme anlamında ***kadîr***, yani kudret sıfatını zikretmektedir. Sözün özü şudur: Bakara 2/106'da dile getirilen mesele risalettir, yoksa Kur'ân hükümlerinin neshi değildir; çünkü oradaki *âyet* kelimesi Kur'ân cümleciği değil, risalet anlamına gelmektedir.

وَاِذَا بَدَّلْنَٓا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍۙ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ مُفْتَرٍۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "Biz bir âyeti başka bir âyetle değiştirdiğimizde -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler."[2] Burada geçen *âyet* kelimeleri de aslında "risalet, risalet öğretisi" anlamına gelmekte ve orada da vahyin tamamı konu edinilmektedir. Çünkü orada tartışılan mesele Kur'ân'daki

1 **Bakara** 2/106.
2 **Nahl** 16/101.

herhangi bir hükmün değiştirilmesi değil, vahyi Hz. Peygamber'in başkasından öğrendiği iddialarına Yüce Allah'ın cevap vermesidir. Nahl sûresi Mekke dönemi sûrelerinden olduğu için bu sûrelerde nesihten söz edilmesi kesinlikle mümkün değildir. Sûrenin 101-105. âyetlerinde ele alınan konu bütünlüğü meseleyi bu şekilde kabul etmemizin zorunluluğunu göstermektedir. İddia vahyin bir insandan öğrenildiğidir; verilen cevap ise bunu Yüce Allah'ın Cebrâîl (as) aracılığıyla Hz. Peygamber'e indirmesidir. Takdir edileceği üzere, Mekkeli müşriklerin de Medine'deki kitap ehlinin de problemi Hz. Peygamber'in risaletidir; onlar vahyin kaynağı noktasında derin bir inkâr içindeydiler; dolayısıyla karşı çıktıkları şey Kur'ân'daki herhangi bir hükmün kaldırılması veya değiştirilmesiyle ilişkili olarak algılanmamalıdır.

7. İlâhî yasa

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفٖىٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ "İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun."[1] Burada ve Neml 27/92'de geçen *âyât* kelimesi, Yüce Allah'ın ufuklarda, yani insanın dışındaki âlemde ve bizzat beden ve ruh yapısıyla insanlarda yarattığı "ilâhî yasalar" anlamına gelmektedir.

Bazı müfessirler *âyet* veya *âyât* kelimelerinin geçtiği bazı âyetlerde bu saydıklarımızdan farklı anlamların da olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örnek olarak, "Âyetlerimiz size okunuyordu da siz arkanıza dönüyordunuz"[2] ve "O, Allah'ın âyetlerinin kendisine okunduğunu işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç işitmemiş gibi direnir"[3] âyetlerindeki *âyât* kelimelerine "kitap" veya "kitaplar" anlamı verilmiştir. Eğer "kitap"tan maksat, Kur'ân'ın bir bölümü ise bu tercih doğrudur. Çünkü Kur'ân'ın parçaları anlamında âyetler de sûreler de Kur'ân diye isimlendirilebilir. Aksi takdirde, bu âyetlerdeki *âyât* kelimelerinin özel olarak kitap anlamı bulunmamaktadır.

1 **Fussılet** 41/53.
2 **Mü'minûn** 23/66.
3 **Câsiye** 45/8.

Diğer taraftan yine aynı müfessirlerimiz, "Allah, insanlara âyetlerini böyle açıklar"[1] şeklindeki tüm âyetlerde geçen ***âyât*** kelimelerini "emir ve nehiy" olarak izâh etmişlerdir.[2] Kanaatimize göre âyetlerin verdiği anlamı sadece "emir ve yasak" diye sınırlandırmak doğru değildir. Şüphesiz ki, âyetlerin içerisinde bu tür anlamlar da elbette vardır; ancak konuyu sadece bu iki içerikle sınırlı tutmak, ***âyet*** kelimesine kendisinde bulunmayan yeni bir anlam yüklemeye ve mesajı daraltmaya neden olacaktır.

---

1 "Emir ve nehiy" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187, 221, 242; **Âl-i 'Imrân** 3/103; **Mâide** 5/89; **Nûr** 24/59.

2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 61; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 155.

ب

ب أ س : B-E-S

TEBTEİS/BE'S/BE'SÂ'/BÂİS/BEÎS/Bİ'SE/Bİ'SEMÂ

ب أ س kökünden kelimeler Kur'ân'da 73 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Üzülmek

فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ "Öyle ise onların işlemekte olduklarından (günahlardan) dolayı üzülme."[1] Burada ve Yûsuf 12/69'da *tebteis* kelimesi "üzülmek" anlamına gelmektedir.

2. Azap

لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ "Kendi tarafından çetin bir azap ile ikaz etmek için."[2] Bu ve benzer âyetlerde *be's* kelimesi "azap, şiddet"[3] anlamında kullanılmaktadır.

3. Düşmanlık

أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ "Sizi birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdirdir."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *be's* ve *el-be's* kelimeleri "savaş, düşmanlık"[5] gibi birbirine yakın anlamlarda kullanılmaktadır.

---

1 **Hûd** 11/36.

2 **Kehf** 18/2.

3 "Azap" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/43, 147, 148; **A'râf** 7/4, 5, 97, 98; **Yûsuf** 12/12, 110; **Nahl** 16/81; **Mü'min** 40/29, 84, 85.

4 **En'âm** 6/65.

5 "Savaş, düşmanlık" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/177; **Nahl** 16/81; **Enbiyâ'** 21/80; **Ahzâb** 33/18.

4. Güç

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَأْسًا "Allah'ın gücü daha çetindir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *be's* ve *beîs* kelimeleri "güç, kuvvet"[2] anlamında kullanılmaktadır.

5. Sıkıntı

وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَأْسَاۤءِ وَالضَّرَّاۤءِ وَحِينَ الْبَأْسِ "Sıkıntı (fakirlik), hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-e-s* kökünden kelimeler "fakirlik" anlamındadır. Bu âyetlerdeki *el-be'sâ'* kelimelerini "fakirlik, yoksulluk" diye anlamlandırmanın yanında "sıkıntı" diye anlamlandırmak de elbette mümkündür.[4]

6. Yoksul

وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَقِيرَ "Yoksulu, fakiri doyurun."[5] Burada geçen *el-bâis* kelimesi *el-fakîr* kelimesiyle birlikte kullanılınca "yoksul" anlamını kazanmaktadır.

7. Elem verici

وَاَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَٔيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ "Zulümleri ve yapmakta oldukları kötülükleri nedeniyle onları elem verici bir azapla yakaladık."[6] Buradaki *beîs* kelimesi azabın sıfatıdır ve "elem verici" demektedir.

8. Kötü, ne kötü!

وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ "Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür!"[7] Kur'ân'da 40 örneği bulunan bu kullanımda *bi'se* ve *bi'semâ* kelimeleri "ne kötü!" anlamına gelmektedir.

---

1 **Nisâ'** 4/84.
2 "Güç, kuvvet" anlamında kullanımlar için bk. Benzer bir âyet için de bk. **A'râf** 7/165; **İsrâ'** 17/5; **Neml** 27/33; **Feth** 48/16; **Hadîd** 57/25.
3 **Bakara** 2/177.
4 "Yoksulluk, fakirlik" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/241; **En'âm** 6/42; **A'râf** 7/94.
5 **Hacc** 22/28.
6 **A'râf** 7/165.
7 **Bakara** 2/102.

ب ث ث : B-S-S

BESSE/BESS/MÜNBESS

ب ث ث kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaymak

وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً "İkisinden bir çok erkekler ve kadınlar üretip yaymıştır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-s-s* kökünden kelimeler "yaymak, yayılmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Gam

اِنَّمَا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ي اِلَى اللّٰهِ "Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum."[3] Hz. Ya'kub'un, oğlu Yûsuf'u kaybedince duyduğu gam *bessî* kelimesi ile ifade edilmektedir.

3. Toz

فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا "Toz duman haline geldiğinde."[4] Bu âyette geçen *münbess* kelimesi "toz" anlamındadır.

ب ح ر : B-H-R

BAHR/BAHRAYN/EBHUR/BAHÎRA

ب ح ر kökünden kelimetler Kur'ân'da 42 yerde geçmekte, 41 yerde *bahr, bahrayn, bahrân, bihâr* ve *ebhur* kalıplarında "deniz, denizler, ırmak", sadece Mâide 5/103'te geçen *bahîra* kelimesi "deve" anlamında kullanılmaktadır.

ب د ر : B-D-R

BEDR/BİDÂR

ب د ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, biri

---

1 **Nisâ'** 4/1.

2 "Yaymak, yayılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164; **Lokmân** 31/10; **Şûrâ** 42/29; **Câsiye** 45/4; **Gâşiye** 88/16; **Kâri'a** 101/4.

3 **Yûsuf** 12/86.

4 **Vâkı'a** 56/6.

bedr kalıbında "Bedir",[1] diğeri ise *bidâr* kalıbında "aceleyle"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ب د ع : B-D-'A

BİD'/BEDÎ'

ب د ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *ibtede'û* ve *bid'* kalıplarında "ortaya çıkmak, uydurmak, bid'at",[3] *bedî'* kalıbında ise Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "yoktan var eden"[4] anlamına gelmektedir.

ب د ل : B-D-L

BEDDELE/YÜBEDDİLÜ/TEBDÎL

ب د ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Değiştirmek

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى الَّذ۪ينَ يُبَدِّلُونَهُ "Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-d-l* kökünden kelimeler "değiştirmek"[6] anlamına gelmektedir.

2. Muhalefet etmek

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُر۪يدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ "Siz ganimetleri almak için gittiğinizde, seferden geri kalanlar, 'Bırakın biz de arkanızdan gelelim' diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözüne muhalefet etmek isterler."[7] Buradaki *yübeddilû* fiili "muhalefet etmek"[8] anlamındadır.

---

1 **Âl-i 'Imrân** 3/123.
2 **Nisâ'** 4/6.
3 "Bid'at" anlamında kullanımlar için bk. **Ahkâf** 46/9; **Hadîd** 57/27.
4 "Yoktan vareden" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/117; **En'âm** 6/101.
5 **Bakara** 2/181.
6 "Değiştirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/59, 61, 108, 211; **Nisâ'** 4/2, 20, 56; **A'râf** 7/95, 162; **Tevbe** 9/39; **Yûnus** 10/15; **İbrâhîm** 14/28, 48; **Nahl** 16/101; **Kehf** 18/50, 81; **Furkân** 25/70; **Neml** 27/11; **Ahzâb** 33/52, 62; **Sebe'** 34/16; **Fâtır** 35/43; **Muhammed** 47/38; **Feth** 48/23; **Kâf** 50/29; **Vâkı'a** 56/61; **Tahrîm** 66/5; **Kalem** 68/32; **Me'âric** 70/41; **İnsân** 76/28.
7 **Feth** 48/15.
8 **Mâide** 5/22, 24.

3. Sözünden dönmek

مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدٖيلًا "Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde sözlerinden dönmemişlerdi (sözlerini değiştirmemişlerdi)."[1] Bu âyetteki *beddelû* ve *tebdîl* kelimeleri cümlenin başında *mâ* edâtı olduğu için "sözünden dönmemek, döneklik yapmamak" anlamına gelmektedir.

4. Bir şeyi bozmak

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونٖٓي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُۚ اِنّٖٓي اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دٖينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ "Firavun 'Bırakın beni, Mûsâ'yı öldüreyim; Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum' dedi."[2] Burada geçen *yübeddile* fiili "dinin değiştirilmesi" anlamına gelmekte ve "bir dini bırakıp diğerine geçiş" veya bir dinin "bozulması"[3] anlamını vermektedir.

Firavun, kendine göre toplumun kabul ettiği ve elbette kendisinin dayattığı kuralların değiştirilmesinden, onların bozulup iptal edilmesinden korkmaktaydı. Bu nedenle dinin değiştirilmesi ifadesiyle aslında, din dediği kendi kurallarının bozulmasından endişesini dile getirmesiydi; âyette dile getirilen husus budur.

5. Kavuşturmak

وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا "(Geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti."[4] Bu âyetteki *yübeddilenne* fiili "dönüştürmek, kavuşturmak" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

ب د ن : B-D-N

BEDEN/BÜDN

ب د ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *beden*

---

1 **Ahzâb** 33/23.
2 **Mü'min** 40/26.
3 "Bozmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/34, 115; **Yûnus** 10/64; **Kehf** 18/27; **Rûm** 30/30.
4 **Nûr** 24/55.

kelimesi "ceset",[1] *el-büdn* kelimesi ise "kurbanlık deve"[2] anlamına gelmektedir.

ب د و : B-D-V

BEDÂ/TÜBDÛ

ب د و kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ortaya çıkmak

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ "Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *bedâ* fiili "ortaya çıkmak, karşısına çıkmak"[4] anlamına gelmektedir.

2. Açıktan vermek

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ "Eğer sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tübdû* fiili "açıktan vermek"[6] anlamında sadakaların açıktan verilmesiyle ilgilidir.

3. Açıklamak

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ "Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır."[7] Bu âyette iki defa geçen *tübde* fiili burada meçhul/edilgen kullanıldığı için "açıklanmak" anlamına gelmektedir.

4. Çöl

وَقَدْ اَحْسَنَ بِٓي اِذْ اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ "Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve sizi çöl-

---

1 **Yûnus** 10/92.
2 **Hacc** 22/36.
3 **Zümer** 39/47.
4 "Ortaya çıkmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/33; **Âl-i 'İmrân** 3/29, 118, 154; **Mâide** 5/99; **En'âm** 6/28, 91; **A'râf** 7/20, 22; **Yûsuf** 12/35, 77; **Tâhâ** 20/121; **Nûr** 24/29, 31; **Kasas** 28/10; **Ahzâb** 33/37, 54; **Zümer** 39/48; **Câsiye** 45/33; **Mümtehıne** 60/4.
5 **Bakara** 2/271.
6 "Açıktan vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/284; **Nisâ'** 4/149.
7 **Mâide** 5/101.

den getirdi."[1] Bu âyette geçen *el-bedv* kelimesi bâdiye, yani "çöl" anlamına gelmektedir.

وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِى جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ "Yerli, taşralı bütün insanlara eşit (kıble veya ma'bed) kıldığımız Mescid-i Harâm."[2] Burada geçen *el-bâd* kelimesi ile Ahzâb 33/20'deki bâdûn kelimesi "uzak, taşra" anlamına gelmektedir.

5. Basit

وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِىَ الرَّاْىِ "Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz."[3] *Bâdî* kelimesi de "basit, değersiz" anlamına gelmektedir.

ب ر أ: B-R-E

BERİE/BERÎ'/BERÂE

ب ر أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaratmak

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْأَرْضِ وَلَا فِى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا "Yeryüzünde gerçekleşen ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın!"[4] Burada geçen *nebrae* fiili "yaratmak" demektir.

2. İyileştirmek

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ "Allah'ın izni ile körü ve sedef hastasını iyileştiririm."[5] Burada ve Mâide 5/110'daki *übriü* ve *tübriü* fiilleri "iyileştirmek" anlamında Hz. Îsâ için kullanılmaktadır.

3. Temize çıkarmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا "Ey iman eden-

---

1 **Yûsuf 12/100.**
2 **Hacc 22/25.**
3 **Hûd 11/27.**
4 **Hadîd 58/22.**
5 **Âl-i 'Imrân 3/49.**

ler! Siz de Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayınız. Nihayet Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkardı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-r-e* kökünden kelimeler "temize çıkarmak"[2] anlamına gelmektedir.

4. Uzaklaşmak

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا "Uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya geri dönmemiz mümkün olsaydı da şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-r-e* kökünden kelimeler "uzaklaşmak"[4] anlamında kullanılmaktadır.

5. Vazgeçmek

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ "Onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı."[5] Burada geçen *teberrae* fiili "vazgeçmek, uzaklaşmak" demektir.

6. Yüce Allah'ın sıfatı

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى "O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur."[6] Burada geçen *el-bârî'* ve Bakara 2/54'te geçen *bârî'* kelimeleri Yüce Allah'ın "yaratıcı olması" anlamında O'nun sıfatıdır.

7. Masum

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا "Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."[7] Buradaki *berî'* kelimesi "suçsuz, masum" anlamına gelmektedir.

---

1 **Ahzâb** 33/69.

2 **Yûsuf** 12/53; **Kamer** 54/43.

3 **Bakara** 2/167.

4 "Uzaklaşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/166; **En'âm** 6/19, 78; **Enfâl** 8/48; **Tevbe** 9/3; **Yûnus** 10/41; **Hûd** 11/35, 54; **Nûr** 24/26; **Şu'arâ'** 26/216; **Kasas** 28/63; **Zuhruf** 43/26; **Haşr** 59/16; **Mümtehıne** 60/4.

5 **Tevbe** 9/114.

6 **Haşr** 59/24.

7 **Nisâ'** 4/112.

8. Uyarı

بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ "Allah ve Rasûlü'nden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar!"[1] Burada geçen *berâe* kelimesi "uyarı, ihtar" demektir.

9. Yaratık

اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ "İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı da onlardır."[2] Burada ve Beyyine 98/6'da geçen *el-beriyye* kelimeleri "halk, yaratık, insan" anlamına gelmektedir.

ب ر ج :B-R-C

BURC/BURÛC/TEBERRUC

ب ر ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Açılmak

وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُو۫لٰى "Eski câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın."[3] Bu âyetteki *teberrace* ve *teberruc* kelimeleri "açılıp saçılmak" anlamında kullanılmıştır.

2. Yıldızlar

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَٓاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِر۪ينَ "Andolsun ki, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyr edenler için onu süsledik."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *burûc* kelimesi "yıldızlar"[5] anlamına gelmektedir.

3. Sağlam kaleler

اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ ف۪ي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ "Nerede olursanız, sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine ölüm sizi bulur."[6] Bu

1 **Tevbe** 9/1.
2 **Beyyine** 98/7. Benzer bir kelime de aynı sûrenin 6. âyetindedir.
3 **Ahzâb** 33/33. Benzer bir kullanım için bk. **Nûr** 24/60.
4 **Hıcr** 15/16.
5 "Yıldızlar" anlamında kullanımlar için bk. **Furkân** 25/61; **Burûc** 85/1.
6 **Nisâ'** 4/78.

âyetteki *burûc* kelimesi ise "kaleler, sağlam kaleler, yüksek kasırlar" anlamına gelmektedir.

ب ر ح : B-R-H

BARH/EBRAHA

ب ر ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde ve olumsuz kalıplarda geçmektedir. Buna göre *len ebraha* fiili, başındaki *len* edatı bulunduğu için "dönmemek",[1] *lâ ebrahu* ve *len ebraha* fiilleri de, başlarında olumsuzluk edatları bulunması nedeniyle "durmamak, sona ermemek, vazgeçmemek"[2] anlamlarında kullanılmaktadır.

ب ر ر : B-R-R

TEBERRÛ/BİRR/EBRÂR/BERR/BERARA

ب ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 32 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İyilik yapmak

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ "Allah'ı, yeminlerinize yani iyilik etmenize, korunmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel yapmayın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-r-r* kökünden kelimeler "iyilik yapmak, iyilik"[4] anlamında kullanılmaktadır.

2. İtaat

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ "İyilik (itaat) ve takvâ üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın."[5] Bu âyette geçen *el-birr* kelimesi, bazen takvâdan farklı bir anlam da verir. Çünkü eğer takvâ ile aynı anlama gelseydi bu iki kelime yan yana kullanılmazdı.

---

1 **Yûsuf** 12/80.

2 "Durmamak" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/60; **Tâhâ** 20/91.

3 **Bakara** 2/224.

4 "İyilik yapmak, iyilik" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/44, 177, 189; **Âl-i 'İmrân** 3/92, 193, 198; **Mâide** 5/2; **Meryem** 19/14, 32; **Mücâdele** 58/9; **Mümtehıne** 60/8; **İnsân** 76/5; **İnfitâr** 82/13; **Mutaffifîn** 83/18, 22.

5 **Mâide** 5/2.

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفٖى نَعٖيمٍ "İyiler (itaatkârlar) nimet içindedirler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-ebrâr* kelimeleri "itaatkâr insanlar"[2] anlamına gelmektedir.

3. Yüce Allah'ın sıfatı

فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحٖيمُ "Allah bize lütfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu. Gerçekten biz bundan önce O'na yalvarıyorduk. Çünkü şefkatli olan, esirgeyen ancak O'dur."[3] Burada geçen *el-berr* kelimesi Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "şefkatli, kerem sahibi" anlamına gelmektedir.

4. Kara parçası

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا "İhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-berr* kelimesi "kara parçası, yeryüzü"[5] anlamına gelmektedir.

5. Saygın

فٖى صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِاَيْدٖى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ "(Kur'ân), kıymetli ve güvenilir katiplerin ellerinde, tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes, değerli sahifelerdedir."[6] Buradaki *berarah* kelimesi "saygın, güvenilir" anlamında meleklerin sıfatı olarak kullanılmaktadır.

ب ر ق : B-R-K

BERIKA/BARK/EBÂRÎK/İSTEBRAK

ب ر ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **İnfitâr** 82/13.
2 "İtaatkâr insanlar" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/193, 198; **İnsân** 76/5; **Mutaffifûn** 83/18, 22.
3 **Tûr** 52/27-28.
4 **Mâide** 5/96.
5 "Kara parçası, yeryüzü" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/96; **En'âm** 6/59, 63, 97; **Yûnus** 10/22; **İsrâ'** 17/67, 68, 70; **Neml** 27/63; **'Ankebût** 29/65; **Rûm** 30/41; **Lokmân** 31/32.
6 **'Abese** 80/13-16.

1. Kamaşmak

فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ "Göz kamaştığı zaman."[1] Bu âyette geçen *berıka* fiili "kamaşmak" anlamına gelmektedir.

2. Şimşek

هُوَ الَّذٖى يُرٖيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا "O'dur ki size korku ve ümit içinde şimşeği gösterir."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-bark* kelimesi "şimşek"[3] demektir.

3. İbrik

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۙ بِاَكْوَابٍ وَاَبَارٖيقَ وَكَاْسٍ مِنْ مَعٖينٍۙ "Çevrelerinde, kaynağından çıkan suyla dolu testiler, ibrikler ve kadehler bulunan uzun ömürlü gençler dolaşır."[4] Burada geçen *ebârîk* kelimesi "ibrikler" demektir.

4. Kalın ipek

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ "Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *istebrak* kelimesi "kalın ipek, atlas"[6] demektir.

ب ر ه: B-R-H

BÜRHÂN

ب ر ه kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmektedir. *Burhân* kelimesi bazı âyetlerde "hak ile bâtılı birbirinden ayıran kesin delil"[7] anlamına gelirken, sadece Yûsuf 12/24'te "ilham" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Kıyâmet** 75/7.
2 **Ra'd** 13/12.
3 "Şimşek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/19, 20; **Nûr** 24/43; **Rûm** 30/24.
4 **Vâkı'a** 56/17, 18.
5 **İnsân** 76/21.
6 "Kalın ipek, atlas" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/31; **Dühân** 44/53; **Rahmân** 55/54.
7 "Hak ile bâtılı ayıran delil" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/111; **Nisâ'** 4/174; **Enbiyâ'** 21/24; **Mü'minûn** 23/117; **Neml** 27/64; **Kasas** 28/32, 75.

ب س ط : B-S-T

BESETA/YEBSÜTU/ BAST/BÂSIT/ MEBSÛT/BİSÂT

ب س ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 25 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Vurmak

لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَٓا اَنَا۬ بِبَاسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَۚ "Beni öldürmek için el uzatsan bile, ben seni öldürmek için sana el uzatmayacağım."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-s-t* kökünden kelimeler "vurmak, öldürmek, saldırmak"[2] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. Genişletmek

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِه۪ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ "Allah kullarına rızkı bollaştırsaydı (genişletseydi) yeryüzünde azarlardı."[3] Bu âyette geçen *beseta* fiili "genişletmek, yaymak"[4] anlamında kullanılmaktadır.

3. Açmak

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا "Eli sıkı olma, büsbütün sonuna kadar açıp varını yoğunu saçıp savurma; sonra kınanır ve yoksul biri olup çıkarsın."[5] Burada geçen *tebsut/el-bast* kelimeleri "açmak"[6] anlamına gelirken, asıl amaç "saçıp savurmak, israf etmek" demektir.

4. Güç

اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِۜ "Allah onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü değer ve kalite olarak arttırdı."[7] Bu âyetteki *bestah* kelimesi "fazilet" ve "genişlik" olarak izâh edilmiş, özellikle cisimdeki durumun fiziksel anlamda bir "güç, kuvvet" olduğu vurgulanmıştır.

---

1 **Mâide** 5/28.

2 "Vurmak, saldırmak, öldürmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/11; **En'âm** 6/93; **Mümtehıne** 60/2.

3 **Şûrâ** 42/27.

4 "Genişletmek, yaymak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/245; **Ra'd** 13/26; **İsrâ'** 17/30; **Kehf** 18/18; **Kasas** 28/82; **'Ankebût** 29/62; **Rûm** 30/37, 48; **Sebe'** 34/36, 39; **Zümer** 39/52; **Şûrâ** 42/12; **Nûh** 71/19.

5 **İsrâ'** 17/29.

6 Benzer bir kullanım için bk. **Mâide** 5/64.

7 **Bakara** 2/247. Benzer bir kullanım için bk. **A'râf** 7/69.

6. Uzatmak

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ
"O'nun dışında el açıp dua ettikleri anların isteklerini hiçbir şeyle karşılayamazlar. Onlar ancak ağızına gelsin diye iki avucunu suya doğru uzatan kimse gibidirler."[1] Bu âyette geçen *bâsıt* kelimesi "uzaktan el açan, uzatan kişi" anlamında kullanılmaktadır.

ب ش ر : B-Ş-R

TEBŞÎR/BÜŞRÂ/BEŞER/MÜBÂŞERET

ب ش ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 123 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Müjdelemek

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
"İnananlara ve yararlı işler yapanlara, kendilerine altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!"[2]

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ "İbrâhim'den korku gidip yüzüne sevinç gelince, Lut kavmi hakkında bizimle mücadeleye başladı."[3] Burada ve 18 âyette geçen *el-büşrâ/büşrâ/ büşr* kelimeleri yer aldığı bütün âyetlerde "müjde",[4] 9 yerde geçen *beşîr* kelimesi "müjdeci",[5] 10 yerde geçen *mübeşşirât, mübeşşir* ve *mübeşşirîn* kelimeleri "müjdeleyici, haberci"[6] anlamlarında kullanılmaktadır.

Bu âyetlerde ve aşağıda verdiğimiz maddelerdeki âyetler dışında Kur'ân'da *b-ş-r* köküntden gelen bütün kalıplardaki fiiller "müjdelemek, müjdelenmek, sevinmek" anlamlarında kullanılmaktadır.

---

1 **Ra'd** 13/14.

2 **Bakara** 2/25.

3 **Hûd** 11/74

4 **Bakara** 2/97; **Âl-i 'Imrân** 3/126; **A'râf** 7/57; **Enfâl** 8/10; **Yûnus** 10/64; **Hûd** 11/69, 74; **Yûsuf** 12/19; **Nahl** 16/89, 102; **Furkân** 25/22, 48; **Neml** 27/2, 63; **'Ankebût** 29/31; **Zümer** 39/17; **Ahkâf** 46/12; **Hadîd** 57/12.

5 **Bakara** 2/119; **Mâide** 5/19; **A'râf** 7/188; **Hûd** 11/2; **Yûsuf** 12/96; **Sebe'** 34/28; **Fâtır** 35/24; **Fussılet** 41/4.

6 **Bakara** 2/213; **Nisâ'** 4/165; **En'âm** 6/48; **İsrâ'** 17/105; **Kehf** 18/56; **Furkân** 25/56; **Rûm** 30/46; **Ahzâb** 33/45; **Feth** 48/8; **Saff** 61/6.

2. Cinsel münasebet

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِى الْمَسَاجِدِ "Mescidlerde itikâfa çekildiğinizde, hanımlarınızla cinsî münasebette bulunmayın!"[1] Bu âyette geçen *tübâşirû* ve *bâşirû* kelimeleri "cinsel ilişkide bulunmak" anlamına gelmektedir.

3. İnsan

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ "Meryem 'Rabbim!' dedi, Bana bir beşer eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?"[2] Bu âyetteki *beşer* kelimesine "erkek" manası da elbette verilebilir; ancak maksat bu kelimenin "insan"ı ifade ettiğini ortaya koymaktır.

قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ "De ki: Ben de sizin gibi bir insanım."[3] Kur'ân'da 35 âyette geçen *beşer* ve *el-beşer* kelimeleri ile bir âyette geçen beşerayn kelimesi "insan, insanoğlu, iki insan" gibi anlamlara gelmektedir.

4. Deri

لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ "İnsanın derisini kavurur."[4] Burada geçen *el-beşer* kelimesi "deri" anlamına gelmektedir.

ب ص ر : B-S-R

BASARA/YÜBSIRU/EBSARA/BASÎR

ب ص ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 148 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gözetlemek

فَبَصُرَتْ بِه۪ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ "O (Mûsâ'nın kızkardeşi) de, Firavunun adamları farkına varmadan uzaktan Mûsâ'yı gözetledi."[5] Bu âyetteki *besurat* fiili "gözetlemek"[6] demektir.

1 **Bakara** 2/187.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/47.
3 **Kehf** 18/110.
4 **Müddessir** 74/29.
5 **Kasas** 28/11.
6 "Gözetlemek" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/175, 179.

2. Görmek

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَن۪ٓي اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَص۪يرًا "Rabbim, 'niçin beni kör olarak haşrettin, oysa ben görüyordum?' der."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *basîr* ve *el-basîr* kelimeleri "gözle görmek"[2] anlamına gelmektedir.

51 yerde geçen *basîr/el-basîr* kelimeleri bizzat "gözle görmek, görmek" anlamındadır. Bu arada *el-besar* ve *el-ebsâr* kelimeleri de Kur'ân'da 48 yerde "göz, gözler, görüş" anlamlarında kullanılmaktadır.

3. Fark etmek

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِه۪ "Ben, onların görmedikleri (bir gerçeği) gördüm."[3] Bu âyette geçen *besurtü/yebsurû* kelimeleri "gerçeği görmek, fark etmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

4. İbret almak

وَفِي الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِن۪ينَ وَف۪ٓي اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُونَ "Kesin inanacaklar için yeryüzünde ve kendi canlarınızda nice ibretler vardır. Görmüyor musunuz?"[5] Bu âyetteki *efelâ tubsırûn* "Görmüyor musunuz?" ifadesinden maksat, "İbret almıyor musunuz?"[6] anlamıdır.

5. Basiret

قُلْ هٰذِه۪ سَب۪يل۪ٓي اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَص۪يرَةٍ اَنَا۬ وَمَنِ اتَّبَعَن۪ي "De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz."[7] Buradaki *basîrah* kelimesi ve Kur'ân'daki *besâir/tebsırah* kelimeleri "basiret, hakikati kavrama"[8] anlamına gelmektedir.

---

1 **Tâhâ** 20/125.

2 "Gözle görmek, müşahade etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/17; **Hûd** 11/20; **İsrâ'** 17/12, 59; **Kehf** 18/26; **Meryem** 19/38, 42; **Enbiyâ'** 21/3; **Neml** 27/13, 54, 86; **'Ankebût** 29/38; **Yâsîn** 36/9, 66; **Mü'min** 40/61; **Tûr** 52/15; **Vâkı'a** 56/85; **Kalem** 68/5; **Hâkka** 69/38, 39; **Kıyâmet** 75/14.

3 **Tâhâ** 20/96.

4 "Fark etmek, gerçeği görmek" anlamında kullanımlar örnekler için bk. **En'âm** 6/104; **A'râf** 7/179, 195, 198, 201; **Yûnus** 10/43; **Secde** 32/12, 27; **Fâtır** 35/19; **Zuhruf** 43/51.

5 **Zâriyât** 51/20-21

6 "İbret almak" anlamındaki kullanımlar için bk. **Kasas** 28/72.

7 **Yûsuf** 12/108.

8 "Basiret, hakikati kavrama" anlamındaki kullanımlar için bk. **En'âm** 6/104; **A'râf** 7/203; **Yûnus** 10/67; **İsrâ'** 17/12, 59, 102; **Neml** 27/13; **Kasas** 28/43; **'Ankebût** 29/38; **Câsiye** 45/20; **Kâf** 50/8.

ب ض ع : B-D-'A

BID'/BIDÂ'A

ب ض ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sermaye

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مَا نَبْغٖى هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا "Zâhire yüklerini açtıklarında sermayelerinin (paralarının) kendilerine verilmiş olduğunu görüp, 'Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz (paramız) de geri verilmiş' dediler."[1] Bu âyette iki kez geçen *bidâ'ah* kelimesi, bağlam gereği "sermaye, para" anlamına gelmektedir.

2. Ürün

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزٖيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ "Ey vezir! Bize ve çocuklarımıza darlık dokundu, değersiz de bir ürün (gıda maddesi) getirdik."[2] Burada geçen *bidâ'ah* kelimesi "nesnel gıdalar, ürün" anlamına gelmektedir.

3. Ticaret

قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌ وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةً "Müjde, dedi, işte bir erkek çocuk! Onu ticaret için sakladılar."[3] Bu âyetteki *bidâ'ah* kelimesi "ticaret, ortaklık" anlamında kullanılmaktadır.

4. Birkaç

فٖٓى اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فٖى بِضْعِ سِنٖينَ "En yakın yerde. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde yeneceklerdir."[4] Burada ve Yûsuf 12/42'de geçen *bıd'* kelimesi "birkaç" yıl anlamında kullanılmaktadır.

ب ط ش: B-T-Ş

BETAŞA/YEBTIŞÜ/BATŞ/BATŞE

ب ط ش kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte, çe-

1 Yûsuf 12/65. Benzer bir âyet için bk. Yûsuf 12/62.
2 Yûsuf 12/88.
3 Yûsuf 12/19.
4 Rûm 30/2, 3.

şitli kalıplarda "yakalamak, tutmak, azap",[1] sadece Zuhruf 43/8'te geçen *batş* kelimesi "kuvvet" anlamında kullanılmaktadır.

ب ط ل : B-T-L

BETALE/EBTALE/BÂTIL

ب ط ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 36 yerde geçmekte, *tubtılû, yubtılu, bâtıl* ve *mubtılûn* kelimeleri "bâtıl olmak, iptal etmek, boş, anlamsız", sadece A'râf 7/118'de geçen *betale* fiili "silmek, yok olmak" anlamlara gelmektedir.

ب ط ن : B-T-N

BETANE/BATN/BÜTÛN/BETÂİN/BİTÂNE

ب ط ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 25 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gizli

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ "Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *betane* fiili "gizli"[3] demektir.

2. Karın

اِذْ قَالَتِ امْرَاَةُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنّ۪ي نَذَرْتُ لَكَ مَا ف۪ي بَطْن۪ي مُحَرَّرًا "İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini hür bir çocuk olarak sana adadım."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *batn* ve *bütûn* kelimeleri "karın, karınlar"[5] anlamına gelmektedir.

3. Örtü

مُتَّكِـ۪ٔينَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍۜ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ "İki cennetin de meyvelerini devşirirken hepsi de örtüleri atlastan minderlere

---

1 "Yakalamak, azap" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/195; **Şu'arâ'** 26/130; **Kasas** 28/19; **Dühân** 44/16; **Kâf** 50/36; **Kamer** 54/36; **Burûc** 85/12.

2 **En'âm** 6/151.

3 "Gizli" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/120; **A'râf** 7/33; **Lokmân** 31/20.

4 **Âl-i 'İmrân** 3/35.

5 "Karın, karınlar" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/174; **Nisâ'** 4/10; **En'âm** 6/139; **Nahl** 16/66, 69, 78; **Hacc** 22/20; **Mü'minûn** 23/21; **Nûr** 24/45; **Sâffât** 37/66, 144; **Zümer** 39/6; **Dühân** 44/45; **Necm** 53/32; **Vâkı'a** 56/53.

yaslanırlar."[1] Kur'ân'da sadece burada geçen *betâin* kelimesi, cennetteki döşeklerin içinin "süsünü, örtüsünü ve kılıfını" ifade etmektedir.

4. İç

وَهُوَ الَّذٖى كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ "O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir."[2] Burada geçen *batn* kelimesi Mekke'nin "içi" demektir.

5. Sırdaş

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ "Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin."[3] Kur'ân'da sadece bu âyette geçen *bitâneh* kelimesi "dost, sırdaş" anlamına gelmektedir.

6. Yüce Allah'ın sıfatı

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ "O ilktir, sondur, zahirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir."[4] Bu âyetteki *el-bâtın* kelimesi Yüce Allah'ın bir sıfatıdır ve her varlıkta O'nun içkin olduğunu ifade etmektedir.

ب ع ث: B-'A-S

BE'ASE/YEB'ASÜ/İB'AS/BA'S/BÜ'SİRA

ب ع ث kökünden kelimeler Kur'ân'da 66 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Görevlendirmek

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ اِذْ بَعَثَ فٖيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ "Allah, onlara içlerinden bir elçi çıkararak müminlere lütûfta bulunmuştur."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-'a-s* kökünden kelimeler "elçi göndermek, görevlendirmek"[6] anlamlarında kullanılmaktadır.

---

1 **Rahmân** 55/54.
2 **Feth** 48/24.
3 **Âl-i 'Imrân** 3/118.
4 **Hadîd** 57/3.
5 **Âl-i 'Imrân** 3/164.
6 "Elçi göndermek, görevlendirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/129, 213, 246, 247; **Mâide** 5/12, 31; **En'âm** 6/65; **A'râf** 7/103; **Yûnus** 10/75; **Nahl** 16/36; **İsrâ'** 17/15, 94; **Kehf** 18/19; **Furkân** 25/41, 51; **Şu'arâ'** 26/36; **Kasas** 28/59; **Mü'min** 40/34; **Cumu'a** 62/2; **Cinn** 72/7.

2. Farkına varmak

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "Sonra belki şükredersiniz diye sizi ölümünüzden sonra dirilttik."[1] Bu âyette geçen *be'asnâ* fiili "diriltmek" anlamına gelmektedir. Şüphesiz bu durum dünyada gerçekleşen, bir anlamda hakikatın "farkına varmak" anlamında bir diriltmedir.[2]

3. Diriltmek

مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا "Bizi (yatmakta olduğumuz) mezarımızdan kim kaldırdı?"[3] Buradaki *be'asnâ* fiili, uykudan uyandırılmak anlamında "âhiretteki diriltilmek"[4] demektir.

4. Uyandırmak

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا "Sonra onları (uykudan) uyandırdık ki iki zümreden hangisinin, kaldıkları süreyi daha iyi hesabedeceğini bilelim."[5] Bu âyette geçen *be'asnâ* fiili "uyandırmak" anlamına gelmektedir.

5. Musallat etmek

فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُو۫لٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا اُو۬لٖى بَاْسٍ شَدٖيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ "Birincisinin zamanı gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik (musallat ettik), evlerin aralarına girip araştırırlar."[6] Burada ve A'râf 7/167'deki *be'asnâ* ve *yeb'asenne* kelimelerini "göndermek" şeklinde anlamak mümkünse de, aslında o milletlerin üzerine birilerinin gönderilmesinden amaç, onların sıkıntıya düşürülmesidir ki buradaki gönderme işlemine de "musallat etmek" denir.

---

1 **Bakara 2/56.**
2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 100. "(Dünyada) diriltmek" anlamında bir kullanım için bk. **Bakara 2/259.**
3 **Yâsîn 26/52.**
4 "Âhirette diriltilmek" anlamında kullanım için bk. **En'âm** 6/36, 60; **A'râf** 7/14; **Hûd** 11/7; **Hıcr** 15/36; **Nahl** 16/21, 38, 84, 89; **İsrâ'** 17/49, 98; **Meryem** 19/15, 33; **Hacc** 22/5, 7; **Mü'minûn** 23/16, 37, 82, 100; **Şu'arâ'** 26/87; **Neml** 27/65; **Rûm** 30/56; **Lokmân** 31/28; **Sâffât** 37/16, 144; **Sâd** 38/79; **Vâkı'a** 56/47; **Mücâdele** 58/6, 18; **Teğâbun** 64/7; **Cinn** 72/7; **Mutaffifûn** 83/4.
5 **Kehf** 18/12. "Uykudan uyanmak" anlamında örnek için bk. **Kehf** 18/19.
6 **İsrâ'** 17/5.

6. Yükseltmek

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا "Gecenin bir vaktinde kendi isteğinle kalkıp (ibâdet et) ki, böylece Rabbin seni övgüye değer bir konuma yükseltir."[1] Bu âyette de olduğu gibi, Hz. Peygamber'in, övgüye değer manevî bir makama "yükseltilmesi" *yeb'asü/ba's* kelimesiyle ifade edilmektedir.

7. Oluşturmak

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا "Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir heyet ve kadının ailesinden de bir heyet oluşturun."[2] Burada konu, boşanma durumuna gelen eşlerin arasının düzeltilmesi için heyetler oluşturulmasıyla ilgilidir ve bu nedenle kullanılan *feb'asû* kelimesi "oluşturmak" anlamına gelmektedir.

8. Öne çıkmak

اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا "Onların en azgını, deveyi kesmek için öne atıldığında."[3] Buradaki *inbe'ase* fiili "öne atılmak"[4] anlamına gelmektedir.

9. Harekete geçmek

وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ "Eğer onlar (savaşa) çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü ve onları geri koydu; onlara, 'Oturanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun!' denildi."[5] Bu âyetteki *inbi'âs* kelimesi "harekete geçmek, kalkmak, davranmak" gibi anlamlar vermektedir.

ب ع د : B-'A-D

BE'UDE/BA'D/BA'ÎD

ب ع د kökünden kelimeler Kur'ân'da 236 yerde geçmekte,

1 **İsrâ'** 17/79.
2 **Nisâ'** 4/35.
3 **Şems** 91/12.
4 Benzer bir örnek için bk. **Tevbe** 9/46.
5 **Tevbe** 9/46.

be'ude, be'ıde, bâ'ıd, bu'd, müb'adûn, ba'îd kalıplarında "uzak olmak, uzaklaştırmak, uzak", Kur'ân'da 200 yerde geçen *ba'd* kelimesi ise "sonra" anlamına gelmektedir.

ب ع ض : B-'A-D

BA'D/BE'ÛDA

ب ع ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 158 yerde geçmekte, 157 yerde geçen *ba'd* kelimesi "bir kısmı, bazısı", sadece Bakara 2/26'da geçen *be'ûdah* kelimesi ise "sivrisinek" anlamına gelmektedir.

ب ع ل : B-'A-L

BA'L/BÜ'ÛL

ب ع ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte, *ba'l* ve *bu'ûl* kalıplarında "koca, eş",[1] sadece Sâffât 37/125'te geçen *ba'l* kelimesi ise bir put adı olarak geçmektedir.

ب غ ي : B-Ğ-Y

BEĞÂ/YEBĞÎ/İBTİĞÂ'/BAĞY

ب غ ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 96 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arzu etmek

وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ "(Geçici olarak) ayrıldıklarından (tekrar birleşmeyi) arzu ettiğine (dönmekte) senin üzerine bir günah yoktur."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-ğ-y* kökünden gelen fiiller "aramak, istemek, arzu etmek"[3] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

---

1 "Koca, eş" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/228; **Nisâ'** 4/128; **Hûd** 11/72; **Nûr** 24/31.

2 **Ahzâb** 33/51.

3 "Arzu etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187, 198, 207, 208, 265, 272; **Âl-i 'İmrân** 3/7, 83, 85, 99; **Nisâ'** 4/24, 34, 94, 104, 114, 139; **Mâide** 5/2, 35, 50; **En'âm** 6/35, 114, 164; **A'râf** 7/45, 86, 140; **Tevbe** 9/47, 48; **Hûd** 11/19; **Yûsuf** 12/65; **Ra'd** 13/17, 22; **İbrâhîm** 14/36; **Nahl** 16/14; **İsrâ'** 17/12, 28, 42, 57, 66, 110; **Kehf** 18/64; **Nûr** 24/33; **Kasas** 28/55, 77, 83; **'Ankebût** 29/17; **Rûm** 30/23, 46; **Fâtır** 35/12; **Câsiye** 45/12; **Feth** 48/29; **Hadîd** 57/27; **Haşr** 59/8; **Mümtehıne** 60/1; **Cumu'a** 62/10; **Tahrîm** 66/1; **Müzzemmil** 73/20; **Leyl** 92/20.

2. Geçmek

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِۙ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِۚ "İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar, aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar."[1] Bu âyette geçen *yebğiyân* fiili "aşmak, geçmek" anlamına gelmektedir.

3. Aşmak

فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ "Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir."[2] Buradaki *ibteğâ* fiili "aşmak, sınırı aşmak, haddini aşmak"[3] demektir.

4. Çalışmak

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُ "Ey kitap ehli! Gerçeği gör(üp bildi)ğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek (çalışarak) Allah yolundan çevirmeye çalışıyorsunuz?"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-ğ-y* kökünden kelimeler "çalışmak, çaba sarfetmek"[5] demektir.

5. İsyan etmek

فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ "Ama (Allah) onları kurtarınca hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlık yaparlar. Ey insanlar! Taşkınlığınız kendi aleyhinizedir."[6] Bu âyette geçen *yebğûne* fiili "isyan etmek, azgınlık"[7] anlamlarına gelmektedir.

6. Haksızlık etmek

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖۜ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَٓاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ "Dâvûd, 'Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına

1 **Rahmân** 55/19-20.
2 **Mü'minûn** 23/7; **Me'âric** 70/31.
3 "Haddi aşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/173; **En'âm** 6/145, 146; **A'râf** 7/33; **Nahl** 16/90, 115; **Meryem** 19/20, 28; **Nûr** 24/33; **Kasas** 28/76; **Şûrâ** 42/27.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/99.
5 "Çalışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/265, 272; **A'râf** 7/86; **Tevbe** 9/47, 48; **Feth** 48/29.
6 **Yûnus** 10/23.
7 "İsyan etmek, bozgunculuk yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Kasas** 28/77; **Şûrâ** 42/27, 42.

katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortaklık yapanların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler' dedi."[1] Buradaki *yebğî* fiili "haksızlık etmek"[2] demektir.

7. Kibirlenmek

اِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ "Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi. Onlara karşı azgınlık etti."[3] Bu âyette geçen *beğâ* fiili "kibirlenmek, böbürlenmek, şımarmak" gibi anlamlara gelmektedir.

8. Yaraşmak

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغٖى لَهُ "Biz Peygamber'e şiir öğretmedik. Zaten ona gerekmez de."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yenbeğî* fiili "gerekli olmak, yaraşmak"[5] anlamlarına gelmektedir.

9. Saldırmak

فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتٖى تَبْغٖى حَتّٰى تَفٖٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ "Şayet bir grup diğerine saldırırsa Allah'ın buyruğuna gelinceye kadar saldırgan tarafla savaşın."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-ğ-y* kökünden kelimeler "saldırmak, saldırganlık"[7] gibi anlamlara gelmektedir.

10. Kıskançlık

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ "Allah'ın, kullarından dilediğine lütfuyla indirmesini çekemeyerek Allah'ın indirdiğini inkâr etmek için kendilerini ne alçak şeye sattılar."[8] Bu ve benzer âyetlerde geçen *bağy* kelimesi "haset etmek, kıskançlık"[9] anlamına gelmektedir.

---

1 **Sâd** 38/24.
2 Benzer bir örnek için bk. **Sâd** 38/22.
3 **Kasas** 28/76.
4 **Yâsîn** 36/69.
5 "Gerekli olmak, yaraşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Meryem** 19/92; **Furkân** 25/18; **Şu'arâ'** 26/211; **Yâsîn** 36/40; **Sâd** 38/35.
6 **Hucürât** 49/9.
7 "Saldırmak, saldırganlık" anlamında kullanımlar için bk. **Hacc** 22/60; **Sâd** 38/22; **Şûrâ** 42/39.
8 **Bakara** 2/90.
9 "Kıskançlık" anlaminda kullanımlar için bk. **Bakara** 2/213; **Âl-i 'Imrân** 3/19; **Yûnus** 10/90; **Şûrâ** 42/14; **Câsiye** 45/17.

11. Zinâ

وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
"Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *beğiyyâ* ve *el-biğâ'* kelimeleri "edepsizlik, zina"[2] anlamına gelmektedir.

ب ق ي : B-K-Y

BAKIYE/BÂK/EBKÂ/BAKIYYE/BÂKIYÂT

ب ق ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte, *bekıye, yebkâ, ebkâ, tübkî, bâkın, bâkîn, bâkıyeh, bâkıyât* ve *bekıyyeh* kalıplarında "geride kalmak, bakî olmak", sadece Hûd 11/116'da geçen *ulû bakıyye* tamlamasındaki *bakıyye* kelimesi ise "erdemli, faziletli, akıllı, imanlı" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

ب ك ر : B-K-R

BİKR/EBKÂR/BÜKRA/İBKÂR

ب ك ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Küçük

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ "Mûsâ şöyle dedi: Allah diyor ki: O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek."[3] İsrailoğullarının kesmesi emredilen ineğin niteliğinin belirlendiği bu âyette geçen *bikr* kelimesi "küçük" anlamındadır.

2. Bekâr

عَسٰى رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا "Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tev-

1 **Nûr** 24/33.
2 "Zina" anlamında kullanımlar için bk. **Meryem** 19/20, 28.
3 **Bakara** 2/68.

be eden, ibâdet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir."[1] Burada geçen *ebkâr* kelimesi "bâkire kızlar" anlamındadır.

3. Uygun

فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا "O (döşekleri) sahibine uygun yaptık."[2] Burada geçen *ebkâr* kelimesi, cennetliklere verilecek ödüllerden olan döşeklerin, sedirlerin, yaslanılacak şeylerin daha önce kullanılmadığını ifade etmektedir; burada maksat iddia edildiği gibi hurilerin cinsiyeti veya bekâretleriyle ilgili değildir.

4. Sabah

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا "O'nu sabah-akşam tesbih edin."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *bükrah* veya *el-ibkâr* kelimeleri "sabah, gündüz"[4] anlamına gelmektedir.

ب ل س : B-L-S

YÜBLİSÜ/MÜBLİSÛN/İBLÎS

ب ل س kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte, *yüblisü* ve *müblisûn* kelimeleri "ümidini yitirmek, ümitsizlik",[5] 11 yerde geçen geçen *iblîs* kelimesi ise "İblis, şeytan"[6] anlamına gelmektedir.

ب ل غ : B-L-Ğ

BELEĞA/BÂLİĞA/BELÎĞ

ب ل غ kökünden kelimeler Kur'ân'da 77 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Tahrîm** 66/5.
2 **Vâkı'a** 56/36.
3 **Ahzâb** 33/42.
4 "Sabah, gündüz" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/41; **Meryem** 19/11, 62; **Furkân** 25/5; **Mü'min** 40/55; **Feth** 48/9; **Kamer** 54/38; **İnsân** 76/25.
5 "Ümitsizlik" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/44; **Mü'minûn** 23/77; **Zuhruf** 43/75; **Rûm** 30/12, 49.
6 "İblis, şeytan" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/34; **A'râf** 7/11; **Hıcr** 15/31, 32; **İsrâ'** 17/61; **Kehf** 18/50; **Tâhâ** 20/116; **Şu'arâ'** 26/95; **Sebe'** 34/20; **Sâd** 38/74, 75.

1. Ulaştırmak

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاَتِ رَبِّى وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اَمِينٌ "Size Rabbimin mesajlarını duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-l-ğ* kökünden kelimeler "ulaşmak, ulaştırmak, tebliğ etmek"[2] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. Yerine getirmek

اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ "Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir."[3] Bu âyette geçen *bâliğ* kelimesi "yerine getiren" anlamına gelmektedir.

3. Üstün

قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ "De ki: Kesin delil, ancak Allah'ındır."[4] Burada geçen *el-bâliğah* kelimesi ile Kamer 54/5'teki *bâliğah* kelimesi "üstün, kesin" anlamına gelmektedir.

4. Etkileyici

وَقُلْ لَهُمْ فِى اَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغًا "Onlara, kendileri hakkında tesirli söz söyle."[5] Burada geçen *belîğ* kelimesi de "etkili, tesirli, içi dolu, hikmetli" anlamında kullanılmaktadır.

ب ل و : B-L-V

YEBLÛ/BELEV/TÜBLÂ/BELÂ'/BELÂ

ب ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 60 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **A'râf** 7/68.

2 "Ulaşmak, ulaştırmak, tebliğ etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/196, 231, 232, 234, 235; **Âl-i 'İmrân** 3/20, 40; **Nisâ'** 4/6, 63; **Mâide** 5/67, 92, 95, 99; **En'âm** 6/19, 128, 152; **A'râf** 7/62, 68, 79, 93, 135; **Tevbe** 9/6; **Hûd** 11/57; **Yûsuf** 12/22; **Ra'd** 13/14, 40; **İbrâhîm** 14/52; **Nahl** 16/7, 35, 82; **İsrâ'** 17/23, 34, 37; **Kehf** 18/60, 61, 76, 82, 86, 90, 93; **Meryem** 19/8; **Enbiyâ'** 21/106; **Hacc** 22/5; **Nûr** 24/54, 58, 59; **Kasas** 28/14; **'Ankebût** 29/18; **Ahzâb** 33/10, 39; **Sebe'** 34/45; **Yâsîn** 36/17; **Sâffât** 37/102; **Mü'min** 40/36, 56, 67, 80; **Şûrâ** 42/48; **Ahkâf** 46/15, 23, 35; **Feth** 48/25; **Necm** 53/30; **Vâkı'a** 56/83; **Teğâbun** 64/12; **Talâk** 65/2; **Kalem** 68/39; **Cinn** 72/23, 28; **Kıyâmet** 75/26.

3 **Talâk** 65/3.

4 **En'âm** 6/149.

5 **Nisâ'** 4/63.

1. Açıklanmak

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ "Sırların ortaya döküleceği gün."[1] Bu âyetteki *tüblâ* fiili "açıklanmak, deşifre edilmek, ortaya dökülmek" anlamında kullanılmaktadır.

2. İmtihan etmek

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً "Her nefis ölümü tadacaktır. Biz sizi sınamak için şerle de hayırla da imtihan ediyoruz."[2] Burada ve -Târık 86/9. âyet hariç- benzer âyetlerde geçen *b-l-v* kökünden gelen bütün fiiller, "imtihan etmek, denemek"[3] anlamlarında kullanılmaktadır.

3. Evet

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ "İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen ve *b-l-v* kökünden türetildiği kabul edilen *belâ* edatı "evet, elbette" anlamlarına gelmekte ve 22 âyette kullanılmaktadır.

ب ن ي : B-N-Y

BÜNYÂN/İBN/BENÛ/EBNÂ'/BENÛN/BENÂT

ب ن ی kökünden kelimeler Kur'ân'da 184 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaratmak

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا "Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allah bina etmiştir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-n-y* kökünden fiilller "yaratmak, bina etmek, yapmak"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **Târık** 86/9.
2 **Enbiyâ'** 21/35.
3 "İmtihan etmek, denemek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/124, 155; **İbrâhîm** 14/6.
4 **Teğâbun** 64/7.
5 **Nâzi'ât** 79/27.
6 "Yaratmak, bina etmek, yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/110; **Kehf** 18/21; **Şu'arâ'** 26/128; **Sâffât** 37/97; **Mü'min** 40/36; **Kâf** 50/6; **Zâriyât** 51/47; **Tahrîm** 66/11; **Nebe'** 78/12; **Şems** 91/5.

2. Bina

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ "Allah kendi yolunda (malzemesi birbirine) kaynatılmış binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever."[1] Bu âyette de *bünyân* kelimesi, normal "bina" anlamına gelmektedir.[2]

Bu arada, aynı kökten gelen ve Bakara 2/22 ile Mü'min 40/64'te geçen *binâ'* kelimesi "tavan, bina, yapı", Zümer 39/20'deki *mebniyyeh* kelimesi "bina edilmiş, kurulmuş", Sâd 38/37'deki *bennâ'* kelimesi "bina ustası", Sâffât 37/97'de geçen *bünyân* kelimesi ise "fırın" anlamına gelmektedir.

3. Köşk

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ "Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, onların köşklerine, temellerinden gelmiş üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü."[3] Bu âyetteki *bünyân* kelimesi, azgınlıkları dolayısıyla binalarına güvenmelerine rağmen helâke uğratılan bir toplulukla ilişkilidir. Yani buradaki *bünyân* kelimesi, normal bir binadan ziyade, "içine sığınılan kuvvetli bir köşk" anlamına gelmelidir.[4]

4. Dırâr Mescidi

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا "Onların üstüne bir bina yapın dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine galip gelenler, 'Mutlaka onların üstüne bir mescit yapacağız' dediler."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *bünyân* kelimesi bağlam gereği "Dırar Mescidi"[6] anlamına gelmektedir.

5. Çocuk

Aslında *b-n-v* kökünden gelen,[7] ancak sözlüklerde *b-n-y*

1 Saff 61/4.
2 Bu konuda bilgi için bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 511.
3 Nahl 16/26.
4 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 78.
5 Kehf 18/21.
6 Tevbe 9/109, 110.
7 İbn Manzûr diğer alimlerden farklı olarak *ibn* kelimesini *b-n-v* kökünden ele alıp izâh etmiştir. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 158.)

maddesinde ele alınan[1] ve Kur'ân'da 40 kez geçen *ibn* kelimesi "oğul, çocuk", 1 kez geçen *ibney* kelimesi "iki erkek çocuk",[2] 54 kez geçen *benî, benû, benîhi* kelimeleri "çocuklar, oğullar, sülale, akraba", 16 kez geçen *benûn* ve *benîn* kelimeleri "çocuklar, erkek çocuklar",[3] 4 kez geçen *beniyye* kelimesi "çocuklarım",[4] 6 kez geçen *büneyye* kelimesi "çocuğum, yavrum, evladım",[5] 22 kez geçen *ebnâ'* kelimesi "çocuklar",[6] 1 kez geçen *ibneh* kelimesi "kız, kızı",[7] yine 1 kez geçen *ibnetey* kelimesi "iki kızım",[8] 17 kez geçen *benât* kelimesi ise "kızlar"[9] anlamına gelmektedir.

ب ه ت : B-H-T

TEBHETÜ/BÜHITE/BÜHTÂN

ب ه ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Şaşırmak

قَالَ اِبْرٰهِيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَأْتِى بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِى كَفَرَ

"İbrâhîm, 'Allah güneşi doğudan batıya getirir, sen de onu batıdan getir' deyince inkâr eden o adam şaşırıp kaldı."[10] Burada geçen *bühite* fiili ve Enbiyâ' 21/40'ta geçen *tebhetü* fiili "şaşıp kalmak" anlamına gelmektedir.

---

1 İbn Fâris, *Mücmelü'l-Lüğa*, I, 136; Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 118; Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 147; Ezherî, her iki kökü bir arada vermiştir. Bk. Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa*, I, 396-398.

2 **Mâide** 5/27.

3 "Erkek çocuklar" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/14; **En'âm** 6/100; **Nahl** 16/72; **İsrâ'** 17/6, 40; **Kehf** 18/46; **Mü'minûn** 23/55; **Şu'arâ'** 26/88, 133; **Sâffât** 37/149, 153; **Zuhruf** 43/16; **Tûr** 52/39; **Kalem** 68/14; **Nûh** 71/12; **Müddessir** 74/13.

4 "Çocuklarım" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/132; **Yûsuf** 12/67, 87; **İbrâhîm** 14/35.

5 "Çocuğum" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/42; **Yûsuf** 12/5; **Lokmân** 31/13, 16, 17; **Sâffât** 37/102.

6 "Çocuklar" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/49, 146, 246; **Âl-i 'Imrân** 3/61; **Nisâ'** 4/11, 23; **Mâide** 5/18; **En'âm** 6/20; **A'râf** 7/127, 141; **Tevbe** 9/24; **İbrâhîm** 14/6; **Nûr** 24/31; **Kasas** 28/4; **Ahzâb** 33/4, 55; **Mü'min** 40/25; **Mücâdele** 58/22.

7 **Tahrîm** 66/12.

8 **Kasas** 28/27.

9 "Kızlar" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/23; **En'âm** 6/100; **Hûd** 11/78, 79; **Hıcr** 15/71; **Nahl** 16/57; **Ahzâb** 33/50, 59; **Sâffât** 37/149, 153; **Zuhruf** 43/16; **Tûr** 52/39.

10 **Bakara** 2/258.

2. İftira

مَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ "Bunu konuşmamız bize yakışmaz; hâşâ! Bu büyük bir iftiradır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *bühtân* kelimesi "iftira"[2] anlamına gelmektedir.

3. Zinâ

يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ اِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ "Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et."[3] Bu âyette geçen *bühtân* kelimesini bir önceki anlamda yani "iftira" anlamında değerlendirmek mümkünse de, maksadın "zinâ" ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü "çocuk iftira etmek" bir hayasızlığın sonucudur.

ب و أ: B-V-E

BÂE/ BEVVEE/TEBÛE/TÜBEVVİÜ

ب و أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 17 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yerleştirmek

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ "Hani sen (Uhud'da) müminleri savaş düzenine sokmak için sabah erkenden evinden çıkmıştın."[4] Bu âyetteki *tubevviu* fiili, Âl-i İmrân 3/120'deki kullanıma yakın bir anlamda olarak "yerleştirmek, düzene dokmak", bugünkü kullanıma uygun olarak da "konuşlandırmak"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 **Nûr** 24/16.
2 "İftira" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/20, 112, 156; **Ahzâb** 33/58.
3 **Mümtehıne** 60/12.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/121.
5 "Yerleştirmek" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/74; **Yûnus** 9/93; **Nahl** 16/41; **'Ankebût** 29/58; **Haşr** 59/9; **Zümer** 39/74.

2. Uğramak

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍۜ "Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsân etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini (Kur'an'ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü bir şeydir! Böylece onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *bâû* fiilleri gazaba "uğramak"[2] anlamına gelmektedir.

3. Konaklamak

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِۚ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَٓاءُۜ "Böylece Yûsuf'a o ülkede emin bir yer sağladık. İstediği yerde konaklayabilirdi."[3] Bu âyetteki *yetebevveu* fiili, "inmek, yurt edinmek, konaklamak" anlamında kullanılmaktadır.

4. Göstermek

وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهٖيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ "İbrâhim'e bu İbadet Evi'nin kurulacağı yeri gösterdiğimiz zaman."[4] Bu âyette geçen *bevve'nâ* fiili "göstermek, bildirmek, hazırlamak" manasına gelmektedir.

ب ي ت : B-Y-T

BEYYETE/BEYÂT/BEYT/BÜYÛT

ب ي ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 73 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Geceyi geçirmek

وَالَّذٖينَ يَبٖيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا "Gecelerini Rableri için secde halinde ve ayakta durarak geçirirler."[5] Bu âyetteki *yebîtûne* fiili "geceyi geçirmek" demektir.

---

1 **Bakara** 2/90.

2 "Uğramak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/61; **Âl-i 'Imrân** 3/112, 162; **Mâide** 5/29; **Enfâl** 8/16.

3 **Yûsuf** 12/56. Benzer bir kullanım için bk. **Yûnus** 10/87.

4 **Hacc** 22/26.

5 **Furkân** 25/64.

2. Gece baskın yapmak

قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ "(İşte bu çete) Allah'a yemin ederek birbirlerine şöyle dediler: Sâlih'e ve ailesine gece baskın yapıp (hepsini öldürelim)."[1] Bu âyette *leyübeyyitennehû* fiili "gece baskın yapmak" anlamında kullanılmaktadır.

3. Gece kötü planlar yapmak

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذ۪ي تَقُولُ "Başüstüne, derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar."[2] Buradaki *beyyete* fiili "gece kötü plan yapmak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

4. Gece vakti

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ "De ki: (Ey müşrikler!) Ne dersiniz? Allah'ın azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse (ne yaparsınız?). Suçlular ondan hangisini istemekte acele ediyorlar!"[4] Burada ve A'râf 7/4, 97. âyetlerdeki *beyât* kelimeleri ise "geceleyin, gece vakti" anlamına gelmektedir.

5. Kâbe

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا "Biz beyti (Kâ'be'yi) insanlara sevap kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-beyt* kelimesi "Kâbe"[6] anlamına gelmektedir.

6. Ev

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَا "Ey îmân edenler! Kendi evlerinizden başka evlere izin alıp halkına selâm vermeden girmeyin."[7] Bu âyetteki *buyût* keli-

---

1 **Neml** 27/49.
2 **Nisâ'** 4/81.
3 "Gece kötü plan yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/81, 108.
4 **Yûnus** 10/50.
5 **Bakara** 2/125.
6 "Kâbe" anlamındaki kullanımlar için bk. **Bakara** 2/125, 127, 158; **Âl-i 'İmrân** 3/96, 97; **Mâide** 5/2, 97; **Enfâl** 8/35; **İbrâhîm** 14/37; **Hacc** 22/26, 29, 33; **Tûr** 52/4; **Kureyş** 106/3.
7 **Nûr** 24/27.

mesi, insanların yaşadıkları "ev, evler"[1] anlamına gelmektedir. لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ "Oturulmayan ve içinde eşyanız bulunan evlere girmenizden dolayı size bir günah yoktur."[2] Bu âyetteki *buyût* kelimesi de devamındaki "oturulmayan" ifadesinin de işaretiyle "harap bina, ev" anlamına gelmektedir.

7. Çadır

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ "Allah size evlerinizi oturma yeri yaptı ve size hayvan derilerinden yolculukta ve ikamet gününüzde kolayca kullanacağınız çadırlar (portatif evler) yaptı."[3] Bu âyette geçen *buyût* kelimesi "çadır, portatif ev" anlamında kullanılmaktadır.

8. Hayvan barınağı

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "Allah'tan başka dostlar edinenler bir ev edinen örümceğe benzer. Evlerin en gevşeği örümcek evidir. Keşke bilselerdi!"[4] Burada ve Nahl 16/68'de geçen *el-buyût/buyût* kelimeleri konu gereği "hayvanların barındığı yerler, arı kovanı, örümcek ağı" gibi anlamlara gelmektedir.

9. Mağara

وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ "Dağlardan özenle evler yontuyorsunuz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *buyût* kelimesi "mağara"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 "Ev" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/189; **Âl-i 'İmrân** 3/49, 154; **Nisâ'** 4/15, 100; **Enfâl** 8/5; **Yûnus** 10/87; **Hûd** 11/73; **Yûsuf** 12/23; **Nahl** 16/80; **İsrâ'** 17/93; **Nûr** 24/36, 61; **Neml** 27/52; **Kasas** 28/12; **Ahzâb** 33/13, 33, 34, 53; **Zuhruf** 43/33, 34; **Zâriyât** 51/36; **Haşr** 59/2; **Talâk** 65/1; **Tahrîm** 66/11; **Nûh** 71/28.

2 **Nûr** 24/29.

3 **Nahl** 16/80.

4 **'Ankebût** 29/41.

5 **Şu'arâ'** 26/149.

6 "Mağara" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/74; **Hıcr** 15/82.

ب ي ع : B-Y-'A

BÂYEʿA/BEYʿ/BİYAʿ

ب ى ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Alışveriş yapmak

وَاَشْهِدُوٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ "Alışveriş yaptığınızda şâhit tutun."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-y-'a* kökünden kelimeler "alışveriş yapmak"[2] demektir.

2. Bî'at etmek

اِنَّ الَّذ۪ينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ "Sana bî'at edenler gerçekte Allah'a bî'at etmektedirler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *b-y-'a* kökünden kelimeler "bî'ât etmek"[4] anlamına gelmektedir.

3. Kiliseler

وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ ف۪يهَا اسْمُ اللّٰهِ كَث۪يرًا "Eğer Allah'ın bazı insanları diğerleriyle savunması olmasaydı içlerinde Allah'ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı."[5] Burada geçen *biya'* kelimesi "kiliseler" anlamında kullanılmaktadır.

ب ي ن : B-Y-N

BEYYENE/TEBEYYENE/BEYÂN/BEYYİNÂT/ MÜBÎN

ب ى ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 523 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Açıklamak

اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا "Ancak tevbe edip durumlarını düzel-

1 **Bakara** 2/282.

2 "Alışveriş yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/254, 275; **Tevbe** 9/111; **İbrâhîm** 14/31; **Nûr** 24/37; **Cumu'a** 62/9.

3 **Feth** 48/10.

4 "Bî'at etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Feth** 48/18; **Mümtehıne** 60/12.

5 **Hacc** 22/40.

tenler ve hakikati açıkça ilan edenler başkadır."[1] Bu kelime âyette *beyyenû* kalıbında fiil olarak, hakikati gizlemeyerek net bir şekilde "ortaya koymak, açıklamak"[2] manasında kullanılmaktadır.

Kur'ân'da 52 defa geçen *beyyinât* kelimesi "apaçık olanlar", *mübeyyinât* kelimesi ise "açıklayıcılar"[3] anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Kur'ân'da 119 kez yer alan *mübîn* kelimesi "apaçık, açıklayıcı" anlamına gelmektedir. Bu kelime, *mübîn* şeklinde, Kur'ân'da pek çok yanlış davranışın sıfatı olduğu gibi, iyi değerlerin sıfatı olarak da kullanılmaktadır. Şeytanın düşmanlığı,[4] bir sapıklık içinde bulunmak,[5] Kur'ân'ın büyü olduğu iddiası,[6] bir damla sudan yaratılan insanın apaçık hasım olduğu,[7] dengeli bir imana sahip olmayan insanın dinî yaşantısının hüsran olduğu,[8] yapılan iftira,[9] toplumu karıştırmak[10] ve insanın nankörlüğü[11] *mübîn* "açık, apaçık" kavramıyla nitelendirilmektedir. *Mübîn* kelimesi "tebliğ, uyarıcı, sultan, hak, imam, Kur'ân, kitap, imtihan"[12] kavramlarına da sıfat olarak kullanılmaktadır.

2. Ayrılmak

لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّ۪ينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğruluk eğrilikten ayrılmıştır."[13] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tebeyyene, yetebeyyenü* fiilleri, "ortaya çıkmak, ayrılmak"[14] anlamına

---

1 **Bakara** 2/160.

2 "Açıklamak, ilan etmek, açık" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/68, 69, 70, 109, 118, 159, 187, 211, 219, 221, 230, 242, 266; **Âl-i 'Imrân** 3/103, 118, 187; **Nisâ'** 4/19, 26, 176; **Mâide** 5/15, 19, 75, 89; **En'âm** 6/105; **Tevbe** 9/115; **İbrâhîm** 14/4; **Nahl** 16/39, 44, 64, 89, 92; **Kehf** 18/15; **Hacc** 22/5; **Nûr** 24/18, 34, 58, 59, 61; **'Ankebût** 29/35; **Ahzâb** 33/30; **Zuhruf** 43/63; **Hadîd** 57/17; **Talâk** 65/1; **Kıyâmet** 75/19.

3 "Açıklayıcılar" anlamında kullanımlar için bk. **Nûr** 24/34, 46; **Talâk** 65/11.

4 **Bakara** 2/168.

5 **Âl-i 'Imrân** 3/164.

6 **En'âm** 6/7.

7 **Enfâl** 8/4.

8 **Hacc** 22/11.

9 **Nûr** 24/12.

10 **Kasas** 28/18.

11 **Zuhruf** 43/15.

12 Örnek kullanımlar için bk. **Mâide** 5/15, 92; **A'râf** 7/184; **Yûnus** 10/96; **Nûr** 24/25; **Yâsîn** 36/12, 69; **Sâffât** 37/106.

13 **Bakara** 2/256.

14 "Ortaya çıkmak, ayrılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187, 259; **Nisâ'** 4/94, 115; **En'âm** 6/55; **Enfâl** 8/6; **Tevbe** 9/43, 113, 114; **İbrâhîm** 14/45; **'Ankebût** 29/38; **Sebe'** 34/14; **Sâffât** 37/117; **Fussılet** 41/52; **Muhammed** 47/25, 32.

gelmektedir. Bu kelime iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, hak ile bâtılın, güzel ile çirkinin birbirinden ayrılmasını ifade etmektedir.

3. Araştırmak

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا "Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyice araştırın."[1] Burada ve Hucürât 49/6'da geçen *b-y-n* kökünden kelimeler "dikkatlice araştırmak" anlamına gelmektedir.

4. Anlatmak

اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذِى هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ "Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?"[2] Burada ve Rahmân 55/4'de geçen *b-y-n* kökünden kelimeler "kendini ifade edebilmek, anlatmak" anlamına gelmektedir.

5. Delil

قُلْ اِنِّى عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَكَذَّبْتُمْ بِهِ "De ki: Şüphesiz ben Rabbimden gelen apaçık bir delile dayanıyorum. Siz ise onu yalanladınız."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *beyyineh* kelimesi "açık delil, mucize"[4] anlamına gelmektedir.

6. Mesaj

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ "Bu (Kur'an), bütün insanlığa bir açıklamadır; takvâ sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür."[5] Bu âyetteki *beyân* kelimesi "mesaj, öğüt" gibi anlamlara gelmektedir.

7. Yarar

اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ "Süs içinde yetiştirilip savaşta katkısı olmayanı mı istemiyorlar? (Onları Allah'ın parçası mı

---

1 **Nisâ'** 4/94.
2 **Zuhruf** 43/52.
3 **En'âm** 6/57.
4 "Delil, mucize" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/157; **A'râf** 7/73, 85, 105; **Enfâl** 8/42; **Hûd** 11/17, 28, 53, 63, 88; **Tâhâ** 20/133; **Fâtır** 35/40; **Muhammed** 47/14; **Beyyine** 98/1, 4.
5 **Âl-i 'İmrân** 3/138.

sayıyorlar?)"[1] Bu âyetteki *mübîn* kelimesi "katkı sağlamak" anlamlarına gelmektedir.

8. Arasında

Kur'ân'da 266 kez geçen *beyne* kelimesi de "arasında" anlamında kullanılmaktadır.

1 **Zuhruf** 43/18.

ت

ت ب ب : T-B-B

TEBBE/TETBÎB/TEBÂB

ت ب ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kahrolmak

تَبَّتْ يَدَا اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ "Ebu Leheb'in iki eli/gücü/otoritesi de kahrolsun, kendisi de."[1] Bu âyette iki defa geçen *tebbe* fiili, her iki kullanımda da beddua içeriklidir; burada hitap hem Ebû Leheb'in gücüne ve otoritesine, hem de bizzat kendisine yöneliktir.

2. Yok olmak

وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ "Bu, ziyanlarını arttırmaktan başka bir şeye yaramadı."[2] Burada geçen *tetbîb* kelimesi "yok olmak, ziyana uğramak" anlamındadır.

3. Boşa çıkmak

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِى تَبَابٍ "Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıktı."[3] Burada geçen *tebâb* kelimesi ise Firavun'un tuzağının "boşa çıkması"nı ifade etmektedir.

ت ب ع : T-B-'A

TEB'/İTTİBA'/TEBÎ'/TÜBBA'

ت ب ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 173 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Tebbet** 111/1.

2 **Hûd** 11/101.

3 **Mü'min** 40/37.

1. Takip etmek

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "Eğer benden size bir hidâyet gelir de her kim hidâyetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-b-ʿa* kökünden kelimeler "takip etmek"[2] anlamına gelmektedir.

فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ "Allah, 'O halde kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü takip edileceksiniz' buyurdu."[3] Âyette geçen *müttebeʿûn* kelimesi, bir insanın diğerini, bir ordunun diğer orduyu "takip etmesi" anlamına gelmektedir. Nûr 24/31'de geçen *et-tâbiʿîn* kelimesi de şehvet kastı olmaksızın gıda temini anlamında ev hanımlarını "takip eden erkekler" anlamına gelmektedir.

2. Yönelmek

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ "Yemin olsun ki sen ehl-i kitaba her türlü âyeti (mucizeyi) getirsen yine de onlar senin kıblene dönmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler."[4] Bu âyetteki *tebiʿû* ve *tâbiʿ* kelimeleri "yönelmek, dönmek" demektir.

---

1 **Bakara** 2/38.

2 "Takip etmek, peşinden gitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/102, 120, 145, 166, 167, 168, 170, 178, 208, 262, 263; **Âl-i ʿImrân** 3/7, 20, 31, 53, 55, 68, 73, 95, 162, 167, 174; **Nisâ'** 4/27, 83, 115, 125, 135, 157; **Mâide** 5/48, 49, 77; **En'âm** 6/50, 56, 106, 116, 142, 148, 150, 153, 155, 157, 158; **A'râf** 7/3, 18, 90, 142, 157, 175, 176, 193, 203; **Enfâl** 8/64; **Tevbe** 9/42, 100, 117; **Yûnus** 10/15, 35, 36, 66, 89, 90, 109; **Hûd** 11/27, 59, 60, 97, 99, 116; **Yûsuf** 12/38, 108; **Ra'd** 13/37; **İbrâhîm** 14/21, 36, 44; **Hıcr** 15/18, 42, 65; **Nahl** 16/123; **İsrâ'** 17/47, 63; **Kehf** 18/28, 66, 70, 85, 89, 92; **Meryem** 19/43, 59; **Tâhâ** 20/16, 47, 78, 90, 93, 108, 123, 134; **Hacc** 22/3; **Mü'minûn** 23/71, 44; **Nûr** 24/21; **Furkân** 25/8; **Şu'arâ'** 26/40, 52, 60, 111, 215, 224; **Kasas** 28/35, 42, 47, 49, 50, 57; **'Ankebût** 29/12; **Rûm** 30/29; **Lokmân** 31/15, 21; **Ahzâb** 33/2; **Sebe'** 34/20; **Yâsîn** 36/11, 20, 21; **Sâffât** 37/10; **Sâd** 38/26, 85; **Zümer** 39/18, 55; **Mü'min** 40/7, 38, 47; **Şûrâ** 42/15; **Zuhruf** 43/61; **Dühân** 44/23; **Câsiye** 45/18; **Ahkâf** 46/9; **Muhammed** 47/3, 14, 16, 28; **Feth** 48/15; **Tûr** 52/21; **Necm** 53/23, 28; **Kamer** 54/3, 24; **Hadîd** 57/27; **Nûh** 71/21; **Kıyâmet** 75/18; **Murselât** 77/17; **Nâziʿât** 79/7.

3 **Dühân** 44/23.

4 **Bakara** 2/145. Benzer bir kullanım için ayrıca bk. **Bakara** 2/143.

3. Etkilemek

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِى اتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ Onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz/sunduğumuz, fakat onlardan sıyrılan, o yüzden şeytanın etkilediği ve sonunda da azgınlardan olan şu kimsenin haberini oku/anlat/hatırlat."[1] Bu âyette geçen *etbe'a* fiili "etkilemek" demektir.

4. Arka çıkmak

ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا "(Hayır), o zaman bizim karşımızda size arka çıkacak kimse bulamazsınız."[2] Bu âyette geçen *tebî'* kelimesi "yardımcı, arka çıkan" anlamına gelmektedir.

5. Peşpeşe

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ "Bunları bulamayan kimsenin, iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır."[3] Burada geçen *mütetâbi'ayn* ifadesi Mücâdele 58/4'te de olduğu gibi "peşpeşe, ardı ardına, kesintisiz" anlamlarına gelmektedir.

6. Yardımcı

ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا "Sonra, bize karşı size yardım edecek hiç kimseyi bulamazsınız."[4] Burada geçen *tebî'* kelimesi "yardımcı, koruyucu" anlamına gelmektedir.

7. Yemen krallarının unvanı

اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ "Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ile onlardan öncekiler mi?"[5] Bu âyette ve Kâf 50/14'te geçen *tübba'* kalıbında gelen bu kelime Yemen krallarının unvanı olarak kullanılmaktadır.

ت ر ب :T-R-B

TÜRÂB/ETRÂB/TERÂİB

ت ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 22 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 A'râf 7/175.
2 İsrâ' 17/69.
3 Nisâ' 4/92.
4 İsrâ' 17/69.
5 Duhân 44/37.

1. Toprak

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ "Eğer şaşacaksan onların, 'Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?' sözlerine şaşmak lazım."[1] Kur'ân'da geçen bütün *türâb* kelimeleri "toprak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Yaşıt eşler

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ "Yanlarında da bakışlarını yalnız (eşlerine) diken yaşıt eşler vardır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *etrâb* kelimesi "aynı yaştaki eşler"[4] demektir.

Muhammed Esed, Kur'ân'da üç yerde geçen *etrâb* kelimesini "uyumlu eşler" şeklinde tercüme etmiş ve bunların "bu dünyada sevdikleri ve kendilerini sevenler ile âhirette buluşacak olan her iki cinsin hayırlıları"na işaret ettiğini belirtmiştir.[5] Diğer taraftan bu kelimenin "aynı yaştaki kişiler" anlamının genelde müfessirler tarafından kabul edildiğini ve bunun da doğru olduğunu belirttikten sonra etrâbın, "aynı vasıftaki kişiler" yani "uyum içinde olanlar" anlamında kullanıldığını, bu anlamın, ister kadın olsun isterse erkek olsun dürüstlük ve erdemliliğe ulaşmış olan herkesin eşit derecede fazilet sahibi olduğunu vurguladığını da ifade etmiştir.[6]

Esed, bu izâhlarına ilave olarak bir de cennetteki ödüllerin, kutsanmış kimselerin birbirleriyle ilişkileri, onların birbirlerini tamamlayıcı olacakları ve eşit ölçüde değerlerinin bulunacağı şeklinde olacağını[7] belirterek, genelde hâkim olan hûrî anlayışının Kur'ânî dayanaktan yoksun olduğunu, bu hayatta birbirine denk istikamet tutturabilenlerin öbür âlemde de birlikte olacakları fikrini bu şekilde ifade etmiştir.

---

1 **Ra'd** 13/5.

2 "Toprak" anlamındaki kullanımlar için bk. **Bakara** 2/264; **Âl-i 'İmrân** 3/59; **Ra'd** 13/5; **Nahl** 16/59; **Kehf** 18/37; **Hacc** 22/5; **Mü'minûn** 23/35, 82; **Neml** 27/67; **Rûm** 30/20; **Fâtır** 35/11; **Sâffât** 37/16, 53; **Mü'min** 40/67; **Kâf** 50/3; **Vâkı'a** 56/47; **Nebe'** 78/40; **Beled** 91/16.

3 **Sâd** 38/52.

4 Benzer âyetler için bk. **Vâkı'a** 56/37; **Nebe'** 78/33.

5 Esed, Meal-*Tefsir*, s. 931'de 46. not.

6 Esed, Meal-*Tefsir*, s. 1105'te 15. not.

7 Esed, Meal-*Tefsir*, s. 1227'de 116. not.

3. Kaburga kemiği

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ "İnsan neden yaratıldığına bir baksın: Bel ve kaburga kemikleri arasından çıkan, buradan akıp çıkan bir sıvıdan (yaratıdı)."[1] Bu âyette geçen *et-terâib* kelimesi "kaburga kemikleri" anlamına gelmektedir.

ت ل و: T-L-V

TELÂ/YETLÛ/TİLÂVET

ت ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 63 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Okumak

اُتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ "Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-v* kökünden kelimeler "okumak"[3] anlamına gelmektedir. *Tilâvet* kelimesinin özellikle bu âyetteki "okumak" anlamının yanında bir de "takip etmek" anlamı vardır ve bu anlam âyetin doğru anlaşılmasında son derece büyük bir önemi arz etmektedir. Kur'ân'ı okumak, onun gereklerini yerine getirmekle gerçek anlamını bulur.

2. Uydurmak

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ "Süleyman'ın hükümdarlığı konusunda onlar, şeytanların uydurdukları sözlere uydular."[4] Bazı yazarlar bu âyetteki *tetlû* fiilini "uydurmak, rivayet etmek" şeklinde anlamışlardır.[5]

---

1 **Târık** 86/7.
2 **'Ankebût** 29/45.
3 "Okumak" anlamındaki kullanımlar için bk. **Bakara** 2/44, 113, 121, 129, 151, 252; **Âl-i 'İmrân** 3/58, 93, 101, 108, 113, 164; **Enfâl** 8/2, 31; **Yûnus** 10/15, 61; **Ra'd** 13/30; **Kehf** 18/27, 83; **Meryem** 19/58, 73; **Hacc** 22/72; **Mü'minûn** 23/66, 105; **Neml** 27/92; **Kasas** 28/3, 45, 59; **'Ankebût** 29/3, 48; **Lokmân** 31/7; **Ahzâb** 33/34; **Sebe'** 34/43; **Fâtır** 35/29; **Sâffât** 37/3; **Zümer** 39/71; **Câsiye** 45/2, 6, 8, 25, 31; **Ahkâf** 46/7; **Cumu'a** 62/2; **Talâk** 65/11; **Beyyine** 98/2.
4 **Bakara** 2/102.
5 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 222.

3. Takip etmek

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۙ "Güneşe ve onun aydın sabahına, ayrıca onu izleyen aya yemin olsun."[1] Burada ayın güneşi takip etmesi dile getirilmektedir. Ayın güneşi okumasından söz etmek mümkün olmadığı için, âyetteki *telâ* kelimesine "okumak" anlamı verilemez. Burada özellikle ayın ışığını güneşten alması gibi, müslümanın da ışığını Kur'ân'dan almasının hedeflendiğini söylemek durumundayız. Âyette *tilâvet* kelimesinin seçilmesinin en önemli amacının bu olduğunu belirtmeliyiz.

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةً "Hiç böyleleri, şu kimse gibi olur mu ki o, Rabbinden bir delil üzerinde bulunur, ayrıca O'ndan bir şâhit de onu takip eder."[2] Bu âyetteki *yetlûhü* kelimesi "okumak" değil, "takip etmek, tâbi olmak" anlamındadır. Çünkü burada okumayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Nitekim Zemahşerî'nin kanaati de bu istikamettedir.[3] Oysa Semerkandî bu âyetteki *yetlû* fiilini izâh ederken "Cebrâîl'in Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e okuması" şeklinde bir anlamı tercih etmiş, ardından "takip etmek" şeklindeki anlamı zikretmiştir.[4]

4. Aktarmak

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِۜ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَه۪يمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ "Ey inananlar! Akitleri yerine getirin. Size (haram oldukları) bildirilecek olan (okunacak olan)ların dışında kalan hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır."[5] Bu âyette geçen *yütlâ* fiili "aktarılmak, bildirilmek" anlamına gelmektedir.

5. Gündeme getirmek

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ "Onlara, Adem'in iki oğlunun habe-

---

1 **Şems** 91/1-2.
2 **Hûd** 11/17.
3 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 370.
4 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 146-147. Benzer bir tercih için de bk. Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 43.
5 **Mâide** 5/1.

rini gerçek olarak anlat."[1] Bu ve benzer şekilde Kur'ân'da geçmiş milletlerin kıssalarının anlatıldığı âyetlerde yer alan *ütlü* kelimeleri "gündeme getirmek, hayatın merkezine almak"[2] anlamına gelmektedir.

ت و ب : T-V-B

TÂBE/TEVBE

ت و ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 87 yerde geçmektedir. *T-v-b* kökünden kelimeler Kur'ân'da çeşitli kalıplarda *ilâ* ve *min* cer harfiyle veya tek başına kullanıldıkları yerlerde "yönelmek, tevbe etmek" anlamına gelir. Bu arada *tevbe* kelimesi *tevb*[3] ve *metâb*[4] şeklinde isim olarak da kullanılmaktadır. Bu kökten gelen kelimeler eğer *'alâ* cer harfiyle kullanılmışsa bu kelimenin faili daima Yüce Allah'tır ve anlamı da "tevbeyi kabul etmek"[5] demektir.

Tevvâb kelimesi Kur'ân'da tekil olarak "tevbeleri kabul eden" anlamında Yüce Allah'ın sıfatı olarak,[6] Bakara 2/222'deki *tevvâbîn* kelimesi ise "tevbe edenler" anlamında insanlar için kullanılmaktadır.

Verdiğimiz âyetler dışında *t-v-b* kökünden gelen bütün kelimeler "tevbe etmek, yönelmek" anlamına gelmektedir.

---

1 **Mâide** 5/27.

2 "Gündeme getirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/127; **A'râf** 7/175; **Yûnus** 10/71; **Kehf** 18/83; **Şu'arâ'** 26/69; **Kasas** 28/53; **Kalem** 68/15; **Mutaffifûn** 83/13.

3 **Mü'min** 40/3.

4 **Ra'd** 13/30; **Furkân** 25/71.

5 "Tevbeyi kabul etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/37, 54, 128, 160, 187; **Âl-i 'İmrân** 3/128; **Nisâ'** 4/17, 26, 27; **Mâide** 5/39, 71; **Tevbe** 9/15, 27, 102, 106, 117, 118; **Tâhâ** 20/122; **Ahzâb** 33/24, 73; **Mücâdele** 58/13; **Müzzemmil** 73/20.

6 *Tevvâb* kalıbındaki kullanımlar için bk. **Bakara** 2/37, 54, 128, 160; **Nisâ'** 4/16, 64; **Tevbe** 9/104, 118; **Nûr** 24/10; **Hucürât** 49/12; **Nasr** 110/3.

ث

ث ب ت : S-B-T

ESBETE/SEBBETE/SÂBİT

ث ب ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hapsetmek

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ "İnkâr edenler, 'Seni tutup hapsetmeleri (bağlamaları), öldürmeleri ya da (yurdundan) çıkarmaları' için sana tuzak kuruyorlardı."[1] Bu âyette geçen *yüsbitû* fiili "hapsetmek, bağlamak" anlamına gelmektedir.

2. Desteklemek

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِم۪ينَ "De ki: Onu, Mukaddes Rûh (Cebrail), iman edenleri desteklemek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-b-t* kökünden kelimeler "desteklemek, kuvvetlendirmek, yüreklendirmek, motive etmek"[3] anlamlarına gelmektedir.

3. Sabit bırakmak

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ "Allah (önceki mesajlarından) dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır. Çünkü ana kitap O'nun katındadır."[4] Buradaki *yüsbitü* fiili "sabit bırakmak" anlamına gelmektedir.

---

1 **Enfâl** 8/30.

2 **Nahl** 16/102.

3 "Kuvvetlendirmek, desteklemek, motive etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/250, 265; **Âl-i 'İmrân** 3/147; **Nisâ'** 4/66; **Enfâl** 8/11, 12; **Hûd** 11/120; **İbrâhîm** 14/27; **Nahl** 16/94; **İsrâ'** 17/74; **Furkân** 25/32; **Muhammed** 47/7.

4 **Ra'd** 13/39.

4. Dayanıklı olmak

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَث۪يرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ "Ey iman edenler! Savaş durumunda bir toplulukla karşı karşıya geldiğinizde, dayanıklı olun ve Allah'ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz."[1] Bu âyette geçen *fesbütû* emri "dayanıklı olmak, sıkı durmak" anlamına gelmektedir.

5. Sağlam

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۚ "Allah, inananları, dünya hayatında da âhirette de sağlam sözle tespit eder."[2] Buradaki *yüsebbitü* fiili "sağlam yapmak, kuvvetlendirmek" anlamına gelmekte, *es-sâbit* kelimesi ise, *kavl* kelimesinin sıfatı olduğundan "doğru" manasını vermektedir. Nitekim, "Kökü sapasağlam"[3] âyetindeki *sâbit* kelimesi de "sağlam" manasına gelmektedir.

ث ق ف : S-K-F

SEKIFE/SÜKIFÛ/YESKAFÜ/VESÂK

ث ق ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "bulmak, yakalamak, ele geçirmek, esir almak",[4] bazılarında ise "bulunmak, olmak"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

ث ق ل : S-K-L

ESKALE/SEKAL/SİKÂL/SAKÎL/ESKÂL

ث ق ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ağır gelmek

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَاز۪ينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "O gün tartı haktır.

1 Enfâl 8/45.
2 İbrâhîm 14/27.
3 İbrâhîm 14/24.
4 "Esir almak" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/191; Nisâ' 4/91; Enfâl 8/57; Ahzâb 33/61; Mümtehıne 60/2.
5 Âl-i 'Imrân 3/112.

Kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."[1] Bu şekilde s-k-l kökünden gelen kullanımın örneği Kur'ân'da oldukça fazladır.[2] Tartıların ağırlığından maksat sevapların ağırlığıdır. Aynı şekilde tartıların hafifliğinden maksat da sevapların azlığı veya yokluğudur.

وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ "(Hayvanlar) ağırlıklarınızı öyle (uzak) şehirlere taşırlar ki, (onlar olmasa) canları(nız), büyük zahmetler çekmeden oraya varamazdınız."[3] Bu âyette geçen *eskâl* kelimesi "yük, ağırlık" anlamında olmalıdır. Çünkü bu âyetten önceki âyetlerde hayvanların, insanlar tarafından çeşitli hizmetlerde, özellikle yük taşımacılığında da kullanıldığından söz edilmektedir.

Bu arada A'râf 7/187'de geçen *sekulet* fiili kıyâmet bilgisinin "ağırlığı"[4]nı ifade etmektedir.

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا "Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın."[5] Bu âyette geçen *sikâl* kelimesi "ağır" anlamına gelmekte, birer tefsir olarak "silahlı, bineksiz, zor ve zahmetli, istemeyerek savaşa gitmek" gibi anlamları da içermektedir.

وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا "Yer, (bağrındaki) ağırlıklarını (hazineleri, madenleri veya ölüleri dışarı) çıkardığı zaman."[6] Bu âyeti izâhında Dâmeğânî ve İbnu'l-Cevzî, bu âyetteki *eskâl* kelimesini, "hazineler ve ölüler" diye değerlendirmişlerdir.[7] Taberî ise söz konusu kelimeyi, "toprağın altındaki ve üstündeki ölüler" şeklinde izâh etmiştir.[8] Bu yorumlardan anlaşılıyor ki, âyetlerin her ikisinde de eskâl kelimeleri "maddî ağırlık" anlamını içermektedir.

a) Hamileliğin ağırlığı

فَلَمَّا اَثْقَلَتْ "Hamileliği ağırlaşınca."[9] Bu âyette geçen *eskalet* kelimesi hamilelik nedeniyle çocuğun verdiği "ağırlık" anlamındadır.

---

1 **A'râf** 7/8.
2 "Ağırlık" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/102; **Kâri'a** 101/6.
3 **Nahl** 16/7.
4 Benzer bir kullanım için bk. **İnsân** 76/27.
5 **Tevbe** 9/41.
6 **Zilzâl** 99/2.
7 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 93; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 226.
8 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, s. 266.
9 **A'râf** 7/189.

b) Manevî ağırlık

اِنَّا سَنُلْق۪ي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَق۪يلًا "Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız."[1] Buradaki ağırlık mânevîdir, yani Hz. Peygamber vahiy alırken kendinde mânevî bir ağırlık hissetmekteydi; dahası vahyedilen mesaj da içerik olarak sıradan değil, önemli gerçekler getiren bir mesajdı. Dolayısıyla bu âyetteki *sakîl* kelimesi "manevî ağırlık, kıymeti büyük olmak, sorumluluğu ağır, inkârcı muhataba ağır gelen, mahşerde tartıyı ağırlaştıran" gibi anlamlara gelmektedir.

Bu arada Tûr 52/40 ve Kalem 68/46'da geçen *müskaleh* kelimesi "borç yükü" anlamına gelmekte ve manevî bir ağırlık ifade etmektedir.

c) Yoğunluk

حَتّٰٓى اِذَٓا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ "Nihâyet onlar, ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir ülkeye yollarız."[2] Burada ve Ra'd 13/12'de kullanılan *sikâl* kelimesi bulutların suyla "yüklü olması, yoğunluğu" anlamında kullanılmaktadır.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۜ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür, kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *miskâl* kelimesi "ağırlık"[4] demektir.

2. Çakılıp kalmak

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا ق۪يلَ لَكُمُ انْفِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ "Ey inananlar! Size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın" dendiğinde yere çakılıp kaldınız?"[5] Burada geçen *issâkaltüm* fiiline yere "çakılıp kalmak" anlamındadır. Bu kelimenin aslı tesâkaltüm şeklindedir; yere çakılmış anlamını vurgulamak için bu kalıpta getirilmiştir.

---

1 **Müzzemmil** 73/5.
2 **A'râf** 7/57.
3 **Zilzâl** 99/7, 8.
4 "Ağırlık" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/40; **Yûnus** 10/61; **Enbiyâ'** 21/47; **Lokmân** 31/16; **Sebe'** 34/3, 22.
5 **Tevbe** 9/38.

3. Günah

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yükü ağır gelen kimse onu taşımak için (başkasını) çağırırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-k-l* kökünden kelimeler "günah"[2] anlamında kullanılmaktadır.

4. Topluluk

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ "Ey iki sekal (yani yere ağırlık veren veya bir ağırlığı, şerefi olan iki toplum)! Sizin için de boş vaktimiz olacak."[3] Bu âyetteki *sekalân* kelimesini, İbnu'l-Cevzî "âlem" olarak,[4] Dâmeğânî, Taberî ve Zemahşerî gibi müfessirler ise "cin ve insan topluluğu" olarak izâh etmiştir.[5]

Bir sonraki âyette hitap, "Ey cinler ve insanlar topluluğu"[6] şeklinde olduğu için bu son görüş daha öncelikli kabul görmüştür. Esasında bunun "günah yüklü erkek ve kadınlar" olması ihtimali de vardır. Çünkü Rahmân Sûresi büyük oranda insanları muhatap alan bir içeriğe sahiptir. Yapılan hatırlatmalar, sözü edilen nimetler ve kullanılan motifler insan için söz konusudur. "Ey cin ve insan topluğu" şeklindeki hitabın da "ey cin ve insan topluluklarıyla birlikte yaşayan günahkâr erkek ve kadınlar" şeklinde tercümesi mümkündür.

ث م ن : S-M-N

SÂMİN/SEMÂNÎ/SEMEN

ث م ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 19 yerde geçmekte, bazı âyetlerde *sâmin* kalıbında "sekizinci",[7] *semâniye*[8] ve *semâniyeh* keli-

---

1 **Fâtır** 35/18.
2 "Günah" anlamında kullanımlar için bk. **'Ankebût** 29/13; **Fâtır** 35/18'de
3 **Rahmân** 55/31.
4 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 227.
5 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 94; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXVII, 136; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 437.
6 **Rahmân** 55/33.
7 **Kehf** 18/22.
8 **Kasas** 28/27.

meleri "sekiz",[1] *semânîn* kelimesi "seksen",[2] *sümün* kelimesi "1/8"[3], *semen* kelimesi ise "değer, paha"[4] anlamına gelmektedir.

ث ن ي : S-N-Y

SENÂ/YESNÛ/İSNÂ/MESÂNÎ

ث ن ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 29 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gizlemek

اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ "İyi bilin ki, onlar O'ndan gizlenmek için göğüslerini bükerler"[5] Bu âyette geçen *yesnûne* kelimesi, müşriklerin kalplerinde besledikleri "gizli" düşmanlığı ifade etmektedir ve haktan yan çizmek anlamını vermektedir.

2. İstisnâ etmek

وَلَا يَسْتَثْنُونَ "İstisnâ da etmiyorlardı."[6] Burada geçen *yestesnûne* fiili "istif'âl" babına girince "istisnâ etmek" anlamına gelmekte ve başında *lâ* edatı olduğu için "inşallah dememek" manasını vermektedir.

3. Kibirlenmek

ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ "Allah'ın yolundan saptırmak için boynunu öteye döndürerek (kabara kabara tartışmasını sürdürür)."[7] Bu âyette geçen *sâniye* kelimesi "kibirlenmek, böbürlenmek" anlamında kullanılmaktadır.

4. Tekrarlanan

وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ "Andolsun sana tekrarlanan yediyi ve büyük Kur'ân'ı verdik."[8] Burada geçen *el-*

---

1 **En'âm** 6/143; **Zümer** 39/6; **Hâkka** 69/7, 17.
2 **Nûr** 24/4.
3 **Nisâ'** 4/12.
4 "Değer, paha" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/41, 79, 174; **Âl-i 'İmrân** 3/77, 187, 199; **Mâide** 44, 106; **Tevbe** 9/9; **Yûsuf** 12/20; **Nahl** 16/95.
5 **Hûd** 11/5.
6 **Kalem** 68/18.
7 **Hacc** 22/9.
8 **Hıcr** 15/87.

mesânî kelimesi "tekrarlanan"[1] yedi anlamına gelmektedir.

Bu anlamıyla söz konusu kelime "Kur'ân'ın isimlerinden biri-ni", "Fâtiha"yı ya da "ilk uzun yedi sûreyi" ifade etmektedir.

5. Sayısal değer

اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ "Eğer siz o Hak elçisine yardım etmezseniz, iyi bilin ki, Allah ona yardım etmişti: Hani ikisi de mağarada iken yalnız iki kişiden biri olduğu halde inkâr edenler kendisini çıkarmıştı"[2] Burada geçen *sâniye* kelimesi "(iki kişinin) ikincisi" anlamına gelmektedir.

Ayrıca Kur'ân'daki *isnâ,*[3] *isnâni,*[4] *isney,*[5] *isneyni,*[6] *isnetâ,*[7] *isnetey*[8] ve *isneteyni*[9] kelimeleri rakamsal olarak "iki", *mesnâ* kelimesi ise "ikişer"[10] anlamına gelmektedir.

ث و ب: S-V-B

SEVVEBE/ESÂBE/SEVÂB/MESÂBE/SİYÂB

ث و ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Cezalandırmak

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ "(Müminler), yaptıkları nedeniyle kâfirler cezalandılar mı diye (divanlar üzerinde oturup onlara bakarlar)."[11] Bu âyetteki *süvvibe* fiili kâfirlerin mahşerde "cezalandırılması" anlamına gelmektedir.

---

1 Benzer bir kullanım için bk. **Zümer** 39/23.
2 **Tevbe** 9/40.
3 **Tevbe** 9/36.
4 **Mâide** 5/106.
5 **Mâide** 5/12.
6 **En'âm** 6/143, 144; **Tevbe** 9/40; **Hûd** 11/40; **Ra'd** 13/3; **Nahl** 16/51; **Mü'minûn** 23/27; **Yâsîn** 36/14.
7 **Bakara** 2/60; **A'râf** 7/160.
8 **A'râf** 7/160.
9 **Nisâ'** 4/11, 176; **Mü'min** 40/11.
10 **Nisâ'** 4/3; **Sebe'** 34/46; **Fâtır** 35/1.
11 **Mutaffifûn** 83/36.

نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا "Ne güzel sevap (karşılık) ve ne güzel dayanak!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *es-sevâb* kelimesi "ceza, karşılık"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Arttırmak

فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْ "Bundan dolayı Allah, size gam üstüne gam verdi ki elinizden gidene de başınıza gelene de üzülmeyesiniz."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *esâbe* fiili, bağlam gereği "katlamak, arttırmak, kedere boğmak, ödüle boğmak"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Mükâfat

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِه۪ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه۪ مِنْهَاۜ وَسَنَجْزِي الشَّاكِر۪ينَ "Kim dünya sevabını (menfaatini) isterse kendisine ondan veririz; kim âhiret sevabını isterse ondan veririz, biz şükredenleri mükâfâtlandıracağız."[5] Burada ve Âl-i İmrân 3/148'deki *sevâb* kelimelerinin dünyaya ait kısmında "menfaat",[6] âhiretle ilgili olanlarında ise "mükâfat, sevap" anlamı söz konusudur.

4. Sevap yeri

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا "Biz Beyt'i (Ka'be'yi) insanlara sevap kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık."[7] Bu âyette geçen *mesâbeh* kelimesi "sevap kazanma yeri" anlamına gelmektedir.

5. Elbise

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ "Elbiseni temiz tut."[8] Burada ve Kur'ân'da 8 yerde geçen *siyâb* kelimesi "elbise, giysiler"[9] anlamında kullanılmaktadır.

1 **Kehf** 18/31.

2 "Ceza, karşılık" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/103; **Âl-i 'Imrân** 3/195; **Mâide** 5/60; **Kehf** 18/44, 46; **Meryem** 19/76; **Kasas** 28/80.

3 **Âl-i 'Imrân** 3/153.

4 "Arttırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/85; **Feth** 48/18.

5 **Âl-i 'Imrân** 3/145.

6 Benzer bir kullanım için bk. **Nisâ'** 4/134.

7 **Bakara** 2/125.

8 **Müddessir** 74/4.

9 "Elbise" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/5; **Kehf** 18/31; **Hacc** 22/19; **Nûr** 24/58, 60; **Nûh** 71/7; **İnsân** 76/21.

ث و ي : S-V-Y

MESVÂ/SÂVÎ

ث و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bakım

وَقَالَ الَّذِى اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمٖى مَثْوٰيهُ "O'nu satın alan Mısırlı, hanımına, 'Ona iyi bak (yani onu iyi bir evde bak)' dedi."[1] Burada geçen *mesvâ* kelimesi "bakım, ilgilenme" anlamına gelmektedir.

2. Varılacak yer

وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمٖينَ "Zâlimlerin varacağı yer ne kötüdür!"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mesvâ* kelimesi olumsuz olarak "varılacak yer",[3] yani "cehennem ateşi" anlamında kullanılmaktadır.

3. İkâmet etmek

وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فٖٓى اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا "Sen Medyen halkı arasında oturmuş değildin ki âyetlerimizi bunlara okuyasın."[4] Burada geçen *sâviyen* kelimesi "ikamet etmek" anlamına gelmektedir.

1 **Yûsuf** 12/21, 23.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/151.
3 "Varılacak yer" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/128; **Nahl** 16/29; **'Ankebût** 29/68; **Zümer** 39/32, 60, 72; **Mü'min** 40/76; **Fussılet** 41/24; **Muhammed** 47/12, 19.
4 **Kasas** 28/45.

ج

ج ب ر: C-B-R

CEBBÂR/CEBBÂRÎN

ج ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmektedir. *Cebbâr* kelimesi ikisi *cebbârîn* şeklinde çoğul olmak üzere 10 yerde geçmektedir. Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılan Haşr 59/23'teki kullanım hariç, bu kelime diğer âyetlerde kullara nispet edilmekte ve olumsuz içerikte yergi ifade edecek şekilde "zorba, zorbalar"[1] gibi anlamlara gelmektedir.

ج ب ل: C-B-L

CEBEL/CİBÂL/CİBİLL

ج ب ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 41 yerde geçmekte, 39 yerde *cibâl, cebel* kelimeleri "dağ, dağlar", *cibill* ve *cibilleh* kelimeleri ise "nesil"[2] anlamına gelmektedir.

ج ب ي : C-B-Y

YÜCBÂ/İCTEBÂ/CEVÂB

ج ب ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Toplanmak

أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا "Onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp geti-

---

1 "Beşeri" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/22; **Hûd** 11/59; **İbrâhîm** 14/15; **Meryem** 19/14, 32; **Kasas** 28/19; **Şu'arâ'** 26/130; **Mü'min** 40/35; **Kâf** 50/45.

2 **Şu'arâ'** 26/184; **Yâsîn** 36/62.

rildiği güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke'ye) yerleştiren de biz değil miydik?"[1] Burada geçen *yücbâ* fiili edilgen olarak "toplanıp getirilmek" anlamına gelmektedir.

2. Seçmek

هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ "O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-b-y* kökünden kelimeler "seçmek"[3] anlamına gelmektedir.

3. Havuz

وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ "Havuzlar kadar (geniş) leğenler."[4] Bu âyette yer alan *el-cevâb* kelimesi Râğıb el-Isfehânî'nin de belirttiği üzere câbiye kelimesinin çoğuludur ve "havuzlar" anlamına gelmektedir. Bu kelime "cevap" anlamına gelen ve kökü *c-v-b* olan *cevâb* kelimesinden farklıdır.

ج ث ي : C-S-Y

CİSİYY/CÂSİYE

ج ث ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *cisiyyâ* kelimesi "perişan",[5] *câsiyeh* kelimesi ise "diz çökmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

ج ح م: C-H-M

CAHÎM

ج ح م kökünden kelimeler Kur'ân'da toplam 26 yerde geçmektedir. 24 yerde "cehennem, cehennemdeki şiddetli ateş" anlamını veren *cahîm* kelimesi, Sâffât 37/97 ve Tekâsür 102/6'da "dünyada yakılan ateş ve çıkartılan toplumsal huzursuzluklar" anlamına gelmektedir.

---

1 **Kasas** 28/57.
2 **Hacc** 22/78.
3 "Seçmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/179; **En'âm** 6/87; **A'râf** 7/203; **Yûsuf** 12/6; **Nahl** 16/121; **Meryem** 19/58; **Tâhâ** 20/122; **Şûrâ** 42/13; **Kalem** 68/50.
4 **Sebe'** 34/13.
5 **Meryem** 19/68, 72.
6 **Câsiye** 45/28.

ج د د: C-D-D

CEDÎD/CÜDED/CEDD

ج د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yeni

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ "Eğer şaşacaksan onların şu sözlerine şaşman lazım: Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *cedîd* kelimeleri "yeniden"[2] anlamına gelmektedir.

2. Yollar

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ "Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde simsiyah yollar (yarattık)."[3] Bu âyette geçen *cüded* kelimesi "yollar" anlamına gelmektedir.

3. Şan

وَاَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا "Doğrusu, Rabbimizin şanı yücedir."[4] Bu âyette geçen *cedd* kelimesi "şan, azamet" anlamlarına gelmektedir.

ج د ر: C-D-R

ECDER/CİDÂR/CÜDÜR

ج د ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *cidâr* ve *cüdür* kelimeleri "duvar",[5] *ecder* kelimesi ise "daha uygun"[6] anlamında kullanılmaktadır.

ج ذ ذ : C-Z-Z

MECZÛZ/CÜZÂZ

ج ذ ذ kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *meczûz*

---

1 **Ra'd** 13/5.
2 "Yeniden" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/19; **İsrâ'** 17/49, 98; **Secde** 32/10; **Sebe'** 34/7; **Fâtır** 35/16; **Kâf** 50/15.
3 **Fâtır** 35/27.
4 **Cinn** 72/3.
5 **Kehf** 18/77, 82; **Haşr** 59/14.
6 **Tevbe** 9/97.

kelimesi "kesinti, ara",[1] *cüzâz* kelimesi ise "parça"[2] anlamına gelmektedir.

ج ر ح: C-R-H

CERAHA/CÜRÛH/CEVÂRİH

ج ر ح kökünden kelimeler Kur'ânda 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İşlemek

وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ "Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen O'dur."[3] Burada geçen *cerahtüm* fiili "kazanmak, işlemek", Câsiye 45/21'deki *icteraha* fiili ise "(günah) işlemek" anlamındadır.

2. Yara

وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ "Yaralara karşı da kısas vardır."[4] Buradaki *el-curûh* kelimesi "yaralar" anlamındadır.

3. Av hayvanı

قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ
"De ki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da (yiyebilirsiniz)."[5] Burada geçen *el-cevârîh* kelimesi "av hayvanları" anlamında kullanılmaktadır.

ج ر م: C-R-M

CERAME/YECRİMU/ECREMÛ/MÜCRİM

ج ر م kökünden kelimeler Kur'ân'da 66 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 Hûd 11/108.
2 Enbiyâ' 21/58.
3 En'âm 6/60.
4 Mâide 5/45.
5 Mâide 5/4.

1. Sevketmek

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا "Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-r-m* kökünden kelimeler başındaki *lâ* edatı nedeniyle "sevketmesin"[2] anlamına gelmektedir.

2. Suç işlemek

قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّٓا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ "De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz."[3] Bu âyetteki *ecramnâ* fiili "suç işlemek" anlamına gelmektedir.

قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ اِجْرَامِي وَاَنَا بَرٓيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ "De ki: Eğer onu uydurduysam günahım bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahtan uzağım."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ecramû*,[5] *tücrimûn*[6] ve *icrâmî*[7] kelimeleri fiil olarak da mastar olarak da "suç işlemek, suçlu" anlamına gelmektedir.

Ayrıca Kur'ân'da 52 yerde geçen *mücrim/mücrimûn* kelimeleri ise kullanıldıkları bütün âyetlerde "suçlu, suçlular" anlamına gelmektedir.

3. Şüphe

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ "Şüphesiz onlar, âhirette en çok ziyana uğrayanlardır."[8] Kur'ân'da *cerame* kelimesi *lâ* edatıyla kullanılmakta ve "şüphe yok ki"[9] anlamına gelmektedir.

ج ر ي : C-R-Y

CERÂ/TECRÎ/CÂRİYE/CEVÂR

ج ر ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 64 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Mâide 5/8.**
2 **Mâide 5/2; Hûd 11/89.**
3 **Sebe' 34/25.**
4 **Hûd 11/35.**
5 **En'âm 6/124; Rûm 30/47; Mutaffifûn 83/29.**
6 **Hûd 11/35.**
7 **Hûd 11/35.**
8 **Hûd 11/22.**
9 **"Şüphe" anlamında kullanımlar için bk. Nahl 16/23, 62, 109; Mü'min 40/43.**

1. Götürmek

وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ "(Gemiler) içindekileri tatlı bir rüzgârla alıp götürür."[1] Buradaki *cerâ* fiili, peşindeki *bâ* harfiyle birlikte "götürmek" anlamına gelmektedir.

2. Hareket etmek

اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ "Onlar için içlerinden ırmaklar akan cennetler vardır."[2] Burada ve 51 yerde geçen *tecrî*, ayrıca *tecriyâni*[3] ve *yecrî*[4] fiilleri "hareket etmek, akmak", Hûd 11/41'deki *mecrâ* kelimesi ise "akış, hareket" anlamına gelmektedir.

3. Gemi

اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاۤءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى الْجَارِيَةِ "Şüphesiz, su kabardığı vakit sizi gemide biz taşıdık."[5] Buradaki *el-câriyeh* kelimesi ile Zâriyât 51/3'teki *el-câriyât* kelimesi akıp giden şey anlamında "gemi, gemiler"[6] anlamına gelmektedir.

4. Gezegen

فَلَا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ "Dönüp duranlara/sinenlere, devamlı hareket edip gizlenenlere/yani hareketi bu şekilde olan tüm gezegenlere yemin ediyorum."[7] Bu âyette geçen *el-cevâr* kelimesi ise "gezegen" anlamında kullanılmaktadır.

ج ز ى: C-Z-Y

CEZÂ/YECZÎ/CİZYE

ج ز ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 118 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Yûnus** 10/22.
2 **Bakara** 2/25.
3 **Rahmân** 55/50.
4 **Ra'd** 13/2; **Lokmân** 31/29; **Fâtır** 35/13; **Zümer** 39/5.
5 **Hâkka** 69/11. **Ğâşiye** 88/12.
6 Bu anlamda örnek kullanım için bk. **Şûrâ** 42/32; **Rahmân** 55/24.
7 **Tekvîr** 81/15-16.

1. Ödül vermek

وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا "(Allah) onlara, sabretmelerine karşılık cenneti ve hürriyeti ödül olarak verecektir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-z-y* kökünden kelimeler "ödül vermek"[2] anlamına gelmektedir.

2. Azap etmek

جَزَاءً وِفَاقًا "Yaptıklarının tam karşılığı bir azap olarak (onlara cehennem verilecektir)."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-z-y* kökünden kelimeler "azap etmek"[4] anlamına gelmektedir.

3. Karşılık vermek

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ "Öyle bir güne karşı duyarlı olun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-z-y* kökünden kelimeler "karşılık vermek"[6] demektir.

4. Cizye

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

---

1 **İnsân** 76/12.

2 "Ödül vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/191; **Âl-i 'Imrân** 3/136, 144, 145; **Mâide** 5/85; **En'âm** 6/84; **Tevbe** 9/121; **Yûnus** 10/4; **Yûsuf** 12/22, 88; **Nahl** 16/31, 96, 97; **Kehf** 18/88; **Tâhâ** 20/76; **Mü'minûn** 23/111; **Nûr** 24/38; **Furkân** 25/15, 75; **Kasas** 28/14, 25; **'Ankebût** 29/7; **Rûm** 30/45; **Secde** 32/17; **Ahzâb** 33/24; **Sebe'** 34/4, 37; **Sâffât** 37/80, 105, 110, 121, 131; **Zümer** 39/34, 35; **Ahkâf** 46/14; **Necm** 53/31; **Kamer** 54/14, 35; **Vâkı'a** 56/24; **İnsân** 76/9, 22; **Murselât** 77/44; **Nebe'** 78/36; **Beyyine** 98/8.

3 **Nebe'** 78/26.

4 "Azap etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/87; **Nisâ'** 4/93, 123; **Mâide** 5/29, 33, 38, 95; **En'âm** 6/93, 120, 138, 139, 146, 157, 160; **A'râf** 7/40-41, 147, 152, 180; **Tevbe** 9/26, 82, 95; **Yûnus** 10/13, 27, 52; **Yûsuf** 12/25, 74, 75; **İsrâ'** 17/63, 98; **Kehf** 18/106; **Tâhâ** 20/127; **Enbiyâ'** 21/29; **Neml** 27/90; **Kasas** 28/84; **Sebe'** 34/17, 33; **Fâtır** 35/36; **Sâffât** 37/39; **Mü'min** 40/40; **Fussılet** 41/27, 28; **Ahkâf** 46/20, 25; **Haşr** 59/17; **Tahrîm** 66/7; **Nebe'** 78/26.

5 **Bakara** 2/48.

6 "Karşılık vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/48, 85, 123; **İbrâhîm** 14/51; **Tâhâ** 20/15; **Lokmân** 31/33; **Yâsîn** 36/54; **Mü'min** 40/17; **Şûrâ** 42/40; **Câsiye** 45/14, 22, 28; **Tûr** 52/16; **Necm** 53/41; **Rahmân** 55/60; **Leyl** 92/19.

"Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."[1] Bu âyetteki *el-cizyeh* kelimesi "vergi" anlamında kullanılmaktadır.

ج ع ل : C-'A-L

CE'ALE/YEC'ALÜ/İC'AL/CA'L

ج ع ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 346 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaratmak

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ "Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlıkları var eden Allah'a hamdolsun."[2] Bu âyetteki *ce'ale* fiili "varetmek, yaratmak"[3] anlamına gelmektedir.

2. Görevlendirmek

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّٖى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلٖيفَةً "Bir zamanlar Rabbin meleklere; 'Ben yeryüzünde bir halife kılacağım' demişti."[4] Bu âyetteki *câ'ıl* kelimesi "görevlendirmek"[5] anlamına gelmektedir. Yani bu âyette sözü edilen durum, Hz. Âdem'in yaratılması değil, daha önce yaratılmış olan Hz. Âdem'in halifelikle görevlendirilmesidir. Nitekim يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلٖيفَةً فِى الْاَرْضِ "Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife (hükümdar) yaptık"[6] âyetinde de Hz. Dâvûd'un yaratılmasından değil, yaratıldıktan sonra "hükümdarlıkla görevlendirilmesi"nden söz edilmektedir.

---

1 **Tevbe** 9/29.

2 **En'âm** 6/1.

3 "Yaratmak" anlamında bazı kullanımlar için bk. **En'âm** 6/97; **A'râf** 7/189; **Yûnus** 10/5, 67; **Ra'd** 13/3; **Nahl** 16/72, 78; **Furkân** 25/10, 53, 61, 62; **Neml** 27/61; **Kasas** 28/71-73; **Rûm** 30/21; **Secde** 32/9; **Ahzâb** 33/4; **Yâsîn** 36/80; **Zümer** 39/6; **Fussılet** 41/10; **Şûrâ** 42/11; **Zuhruf** 43/10, 12; **Câsiye** 45/23; **Mülk** 67/15, 23; **Nûh** 71/16; **Kıyâmet** 75/39; ...

4 **Bakara** 2/30.

5 "Görevlendirmek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Mâide** 5/20, 48; **En'âm** 6/165; **A'râf** 7/69, 74; **Fâtır** 35/39; **Hadîd** 57/7; ...

6 **Sâd** 38/26.

3. Nitelendirmek

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ "Cinleri Allah'a ortak yaptılar. Hâlbuki onları da Allah yaratmıştı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-a-l* kökünden kelimeler "nitelendirmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

Kur'ân'da *c-'a-l* kökünden gelen kelimeler kullanıldıkları her âyette birbirine çok yakın anlamlar taşıdıkları için birkaç örnek vermeyi daha uygun gördük.

ج ل ب : C-L-B

ECLİB/CELÂBÎB

ج ل ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *eclib* kelimesi "kışkırtmak, yaygara yapmak, üzerine gitmek",[3] *celâbîb* kelimesi ise "dış örtü, elbise"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ج ل د : C-L-D

CELEDE/CELDE/CÜLÛD

ج ل د kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, *feclidû* emri "değnekle vurmak", *celdeh* kelimesi "değnek",[5] *cülûd* kelimesi ise "cilt, deri"[6] anlamına gelmektedir.

ج ل و : C-L-V

CELLÂ/YÜCELLÎ/TECELLÂ/CELÂ'

ج ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *cellâ*,[7] *yücellî*,[8] *tecellâ*[9] kalıplarında "görünmek, tecelli etmek", sadece Haşr 59/3'teki *el-celâ'* kelimesi ise "sürgün" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **En'âm** 6/100.
2 "Nitelendirmek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **En'âm** 6/136; **Yûnus** 10/59; **Nahl** 16/57, 62; **Zuhruf** 43/15, 19; ...
3 **İsrâ'** 17/64.
4 **Ahzâb** 33/59.
5 **Nûr** 24/2, 4.
6 "Cilt, deri" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/56; **Nahl** 16/80; **Hacc** 22/20; **Zümer** 39/23; **Fussılet** 41/20, 21, 22.
7 **Şems** 91/3; **Leyl** 92/2.
8 **A'râf** 7/187.
9 **A'râf** 7/143.

ج م ل : C-M-L

CEMÂL/CEMÎL/CİMÂLE/CEMEL/CÜMLE

ج م ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Güzellik

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ "Onlarda sizin için akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik vardır."[1]

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ "Artık (bana düşen), hakkıyla sabretmektir."[2] Bu âyetlerde olduğu gibi Kur'ân'da *cemâl* ve *cemîl* kelimeleri "güzellik"[3] anlamında kullanılmaktadır.

2. Halat

وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ "Onlar, halat (deve) iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir!"[4] Buradaki *el-cemel* kelimesi bu kıraate göre "deve", *el-cümmel* kıraatine göre ise "halat" anlamında kullanılmaktadır. Mürselât 77/33'teki *cimâleh* kelimesi de "halat" anlamına gelmektedir.

3. Topluca

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً "İnkâr edenler, 'Kur'an, ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?' dediler."[5] Burada geçen *cümleh* kelimesi "birden, topluca" anlamına gelmektedir.

ج ن ب : C-N-B

CENEBE/CENNEBE/CENB/CÂNİB

ج ن ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 33 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Nahl** 16/6.
2 **Yûsuf** 12/18, 83.
3 "Güzellik" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/85; **Ahzâb** 33/28, 49; **Me'âric** 70/5; **Müzzemmil** 73/10.
4 **A'râf** 7/40.
5 **Furkân** 25/32.

1. Uzak tutmak

وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ "Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"[1] Buradaki *vecnüb* emri "uzak tutmak", Leyl 92/17 ve A'lâ 87/11'de geçen *yücennebü* fiilleri ise "cehennemden uzak tutulmak" anlamına gelmektedir.

وَالْجَارِ الْجُنُبِ "Uzak komşuya (da iyilik yapın)."[2] Burada ve Kasas 28/11'deki *el-cünüb* kelimesi "uzak" demektir.

2. Kaçınmak

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَث۪يرًا مِنَ الظَّنِّ "Ey iman edenler! Zandan çok kaçının."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ictenebe/ictinâb* kelimesi "kaçınmak"[4] anlamına gelmektedir.

3. Yakın

وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ "Yakın arkadaşa (da iyilik edin)."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-cenb* kelimesi "yakın"[6] anlamına gelmektedir.

4. Yan taraf

اَلَّذ۪ينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ "Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-n-b* kökünden kelimeler vücudun "yan tarafı"[8] anlamında kullanılmaktadır.

5. Cünüp

وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا "Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın."[9] Buradaki ve Nisâ' 4/43'teki *cünüb* kelimesi "cünüp" demektir.

---

1 **İbrâhîm** 14/35.
2 **Nisâ'** 4/36.
3 **Hucürât** 49/12.
4 "Kaçınmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/31; **Mâide** 5/90; **Nahl** 16/36; **Hacc** 22/30; **Zümer** 39/17; **Şûrâ** 42/37; **Necm** 53/32.
5 **Nisâ'** 4/36.
6 **Zümer** 39/56.
7 **Âl-i 'İmrân** 3/191.
8 "Yan taraf" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/103; **Tevbe** 9/35; **Yûnus** 10/12; **İsrâ'** 17/83; Hacc 22/36; **Secde** 32/16; **Fussılet** 41/51.
9 **Mâide** 5/6.

6. Yön

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا "Mûsâ'ya Tûr'un sağ tarafından seslenmiştik ve onu (kendimize) yaklaştırmıştık."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-n-b* kökünden kelimeler "yön, taraf"[2] anlamına gelmektedir.

ج ن ح : C-N-H

CENEHA/CENÂH/ECNİHA/CÜNÂH

ج ن ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 34 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Meyletmek

وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan."[3] Bu âyetteki *cenehû* ve *fecnah* kelimeleri "meyletmek, yanaşmak" anlamına gelmektedir.

2. Kanat

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar."[4] Bu âyette geçen *cenâhey* kelimesi kuşun iki "kanadı" demektir.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُو۬لٖٓى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ "Gökleri ve yeri yoktan vareden; melekleri, ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamd olsun."[5] Bu âyetteki *ecnihah* kelimesi meleklerin "kanatları" anlamına gelmektedir.

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ "Onlara acıyarak, alçakgönüllülükle kanatlarını ger."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *cenâh* kelimesi mecâzî anlamda merhamet "kanadı"[7] gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **Meryem** 19/52.

2 "Yön, taraf" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/68; **Tâhâ** 20/80; **Kasas** 2/11, 29, 33, 46; **Sâffât** 37/8.

3 **Enfâl** 8/61.

4 **En'âm** 6/38.

5 **Fâtır** 35/1.

6 **İsrâ'** 17/24.

7 "Kanat" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/88; **Şu'arâ'** 26/215.

3. İnsanın koynu

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ "Elini koynuna sok."[1] Bu âyette geçen *cenâh* kelimesi "göğüs, koyun"[2] anlamına gelmektedir.

4. Günah

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا "Kim Beyt'i hacceder ya da umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *cünâh* kelimesi "günah, vebâl"[4] anlamına gelmektedir.

ج ن د : C-N-D

CÜND/CÜNÛD

ج ن د kökünden kelimeler Kur'ân'da 29 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. (Melek) askerler

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ "Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir."[5] Bu âyette geçen *cünûd* kelimesi melek "askerler" anlamına gelmektedir.

2. Ordu

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ "Biz (o yiğitten) sonra, şehir halkını (helâk etmek için) üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik ve (daha önce de) indirmiş değildik (buna hiç gerek yok)."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *cünd, cünûd* kelimeleri "ordu, asker, askerler"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 **Tâhâ** 20/22.

2 Benzer bir kullanım için bk. **Kasas** 28/32.

3 **Bakara** 2/158.

4 "Günah, vebâl" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/198, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 240, 282; **Nisâ'** 4/23, 24, 101, 102, 128; **Mâide** 5/93; **Nûr** 24/29, 58, 60, 61; **Ahzâb** 33/5, 51, 55; **Mümtehıne** 60/10.

5 **Müddessir** 74/31. Benzer örnek kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/26, 40.

6 **Yâsîn** 36/28.

7 "Ordu, asker" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/249, 250; **Yûnus** 10/90; **Meryem** 19/75; **Tâhâ** 20/78; **Neml** 27/17, 18, 37; **Kasas** 28/6, 8, 39, 40; **Ahzâb** 33/9; **Yâsîn** 36/75; **Sâffât** 37/173; **Sâd** 38/11; **Duhân** 44/24; **Feth** 48/4, 7; **Zâriyât** 51/40; **Mülk** 67/20; **Burûc** 85/17.

3. Taraftar

وَجُنُودُ اِبْلِيسَ اَجْمَعُونَ "İblîs'in bütün adamları da (oraya atılırlar)."[1] Bu âyette geçen *cünûd* kelimesi "İblis'in adamları, onu destekleyenler, onun taraftarları" anlamına gelmektedir.

ج ن ن : C-N-N

CENNE/CÂNN/MECNÛN

ج ن ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 201 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Örtmek

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبّ۪ي "Gece onu örttüğü zaman (İbrahim); 'Bu muymuş benim rabbim!' dedi."[2] Bu âyette geçen *cenne* fiili "örtmek" anlamına gelmektedir.

2. Yılan

وَاَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ "Âsânı at! Mûsâ (âsâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı."[3] Bu âyetteki *cânn* kelimesi, ince ve çevik olup hızla gözden kaybolduğu için "yılan"[4] anlamına gelmektedir.

3. Cin

وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ "Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık."[5] Bu âyetteki *el-cânn* kelimesi "cinler"[6] demektir. Kur'ân'da 22 yerde geçen *c-n-n* kökünden kelimeler "cin" anlamına gelmektedir. Ayrıca *el-cinneh* kelimesi de Kur'ân'da "cinler"[7] anlamında kullanılmaktadır.

4. Delilik

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ "Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında

---

1 **Şu'arâ'** 26/95.
2 **En'âm** 6/76.
3 **Neml** 27/10.
4 "Yılan" anlamında bir kullanım için bk. **Kasas** 2/31.
5 **Hıcr** 15/27.
6 "Cinler" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/100; **Rahmân** 55/15, 39, 56, 74.
7 **Hûd** 11/119; **Secde** 32/13; **Sâffât** 37/158; **Nâs** 114/6.

(Muhammed'de) delilik yoktur?"[1] Buradaki *cinneh* kelimesi aklın örtülmesi anlamında "delilik, cinnet getirmiş, cin çarpmış"[2] demektir.

5. Bahçe

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِى مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ "Andolsun, Sebe' kavmi için oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *cenneh, el-cenneh* kelimesi dünyadaki herhangi bir "bahçe"[4] anlamına gelmektedir.

اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَاْكُلُ مِنْهَا "Veya kendisine bir hazine verilmeli ya da içinden (zahmetsizce) yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?"[5] Buradaki *cenneh* kelimesi de müşriklerin, Hz. Peygamber'e mucize olarak verilmesini istedikleri "özel bahçe" anlamında kullanılmaktadır. "Bahçe"ye cennet denmesinin nedeni, üzerindeki yeşilliklerden dolayı zemininin örtülü oluşudur.

6. Kalkan

اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ "Onlar yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yolundan alıkoydular."[6] Burada ve Münâfikun 63/2'deki *cünneh* kalıbı, arkasına saklananı gizlediği ve koruduğu için "kalkan" anlamına gelmektedir.

7. Cenin

وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ "Siz annelerinizin karınlarında cenin olduğunuz sırada!"[7] Anne karnı, çocuğu saklayıp örttüğü için âyetteki *cenîn/ecinneh* kelimesi "örtülmüş, saklanmış, cenin" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **A'râf** 7/184.

2 "Delilik" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/6; **Mü'minûn** 23/25, 70; **Şu'arâ'** 26/27; **Sebe'** 34/8, 46; **Sâffât** 37/36; **Dühân** 44/14; **Zâriyât** 51/39, 52; **Tûr** 52/29; **Kamer** 54/9; **Kalem** 68/2, 51; **Tekvîr** 81/22.

3 Sebe 34/15.

4 "Dünyadaki bir bahçe" anlamındaki kullanımlar için bk. **Bakara** 2/35, 265, 266; **A'râf** 7/19, 22, 27; **İsrâ'** 17/91; **Kehf** 18/32-33, 35, 39, 40; **Tâhâ** 20/117, 121; **Sebe'** 34/16; **Necm** 53/15.

5 **Furkân** 25/8.

6 **Mücâdele** 58/16.

7 **Necm** 53/32.

8. Cennet

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ "Takvâ sahiplerine vaad olunan cennetin özelliği şöyledir:"[1] Bu âyette ve Kur'ân'da çok sayıda geçen *el-cenneh* kelimesinin yaygın anlamı âhirette müminlere vaad edilen "cennet" demektir. Bunun cennetân[2] kullanımı da vardır.

Hem dünyadaki bahçeler için, hem de âhirette müminlere vaad edilen cennet anlamında Kur'ân'da *cenneh, cennetân, cenneteyn, cennât* kelimeleri ortaklaşa kullanılmaktadır. Kalem 68/17'deki أَصْحَابَ الْجَنَّةِ *ashâbü'l-cenneh* ifadesi de "bahçesi olanlar, bahçe sahipleri" anlamındadır ve çoğunluk *eliflâm*sız olsa da buradaki cennet kelimesi eliflâmlıdır.

Cennetân kullanımında hem dünya bahçelerini hem de âhiretteki cennetleri ifade eden kelimelerde belirteç edatı olan *eliflâm* yoktur; yani üç örnek de nekradır, yani başlarında belirteç edatı yoktur.

Cenneteyn şeklindeki kullanımlarda ise âhiretteki cennetler anlamındaki kelimede *eliflâm* var,[3] dünya bahçeleri anlamındaki kullanımların ikisinde yok,[4] birinde vardır.[5]

Cennât kelimesi 12 âyette "dünyadaki bahçeler" anlamında ve başında *eliflâm* (ma'rifelik/belirteç takısı) olmaksızın nekra olarak kullanılmıştır.[6] Kur'ân'da 57 yerde ise "âhirette müminlere vaad edilen cennetler" anlamında hem *eliflâm*lı hem de *eliflâm*sız olarak kullanılmıştır.

Bu detayı vermemizin nedeni, Hz. Âdem'in, eşiyle beraber meskûn tutulup sonra çıkartıldıkları cennetin âhirette müminlerin gideceği cennet değil de dünyadaki bir bahçe olduğu gerçeğini vurgulamak isteğimizdir. Çünkü cennet ve cehennem henüz yaratılma-

---

1 Ra'd 13/35.
2 Rahmân 55/46, 62.
3 Rahmân 55/54.
4 Kehf 18/32; Sebe' 34/16.
5 Kehf 18/33.
6 "Dünyadaki bahçeler" anlamında örnekler için bk. En'âm 6/99, 141; Ra'd 13/4; Mü'minûn 23/19; Furkân 25/10; Şu'arâ' 26/57, 134, 147; Dühân 44/25; Kâf 50/9; Nûh 71/12; Nebe' 78/16.

mıştır; onların yaratılma ve faaliyete geçme zamanı âhiretteki sorgulanma sonrası dönemdir.[1] İddia edildiği gibi, bu kelimenin başında *eliflâm* olup olmaması çok belirgin bir fark oluşturmamakta, her iki anlam için de her iki kullanıma da şâhit olunmaktadır.

ج ه د : C-H-D

CEHD/CİHÂD

ج ه د kökünden kelimeler Kur'ân'da 41 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kur'ân'ı anlatmak

فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا "Kâfirlere boyun eğme ve Kur'ân ile onlara karşı büyük cihâd yap."[2] Bu âyetteki *câhid* ve *cihâd* kelimeleri, kâfirlere itaat etmemenin ardından onlara "Kur'ân'ı anlatmak" şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla buradaki maksat, Kur'ân'ı anlatmaktır ve bu da en büyük cihâddır.[3]

2. Fedakârlık yapmak

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ "Ama davamız uğruna üstün gayret gösterenleri, Bize varan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir."[4] Bu âyetteki *câhedû* fiili "fedakârlık yapmak" demektir.

Mekke döneminde indirilen, dolayısıyla Mekkî sûrelerde geçen bu ve benzer âyetlerdeki *cihâd* kelimesi, "Allah yolunda çalışmak, O'nun uğrunda çaba sarf etmek"[5] anlamında kullanılmıştır.

3. Zorlamak

وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ "Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi Bana ortak koşman için zorlarlarsa."[6]

---

1 Bu konuda bk. Mehmet Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyâmet-Âhiret Kavramı*, s. 591-607.

2 **Furkân** 25/52.

3 "Cihâd" kavramıyla ilgili olarak bk. Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 208; Vecdi Akyüz, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, İstanbul, 1988, s. 485; Ahmet Özel, "Cihâd md.", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 527.

4 **'Ankebût** 29/69.

5 "Çalışmak, fedakârlık yapmak" anlamında örnekler için bk. **Nahl** 16/110; **Hacc** 22/78. **'Ankebût** 29/6.

6 **'Ankebût** 29/8; **Lokmân** 31/15.

Kur'ân'da iki yerde geçen, inanmamış ana-babanın, çocuklarını Allah'a ortak koşmaları için zorlamalarından söz eden yerlerdeki *c-h-d* kökünden gelen *câhedâ* fiili, terim anlamında "zorlamak" anlamında kullanılmaktadır.

4. Bütün güç

اَلّٰذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِى الصَّدَقَاتِ وَالّٰذِينَ لَا يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ "Sadaka veren müminleri çekiştiren ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlarla alay edenler yok mu, Allah onlarla alay etmiştir ve onlar için elem verici bir azap vardır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-h-d* kökünden kelimeler "bütün güç, gücü yetmek"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

5. Savaş yapmak

يَٓا اَيُّهَا النَّبِىُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Ey peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihâd et; onlara sert davran; onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir gidiş yeridir o!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-h-d* kökünden kelimeler "fiilî savaş"[4] anlamında kullanılmaktadır.

İncelemeye çalıştığımız kelime nedeniyle "Kur'ân ve savaş" konusunda çok kısa bir hatırlatma yapmak gerekmektedir: Kur'ân'ın hiçbir yerinde saldırı savaşına olumlu bakılmamaktadır; savaş konusunda sadece savunmaya izin verildiği beyan edilmektedir.[5] Kur'ân'da savaşa izin veren âyetlerin hemen hemen tamamı, Medine döneminde indirilen sûrelerde yer almaktadır ve hepsinde saldırıya karşı savunmanın yapılması anlamı söz konusu edilmektedir. *Cihâd* kelimesinin "silahlı savaş" anlamını da içerdiğini belirtirken, Kur'ân'da savaş için aslında *kıtâl* ve *mukâtele* kelimelerinin kullanıldığını da özellikle hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

---

1 **Tevbe** 9/79.

2 "Bütün güç" anlamında örnekler için bk. **Mâide** 5/53; **En'âm** 6/109; **Nahl** 16/38; **Nûr** 24/53; **Fâtır** 35/42.

3 **Tevbe** 9/73; **Tahrîm** 66/9.

4 "Savaşmak" anlamında örnekler için bk. **Bakara** 2/218; **Âl-i 'İmrân** 3/142; **Nisâ'** 4/95; **Mâide** 5/35, 54; **Enfâl** 8/72, 74, 75; **Tevbe** 9/16, 19, 20, 24, 41, 44, 81, 86, 88; **Muhammed** 47/31; **Hucürât** 49/15; **Mümtehıne** 60/1; **Saff** 61/11.

5 **Bakara** 2/190, 191, 192, 193; **Nisâ'** 4/89-91; **Tevbe** 9/5; **Hacc** 22/39; **Mümtehıne** 60/8-9.

Unutulmamalıdır ki, *kıtâl*de adam öldürmek hedef iken, İslâm'da *cihâd*ın amacı insan öldürmek değil, insan kazanmaktır.

ج و ب : C-V-B

ECÂBE/YÜCÎBÜ/İSTECÂBE/İSTECÎBÛ/CÂBÛ

ج و ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 43 yerde geçmekte, 41 yerde "icabet etmek, karşılık vermek, kabul etmek, cevap vermek", Sebe' 34/13'teki *el-cevâb* kelimesi "gölet, çok büyük tekne", Fecr 89/9'daki *câbû* fiili ise "yontmak" anlamında kullanılmaktadır.

ج و ر : C-V-R

YÜCÂVİRU/YÜCÎRU/CÂR/CÂİR

ج و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Komşu olmak

ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا اِلَّا قَلِيلًا "Sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler."[1] Bu âyette geçen *yücâviru* fiili "yanında kalmak, komşu olmak", *câr* ve *mütecâvirât* kelimeleri ise "komşu, yakın"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Korumak

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ "Allah da sizin günahlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *c-v-r* kökünden kelimeler "koruma altına alınmayı istemek, korumak"[4] anlamına gelmektedir.

3. Eğri

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ "Yolun doğrusu Allah'ındır. Yolun eğrisi de vardır."[5] Burada geçen *câir* kelimesi "eğri" anlamına gelebileceği gibi, "yoldan sapan" anlamına da gelebilir.

---

1 **Ahzâb** 33/60.
2 "Komşu, yakın" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/36; **Enfâl** 8/48; **Ra'd** 13/4.
3 **Ahkâf** 46/31.
4 "Korumak" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/6; **Mü'minûn** 23/88; **Mülk** 67/28; **Cinn** 72/22.
5 **Nahl** 16/9.

ج و ز : C-V-Z

CÂVEZE/NETECÂVEZÜ

ج و ز kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmektedir. 4 yerde *câveze, câvezâ, câveznâ* kalıplarında denizden veya sudan "karşıya geçmek",[1] sadece Ahkâf 46/16'da *netecâvezü* şeklinde "vazgeçmek" anlamında kullanılmaktadır.

1 "Karşıya geçmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/249; **A'râf** 7/138; **Yûnus** 10/90; **Kehf** 18/62.

ح

ح ب ب: H-B-B

EHABBE/YUHIBBÜ/HABBE/EHABBE/HABB

ح ب ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 95 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sevmek

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ "Şunu iyi bilin ki, Allah kendisine yönelenleri de sever, temizlenenleri de sever."[1] Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da *habbebe,*[2] *ahbebte,*[3] *uhıbbü,*[4] *tuhıbbû,*[5] *tühıbbûne,*[6] *yuhbib,*[7] *yuhibbûne*[8] ve Kur'ân'da 42 yerde geçen *yuhıbbü* fiili "sevmek, sevdirmek, güzel göstermek" demektir. Bu arada *istehabbû, yestehıbbûne* fiilleri "sevip tercih etmek",[9] *hubb* "sevgi",[10] *ehabb* ism-i tafdîli "en sevgili, daha sevgili",[11] *ehıbbâ'* kelimesi "sevgililer"[12] ve *mehabbet* kalıbı ise "sevgi"[13] anlamına gelmektedir.

2. Tane

اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى "Şüphesiz ki Allah, tohumu ve çekirdeği

---

1 **Bakara** 2/222.
2 **Hucürât** 49/7.
3 **Kasas** 28/56; **Sâd** 38/32.
4 **En'âm** 6/76.
5 **Bakara** 2/216.
6 **Âl-i 'Imrân** 3/31, 92, 119, 152; **A'râf** 7/79; **Nûr** 24/22; **Saff** 61/13; **Kıyâmet** 75/20; **Fecr** 89/30.
7 **Âl-i 'Imrân** 3/31.
8 **Bakara** 2/165; **Âl-i 'Imrân** 3/119, 188; **Mâide** 5/54; **Tevbe** 9/108; **Nûr** 24/19; **Haşr** 59/9; **İnsân** 76/27.
9 **Tevbe** 9/23; **İbrâhîm** 14/3; **Nahl** 16/107; **Fussılet** 41/17.
10 **Bakara** 2/165, 177; **Âl-i 'Imrân** 3/14, **Yûsuf** 12/30; **Sâd** 38/32; **İnsân** 76/8; **Fecr** 89/20; **'Âdiyât** 100/8.
11 **Tevbe** 9/24; **Yûsuf** 12/8, 33.
12 **Mâide** 5/18.
13 **Tâhâ** 20/39.

çatlatandır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-b-b* kökünden kelimeler "tohum, çekirdek, tane"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

3. En küçük zerre

وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا "(Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adâlet terazisine) getiririz."[3] Bu ve benzer bir âyette geçen *habbe* kelimesi "en küçük zerre"[4] anlamına gelmektedir.

ح ب ر : H-B-R

YUHBERU/AHBÂR

ح ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *yuhberûne* ve *tuhberûne* kalıpları "sevindirilmek",[5] *ahbâr* kalıbı ise "hahamlar"[6] anlamına gelmektedir.

ح ب ل : H-B-L

HABL/HIBÂL

ح ب ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İp

وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ "Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek)."[7] Buradaki *habl* kelimesi, Ebû Leheb'in hanımının, boynunda hurma lifinden ip varken cehenneme atılması bağlamında geçmektedir.

قَالَ بَلْ اَلْقُوا فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى "(Mûsâ): 'Hayır, siz atın' dedi. Bir de baktı ki büyüleri sayesinde ipleri ve

1 **En'âm** 6/95.
2 "Tohum, tane" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/261; **En'âm** 6/59, 99; **Yâsîn** 36/33; **Kâf** 50/9; **Rahmân** 55/12; **Nebe'** 78/15; **'Abese** 80/27.
3 **Enbiyâ'** 21/47.
4 **Lokmân** 31/16.
5 **Rûm** 30/15; **Zuhruf** 43/70.
6 "Hahamlar" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/44, 63; **Tevbe** 9/31, 34.
7 **Tebbet** 111/4-5.

sopaları kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."[1] Burada ve Şu'arâ' 26/44'te geçen *hıbâl* kelimesi, "sihir yapmak için ortaya atılan ip" olarak kabul edilmelidir.

2. Kur'ân

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın."[2] Bu âyette geçen *hablüllâh* tamlaması Allah'ın ipi anlamında "Kur'ân"dır. Nitekim Hz. Peygamber de, "Kur'ân, Allah'ın ipidir"[3] buyurmuştur.

3. Damar

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ "Biz, ona şah damarından daha yakınız."[4] Bu âyetteki *habl* kelimesi "damar" demektir.

4. Verilen söz

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ "Onlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ipine ve insanların ipine sığınmadıkça kendilerine zillet vurulmuştur."[5] Bu âyette geçen "Allah'tan bir ip" ve "insanlardan bir ip" ifadelerindeki *habl* kelimesine "söz, ahd" manası verilmelidir.

ح ج ج : H-C-C

HACCE/HÂCCE/TÜHÂCCÛ/HUCCET/HICEC

ح ج ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 33 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hac yapmak

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ "Haccı ve umreyi Allah için tamam yapın."[6] *el-Hacc* kelimesi "ziyaret" anlamına geldiği için, "hac" da bel-

1 Tâhâ 20/66.
2 Âl-i 'İmrân 3/103.
3 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14.
4 Kâf 50/16.
5 Âl-i 'İmrân 3/112.
6 Bakara 2/196.

li yerleri belli zamanlarda belli giysiyle ziyaret etmek demektir.[1]

2. Tartışmak

هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ حَاجَجْتُمْ ف۪يمَا لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪يمَا لَيْسَ لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ "İşte siz böyle kimselersiniz! Hakkında bilgi sahibi olduğunuz konularda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konularda niçin tartışıyorsunuz?"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-c-c* kökünden kelimeler "tartışmak"[3] anlamına gelmektedir.

3. Delil

وَالَّذ۪ينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُج۪يبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ "Daveti kabul edildikten sonra, Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri Rabbleri katında boştur."[4] Bu âyette geçen *yuhâccûne* kelimesi fiil kalıbında "tartışmak", *hucceh* şeklinde isim kalıbında ise "delil"[5] manasında kullanılmaktadır.

4. Sene

قَالَ اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَن۪ي ثَمَانِيَ حِجَجٍ "Şuayb dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum."[6] *H-c-c* kökünden kelimeler, *hıcce*nin çoğulu olarak *hıcec* kalıbında kullanıldığında "seneler" manasına gelmektedir.

ح ج ر : H-C-R

HICR/HICÂRA

ح ج ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 "Hac, Hac yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/158, 189, 197; **Âl-i 'İmrân** 3/97; **Tevbe** 9/3, 19; **Hacc** 22/27.

2 **Âl-i 'İmrân** 3/66.

3 "Tartışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/76, 139, 258; **Âl-i 'İmrân** 3/20, 61, 65, 73; **En'âm** 6/80; **Fâtır** 35/47.

4 **Şûrâ** 42/16.

5 "Delil" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/150; **Nisâ'** 4/83, 165; **En'âm** 6/83, 149; **Şûrâ** 42/15; **Câsiye** 45/25.

6 **Kasas** 28/27.

1. Akıl

هَلْ فِى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِى حِجْرٍ "Bunda akıl sahipleri için bir yemin var değil mi?"[1] Bu âyetteki *hıcr* kelimesi, daha önceki âyetlerde "tan yerinin ağarması, on gece, çift, tek ve gitmekte olan gece"ye yemin edildikten sonra, bütün bu ifadelerin yemin anlamına geldiği hatırlatılmış ve akıl sahiplerinin de bu anlamı kavramaları kendilerinden istenmiştir.

2. Şehir adı

وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ "Andolsun, Hıcr halkı da peygamberleri yalandılar."[2] Bu âyette geçen *hıcr* kelimesi Hz. Sâlih'in kavminin yaşadığı şehrin özel ismidir.

3. Yasak

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا "Melekleri gördükleri gün, işte o gün suçlulara müjde yoktur ve (melekler); '(Size sevinmek) yasaktır, yasak' derler."[3] Burada geçen *h-c-r* kökünden kelimeler "yasak, haram, dokunulamaz" anlamlarına gelmektedir.

4. Engel

وَهُوَ الَّذِى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا "Allah, biri tatlı, susuzluk giderici; diğeri tuzlu, acı olan iki denizi salıvermiştir; aralarına da bir engel ve (birbirine karışma) yasağı (veya bir perde) koymuştur."[4] Buradaki *hıcr-ı mahcûr* ifadesi "engel, perde" anlamına gelmektedir ve bu manalar, söz konusu kullanımın mecâzî anlamlarını oluşturmaktadır.

5. Taş

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ "O halde yakıtı insanlar ve taş olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının."[5]

1 **Fecr 89/5.**
2 **Hıcr 15/80.**
3 **Furkân 25/22.** Benzer bir kullanım için bk. **En'âm 6/138.**
4 **Furkân 25/53.**
5 **Bakara 2/24.**

Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hıcârah* kelimesi "taş"[1] anlamına gelmektedir.

6. Oda

اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ "Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir."[2] Burada geçen *el-hucürât* kelimesi Nisâ' 4/23'teki *hucûr* kelimesi gibi "odalar, evler" anlamına gelmektedir.

ح د ث : H-D-S

HADDESE/HADS/HADÎS/MUHDES/AHÂDÎS

ح د ث kökünden kelimeler Kur'ân'da 36 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Anlatmak

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا "O gün (yeryüzü) bütün haberlerini anlatır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-d-s* kökünden kelimeler "haber vermek, anlatmak, açıklamak"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Yaratmak

لَا تَدْرِى لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا "Bilmezsin, belki Allah, onun arkasında yeni bir durum çıkarır."[5] Burada ve Tâhâ 20/113'te geçen *yuhdisü* fiili "ihdas etmek, meydana getirmek, yaratmak" anlamlarına gelmektedir.

3. Mesaj

اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ "Siz bu haberleri tuhaf mı buluyorsunuz?"[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hadîs* kelimesi "mesaj, Kur'ân, haber, söz"[7] demektir.

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِىَ "Allah sözün en güzelini, bir-

---

1 "Taş" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/60, 74; **A'râf** 7/160; **Enfâl** 8/32; **Hûd** 11/82; **Hıcr** 15/74; **İsrâ'** 17/50; **Zâriyât** 51/33; **Tahrîm** 66/6; **Fîl** 105/4.

2 **Hucürât** 49/4.

3 **Zilzâl** 99/4.

4 "Anlatmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/76; **Kehf** 18/70; **Duhâ** 93/11.

5 **Talâk** 65/1.

6 **Necm** 53/59.

7 "Kur'ân" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/78; **Kehf** 18/6; **Vâkı'a** 56/81; **Tûr** 52/34; **Kalem** 68/44.

birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi."[1] Buradaki *ahsenü'l-hadîs* tamlaması "sözün en güzeli" demektir. Kur'ân'da pek çok âyette geçen *hadîs, el-hadîs* kelimeleri "söz"[2] anlamına gelmektedir.

4. Olgu

وَهَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰى "Mûsâ'nın başından geçen olgulardan haberin var mı?"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-d-s* kökünden kelimeler "olay, olgu, olaylar"[4] manasına gelmektedir.

5. Sır

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه۪ حَد۪يثًا "Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti."[5] Buradaki *hadîs* kelimesi "gizli söz, sır" anlamına gelmektedir.

6. Efsane

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَٓاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَاد۪يثَ "Sonra biz peş peşe peygamberlerimizi gönderdik. Herhangi bir ümmete peygamberleri geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar; biz de onları birbiri ardından yok ettik, hepsini efsaneye çevirdik."[6] Burada ve Sebe' 34/19'da geçen *ehâdîs* kelimesi "efsane, ibret hikâyesi ve masal" gibi anlamlara gelmektedir.

7. Yeni

مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ "Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir öğüt gelse, onlar bunu hep alaya alarak dinlerler."[7] Buradaki ve Şu'arâ' 26/5'te geçen *muhdes* kelimesi "sonradan gelen, yeni" anlamına gelmektedir.

---

1 **Zümer** 39/23.
2 "Söz" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/42, 87, 140; **En'âm** 6/68; **A'râf** 7/185; **Yûsuf** 12/111; **Lokmân** 31/6; **Ahzâb** 33/53; **Câsiye** 45/6; **Murselât** 77/50.
3 **Tâhâ** 20/9.
4 "Olgu, olay" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/6, 21, 101; **Zâriyât** 51/24; **Nâzi'ât** 79/15; **Burûc** 85/17; **Gâşiye** 88/1.
5 **Tahrîm** 66/3.
6 **Mü'minûn** 23/44.
7 **Enbiyâ'** 21/2.

ح د د : H-D-D

HADD/HUDÛD/HADÎD

ح د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 25 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Karşı çıkmak

اَلَمْ يَعْلَمُوٓا اَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فٖيهَا ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظٖيمُ

"Bilmediler mi ki, kim Allah'a ve Rasûlüne karşı koyarsa, elbette onun için, içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu büyük rüsvaylıktır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hızy* kelimesi "düşmanlık etmek, karşı çıkmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Sınır

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا "Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-d-d* kökünden kelimeler "sınırlar, yasaklar, hükümler"[4] anlamına gelmektedir.

3. Keskin

فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ "Korku gidince, mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen **h-d-d** kökünden kelimeler "keskin, sivri"[6] anlamına gelmektedir.

4. Demir

اٰتُونٖي زُبَرَ الْحَدٖيدِ "Bana, demir kütleleri getirin."[7] Burada geçen *el-hadîd* kelimesi "demir" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da 58. sıradaki *hadîd* sûresi "demir" anlamına gelmektedir. Sebe' 34/10'da

---

1 **Tevbe** 9/63.
2 **Mücâdele** 58/5, 20, 22.
3 **Bakara** 2/187.
4 "Sınır, yasak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/229, 230; **Nisâ'** 4/13, 14; **Tevbe** 9/97, 112; **Mücâdele** 58/4; **Talâk** 65/1.
5 **Ahzâb** 33/19.
6 **Kâf** 50/22.
7 **Kehf** 18/96. Benzer anlamda kullanımlar için bk. **Hacc** 22/21; **Hadîd** 58/25.

geçen "Demiri ona yumuşattık" ifadesi, demirin Hz. Dâvûd'a yumuşatıldığından bahsetmektedir.

ح ذ ر : H-Z-R

YAHZERU/HIZR/HÂZİR

ح ذ ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sakınmak

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ "Münafıklar, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûrenin müminlere indirilmesinden sakınırlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-z-r* kökünden kelimeler "sakınmak, sakındırmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Önlem

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ "Ey iman edenler! Önleminizi alın."[3] Burada ve Nisâ' 4/102'de geçen *hızr* kelimesi "önlem, tedbir" anlamına gelmektedir.

3. Donanımlı

وَاِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ "Biz ise donanımlı bir topluluğuz."[4] Buradaki *hâzirûn* kelimesi "donanımlı, teşkilatlı, örgütlü" anlamına gelmektedir.

4. Korku

يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ "O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar."[5] Burada ve Bakara 2/243'te geçen *hazera* kelimesi "korku" anlamına gelmektedir. İsrâ' 17/57'deki *mahzûr* kelimesi ise "korkunç" demektir.

---

1 **Tevbe** 9/64.

2 "Sakınmak, sakındırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/235; **Âl-i 'İmrân** 3/28, 30; **Mâide** 5/41, 49, 92; **Tevbe** 9/64, 122; **Nûr** 24/63; **Kasas** 28/6; **Zümer** 39/9; **Munâfikûn** 63/4; **Teğâbun** 64/14.

3 **Nisâ'** 4/71.

4 **Şu'arâ'** 26/56.

5 **Bakara** 2/19.

ح ر ب : H-R-B

HARB/MIHRÂB

ح ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Savaş açmak

وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ "Başından beri Allah'a ve O'nun Peygamber'ine karşı savaşmış olan adamı beklemek için (bir mescid kuranlar)."[1] Bu âyette geçen *hârabe/yuhâribü* fiilleri "savaşmak"[2] anlamına gelmektedir. Bu kelimenin *harb* şeklindeki kalıbı ise "savaş" demektir.

2. Mabed

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا "Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulurdu."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-mıhrâb* kelimeleri "mabed"[4] anlamına gelmektedir.

3. Kale

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ "Cinler, Süleyman'a kalelerden ne dilerse yaparlardı."[5] Bu âyette geçen *mehârîb* kelimesi "kaleler" manasına gelmektedir.

ح ر ث : H-R-S

TAHRUSÜ/HARS

ح ر ث kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tarla

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ "Toprağa ektiğiniz tohumu hiç düşündünüz mü?"[6] Buradaki *tahrusûne* fiili "tarlaya tohum ekmek" anlamına

---

1 **Tevbe** 9/107.

2 "Savaş açmak, savaş" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/279; **Mâide** 5/33, 64; **Enfâl** 8/57; **Muhammed** 47/4.

3 **Âl-i 'Imrân** 3/37.

4 "Mabet" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/39; **Meryem** 19/11; **Sâd** 38/21.

5 **Sebe'** 34/13.

6 **Vâkı'a** 56/63.

gelmektedir. Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-r-s* kökünden kelimeler "tarla, ekin"[1] anlamında kullanılmaktadır.

2. Nesil kaynağı

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ "Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın."[2] Bu âyettte geçen *hars* kelimesi, kadınların dünyaya çocuk getirmede bir vasıta oldukları için "nesil kaynağı" oldukları anlamını içermketedir. Dolayısıyla bu âyetteki hars kelimesi, mecâzî anlamda anlaşılmalıdır.

3. Sevap

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا "Kim âhiret ekinini (sevap) istiyorsa onun ekinini arttırırız; kim de dünya ekinini (mal, mülk) istiyorsa ona da dünyadan bir şey veririz."[3] Bu âyette geçen *hars* kelimesi âhiretle ilgili olduğu için "sevap", dünya ile ilgili olduğunda ise "dünya malı" anlamına gelmektedir.

ح ر ج : H-R-C

HARAC

ح ر ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sıkıntı

وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ "(Allah) kimi sapıklıkta bırakırsa onun göğsünü, (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi sıkıntılı ve tıkanık yapar."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *harac* kelimeleri "sıkıntı, güçlük, darlık"[5] anlamına gelmektedir.

2. Günah

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ

---

1 "Tarla, ekin" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/71, 205; **Âl-i 'İmrân** 3/14, 117; **En'âm** 6/136, 138; **Enbiyâ'** 21/78; **Kalem** 68/22.

2 **Bakara** 2/223.

3 **Şûrâ** 42/20.

4 **En'âm** 6/125.

5 "Sıkıntı" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/65; **Mâide** 5/6; **Hacc** 22/78; **Nûr** 24/61.

"Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, Allah ve Elçisi için öğüt verdikleri takdirde bir günah yoktur."[1] Buradaki *harac* kelimesi "günah" anlamına gelmektedir.

3. Şüphe

كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ "(Bu), kendisiyle insanları uyarman, insanlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın!"[2] Bu âyette geçen *harac* kelimesi "şüphe" manasına gelmektedir.

4. Sorumluluk

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ "Allah'ın, kendisine helâl kıldığı şeyde Peygamber'e herhangi bir sorumluluk yoktur."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *harac* kelimesi "sorumluluk"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ح ر ر : H-R-R

TAHRÎR/HARR/HARÎR

ح ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Azad etmek

اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ "Veya köle azad etmektir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tahrîr* kelimesi "serbest bırakmak, azad etmek"[6] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. Hür

اِذْ قَالَتِ امْرَاَةُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا "İmrân'ın eşi şöyle demişti: Rabbim! Karnımdakini hür olarak sırf sana adadım."[7] Buradaki *muharrar* kelimesi "hür" erkek çocuk, Bakara

1 **Tevbe** 9/91.
2 **A'râf** 7/2.
3 **Ahzâb** 33/38.
4 "Sorumluluk" anlamında kullanımlar için bk. **Ahzâb** 33/37, 50; **Feth** 48/17.
5 **Mâide** 5/89.
6 "Azad etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/92, 93; **Mâide** 5/89; **Mücâdele** 58/3.
7 **Âl-i 'İmrân** 3/35.

2/178'deki *hurr* kelimeleri ise "hür" insan anlamına gelmektedir.

3. Sıcaklık

وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِى الْحَرِّ "Bu sıcakta sefere çıkmayın, dediler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-harr* ve *harûr* kelimeleri "sıcaklık, aşırı sıcak"[2] anlamına gelmektedir.

4. İpek

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ "Orada giyecekleri ise ipektir."[3] Burada ve Fâtır 35/33'te geçen *harîr* kelimesi "ipek" anlamına gelmektedir.

5. Hürriyet

وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا "Sabretmelerine karşılık onlara cennet ve hürriyet lütfeder."[4] Bu âyetteki *harîr* kelimesi, İnsân 76/4'te sözü edilen kâfirler için hazırlanmış zincirler, kelepçeler ve ateş azabının zıddı olarak müminlere vaad edilen cennetteki sınırsız "hürriyet" anlamına gelmektedir.

ح ر ف : H-R-F

YÜHARRİFU/MÜTEHARRİF/HARF

ح ر ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Değiştirmek

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ "Yahudilerin bir kısmı, kelimelerin yerlerini değiştirirler."[5] Bu âyette geçen *yuharrifûne* fiili kelimesi "değiştirmek"[6] anlamına gelmektedir

2. Bozmak

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ

1 **Tevbe** 9/81.
2 "Sıcaklık" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/81; **Fâtır** 35/21.
3 **Hacc** 22/23.
4 **İnsân** 76/12.
5 **Nisâ'** 4/46.
6 "Değiştirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/13, 41.

مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ "Şimdi onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysaki onlardan bir grup, Allah'ın kelamını dinlerler, iyice anladıktan sonra bile bile onu bozarlar."[1] Burada geçen *yuharrifû* fiili, Yahudilerin, ilâhî kelam için yaptıkları bir işlemi beyan etmekte ve "bozmak" anlamına gelmektedir.

3. Tuzak kurmak

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Kim o gün, savaşmak için bir tuzak ya da diğer bir gruba ulaşıp mevzilenmek gibi durumlar hariç, onlara arkasını dönerse, kesinlikle Allah'ın gazabına uğramıştır. Onun yurdu cehennemdir. Orası ne kötü yerdir!"[2] Bu âyette geçen *müteharrif* kelimesi "tuzak kurmak" anlamında kullanılmaktadır.

4. Sınır

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ "İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden, sınırda kulluk eder."[3] Burada geçen *harf* kelimesi "sınır, kenar, taraf" gibi anlamlara gelmektedir.

ح ر م : H-R-M

HARRAME/HARÂM

ح ر م kökünden kelimeler Kur'ân'da 83 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Haram kılmak

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ "Annelerinizle evlenmek size haram kılınmıştır."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-r-m* kökünden kelimeler "haram kılmak, yasaklamak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Bakara** 2/75.

2 **Enfâl** 8/16.

3 **Hacc** 22/11.

4 **Nisâ'** 4/23.

5 "Haram kılmak, yasaklamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/85, 173, 275; **Âl-i 'İmrân** 3/50, 93; **Nisâ'** 4/23, 160; **Mâide** 5/3, 26, 72, 87; **En'âm** 6/119, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151; **A'râf** 7/32, 33, 157; **Tevbe** 9/29, 37; **Yûnus** 10/59; **Nahl** 16/35, 115, 116, 118; **İsrâ'** 17/33; **Enbiyâ'** 21/95; **Furkân** 25/68; **Tahrîm** 66/1.

فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ "Haram aylar çıkınca."[1] Burada ve Tevbe 9/36'da geçen *h-r-m* kökünden kelimeler "yasak" anlamına gelmekte, bu da özel olarak Arapların o dönemde hayatlarında bulunan ve içinde savaş yapmadıkları dört özel ay anlamında "haram aylar"ı ifade etmektedir.

Bakara 2/194 ve Hacc 22/30'daki *hurumât* kelimesi ise "yasaklar" anlamına gelmektedir.

2. Sevdirmemek

وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ "Biz zaten daha önceden Mûsâ'ya, süt anaları emmesini sevdirmemiştik."[2] Bu âyetteki *harramnâ* fiili, dinî bir yasak olarak "haram kılmak" anlamına gelmemektedir. Çünkü muhatap bir çocuktur. O yüzden söz konusu kelime "sevdirmemek, tabiatına uygun yapmamak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

3. Saygın kılmak

اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذٖى حَرَّمَهَا "(De ki:) Ben, sadece saygın yaptığı bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine kulluk etmekle emrolundum."[4] Buradaki *harrame* fiili, "muhterem yapmak, saygıdeğer kılmak" gibi anlamlara gelmektedir. Tıpkı Kur'ân'daki *el-mescidü'l-harâm,*[5] *el-meş'aru'l-harâm,*[6] *eş-şehru'l-harâm,*[7] *el-beytü'l-harâm*[8] ifadelerinde kullanılan ve "saygıdeğer"[9] anlamını veren *el-harâm* kelimeleri gibi "saygınlık" anlamı vermektedir.

4. Engellemek

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفٖيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرٖينَ "Cehennemlikler cennetliklere şöyle

1 **Tevbe** 9/5.
2 **Kasas** 28/12.
3 Benzer bir kullanım için bk. **Nûr** 24/3.
4 **Neml** 27/91.
5 "Saygın" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/144, 149, 150, 191, 196, 217, **Mâide** 5/2; **Enfâl** 8/34; **Tevbe** 9/7, 19, 28; **İsrâ'** 17/1; **Hacc** 22/25; **Feth** 48/25, 27.
6 **Bakara** 2/198.
7 **Bakara** 2/194, 217; **Mâide** 5/2, 97.
8 **Mâide** 5/2, 97.
9 Benzer bir kullanım için bk. **İbrâhîm** 14/37.

derler: Su veya Allah'ın size verdiği rızıklardan biraz da bize akıtın/verin. Bunun üzerine cennetlikler kendilerine derler ki: Allah bunları kâfirlere/nankörlere haram kılmıştır."[1] Buradaki *harrame* fiili de dinî anlamda "haram kılmak" değildir; çünkü âhirette böyle kavramlar bu içerikte olamaz. Orada teklif, sorumluluk, imtihan yoktur. Âyette kastedilen husus bu işin imkânsızlığıdır; yani Yüce Allah onlara orada istediklerinin kendilerine ulaşmasını imkânsızlaştırmış olacaktır; dolayısıyla âyetteki harrame fiili "engellemek" anlamına gelmektedir.

5. Dokunulmaz

أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا "Onları güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke'ye) yerleştiren de biz değil miydik?"[2] Burada ve 'Ankebût 29/67'de geçen *haram* kelimesi, *âmin* kelimesiyle birlikte kullanıldığı için "dokunulmaz" anlamına gelmektedir.

Bakara 2/194'teki *hurumât* kelimesi de "dokunulmazlar" anlamına gelmektedir.

6. İhramlı olmak

اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ "İhramlı iken avlanmayı helâl saymamak üzere (aşağıda) size okunacaklar dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı."[3] Burada ve Mâide 5/95, 96'da geçen *hurum* kelimesi "ihramda bulunmak" anlamına gelmektedir.

7. Mahrum kalmış

وَالَّذِينَ فِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ "Mallarında, sâile (açıktan isteyene) ve mahrûma (isteyemeyen kişilere vermek için) belli bir hak vardır."[4] Burada ve Zâriyât 51/19'da geçen *el-mahrûm* kelimesi "mahrum kalmış, isteyemeyen" anlamına gelmektedir.

---

1 A'râf 7/50.
2 Kasas 28/57.
3 Mâide 5/1.
4 Me'âric 70/25.

8. Cezalandırılmak

فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ اِنَّا لَمُغْرَمُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ "Zarardayız, borçlandık; dahası biz mahrum bırakıldık! diyerek şaşırır kalırdınız."[1] Burada ve Kalem 68/27. âyette geçen *mahrûmûn* kelimesi "mahrum bırakılmak, cezalandırılmak" gibi anlamlara gelmektedir.

ح ز ب: H-Z-B

HIZB/HIZBEYN/AHZÂB

ح ز ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte, *hızb/hızbeyn/ahzâb* kelimeleri bazı âyetlerde "grup, gruplar",[2] bazı âyetlerde ise "taraftar"[3] anlamına gelmektedir.

ح س ب : H-S-B

HASİBE/HISÂB/HÜSBÂN

ح س ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 109 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zannetmek

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ "(Ey müminler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"[4] Burada ve Kur'ân'da *h-s-b* kökünden gelen bütün fiiller, -aşağıdaki maddelerde zikrettiğimiz kullanımlar hariç- "zannetmek" anlamına gelmektedir.

2. Hesaba çekmek

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا "Rabbinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azmış

1 **Vâkı'a** 56/65-67.

2 "Grup, gruplar" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/56; **Hûd** 11/17; **Ra'd** 13/36; **Kehf** 18/12; **Meryem** 19/37; **Mü'minûn** 23/53; **Rûm** 30/32; **Ahzâb** 33/20, 22; **Sâd** 38/11, 13; **Mü'min** 40/5, 30; **Zuhruf** 43/65.

3 "Taraftar" anlamında kullanımlar için bk. **Fâtır** 35/6; **Mücâdele** 58/19; 22.

4 **Bakara** 2/214.

nice memleketler vardır ki, biz onları (ahâlisini) çetin bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş azaba çarptırmışızdır."[1] Burada geçen *hâsebe* fiili "hesaba çekmek, hesaba çekilmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

Ayrıca Kur'ân'daki bütün *hısâb, el-hısâb* kelimeleri "hesap" anlamına gelmektedir.

فَأَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا "Allah (O'nun azabı), onlara hesap etmedikleri yerden geliverdi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yahtesibû* fiili "hesaba katmak"[4] anlamında kullanılmaktadır.

3. Yetmek

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ "Allah bize yeter. O, ne güzel vekîldir!"[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hasb* kelimesi "yetmek"[6] anlamındadır.

4. Ölçü

وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا "O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır."[7] Burada geçen *hüsbân* kelimesi "hesap ölçüsü, ölçü"[8] anlamında kullanılmaktadır.

5. Afet

فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَتُصْبِحَ صَع۪يدًا زَلَقًا "Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de, bağ kupkuru bir toprak haline gelir."[9] Buradaki *hüsbân* kelimesi ise azap nedeni olan "afet, belâ" anlamına gelmektedir.

---

1 **Talâk** 65/8.

2 "Hesaba çekmek, hesaba çekilmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/284; **Nisâ'** 4/6, 86; **En'âm** 6/62; **İsrâ'** 17/14; **Enbiyâ'** 21/47; **Ahzâb** 33/39; **İnşikâk** 84/7, 8.

3 **Haşr** 59/2.

4 "Hesap etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Zümer** 39/47; **Talâk** 65/3.

5 **Âl-i 'İmrân** 3/173.

6 "Yetmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/206; **Mâide** 5/104; **Enfâl** 8/62, 64; **Tevbe** 9/59, 68, 129; **Zümer** 39/38; **Mücâdele** 58/8; **Talâk** 65/3.

7 **En'âm** 6/96.

8 "Ölçü" anlamında bir kullanım için bk. **Rahmân** 55/5.

9 **Kehf** 18/40.

ح س س : H-S-S

HASS/EHASS/TEHASSÜS

ح س س kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Öldürmek

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهِ "Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah size olan vaadini yerine getirmiştir."[1] Burada geçen *tehussûne* fiili "öldürmek, yok etmek, kökünü kazımak" anlamlarında kullanılmaktadır.

2. Araştırmak

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ "Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın."[2] Bu âyette geçen *tehassesû* kelimesi emir kalıbında yer almaktadır ve "araştırmak" anlamına gelmektedir.

3. Uğultu

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا "Bunlar cehennemin uğultusunu duymazlar."[3] Bu âyette geçen *hasîs* kelimesi "uğultu" anlamına gelmektedir.

4. Hissetmek

هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ "Onlardan herhangi birinin varlığını hissediyor musun?"[4] Buradaki *tühıssü* fiili "hissetmek, duymak"[5] anlamına gelmektedir ve kabirdeki geçmiş nesillerden veya helâk edilenlerden herhangi bir şey hissedilemeyeceğini ifade etmektedir.

ح س ن : H-S-N

HÜSNÂ/HASENE

ح س ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 194 yerde geçmektedir. Bu kökten gelen *husnâ, el-husnâ, haseneh, el-haseneh* kelimele-

1 **Âl-i 'İmrân 3/152.**
2 **Yûsuf 12/87.**
3 **Enbiyâ' 21/102.**
4 **Meryem 19/98.**
5 "Hissetmek, duymak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân 3/52; Enbiyâ' 21/12.**

ri "insanın nefsinde, bedeninde ve muhatap olduğu durumlarda kendisini mutlu eden her türlü nimete" denmekte, "iyilik, hayır ve ma'rûf" anlamında her şeyi içermektedir. Bu çerçevede belki birer tefsir olarak kabul edilebilecek şekilde bu kökten gelen kelimelere "cennet, hayır, kelime-i tevhîd, zafer, ganimet, tevhîd, yağmur, bolluk, afiyet, huzur, bağışlama, güzel söz, bir çeşit hayır" gibi anlamlar verilebilir. Ancak bütün bunlar *ḥ-s-n* kökünden gelen kelimelerin farklı anlamlarını değil, onların bağlama ve müfessire göre değişen yaklaşımları oluşturmaktadır. Bu nedenle, ihtimalleri farklı anlamlar olarak ele almanın bu kitabın hazırlanış amacına uygun olmayacağı kanaatindeyiz.

ح ش ر : H-Ş-R

HAŞERA/YAHŞÜRU/HAŞR

ح ش ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 43 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Toplamak

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا "Rahmân'a saygılı olanları grup halinde (O'nun) huzurunda toplayacağımız gün."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ḥ-ş-r* kökünden kelimeler çeşitli nedenlerle "toplanmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Diriltmek

وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرٖى فَاِنَّ لَهُ مَعٖيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى "Ama kim ki beni anmaktan yüz çevirirse, bilsin ki, onun dar bir hayat alanı olacaktır ve kıyâmet günü onu kör olarak dirilteceğiz."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ḥ-ş-r* kökünden ke-

---

1 **Meryem** 19/85.

2 "Toplamak, toplanmak" anlamında örnekler için bk. **Bakara** 2/203; **Âl-i 'İmrân** 3/158; **Nisâ'** 4/172; **Mâide** 5/96; **En'âm** 6/22, 38, 72, 111, 128; **A'râf** 7/111; **Enfâl** 8/24; **Yûnus** 10/28, 45; **Hıcr** 15/25; **Meryem** 19/68; **Mü'minûn** 23/79; **Furkân** 25/17; **Şu'arâ'** 26/36, 53; **Neml** 27/17, 83; **Sebe'** 34/40; **Sâffât** 37/22; **Sâd** 38/19; **Fussılet** 41/19; **Ahkâf** 46/6; **Mücâdele** 58/9; **Haşr** 59/2; **Mülk** 67/24; **Nâzi'ât** 79/23; **Tekvîr** 81/5.

3 **Tâhâ** 20/124.

limeler "kaldırmak, diriltmek"[1] anlamında kullanılmaktadır.

3. Sürüklenmek

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَ "İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ḥ-ş-r* kökünden kelimeler "sürüklenmek"[3] anlamına gelmektedir.

ح ص ر : H-S-R

HASIRA/UHSIRA/HASÛR

ح ص ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dolaşmak

لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطٖيعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ "(Yapacağınız hayırlar,) kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun."[4] Bu âyette geçen *uhsırû* fiili, hayatın Allah yoluna adanması, rızık temini için çalışamayacak duruma gelmek, "dolaşamamak" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Kuşatmak

وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ "Onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin."[5] Burada geçen *uhsurû* emri, düşman ordularını "kuşatmak", İsrâ' 17/8'deki *hasîr* kelimesi ise hakikati inkâr edenleri cehennemin "kuşatması" demektir.

3. Alıkoymak

فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ "Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin."[6] Bu âyetteki *uhsırtüm* fiili,

---

1 "Kaldırmak, diriltmek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/51; **Tâhâ** 20/125; **Kehf** 18/47; **Kâf** 50/44.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/12.
3 "Sürüklenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Enfâl** 8/36; **İsrâ'** 17/97; **Tâhâ** 20/102; **Furkân** 25/34.
4 **Bakara** 2/273.
5 **Tevbe** 9/5.
6 **Bakara** 2/196.

ibâdetten "alıkonulmak, kısıtlanmak" gibi anlamlara gelmektedir.

4. Korku sarması

حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ "Kalplerini korku sardı."[1] Burada geçen *hasırat* fiili, kalpleri "korku sarması" anlamına gelmektedir.

5. İffetli

اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

"Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."[2] Bu âyette geçen *hasûr* kelimesi, Hz. Yahya'nın sıfatı olarak geçmekte ve "iffetli, temiz ve günâhsız" anlamlarına gelmektedir.

ح ص ن : H-S-N

AHSANE/MUHSANÂT/HUSÛN

ح ص ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Korumak

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا "İmrân kızı Meryem'i de (örnek verdi). O, ırzını korumuştu; Biz de ona ruhumuzdan üflemiştik."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ahsane/ahsanet* fiilleri "korumak"[4] anlamına gelmektedir.

Ayrıca Haşr 59/14'te geçen *muhassaneh* kelimesi "korunmuş" anlamında kullanılmaktadır.

2. Evlenmek

فَاِذَا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır)."[5] Burada geçen *uhsınne* fiili "evlenmek" demektir.

---

1 **Nisâ'** 5/90.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/39.
3 **Tahrîm** 66/12.
4 "Korumak" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/80, 91; **Nûr** 24/33.
5 **Nisâ'** 4/25.

3. Biriktirmek

ثُمَّ يَأْتِى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ "Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir."[1] Bu âyette geçen *tuhsınûne* fiili "saklamak, biriktirmek" anlamını vermektedir.

4. Hür kadın

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ "(Savaşta esir olarak) ellerinize geçen (câriyeler) müstesna, evli kadınlar(la evlenmeniz) de haramdır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-s-n* kökünden kelimeler "hür kadın"[3] anlamına gelmektedir.

5. Kale

وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ "Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı."[4] Buradaki *husûn* kelimesi "kaleler" anlamına gelmektedir.

ح ط م: H-T-M

YAHTIMÜ/HUTÂM/HUTAME

ح ط م kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ezmek

لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ "Süleyman ve ordusu, farkına varmadan sizi ezmesin!"[5] Bu âyette geçen *yahtımenne* fiili "ezmek" demektir.

2. Kırıntı

ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا "Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar."[6] Bu ve

1 **Yûsuf** 12/48.
2 **Nisâ'** 4/24.
3 "Evli, hür kadınlar" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/24, 25; **Mâide** 5/5; **Nûr** 24/4, 23.
4 **Haşr** 59/2.
5 **Neml** 27/18.
6 **Zümer** 39/21.

benzer âyetlerde geçen *hutâm* kelimesi "çer çöp, kırıntı"[1] anlamına gelmektedir.

3. Cehennemin bir adı

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ "Hayır! Hayır, muhakkak ki o kişi Hutame'ye atılacaktır. Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki! (Onun ne olduğunu sen nereden bilebilirsin ki!)"[2] Bu âyetteki *el-hutameh* kelimeleri "her şeyi kırıp geçiren cehennem" anlamında kullanılmaktadır.

ح ف ظ : H-F-Z

HIFZ/MUHAFAZA/HÂFIZ/HAFÎZ

ح ف ظ kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmektedir. *H-f-z* kökünden gelen kelimelere müfessirlerimiz tarafından bazı âyetlerde bağlam gereği "iffeti korumak, sadık olmak, devam etmek, elde bulundurmak, dikkat etmek, gözetmek, akılda tutmak, bekçi, bekçilik yapmak" gibi anlamlar verilmektedir. Ancak kolayca anlaşılabileceği gibi bunların hepsinde "korumak" anlamı vardır. Bu nedenle, tıpkı *h-s-n* kökünden gelen kelimelerde olduğu gibi, burada da farklı anlamlardan değil, sadece birer tefsirden söz edilebileceği için ayrıntılı olarak bunları incelemeye gerek görmemekteyiz.

ح ف ي : H-F-Y

YÜHFÎ/HAFÎYY

ح ف ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zorlamak

اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ "Eğer onları (tamamını) isteseydi ve sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı."[3] Burada geçen *yuhfi* fiili "zorlamak" anlamına gelmektedir.

---

1 "Kırıntı" anlamında kullanımlar için bk. **Vâkı'a** 56/65; **Hadîd** 57/20.
2 **Hümeze** 104/4, 5.
3 **Muhammed** 47/37.

2. Bilmek

يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِىٌّ عَنْهَا "Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar."[1] Burada geçen *hafiyy* kelimesi "bilmek" anlamındadır.

3. Şefkatli

اِنَّهُ كَانَ بِى حَفِيًّا "Çünkü O, bana karşı çok lütûfkârdır (şefkatlidir)."[2] Burada geçen *hafiyy* kelimesi ise Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "şefkatli, lutüfkâr" anlamına gelmektedir.

ح ق ق: H-K-K

HAKKA/EHAKKU/HAKK

ح ق ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 287 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gerekli olmak

اُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ ف۪ٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ "İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hakka* fiili "gerekli olmak"[4] anlamına gelmektedir.

2. İşlemek

فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذ۪ينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَٓا اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ "Bu şâhitlerin (sonradan yalan söyleyerek) bir günah kazandıkları anlaşılırsa, (şâhitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve 'Andolsun ki bizim şâhitliğimiz onların şâhitliğinden daha gerçektir ve biz (kimsenin hakkına) tecavüz etmedik, aksi takdirde biz, elbette zâlimlerden

1 A'râf 7/187.
2 Meryem 19/47.
3 Ahkâf 46/18.
4 "Gerekli olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/180, 236, 241; **A'râf** 7/30; **Enfâl** 8/7, 8; **Yûnus** 10/33, 82, 96; **Nahl** 16/36; **İsrâ'** 17/16; **Hacc** 22/18; **Kasas** 28/63; **Secde** 32/13; **Yâsîn** 36/7, 70; **Sâffât** 37/31; **Sâd** 38/14; **Zümer** 39/19, 71; **Mü'min** 40/6; **Fussılet** 41/25; **Şûrâ** 42/24; **Kâf** 50/14.

oluruz' diye Allah'a yemin ederler."[1] Bu âyette geçen ilk *istehakkâ* fiili "işlemek, yapmak, kazanmak" anlamına gelirken, ikincisi ise "daha layık olmak" anlamına gelmektedir.

3. Boyun eğdirmek

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ "Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman."[2] Burada ve İnşikâk 84/5'te geçen *hukkat* edilgen fiili "boyun eğdirilmek, yaratılışına uygun hareket ettirilmek" anlamlarına gelmektedir.

4. Gerçekleştirmek

وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِه۪ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِر۪ينَۙ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَۚ "Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureyş ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu. Bu, günahkârlar istemese de hakkı gerçekleştirmek ve bâtılı ortadan kaldırmak içindi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yühıkka* fiilleri "gerçekleştirmek"[4] demektir.

5. Hak, hakikat

فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَٓا اُو۫تِيَ مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى "Fakat onlara katımızdan hak gelince, 'Mûsâ'ya verilenin eşi buna da verilmeli değil miydi?' dediler."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-k-k* kökünden kelimeler "Kur'ân"[6] anlamında kullanılmaktadır.

وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ "De ki: Hak geldi bâtıl yok oldu."[7] Bu âyette geçen *el-hakk* kelimesi konu gereği "İslâm"dır.

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin."[8] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hakk, el-hakk* kelimeleri "hak, hakikat, gerçek"[9] anlamında kul-

---

1 **Mâide** 5/107.
2 **İnşikâk** 84/2.
3 **Enfâl** 8/7, 8.
4 "Gerçekleştirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/82; **Şûrâ** 42/24.
5 **Kasas** 28/48.
6 "Kur'ân" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/5; **Zuhruf** 43/30.
7 **İsrâ'** 17/81.
8 **Bakara** 2/42.
9 "Hak ve hakikat" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/122, 151; **En'âm** 6/62, 73; **A'râf** 7/44; **Enfâl** 8/4, 74; **Tevbe** 9/111; **Yûnus** 10/4, 30, 53, 103; **Yûsuf** 12/100; **Hıcr** 15/85; **Nahl** 16/38; **Kehf** 18/17, 98; **Hacc** 22/6, 62; **Mü'minûn** 23/71; **Rûm** 30/47; **Lokmân** 31/9; **Sâffât** 37/37.

lanılmaktadır. Sayı çok fazla olduğu için ilgili âyetlerin hepsini değil, bir kısmını dipnotta göstermeyi uygun gördük.

6. Adâlet

فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ "Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, zulmetme."[1] Bu âyette anlatılan konu Hz. Dâvûd'a sorulan ve cevap beklenilen bir konudur. Dolayısıyla ihtilaflı iki kişi arasındaki anlaşmazlığın sona erdirilmesi için aralarında hak ile hükmedilmesinden maksat, "adâletle hükmetmek" olmalıdır. Bu nedenle âyetteki *el-hakk* kelimesi "adâlet" anlamına gelmektedir.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ "O gün Allah, onlara hak ettikleri cezalarını tam olarak verir ve onlar da bilirler ki Allah, apaçık Hakk'tır."[2] Bu âyette geçen *el-hakk* kelimesi ise "tam karşılık" anlamında kullanılmaktadır.

7. Borçlu

وَلْيُمْلِلِ الَّذٖى عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا "Borçlu olan da yazdırsın, Rabbi Allah'tan korksun, borcundan hiçbir şeyi eksik etmesin."[3] Bu âyetteki *el-hakk* kelimesi de *'alâ* edatıyla birlikte "borçlu olmak" anlamını vermektedir.

8. Hisse

وَالَّذٖينَ فٖٓى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ "Açıkça isteyen ve utandığı için isteyemeyen fakirlerin, zengin müslümanların mallarında belli bir hisse vardır."[4] Burada ve Zâriyât 51/19'da geçen *hakk* kelimeleri, zekâtı konu edinen bir bölümde geçmesi nedeniyle "hisse, pay" anlamında kullanılmaktadır.

9. İhtiyaç

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فٖى بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرٖيدُ "Dediler ki: Senin kızlarında bizim hakkımız olmadığını bilmişsindir. Sen bizim ne istediğimizi de pekâlâ bilirsin."[5] Bu âyetteki konu Hz. Lût'un kav-

---

1 **Sâd** 38/22.
2 **Nûr** 24/25.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/282.
4 **Me'âric** 70/24-25.
5 **Hûd** 11/79.

minden homoseksüellik (eşcinsellik) yapanların kötü istekleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla bu âyetteki *hakk* kelimesi de "istek, ihtiyaç" anlamında kullanılmaktadır.

10. Daha uygun

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ "Gönlünüzü hoş etmek için size (gelip) Allah'a yemin ederler. Hâlbuki inanmış olsalardı Allah'ı ve Elçisini hoşnut etmeleri daha uygun olurdu."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ehakk* kelimesi "daha uygun, daha layık"[2] anlamına gelmektedir. A'râf 7/105'te geçen *hakîk* kelimesi de "uygun olan" anlamındadır.

12. Kıyâmet

اَلْحَٓاقَّةُ مَا الْحَٓاقَّةُۚ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَٓاقَّةُ "Gerçekleşecek olan, (evet) nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek olanın (kıyâmetin) ne olduğunu sen nereden bileceksin ki!"[3] Bu üç âyette üç defa geçen *el-hâkkah* kelimesi her üçünde de "kıyâmet" anlamında kullanılmaktadır.

ح ك م: H-K-M

HAKEME/YAHKÜMÜ/HAKEM/HÜKM/HÜKKÂM/HAKÎM/HİKMET

ح ك م kökünden kelimeler Kur'ân'da 200 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hüküm vermek

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ "Ama anlaşamadıkları şeyler konusunda kıyâmet günü aralarında hüküm verecek olan Allah'tır."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-k-m* kökünden kelimeler "hüküm vermek"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 **Tevbe** 9/62.

2 "Daha uygun" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/228, 247; **Mâide** 5/107; **En'âm** 6/81; **Tevbe** 9/13, 62, 108; **Yûnus** 10/35; **Ahzâb** 33/37; **Feth** 48/26.

3 **Hâkka** 69/1-3.

4 **Bakara** 2/113.

5 "Hüküm vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/216; **Âl-i 'Imrân** 3/23, 55; **Nisâ'** 4/58, 105, 141; **Mâide** 5/1, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 95; **En'âm** 6/136; **A'râf** 7/87; **Yûnus** 10/35, 109; **Hûd** 11/45; **Yûsuf** 12/80; **Ra'd** 13/41; **Nahl** 16/59, 124; **Enbiyâ'** 21/78, 112; **Hacc** 22/56, 69; **Nûr** 24/48, 51; **'Ankebût** 29/4; **Sâffât** 37/154; **Sâd** 38/22, 26; **Zümer** 39/3, 46; **Mü'min** 40/48; **Câsiye** 45/21; **Mümtehıne** 60/10; **Kalem** 68/36, 39; **Tîn** 95/8.

Bu kökten gelen kelimelerden *hükm* kalıbı bazı âyetlerde "hüküm, prensip"[1] anlamı vermektedir.

2. Hakem tayin etmek

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ "Hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem yapmadıkça iman etmiş olmazlar."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-k-m* kökünden kelimeler "hakem tayin etmek"[3] anlamına gelmektedir.

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه۪ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا "Şayet evli çift arasında anlaşmazlık doğmasından korkarsanız, erkek ile kadının ailelerinden birer hakem tayin edin."[4] Buradaki *hakem* kelimeleri "hakem, temsilci, bilge kişi" anlamında tek kişi de, fazla sayıda kişiler de olabilir.

وَلَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَٓا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَر۪يقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için hâkimlere vermeyin."[5] Bu âyetteki *el-hükkâm* kelimesi ile 5 âyette geçen *el-hâkimîn* kelimeleri "hâkimler"[6] demektir.

3. Sağlamlaştırmak

فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ "Ama Allah şeytanın düşürmeye çalıştığı gölgeyi giderir ve âyetlerini sağlamlaştırır."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-k-m* kökünden kelimeler "sağlamlaştırmak"[8] anlamında kullanılmaktadır.

1 "Hüküm" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/43, 50; **En'âm** 6/62; **Ra'd** 13/37, 41; **Kehf** 18/26; **Enbiyâ'** 21/78; **Neml** 27/78; **Kasas** 28/70, 88; **Mü'min** 40/12; **Şûrâ** 42/10; **Tûr** 52/48; **Mümtehıne** 60/10; **Kalem** 68/48; **İnsân** 76/24.

2 **Nisâ'** 4/65.

3 "Hakem tayin etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/60; **Mâide** 5/43.

4 **Nisâ'** 4/35. Benzer bir örnek için bk. **En'âm** 6/114.

5 **Bakara** 2/188.

6 "Hâkimler" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/87; **Yûnus** 10/109; **Hûd** 11/45; **Yûsuf** 12/80; **Tîn** 95/8.

7 **Hacc** 22/52.

8 Benzer bir kullanım için bk. **Hûd** 11/1.

4. Muhakeme gücü

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللّٰهِ "Allah'ın vahiy, sağlam muhakeme gücü ve peygamberlik bağışladığı hiç kimsenin bundan sonra halkına; 'Allah'ın yanısıra bana da kulluk edin!' demesi düşünülemez."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hükm* kelimesi "kitabı anlama usülü, muhakeme yeteneği"[2] anlamında kullanılmaktadır.

5. Açık

هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir."[3] Buradaki *muhkemât* kelimesi "açık, kesin"[4] anlamlarına gelmektedir.

6. Hâkimiyet

اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ "Hâkimiyet sadece ve sadece Allah'ındır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hükm* kelimesi Yüce Allah'ın mutlak "hâkimiyet"ini ifade etmektedir.

7. Hikmetli

Bu arada Kur'ân'da 92 yerde geçen *hakîm* kelimesi ise "hüküm koyan, hükmünde hikmet sahibi olan" anlamında Yüce Allah'ın, bazı âyetlerde Kur'ân'ın,[6] bir âyette[7] ise *emr* kelimesinin sıfatıdır.

Dînî terminolojide *hikmet*, "peygamberlik, anlayış, sözde ve işte isabet, şeytanın hile ve vesveselerini bilme, ilim ve amel, icat, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak",[8] "hakkın (gerçeğin) ilme ve akla uygunluğu"dur. Aynı şekilde *hikmet*, Allah için kullanıldığında

1 **Âl-i 'Imrân** 3/79.
2 "Muhakeme gücü" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/89; **Yûsuf** 12/22; **Meryem** 19/12; **Enbiyâ'** 21/74, 79; **Şu'arâ'** 26/21, 83; **Kasas** 28/14; **Câsiye** 45/16.
3 **Âl-i 'Imrân** 3/7.
4 Benzer bir kullanım için bk. **Muhammed** 47/20.
5 **En'âm** 6/57. Benzer kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/40, 67.
6 **Âl-i 'Imrân** 3/58; **Yûnus** 10/1; **Lokmân** 31/2; **Yâsîn** 36/2.
7 **Dühân** 44/4.
8 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I; 179; Ateş, *Tefsir*, I, 468.

"eşyayı tanıması, onları sağlam bir şekilde yaratması" anlamına gelirken, insan için kullanıldığında "varlıkları tanıması ve iyi işler yapması" anlamına gelmektedir.[1] İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre *hikmet*, "Kur'ân'ın nâsihini, mensûhunu, muhkemini, müteşâbihini, önce gelen, sonra gelen âyetlerini, helâlini, haramını ve misallerini bilmek demektir."[2] Suyûtî'nin verdiği bilgiye göre de *hikmet*, "akıl" demektir. Çünkü akıl, sahibini, cehâletten korur.[3] Taberî'nin aktardığı bilgilere göre *hikmet*, "Rasûl'ün öğretmesiyle bilinebilecek din ya da benzer bir ifadeyle, Peygamber'in beyanı aracılığıyla Allah'ın ahkâmının bilinmesi" demektir.[4] İbn Kuteybe'ye göre ise *hikmet*, "ilim ve amel" anlamındadır. İkisi birleşmediği sürece hakîm olunamaz.[5] Türkçe'de *hikmet* kelimesinin tam karşılığı olarak "bilge" kelimesi kullanılmaktadır. Bu arada *hikmet* kelimesinin birlikte kullanıldığı bazı kelimeleri hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

i. *Hikmet-Kitap*,[6]
ii. *Hikmet-Kitap-Mülk*,[7]
iii. *Hikmet-Mülk-İlim*,[8]
iv. *Hikmet-Vahy*,[9]
v. *Hikmet-Hakîm*.

Bu anlam ilişkisi içerisinde bu kelime Allah'ın sıfatı olarak göze çarpar:

i. *Hakîm-Azîz*,[10]
ii. *Hakîm-Vâsi'*,[11]

---

1 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, 249.
2 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 323.
3 Suyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut, trs., II, 77.
4 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 557-558.
5 İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1978, s. 32.
6 **Bakara** 2/129, 151; **Âl-i 'İmrân** 3/48, 164; **Cumu'a** 62/2.
7 **Nisâ'** 4/54.
8 **Bakara** 2/251; **Enbiyâ'** 21/79.
9 **İsrâ'** 17/39; **Ahzâb** 33/34.
10 **Bakara** 2/129, 209, 220, 228, 240; **Âl-i 'İmrân** 3/6, 18, 62, 126; **Nisâ'** 4/56, 158, 165; **Mâide** 5/58; **Enfâl** 8/10, 49, 63, 67; **Tevbe** 9/40; **İbrâhîm** 14/4; **Nahl** 16/60; **Neml** 27/6, 9; **Rûm** 30/27; **Lokmân** 31/9; **Fâtır**, 35/2; **Ahkâf** 46/2; **Feth** 48/7; **Haşr** 59/1, 24.
11 **Nisâ'** 4/130.

III. *Hakîm-Hamîd,*[1]
IV. *Hakîm-'Aliyy,*[2]
V. *Hakîm-'Alîm,*[3]
VI. *Hakîm-Habîr,*[4]
VII. *Hakîm-Tevvâb.*[5]

Kur'ân'daki bu anlam ilişkisinin dışında hikmet kelimesinin kullanımına baktığımızda "Kur'ân'daki emir ve yasaklardan oluşan nasihatler,"[6] "anlayış, ilim",[7] "Peygamberlik",[8] "Kur'ân"[9] gibi birer tefsir örneği olarak kabul edilebilecek anlamlar verilebilir.[10]

ح ل ل : H-L-L

HALLE/TEHILLÜ/MAHILLE/HELÂL

ح ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 51 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Helâl kılmak

وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ "Peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar."[11] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-l* kökünden kelimeler "helâl kılmak"[12] demektir.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ "Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz."[13] Bu ve benzer

1 **Fussılet** 41/42.
2 **Şûrâ** 42/51.
3 **Bakara** 2/32; **Nisâ'** 4/11, 17, 24, 92, 104, 111, 170; **Enfâl** 8/71; **Tevbe** 9/15, 28, 60, 71, 97, 106, 110; **Yûsuf** 12/6, 83, 100; **Hacc** 22/52; **Nûr** 24/18, 58; **Ahzâb** 33/1.
4 **En'âm** 6/18, 73; **Hûd** 11/1; **Sebe'** 34/1.
5 **Nûr** 24/10.
6 **Bakara** 2/231; **Âl-i 'Imrân** 3/48.
7 **İsrâ'** 17/39; **Lokmân** 31/12. Benzer bir âyet için bk. **Nahl** 16/125; **Enbiyâ'** 21/79; **En'âm** 6/89.
8 **Bakara** 2/251; **Sâd** 38/20.
9 **Bakara** 2/269; **Kamer** 54/5.
10 *Hikmet* kavramı hakkında daha geniş bilgi için bk. Bilal Tan, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, İstanbul, 2000.
11 **A'râf** 7/157.
12 "Helâl kılmak, helâl kılınmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187; **Âl-i 'Imrân** 3/50; **Nisâ'** 4/24, 160; **Mâide** 5/1, 4, 5, 96; **Tevbe** 9/37; **Hacc** 22/30; **Ahzâb** 33/50; **Tahrîm** 66/1, 2.
13 **Bakara** 2/230.

âyetlerde geçen *h-l-l* kökünden kelimeler "helâl olmak"[1] anlamına gelmektedir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-l* kökünden gelen *hıll* ve *helâl* kelimeleri de "helâl"[3] anlamına gelmektedir.

2. İhramdan çıkmak

وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا "İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz."[4] Hac ve umre ibâdeti için ihrama girildiğinde avlanılamaz. Avlanmanın helâl olması için ihramdan çıkılması gerekir ki, buradaki *haleltüm* fiili "ihramdan çıkmak" anlamına gelmektedir.

3. Yerleşmek

وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ "Sen bu beldede oturuyorsun."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-l* kökünde kelimeler "yerleşmek, oturmak, orada bulunmak"[6] anlamına gelmektedir.

4. Çözmek

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانٖى "Dilimden şu düğümü çöz."[7] Burada geçen *vahlül* emri, Hz. Mûsâ'nın dilindeki sıkıntıyı gidermesi için Yüce Allah'a yönelik niyazında geçmekte ve "çözmek" anlamına gelmektedir.

5. Gelmek

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فٖيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٖى وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبٖى فَقَدْ هَوٰى "Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin,

---

1 "Helâl olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/228, 229, 275; **Nisâ'** 4/19; **Mâide** 5/87; **Ahzâb** 33/52; **Mümtehıne** 60/10.
2 **Bakara** 2/168.
3 "Helâl" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/93; **Mâide** 5/5, 88; **Enfâl** 8/69; **Yûnus** 10/59; **Nahl** 16/114, 116; **Mümtehıne** 60/10.
4 **Mâide** 5/2.
5 **Beled** 90/2.
6 "Yerleşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/39; **Fâtır** 35/35; **Zümer** 39/40.
7 **Tâhâ** 20/27.

bu hususta taşkınlık etmeyin; sonra size gazabım ansızın gelir. Azabımın ansızın geldiği kimseler boşluğa düşmüşlerdir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-l* kökünden kelimeler "gelip çarpmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

6. Sürüklemek

وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِۙ "Kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri (görmedin mi?)"[3] Âyet, ekonomik hayattaki dengesizliğin toplumu sürüklediği helâkı anlattığı için buradaki *ehallû* fiili "sürüklemek" anlamına gelmektedir.

7. Saygısızlık yapmak

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ "Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu, dinî) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbana, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütûf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin."[4] Bu âyetteki *tuhıllû* kelimesi, başına nehiy (yasaklama) edatı olan *lâ* harfi geldiği için "saygısızlık yapmayın" demektir.

8. Yer

وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُ۫سَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُۜ "Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mahıll* kelimesi "bir yer, mekân, mahal"[6] anlamına gelmektedir.

9. Gelin

وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذ۪ينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ "Kendi sulblerinizden olan oğullarınızın eşleri (de evlenmekte size haramdır)."[7] Bu âyette geçen *halâil* kelimesi "gelinler" demektir.

---

1 **Tâhâ** 20/81.
2 "Gelip çarpmak" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/86; **Ra'd** 13/31.
3 **İbrâhîm** 14/28.
4 **Mâide** 5/2.
5 **Bakara** 2/196.
6 "Yer" anlamında kullanımlar için bk. **Hacc** 22/33; **Feth** 48/25.
7 **Nisâ'** 4/23.

ح ل م : H-L-M

HULÜM/AHLÂM/HALÎM

ح ل م kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ergenlik çağı

وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ "İçinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hulüm* kelimesi "ergenlik çağı"[2] anlamındadır.

2. Hayal

قَالُوٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ وَمَا نَحْنُ بِتَاْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ "(Yorumcular) dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-ahlâm* kelimeleri "hayaller"[4] anlamına gelmektedir.

3. Yüce Allah'ın bir sıfatı

وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ "Allah bağışlayandır; azapta acele etmeyendir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *halîm* kelimesi "hoşgörü sahibi"[6] anlamında Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılmaktadır.

Halîm kelimesi ayrıca Hz. İbrahim'in,[7] oğlu Hz. İsmail'in[8] ve Hz. Şuayb'ın[9] sıfatı olarak da kullanılmaktadır.

ح م ر : H-M-R

HIMÂR/HAMÎR/HUMUR/HUMR

ح م ر kökünden kelimeler Kur'ân'da toplam 6 âyette geçmek-

1 **Nûr** 24/58.
2 Benzer bir kullanım için bk. **Nûr** 24/59.
3 **Yûsuf** 12/44.
4 "Hayaller" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/5; **Tûr** 52/32.
5 **Bakara** 2/225.
6 "Hoşgörü sahibi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/235, 263; **Âl-i 'İmrân** 3/155; **Nisâ'** 4/12; **Mâide** 5/101; **İsrâ'** 17/44; **Hacc** 22/59; **Ahzâb** 33/51; **Fâtır** 35/41; **Teğâbun** 64/17.
7 **Tevbe** 9/114; **Hûd** 11/75.
8 **Sâffât** 37/101.
9 **Hûd** 11/87.

te, 5 tanesi *hımâr, humur* ve *hamîr* şeklinde "merkep, eşek, yaban eşekleri",[1] sadece Fâtır 35/27'de ise *humr* şeklinde "kırmızı" anlamında kullanılmaktadır.

ح م ل : H-M-L

HAMELE/YAHMİLÜ/HAML/HİML/HAMMÂLE/HAMÛLE

ح م ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 64 yerde geçmekte, çeşitli kalıplarda 63 yerde "manevî anlamda taşımak"[2] ve "hamile kalmak"[3] anlamına gelirken, sadece A'râf 7/176'da *tahmil* kalıbında "kışkırtmak" anlamında kullanılmaktadır.

ح م م : H-M-M

HAMÎM/YAHMÛM

ح م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sıcak

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ "İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel şekilde sav. O zaman bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dosttur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hamîm* kelimesi "yakın, sıcak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

2. Kaynar su

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ اٰنٍ "Onunla kaynar su arasında dolaşırlar."[6]

1 "Merkep, eşek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/259; **Nahl** 16/ 8; **Lokmân** 31/19; **Cumu'a** 62/5; **Müddessir** 74/50.

2 "Manevî anlamda taşımak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/248, 286; **Nisâ'** 4/112; **En'âm** 6/31; **Nahl** 16/25; **Tâhâ** 20/87, 100, 101, 111; **Nûr** 24/54; **'Ankebût** 29/12, 13, 60; **Ahzâb** 33/58, 72; **Fâtır** 35/18; **Mü'min** 40/7; **Zâriyât** 51/2; **Cumu'a** 62/5; **Hâkka** 69/14, 17.

3 "Hamile kalmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/189; **Ra'd** 13/8; **Meryem** 19/22; **Hacc** 22/2; **Lokmân** 31/14; **Fâtır** 35/11, 18; **Fussılet** 41/47; **Ahkâf** 46/15; **Talâk** 65/4, 6.

4 **Fussılet** 41/34.

5 "Sıcak, yakın" anlamında kullanımlar için bk. **Şu'arâ'** 26/101; **Mü'min** 40/18; **Hâkka** 69/35; **Me'âric** 70/10.

6 **Rahmân** 55/44.

Bu ve benzer âyetlerde geçen *hamîm* kelimesi, azabı niteleyen bir anlamda "kaynar su, ateş"[1] anlamında kullanılmaktadır.

3. Simsiyah

وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ "Zifiri bir gölgenin (karanlık veya kurumun içinde ağırlanacaklardır!)"[2] Bu âyette geçen *yahmûm* kelimesi yine azap ortamını niteleyecek şekilde "simsiyah" demektir.

ح م ي : H-M-Y

YUHMÂ/HÂMİYE/HAMİYYE/HÂM

ح م ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kızartılmak

يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ "(Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!"[3] Buradaki *yuhmâ* fiili edilgen kullanıldığı için "kızartılmak" demektir. Ğâşiye 88/4 ve Kâri'a 101/11'deki *hâmiyeh* kelimeleri de bu anlama uygun olarak "kızgın, kızartan" demektir.

2. Öfke

اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ "O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, yani câhiliye taassubunu yerleştirmişlerdi."[4] Burada geçen *el-hamiyyeh* kelimeleri "taassup, öfke, kibir" gibi olumsuz duyguları ifade etmektedir.

3. Bir deve türü

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَٓائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ "Allah; Bahîra, Sâibe,

---

1 "Ateş, kaynar su" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/70; **Yûnus** 10/4; **Hacc** 22/19; **Sâffât** 37/67; **Sâd** 38/57; **Mü'min** 40/71-72; **Duhân** 44/46, 48; **Muhammed** 47/15; **Vâkı'a** 56/42, 54, 93; **Nebe'** 78/25.

2 **Vâkı'a** 56/43.

3 **Tevbe** 9/35.

4 **Feth** 48/26.

Vasîle ve Hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır."[1] Burada geçen *hâm* kelimesi, on defa doğum yapan ve kesilmekten kurtarılan "deve" anlamına gelmektedir.

ح ن ن: H-N-N

HANÂN/HUNEYN

ح ن ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmektedir. *Hanân* kelimesi "ruh inceliği, rahmet, acıma duygusu",[2] *huneyn* kelimesi ise "Huneyn bölgesinin adı"[3] olarak kullanılmaktadır.

ح و ر: H-V-R

YUHÂVİRU/HÛR/HAVÂRİYYÛN

ح و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dönmek

اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ "O hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sandı."[4] Burada geçen *yahûr* kelimesi *len* edatıyla birlikte olumsuz olarak "dönmemek" anlamına gelmektedir.

2. Tartışmak

فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ "Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-v-r* kökünden kelimeler "konuşmak, tartışmak"[6] anlamına gelmektedir.

3. Huri

وَحُورٌ عِينٌ "Güzel gözlü huri."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hûr* kelimesi cennetliklere verilecek arkadaş anlamında "eş, huri"[8] demektir.

---

1 **Mâide** 5/103.
2 **Meryem** 19/13.
3 **Tevbe** 9/25.
4 **İnşikâk** 84/14.
5 **Kehf** 18/34.
6 "Tartışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/37; **Mücâdele** 58/1.
7 **Vâkı'a** 56/22.
8 "Eş, huri" anlamında kullanımlar için bk. **Duhân** 44/54; **Tûr** 52/20; **Rahmân** 55/72.

4. Havârî

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ "Havârîler şöyle dediler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız."[1] Kur'ân'da 5 yerde geçen *el-havâriyyûn* kelimesi "havariler"[2] anlamına gelmektedir.

ح و ط : H-V-T

EHÂTA/YUHÎTU/İHÂTA

ح و ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kuşatmak

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطٖيـَٔتُهُ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ "Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar."[3] Bu âyette geçen *ehâta* fiili, günâhların insanları "kuşatması" anlamına gelmektedir.

Ehâta kelimesinin anlam içeriği "Allah'ın insanları kuşatması",[4] "ilmen kuşatmak",[5] "cehennemin kuşatması,"[6] "bir şeyi tamamen yok eden kuşatma",[7] "bir topluluğun bir yeri veya başka bir topluluğu kuşatması",[8] "dalganın kuşatması"[9] ve "günahın insanı kuşatması"[10] şeklinde Kur'ân'da yer almaktadır.

2. Bilmek

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعٖيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقٖينٍ "Çok geç-

1 **Âl-i 'Imrân** 3/52.
2 **Mâide** 5/112; **Saff** 61/14, 111.
3 **Bakara** 2/81.
4 "Allah'ın insanları kuşatması" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/19; **Âl-i 'Imrân** 3/120; **Enfâl** 8/47; **Yûnus** 10/39; **Hûd** 11/84, 92; **İsrâ'** 17/60; **Kehf** 18/91; **Neml** 27/22, 84; **Feth** 48/21; **Cinn** 72/28; **Burûc** 85/20.
5 "İlmen kuşatmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/255; **Nisâ'** 4/108, 126; **Kehf** 18/68; **Tâhâ** 20/110; **Fussılet** 41/54; **Talâk** 65/12.
6 "Cehennemin kuşatması" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/49; **Kehf** 18/29; **'Ankebût** 29/54.
7 **Kehf** 18/42.
8 **Yûsuf** 12/66.
9 **Yûnus** 10/22.
10 **Bakara** 2/81.

meden, hüdhüd gelip: 'Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Seba'dan sana çok doğru bir haber getirdim' dedi."[1] Burada geçen *h-v-t* kökünden kelimeler "bilmek" anlamına gelmektedir.

3. Kavramak

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ "Hayır hayır, aslında onlar özünü, hikmetini kavrayamadıkları her şeyi yalanlamaya eğilimlidirler."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-v-t* kökünden kelimeler "kavramak"[3] anlamına gelmektedir.

4. Tarumar olmak

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ "Ürünlerle dolu bahçeleri çepeçevre tarumar edildi."[4] Buradaki *ühîta* kelimesi "felakete uğramak", ürünlerin "yok edilmesi" anlamına gelmektedir.

ح و ل : H-V-L

HÂLE/HAVL/HIVEL/HÎLE/TAHVÎL

ح و ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 25 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Araya girmek

وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ "Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-v-l* kökünden kelimeler "araya girmek, set çekmek"[6] anlamlarında kullanılmaktadır.

2. Yıl

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ "Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evle-

---

1 **Neml** 27/22.
2 **Yûnus** 10/39.
3 **Kehf** 18/68.
4 **Kehf** 18/42.
5 **Hûd** 11/43.
6 **Enfâl** 8/24; **Sebe'** 34/54.

rinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler."[1] Buradaki *havl* kelimesi "bir yıl", Bakara 2/233'te geçen *havleyn* kelimesi ise "iki yıl" demektir.

3. Çevre

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ "Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *havl* kelimesi "çevre, etraf, muhit"[3] anlamındadır.

4. Ayrılmak

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا "Orada ebedî kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler."[4] Buradaki *hıvel* kelimesi cümlede "ayrılmak" anlamı vermekte, cümle olumsuz olduğu için "oradan ayrılmak istemezler" manasına gelmektedir.

5. Çare

اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا "Erkekler, kadınlar ve çocuklardan (gerçekten) âciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar müstesnadır."[5] Bu âyetteki *hîleh* kelimesi "çare" anlamına gelmektedir.

6. Değişim

سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا "(Nitekim) senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki uygulama (da böyleydi). Bizim uygulamamızda asla hiçbir değişiklik bulamazsın."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tahvîl* kelimesi "değişim, değişiklik"[7] demektir.

---

1 **Bakara** 2/240.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/159.
3 "Çevre, muhit" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/17; **En'âm** 6/92; **Tevbe** 9/101, 120; **İsrâ'** 17/1; **Meryem** 19/68; **Şu'arâ'** 26/25, 34; **Neml** 27/8; **'Ankebût** 29/67; **Zümer** 39/75; **Mü'min** 40/7; **Şûrâ** 42/7; **Ahkâf** 46/27.
4 **Kehf** 18/108.
5 **Nisâ'** 4/98.
6 **İsrâ'** 17/77.
7 "Değişim" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/56; **Fâtır** 35/43.

ح و ي : H-V-Y

AHVÂ/HAVÂYÂ

ح و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *ahvâ* kalıbında "siyah",[1] *havâyâ* kelimesi ise "bağırsaklar"[2] anlamına gelmektedir.

ح ي ن : H-Y-N

HÎNE

ح ى ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 35 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yıl

تُؤْتِى اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا "(O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman (her yıl) yemişini verir."[3] Bu âyetteki *hîn* kelimesi "yıl" anlamına gelmektedir.

2. Süre

وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ "Bir süre sonra onun haberini bileceksiniz."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hîn* kelimesi "an, müddet, süre"[5] anlamına gelmektedir.

وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلَى حِينٍ "Sizin, yeryüzünde bir süre (ömrünüzün sonuna kadar) kalıp yaşamanız lazımdır."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hîn* kelimeleri "belli bir süre, ecel"[7] anlamına gelmektedir.

3. Uzun zaman

هَلْ اَتَى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا "İnsanın üzerinden, henüz kendisi anılan bir şey değilken uzun bir zaman geçmişti."[8]

---

1 **A'lâ** 87/5.
2 **En'âm** 6/146.
3 **İbrâhîm** 14/25.
4 **Sâd** 38/88.
5 "An, müddet, süre" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/177; **Mâide** 5/101, 106; **Hûd** 11/5; **Yûsuf** 12/35; **Nahl** 16/6; **Enbiyâ'** 21/39; **Mü'minûn** 23/25; **Furkân** 25/42; **Şu'arâ'** 26/218; **Kasas** 28/15; **Sâd** 38/3; **Zümer** 39/42; 58; **Tûr** 52/48.
6 **Bakara** 2/36; **A'râf** 7/24.
7 "Belli bir süre, ecel" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/98; **Nahl** 16/80; **Enbiyâ'** 21/111; **Mü'minûn** 23/54; **Nûr** 24/58; **Rûm** 30/17-18; **Yâsîn** 36/44; **Sâffât** 37/148; 174; 178; **Zâriyât** 51/43.
8 **İnsân** 76/1.

Bu âyetteki *hîn* kelimesi başı ve sonu belli olan "uzun zaman" anlamında kullanılmaktadır.

Bu anlamlarda da görülebileceği gibi, bu kelimeyi edatlar arasında değil de kelimeler arasında zikretmemizin nedeni, söz konusu kelimenin, herhangi bir edatın yerinde kullanılmaktan ziyade, farklı anlamlarda kullanılmış olmasıdır.[1]

ح ي ي : H-Y-Y

HAYYE/AHYÂ/İSTİHYÂ'/HAYY/HAYÂT

حيي kökünden kelimeler Kur'ân'da 189 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hayatta olmak

وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ "Yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı)."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-y-y* kökünden kelimeler "yaşamak, hayatta olmak"[3] demektir. Bu arada nühyiyenne[4] fiili ile bazı âyetlerde geçen *istahyâ*[5] fiili "yaşatmak" demektir. Ayrıca Kur'ân'da 76 defa geçen bütün *hayât/el-hayât*, 19 yerde geçen bütün hayy/el-hayy, 5 yerde geçen *ahyâ'-el-ahyâ'* kelimeleri ile iki âyette geçen *mahyâ*[6] kelimeleri "hayat, canlı, canlılık" anlamlarına gelmektedir. *el-Hayy* kalıbının bazı örnekleri ise "hayat sahibi olması"[7] anlamında Yüce Allah'ın sıfatıdır.

2. Selâmlamak

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا "Bir selâm aldığınızda daha güzel

---

1 *Hîne* kelimesinin bu anlamı hakkında bk. Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-Arabiyye,* Beyrut, 1982, III, 45-46; Mehmed Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedab fî Kavâ'idi's-Sarf ve'n-Nahv,* İstanbul, 1991, II, 324; Zaman zarfı olarak kullanımı hakkında bk. Selami Çögenli, M. Sadi Bakırcı, *Arapça Edatlar Sözlüğü,* Erzurum, 2000, s. 93; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar,* Konya, 1987, s. 70.

2 **Enfâl** 8/42.

3 "Yaşamak, hayatta olmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/25; **Tâhâ** 20/74; **Mü'minûn** 23/37; **Câsiye** 45/24; **A'lâ** 87/13.

4 **Nahl** 16/97.

5 **Bakara** 2/49, **A'râf** 7/127, 141, **İbrâhîm** 147/6, **Kasas** 28/4; **Mü'min** 40/25.

6 **En'âm** 6/162; **Câsiye** 45/21.

7 "Hayat sahibi olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/255; **Âl-i 'İmrân** 3/2; **Tâhâ**; 20/111; **Furkân** 25/58; **Mü'min** 40/65.

bir selâm ile karşılık verin!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-y-y* kökünden kelimeler "selâmlamak"[2] anlamına gelmektedir.

3. İlk yaratılış

وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ "Siz ölülerdiniz/yoktunuz, (Allah) sizi diriltti/var etti."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-y-y* kökünden kelimeler "ilk yaratılış"[4] anlamına gelmektedir.

4. Îmân

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِى بِهِ فِى النَّاسِ "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kişi."[5] *Mevt* kelimesinde olduğu gibi burada geçen *ahyeynâ* fiili de mecâzî olarak "hak ve hakikat üzere olmak", "îmân ve hidâyet ehli olmak" anlamına gelmektedir. Bu ve benzer âyetlerde geçen diriltilme anlamındaki kelimeler hep "îmân ehli olmak"[6] anlamında kullanılmaktadır.

5. Yeşertmek

وَاللّٰهُ الَّذٖى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثٖيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا "Allah'tır ki gönderdiği rüzgârlar bir bulut kaldırır, onu ölü bir ülkeye süreriz, ölmüş olan yeri onunla diriltiriz."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-y-y* kökünden kelimeler "yeşertmek"[8] anlamında kullanılmaktadır.

6. Kıyâmetteki diriltilme

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيٖيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

---

1 **Nisâ'** 4/86.

2 "Selamlamak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/10; **İbrâhîm** 14/23; **Nûr** 24/61; **Furkân** 25/75; **Ahzâb** 33/44; **Mücâdele** 58/8.

3 **Bakara** 2/28.

4 "İlk yaratılış" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/27; **Hacc** 22/66; **Mü'min** 40/11; **Fussılet** 41/39; **Câsiye** 45/26.

5 **En'âm** 6/122.

6 "İmânlı olmak, hidayete erdirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/264; **Enfâl** 8/24; **Neml** 27/70, 80; **Rûm** 30/52; **Fâtır** 35/22.

7 **Fâtır** 35/9.

8 "Yeryüzünün yeşertilmesi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164; **Nahl** 16/65; **Furkân** 25/49; **'Ankebût** 29/63; **Rûm** 30/19, 24, 50; **Fâtır** 35/9; **Yâsîn** 36/33; **Câsiye** 45/5; **Kâf** 50/11; **Hadîd** 57/17.

"Cansız/yok iken size hayat veren/var eden ve sizi ölüme götüren, sonra tekrar hayata kavuşturan ve kendisine döndürüleceğiniz Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-y-y* kökünden kelimeler "âhirette hesaba çekilmek, mükâfat veya azaba uğratılmak üzere yeniden diriltilmek"[2] anlamında kullanılmaktadır. Bu hayattan sonraki ikinci dirilme anlamı, bu kelimenin Kur'ân'daki kullanımları arasında en yaygın olan kullanımdır. 'Ankebût 29/64'teki *el-hayevân* kelimesi de "âhiretteki hayat" demektir.

7. Kurtarmak

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓاءٖيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمٖيعًاۜ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمٖيعًاۜ "Bu yüzden Biz, İsrâiloğulları'na bildirdik ki, cinâyetin ve yeryüzünde fesadı yaymanın cezası olarak işlenmesi dışında, eğer bir kimse bir insanı öldürürse bütün insanlığı öldürmüş gibi olur ve bir kimse bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[3] Buradaki *ahyâ* fiili "bir can kurtarmak" manasına gelmektedir. Esasında bu kelimenin "insanı manevî olarak inançlı hale getirerek diriltmek" anlamı da vardır.

8. Çekinmek

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَاۜ "Bakın Allah bir sivrisineği (hatta) ondan daha küçük bir şeyi örnek vermekten kaçınmaz."[4] Buradaki *yestahyî* fiili Yüce Allah için kullanılmakta ve "çekinmek, kaçınmak" anlamına gelmektedir.

فَجَٓاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشٖى عَلَى اسْتِحْيَٓاءٍ "Az sonra (o iki kızdan) biri, utana sıkıla çıkageldi."[5] Buradaki *istihyâ'* kelimesi Hz. Şu'ayb'ın kız-

---

1 **Bakara** 2/28.

2 "Diriltmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/73, 258, 259, 260; **Âl-i 'İmrân** 3/49, 156; **A'râf** 7/158; **Tevbe** 9/116; **Yûnus** 10/56; **Hıcr** 15/23; **Meryem** 19/15; **Hacc** 22/6, 66; **Mü'minûn** 23/80; **Şu'arâ'** 26/81; **Rûm** 30/40, 50; **Yâsîn** 36/12, 78, 79; **Mü'min** 40/68; **Fussılet** 41/39; **Şûrâ** 42/9; **Dühân** 44/8; **Câsiye** 45/26; **Ahkâf** 46/33; **Kâf** 50/43; **Necm** 53/44; **Hadîd** 57/2, **Kıyâmet** 75/40.

3 **Mâide** 5/32.

4 **Bakara** 2/26.

5 **Kasas** 28/25.

larının kalabalık arasında hayvanlarını su içirmekten "utanması"[1] anlamında kullanılmaktadır.

9. Yılan

فَأَلْقٰيهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى "Mûsâ da hemen yere atınca bir de ne görsün, asâ yılan olmuş, sürünüyor."[2] Buradaki *hayyeh* kelimesi "yılan" demektir.

10. Peygamber adı

Kur'ân'da 5 âyette geçen *yahyâ* kelimesi *h-y-y* kökündendir ve Hz. Yahya'nın adıdır.[3]

Mukâtil, Dâmeğânî ve İbnu'l-Cevzî, bu kelimenin anlamları arasında "herhangi bir rızık vermek olmaksızın kıyâmetten önce, dünyadayken ibret olsun diye diriltilme" anlamının da bulunduğunu ifade etmişler,[4] örnek olarak da Hz. Îsâ'nın, İsrailoğulları'na ibret olsun diye ölüleri (Sâm b. Nûh'u) diriltmesinin anlatıldığı, "Allah'ın izniyle ölüleri dirilteceğim"[5] âyetini zikretmişlerdir. Bir de burada İbnu'l-Cevzî örnek olarak Kıyâmet sûresindeki "Şimdi bun(ları yapan Allah)ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"[6] âyetini zikretmiştir ki kanaatimizce bu âyette anlatılan konunun, ibret olarak bu dünyada yaratılma ile ilişkisi yoktur.[7]

Yine aynı ilim adamları, bu kelimenin "hayatta bırakma, hayat bulma, hayatın devamlılığı" gibi anlamlarının da bulunduğunu belirtmişler, örnek olarak da Bakara 2/49, 179, Mâide 5/42, A'râf 7/141 ve İbrâhîm 14/6. âyetlerini zikretmişlerdir.[8] Ancak biz bu anlamların içerisinde yukarıda saydıklarımızdan çok farklı bir yön bulamadığımız için bu anlamları ayrı birer başlıkta zikretmeyi uygun bulmadık. Neticede hepsinde "hayatta olmak" anlamı vardır.

1 "Utanmak, çekinmek" anlamında kullanım için bk. **Ahzâb** 33/53.
2 **Tâhâ** 20/20.
3 "Hz. Yahya" kullanımları için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/39; **En'âm** 6/85; **Meryem** 19/7, 12; **Enbiyâ'** 21/90.
4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 108; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 151; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 254.
5 **Âl-i 'Imrân** 3/3/49. Benzer bir âyet olarak zikredilen **Mâide** 5/110. âyetinde böyle bir diriltilmeden değil muhtemelen mezardan çıkartılmadan söz edilmektedir.
6 **Kıyâmet** 75/40.
7 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 254.
8 Mukâtil, *Vucûh*, s. 108; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 151; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 254.

خ

خ ب ث : H-B-S

HABÜSE/HABÎS/HABÂİS

خ ب ث kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Çorak olmak

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهٖۚ وَالَّذٖى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًاۜ "Toprağı iyi beldenin/yerin bitkisi de Rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olanın ise faydasız bitkiden başka birşeyi çıkmaz."[1] Buradaki *habüse* fiili "çorak olmak" manasına gelmektedir.

2. Kötü

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبٖيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبٖيثَةٍۨ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ "Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan bir ağaca benzer."[2] Bu âyette geçen *habîseh* kelimesi "yanlış, küfür, yalan, kötü" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

3. Ahlâksızlık

اَلْخَبٖيثَاتُ لِلْخَبٖيثٖينَ وَالْخَبٖيثُونَ لِلْخَبٖيثَاتِۚ "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara layıktır."[3] Buradaki *habîsât* kelimeleri "iffetsiz, lekeli" anlamlarına gelmektedir.

وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتٖى كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَٓائِثَ "Lût'a da hüküm ve ilim verdik; onu, çirkin/iğrenç işler yapmakta olan memleketten kurtardık."[4] Buradaki *habâis* kelimesi, Hz. Lût'un

---

1 **A'râf** 7/58.
2 **İbrâhîm** 14/26.
3 **Nûr** 24/26.
4 **Enbiyâ'** 21/74.

kavminin çirkinliklerini, yani "homoseksüelliği (eşcinselliği)" ifade etmektedir.

4. Değersiz

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ "Değersiz şeyleri vermeye yeltenmeyin!"[1] Bu âyette geçen *el-habîs* kelimesi "değersiz, âdî" anlamında kullanılmaktadır.

5. Çirkin

وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ "Onlara çirkin şeyleri haram kılıyor."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-b-s* kökünden kelimeler, sakıncaları nedeniyle nefis için uygun olmayan "pis, çirkin olan her şey"[3] anlamına gelmektedir.

خ ت م : H-T-M

HATEME/HÂTEM/HITÂM

خ ت م kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, *hateme, yahtimü, hâtem, hıtâm* ve *mahtûm* kelimeleri "mühürlemek, kapatmak, mühür",[4] sadece Yâsîn 36/65'te geçen *nahtimü* fiili ise "kapatmak" anlamında kullanılmaktadır.

خ د د : H-D-D

HADD/UHDÛD

خ د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *hadd* kelimesi "boyun",[5] *uhdûd* kelimesi ise "Uhdûd kavminin adı, çukur"[6] olarak kullanılmaktadır.

---

1 **Bakara** 2/267.
2 **A'râf** 7/157.
3 "Pis, çirkin şey" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/179; **Nisâ'** 4/2; **Mâide** 5/100; **Enfâl** 8/37.
4 "Kapatmak, mühür" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/7; **En'âm** 6/46; **Ahzâb** 33/40; **Şûrâ** 42/24; **Câsiye** 45/23; **Mutaffifûn** 83/25, 26.
5 **Lokmân** 31/18.
6 **Burûc** 85/4.

خ ر ج : H-R-C

HARACE/YAHRUCÜ/HARC/HARÂC

خ ر ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 181 yerde geçmekte, 179 yerde "çıkmak, çıkarmak", *harc* ve *harâc* kelimeleri ise "vergi, ödenek"[1] anlamına gelmektedir.

خ ر ر : H-R-R

HARRA

خ ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Düşmek

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا "Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Mûsâ da baygın düştü."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-r-r* kökünden kelimeler "düşmek"[3] anlamına gelmektedir.

2. Çökmek

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ "Onlardan öncekiler de hile yapmışlardı. Sonunda Allah onların binalarını temellerinden söktü; üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü."[4] Bu âyette geçen *harra* fiili, bir azap neticesi yaşanan manzarayı ifade etmekte ve "çökmek" manasına gelmektedir. Bu kelime Meryem 19/90'da da dağların "yıkılması"nı ifade etmektedir.

3. Kapanmak

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا "Onlara, çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okununca ağlayarak secdeye kapanırlardı."[5] Bu

1 "Vergi, ödenek" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/94; **Mü'minûn** 23/71.
2 **A'râf** 7/143.
3 "Düşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Hacc** 22/31; **Sebe'** 34/14.
4 **Nahl** 16/26.
5 **Meryem** 19/58.

ve benzer âyetlerde geçen *h-r-r* kökünden kelimeler "kapanmak"[1] anlamına gelmektedir.

4. İlgi göstermek

وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا "Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar."[2] Bu âyette geçen *yehırrû* fiili "ilgi göstermek" manasına gelmektedir. Bu durumda âyetin anlamı, "Mümin kişiler, Allah'ın âyetleri okunduğunda onlara karşı kör ve sağır davranmazlar, yani ilgisizlik yapmazlar" şeklini alır.

خ ر ق : H-R-K

HARAKA/TAHRIKA

خ ر ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *haraka* ve *tahrıka* kelimeleri "delmek",[3] En'âm 6/100'de geçen *harakû* kelimesi ise "isnat etmek" anlamında kullanılmaktadır.

خ ز ن : H-Z-N

HAZENE/HAZÎNE/HAZÂİN

خ ز ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, *hâzinîn/hazâin* kalıplarında "hazine, hazine depolamak",[4] *hazeneh* kalıbında ise "bekçi, cehennem işleticileri"[5] veya "cennet görevlileri"[6] anlamına gelmektedir.

خ س ر : H-S-R

HASİRA/MUHSİR/HÂSİR/HÜSRÂN

خ س ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 65 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 "Kapanmak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/100; **İsrâ'** 17/107, 109; **Secde** 32/15; **Sâd** 38/24.
2 **Furkân** 25/73.
3 "Delmek" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/37; **Kehf** 18/71.
4 "Hazine depolamak, hazine" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/50; **Hûd** 11/31; **Yûsuf** 12/55; **Hıcr** 15/21, 22; **İsrâ'** 17/100; **Sâd** 38/9; **Tûr** 52/37; **Munâfikûn** 63/7.
5 "Bekçi" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'min** 40/49; **Zümer** 39/71; **Mülk** 67/8.
6 **Zümer** 39/73.

1. Eksiltmek

وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ "Kendileri onlara bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik yaparlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tuhsirû* fiili, ölçü ve tartıda "eksiklik yapmak"[2] anlamına gelmektedir. Kur'ân'da *h-s-r* kökünden gelen *ahsera/yuhsiru/muhsir* kelimeleri "eksiltmek, eksiklik yapmak" anlamında kullanılmaktadır.

2. Âciz olmak

قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذًا لَخَاسِرُونَ "Dediler ki: Biz bir topluluk olduğumuz halde onu kurt yerse, o zaman biz tamamen beceriksiz (âciz) kimseleriz demektir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hâsirûn* kelimesi "âciz olmak"[4] anlamına gelemektedir.

3. Zarara uğramak

اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Muhakkak ki insan, inanıp iyi işler yapanlar hariç sapıklıktadır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-s-r* kökünden kelimeler "zarara uğramak"[6] anlamında kullanılmaktadır. Yani buradaki *husr*, îmân ve sâlih amelin karşıtı olarak "sapıklık" anlamı vermektedir. Zamanın akışına önem vermeyen ve bir ömrü boşa geçiren insan ziyandadır. Kendilerine hakikat ulaşmayanlar ise bu genellemenin dışında tutulmuşlardır.[7]

Yukarıda verdiğimiz kullanımlar dışındaki âyetlerde geçen *h-s-r* kökünden kelimeler "zarara uğramak, ziyan etmek, kaybetmek" gibi anlamlara gelmektedir.

خ ش ع : H-Ş-'A

HAŞE'A/HÂŞI'/HUŞŞA'/HUŞÛ'

خشع kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 **Mutaffifûn** 83/3.
2 "Eksiklik yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Şu'arâ'** 26/181; **Rahmân** 55/9.
3 **Yûsuf** 12/14.
4 "Âciz olmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/90; **Mü'minûn** 23/34.
5 **'Asr** 103/2-3.
6 "Zarara uğramak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/119; **Zümer** 39/15; **Şûrâ** 42/45.
7 "Peygamber gönderilene kadar azap edilmeyeceği"ni bildiren âyet için bk. **İsrâ'** 17/15.

1. Sesin kısılması

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا

"O gün insanlar, davetçiye uyacaklardır. O'na karşı yan çizmek yoktur. Artık, çok esirgeyen Allah'ın hürmetine, sesler kısılmıştır. Bu yüzden, fısıltıdan başka bir ses işitemezsin."[1] Bu âyette geçen *haşe'a* kelimesi mahşerdeki duruşmada "seslerin kısılması"nı ifade etmektedir.

2. Saygı duymak

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ "İman edenlerin, Allah'ı düşünmek ve O'ndan inen hakikat (Kur'ân) sebebiyle kalplerinin saygı duyma zamanı gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir."[2] Buradaki *tahşe'a* kelimesi "saygı duymak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ "Bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık, dağın ezilip büzülerek Allah korkusuyla paramparça olduğunu görürdün."[4] Bu âyetteki *hâşı'* kelimesi "boyun bükmek"[5] anlamına gelmektedir.

3. Mahcubiyet

خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ

"Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi, gözleri utançtan yere bakar vaziyette davetçiye koşarak, kabirlerinden çıkarlar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-ş-'a* kökünden kelimeler mahşerdeki "mahcubiyet"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 **Tâhâ** 20/108

2 **Hadîd** 57/16

3 "Saygı duymak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/45, 46; **İsrâ'** 17/109.

4 **Haşr** 59/21.

5 "Boyun bükmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/45; **Âl-i 'İmrân** 3/199; **Enbiyâ'** 21/90; **Mü'minûn** 23/2; **Ahzâb** 33/35; **Fussılet** 41/39.

6 **Kamer** 54/7-8

7 "Mahcubiyet" anlamında kullanımlar için bk. **Şûrâ** 42/45; **Ğâşiye** 88/2.

خ ص م : H-S-M

IHTESAME/HASM/HISÂM/HASÎM

خ ص م kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte ve şu anlamlarda kullanılmaktadır:

1. Tartışmak

مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ "Esasında onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-s-m* kökünden kelimeler "tartışmak"[2] demektir.

2. Taraf olmak

وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا "Hainlerden taraf olma!"[3] Bu âyette geçen hasîm kelimesi "taraf olmak" anlamına gelmektedir.

3. Hasım

هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ "Şu iki grup Rableri hakkında çekişen iki hasımdır."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hasmân* ve *el-hısâm* kelimeleri "hasım, hasımlık"[5] demektir.

خ ط ب : H-T-B

HÂTABE/HITBE/HATB

خ ط ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sataşmak

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا "Rahmân'ın has kulları, yeryüzünde tevazu ve vakar içinde yürürler; ne zaman cahil kimseler kendilerine laf atacak olsa, sadece

---

1 **Yâsîn** 36/49.

2 "Tartışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/44; **Şu'arâ'** 26/96; **Neml** 27/45; **Sâd** 38/21, 64, 69; **Zümer** 39/31; **Zuhruf** 43/18; **Kâf** 50/28.

3 **Nisâ'** 4/105.

4 **Hacc** 22/19.

5 "Hasım" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/204; **Nahl** 16/4; **Yâsîn** 36/77; **Sâd** 38/22; **Zuhruf** 43/58.

'selâm' derler."[1] Burada geçen *hâtabe* fiili "sataşmak, laf atmak" anlamına gelmektedir.

2. İstekte bulunmak

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِى فِى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ "Bizim gözetimimizde ve vahyettiğimiz biçimde tekneyi inşa et ve haksızlığa sapanlar için bana baş vurma, çünkü onlar boğulacaklar."[2] Burada ve Mü'minûn 23/27'de geçen *tuhâtıb* fiilleri "istekte bulunmak" anlamına gelmektedir.

3. Amaç

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِىُّ "Peki, ya senin amacın neydi ey Sâmirî?"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-t-b* kökünden kelimeler "amaç"[4] anlamına gelmektedir.

4. Konuşma

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ "Dâvûd'un hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma kabiliyeti vermiştik."[5] Burada geçen *fasl* kelimesi "tane tane, güzel", *el-hitâb* kelimesi de "konuşmak" anlamına gelmekte ve ikisi birlikte "güzel konuşma sanatı" manasını oluşturmaktadır.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا "Allah, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O Rahmân'dır. O gün insanlar O'nunla tartışamazlar."[6] Buradaki *hıtâb* kelimesi "konuşmak, tartışmak"[7] anlamına gelmektedir.

5. Evlilik teklifinde bulunmak

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِى اَنْفُسِكُمْ "(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi

1 **Furkân** 25/63.
2 **Hûd** 11/37.
3 **Tâhâ** 20/95.
4 "Amaç" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/51; **Hıcr** 15/57; **Kasas** 28/23; **Zâriyât** 51/31.
5 **Sâd** 38/20.
6 **Nebe'** 78/37.
7 Benzer bir kullanım için bk. **Sâd** 38/23.

üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur."[1] Burada geçen *hıtbeh* kelimesi "evlilik teklifi" anlamına gelmektedir.

خ ط ف : H-T-F

YAHTAFÜ/YETEHATTAFÜ/HATIFE/HATFE

خ ط ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kapmak

اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ "Ancak meleklerin konuşmalarından bir söz kapan olursa."[2] Burada *h-t-f* kökünden kelimeler hem fiil olarak hem de isim olarak yer almakta, fiil olan *hatıfe* kelimesi "kapmak, hırsızlık yapmak",[3] *hatfeh* sözcüğü ise "çalınan şey" anlamına gelmektedir.

2. Kör etmek

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ "Şimşek neredeyse gözlerini kör edecek."[4] Burada geçen *yahtafü* fiili şiddetli ışığın gözü "kör edecek" kadar etkilemesi anlamına gelmektedir.

3. Zarar vermek

وَاذْكُرُوا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِى الْاَرْضِ تَخَافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ "Yeryüzünde azınlıkta ve çaresiz olduğunuz insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın."[5] Buradaki *yetehattafe* fiili, insanların zayıf ve düşkün kişileri "zarara uğratması" anlamına gelmektedir.

4. Sürgün edilmek

وَقَالُوا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا "Seninle aynı yolu izleyecek olursak kendi toprağımızdan sürülürüz, derler."[6] Burada geçen

---

1 Bakara 2/235.
2 Sâffât 37/10.
3 Benzer bir kullanım için bk. Hacc 22/31.
4 Bakara 2/20.
5 Enfâl 8/26.
6 Kasas 28/57.

nütahattaf edilgen fiili, "sürülmek, zorla çıkartılıp atılmak" anlamındadır.

5. Saldırıya uğramak

وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ "Oysa çevresindeki insanlar, sürekli saldırıya uğramaktaydılar."[1] Buradaki *yütehattafü* fiili de edilgen olarak başkaları tarafından "saldırıya uğramak" anlamına gelmektedir.

خ ف ف : H-F-F

HAFFE/HAFFEFE/İSTEHAFFE/HAFÎF/HIFÂF

خ ف ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 17 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hafif gelmek

اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ "Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-f-f* kökünden kelimeler "hafif gelmek, az olmak, hafifletmek, hafif"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا "Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın."[4] Bu âyette geçen *hıfâf* kelimesi "hafif" anlamına gelmekte, birer tefsir olarak "silahsız, bineksiz, yaya, isteyerek" gibi de yorumlanmaktadır.

2. Aldatmak

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُ "Firavun kavmini aldattı; onlar da kendisine boyun eğdiler."[5] Buradaki *istehaffe* fiili "aldatmak, küçümsemek" anlamına gelmektedir.

3. Kolayca taşımak

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ "Sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konaklama

1 **'Ankebût** 29/67.
2 **Enfâl** 8/66.
3 "Hafif, hafif gelmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/86, 162, 178; **Âl-i 'Imrân** 3/88; **Nisâ'** 4/28; **A'râf** 7/9, 189; **Nahl** 16/85; **Mü'minûn** 23/103; **Fâtır** 35/36; **Mü'min** 40/49; **Kâri'a** 101/8.
4 **Tevbe** 9/41.
5 **Zuhruf** 43/54.

günümüzde, kolayca taşıyacağınız evler yarattı."[1] Bu âyetteki *testehıffû* fiili "kolayca taşımak, yararlanmak" anlamına gelmektedir.

4. Gevşeklik yapmak

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ "Sen şimdi sabret. Bil ki Allah'ın vaadi gerçektir. (Buna) iyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin."[2] Bu âyette geçen *yestehıffenne* kelimesi "gevşekliğe sevketmek, telaşa düşürmek" anlamına gelmektedir.

خ ل ص : H-L-S

HALESA/HALÂS/İHLÂS/MUHLES/HULÛS

خ ل ص kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kenara çekilmek

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا "Ondan ümitlerini kesince, gizli görüşmek üzere kenara çekildiler."[3] Bu âyette geçen *halesû* fiili "kenara çekilmek" demektir.

2. Bağlanmak

اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ "Hakikati ortaya koyan bu vahyi sana indiren biziz. Öyle ise içten O'na kulluk et."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ahlesû* ve *muhlıs* kelimeleri "bağlanmak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

3. Danışman edinmek

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي "Kral, 'Onu bana getirin; kendime dost ve danışman edineyim' dedi."[6] Buradaki *istihlâs* kelimesi "dost veya danışman edinmek" demektir.

---

1 **Nahl** 16/80.

2 **Rûm** 30/60.

3 **Yûsuf** 12/80.

4 **Zümer** 39/2.

5 "Bağlanmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/139; **Nisâ'** 4/146; **A'râf** 7/29; **Yûnus** 10/22; **'Ankebût** 29/65; **Lokmân** 31/32; **Zümer** 39/11, 14; **Mü'min** 40/14, 65; **Beyyine** 98/5.

6 **Yûsuf** 12/54.

4. Özel

وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ "Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hîbe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık)."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-s* kökünden kelimeler sadece birine "ait olmak, ait, özel, özgü"[2] anlamına gelmektedir.

5. Arı-duru

اِنَّآ اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ "Biz onları arı-duru bir düşünce aracılığı ile temizledik."[3] Bu âyette geçen *ahlasnâ* fiili "temizlemek", *hâlıseh* kelimesi ise "arı-duru düşünce"[4] anlamına gelmektedir.

6. Seçilmiş

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰٓى اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا "Bu kitapta Mûsâ'yı da an. Doğrusu o da seçilmiş biri idi. Hem rasûl, hem de nebî idi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-s* kökünden kelimeler "seçilmiş, seçkin"[6] anlamına gelmektedir.

خ ل ط : H-L-T

HALETA/IHTALETA/HULETÂ'

خ ل ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Karıştırmak

وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا "Bir de iyi davranışlarını kötü olanlarla karıştırdıktan sonra, günâhlarının farkında olanlar vardır."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-t* kökünden keli-

---

1 **Ahzâb** 33/50.

2 "Özel" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/94; **En'âm** 6/139; **A'râf** 7/32.

3 **Sâd** 38/46.

4 "Arı duru düşünce" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/66; **Zümer** 38/3.

5 **Meryem** 19/51.

6 "Seçilmiş, seçkin" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/24; **Hıcr** 15/40; **Sâffât** 37/40, 74, 128, 160, 169; **Sâd** 38/83.

7 **Tevbe** 9/102.

meler "karışmak, karıştırmak"[1] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. Birlikte yaşamak

وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ "Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir."[2] Buradaki *tuhâlitû* fiili "birlikte yaşamak" anlamındadır.

3. Yakınlar

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهِ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ "Bu adam, senin koyununu kendisininkilere katmayı istemekle sana haksızlık yapmıştır. Zaten yakınların çoğu birbirlerine aynı şeyi yaparlar."[3] Bu âyette geçen *el-huletâ'* kelimesi "ortaklar, yakınlar" anlamına gelmektedir.

خ ل ف : H-L-F

HALEFE/HÂLEFE/IHTİLÂF/İSTİHLÂF/HILFE/ HALÎFE

خ ل ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 127 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yerini almak

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ "Onlardan sonra da birtakım kimseler geldi."[4] Buradaki *halefe* fiili "sonradan gelmek, yerini almak",[5] *half* ise "vâris, sonradan gelen" demektir.

2. Muhalefet etmek

وَمَا اُرِيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُ "Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum."[6] Buradaki *uhâlifü* kelimesi "muhalefet etmek, tersini yapmak"[7] demektir.

1 "Karışmak, karıştırmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/146; **Yûnus** 10/24; **Kehf** 18/45.
2 **Bakara** 2/220
3 **Sâd** 38/24.
4 **A'râf** 7/169.
5 "Yerini almak, vâris" anlamında benzer kullanımlar için bk. **A'râf** 7/142, 150; **Yûnus** 10/92; **Meryem** 19/59; **Zuhruf** 43/60.
6 **Hûd** 11/88.
7 "Muhalefet etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/80; **Âl-i 'İmrân** 3/9, 194; **Tevbe** 9/77; **Ra'd** 13/31; **İbrâhîm** 14/22, 47; **Tâhâ** 20/58, 86, 87, 97; **Hacc** 22/47; **Nûr** 24/63; **Rûm** 30/6; **Zümer** 39/20.

3. Yenisini vermek

وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۚ "Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir."[1] Buradaki *yuhlifü* fiili yerine "yenisini vermek" demektir.

4. İhtilaf etmek

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَۜ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَث۪يرًا "Hâlâ, Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ihtilâf* kelimesi "çelişki, zıtlık, ihtilafa düşmek"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

5. İktidara getirmek

وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ "Onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılacak da nasıl hareket edeceğinize bakacaktır, dedi."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-f* kökünden kelimeler başkasının yerine "iktidara getirmek"[5] demektir.

6. Arka

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ "Önlerinden ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık/çepeçevre kuşattık, artık göremezler."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *half* kelimesi "arka"[7] anlamında kullanılmaktadır.

7. Geride kalan

اِنَّكُمْ رَض۪يتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِف۪ينَ "Çünkü siz birinci defa (Tebük seferinde) yerinizde kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri

---

1 **Sebe'** 34/39.

2 **Nisâ'** 4/82.

3 "İhtilaf etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/113, 176, 213, 253; **Âl-i 'Imrân** 3/19, 55, 105; **Nisâ'** 4/82, 157; **Mâide** 5/48; **En'âm** 6/164; **Enfâl** 8/42; **Yûnus** 10/19, 93; **Hûd** 11/110, 118; **Nahl** 16/39, 64, 92, 124; **Meryem** 19/37; **Hacc** 22/69; **Neml** 27/76; **Secde** 32/25; **Zümer** 39/3, 46; **Fussılet** 41/45; **Şûrâ** 42/10; **Câsiye** 45/17; **Zuhruf** 43/63, 65.

4 **A'râf** 7/129.

5 "İktidara getirmek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/133; **Hûd** 11/57; **Nûr** 24/55; **Hadîd** 57/7.

6 **Yâsîn** 36/9.

7 "Arka" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/66, 255; **Âl-i 'Imrân** 3/170; **Nisâ'** 4/9; **A'râf** 7/17; **Enfâl** 8/57; **Ra'd** 13/11; **İsrâ'** 17/76; **Meryem** 19/64; **Tâhâ** 20/110; **Enbiyâ'** 21/28; **Hacc** 22/76; **Sebe'** 34/9; **Yâsîn** 36/45; **Fussılet** 41/14, 25, 42; **Ahkâf** 46/21; **Cinn** 72/27.

kalanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen ***hâlifîn, havâlif, muhallefûn*** kelimeleri "geride kalanlar"[2] anlamına gelmektedir.

8. Döneklik

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوٓا اَوْ يُصَلَّبُوٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Allah ve Resûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya (acımadan) öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut döneklikleri nedeniyle el ve ayaklarının kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için âhirette de büyük azap vardır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hılâf* kelimesi genellikle "çaprazlama" diye tercüme edilse de, aslında bu "döneklik, sözünden cayma"[4] anlamına gelmektedir.

9. Peşpeşe

وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا "Öğüt almak veya şükretmek isteyen için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur."[5] Buradaki *hılfeh* kelimesi "peşpeşe, ardarda"[6] anlamında kullanılmaktadır.

10. Halife

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً "Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-f* kökünden gelen ***halîfe, halâif, hulefâ'*** kelimeleri "halife/halifeler, sonradan gelen, sonrakiler"[8] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Tevbe** 9/83.
2 "Geride kalanlar" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/81, 87, 93, 118, 120; **Feth** 48/11, 15, 16.
3 **Mâide** 5/33.
4 "Sözünden cayma" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/124; **Tâhâ** 20/71; **Şu'arâ'** 26/49.
5 **Furkân** 25/62.
6 "Peşpeşe, ardarda" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164; **Âl-i 'İmrân** 3/190; **Yûnus** 10/6; **Mü'minûn** 23/80; **Rûm** 30/22; **Câsiye** 45/5.
7 **Bakara** 2/30.
8 **En'âm** 6/165; **A'râf** 7/69, 74; **Yûnus** 10/14, 73; **Neml** 27/62; **Fâtır** 35/39; **Sâd** 38/26.

11. Değişik

لَفٖى قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ اِنَّكُمْ "Siz değişik (çelişkili) sözler söylüyorsunuz."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-f* kökünden kelimeler "değişik"[2] anlamına gelmektedir.

خ ل ق : H-L-K

HALEKA/YAHLÜKU/HULUK/HALK/IHTİLÂK

خ ل ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 261 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaratmak

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى "Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *haleka* fiili bir varlıktan başka bir varlık "yaratmak"[4] anlamındadır. Kur'ân'da özellikle insanın ve göklerle yerin yaratılışından söz eden âyetlerdeki *haleka* fiili "yoktan var etmek" anlamında değil, "bir nesneden başka bir varlık yaratmak" anlamındadır.

اَوَلَيْسَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى "Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerini yaratamaz mı? Elbette yaratır."[5] Bu âyette tartışılan konu, öldükten sonra diriltilme konusudur. Yeşil ağaçtan ateşin yaratılması, yani yakıcı özellikteki oksijenle yanıcı hidrojenin tepkimesi sonucunda ikisinin de zıddı olan söndürücü suyu yaratmak oldukça önemli bir gücü göstermektedir. Bu durum Yüce Allah'ın zıtlardan zıtlar yaratmasının en önemli örneklerindendir. Öte yandan, gökleri ve yeri yoktan var etmenin

---

1 **Zâriyât** 51/8.

2 "Değişik" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/141; **Nahl** 16/13, 69; **Fâtır** 35/27, 28; **Zümer** 39/21; **Nebe'** 78/3.

3 **Hucürât** 49/13.

4 "Bir şeyi başka bir şeyden yaratmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/59; **Nisâ'** 4/1; **En'âm** 6/2; **A'râf** 7/12, 189; **Hıcr** 15/26, 27, 33; **Nahl** 16/4; **Kehf** 18/37; **Tâhâ** 20/55; **Hacc** 22/5; **Mü'minûn** 23/12, 14; **Nûr** 24/45; **Furkân** 25/54; **Rûm** 30/20; **Secde** 32/7; **Fâtır** 35/11; **Yâsîn** 36/36, 77; **Sâffât** 37/11; **Sâd** 38/76; **Zümer** 39/6; **Mü'min** 40/67; **Hucürât** 49/13; **Tûr** 52/35; **Necm** 53/45; **Rahmân** 55/14, 15; **Me'âric** 70/39; **İnsân** 76/2; **Murselât** 77/20; **'Abese** 80/18, 19; **Târık** 86/5, 6; **'Alak** 96/2.

5 **Yâsîn** 36/81.

öldükten sonra diriltilmeye göre son derece kolay olduğu beyan edilerek,[1] öldükten sonra diriltilmeyi inkâr edenlere karşı delil olarak ileri sürülmektedir. İşte buradaki *haleka* fiili "öldükten sonra diriltme" anlamını içermektedir.

2. Şekillendirmek

اَنّ۪ٓي اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطّ۪ينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ "Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yaparım, ona üflerim."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tahlüku* fiili, bir nesneyi bir şekilden başka şekillere "dönüştürmek, yeni bir şekil vermek, düzenlemek"[3] anlamında kullanılmaktadır. Şevkânî de bu kelimenin "tasvîr etmek" ve "takdir etmek" anlamına geldiğini belirtmiştir.[4] Bu arada Hacc 22/5'te geçen *muhallakah* kelimeleri de "şekillendirilmiş olmak" anlamına gelmektedir.

3. İnşa etmek

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍۙ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِۙ الَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِۙ "Bilmiyor musun Rabbin ne yaptı Âd kavmine, sütunlu İrem'e ki ülkeler arasında onun eşi yaratılmamıştı."[5] Bu âyetlerdeki konu Âd kavminin yaşadığı "İrem" şehriyle ilgilidir ve bu şehrin hem doğal halinden, hem de halkının yaptığı güzelliklerinden söz edilmektedir. Tabii ki doğal güzelliklerin inşası insanlar tarafından gerçekleştirilemez; ancak şehrin insan kaynaklı çeşitli sütunları, yüksek binaları, 300 veya 900 yılda oluşturulan madeni süsleri olan saraylar hep insan kaynaklıdır. Dolayısıyla insanların yaptığı eserlerin inşasının konu edildiği bu âyette geçen *yuhlak* edilgen fiiline "bina edilmek, inşa edilmek" anlamı verilmelidir.

3. Uydurmak

اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًا "Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz."[6] Bu âyette geçen

1 **Mü'min** 40/57.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/49.
3 "Değiştirmek, şekillendirmek" anlamında bir kullanım için bk. **Mâide** 5/110.
4 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 341.
5 **Fecr** 89/6-8.
6 **Ankebût** 29/17.

tahlükûne fiili *ifk* kelimesiyle birlikte kullanılınca "uydurmak" anlamını gelmektedir.

4. İftira

اِنْ هٰذَٓا اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّل۪ينَ "Bu, sadece evvelkilerin iftirası ve yalanıdır."[1] Bu âyette geçen *huluk* kelimesi, aslında "ahlâk, huy, adet, gelenek" anlamlarına gelmesine rağmen, bizce burada "iftira" ve "yalan" anlamına alınmalıdır. Çünkü âyette sözü edilen konu Hz. Hûd'un sözlerinin asılsız şeyler olduğunu ileri süren Âd kavminin suçlamasıdır.

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِۚ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌ "Biz bunu, son (öteki, önceki) dinde işitmemiştik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir."[2] Bu âyette geçen *ihtilâk* kelimesi de "yalan, iftira" anlamına gelmektedir. Zaten Araplar hurafeler için *ahâdîsü'l-halk* ifadesini kullanırlar.

5. Ahlâk

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظ۪يمٍ "Sen yüce/evrensel bir ahlâk üzerindesin."[3] Bu âyetteki *huluk* kelimesi ise "ahlâk" anlamındadır ve Hz. Peygamber'in ahlâkî anlamda kemâlini, ahlâkının evrenselliğini anlatmaktadır.

6. Nasip

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ "İnsanlardan bazısı, 'Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver' derler. Böyle kimselerin âhiretten hiç nasibi yoktur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-k* kökünden kelimeler "nasip, kurtuluş"[5] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Bu anlamlarının dışında bazı yazarlar, *halk* kelimesinin daha farklı anlamlarının da bulunduğunu ifadeyle "konuşmak"[6], "ait

---

1 **Şu'arâ'** 26/137.
2 **Sâd** 38/7.
3 **Kalem** 68/4.
4 **Bakara** 2/200.
5 "Nasip" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/102; **Âl-i 'İmrân** 3/77; **Tevbe** 9/69; **Şu'arâ'** 26/166..
6 **Fussılet** 41/21.

kılmak"[1] ve "ölüm"[2] gibi manaları zikretmişlerdir.[3] Özellikle "konuşmak" şeklindeki anlamın delili olarak ileri sürülen Fussılet 41/21. âyetteki içerik, âhirette kâfirlerin konuşturulması aşamasında derilerin niçin konuştuğunun sorulması üzerine, onların da "her şeyi ilk defa yaratanın kendilerini de konuşturan olduğu" şeklinde cevap vermesiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu âyetteki yaratma fiili ile konuşturma fiili farklıdır ve verdikleri anlam da kendi özel anlamlarıdır.

"Ölüm" anlamına delil getirilen, قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ "İster taş olun, isters demir. İster gönlünüzde büyüyen (aklınıza tuhaf gelen) herhangi bir varlık"[4] âyetindeki konu da, öldükten sonra insanların diriltileceğinin işlendiği bir konudur. Burada insanın ufanıp toprak olduktan sonra diriltileceğini inkâr edenlere verilen bir cevap söz konusudur. Yani bırakın ufanıp toprak halinden diriltilmeyi, taş da demir de hatta daha sert başka bir cisim de olsalar insanların diriltileceklerinden bahsedilmektedir. İbnu'l-Cevzî'nin bu âyetteki *halk* kelimesine "ölüm"[5] anlamı vermesinin konunun akışına uygun olmadığını düşünmekteyiz.

وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ "Onlara emredeceğim, Allah'ın yaratmasını değiştirecekler"[6] ve لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ "Allah'ın yaratması değiştirilemez"[7] şeklindeki âyetlerde geçen *halk* kelimeleri "din" anlamında değerlendirilmiştir ki[8] bu yorumun da doğru olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü bu âyetlerde sözü edilen konu, Allah'ın kâinata koyduğu kanunların özellikle yaratma yasalarının hiç kimse tarafından değiştirilemeyeceğiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu âyetlerdeki *halk* kelimeleri "yaratılışın değiştirilemeyeceği" anlamındadır, dinin değişimiyle ilgili değildir.

---

1 **Şu'arâ'** 26/166.
2 **İsrâ'** 17/51.
3 Mukâtil, *Vucûh*, s. 131-132; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 163-164; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 284-285.
4 **İsrâ'** 17/51.
5 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 285.
6 **Nisâ'** 4/119.
7 **Rûm** 30/30.
8 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 285.

Anlamlarını bu şekilde incelemeye çalıştığımız *halk* kelimesinin, bütün bu anlamlarının içerisinde "yoktan var etmek" anlamının bulunmadığı görülmektedir. Kur'ân'da yoktan var etmeyle ilgili konuların anlatıldığı yerlerde genellikle *fetara* ve *bede'a* gibi fiiller ile bu köklerden türetilen kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

Örnek olarak zikretmek gerekirse, بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ "O, göklerin ve yerin yaratıcısıdır"[1] şeklindeki âyetlerde geçen *bedî'* kelimesi "yoktan var etmek" anlamını içermektedir. Rağıb el-Isfehânî bu kelimeyi izâh ederken bunun Allah'a nispet edilmesi halinde "Allah'ın, bir şeyi aletsiz, maddesiz, zamansız ve mekansız yaratması" anlamına geleceğini ve Allah'tan başkası için de böyle bir durumun olamayacağını belirtmiştir.[2] Nitekim Zeccâc, bu kelimeyi izâh ederken "bir şeyi benzersiz bir şekilde inşa etmek" veya "bir şeyi ilk defa meydana getirmek" fiilleri için *bedî'* kelimesinin kullanıldığını, zira dinde önceki dönemlerde uygulaması olmayan ve yeni ortaya çıkarılan görüşlere *bid'at* denmesinin de aynı nedene bağlı olduğunu belirtmiştir.[3] Bu izâhtan da anlaşılabileceği gibi söz konusu *bedî'* kelimesi, "hiç olmayan bir şeyin meydana getirilmesi" anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan çeşitli âyetlerde geçen, فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ "Göklerin ve yerin yaratıcısı"[4] ifadesindeki *fâtır* kelimesinin de "yoktan var etmek" anlamına geldiğini düşünmekteyiz.[5] Nitekim Taberî bu kelimenin anlamını incelerken bunun *mübdi', mübtedi'* ve *hâlık* anlamına geldiğini belirtmiş ve Mücâhid'den naklen de bu kelimenin "bir şeye ilk defa başlamak" anlamına geldiğine dair bir de rivayet nakletmiştir[6] ki biz bu ilk başlangıcın, bir çeşit yoktan var etmek anlamına geldiği kanaatindeyiz.

Fıtrattan söz edilen âyetteki *fetara* fiili[7] ve Hz. Peygamber'in de peygamberlik kurumu içerisinde ilk defa meydana çıkan biri

1 **Bakara** 2/117; **En'âm** 6/101.
2 Rağıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 110-111.
3 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 199.
4 **En'âm** 6/14; **Yûsuf** 12/101; **İbrâhîm** 14/10; **Fâtır** 35/1; **Zümer** 39/46; **Şûrâ** 42/11.
5 *Fetara* kelimesinin de *bedî'* anlamına geldiği hakkında bilgi için bk. Rağıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 640.
6 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 158-159.
7 **Rûm** 30/30.

olmadığını ifade eden *bid'* kelimesi[1], "yoktan var edilmek" veya "ilk defa meydana çıkmak" anlamına gelmektedir.

Bu açıklamalarda örnek verdiğimiz âyetler ve dipnotlar dışındaki kullanımlarda geçen *h-l-k* kökünden gelen bütün kelimeler mutlak anlamda "yaratmak" demektir.

خ ل ل : H-L-L

HULLE/HILÂL

خ ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Köşe bucak

فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا اُو۬لِى بَاْسٍ شَد۪يدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِۜ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا "Bunlardan ilkinin cezalandırma vadesi gelince, çok güçlü ve savaşçı kullarımızı üzerinize göndereceğiz; bunlar ülkede kıyı-bucak girmedik yer bırakmayacaklar ve tehdit yerine gelmiş olacaktır."[2] Buradaki *hılâl* kelimesi "köşe bucak" demektir.

2. Ara

اَللّٰهُ الَّذ۪ى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِى السَّمَٓاءِ كَيْفَ يَشَٓاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِه۪ "Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; nihâyet aralarından yağmurun çıktığını görürsün."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-l-l* kökünden kelimeler "ara"[4] anlamında kullanılmaktadır.

3. Dost

وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰه۪يمَ خَل۪يلًا "Allah İbrahim'i dost edinmiştir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *halîl* kelimesi ve Zuhruf 43/67'deki *el-ehıllâ'* kelimeleri "dost, dostlar"[6] demektir.

---

1 **Ahkâf** 46/9.
2 **İsrâ'** 17/5.
3 **Rûm** 30/48.
4 "Ara" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/47; **Kehf** 18/33; **İsrâ'** 17/91; **Nûr** 24/43; **Neml** 27/61.
5 **Nisâ'** 4/125.
6 "Dost, dostlar" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/73; **Furkân** 25/28.

4. Kayırmacılık

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ ف۪يهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ "Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyâmet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zâlimlerdir."[1] Buradaki *hulleh* kelimesi "iltimas, kayırmacılık"[2] anlamına gelmektedir.

خ ل و : H-L-V

HALÂ/HALET/HALLÛ/TEHALLET

خ ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Başbaşa kalmak

وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ "Birbirleriyle başbaşa kaldıkları vakit."[3] Buradaki *halâ* fiili "başbaşa kalmak"[4] demektir. Yûsuf 12/9'da geçen *yahlü leküm* ifadesi ise "yalnız size kalsın" demektir.

2. Serbest bırakmak

فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَب۪يلَهُمْ "Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın."[5] Burada geçen *hallû* kelimesi "serbest bırakmak" anlamına gelmektedir.

3. Boşaltmak

وَاَلْقَتْ مَا ف۪يهَا وَتَخَلَّتْ "İçinde bulunanları atıp boşaldığı zaman."[6] Burada geçen *tehallet* fiili "boşaltmak" anlamında kullanılmaktadır.

4. Gelip geçmek

تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ "Onlar bir ümmetti; gelip geçti."[7] Bu ve benzer

---

1 **Bakara** 2/254.
2 Benzer bir kullanım için bk. **İbrâhîm** 14/31.
3 **Bakara** 2/76.
4 "Başbaşa kalmak" anlamında benzer kullanımlar için bk. **Bakara** 2/14; **Âl-i 'İmrân** 3/119.
5 **Tevbe** 9/5.
6 **İnşikâk** 84/4.
7 **Bakara** 2/134, 141.

âyetlerde geçen *halet* ve *halev* kelimeleri "önceden geçmek"[1] demektir. Hâkka 69/24'teki *hâliyeh* fiilleri "geçen", Fâtır 35/24'teki *halâ* fiili ise "gelip geçmek, bulunmak" anlamına gelmektedir.

خ م ر : H-M-R

HAMR/HUMUR

خ م ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İçki

اَمَّا اَحَدُكُمَا فَيَسْقِى رَبَّهُ خَمْرًا "Biriniz efendisine içki sofrasında servis yapacak."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hamr/el-hamr* kelimeleri "içki"[3] demektir.

2. Meşrubat

وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ "İçenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar."[4] Buradaki *hamr* kelimesi, âyetteki *eş-şârib* kelimesinin de işaretiyle "içecek, meşrubat" anlamına gelmektedir ve yine âyetin başındaki "muttakîler için vaad edilen cennetin örneği şöyledir" ifadesi gereği bu içecekler de cennette insanlara verilecektir.

3. Başörtüsü

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ "Başörtülerini yakalarının üstüne salsınlar."[5] Burada geçen *hamr* kelimesine, müfessirler ve pek çok Kur'ân mealcisi "başörtüsü" manası vermektedir. *Hımâr* "başörtüsü" ile *hamr* "alkollü içki", "örtmek" manasında birleşmektedir. Alkollü içki bilinci, başörtüsü de başı örttüğü için hamr adını almaktadır.

---

1 "Önceden geçmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/214; **Âl-i 'İmrân** 3/137, 144; **Mâide** 5/75; **A'râf** 7/38; **Yûnus** 10/102; **Ra'd** 13/6, 30; **Hıcr** 15/13; **Nûr** 24/34; **Ahzâb** 33/38, 62; **Mü'min** 40/85; **Fussılet** 41/25; **Ahkâf** 46/17, 18, 21; **Feth** 48/23.

2 **Yûsuf** 12/41.

3 "İçki" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/219; **Mâide** 5/90, 91; **Yûsuf** 12/36.

4 **Muhammed** 47/15.

5 **Nûr** 24/31.

خ و ل : H-V-L

HAVVELE/HÂL/HÂLÂT

خ و ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, ***havvele*** kelimesi "vermek, ihsân etmek",[1] diğer âyetlerde geçen ***hâl*** "dayı", ***hâlât*** "teyze", ***ahvâl*** ile ***hâlât*** kelimeleri "dayılar" ve "teyzeler"[2] anlamında kullanılmaktadır.

خ ي ب : H-Y-B

HÂBE/HÂİB

خ ى ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, ***hâbe*** fiili "kaybetmek",[3] ***hâibîn*** kelimesi ise "moral çöküntüsü"[4] anlamında kullanılmaktadır.

خ ي ر : H-Y-R

HAYR/HIYERAH

خ ى ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 196 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Seçmek

وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً "Mûsâ, kendi halkından yetmiş kişi seçti."[5] *H-y-r* kökünden kelimeler ***ihtâra*** kalıbında alınırsa "seçmek" manasına gelir. Bu örnekte de olduğu gibi bu kelimenin "seçmek" veya "beğenmek" anlamı da vardır.[6] Bu arada ***el-ahyâr*** kelimesi "seçkinler",[7] ***hıyerah*** kalıbı ise "tercih"[8] anlamına gelmektedir.

2. Mülk

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ

---

1 "İhsan etmek, vermek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/94; **Zümer** 39/8, 49.
2 "Dayılar, teyzeler" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/23; **Nûr** 24/61; **Ahzâb** 33/50.
3 "Kaybetmek" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/15; **Tâhâ** 20/61, 111; **Şems** 91/10.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/127.
5 **A'râf** 7/155.
6 "Seçmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/13, **Kasas** 28/68, **Dühân** 44/32; **Vâkı'a** 56/20; **Kalem** 68/38.
7 **Sâd** 38/47, 48.
8 "Tercih" anlamında kullanımlar için bk. **Kasas** 28/68; **Ahzâb** 33/36.

بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَۜ "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyyet etmek, sorumluluk sahipleri üzerine bir borçtur."[1] Bu âyetteki *hayr* kelimesi "mal, mülk"[2] anlamına gelmektedir.

3. İyi hal

وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَاَسْمَعَهُمْۜ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ "Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi, onlara işittirseydi de yine aldırmayarak dönerlerdi."[3] Bu âyetteki *hayr* kelimesi "iyi hâl" anlamına gelmektedir.

4. Vahiy

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ "Nankör olan bazı kitap ehli kimseler, müşrikler de size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler."[4] Bu âyetteki *hayr* kelimesi bağlam gereği "vahiy ve risalet" olarak anlaşılmalıdır. Çünkü nankör kitap ehli ve müşriklerin istemediği şey, bütünüyle vahiy ve risalet idi. Bu doğrultuda mesajı "vahiy" olarak yorumlayan Zemahşerî, âyeti "kendilerini vahye muhatap olmaya daha layık gördükleri için sizi kıskanıyorlar ve size herhangi bir şey vahyedilmesini istemiyorlar" şeklinde izâh etmiştir[5] ki kanaatimizce bu izâh, *hayr* kelimesinin anlamına daha uygundur.

5. Sevap

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ "Biz o kurbanlık develeri de size Allah'ın işaretlerinden yaptık. Onlarda sizin için hayır vardır."[6] Bu âyetteki *hayr* kelimesi "ecir, sevap" anlamına gelmektedir.

6. Zafer

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًاۜ "Allah, o inkâr edenleri hiç-

1 **Bakara 2/180.**
2 **"Mülk" anlamında benzer kullanımlar için bk. Bakara 2/215, 272, 273; Sâd 38/32; 'Âdiyât 100/8.**
3 **Enfâl 8/23.**
4 **Bakara 2/105.**
5 **Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 174-175.**
6 **Hacc 22/36.**

bir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi."[1] Buradaki *hayr* kelimesi "amaç" anlamına alınırsa onların amaçlarına ulaşamadan geri döndükleri ifade edilmiş olur.[2] Mealini verdiğimiz âyetin de içinde bulunduğu âyetler grubunda, Ahzâb savaşında müslümanların mallarını talan etmeyi hedefleyen grupların bu emellerine ulaşamadıkları ifade edildiği için *hayr* kelimesi de "zafer, ganimet" gibi anlamlara gelmektedir.

7. Hayır

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ "Siz hepiniz iyiye çağıran bir grup olun."[3] Buradaki *hayr* kelimesi "iyi" anlamına gelmekte ve ahlâkî değerleri ifade etmektedir; ama bu değerler, evrensel anlamdaki değerlerdir.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Eğer bilirseniz sizin için en iyi olan budur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hayr* kelimesi "daha iyi, daha hayırlı, en iyi"[5] anlamlarına gelmektedir. Yüce Allah için "en" nitelendirmesi, bazen yanlış anlaşılmalara neden olabildiği için "en" yerine direk sıfat olarak nitelendirmek daha uygun olabilir. Meselâ tekbirde *Allâhü Ekber* ifadesini "Allah en büyüktür" veya "Allah daha büyüktür" şeklinde değil de "Allah gerçek büyüktür" şeklinde tercüme etmek daha doğrudur.

Bu anlamların dışında özellikle İbnu'l-Cevzî *hayr* kelimesinin "at sevgisi",[6] "Kur'ân",[7] "daha çok menfaat",[8] "fiyat düşüklüğü",[9] "salah",[10] "kuvvet-kudret",[11] "dünya",[12] "ıslah",[13] "sâlih çocuk",[14]

---

1 **Ahzâb** 33/25.
2 Benzer bir kullanım için bk. **Nahl** 16/76.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/104.
4 **Tevbe** 9/41.
5 "Daha iyi, en iyi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/106, 221; **A'râf** 7/155.
6 **Sâd** 38/32.
7 **Bakara** 2/105.
8 **Bakara** 2/106.
9 **Hûd** 11/84.
10 **Nûr** 24/33.
11 **Dühân** 44/37.
12 **'Âdiyât** 100/8.
13 **Âl-i 'İmrân** 3/104.
14 **Nisâ'** 4/19.

"iffet",[1] "güzel ahlâk",[2] "nâfile ibâdetler",[3] "yararlı şey"[4] ve "şerrin zıddı olan hayır"[5] gibi anlamlarının da bulunduğunu belirtmiş[6] olmakla birlikte, bu konuda verdiği örneklerin onu destekler nitelikte olmadığını düşünmekteyiz.

خ ي ل : H-Y-L

YUHAYYELÜ/MUHTÂL/HAYL

خ ي ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hayal etmek

فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى "Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."[7] Buradaki *yuhayyelü* edilgen fiili "hayâlen görünmek" anlamına gelmektedir.

2. Kibirli

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۚ "Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez."[8] Bu ve benzer âyetlerde geçen *muhtâl* kelimesi "kuruntulu, kendini beğenen, kibirli"[9] anlamına gelmektedir.

3. At

وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."[10] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hayl* kelimesi "at"[11] demektir.

---

1 **Nûr** 24/12.
2 **Hucürât** 49/5.
3 **Enbiyâ'** 21/73.
4 **A'râf** 7/188.
5 **Âl-i 'İmrân** 3/26.
6 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 287-289.
7 **Tâhâ** 20/66.
8 **Lokmân** 31/18.
9 "Kibirli" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/36; **Hadîd** 57/23.
10 **Enfâl** 8/60.
11 "At" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/14; **Nahl** 16/8; **İsrâ'** 17/64; **Haşr** 58/6.

د

د ب ر : D-B-R

DEBBERA/EDBERA/DÂBİR/TEDEBBÜR

د ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yönetmek

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ "Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre 1000 yıl tutan bir günde O'nun katına çıkar."[1] Buradaki *yüdebbiru* fiili "yönetmek, idare etmek"[2] anlamına gelmektedir.

2. Derin düşünmek

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ "Peki, onlar (Allah'ın bu) sözünü derin düşünmeye hiç çalışmıyorlar mı?"[3] Bu ve benzer âyetlerde Yüce Allah, Kur'ân üzerinde derinlemesine düşünülmesini istemekte,[4] hatta Sâd 38/29'da Kur'ân'ın indiriliş gayesini *tedebbür* olarak belirlemekte, eğer böyle inceden inceye düşünülürse Kur'ân'da hiçbir çelişkinin ve zıtlığın bulunmadığının görüleceğini beyan etmekte, bütün bunlar için de *tedebbür* kelimesini kullanmaktadır.

Tedebbür, satırı okuyup satır arasını görebilmek, söylenenden hareketle söylenmek isteneni anlayabilmek, arka plandaki Rabca anlam örgüsünü ve derin anlam ilişkisini çözebilmek gibi farklı bir okuyuşun adıdır.

---

1 **Secde** 32/5.

2 "Yönetmek, idare etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/3, 31; **Ra'd** 13/2; **Nâzi'ât** 79/5.

3 **Nisâ'** 4/82.

4 "Sürüklenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/68; **Sâd** 38/29; **Muhammed** 47/24.

3. Yüz çevirmek

تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى "O, (iyiye ve doğruya) sırtını dönenleri ve (hakikatten) uzaklaşanları kendine çeker."[1] Buradaki *edbera* fiili "arkasını dönmek, yüz çevirmek"[2] anlamına gelmektedir.

4. Batmak

وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ "Gece ve bütün yıldızların çekildiği an O'nun şanını yücelt!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *edbera* ve *idbâr* kelimeleri "bitmek, gitmek, batmak"[4] anlamına gelmektedir.

5. Kök

وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِه۪ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِر۪ينَۙ "Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin kökünü (ardını) kesmek istiyordu."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *dâbir* kelimesi, "sonu, arkası, kalıntısı, kökü"[6] gibi anlamlara gelmektedir.

6. Arka

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَم۪يصَهُ مِنْ دُبُرٍ "İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı."[7] Buradaki *dübur* kelimesi "arka taraf" anlamına gelmektedir ve Hz. Yûsuf'un saldırıya uğradığı olayla ilgili bir bilgi vermektedir.

د ح ض : D-H-D

YÜDHIDÛ/MÜDHADÎN/DÂHIDA

د ح ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 **Me'âric** 70/17.
2 "Yüz çevirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/25; **İsrâ'** 17/46; **Enbiyâ'** 21/57; **Neml** 27/10, 31, 80; **Kasas** 28/31; **Rûm** 30/52; **Sâffât** 37/90; **Mü'min** 40/33; **Muhammed** 47/25; **Müddessir** 74/23; **Nâzi'ât** 79/22.
3 **Tûr** 52/49.
4 "Batmak" anlamında bir kullanım için bk. **Müddessir** 74/33.
5 **Enfâl** 8/7.
6 "Kök" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/45; **A'râf** 7/72; **Hıcr** 15/66;
7 **Yûsuf** 12/25. "Arka" anlamdaki kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/111; **Nisâ'** 4/47; **Mâide** 5/21; **Enfâl** 8/15, 16, 50; **Yûsuf** 12/27, 28; **Hıcr** 15/65; **Ahzâb** 33/15; **Muhammed** 47/27; **Feth** 48/22; **Kâf** 50/40; **Kamer** 54/45; **Haşr** 59/12.

1. Ortadan kaldırmak

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَاْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ "Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da (peygamberlerini) engellemeye, her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör!"[1] Burada ve Kehf 18/56'da geçen *yüdhıdû* fiilleri, "ortadan kaldırmak, karıştırmak, bozmak" anlamına gelmektedir.

2. Kaybetmek

فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ "Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu."[2] Burada geçen *el-mudhadîn* kelimesi "kaybedenler" anlamına gelmektedir.

3. Bâtıl

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ "Daveti kabul edildikten sonra, Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri, Rableri katında bâtıldır."[3] Burada geçen *dâhıdah* kelimesi "bâtıl, boş" anlamında kullanılmaktadır.

د خ ل : D-H-L

DEHALE/YEDHULÜ/MÜDHAL/DEHAL

د خ ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 126 yerde geçmekte, Nahl 16/92, 94'te geçen *dehal* kelimesi "aldatma aracı", diğer âyetlerde geçen *d-h-l* kökünden kelimeler ise "girmek" anlamında kullanılmaktadır.

د ر ج : D-R-C

İSTEDRACE/DERACE

د ر ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 Mü'min 40/5.
2 Sâffât 37/141.
3 Şûrâ 42/16.

1. Yaklaştırmak

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ "Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri şekilde yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız/götüreceğiz."[1] Burada ve Kalem 68/44'te geçen *senestedricu* fiili "yaklaştırmak" anlamına gelmektedir.

2. Öncelik

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ "Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak (eski) eşlerinin bir önceliği vardır."[2] Burada boşanma aşamaları yaşanırken bir kadının boşanmak üzere olduğu eşiyle birleşmesinin daha uygun olduğu ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla âyette yer alan *deraceh* kelimesi de "öncelik" anlamındadır.

3. Üstünlük

وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً "(Allah), mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır. Kendinden dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir."[3] Burada ve yukarıda verdiğimiz âyetlerdeki kullanımlar hariç, Kur'ân'da *d-r-c* kökünden kelimeler "üstünlük" anlamında kullanılmaktadır.

د ر س : D-R-S

DERASE/DİRÂSET/İDRÎS

د ر س kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, *derase, derasû, yedrusü, tedrusü, dirâseh* kalıplarında "okumak, ders almak" anlamına gelmektedir. Meryem 19/56 ve Enbiyâ' 21/85'te yer alan *idrîs* kelimesi eğer *d-r-s* kökünden kabul edilirse "Hz. İdris'in adı" olarak kulanılmaktadır.

د ر ك : D-R-K

DERAKE/EDRAKE/İDRÂK

د ر ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 A'râf 7/182.
2 Bakara 2/228.
3 Nisâ' 4/95-96.

1. Ulaşmak

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ "Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-r-k* kökünden kelimeler "ulaşmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Yetişmek

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ "Ne güneş aya yetişebilir; ne de gece gündüzü geçebilir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-r-k* kökünden kelimeler "yetişmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

3. Görmek

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ "Gözler onu göremez, hâlbuki O, gözleri görür."[5] Buradaki *tüdrikü* fiili, "görmek, idrak etmek, kuşatmak, kavramak" demektir. Bu ifade, beşerî görüş ve anlayışın Allah'ı kuşatamayacağını anlatmakta, ama Allah'ın her şeyi kuşattığına işaret etmektedir.

4. Arka arkaya gelmek

بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ "Hayır, onların âhiret hakkındaki bilgileri arka arkaya gelmiştir."[6] Buradaki *iddâreke* fiili, *tedârake* kalıbının değişik bir şeklidir ve hem bilginin "peşpeşe gelişini", hem de yetersizliğini ifade etmektedir.

5. Toplanmak

حَتّٰى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا "Hepsi birbiri ardında orada (cehennemde) toplanınca."[7] Buradaki *iddârakû* fiili de *tedârakû* kalıbının değişik bir şeklidir ve "toplanmak" anlamında kullanılmaktadır.

6. Tabaka

اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ "Şüphesiz münâfıklar cehenne-

---

1 **Nisâ'** 4/78.
2 "Ulaşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/100; **Yûnus** 10/90.
3 **Yâsîn** 36/40.
4 "Yetişmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/77; **Şu'arâ'** 26/61; **Kalem** 68/49.
5 **En'âm** 6/103.
6 **Neml** 27/66.
7 **A'râf** 7/38.

min en alt katındadırlar."[1] Bu âyette geçen *ed-derk* kelimesi "tabaka, derinlik" anlamında kullanılmaktadır.

د ع و : D-'A-V

DE'Â/YED'Û/DU'Â'

د ع و kökünden kelimeler Kur'ân'da 212 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dua etmek

وَاِذَآ اُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا "Elleri boyunlarına bağlı olarak cehennemin dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler. Bugün bir kez yok olmayı istemeyin, aksine birçok kez yok olmayı isteyin."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-'a-v* kökünden kelimeler "yardım istemek, yalvarmak, dua etmek"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Çağırmak

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَآ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ اِنَّنِى مِنَ الْمُسْلِمِينَ "(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben müslümanlardanım' diyenden kimin sözü daha güzeldir?"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-'a-v* kökünden kelimeler "çağırmak"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 **Nisâ'** 4/145.

2 **Furkân** 25/13-14.

3 "Yardım istemek, yalvarmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/23, 61, 68, 69, 70, 186, 271; **Âl-i 'Imrân** 3/38; **Nisâ'** 4/117; **En'âm** 6/40, 41, 56, 71, 108; **A'râf** 7/29, 37, 55, 56, 134, 180, 194, 195, 197; **Yûnus** 10/12, 38, 66, 106; **Hûd** 11/13, 62, 101; **Ra'd** 13/14; **Nahl** 16/20, 86; **İsrâ'** 17/11, 56, 67, 71, 110; **Kehf** 18/14, 52; **Meryem** 19/48; **Hacc** 22/12, 13, 62, 73; **Mü'minûn** 23/117; **Şu'arâ'** 26/72, 213; **Kasas** 28/64, 88; **'Ankebût** 29/42, 65; **Rûm** 30/33; **Lokmân** 31/30, 32; **Sebe'** 34/22; **Fâtır** 35/13, 18, 40; **Yâsîn** 36/57; **Sâffât** 37/125; **Zümer** 39/38; **Mü'min** 40/12, 14, 20, 26, 49, 50, 60, 65, 66, 74; **Fussılet** 41/31, 48; **Zuhruf** 43/86; **Dühân** 44/55; **Ahkâf** 46/4, 5; **Mülk** 67/27; **Cinn** 72/18; **İnşikâk** 84/11.

4 **Fussılet** 41/33.

5 "Çağırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/23, 221, 260, 282; **Âl-i 'Imrân** 3/23, 61, 104, 153; **En'âm** 6/71; **A'râf** 7/5, 193, 198; **Enfâl** 8/24; **Yûnus** 10/10, 25, 89; **Yûsuf** 12/33, 108; **Ra'd** 13/14, 36; **İbrâhîm** 14/9, 10, 22, 44; **Nahl** 16/125; **İsrâ'** 17/52; **Kehf** 18/57; **Tâhâ** 20/108; **Enbiyâ'** 21/15; **Hacc** 22/67; **Mü'minûn** 23/73; **Nûr** 24/48, 51; **Kasas** 28/25, 41, 87; **Rûm** 30/25; **Lokmân** 31/21; **Ahzâb** 33/5, 46, 53; **Fâtır** 35/6, 14; **Zümer** 39/8; **Mü'min** 40/10, 41, 42, 43; **Fussılet** 41/5; **Şûrâ** 42/13; **Câsiye** 45/28; **Ahkâf** 46/31, 32; **Muhammed** 47/35, 38; **Feth** 48/16; **Kamer** 54/6, 8; **Hadîd** 57/8; **Saff** 61/7; **Kalem** 68/42, 43; **Me'âric** 70/17; **Nûh** 71/5, 7, 8; **'Alak** 96/17, 18.

3. İsnat etmek

أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا "Rahmân'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden."[1] Buradaki *de'av* fiili, Mekkeli müşriklerin Yüce Allah'a çocuk "isnadını" ifade etmektedir.

4. Evlatlık

وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْ "Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız kılmadı."[2] Bu âyetteki *ed'ıyâ'* kelimesi *de'ıyy* kelimesinin çoğuludur ve "evlâtlıklar" anlamına gelmektedir.

د ف ع : D-F-'A

DEFE'A/İDFA'/DEF'

د ف ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Vermek

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ وَلَا تَأْكُلُوهَٓا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا "Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve hemen (aceleyle) yemeyin. Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şâhit bulundurun. Hesap sorucu olarak da Allah yeter."[3] Buradaki *fedfe'û* ile *defa'tüm* kelimeleri "vermek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Karşılamak

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُۜ اِدْفَعْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذ۪ي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَم۪يمٌ "İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel

1 **Meryem** 19/91.
2 **Ahzâb** 33/4, 37.
3 **Nisâ'** 4/6.

bir şekilde karşıla. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."[1] Buradaki *idfa'* emri, "karşılamak, karşılık vermek"[2] anlamına gelmektedir.

3. Savunmak

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَاتَّبَعْنَاكُمْ "Bu da, münafıkları ortaya çıkarması için idi. Bunlara, 'Gelin, Allah yolunda çarpışın; ya da savunma yapın' denildiği zaman, 'Savaşmayı bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik' dediler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-f-'a* kökünden kelimeler "savunmak"[4] anlamına gelmektir.

4. Engelleyen

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ "Yükseliş mertebelerinin sahibi Allah'tan gelen, hiç kimse tarafından engellenemeyen ve kâfirlerin başına gelecek olan (âhiretteki) azapla ilgili olarak birisi soru sormuştur."[5] Bu âyette geçen *dâfi'* kelimesi "engelleyici" demektir.

د ل و : D-L-V

DELLÂ/EDLÂ/TEDELLÂ/DELV

د ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Aldatmak

فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ "(Bunun sonucu olarak şeytan) onları hile ile aldattı."[6] Burada geçen *dellâ* fiili "aldatmak" demektir.

2. Sarkıtmak

فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُ "Sucularını (kuyuya) gönderdiler, o da (gidip) kovasını saldı."[7] Burada geçen *edlâ* kelimesi "salmak, sar-

1 Fussılet 41/34.
2 "Karşılamak" anlamında bir kullanım için bk. Mü'minûn 23/96.
3 Âl-i 'İmrân 3/167.
4 "Savunmak" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/251; Hacc 22/38, 40; Tûr 52/8.
5 Me'âric 70/1-3.
6 A'râf 7/22.
7 Yûsuf 12/19.

kıtmak" demektir. Necm 53/8'deki *tedellâ* fiili ise "sarkmak" anlamında kullanılmaktadır.

3. Rüşvet vermek

وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَٓا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (idarecilere veya mahkeme hâkimlerine rüşvet olarak) vermeyin."[1] Burada geçen *tüdlû* fiili bağlam gereği "rüşvet vermek" anlamına gelmektedir.

4. Kova

فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُ "Sucularını (kuyuya) gönderdiler, o da (gidip) kovasını saldı."[2] Burada geçen *delv* kelimesi "kova" anlamındadır.

د ن و : D-N-V

EDNÂ/DÜNYÂ

د ن و kökünden kelimeler Kur'ân'da 133 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaklaşmak

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى "Sonra (Cebrail, Hz. Muhammed'e) yaklaştı, (yere doğru) sarktı."[3] Bu âyetteki *denâ* fiili "yaklaşmak" demektir.

2. Salmak

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle."[4] Bu âyette geçen *yüdnîne* fiili "üzerine almak, örtünmek, salmak" anlamına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/188.
2 **Yûsuf** 12/19.
3 **Necm** 53/8.
4 **Ahzâb** 33/59.

3. Daha uygun

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا "Adâletsizlik (ve haksızlık) etmemeniz için en uygun olan budur."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ednâ* kelimesi "daha layık, daha uygun"[2] anlamında kullanılmaktadır.

4. Daha yakın

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ "Belki dön(üp yola gelir)ler diye, mutlaka onlara o büyük azapdan ayrı olarak, daha yakın bir azabı da tattıracağız."[3] Bu âyetteki *ednâ* kelimesi "daha yakın" anlamına gelmektedir.

Bu âyetin izâhında müfessirler, "dünyevî sıkıntı, dünya azabı, hor ve hakirlik" gibi birbirine yakın, dünyadaki sıkıntıları ifade eden anlamlar vermişlerdir.[4] Bu anlam kanaatimizce doğrudur. Çünkü bu ifadenin hemen peşinden gelen "büyük azap, âhiretteki azap" bilgisi, ilk azabın dünyaya ait olduğunu göstermektedir.

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ "İkisinin arasındaki mesafe iki yay uzunluğu kadar, veya daha yakın kaldı."[5] Bu âyette geçen *ednâ* kelimesi "daha yakın" anlamına gelmektedir.

Bu kökten gelen *dân*[6] ve *dâniyeh*[7] kelimeleri de "yaklaşan, yakın, daha yakın" anlamında kullanılmaktadır.

5. Daha az

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوا "Üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri O (Allah)'tır; beş kişi gizli konuşsa mutlaka altıncıları O'dur.

---

1 **Nisâ'** 4/3. Benzer kullanımlar için ayrıca bk. **Mâide** 5/108; **Ahzâb** 33/51, 59.

2 Benzer bir kullanım için bk. **Bakara** 2/282.

3 **Secde** 32/21. Benzer bir kullanım için bk. **Rûm** 30/3.

4 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 39; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 554-555; Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Se'âlebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut, trs., III, 216; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebussuud,, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1990, VII, 86; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, *Mecme'u't-Tefâsîr* içinde, Beyrut, 1988, III, 292.

5 **Necm** 53/9.

6 **Rahmân** 55/54.

7 **En'âm** 6/99; **Hâkka** 69/23; **İnsân** 76/14.

Bundan az da, bundan fazla da olsalar, O onlarla beraberdir."[1] Bu âyette kullanımda *ednâ* kelimesinin anlamı, "daha az" şeklinde olmalıdır. Çünkü âyetteki ifadeler, *ednâ* kelimesinin sayısal değerler olan üç, dört, beş, altı rakamlarından daha küçük sayıları ifade etmek için, yani üçten daha küçük bir değeri ifade etmek için kullanıldığını göstermektedir.

6. Daha değersiz

قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذ۪ى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذ۪ى هُوَ خَيْرٌ "(Mûsâ, kavminin yiyecek isteklerine karşılık şu cevabı verdi): Daha iyi olanı daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?"[2] Bu âyette sözü edilen durum, bu cümlenin hemen öncesinde İsrailoğullarının, لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّٓائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا "Biz bir yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği sebzesinden, acurundan, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" şeklindeki isteklerine Hz. Mûsâ'nın verdiği cevaptır. Dolayısıyla burada geçen *ednâ* kelimesinin "daha aşağı, daha değersiz, daha düşük" anlamında kullanılmıştır.

7. Dünya

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَاۚ "Onların ardından, yerlerine geçip Kitab'a vâris olan birtakım insanlar geldi ki, onlar şu düşük (dünya)nın menfaatini tercih ediyorlar."[3] Bu âyette geçen *ednâ* kelimesi de kanaatimizce diğer anlamlardan farklı olarak "dünya" anlamında kullanılmıştır.[4]

D-n-v kökünden gelen *dünyâ* kelimesi Kur'ân'da 115 yerde geçmektedir. Bunlardan bir kısmı "yakın, aşağı" anlamına gelirken,[5] büyük çoğunluk ise "dünya" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Mücâdele** 58/7. Benzer bir kullanım için bk. **Müzzemmil** 73/20.

2 **Bakara** 2/61.

3 **A'râf** 7/169.

4 Bu konudaki tercihler için bk. Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 562; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, III, 70; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 261; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, III, 593; Se'âlebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, II, 64; Ebussuud, *İrşâd*, III, 288; Beğavî, *Me'âlim*, II, 210; Nesefî, *Medârik*, II, 44; Ahmed b. Muhammed el-Hâim el-Mısrî, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân*, Kahire, 1992, I, 211.

5 **Enfâl** 8/42; **Sâffât** 37/6; **Fussılet** 41/12; **Mülk** 67/5.

د ه ن: D-H-N

YÜDHİNÜ/MÜDHİNÜ/DİHÂN/DÜHN

د ه ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yağcılık yapmak

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ "Onlar, senin onlara, onların da sana (yani birbirinize) yumuşak davranmanızı/yağcılık yapmanızı isterler."[1] Burada geçen *tüdhinü/yüdhinü* kelimeleri "yağcılık yapmak, yumuşak davranmak, taviz vermek, dalkavukluk" anlamında kullanılmaktadır.

2. Küçümsemek

اَفَبِهٰذَا الْحَد۪يثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَۙ "(Ey inkârcılar!) Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?"[2] Bu âyetteki *müdhinûn* kelimesi "küçümsemek, hafife almak" anlamına gelmektedir.

3. Yağ

فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِۚ "Gök yarılıp da kızarmış yağ gibi gül renginde olduğu zaman."[3] Burada geçen *ed-dihân* ve Mü'minûn 23/20'deki *ed-dühn* kelimeleri "yağ" anlamına gelmektedir.

د و ر : D-V-R

TEDÛRU/TÜDÎRU/DÂR

د و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 55 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dönmek

فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ "Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün."[4] Buradaki *tedûru* fi-

---

1 **Kalem** 68/9.
2 **Vâkı'a** 56/81.
3 **Rahmân** 55/37.
4 **Ahzâb** 33/19.

ili *a'yün* kelimesiyle birlikte kullanılınca "dönmek" anlamına gelmektedir.

2. Gerçekleştirmek

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ "Ancak aranızda gerçekleştirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır."[1] Buradaki *tüdîru* fiili "gerçekleştirmek" anlamına gelmektedir.

3. Âhiret yurdu

Kur'ân'da *dâr* kelimesi, *ed-dâru'l-âhira*[2], *dâru's-selâm*,[3] *dâru'l-mukâme*,[4] *dâru'l-karâr*,[5] *'ukbe'd-dâr*,[6] *'âkıbetu'd-dâr*,[7] *sûu'd-dâr*,[8] *dâru'l-bevâr*,[9] *dâru'l-huld*,[10] *dâru'l-muttakîn*[11] ve *zikre'd-dâr*[12] şeklindeki tamlamalarda âhirete ait bir mekânın adı olarak kullanılmaktadır. Bunların dışında *dâru'l-fasıkîn* diye bir tabir daha vardır ki bunun "âhirette özel bir yurt", yani "cehennem" olduğu ifade edilmektedir.[13] Ancak kanaatimizce bu bilgi hatalıdır. Çünkü âyette sözü edilen olay, Hz. Mûsâ'ya verilen levhalardaki hükümlerin gereğini yerine getirmeyenlerin âkıbetlerinin, yani yurtlarının nasıl tarumar edildiği meselesidir. Dolayısıyla buradaki *dâr* kelimesinin "dünyaya ait bir mekân" ifade ettiğini düşünmekteyiz. Semerkandî, bu mekânın dünyada olduğunu ilk görüş olarak vermiş, ikinci olarak da buranın "cehennem" olduğu görüşünü zikretmiştir. İlk görüşün desteği olarak da bu mekânları 'Âd ve Semûd kavimleriyle ilişkilendirmiştir.[14]

---

1 **Bakara** 2/282.
2 **Bakara** 2/94; **En'âm** 6/32; **Kasas** 28/77, 83; **'Ankebût** 29/64; **Ahzâb** 33/29.
3 **En'âm** 6/127. **Yûnus** 10/25'te geçen *dâru's-selâm* tamlaması ise "barış yurdu, İslam yurdu" anlamına gelmektedir.
4 **Fâtır**, 35/35.
5 **Mü'min** 40/39.
6 **Ra'd** 13/22, 24, 42.
7 **En'âm** 6/135; **Kasas** 28/37.
8 **Ra'd** 13/25; **Mü'min** 40/52.
9 **İbrâhîm** 14/28.
10 **Fussılet** 41/28.
11 **Nahl** 16/30.
12 **Sâd** 38/46. "Âhiret yurdunu hatırlama" anlamında.
13 Akyüz, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, s. 468.
14 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 550.

4. Yurt

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ "Nihâyet onu da, evini barkını da yerin dibine soktuk."[1] Kur'ân'da *dâr* kelimesi, verdiğimiz farklı anlamlar dışındaki kullanımlarında "ev, mesken, yurt"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

5. Kişi

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا "Nuh, 'Rabbim!' dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"[3] Buradaki *deyyâr* kelimesi "kişi, fert, evde oturan" anlamına gelmektedir.

6. Felâket

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ "Kalplerinde hastalık bulunanların, 'Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz' diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-v-r* kökünden kelimeler "felâket"[5] anlamına gelmektedir.

د و ن : D-V-N

DÛN

د و ن kökünden gelen *dûn* kelimesi Kur'ân'da 144 yerde sadece bu kalıpta gelmektedir. Bu kelime Yüce Allah ile ilgili ise "-den başka, aşağısında, altında, peşisıra, O'na rağmen", eğer başka varlıklarla ilgili ise sadece "-den başka"[6] anlamına gelir. A'râf 7/205'te geçen *dûne'l-cehr* tamlaması "sessiz" demektir.

وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ "Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."[7] Bu konudaki âyetlerde geçen *dûn* kelimesi,

---

1 **Kasas** 28/81. Bu âyette yerin dibine batırılan kişi Kârûn'dur.

2 Benzer örnekler için bk. **A'râf** 7/78, 91; **Hûd** 11/67; **Ra'd** 13/31; **'Ankebût** 29/37; **Haşr** 59/9.

3 **Nûh** 71/26.

4 **Mâide** 5/52.

5 "Felâket" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/98; **Feth** 48/6.

6 "-den başka" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/94; **Âl-i 'İmrân** 3/28, 118; **Nisâ'** 4/48, 116, 139, 144; **A'râf** 7/81, 168; **Enfâl** 8/60; **Kehf** 18/90, 93; **Meryem** 19/17; **Enbiyâ'** 21/82; **Neml** 27/55; **Kasas** 28/23; **Secde** 32/21; **Ahzâb** 33/50; **Sebe'** 34/41; **Feth** 48/27; **Tûr** 52/47; **Rahmân** 55/62; **Cumu'a** 62/6; **Cinn** 72/11.

7 **Bakara** 2/107.

mahşerde Yüce Allah'tan başka dost ve yardımcının olamayacağı beyan edildiği için "O'na rağmen" şeklinde bir anlam da verir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا "İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını, O'na denk tanrılar edinir."[1] Bu tür âyetlerdeki *dûn* kelimesi, konu şirk olduğu için "aşağısında, peşisıra, ardısıra" anlamına gelmektedir. Çünkü müşrikler de aslında Allah'a inanmaktadırlar; farkları bu inançlarında tek tanrı inancını koruyamamalarıdır. Bunun için kendilerine müşrik denmektedir. Müşrik, "ortak koşan" demektir. Ortak koştukları varlıkları Allah'ın daha aşağısında kabul ettikleri için bu durumda dûn kelimesine söz konusu anlamın verilmesi gerekir.

Râğıb el-Isfehânî, *dûn* kelimesinin bazı âyetlerde "aşağı" anlamına geldiğini beyan ederek, يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ "Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin" şeklindeki Âl-i İmrân 3/118'deki مِنْ دُونِكُمْ ifadesini "sizin aşağınızdaki" diye anlamlandırmıştır.

Râğıb'a göre *dûn* kelimesinin bir diğer anlamı da "yakınlık"tır. Nitekim Nisâ' 4/48'deki *dûn* kelimesi bu anlamdadır. Bu arada Mâide 5/116'da yer alan ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونٖى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ "İnsanlara, 'Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin' diye sen mi dedin?" ifadesine "kendileriyle Allah'a ulaşılan iki ilâh" anlamını vererek, buradaki *dûn* kelimesini "aracı" anlamında değerlendirmiştir[2] ki bizim de yaklaşımımız bu doğrultudadır.

د ي ن : D-Y-N

DÎN/DEYN/MÜDÂYENE/MEDÎNÛN

د ى ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 101 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İtaat etmek

قَاتِلُوا الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا

1 **Bakara** 2/165.
2 **Rağıb**, *Müfredât*, s. 324.

يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyenlerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."[1] Bu âyette geçen *yedînûne* fiili "din edinmek", ***dînü'l-hakk*** tamlaması ise "hak din" olarak anlaşılmaktadır. Ancak وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ "Hak dini din edinmeyenler" ifadesi, cümlenin öncesiyle birlikte düşünüldüğünde bunun din edinmemekten ziyade, hak dine itaat etmemek manasına geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Kuteybe, söz konusu âyette geçen يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ ifadesini "hak dine itaat etmek" şeklinde tefsir etmiş,[2] Ebû Ubeyde ise "Allah'a gerçek manâda itaat" olarak yorumlamıştır.[3]

Kur'ân'ın inanç özgürlüğü noktasında verdiği mesajlar göz önüne alındığında, hak dine girmeyip kendi inancında olanlarla savaşılmayacağı Mümtehıne 60/8-9'da açıkça beyan edilmektedir. Dahası Bakara 2/190-193 ve Nisâ' 4/90 gibi âyetlerde sözü edilen savaş emri saldırganlara karşı yapılan savunma savaşıdır ve hiçbir şekilde saldırganlık içermemektedir; aksine Yüce Allah'ın saldırganlık yapanları sevmediği açıkça bildirilmektedir.

2. Borçlanmak

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit, onu yazın."[4] "Müdâyene âyeti" de denen bu âyette *tedâyene* fiili "borçlanmak", *deyn* kelimesi ise "borç"[5] manasına gelmektedir.

3. İslâm

هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ "O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderendir."[6]

1 Tevbe 9/29.
2 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 298.
3 İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 318.
4 Bakara 2/282.
5 Nisâ' 4/11, 12.0,
6 Tevbe 9/33.

Bu âyetteki *ed-dîn* kelimesi "İslâm" anlamında kullanılmaktadır.[1] Kezâ, Mâide 5/3 ve Feth 48/28'de geçen *dîn* kelimesi de yine "İslâm dini" anlamına gelmektedir. Bu kelime Kur'ân'da geçtiği âyetlerin çoğunluğunda "din, İslâm"[2] anlamında kullanılmaktadır.

اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدّ۪ينَ "Biz bu Kitab'ı sana bir amaç için indirdik. Dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk et."[3] Bu âyette *ed-dîn* kelimesi "tevhîd esasına dayalı bir inanç sistemini" ifade etmektedir.[4] "Dinin Allah'a has kılınması"ndan maksat, "Allah'a tevhîd esasına göre inanma gereği"dir. Süddî'nin izâhına göre ise buradaki ihlâs, "Allah rızasına yönelik niyetteki samimiyet"tir.[5] *Dîn* kelimesinin bu anlamdaki kullanım örnekleri de Kur'ân'da oldukça fazladır.

4. Hesap

مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِ "Din gününün sahibi olan (Allah'a hamd olsun)."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ed-dîn* kelimesi "hesap, ceza, karşılık"[7] anlamında kullanılmaktadır.

Bu arada Sâffât 37/53 ve Vâkı'a 56/86'da geçen *medînûn* kelimesi "hesaba çekilmek" anlamına gelmektedir.

5. Kanun

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ "Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dinini (hükmünü) uygulamada sizi bir acıma duygusu tutmasın."[8] Bu âyetteki *dînillâh* tamlaması "Allah'ın hükmü" veya "Allah'ın kanunu" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 297; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 54.

2 "Din, İslam" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/132, 193, 256; **Âl-i 'İmrân** 3/19, 85; **Nisâ'** 4/46; **Mâide** 5/3; **En'âm** 6/161; **A'râf** 7/29; **Enfâl** 8/39, 72; **Tevbe** 9/11, 29, 36, 122; **Yûnus** 10/22, 105; **Yûsuf** 12/40; **Nahl** 16/52; **Hacc** 22/78; **'Ankebût** 29/65; **Rûm** 30/30, 43; **Lokmân** 31/32; **Mü'min** 40/14, 65; **Şûrâ** 42/13, 21; **Beyyine** 98/5; **Nasr** 110/2.

3 **Zümer** 39/2.

4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 44.

5 Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-Uyûn*, V, 114.

6 **Fâtiha** 1/4.

7 "Hesap, karşılık" anlamında kullanımlar için bk. **Hicr** 15/35; **Nûr** 24/25; **Şu'arâ'** 26/82; **Sâffât** 37/20, 53; **Sâd** 38/78; **Zâriyât** 51/6, 12; **Vâkı'a** 56/56, 86; **Me'âric** 70/26; **Müddessir** 74/46; **İnfitâr** 82/15, 17, 18; **Mutaffifûn** 83/11; **Tîn** 95/7; **Mâ'ûn** 107/1; **Kâfirûn** 109/6.

8 **Nûr** 24/2.

فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَآءِ اَخِيهِۜ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَۜ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فٖى دٖينِ الْمَلِكِ "Bunun üzerine Yûsuf kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı, sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa (dinine) göre kardeşini alıkoyamayacaktı."[1] *Dîn* kelimesi bu âyette de "hüküm, kanun" anlamında kullanılmaktadır.

6. Düzen

اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فٖى كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌۜ ذٰلِكَ الدّٖينُ الْقَيِّمُ "Gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre Allah'ın katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru din (dosdoğru sistem) budur."[2] Buradaki *ed-dîn* kelimesi "nizam, düzen, sistem" demektir.

7. Fıtrat

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّٖينِ حَنٖيفًاۜ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتٖى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَاۜ لَا تَبْدٖيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ الدّٖينُ الْقَيِّمُۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ "O halde yüzünü, Allah'ı bir tanıyarak dine, Allah'ın insanları üzerine yaratmış olduğu fıtratına çevir. Allah'ın yaratışında değişme bulunmaz. Dosdoğru din de budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."[3] Bu âyette "din" ile "fıtrat" aynı anlamda buluşmaktadır. Âyetin sonundaki "dosdoğru din" ifadesi de bu anlamı desteklemektedir.

1 **Yûsuf** 12/76.
2 **Tevbe** 9/36.
3 **Rûm** 30/30.

ذ

ذ ر ع : Z-R-'A

ZER'/ZİRÂ'

ذ ر ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İçi daralmak

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ

"Elçilerimiz Lût'a gelince, (Lût) onların yüzünden üzüldü ve onlardan dolayı içi daraldı da, 'Bu, çetin bir gündür' dedi."[1] Burada ve 'Ankebût 29/33'te *zer'* kelimesi ***dâka*** fiiliyle birlikte kullanılınca "içi daralmak, tâkati kesilmek, ne yapacağını şaşırmak, endişeye kapılmak" şeklinde mecâzî bir anlam vermektedir.

2. Arşın

ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ "Sonra da onu 70 arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!"[2] Burada geçen *zer'* ve *zirâ'* kelimeleri "arşın, bir dirsek boyu uzunluk" anlamında kullanılmaktadır.

3. Ön ayak

وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ "Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi."[3] Burada geçen *zirâ'ay* kelimesi köpeklerin "iki ön ayağı" anlamında kullanılmaktadır.

ذ ر ي : Z-R-Y

ZERRA/ZÜRRİYYET

ذ ر ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 38 yerde geçmekte, *zerrah*

---

1 **Hûd** 11/77.
2 **Hâkka** 69/32.
3 **Kehf** 18/18.

kelimesi “zerre, en küçük varlık”,[1] diğer âyetlerde geçen *zürriyyeh* kelimesi ise “nesil, çocuk” anlamında kullanılmaktadır.

ذ ك ر : Z-K-R

ZEKERA/YEZZEKKERU/ZİKR/ZİKRÂ/TEZKİRA/ZEKER/ZÜKRÂN

ذ ك ر kökünden kelimeler Kur’ân’da 292 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zikretmek

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا “Andolsun ki, Resulullah’ta, sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnek vardır.”[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-k-r* kökünden kelimeler “zikretmek, hatırlamak”[3] anlamına gelmektedir.

فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ “Eğer bir tehlikeden korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın; güvene kavuştuğunuz zaman, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allah’ı anın.”[4] Bu âyetteki *üzkürû* kelimesi “namaz kılmak” anlamında alınabilir. Çünkü âyet, öncesiyle, sonrasıyla birlikte kullanıldığı bu bağlamda korku veya güven zamanlarındaki namazla ilgilidir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ “Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman Allah’ı anmaya

---

1 “Zerre, en küçük varlık” anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ’** 4/40; **Yûnus** 10/61; **Sebe’** 34/3, 22; **Zilzâl** 99/7-8.

2 **Ahzâb** 33/21.

3 “Zikretmek, hatırlamak” anlamında bazı kullaımlar için bk. **Bakara** 2/40, 47, 63, 114, 122, 152, 198, 200, 203, 231, 235, 239, 282; **Âl-i ‘İmrân** 3/41, 103, 135, 191; **Nisâ’** 4/142; **Mâide** 5/4, 7, 11, 20, 110; **En‘âm** 6/70, 118, 119, 121, 138; **A‘râf** 7/69, 74, 86, 171, 201, 205; **Enfâl** 8/2, 26, 45; **Yûsuf** 12/42, 85; **İbrâhîm** 14/5, 6; **İsrâ’** 17/46; **Kehf** 18/24, 57, 63; **Meryem** 19/16, 41, 51, 54, 56, 67; **Tâhâ** 20/34; **Enbiyâ’** 21/36; **Hacc** 22/28, 34, 35, 36, 40; **Nûr** 24/3; **Furkân** 25/73; **Şu‘arâ’** 26/227; **‘Ankebût** 29/45; **Secde** 32/15, 22; **Ahzâb** 33/9, 34, 41 ; **Fâtır** 35/3; **Sâd** 38/17, 41, 45, 48; **Zümer** 39/45; **Mü’min** 40/44; **Zuhruf** 43/13; **Ahkâf** 46/21; **Muhammed** 47/20; **Cumu‘a** 62/10; **Müzzemmil** 73/8; **İnsân** 76/25; **A‘lâ** 87/15; ...

4 **Bakara** 2/239.

koşun, alışverişi terk edin."[1] Bu âyette kastedilen anlam da aynı şekilde Allah'ı hatırlamak, O'nu zikretmek anlamında "namaz kılmak"tır. Şüphesiz namaz da Allah'ı hatırlamanın en önemli aracıdır.

وَقَالَ الَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوِيلِهِ فَاَرْسِلُونِ "(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yûsuf'u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin."[2] Bu âyetteki *iddekera* fiili, *z-k-r* kökünden türetilmiş, *iztekera* halinden *iddekera* şeklinde dönüştürülmüştür ve "hatırlamak" anlamında kullanılmıştır.

Bu yapıya uygun olarak Kamer sûresinde 6 defa kullanılan *müddekir* kelimesi "düşünmek, hatırlamak"[3] anlamına gelmektedir.

Bu arada *z-k-r* kökünden gelen *tezekkera, yetezekkeru, yezzekeru* kalıplarındaki kelimeler 51 yerde "hatırlamak, öğüt almak", 63 yerde geçen *zikr* kelimesi ise "öğüt, zikir" anlamında kullanılmaktadır.

2. Uyarmak

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَىْءٍ "Kendilerine yapılan uyarıları unutunca, üzerlerine her şeyin kapılarını açıverdik."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-k-r* kökünden kelimeler "uyarı"[5] anlamındadır.

3. Öğüt vermek

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ "Biz onların dediklerini çok iyi bileniz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-k-r* kökünden kelimeler "açıklamak, öğüt vermek"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 **Cumu'a** 62/9.
2 **Yûsuf** 12/45.
3 **Kamer** 54/15, 17, 22, 32, 40, 51.
4 **En'âm** 6/44.
5 "Uyarı" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/165; **Yâsîn** 36/19; **Kâf** 50/45; **Ğâşiye** 88/21.
6 **Kâf** 50/45.
7 "Öğüt vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/13, 14; **En'âm** 6/44; **A'râf** 7/165; **Fâtır** 35/37; **Yâsîn** 36/19; **Sâffât** 37/13; **Kâf** 50/45; **Zâriyât** 51/55; **Tûr** 52/29; **Müddessir** 74/54, 56; **'Abese** 80/11-12; **A'lâ** 87/9; **Ğâşiye** 88/21.

4. Diline dolamak

قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهٖيمُ "(Bir kısmı:) Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş, dediler."[1] Bu âyetteki *yezküru* fiili olumsuz içerikte "diline dolamak, ileri geri konuşmak" gibi anlamlar vermektedir.

5. Şeref

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ "Sâd'a ve öğüt dolu Kur'ân'a yemin olsun."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zikr* kelimesi de "şeref"[3] anlamında kullanılmaktadır.

6. Haber

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا "Sana Zü'l-Karneyn'den soruyorlar. De ki: Size ondan bir haber okuyacağım."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zikr* kelimesi "haber, bilgi"[5] anlamına gelmektedir.

7. Vahiy

ءَاُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا "Zikir, aramızdan ona mı bırakıldı?"[6] Burada geçen *zikr* kelimesi, "vahiy"[7] anlamında kullanılmaktadır.

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ "O zikri biz indirdik; onun koruyucusu da ancak biziz."[8] Burada zikr kelimesi "Kur'ân"[9] anlamına gelmektedir.

فَسْـَٔلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ "Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."[10] Bu ve benzer âyetlerdeki *zikr* kelimesi de "Tevrât"[11] anlamındadır.

1 **Enbiyâ'** 21/60. Benzer örnek için bk. **Enbiyâ'** 21/36.
2 **Sâd** 38/1.
3 "Şeref" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/69; **Enbiyâ'** 21/10; **Zuhruf** 43/44; **Sâd** 38/87; **Müddessir** 74/54-56; **İnsân** 76/29; **Tekvîr** 81/27-29.
4 **Kehf** 18/83.
5 Benzer bir kullanım için bk. **Enbiyâ'** 21/24.
6 **Kamer** 54/25.
7 "Vahiy" anlamında kullanım için bk. **Sâffât** 37/3.
8 **Hıcr** 15/9.
9 "Kur'ân" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/50; **Zuhruf** 43/5.
10 **Nahl** 16/43.
11 "Tevrât" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/105.

8. Peygamber

فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِۚ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًاۙ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ "Ey inanmış olan sağduyu sahipleri! Allah'a karşı duyarlı olun. Allah size bir uyarı indirdi. Yani size Allah'ın açık açık âyetlerini okuyan bir elçi (gönderdi) ki inanıp yararlı işler yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarsın"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zikr* kelimesi, hemen peşinden gelen *rasûl* kelimesinin de işaretiyle "peygamber" anlamına gelmektedir.

9. Cinsiyet

Z-k-r kökünden gelen *zeker/zekerayn/zükûr/zükrân* kelimeleri cinsiyet anlamında "erkek" anlamında kullanılmaktadır.

ذ ل ل : Z-L-L

ZELLE/ZELLELE/TEZLÎL/TÜZİLLÜ/ZÜLL/ ZELÛL/ZİLLET/EZİLLE/EZELL/ZÜLÜL

ذ ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 24 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gözden düşmek ذلّ

وَلَوْ اَنَّٓا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِه۪ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى "Eğer biz, bundan önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki, şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de şu alçalıp gözden düşmeden önce âyetlerine uysaydık."[2] Buradaki *nezille* fiili "gözden düşmek" anlamına gelmektedir.

2. Emrine vermek

وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ "Bu hayvanları onların emrine verdik."[3] Bu âyetteki *zellelnâ* fiili, iradesine tâbi kılmak ve "emrine vermek" anlamlarına gelmektedir.

---

1 Talâk 65/10-11.
2 Tâhâ 20/134.
3 Yâsîn 36/72.

3. Sarkıtılmak

وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا "Meyveleri üzerlerine sarkıtılmış olacaktır."[1] Buradaki *züllile/tezlîl* kelimeleri, cennetteki meyvelerin cennetliklerin üzerine "sarkıtılması"nı ifade etmektedir.

4. Alçaltmak

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ "Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-l-l* kökünden kelimeler "alçaklık, hor ve hakir görmek"[3] anlamına gelmektedir.

5. Alçakgönüllülük

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ "Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger."[4] Bu âyetteki *ez-züll* kelimesi "alçakgönüllülük"[5] demektir.

6. Âcizlik

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرٖيكٌ فِى الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِىٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبٖيرًا "De ki: Bütün övgüler, çocuk edinmeyen egemenliğinde ortağı bulunmayan, güçsüzlükten, düşkünlükten ötürü her hangi bir yardımcıya gereksinme duymayan Allah'a yakışır. İşte, O'nu yücelterek an."[6] Burada geçen *ez-züll* kelimesi "âcizlik" anlamına gelmektedir.

7. Boyun bükmek

هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا "Allah, yeryüzünü sizin için boyun eğdirmiştir."[7] Âyetteki *zelûl* kelimesi yeryüzünün "boyun eğdirilmesi"[8] anlamına gelmektedir.

---

1 **İnsân** 76/14.
2 **Âl-i 'Imrân** 3/26.
3 "Alçak, hor, hakir görmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/112; **A'râf** 7/152; **Yûnus** 10/26-27.
4 **İsrâ'** 17/24.
5 Benzer bir kullanım için bk. **Mâide** 5/54.
6 **İsrâ'** 17/111. Benzer bir kullanım için bk. **Şûrâ** 42/45.
7 **Mülk** 67/15.
8 Benzer bir kullanım için bk. **Nahl** 16/69.

8. Zayıflık

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ "Andolsun, siz son derece zayıfken Allah, Bedir'de size yardım etmişti."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-l-l* kökünden kelimeler "güçsüzlük, zayıflık"[2] anlamına gelmaktadir.

9. Sefil

اِنَّ الَّذ۪ينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي الْاَذَلّ۪ينَ "Allah'a ve Elçisine karşı gelenler, işte onlar en sefiller arasında bulunacaklardır."[3] Buradaki *el-ezellîn* kelimesi "sefalet içindekiler ve alçaklar" anlamına gelmektedir.

10. Boyunduruk altına almak

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ "Mûsâ dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O henüz boyunduruk altına alınmamıştır."[4] Burada geçen *zelûl* kelimesi, "boyunduruk altına almayı" ifade etmektedir.

ذ م م : Z-M-M

ZİMME/MEZMÛM

ذ م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *zimmeh* kelimesi "antlaşma",[5] *mezmûm* kelimesi ise "kınanmış"[6] anlamında kullanılmaktadır.

ذ ه ب : Z-H-B

ZEHEBE/ZÂHİB/İZHEB/ZEHEB

ذ ه ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 56 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gidermek

فَلَمَّٓا اَضَٓاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ "O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir."[7] Bu ve ben-

1 **Âl-i 'İmrân** 3/123.
2 "Güçsüzlük, zayıflık" anlamında kullanımlar için bk. **Neml** 27/37; **Munâfikûn** 63/8.
3 **Mücâdele** 58/20.
4 **Bakara** 2/71.
5 **Tevbe** 9/8, 10.
6 **İsrâ'** 17/18, 22; **Kalem** 68/49.
7 **Bakara** 2/17.

zer âyetlerde geçen *z-h-b* kökünden kelimeler "gidermek"[1] anlamında kullanılmaktadır.

2. Gitmek

اذْهَبَا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى "Firavun'a gidin. Çünkü o, iyice azdı."[2] Bu ve benzer âyetlerde *z-h-b* kökünden kelimeler "gitmek"[3] anlamında kullanılmaktadır.

3. Altın

وَالَّذ۪ينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ

"Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!"[4] *ez-Zeheb* kelimesi Kur'ân'da kullanıldığı her yerde "altın" anlamına gelmektedir.

1 "Gidermek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/20; **Nisâ'** 4/19, 133; **En'âm** 6/133; **Enfâl** 8/11, 46; **Tevbe** 9/15; **Hûd** 11/10, 114; **Yûsuf** 12/93; **İbrâhîm** 14/19; **İsrâ'** 17/86; **Hacc** 22/15; **Mü'minûn** 23/18; **Nûr** 24/43; **Ahzâb** 33/33; **Fâtır** 35/16, 34; **Zuhruf** 43/41; **Ahkâf** 46/20; ...

2 **Tâhâ** 20/43.

3 "Gitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/74; **Ahzâb** 33/19; **Sâffât** 37/99; **Tekvîr** 82/26.

4 **Tevbe** 9/34.

راس : R-E-S

RE'S/RUÛS

راس kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmektedir. Bunlardan 17 tanesi *re's* veya *ruûs* kelimesi "baş" anlamında iken, sadece Bakara 2/279'da geçen *ruûs* kelimesi ise ekonomik içerikte "anapara" anlamına gelmektedir.

راي : R-E-Y

RAÂ/RE'Y

راي kökünden kelimeler Kur'ân'da 328 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bilmek

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِى أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ "Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu görürler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yerâ* fiili "bilmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Riyâ

الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ "Onlar gösteriş yaparlar."[3] Bu ve benzer âyetlerde *r-e-y* kökünden kelimeler "riyâ, gösteriş"[4] anlamına gelmektedir. Ayrıca Meryem 19/74'teki *ri'y* kelimesi de "gösteriş" anlamına gelmektedir.

---

1 **Sebe'** 34/6.

2 Benzer bir kullanım için bk. **Fîl** 105/1.

3 **Mâ'ûn** 107/6.

4 "Riya, gösteriş" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/264; **Nisâ'** 4/38, 142; **Enfâl** 8/47.

3. Karşılaşmak

فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰۤى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ "İki topluluk birbirini görünce Mûsâ'nın adamları, 'Eyvâh, yakalandık!' dediler."[1] Burada ve Enfâl 8/48'de geçen *terâe* fiili "karşılaşmak" anlamına gelmektedir.

5. Görmek

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ "Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider."[2] Bu âyette geçen *raeyte* kelimesi "görmek" anlamına gelmektedir.

Diğer maddelerde verdiğimiz örnek âyetler dışında geçen *r-e-y* kökünden kelimeler "görmek" manasına gelmektedir.

Ru'yâ kelimesi "rüya",[3] *ra'y* fiili de "görüş"[4] anlamına gelmektedir.

ر ب ب : R-B-B

RABB/ERBÂB/RİBBİYYÛN/RABBÂNÎ/RABÂİB

ر ب ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 980 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaratıcı

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّ۪ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ "Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!"[5] Burada ve aşağıdaki maddelerde zikredeceğimiz kullanımlar dışında *rabb/erbab* kelimeleri "yaratıcı, rab, ilah"[6] demektir.

1 **Şu'arâ'** 26/61.
2 **Munâfikûn** 63/4.
3 "Rüya" anlamında bazı örnek kullanımlar için bk. **Fâtiha** 1/2;100; **İsrâ'** 17/60; **Sâffât** 37/105; **Feth** 48/2.
4 **Hûd** 11/27.
5 **Yûsuf** 12/101.
6 "Yaratıcı, rab, ilah" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/80; **Yûsuf** 12/42, 50; **Tâhâ** 20/49-50; **Şu'arâ'** 26/23-24.

2. Rabbine adanan kişi

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ "Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar."[1] Burada ve Mâide 5/44, 63. âyetlerde geçen *rabbâniyyûn, ribbiyyûn* kelimeleri "kendisini Rabbine adayanlar" anlamına gelir.

3. Üvey kızlar

وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِى فِى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَآئِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُمْ بِهِنَّ "Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız (size haram kılındı)."[2] Burada geçen *rabâib* kelimesi "üvey kızlar" anlamına gelmektedir.

4. Sahip, efendi, idareci

Yusuf 12/42 ve 50'de geçen *rabb* kelimeleri "sahip, efendi, idareci" anlamına gelmektedir.

ر ب و : R-B-V

RABÂ/RABBEYÂ/RİBÂ/RABVE

ر ب و kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kabarmak

فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا "Bu sel, üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü."[3] Buradaki *râbiyâ* kelimesi, selin üzerindeki "kabarıklık"[4] anlamına gelmektedir.

2. Tepe

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ "Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-b-v* kökünden kelimeler "tepe"[6] anlamına gelmektedir.

1 Âl-i 'İmrân 3/146, 79.
2 Nisâ' 4/23.
3 Ra'd 13/17.
4 Hacc 22/5; Fussılet 41/39.
5 Bakara 2/265.
6 Mü'minûn 23/50.

3. Faiz

اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذٖى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا "Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların 'Alım-satım tıpkı faiz gibidir' demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-b-v* kökünden kelimeler "faiz"[2] anlamına gelmektedir.

4. Büyütmek

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانٖى صَغٖيرًاۜ "Ana-babanı esirgeyerek alçakgönüllükle üzerlerine kanat ger ve 'Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara rahmet et!' diyerek dua et."[3] Burada geçen *rebbeyâ* fiili *rebâ*dan türemiştir ve "beslemek, büyütmek, eğitmek, yetiştirmek" gibi anlamlara gelmektedir.

5. Şiddetli

فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً "Rablerinin gönderdiği elçilere isyan etmişlerdi. Allah, şiddetli bir ceza darbesiyle onların hesabını gördü."[4] Burada geçen *râbiyeh* kelimesi "şiddetli, artan şekilde" anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Nahl 16/92'de geçen *erbâ* kelimesi de "çok" manasında kullanılmaktadır.

ر ج س : R-C-S

RİCS

ر ج س kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmektedir. Şeytanın eylemleri,[5] aklı kullanmamak,[6] iman etmemek,[7] vatanını

1 **Bakara** 2/275.
2 "Faiz" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/276; **Rûm** 30/39.
3 **İsrâ'** 17/24. Benzer bir kullanım için bk. **Şu'arâ'** 26/18.
4 **Hâkka** 69/10.
5 **Mâide** 5/90.
6 **Yûnus** 10/100.
7 **En'âm** 6/125.

ve namusunu savunmamak,[1] kötü ahlâk,[2] hasta kalp,[3] Allah'ın gazabı[4] şeklindeki kullanımlar *rics* kelimesinin doğrudan anlamları olmadıkları, yani bir anlamda sonuçları olduğu için sadece bu kadarıyla yetinmeyi uygun gördük.

İfade ettikleri anlam ve kullanıldıkları içerikler bakımından *rics* ile *ricz* kelimeleri birbirine yakın anlamlar vermektedir.

ر ج ف : R-C-F

TERCÜFÜ/RACFE/RÂCİFE

ر ج ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, *tarcüfü, er-racfeh* ve *er-râcifeh* kalıplarında "kıyâmet sarsıntısı",[5] sadece Ahzâb 33/60'ta geçen *murcifûn* kelimesi ise "dedikodu yaparak toplumu sarsanlar" anlamında kullanılmaktadır.

ر ج ل : R-C-L

RACÜL/RİCÂL/RİCL/ERCÜL

ر ج ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 73 yerde geçmekte, *racül, racülân, racüleyn, ricâl, recil* kalıplarında "erkek, iki erkek, erkekler", *ricl, ricleyn, ercül* kelimeleri ise "ayak, iki ayak, ayaklar"[6] anlamlarına gelmektedir.

ر ج م : R-C-M

ERCÜME/RECM/RACÎM/RUCÛM

ر ج م kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "kovmak, kovulmak",[7] sadece Kehf 18/22'de geçen

---

1 **Tevbe** 9/95.

2 **Ahzâb** 33/33.

3 **Tevbe** 9/124-125.

4 **Bakara** 2/59; **A'râf** 7/71.

5 "Kıyâmet sarsıntısı" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/78, 91, 155; **'Ankebût** 29/37; **Murselât** 77/14; **Nâzi'ât** 79/6.

6 "Ayak" anlamındaki kullanımlar için bk. **A'râf** 7/195; **Nûr** 24/34; **Sâd** 38/42; ...

7 "Kovmak, kovulmak" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/91; **Meryem** 19/46; **Şu'arâ'** 26/116; **Yâsîn** 36/18; **Dühân** 44/20; **Mülk** 67/5.

recmen kelimesi *ğayb* kelimesiyle birlikte "karanlığa taş atmak", yani "tahminde bulunmak, zannetmek" anlamlarında kullanılmaktadır.

ر ج و : R-C-V

RECÂ/YERCÛ/RECÂ'

ر ج و kökünden kelimeler Kur'an'da 26 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ümit etmek

وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا اَنْ يُلْقٰى اِلَيْكَ الْكِتَابُ "Sen, bu Kitab'ın sana vahyolunacağını beklemiyordun."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-c-v* kökünden kelimeler "ümit etmek, beklemek"[2] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. İnanmak

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا "Gerçek şu ki, Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah'ı çokça anan kimseler için Allah'ın Elçisinde güzel bir örnek vardır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-c-v* kökünden kelimeler "inanmak"[4] anlamına gelmektedir.

3. Yakıştırmak

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا "Size ne oluyor ki, Allah'ın size vakar (değer, itibar) verebileceğini (O'na) yakıştıramıyorsunuz!"[5] Buradaki *tercûne* fiili "yakıştırmak, uygun görmek" gibi anlamlara gelmektedir.

3. Geri bırakmak

تُرْجِي مَنْ تَشَاۤءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوٖٓي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاۤءُ "Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın."[6] Bu âyette geçen *turcî*

1 **Kasas** 28/86.

2 "Ümit etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/218; **Nisâ'** 4/104; **Hûd** 11/62; **İsrâ'** 17/28, 57; **Nûr** 24/60; **Fâtır** 35/29; **Zümer** 39/8.

3 **Ahzâb** 33/21.

4 "İnanmak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/7, 11, 15; **Kehf** 18/110; **Furkân** 25/21, 40; **'Ankebût** 29/5, 36; **Ahzâb** 33/21; **Câsiye** 45/14; **Mümtehıne** 60/6; **Nebe'** 78/27.

5 **Nûh** 71/13.

6 **Ahzâb** 33/51.

fiili "geri bırakmak, tehir etmek" anlamlarına gelmektedir.

4. Havale edilmek

وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ "Diğer bir grup da Allah'ın emrine bırakılmışlardı."[1] Bu kelime *mürcevne* kalıbından alınınca "bırakılmak, havale edilmek" anlamına gelir.

5. Taraf

وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَا "Melekler onun etrafında olacaklardır."[2] Buradaki *ercâ'* ifadesi "etraf" anlamına gelmektedir.

Dâmeğânî, *recâ* kelimesinin anlamlarını incelerken *ercih* kelimesini de *r-c-v* kelimesini incelediği yere almış ve *recâ* kelimesinin bir anlamının da "ertelemek, alıkoymak, hapsetmek" olduğunu ifade etmiştir.[3] Esasında *recâ* kelimesinin kökü *r-c-v, ercih* kelimesinin kökü ise *r-c-h*'dir. Eğer *ercih* kelimesi, "tehir etmek" anlamını da içerecek şekilde *recâ* kelimesinin dört harfli kalıbından emir olsaydı, bu defa ifade *ercih* şeklinde değil de *ercihi* şeklinde olmalıydı. Kelimenin sonundaki *hâ* harfi kelimenin kendi harfi değil, zamir olarak okunmalı ve harekelendirilmeliydi. Nitekim Âsım kıraati dışındaki kıraatlerde bu kelime *recâ* kökünden kabul edilmiş, ancak okunuşunda *erci'hû, erci'hü, erci'hi, ercihî, ercihî* ifadeleri kullanılmıştır.[4]

رحم : R-H-M

RAHMET/RUHM/RUHAMÂ'/MERHAMET/ RAHM/ ARHÂM

ر ح م kökünden kelimeler Kur'ân'da 339 yerde geçmektedir. Kur'ân'ın ilk âyeti olan besmelede ve ilk sûre olan Fâtiha'nın 3. âyetinde Yüce Allah'ın merhametini içeren *Rahmân* ve *Rahîm* şeklinde iki sıfatı yer almaktadır. Rahmet, acıma ve merhamet anlamı *r-h-m* kökünden

1 Tevbe 9/106.
2 Hâkka 69/17.
3 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 198.
4 Bu kıraat farklılıkları hakkında bk. Ateş, *Tefsir*, VI, 344-345.

gelen bütün kelimelerde vardır. Bu nedenle çeşitli âyetlerdeki ilgili kelimelere verilecek farklı anlamlar birer tefsir ve rahmetin sonuçları olduğu için detaya girmeyecek, sadece kısa hatırlatmalar yapacağız. Bu bağlamda "cennet",[1] "İslâm",[2] "vahiy",[3] "yağmur",[4] "peygamberlik",[5] "nimet",[6] "rızık",[7] "zafer",[8] "af",[9] "mağfiret",[10] "merhamet",[11] "sıkıntı sonrası ferahlık",[12] "şefkat",[13] "kurtuluşa götürmek",[14] "şeytandan korumak"[15] gibi anlamlar zikredilebilir.

Müminlerin birbirlerine muamelelerinde de *ruhamâ'* kelimesi kullanılarak şefkatli olmaları onlardan istenmektedir.[16] Benzer şekilde *merhamet* kelimesi "şefkatli olmak" anlamında mümin olmanın gerekleri arasında sayılmaktadır.[17]

R-h-m kökünden gelen kelimelerin bu asıl anlamının dışında özellikle *arhâm* kalıbında şu iki anlamını da hatırlatmakta yarar vardır:

1. Döl yatağı

هُوَ الَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِى الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاۤءُ "Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren Allah'tır."[18] Çocuğun yaratıldığı mekâna *rahm* denir; kelimenin çoğulu ise *erhâm*dır.[19]

1 "Cennet" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/218; **Âl-i 'İmrân** 3/107; **Nisâ'** 4/175; **İsrâ'** 17/57; **'Ankebût** 29/23; **Câsiye** 45/30.
2 "İslam" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/105; **Şûrâ** 42/8; **Feth** 48/25; **İnsân** 76/31.
3 **Yûnus** 10/57.
4 "Yağmur" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/57; **Furkân** 25/48; **Rûm** 30/50; **Şûrâ** 42/28.
5 "Peygamberlik" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/105; **Zuhruf** 43/32.
6 "Nimet" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/113; **Kehf** 18/65; **Meryem** 19/2.
7 **Kehf** 18/10.
8 **Ahzâb** 33/17.
9 **En'âm** 6/54.
10 **En'âm** 6/54. Rahmetin yumuşak davranmaya dönüşme örneği için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/159.
11 "Merhamet" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/72; **Kehf** 18/81; **Zümer** 39/53.
12 **Yûnus** 10/21.
13 **İsrâ'** 17/24.
14 **Yûnus** 10/86.
15 **Nisâ'** 4/83.
16 **Feth** 48/29.
17 **Beled** 90/17.
18 **Âl-i 'İmrân** 3/6.
19 **Bakara** 2/228; **Nisâ'** 4/1; **En'âm** 6/143-144; **Enfâl** 8/75; **Ra'd** 13/8; **Hacc** 22/5; **Lokmân** 31/34; **Ahzâb** 33/6; **Mümtehıne** 60/3.

2. Akrabalık bağları

فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا اَرْحَامَكُمْ "İktidarı ele geçirirseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye mi çalışacaksınız?"[1] Bu âyette *rahm*in çoğulu olan *erhâm* kelimesi, "akrabalık bağları" anlamına gelmektedir. Biz buna kısaca "sevgi bağları" diyebiliriz.[2]

ر د د : R-D-D

RADDE/RADEDNÂ/RUDDÛ

ر د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 60 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Geri çevirmek

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا "Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-d-d* kökünden kelimeler "geri çevirmek, geri dönmek"[4] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّٖى لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا "Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir âkıbet bulurum."[5] Buradaki *rudittü* fiili "(Allah'a) döndürülmek, götürülmek"[6] demektir. Meryem 19/76 ve Mü'min 40/43'teki *meredd* kelimesi de "varılacak, dönülecek yer" anlamına gelmektedir.

2. Tekrar etmek

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ "Bu ilk sıkıntıdan sonra onlara karşı size

---

1 **Muhammed** 47/22.

2 *Rahmet* kelimesinin anlamları hakkında geniş bilgi için bk. Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 199-201; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 332-333.

3 **Ahzâb** 33/25.

4 "Geri çevirmek, geri dönmek" anlamlarında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/109, 217, 228; **Âl-i 'İmrân** 3/100, 149; **Nisâ'** 4/47; **Mâide** 5/21, 54, 108; **En'âm** 6/71, 147; **A'râf** 7/53; **Yûnus** 10/107; **Hûd** 11/76; **Yûsuf** 12/65, 110; **Ra'd** 13/11; **İbrâhîm** 14/43; **Nahl** 16/71; **Kehf** 18/64; **Enbiyâ'** 21/40; **Kasas** 28/7, 13, 85; **Rûm** 30/43; **Şûrâ** 42/44, 47; **Muhammed** 47/25; **Nâzi'ât** 79/10; **Tîn** 95/5.

5 **Kehf** 18/36.

6 "Döndürülmek, döndürmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/85; **Nisâ'** 4/47, 91; **En'âm** 6/27, 28, 62; **Tevbe** 9/94, 101, 105; **Yûnus** 10/30; **Kehf** 18/87; **Cumu'a** 62/8.

tekrar (zafer veya fırsat) verdik."[1] Burada geçen *radednâ* fiili "tekrar etmek, tekrar vermek" anlamında kullanılmaktadır.

3. (Lafı ağza) tıkamak

جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ ف۪ٓي اَفْوَاهِهِمْ "Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, sözlerini peygamberlerin ağızlarına tıkadılar."[2] Burada geçen *raddû* fiili "lafı ağza tıkamak, eliyle ağzı kapatmak" gibi anlamlara gelmektedir.

4. İletmek

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذ۪ينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ "Hâlbuki onu, Resûl'e ve aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi."[3] Burada geçen *raddû* fiili "götürmek, iletmek"[4] anlamına gelmektedir.

5. Selâm almak

وَاِذَا حُيّ۪يتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَٓا اَوْ رُدُّوهَاۜ "Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın; yahut aynısı ile karşılık verin."[5] Bu âyette geçen *ruddû* emri "selâm almak" anlamında kullanılmaktadır.

6. Getirmek

رُدُّوهَا عَلَيَّ "(Süleyman şöyle dedi): Onları (atları) tekrar bana getirin."[6] Burada geçen *ruddû* emri "getirmek" demektir.

7. Yaşlanmak

وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـٔاًۜ "Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak."[7] Burada ve Hacc 22/5'te

1 **İsrâ'** 17/6.
2 **İbrâhîm** 14/9.
3 **Nisâ'** 4/83.
4 "Götürmek, iletmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/59.
5 **Nisâ'** 4/86.
6 **Sâd** 38/33.
7 **Nahl** 16/70.

geçen *yuraddü* fiili "yaşlanmak, uzun yaşatmak" anlamında kullanılmaktadır.

8. Havale etmek

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ "Son Saat'in bilgisi sadece O'na havale edilir."[1] Burada geçen *yuraddü* fiili "havale etmek" anlamına gelmektedir.

9. Bocalamak

وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ "Kalpleri şüpheye düşüp, kuşkuları içinde bocalıyorlar."[2] Burada geçen *yeteraddedûne* fiili "bocalamak" demektir.

10. Yeniden sahip olmak

فَلَمَّا اَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ اَلْقيٰهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا "Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya'kub) görür oldu."[3] Burada geçen *irtedde* fiili *basîr* kelimesiyle birlikte "yeniden sahip olmak, yeniden görmek" anlamını ifade etmektedir.

11. Çabuk olmak

اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ "Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm."[4] Burada geçen *yartedde* fiili *tarf* kelimesiyle birlikte kullanıldığı için "göz açıp kapamak, çarçabuk olmak" anlamına gelmektedir.

ر د ي : R-D-Y

TERDÂ/TEREDDÂ/MÜTEREDDİYE

ر د ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *terdâ, yurdû, turdîn* ve *erdâ* kelimeleri "mahvolmak, helâk olmak",[5] *mü-*

1 Fussılet 41/47.
2 Tevbe 9/45.
3 Yûsuf 12/96.
4 Neml 27/40.
5 "Mahvolmak, helâk olmak" anlamında kullanımlar için bk. Tâhâ 20/16; En'âm 6/137; Sâffât 37/56; Fussılet 41/23.

tereddiyeh ve *teraddâ* kelimeleri "düşmek"[1] anlamında kullanılmaktadır.

ر س و : R-S-V

ERSÂ/REVÂSÎ/MÜRSÂ

ر س و kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte, *ersâ* kelimesi "sabit yapmak, sarsılmaz hale getirmek, çakmak"; *râsiyât* kelimesi ise "sarsılmayacak büyüklükte ve sağlamlıkta sâbit şeyler",[2] *râsiye/revâsî* kelimeleri "ağırlıklar",[3] *mürsâ* kelimesi "gerçekleşme ve demir atma zamanı, durmak"[4] anlamlarına gelmektedir.

Bu kökten kelimeler için ayrı ayrı başlık yapmayışımızın nedeni, birbirine çok yakın anlamlar içermesidir.

ر ش د : R-Ş-D

RUŞD/REŞÂD/REŞÎD/MÜRŞİD

ر ش د kökünden kelimeler Kur'ân'da 19 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Doğru yola yöneltmek

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادٖى عَنّٖى فَاِنّٖى قَرٖيبٌ اُجٖيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجٖيبُوا لٖى وَلْيُؤْمِنُوا بٖى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-ş-d* kökünden kelimeler "doğru yolu bulmak, doğru yola yönelmek, doğru yol"[6] gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 "Düşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/3; **Leyl** 92/11.

2 "Sabit şeyler" anlamında kullanımlar için bk. **Sebe'** 34/13; **Nâzi'ât** 79/32.

3 "Ağırlıklar" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/3; **Hıcr** 15/19; **Nahl** 16/15; **Enbiyâ'** 21/31; **Neml** 27/61; **Lokmân** 31/10; **Fussılet** 41/10; **Kâf** 50/7; **Murselât** 77/27.

4 "Durmak, demir atmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/187; **Hûd** 11/41; **Nâzi'ât** 79/42.

5 **Bakara** 2/186.

6 "Doğru yol, doğru yola yönelmek" anlamlarında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/256; **A'râf** 7/146; **Hûd** 11/97; **Kehf** 18/10, 17, 24; **Mü'min** 40/29, 38; **Hucürât** 49/7; **Cinn** 72/2, 14.

2. Bilgi

قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا "Mûsâ ona, 'Sana öğretilenden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım' dedi."[1] Buradaki *rüşd* kelimesi, konu gereği "bilgi" anlamına gelmektedir.

3. Fayda

قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا "De ki: Doğrusu ben size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sahibim."[2] Bu âyetteki *raşed* kelimesi öncesindeki *darr*, yani "zarar"ın zıddı olması bakımından "yarar, fayda" anlamında kullanılmaktadır.

4. Akıllı

اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَش۪يدٌ "İçinizde aklı başında bir adam yok mu!"[3] *Rüşd* kelimesi aslında "akıl" manasına gelmektedir. *Reşîd* kalıbında alındığında "aklı başında"[4] olmayı ifade eder. Hûd 11/78'de olduğu gibi kişiye sıfat olduğunda "aklı başında kişi" anlamına gelmektedir.

ر ع ي : R-'A-Y

RA'A/IR'A/RİÂ'/MER'Â

ر ع ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Riâyet etmek

فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا "Ama buna da gereği gibi uymadılar."[5] Buradaki *ra'av* fiili "riâyet etmek, uymak", *ri'âyeh* kelimesi de "riâyet"[6] demektir.

1 **Kehf** 18/66.
2 **Cinn** 72/21. Benzer bir örnek için bk. **Cinn** 72/10.
3 **Hûd** 11/78.
4 "Akıllılık, olgunluk" anlamında benzer örnekler için bk. **Nisâ'** 4/6; **Hûd** 11/87; **Kehf** 18/17; **Enbiyâ'** 21/51.
5 **Hadîd** 57/27.
6 "Riayet" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/8; **Me'âric** 70/32.

2. Otlatmak

كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ "Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-'a-y* kökünden kelimeler "otlatmak, otlak"[2] demektir.

3. Çoban

قَالَتَا لَا نَسْقٖى حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَٓاءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَبٖيرٌ "Onlar da şu cevabı verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız; babamız da çok yaşlıdır (biz mecburen geldik)."[3] Buradaki *er-ri'â'* kelimesi "çobanlar" anlamında kullanılmaktadır.

ر غ ب : R-Ğ-B

TERĞABÜ/YERĞABÜ/RÂĞIB

ر غ ب kökünden kelimeler Kur'an'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arzu etmek

وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ "Nikâhlamayı arzu ettiğiniz yetim kadınlar."[4] Bu âyette *terğabûne* fiili, bir kadına karşı erkeğin duyduğu "istek ve arzu"[5] anlamına gelmektedir.

2. Yüz çevirmek

قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتٖى يَٓا اِبْرٰهٖيمُ "Babası ise şu tehditleri savurdu: Ey İbrahim! Sen tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun (onlara itibar etmiyor musun)?"[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *r-ğ-b* kökünden kelimeler *'an* cer harfiyle "istememek, yüz çevirmek" anlamında kullanılmaktadır.

3. Tercih etmek

وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖ "Onun canından önce kendi hayatları-

1 **Tâhâ** 20/54.
2 "Otlatmak, otlak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/104; **Nisâ'** 4/46; **Nâzi'ât** 79/31; **A'lâ** 87/4.
3 **Kasas** 28/23.
4 **Nisâ'** 4/127.
5 "İstek, arzu" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/130; **Enbiyâ'** 21/90.
6 **Meryem** 19/46.

nı tercih etmeleri yakışmaz."[1] Buradaki *yarğabû* fiili "tercih etmek, gözetmek" demektir.

4. Yönelmek

وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ "Yalnız Rabbine yönel."[2] Buradaki *ferğab* emri "yöneliş"le[3] ilgilidir ve sadece Yüce Allah'ın rızasını ve emrini gözetlemek anlamını ifade etmektedir.

ر ف ع : R-F-'A

RAFE'A/YARFE'U/RAFÎ'/MERFÛ'

ر ف ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 29 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "yüceltmek",[4] bazılarında nesnel olarak "yükseltmek",[5] bazılarında ise "şanını, kadir ve kıymetini arttırmak"[6] anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamlar birbirine yakın olduğu için bunları ayrı ayrı maddeler halinde göstermeye gerek görmedik.

ر ف ق : R-F-K

RAFÎK/MIRFAK/MERÂFIK/MURTEFAK

ر ف ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arkadaş

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّ۪نَ وَالصِّدّ۪يق۪ينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِح۪ينَۚ وَحَسُنَ اُو۬لٰٓئِكَ رَف۪يقاً "Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütûflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne

1 **Tevbe** 9/120.
2 **İnşirâh** 94/4.
3 Benzer kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/59; **Kalem** 68/32.
4 "Yüceltmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/253; **Âl-i 'Imrân** 3/55; **Nisâ'** 4/158; **En'âm** 6/83, 165; **A'râf** 7176; **Yûsuf** 12/76; **Meryem** 19/57; **Fâtır** 35/10; **Mü'min** 40/15; **Zuhruf** 43/32; **Mücâdele** 58/11.
5 "Yükseğe çıkarmak, yükseltmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/63, 93, 127; **Nisâ'** 4/154; **Yûsuf** 12/100; **Ra'd** 13/2; **Nûr** 24/36; **Hucürât** 49/2; **Tûr** 52/5; **Rahmân** 55/7; **Vâkı'a** 56/3, 34; **Nâzi'ât** 79/28; **'Abese** 80/14; **Ğâşiye** 88/13, 18.
6 "Şanını yüceltmek" anlamı için bk. **İnşirâh** 84/4.

güzel arkadaştır!"[1] Bu âyetteki *refîk* kelimesi "arkadaş" demektir.

2. Kolaylık

وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَأْوُۤا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا "(İçlerinden biri şöyle demişti:) Madem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."[2] Bu âyetteki *mırfak* kelimesi "kolaylık" demektir.

3. Dirsekler

يَۤا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوۤا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın."[3] Bu âyetteki *merâfik* kelimesi "dirsekler" anlamında kullanılmaktadır.

4. Toplantı

وَسَاۤءَتْ مُرْتَفَقًا "Ne kötü bir kalma yeri!"[4] Burada ve Kehf 18/31'deki *murtefak* kelimesi "toplantı yeri, kalma yeri" anlamına gelmektedir.

ر ق ب : R-K-B

TARKUBU/YERKUBU/RAKB/RAKÎB/IRTAKIB/ RAKABE/RİKÂB

ر ق ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 24 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İtibar etmek

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَاْخُذْ بِلِحْيَتِى وَلَا بِرَاْسِى اِنِّى خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِى اِسْرَاۤءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِى "(Hârûn şöyle dedi): 'Ey annemin oğlu! Saçımı, sakalımı yolma! Ben, senin: 'İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün;

1 Nisâ' 4/69.
2 Kehf 18/16.
3 Mâide 5/6.
4 Kehf 18/29.

sözümü tutmadın!' demenden korktum."[1] Bu âyetteki *terkub* fiili "itibar etmek" anlamına gelmektedir.

2. Dikkate almak

لَا يَرْقُبُونَ فِى مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً "Bir mümin hakkında ne ahit tanırlar ne de antlaşma."[2] Bu âyetteki *yarkubûne* fiili "sorumluluk üstlenmek, dikkate almak" anlamına gelmektedir.

3. Gözetlemek

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا "Şüphesiz ki Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *rakîb* kelimesi "koruyup gözetmek"[4] anlamına gelmektedir.

وَارْتَقِبُوا اِنِّى مَعَكُمْ رَقِيبٌ "Gözetleyin, ben de sizinle gözetlemekteyim."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *irtakıb* kelimesi "beklemek, gözetlemek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

4. Köle

وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ "(Hataen bir mümini öldüren kişi), mümin bir köle azad etmelidir."[7] Bu âyette olduğu gibi Kur'ân'da 6 örneği bulunan *rakabeh* kelimesi "köle"[8] anlamına gelmektedir.

5. Boyun

فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ "Kâfirlerle (savaşta) karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun."[9] Bu âyetteki *er-rıkâb* kelimesi "boyun"[10] anlamındadır.

---

1 **Tâhâ** 20/94.
2 **Tevbe** 9/10. Benzer bir örnek için bk. **Tevbe** 9/8.
3 **Nisâ'** 4/1.
4 "Koruyup gözetmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/117; **Ahzâb** 33/52; **Kâf** 50/18.
5 **Hûd** 11/93.
6 "Gözetlemek, beklemek" anlamında kullanımlar için bk. **Kasas** 28/18, 21; **Dühân** 44/10, 59; **Kamer** 54/27.
7 **Nisâ'** 4/92.
8 "Köle" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/89; **Mücâdele** 58/3; **Beled** 90/13.
9 **Muhammed** 47/4.
10 "Düşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/177; **Tevbe** 9/60.

رقي : R-K-Y

TARKÂ/RUKIYY/TERÂKÎ/RÂK

ر ق ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yükselmek

أَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَآءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ "Ya da göğe çıkmadıkça sana kesinlikle inanmayacağız. Bize, kendimiz (ellerimizle dokunup gözlerimizle) okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıkmana da asla inanmayacağız."[1] Burada geçen *terkâ* ve *rukıyy* kelimeleri ile Sâd 38/10'da geçen *felyertekû* kelimesi "yükselmek" demektir.

2. Köprücük kemiği

كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ "Ne zaman ki can, köprücük kemiğine dayanırsa."[2] Burada geçen *et-terâkî* kelimesi "köprücük kemiği" anlamında kullanılmaktadır.

3. Kurtarmak

وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ "Tedavi edebilecek kimdir?"[3] Burada geçen *râk* kelimesi "kurtaran" demektir.

ركب : R-K-B

RAKİBE/YERKEBÜ/RAKKEBE/RAKÛB

ر ك ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte, *rekibâ,*[4] *rekibû,*[5] *terkebü/terkebû,*[6] *yerkebü,*[7] *rekûb,*[8] *irkeb*[9] kalıplarında "binmek", *rekkebe* kalıbında "bir araya getirmek",[10] *müterâkib*

1 **İsrâ'** 17/93.
2 **Kıyâmet** 75/26.
3 **Kıyâmet** 75/27.
4 **Kehf** 18/71.
5 **'Ankebût** 29/65.
6 **Nahl** 16/8; **Mü'min** 40/79; **Zuhruf** 43/12; **İnşikâk** 84/19.
7 **Yâsîn** 26/42.
8 **Yâsîn** 26/72.
9 **Hûd** 11/41, 42.
10 **İnfitâr** 82/8.

kalıbında "birbiri üzerine binmiş",[1] *rekb* kalıbında "süvari",[2] *rükbân* kalıbında "binekli"[3] ve son olarak da *rikâb* kalıbında ise "deve"[4] anlamlarına gelmektedir.

ر ك ن : R-K-N

YERKENÜ/RÜKN/RUKÛN

ر ك ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anelamlara gelmektedir:

1. Meyletmek

وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا وَلَوْلَا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا "Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerede ise, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer seni dayanıklı kılmasaydık gerçekten onlara az da olsa meyledecektin."[5] Burada ve Hûd 11/113'te geçen *r-k-n* kökünden kelimeler "meyletmek" anlamına gelmektedir.

2. Dayanak

قَالَ لَوْ اَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِى اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ "Keşke benim size karşı bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim! dedi."[6] Buradaki *rükn* kelimesi "kale, dayanak" anlamına gelmektedir.

3. Güç

فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ "Firavun, bütün gücüyle birlikte yüz çevirmişti."[7] Bu âyette geçen *rükn* kelimesi "güç" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **En'âm** 6/99.
2 **Enfâl** 8/42.
3 **Bakara** 2/239.
4 **Haşr** 59/6.
5 **İsrâ'** 17/73-74.
6 **Hûd** 11/80.
7 **Zâriyât** 51/39.

رمي : R-M-Y

RAMÂ/YERMÎ/TERMÎ

رمى kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, *ramâ, rameyte* ve *termî* kalıplarında "atmak",[1] *yermi* ve *yermûne* kalıplarında ise "(zina ile) suçlamak, iftira atmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

رهب : R-H-B

RAHB/RAHEB/RUHBÂN/RAHBÂNİYYE

رهب kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte, *ruhbân* ve *rahbâniyyeh* kelimeleri "rahip, ruhbanlık",[3] diğer âyetlerde *r-h-b* kökünden gelen kelimeler ise "korkmak, korkutmak"[4] anlamında kullanılmaktadır.

رهق : R-H-K

TERHEKU/TÜRHİKU/ÜRHIKU/RAHAK

رهق kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kaplamak

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ "Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir."[5] Bu âyetteki *terheku* fiili "kaplamak"[6] demektir.

2. Zorlamak

سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا "Ben onu sarp bir yokuşa zorlayacağım."[7] Burada

---

1 "Atmak" anlamında kullanımlar için bk. **Enfâl** 8/17; **Murselât** 77/32; **Fîl** 105/4.
2 "İftira atmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/112; **Nûr** 24/4, 6, 23.
3 "Rahip, ruhbanlık" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/82; **Tevbe** 9/31, 34; **Hadîd** 57/27.
4 "Korkmak, korkutmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/40; **A'râf** 7/116, 154; **Enfâl** 8/60; **Nahl** 16/51; **Enbiyâ'** 21/90; **Kasas** 38/32; **Haşr** 59/13.
5 **'Abese** 80/40-41.
6 "Kaplamak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/26, 37; **Kalem** 68/43; **Me'âric** 70/44.
7 **Müddessir** 74/17.

ve Kehf 18/73'te *r-h-k* kökünden kelimeler "zorlamak" anlamında kullanılmaktadır.

3. Sürüklemek

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا "Erkek çocuğa gelince, ana-babası mümin kimselerdi. Onları taşkınlık ve inkârcılığa sürükleyeceğinden korktuk."[1] Buradaki *yürhika* fiili "sürüklemek, sebebiyet vermek" demektir.

4. Taşkınlık

فَزَادُوهُمْ رَهَقًا "Onların taşkınlıklarını arttırırlardı."[2] Buradaki *rehak* kelimesi "azgınlık ve taşkınlık" anlamındadır.

5. Haksızlık

فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا "Artık ne bir eksikliğe uğratılmasından ne de haksızlık edilmesinden korkar."[3] Buradaki *rehak* kelimesi ise "haksızlık" demektir.

روح : R-V-H

TÜRÎHU/RAVÂH/RÎH/RİYÂH/RÛH

روح kökünden kelimeler Kur'ân'da 57 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. (Hayvanları otlatmaktan) getirmek

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ "Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik (bir zevk) vardır."[4] Buradaki *türîhûne* fiili, hayvanların akşamleyin otlamaktan "getirilmesi" demektir. Sebe' 34/12'deki *ravâh* kelimesi ise "dönüş" anlamındadır.

2. Koku

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ "Kafile ay-

---

1 Kehf 18/80.
2 Cinn 72/6.
3 Cinn 72/13.
4 Nahl 16/6.

rılınca, babaları, 'Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum' dedi."[1] Bu âyette geçen *rîh* kelimesi "koku"[2] anlamına gelmektedir.

3. Güç

وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا "Allah ve Rasûlü'ne itaat ediniz, birbirinizle çekişmeyiniz, sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider."[3] Buradaki *rîh* kelimesi "güç, kuvvet" demektir.

4. Güzel rızık

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ "Ona mutluluk, güzel rızık/güzel kokular ve nimet cenneti vardır."[4] Buradaki *ravh* kelimesi "mutluluk, huzur", *reyhân* ise "güzel rızık, gönül rahatlığı" veya "hoş kokular" anlamına gelmektedir.

5. Rüzgâr

وَهُوَ الَّذٖى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ "Rüzgârları rahmetinin (yağmurun) önünde müjdeci olarak gönderen O'dur."[5] Kur'ân'da 10 yerde geçen bütün *er-riyâh/riyâh* kelimeleri "rüzgâr" anlamındaki *rîh* kelimesinin çoğuludur ve "rüzgârlar" anlamına gelmektedir.

6. Rahmet

يَا بَنِىَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخٖيهِ وَلَا تَا۪يْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَا۪يْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ "Ey oğullarım! Gidin, Yûsuf'u ve kardeşini araştırın, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Zira kâfirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."[6] Bu âyette Hz. Ya'kûb'un, oğullarından, kardeşleri Hz. Yûsuf'u ve Bünyamin'i aramalarını istemesi, bu esnada da Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerini onlara öğütlemesi anlatıldığı için buradaki *ravh* kelimesi "rahmet" anlamına gelmektedir.

---

1 **Yûsuf** 12/94.
2 Benzer bir kullanım için bk. **Rahmân** 55/12.
3 **Enfâl** 8/46.
4 **Vâkı'a** 56/89.
5 **A'râf** 7/57.
6 **Yûsuf** 12/87.

7. Allah'ın lütfu

أُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ "Allah onların kalplerine îmân yazmış ve onları kendinden bir ruh (lütuf)ile desteklemiştir."[1] Bu âyetteki *rûh* kelimesini "lütuf" olarak algılamak, âyetin içinde bulunduğu konu bütünlüğüne aykırı olmaz. Çünkü burada anlatılan konu, Allah'ın övdüğü gerçek müminlerin durumlarıyla ilgilidir.

8. Vahiy

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا "İşte sana da böyle emrimizden bir ruh (Kur'ân) vahyettik."[2] Burada geçen *rûh* kelimesinden maksadın "Kur'ân, vahiy"[3] olması gerekmektedir. Çünkü âyetin devamında gelen "Sen Kitap nedir, îmân nedir bilmezdin" cümlesi buradaki *rûh* kelimesinin "Kur'ân" olmasını zorunlu kılmaktadır.

9. Cebrâil

وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ "Meryem oğlu Îsâ'ya da açık delilleŕ verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *rûh* kelimesi "ilâhî destek", yani "Cebrâil"[5] anlamında kullanılmaktadır.

10. Ruh

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰئِكَةُ صَفًّا "O gün rûh(lar) ve melekler sıra sıra dururlar."[6] Âlimlerimiz buradaki *rûh* kelimesinin "Cebrâil" olduğunu iddia etse de, maksadın "bütün ruhlar" olduğu kanaatindeyiz. Çünkü "melekler" ifadesinin içinde zaten Cebrâil (as) vardır; onun bir daha ayrıca zikredilmesinin bir anlamı olmasa gerektir. Bize göre mahşerdeki yargılamadan söz eden bu âyette yargılamanın muhatabı olacak ruhlar ile yargılama esnasında orada şâhitlik yapacak meleklerin bir arada bulunması gerekmektedir; âyette vurgulanan husus da budur.

---

1 **Mücâdele** 58/22.
2 **Şûrâ** 42/52.
3 "Kur'ân, vahiy" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/2; **Mü'min** 40/15; **Kadr** 97/4.
4 **Bakara** 2/87.
5 "Cebrâil (as)" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/253; **Mâide** 5/110; **Nahl** 16/102; **Meryem** 19/17; **Şu'arâ** 26/193.
6 **Nebe'** 78/38.

ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فٖيهِ مِنْ رُوحِهٖ "Sonra ona biçim verdi, ona kendi ruhundan üfledi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *rûh* kelimesi Yüce Allah'ın insanı yaratıp ona üflediği "ruh"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ر و د : R-V-D

ERÂDE/YÜRİDÜ/RÂVEDE/RUVEYD

ر و د kökünden kelimeler Kur'ân'da 146 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İstemek

يُرٖيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرٖيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ "Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez."[3] Aşağıda verdiğimiz kullanımlar dışında *r-v-d* kökünden kelimeler "istemek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Yüz tutmak

فَوَجَدَا فٖيهَا جِدَارًا يُرٖيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ "Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar."[4] Bu âyetteki *yürîdü* fiili "yüz tutmak, (yıkılmak) üzere olmak" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

3. Faydalanmak

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنٖي عَنْ نَفْسٖي "Yûsuf dedi ki: Asıl kendisi benim nefsimden faydalanmak istedi."[5] Bu âyette geçen *râvede* fiili "(cinsel anlamda) birinden yararlanmak, faydalanmak"[6] anlamına gelmektedir.

4. Çabalamak

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ "Dediler ki: Onu babasından istemeye gayret edeceğiz."[7] Burada geçen *senürâvidü* fiili "çalışmak, çabalamak" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Secde** 32/9.
2 "Ruh" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/171; **Hıcr** 15/29; **İsrâ'** 17/85; **Sâd** 38/72.
3 **Bakara** 2/185.
4 **Kehf** 18/77.
5 **Yûsuf** 12/26.
6 "Faydalanmak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/23, 26, 30, 32, 51; **Kamer** 54/37.
7 **Yûsuf** 12/61.

5. Kısa zaman

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا "Kısa bir süre için kâfirlere mühlet ver."[1] Buradaki *ruveyd* kelimesi "kısa bir süre" anlamında kullanılmaktadır.

ر ي ب : R-Y-B

İRTÂBE/YERTÂBÜ/RAYB/MÜRÎB

ر ي ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 36 yerde geçmekte, *irtâbe, yertâbü, tertâbü, rayb, rîbeh, mürîb, mürtâb* kelimeleri "şüphe", sadece Tûr 52/30'da geçen *rayb* kelimesi ise "ölüm, çarpılmak, felaket" anlamında kullanılmaktadır.

1 Târık 86/17.

ز

ز ب ر : Z-B-R

ZEBÛR/ZÜBUR/ZÜBER

ز ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İlâhî kitaplar

وَاِنَّهُ لَفِى زُبُرِ الْاَوَّلِينَ "O(nun söyledikleri) evvelkilerin kitaplarında da vardır"[1] Burada geçen *zübur* kelimesi "kitaplar, sahifeler"[2] anlamında kullanılmaktadır. Hz. Dâvûd'a verilen kitabın özel adı olarak da zebûr[3] kelimesi kullanılmaktadır.

2. Amel defteri

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ "İşledikleri her şey kitaplarda mevcuttur."[4] Burada geçen *ez-zübur* kelimesi ise "Levh-i Mahfûz"[5] şeklinde anlaşılmıştır. Oysa bir sonraki âyet olan Kamer 54/53'te "her yapılanın satır satır yazıldığı" ifadesinden hareketle, buradaki *zübur* kelimesinin insanlar için tutulmuş "amel defterleri" olduğu anlaşılmaktadır.

3. Parça

اٰتُونِى زُبَرَ الْحَدِيدِ "Bana demir kütleleri (parçaları) getirin."[6] Bu

---

1 **Şu'arâ'** 26/196. Benzer bir âyet için bk. **Mü'minûn** 23/53.

2 "Kitaplar, sahifeler" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/184; **Nahl** 16/43-44; **Fâtır** 35/25; **Kamer** 54/43.

3 **Nisâ'** 4/163; **İsrâ'** 17/55; **Enbiyâ'** 21/105.

4 **Kamer** 54/52.

5 Mukâtil, *Vucûh*, s. 91; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 216; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 338; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 377; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 430.

6 **Kehf** 18/96.

âyetteki *züber* kelimesi "parça, kütle" anlamına gelirken, Mü'minûn 23/53'teki *zübur* kelimesi ise "gerçeği parçalamak, bölmek, darmadağın hale getirmek" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

ز ج ر : Z-C-R

İZDECERA/ZÂCİRÂT/ZECRA

ز ج ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *zecrah* kelimesi "çığlık, şiddetli gürültü",[1] *üzdücira, müzdecer, zecr* ve *zâcirât* kalıplarında ise "engellemek, engelleyici"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ز خ ر ف : Z-H-R-F

ZUHRUF

ز خ ر ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *zuhruf* kelimesi 2 yerde "altın, değerli maden",[3] diğer 2 yerde ise "süslü, yaldızlı, yeşillik"[4] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

ز ع م : Z-'A-M

ZE'AME/YEZ'UMÜ/ZA'M/ZA'ÎM

ز ع م kökünden kelimeler Kur'ân'da 17 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zannetmek

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاۤءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَاۤءَكُمُ الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكٰۤؤُاۜ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ "Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi, teker teker bize geleceksiniz ve size (dünyada) verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de

---

1 "Çığlık, gürültü" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/19; **Nâzi'ât** 79/13.
2 "Engellemek, engelleyici" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/2; **Kamer** 54/4, 9.
3 "Altın, değerli maden" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/93. **Zuhruf** 43/34-35.
4 "Süslü, yaldızlı, yeşillik" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/112; **Yûnus** 10/24.

yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-'a-m* kökünden kelimeler "zannetmek, sanmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. İddia etmek

اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًاۙ "Yahut, tehdit edip durduğun gibi göğü parça parça üzerimize düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri bizimle yüz yüze getirmedikçe (sana inanmayacağız, dediler)."[3] Buradaki *ze'amte* fiili "iddia etmek, tehdit etmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

3. Kefil

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِه۪ حِمْلُ بَع۪يرٍ وَاَنَا۬ بِه۪ زَع۪يمٌ "Kralın kupasını kaybettik diye karşılık verdiler. 'Onu kim bulursa (ödül olarak) kendisine bir deve yükü (zahire) verilecek! Buna ben kefilim' diye ekledi."[5] Burada ve Kalem 68/40'ta geçen *ze'îm* kelimeleri "kefil" demektir.

ز ك و : Z-K-V

ZEKKÂ/YÜZEKKÎ/TEZEKKÂ/TEZKİYE/EZKÂ/ZEKÎYY/ZEKÂT

ز ك و kökünden kelimeler Kur'ân'da 59 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arınmak

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًاۙ "Allah'ın size olan merhameti olmasaydı, hiçbiriniz ebediyyen arınamazdı."[6] Bu

1 **En'âm** 6/94.
2 "Zannetmek, sanmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/136, 138; **Teğâbun** 64/7.
3 **İsrâ'** 17/92.
4 "İddia etmek, tehdit etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/60; **En'âm** 6/22; **İsrâ'** 17/56; **Kehf** 18/48, 52; **Kasas** 28/62, 74; **Cumu'a** 62/6.
5 **Yûsuf** 12/72.
6 **Nûr** 24/21.

ve benzer âyetlerde geçen *z-k-v* kökünden kelimeler "arınmak, arındırmak"[1] anlamında kullanılmaktadır.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ "Onlar ki arınmak için çalışırlar."[2] Bu âyetteki *ez-zekât* kelimesinin anlamının her ne kadar "zekât vermek" olduğu ifade edilise de, maksadın "arınmak için çalışmak" olduğu görülmektedir. Şüphesiz zekât vermek de sonuçta bir çeşit arınmadır. Ancak zekât verme işlemi için *zekât* kelimesiyle birlikte *îtâ, âtû, yü'tû* gibi fiiller kullanılmaktadır. Bu âyette ise konu genel anlamda arınma işlemi için çalışmakla ilişkilendirilmiştir.

2. Haklı görmek

فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى "Kendinizi temize çıkarmaya çalışmayın. Allah günaha karşı duyarlı olanı çok iyi bilir."[3] Bu âyetteki *tüzekkû* kelimesi, "kişinin günahsız ve suçsuz olduğunu söyleyerek, kendisini haklı görmesi" anlamına gelir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكّٖي مَنْ يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَت۪يلًا "Kendini mübarek/masum sananları görmüyor musun? Allah dileyeni günahlardan temizler ve kimseye zerre kadar haksızlık etmez"[4] Burada geçen *z-k-v* kökünden kelimelerin ilki "kendini masum, suçsuz görmek, kendini temize çıkarmak" anlamlarına gelmekte, ikincisi ise "arındırmak" anlamına gelmektedir.

3. Daha iyi

فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَد۪ينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَٓا اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ
"Şimdi siz, şu gümüş paranızla birinizi şehre gönderin de, baksın hangi yiyecek daha iyi ise ondan size alıp getirsin."[5] Bu âyette geçen *ezkâ* kelimesi "daha iyi, daha taze" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 "Arınmak, arındırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/129, 151, 174, 232; **Âl-i 'İmrân** 3/77, 164; **Tevbe** 9/103; **Kehf** 18/81; **Meryem** 19/13, 31, 55; **Tâhâ** 20/76; **Fâtır** 35/18; **Cumu'a** 62/2; **Nâzi'ât** 79/18; **'Abese** 80/3, 7; **A'lâ** 87/14; **Şems** 91/9; **Leyl** 92/18.

2 **Mü'minûn** 23/4.

3 **Necm** 53/32.

4 **Nisâ'** 4/49

5 **Kehf** 18/19.

4. Daha uygun

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ "Erkek müminlere söyle, gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar, ırzlarını da korusunlar. Bu onlar için daha uygun bir davranıştır."[1] Buradaki *ezkâ* kelimesi "daha uygun"[2] anlamına gelmektedir.

5. Değerli

قَالَ اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا "Cebrail, 'Ben sana değerli bir erkek çocuk vermek üzere Rabbinin gönderilmiş bir elçisiyim' dedi."[3] Burada geçen *zekiyyâ* kelimesi "değerli, arı, duru, mucize" manalarına geldiği gibi "temiz" anlamında da kullanılabilir.

6. Günahsız

حَتّٰى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ "Yine yürüyüp gittiler; nihâyet bir erkek çocuğa rastladılar. Hemen çocuğu öldürdü. Mûsâ, 'Bir can karşılığı olmaksızın, günahsız bir cana mı kıydın?' dedi."[4] Buradaki *zekiyyeh* kelimesi "günahsız" manasını ifade eder ve daha günah işleme yaşında olmayan, insan öldürmemiş çocuğun sıfatıdır.

7. Zekât

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ, وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ "Zekât verin, zekât verirler" ifadelerinde olduğu gibi *zekâh*, *ez-zekâh* kelimeleri "zekât"[5] anlamında kullanılmaktadır.

ز ل ف : Z-L-F

EZLEFE/ÜZLİFE/ZÜLFE/ZÜLEF/ZÜLFÂ

ز ل ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte, *ezle-*

1 Nûr 24/30.
2 Benzer bir kullanım için bk. Nûr 24/28.
3 Meryem 19/19.
4 Kehf 18/74.
5 "Zekât" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/43, 83, 110, 177, 277; Nisâ' 4/77, 167; Mâide 5/12, 55; A'râf 7/156; Tevbe 9/5, 11, 18, 71; Enbiyâ' 21/73; Hacc 22/41, 78; Nûr 24/37, 56; Neml 27/3; Rûm 30/39; Lokmân 31/4; Ahzâb 33/33; Fussılet 41/7; Mücâdele 58/13; Müzzemmil 73/20; Beyyine 98/5.

fe/üzlife kelimeleri "yaklaşmak, yakınlaştırılmak",[1] *zülfeh*, *zülef* ve *zülfâ* kalıplarında ise "yakın"[2] anlamını vermektedir.

زلق : Z-L-K

ZELAK/YÜZLİKU

ز ل ق kökünden kelimelerden Kur'ân'da sadece 2 âyette geçmekte, *yüzliku* fiili "devirmek",[3] *zelak* kelimesi ise "kupkuru"[4] anlamında kullanılmaktadır.

زوج : Z-V-C

ZEVVECE/ZEVVECNÂ/YÜZEVVİCÜ/ZEVC/EZVÂC

ز و ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 81 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Nikâhlamak

فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فٖى اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا "Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın."[5] Bu âyetteki *zevvecnâ* fiili Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep ile "nikâhlanma"sını ifade etmektedir.

2. Arkadaş yapmak

وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ "Bunun yanısıra biz onları, iri gözlü hûrilerle eşleştiririz."[6] Bu âyetteki ve Tûr 52/20'deki *zevvece* fiili, müminlerin cennette alacağı ödüllerin bir tanesini ifade etmektedir. Bu eşleştirme, cinsellik anlamında çiftleşme değildir. Hurilerin de cinsiyeti üzerinde durulmaz; zira onlar melektir. Bu ödülde cin-

1 "Yaklaşmak, yakınlaşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Şu'arâ'** 26/64, 90; **Kâf** 50/31; **Tekvîr** 81/13.
2 "Yakın" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/114; **Sebe'** 34/37; **Sâd** 38/25, 40; **Zümer** 39/3; **Mülk** 67/27.
3 **Kalem** 68/51.
4 **Kehf** 18/40.
5 **Ahzâb** 33/37.
6 **Dühân** 44/54.

siyet üzerinde de durulmaz; çünkü hurileri "kadın" kabul etmek, cenneti kazanan kadınların bu anlamda ödülsüz bırakılmasını kabul etmek demektir. Âyette sözü edilen hüm "onlar" zamiri kadın-erkek bütün cennetlikleri kapsamaktadır. Nisâ' 4/69'da sözü edilen "peygamberler, sıddîklar, hakka şâhitlik edenler ve sâlihlerle beraber olmak", aslında âyetin sonundaki *rafîk* kelimesinin de işaretiyle "arkadaş" olmak demektir. Âhirette yaşanacak çiftleştirme bu şekilde anlaşılırsa mesele daha rahat kavranmış olur.

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ "Sizler de (tüm insanlar) üç sınıf olduğunuz zaman, (amel defterini) sağdan alanlar ne mutlu insanlardır (ya da yeminine sadık olanlar, sözünde duranlar ne mutlu ve kutlu insanlardır)! Soldan alanlar ise ne mutsuz insanlardır! (Dünya hayatlarında iyilik ve hayırda) önde olanlar, (âhirette ödülde de) öndedirler."[1] Bu âyet grubunun ilkinde geçen *ezvâc* kelimesi, âhirette insanların ayrılacağı üç temel grubu ifade etmektedir.

وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ "Canlar eşleştirildiğinde" şeklindeki Tekvîr 81/7'deki *züvvicet* fiili de "eşleştirmek" anlamına gelmektedir. Bu durumda âyetin anlamı, "Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde" veya "insanlar inanç bakımından gruplara ayrıldığında" ya da "ruhlar ödüllerle buluşturulduğunda" şeklini alır. Zaten burada anlatılan husus, kıyâmet sonrası yaşanacaklarla ilgilidir. Bu bağlamda Kur'ân'da *ezvâc* şeklinde çoğul olarak gelen kelimeler de müminlere verilecek "cennet eşleri"[2] anlamına gelmektedir.

3. İkiz

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ الذُّكُورَ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَٓاءُ عَقِيمًا اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocuklar verir. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O,

---

1 Vâkı'a 56/7-10.

2 "Cennet eşleri" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/25; Âl-i 'İmrân 3/15; Nisâ' 4/57; Yâsîn 36/56; Sâffât 37/22; Sâd 38/58; Zuhruf 43/70.

her şeyi bilendir; her şeye gücü yetendir."[1] Buradaki *yüzevvicü* fiili "ikiz vermek, çift vermek" veya ayrı ayrı olarak "hem erkek çocuk, hem de kız çocuk vermek" anlamındadır.

4. Eş

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ "Eğer çocukları yoksa eşlerinizin (yapacakları vasiyyetten ve borçtan sonra) geriye bıraktıkları mirastan yarısı sizindir."[2] Bu âyette geçen *ezvâc* kelimesi "eşler"[3] anlamına gelmektedir.

5. Çift

سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ "Toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden ve daha (henüz) bilemediklerinden bütün çiftleri yaratan (Allah)'ın şanı ne yücedir!"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zevc, zevceyn, ezvâc, el-ezvâc* kelimeleri, "varlıkların türlerini ve bu türlerin erkek-dişi şeklinde iki tür hücrelerinin bulunduğuna"[5] işaret etmektedir.

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ "Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız."[6] Bu âyette yer alan *zevceyn* kelimesi her şeyin "çift" yaratıldığını ifade etmektedir.

ز و ر : Z-V-R

ZÂRA/TEZÂVERU/ZÛR

زور kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anâ lamlara gelmektedir:

---

1 **Şûrâ** 42/49-50.

2 **Nisâ'** 4/12.

3 "Eşler" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/35, 102, 230, 232, 234, 240; **Nisâ'** 4/1, 20; **En'âm** 6/139; **A'râf** 7/19, 189; **Tevbe** 9/24; **Ra'd** 13/23, 38; **Hıcr** 15/88; **Nahl** 16/72; **Tâhâ** 20/117, 131; **Enbiyâ'** 21/90; **Mü'minûn** 23/6; **Nûr** 24/6; **Furkân** 25/74; **Şu'arâ'** 26/166; **Rûm** 30/21; **Ahzâb** 33/4, 6, 28, 37, 50, 52, 53, 59; **Fâtır** 35/11; **Zümer** 39/6; **Mü'min** 40/8; **Şûrâ** 42/11; **Mücâdele** 58/1; **Mümtehıne** 60/11; **Teğâbun** 64/14; **Tahrîm** 66/1, 3, 5; **Me'âric** 70/30; **Nebe'** 79/8.

4 **Yâsîn** 36/36.

5 "Çift" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/143; **Hûd** 11/40; **Ra'd** 13/3; **Tâhâ** 20/53; **Mü'minûn** 23/27; **Hacc** 22/5; **Şu'arâ'** 26/7; **Lokmân** 31/10; **Zuhruf** 43/12; **Necm** 53/45; **Rahmân** 55/52; **Kıyâmet** 75/39.

6 **Zâriyât** 51/49.

1. Ziyaret etmek

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ "Nihâyet mezarlıkları ziyaret ettiniz."[1] Buradaki *zurtüm* fiili "ziyaret etmek" manasına gelmektedir. Bu ziyaret, mezarlıklardaki ölüleri sayıp, onlarla övünmek amacıyla yapılan ziyaretler anlamına geldiği gibi, mal ve servet çoğaltma tutkusunun kişileri oyalaması sonucunda ölüp mezara gitmeleri anlamına da gelmektedir.

2. Meyletmek

اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ "(Güneş) doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder."[2] Buradaki *tezâveru* fiili "meyletmek" anlamında kullanılmaktadır.

3. İftira

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّٓا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ فَقَدْ جَٓاؤُ ظُلْمًا وَزُورًا "İnkâr edenler, 'Bu Kur'ân, olsa olsa onun uydurduğu bir yalandır. Başka bir grup da bu hususta kendisine yardım etmiştir' dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır."[3] Buradaki *zûr* kelimesi "iftira" anlamındadır. Zaten iftira da yalana dayanmaktadır; hatta kendisi bizzat yalandır.

وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا "Şüphesiz onlar, çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zûr* kelimesi "yalan"[5] demektir.

ز ي د : Z-Y-D

ZÂDE/YEZÎDÜ/ZÎD/ZEYD

ز ى د kökünden kelimeler Kur'ân'da 62 yerde geçmekte, çeşitli kalıplarda "artmak, arttırmak, fazla", sadece Ahzâb 33/37. âyette *zeyd* şeklinde "Hz. Zeyd'ın adı" olarak yer almaktadır.

1 **Tekâsür** 102/2.
2 **Kehf** 18/17.
3 **Furkân** 25/4.
4 **Mücâdele** 58/2.
5 "Yalan" anlamında kullanımlar için bk. **Hacc** 22/30; **Furkân** 25/72.

زيل : Z-Y-L

ZÂLE/TEZÂLÜ/ZEYYELNÂ/TEZEYYELÛ

زيل kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte, *mâ zâlet, mâ ziltüm, lâ yezâlü* kelimeleri "devam etmek",[1] *zeyyele, tezeyyelû* kelimeleri ise "ayrılmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

زين : Z-Y-N

ZÜYYİNE/ZEYYENE/ZÎNET

زين kökünden kelimeler Kur'ân'da 46 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Süslemek

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا "Kâfirlere dünya hayatı süslü (güzel) gösterildi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zeyyene, züyyine, zeyyennâ, izzeyyene* fiilleri "güzelleştirmek, süslemek"[4] anlamına gelmektedir.

قَالُوا مَا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَا اَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ "Dediler ki: 'Kendi kararımızla senin sözünden çıkmadık.' Fakat o milletin süs eşyasından bize yükler yükletilmişti."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zîneh* kelimesi "süs"[6] anlamına gelmektedir.

2. İhtişam

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِه۪ ف۪ي ز۪ينَتِه۪ "(Kârun) süsü, (debdebesi) içinde kavminin karşısına çıktı."[7] Bu âyette geçen *zîneh* kelimesi "ihtişam, heybet, debdebe" anlamına gelmektedir.

---

1 "Devam etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/217; **Mâide** 5/13; **Tevbe** 9/110; **Hûd** 11/118; **Ra'd** 13/31; **Enbiyâ'** 21/15; **Hacc** 22/55; **Mü'min** 40/34.

2 "Ayrılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/28; **Feth** 48/25.

3 **Bakara** 2/212.

4 "Süslemek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/14; **En'âm** 6/43, 108, 122, 137; **Enfâl** 8/48; **Tevbe** 9/37; **Yûnus** 10/12, 24; **Ra'd** 13/33; **Hıcr** 15/16, 39; **Nahl** 16/63; **Neml** 27/4, 24; **'Ankebût** 29/38; **Fâtır** 35/8; **Sâffât** 37/6; **Mü'min** 40/37; **Fussılet** 41/12, 25; **Muhammed** 47/14; **Feth** 48/12; **Hucûrât** 49/7; **Kâf** 50/6; **Mülk** 67/5.

5 **Tâhâ** 20/87.

6 "Süs" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/32; **Yûnus** 10/24, 88; **Hûd** 11/15; **Nahl** 16/8; **Kehf** 18/7, 28, 46; **Tâhâ** 20/59; **Nûr** 24/31; **Kasas** 28/60; **Ahzâb** 33/28; **Sâffât** 37/6; **Hadîd** 57/20.

7 **Kasas** 2/79. Benzer örnek için bk. **Yûnus** 10/88.

3. Elbise

يَا بَنِى اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ "Ey Âdemoğulları! Her secde zamanında elbiselerinizi giyinin."[1] Burada geçen *zineh* kelimesi "elbise, giysi" anlamında kullanılmaktadır. Nûr 24/60'taki *zîneh* kelimesi ise yaşlandığı için evlilik arzu etmeyen ve evde oturan yaşlı kadınların "dış elbiseleri" demektir.

4. Avret yeri

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ "Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini açıp saçmasınlar. Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Başkasına ziynetlerini göstermesinler."[2] Bu âyette geçen *zîneh* kelimelerinin ilk iki tanesi "avret yeri" anlamında kullanılmaktadır.

1 A'râf 7/31.
2 Nûr 24/31.

س

س أ ل : S-E-L

SEELE/SÜÂL

س أ ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 129 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sormak

وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْ "Sana bir şeyler soranı sakın azarlama."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-e-l* kökünden kelimeler "sormak"[2] anlamına gelmektedir. Bu âyetten maksadın "el açıp isteyeni azarlamamak" olduğu da ifade edilmektedir. Ancak konu, birinci anlamı gerekli kılmaktadır.

فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذ۪ينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَل۪ينَ "Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz."[3] Bu ve benzer âyetlerde *s-e-l* kökünden kelimeler "sorguya çekmek"[4] anlamına gelmektedir.

2. Beklemek

وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ "Hem bunun için sizden bir karşılık da

---

1 **Duhâ** 92/10.

2 "Sormak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/108, 186, 189, 211, 215, 217, 219, 220, 222; **Nisâ'** 4/1, 153; **Mâide** 5/4, 101, 102; **A'râf** 7/163, 187; **Enfâl** 8/1; **Tevbe** 9/65; **Hûd** 11/47; **Yûnus** 10/94; **Yûsuf** 12/7, 50, 82; **Nahl** 16/43; **İsrâ'** 17/85, 101; **Kehf** 18/19, 70, 76, 83; **Tâhâ** 20/105; **Enbiyâ'** 21/7, 63; **Mü'minûn** 23/113; **Furkân** 25/59; **'Ankebût** 29/61, 63; **Lokmân** 31/25; **Ahzâb** 33/20, 63; **Sâffât** 37/27, 50; **Zümer** 39/38; **Fussılet** 41/10; **Zuhruf** 43/9, 45, 87; **Zâriyât** 51/12; **Tûr** 52/25, 40; **Rahmân** 55/29; **Mülk** 67/8; **Kalem** 68/40, 46; **Me'âric** 70/1; **Müddessir** 74/40; **Kıyâmet** 75/6; **Nebe'** 78/1; **Nâzi'ât** 79/42.

3 **A'râf** 7/6.

4 "Sorgulamak, sorgulanmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/119, 134, 141; **Hıcr** 15/92; **Nahl** 16/56, 93; **Enbiyâ'** 21/13, 23; **Kasas** 28/78; **'Ankebût** 29/13; **Ahzâb** 33/8; **Sebe'** 34/25; **Sâffât** 37/24; **Zuhruf** 43/19, 44; **Rahmân** 55/39; **Tekvîr** 81/8; **Tekâsür** 102/8.

istemiyorum."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-e-l* kökünden kelimeler "istemek, beklemek"[2] demektir.

لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا "Onlar yüzsüzlük ederek dilenmezler."[3] Kur'ân'da mal, para "istemek"[4] için *s-e-l* kökünden kelimeler de kullanılmaktadır.

3. Sorumluluk

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتٖيمِ اِلَّا بِالَّتٖى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔولًا "Yetimin malına, kendisi ergenlik çağına varıncaya kadar, onu değerlendirmek amacı dışında sakın yaklaşmayın. Verdiğiniz her sözü yerine getirin, çünkü verdiğiniz söz sorumluluğu gerektirir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mes'ûl* kelimesi "sorumluluk gerektirmek"[6] anlamına gelmektedir.

س ب ب : S-B-B

TESÜBBÜ/YESÜBBÜ/SEBEB/ESBÂB

س ب ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sövmek

وَلَا تَسُبُّوا الَّذٖينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ "Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler."[7] Bu âyette geçen *tesübbû/yesübbû* kelimeleri "sövmek" anlamına gelmektedir.

2. Kapılar

لَعَلّٖى اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ "Belki ben kapılara, göğün kapı-

1 Şu'ara 26/109.
2 "Beklemek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/90; **Yûnus** 10/72; **Hûd** 11/29, 46, 51; **Yûsuf** 12/104; **Furkân** 25/57; **Şu'arâ'** 26/127, 145, 164, 180; **Sebe'** 34/47; **Yâsîn** 36/21; **Sâd** 38/86; **Şûrâ** 42/23.
3 **Bakara** 2/273.
4 "İstemek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/61, 177, 273; **Nisâ'** 4/32; **İbrâhîm** 14/34; **Tâhâ** 20/36, 132; **Mü'minûn** 23/72, 101; **Kasas** 28/66; **Ahzâb** 33/14, 53; **Sâd** 38/24; **Muhammed** 47/36, 37; **Zâriyât** 51/19; **Mümtehıne** 60/10; **Me'âric** 70/10, 25.
5 **İsrâ'** 17/34.
6 "Sorumluluk gerektirmek" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/36; **Furkân** 25/16; **Ahzâb** a33/15.
7 **En'âm** 6/108.

larına ulaşırım."[1] Burada geçen *el-esbâb* kelimeleri "kapılar" anlamında kullanılmaktadır.

3. Bağlar

اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ "İşte uyulanlar uyanlardan uzak durdular; azabı gördüler, aralarındaki bağlar kesildi."[2] Bu âyetteki *el-esbâb* kelimesi "bağlar, bir şeyin yolları, araçlar" demektir.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاۤءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ "Her kim, Allah'ın, dünya ve âhirette kendisine asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise, artık göğe doğru bir sebebe tutunsun; sonra da (diğer şeylerle ilişkisini) kessin! Baksın ki bu tedbîri kendisini öfkelendiren şeyin kökünü nasıl da kazıyacak!"[3] Bu âyette geçen *sebeb* kelimesi de "bağ, vesile, ip" anlamına gelmeketdir.

4. Yol

اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا "Gerçekten biz onu yeryüzünde güçlü kıldık ve ona dilediğini yapma imkânını verdik."[4] Buradaki *sebeb* kelimesi, "yol"[5] anlamına gelmektedir.

س ب ت : S-B-T

YESBİTÜ/SEBT/SÜBÂT

س ب ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, *sebt/yesbitûne* kelimeleri "Cumartesi günü",[6] *sübât* kelimesi ise "dinlenme"[7] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Mü'min** 40/36, 37.
2 **Bakara** 2/166.
3 **Hacc** 22/15.
4 **Kehf** 18/84.
5 "Yol" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/85, 89, 92.
6 "Cumartesi günü" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/65; **Nisâ'** 4/47, 154; **A'râf** 7/163; **Nahl** 16/124.
7 "Dinlenme" anlamında kullanımlar için bk. **Furkân** 25/47; **Nebe'** 78/9.

س ب ح : S-B-H

YESBEHU/SEBH/TESBÎH

س ب ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 92 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tesbih etmek

سُبْحَانَ الَّذٖى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ

"Yerin bitirdiklerinden, insanların kendilerinden ve henüz mahiyetini bilemedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ın şanı ne yücedir!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen ***sebbeha, yüsebbihu, tesbîh, sübhân*** ve ***müsebbıh*** kelimeleri Yüce Allah'ı "tesbih etmek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Hareket etmek

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغٖى لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فٖى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

"Ne güneş aya erişebilir, ne de gece gündüzün önüne geçebilir. Hepsi bir yörüngede hareket etmektedirler."[2] Bu âyetteki *yesbehûn* fiili "hareket etmek, yüzmek"[3] anlamındadır ve gezegenlerin yörüngelerindeki hareketlerini ifade etmektedir.

3. Meşguliyet

اِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوٖيلًا "Gündüz, senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır."[4] Bu âyette geçen *sebh* kelimesi "meşguliyet" anlamına gelmektedir.

Aslında *tesbîh*le aynı kökten gelen *sebh* kelimesi, geceleyin Kur'ân okuyarak bilinçlenen ve inşa olunan kişinin, gündüzleri yapacağı işlerinin anlamlı ve Kur'ân'a uygun olacağına, dolayısıyla gecesini Kur'ân'ın inşa ettiği bir insanın gündüzki meşguliyetlerinin tesbihe dönüşebileceğine işaret etmektedir. Eğer böyle bir anlam söz konusu olmasaydı, âyetteki *sebh* kelimesinin yerine doğrudan "meşguliyet" anlamına gelen kelimeler kullanılırdı.

---

1 **Yâsîn** 36/36.
2 **Yâsîn** 36/40.
3 Benzer bir kullanım için bk. **Nâzi'ât** 79/3.
4 **Müzzemmil** 73/7.

س ب ع: S-B-'A

SEB'/SEBÜ'U

س ب ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmektedir. Bu kelimeler "yedi" ve "yetmiş" anlamında sayısal bir değer ifade etmekte, sadece Mâide 5/3'te geçen *es-sebu'u* kelimesi "yırtıcı hayvan" anlamına gelmektedir.

س ب ل: S-B-L

SEBÎL/SÜBÜL

س ب ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 174 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yol

وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ "Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın saldırmayın; çünkü Allah saldırganları sevmez."[1] Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da 84 yerde geçen ve Allah'a nispet edilerek kullanılan *sebîlüllâh, sebîlî, sebîlihî* gibi tamlamalar "Allah rızası" anlamına gelmektedir.

Aşağıda verdiğimiz kullanımlar dışında *s-b-l* kökünden gelen kelimeler "yol" anlamında kullanılmaktadır.

2. İzin

فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا "Eğer sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse, Allah size onlara saldırmak için bir yol (izin) vermemiştir."[2] Bu âyetteki *sebîl* kelimesi "izin"[3] anlamına gelmektedir.

3. Cezalandırma

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ "Kim zulme uğradıktan sonra kendi-

1 Bakara 2/190.
2 Nisâ' 4/90.
3 Benzer bir kullanım için bk. Nisâ' 4/141.

ni savunursa öylelerinin aleyhine bir yol yoktur. Ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırganlık yapanlara karşı bir yol vardır."[1] Bu âyetlerdeki *es-sebîl* kelimesi "cezalandırma veya kınama" anlamına gelmektedir.

4. Sorumluluk

قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّنَ سَبِيلٌ "Onlar 'ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur' dediler."[2] Bu âyetteki *sebîl* kelimesi "sorumluluk"[3] anlamına gelmektedir.

س ت ر : S-T-R

MESTÛR/SİTR/TESTETİRU

س ت ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *mestûr* kelimesi "gizli",[4] *sitr* vezninde "siper",[5] *testetirûne* kalıbında ise "kaçınmak"[6] anlamına gelmektedir.

س ج د : S-C-D

SECDE/SÜCÛD/MESCİD/MESÂCİD

س ج د kökünden kelimeler Kur'ân'da 92 yerde geçmekte, *sücced* kalıbında "eğilmek",[7] diğer bütün kullanımlarında "secde etmek" ile ilgili anlamlarda gelmektedir.

س ح ب : S-H-B

YÜSHABÜ/SEHÂB

س ح ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte, *yüshabûne* kelimesi "sürüklenmek",[8] *sehâb* kelimesi ise "bulut"[9] anlamında kullanılmaktadır.

1 **Şûrâ** 42/41-42.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/75.
3 Benzer bir kullanım için bk. **Tevbe** 9/91.
4 **İsrâ'** 17/45.
5 **Kehf** 18/90.
6 **Fussılet** 41/22.
7 "Eğilmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/58; **Nisâ'** 4/154; **A'râf** 7/161.
8 "Sürüklenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'min** 40/71-72; **Kamer** 54/48.
9 "Bulut" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164; **A'râf** 7/57; **Ra'd** 13/12; **Nûr** 24/40, 43; **Neml** 27/88; **Rûm** 30/48; **Fâtır** 35/9; **Tûr** 52/44.

س ح ت : S-H-T

SEHATE/YÜSHITÜ

س ح ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *yüshıte* fiili "kökünü kazımak",[1] *suht* kelimesi ise "haram lokma"[2] anlamında kullanılmaktadır.

س ح ر : S-H-R

SİHR/MESHÛR/ESHÂR

س ح ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 63 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Seher vakti

وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ "Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sehar* ve *el-eshar* kelimeleri "sahur vakitleri"[4] anlamına gelmektedir.

2. Göz boyamak

قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ "(Mûsâ): 'Siz atın', dedi. Onlar da atınca insanların gözlerini büyülediler, onları ürküttüler ve büyük bir büyü (ortaya) getirdiler."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-h-r* kökünden kelimeler gözlerin işlev yapamaz hale getirilmesi, "göz boyamak"[6] anlamına gelmektedir.

3. Büyü

وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا "Zâlimler dediler ki: Siz sadece delirmiş (büyülenmiş) bir adama uyuyorsunuz."[7] Yukarıda verdiğimiz kullanımlar dışında *s-h-r* kökünden kelimeler "büyü, büyülenmek" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **Tâhâ** 20/61.
2 "Haram lokma" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/42, 62, 63.
3 **Zâriyât** 51/18
4 "Sahur vakitleri" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/17; **Kamer** 54/34.
5 **A'râf** 7/116.
6 "Göz boyamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/102; **Tâhâ** 20/66; **Şu'arâ'** 26/153; **Zuhruf** 43/49.
7 **Furkân** 25/8.

س ح ق : S-H-K

SAHÎK/SUHK/İSHÂK

س ح ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 19 yerde geçmekte, *suhk* ve *sahîk* kalıplarında "uzak",[1] 17 âyette ise *ishâk* şeklinde "Hz. İshâk'ın adı" olarak kullanılmaktadır.

س خ ط : S-H-T

ESHATA/YESHATÜ

س خ ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *yeshatûn* fiili "öfkelenmek, deliye dönmek",[2] *sehıta, eshata* ve *sehat* kelimeleri ise "gazap, gazaplandırmak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

س د د : S-D-D

SEDD/SEDÎD

س د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *sedd* ve *seddeyn* kelimeleri "manevî set, engel",[4] *sedîd* kelimesi ise "doğru, yararlı"[5] anlamında kullanılmaktadır.

س ر ب : S-R-B

SERAB/SERÂB/SÂRİB

س ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kendi başına

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا "Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık, kendi başına denizde bir yol tutup gitmişti."[6] Bu âyette geçen *serab* kelimesi "kendi başına" anlamına gelmektedir.

1 "Uzak" anlamında kullanımlar için bk. **Mülk** 67/11; **Hacc** 22/31.
2 **Tevbe** 9/58.
3 "Gazap" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/162; **Mâide** 5/80; **Muhammed** 47/28.
4 "Engel" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/93, 94; **Yâsîn** 36/9.
5 "Doğru, yararlı" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/9; **Ahzâb** 33/70.
6 **Kehf** 18/61.

2. Serap

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا "Dağlar yürütülür, serap haline gelir."[1] Buradaki *serâb* kelimesi "serap" demektir.

3. Görünen

سَوَآءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ "Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (onun ilminde) eşittir."[2] Buradaki *sârib* kelimesi ise "görünen" anlamında kullanılmaktadır.

س ر ر : S-R-R

TESÜRRU/SERÂİR/SERRÂ'/SÜRUR

س ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Mutluluk vermek

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ "O diyor ki: Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir."[3] Buradaki *tesürru* fiili "sevinç vermek" demektir.

2. Gizlemek

وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ "Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-r-r* kökünden kelimeler "gizlemek"[5] anlamında kullanılmaktadır.

3. Bolluk

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ "O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar."[6] Burada ve A'râf

---

1 **Nebe'** 78/20. "Serap" anlamında bir kullanım için bk. **Nûr** 24/39.
2 **Ra'd** 13/10.
3 **Bakara** 2/61.
4 **Mülk** 67/13.
5 "Gizlemek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/77, 235, 274; **Mâide** 5/52; **En'âm** 6/3; **Tevbe** 9/78; **Yûnus** 10/54; **Hûd** 11/5; **Yûsuf** 12/19, 77; **Ra'd** 13/10, 22; **İbrâhîm** 14/31; **Nahl** 16/19, 23, 75; **Tâhâ** 20/7, 62; **Enbiyâ'** 21/3; **Furkân** 25/6; **Sebe'** 34/33; **Fâtır** 35/29; **Yâsîn** 36/76; **Zuhruf** 43/80; **Muhammed** 47/26; **Mümtehıne** 60/1; **Teğâbun** 63/4; **Tahrîm** 66/3; **Nûh** 71/9; **İnsân** 76/11; **İnşikâk** 84/9, 13; **Târık** 86/9.
6 **Âl-i 'İmrân** 3/134.

7/95'teki *es-serrâ'* kelimesi "bolluk" anlamına gelmektedir.

4. Köşk

وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ "Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sürur* kelimesi "divan, köşk, taht"[2] anlamında cennet ödülleri arasında sayılmaktayken, aynı kelime Zuhruf 43/34'te bu dünyadaki "köşk" anlamında kullanılmaktadır.

س ر ع : S-R-'A

YÜSÂRÎ'U/SERÎ'/ESRA'

س ر ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 23 yerde geçmekte, *sâri'û, yüsâri'ûne, nüsâri'u* kalıplarında "koşmak",[3] *serî'* ve *esra'* şeklinde Yüce Allah'ın hesap ve azapta "hızlı oluşu",[4] *sirâ'* kalıbında ise insanların kabirlerinden "hızlıca"[5] çıkışı anlamında kullanılmaktadır.

س ر ف : S-R-F

ESRAFE/YÜSRİFÜ/SERAF/İSRÂ'F

س ر ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 23 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Aşırı gitmek

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ "Haksızlıkla öldürülenin velisine yetki vermişizdir. Fakat o da öldürmede aşırı gitmesin."[6] Bu âyetteki *lâ yüsrif* kelimesi başındaki *lâ* edatı nedeniyle olumsuz anlam kazanmakta ve "gerekli olanın üzerine çıkmamak, gereken ölçüyü aşmamak" anlamına gelmektedir.

Zemahşerî bu âyetin izâhını yaparken özellikle öldüren kişiden başkasının öldürülmemesi gereğini hatırlatmakta ve câhiliye döne-

1 **Hıcr** 15/47.
2 "Divan, köşk" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/44; **Tûr** 52/20; **Vâkı'a** 56/15; **Ğâşiye** 88/13.
3 "Koşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/114, 133, 176; **Mâide** 5/41, 52, 62; **Enbiyâ'** 21/90; **Mü'minûn** 23/56, 61.
4 "Süratli" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/202; **Âl-i 'Imrân** 3/19, 199; **Mâide** 5/4; **En'âm** 6/62, 165; **A'râf** 7/167; **Yûnus** 10/21; **Ra'd** 13/41; **İbrâhîm** 14/51; **Nûr** 24/39; **Mü'min** 40/17.
5 "Süratlice" anlamında kullanımlar için bk. **Kâf** 50/44; **Me'âric** 70/43.
6 **İsrâ'** 17/33.

minde bir kabileden bir kişi öldürüldüğünde onun yerine bir topluluğun öldürülmesi gibi bir âdetin bulunduğunu, Kur'ân'ın bu kötü geleneği kaldırmak üzere bu düzenlemeyi yaptığını belirtmiştir.[1] Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere, söz konusu kelime, gerekeni yapmak, sınırı aşmamak gibi anlamlar içermektedir. Özellikle En'âm 6/141'de de olduğu gibi, bu israf etmeme emri bazen gerekenin altına inmemek, daha az vermemek şeklinde de bir anlam içermektedir.[2]

Bu arada Kur'ân'da 13 yerde geçen *müsrifûn, el-müsrifûn* kelimeleri de "aşırı gidenler" anlamında kullanılmaktadır.

2. Haram

وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا "Büyüsünler diye alıkoyup israf ile hemen onların mallarını yemeye kalkmayın."[3] Bu âyetteki *isrâf* kelimesi bazı yazarlar tarafından "haram" anlamında değerlendirilmiştir.[4] Zemahşerî bu kelimeyi kendi anlamında olarak "isrâf" şeklinde değerlendirmiş,[5] Semerkandî ise "haksız yere" ifadesini tercih etmiştir.[6] Her iki müfessirin de söz konusu kelimeye verdiği anlam birbirini çağrıştırmaktadır. Zaten israfta "haram" anlamı da gizlidir. Yani "her israf bir çeşit haramdır" denilebilir.

3. Boşa harcamak

يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ "Ey Âdemoğulları! Her secde anı ve mekânında güzel ziynetinizi takının (elbiselerinizi giyin); yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."[7] Bu âyetteki *tüsrifû* kelimesi "saçıp savurmak" el-müsrifîn kelimesi ise "saçıp savuranlar, boşa harcayanlar" demektir ve şiddetle reddedilmektedir. Esasında İsrâ' 17/26 ve 27'de bu davranış, وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا "Saçıp savurma" ifadesiyle karşılanmakta, yine İsrâ' 17/29'da, وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ "Büsbütün

1 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 638.
2 "Aşırı gitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/147; **Mâide** 5/32; **En'âm** 6/141; **Tâhâ** 20/127; **Zümer** 39/53; **Mü'min** 40/28, 34.
3 **Nisâ'** 4/6.
4 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 236; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 363.
5 Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 464.
6 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 282.
7 **A'râf** 7/31.

eli açık da olma" kelimeleriyle uyarıya konu edilmektedir. A'râf 7/31'deki isrâfın, din adına aşırı yorumları, kendi kanaatini din haline getirme yanlışlığını ifade ettiğini de söyleyebiliriz. Zira o dönem Arapları namaz veya ibâdet hakkında kendi kanaatlerini din diye algılıyor ve öylece uyguluyorlardı.

وَالَّذِينَ اِذَا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا "Bu kullar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında denk/orta bir yol tutarlar (ne saçıp savururlar ne de kısarlar; denk/orta bir tutum izlerler)."[1] Bu âyetteki "israf etmeme" işlemi ise, malını fazlaca vermeme şeklinde anlaşılmamalıdır. İslâm bazen insanın dengeli bir ekonomik yardımlaşma yapmasını müslümandan isterken, bazen de ülke savunması gibi çok önemli ve hayatî konularda bütün malın verilmesini isteyebilir. Burada hatırlatılan konu, malını nereye vereceğini iyi hesap ederek boşa gidecek bir işlemin yapılmamasıdır. Bu âyette aslında büsbütün cimrilik ile malını nereye vereceğini hesap etmemek arasında dengeli, bilinçli ve tutarlı bir ekonomik yardımlaşma modeli müslümanlara önerilmektedir.

İsrâf kelimesinin bu üç anlamının dışında "isyanda isrâf, haramı helâl yapmada isrâf, şirkte isrâf ve isyan işleri için infâkta isrâf" gibi anlamlarının da bulunduğu iddia ediliyorsa[2] da sonuçta bu ifadeler *isrâf* kelimesinin farklı anlamları olmaktan ziyade *israf*ın nerelerde olduğuyla ilgili açıklamaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla biz bunları ayrı maddeler halinde ele almanın gerekli olmadığını düşünmekteyiz.

س ر ي : S-R-Y

YESRÎ/ESRÂ/ESRÎ/SERÎYY

س ر ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, *yesri* kalıbında "gitmek",[3] *esrâ/esri* kalıbında "gece yürüyüşü"[4] ve *seriyy* vezninde ise "su arkı"[5] anlamına gelmektedir.

1 **Furkân** 25/67.
2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 236-237; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 363-346.
3 **Fecr** 89/4.
4 "Gece yürüyüşü" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/81; **Hıcr** 15/65; **İsrâ'** 17/1; **Tâhâ** 20/77; **Şu'arâ'** 26/52; **Dühân** 44/23.
5 **Meryem** 19/24.

س ط ر : S-T-R

YESTURU/ESÂTÎR/MÜSAYTIR

س ط ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Satır satır yazmak

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ "Nûn'a (hokkaya), kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına andolsun."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-t-r* kökünden kelimeler "satır satır yazmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Masal

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫كَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ "Hatta o kâfirler sana geldiklerinde: 'Bu Kur'an eskilerin masallarından başka bir şey değildir' diyerek seninle tartışırlar."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *esâtîr* kelimesi "hayal ürünü yazılar, masallar"[4] anlamına gelmektedir.

3. Zorba

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍۙ "Onların üzerinde bir zorba değilsin."[5] Bu âyette geçen *müseytır* kelimesi "zorlayıcı, zorba" demektir.

4. Hâkim olanlar

اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَۜ "Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hâkim olan kendileri midir?"[6] Bu âyette geçen *el-müseytırûn* kelimesi ise "hâkim olanlar, sahipler" anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelimenin kökü de *s-t-r* harfleridir ve bir kural gereği *sîn* harfi *sâd* harfine dönüştürülmüştür.

---

1 **Kalem** 68/1.
2 "Satır satır yazmak" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/58; **Ahzâb** 33/6; **Tûr** 52/2; **Kamer** 54/53.
3 **En'âm** 6/25.
4 "Masal" anlamında kullanımlar için bk. **Enfâl** 8/31; **Nahl** 16/24; **Mü'minûn** 23/83; **Furkân** 25/5; **Neml** 27/68; **Ahkâf** 46/17; **Kalem** 68/15; **Mutaffifûn** 83/13.
5 **Ğâşiye** 88/22.
6 **Tûr** 52/37.

س ع ي : S-'A-Y

SE'Â/YES'Â/ÎS'AV/SA'Y

سعى kökünden kelimeler Kur'ân'da 30 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Çalışmak

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى "İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-'a-y* kökünden kelimeler "çalışmak"[2] anlamına gelmektedir.

Aşağıda verdiğimiz kullanımlar dışında *s-'a-y* kökünden kelimeler "çalışmak" anlamında kullanılmaktadır.

2. Arzu etmek

وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى وَهُوَ يَخْشٰى فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى "Fakat saygılı bir şekilde koşarak sana gelen kişiyle ilgilenmiyorsun."[3] Bu âyetteki *yes'â* fiilinin verdiği "koşmak" anlamı, derin bir arzuyla bilgiye koşmak, onu arzulamak demektir. Yoksa söz konusu âyetteki kişi zaten görme engelli olduğu için fiziksel olarak koşması burada kastedilmiş olamaz.

3. Yetişkin çağı

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنّ۪ٓي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنّ۪ٓي اَذْبَحُكَ "(Çocuk) onun yanında koşma çağına erişince (İbrâhîm ona), 'Yavrum, ben uykuda görüyorum ki seni kesiyorum' dedi."[4] Bu âyetteki *es-sa'y* kelimesi her ne kadar "yürümek" anlamında değerlendiriliyorsa da, aslında Hz. İsmail'in, babasının ondan istediğinin ne olduğunu, Allah'ın emrinin ne anlama geldiğini ve sabretmeyi bildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla buradaki sa'y, "yürüyebilme çağı" değil de, daha ileri yaşlar, yani "yetişkinlik çağı" olarak algılanmalıdır.

4. Hızlı

ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْت۪ينَكَ سَعْيًا "Sonra o (kuş)ları kendine çağır; hızla sana

---

1 **Necm** 53/39.
2 "Çalışmak" anlamında kullanımlar için bk. **İnsân** 76/22; **Leyl** 92/4.
3 **'Abese** 80/8-10.
4 **Sâffât** 37/102.

gelecekler."[1] Asıl anlamı "yürümek" olan bu kelimenin bu âyetteki *sa'y* kelimesinin anlamı elbette "koşmak" olamaz; çünkü kuşlar koşmaz, uçarlar. Dolayısıyla ilgili kelimenin buradaki anlamı "hızlı, çabucak" demektir.

5. Koşmak

وَجَاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى "Kentin ileri gelenlerinden bir adam koşarak geldi."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yes'â* fiilleri "koşmak"[3] anlamına gelmektedir.

Bu arada Tâhâ 20/15, 66'da geçen *tes'â* fiili "yılan" için kullanılmakta ve dolayısıyla "sürünmek" anlamlarına gelmektedir.

Hadîd 57/12 ve Tahrîm 66/8'de kullanılan *yes'â* fiilleri ise müminlerin önlerinden ve sağlarından nurlarının "rehberlik etmesi" demektir.

س ف ر : S-F-R

ESFERA/ESFER/ESFÂR/MÜSFİRA

س ف ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ağarmak

وَالصُّبْحِ اِذَا اَسْفَرَ "Ağaran sabaha yemin olsun."[4] Burada geçen *esfera* fiili tan yerinin "ağarması" anlamına gelmektedir.

2. Parlamak

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ "Bazı yüzler o gün mutluluktan parıldayacaktır."[5] Bu âyetteki *müsfirah* kelimesi, mahşerdeki sorgulama sonrasında ödül hak edenlerin yüz ifadelerini anlatmak anlamında "parlamak" demektir.

---

1 **Bakara** 2/260.
2 **Yâsîn** 36/20.
3 "Koşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Kasas** 28/20; **Nâzi'ât** 79/22.
4 **Müddessir** 74/34.
5 **'Abese** 80/38.

3. Yazmak

بِاَيْدٖى سَفَرَةٍ "Güvenilir kâtiplerin elleriyle yazılıp."[1] Bu âyetteki *seferah* kelimesi, vahiy ile ilgili yazıcılık görevi yapan melekleri ifade etmektedir.

4. Kitap

كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا "Koca kitapları taşıyan eşeğin hali gibidir."[2] Buradaki *esfâr* kelimesi *sifr* kelimesinin çoğuludur ve "kitaplar" anlamına gelmektedir.

5. Yolculuk

لَقَدْ لَقٖينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا "Doğrusu bu yolculuk bizi bir hayli yordu."[3] Bu ve *benzer* âyetlerde geçen *sefer* kelimesi "yolculuk"[4] anlamına gelmektedir.

س ك ر : S-K-R

SEKR/SEKER/SEKRA

س ك ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İçki

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخٖيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا "Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem sarhoşluk veren içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz."[5] Buradaki *seker* kelimesi, güzel rızkın karşıtı olarak ifade edilmekte ve "içki" anlamı vermektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ "Ey iman edenler! Ne dediğinizi bilinceye kadar sarhoş iken namaza yaklaşmayın."[6] Burada ve Hacc 22/2'de geçen *sükârâ* kelimeleri "sarhoşluk, sarhoşlar" demektir.

---

1 **'Abese** 80/15.
2 **Cumu'a** 62/5.
3 **Kehf** 18/62.
4 "Yolculuk" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/184, 185, 283; **Nisâ'** 4/43; **Mâide** 5/6; **Tevbe** 9/42; **Sebe'** 34/19.
5 **Nahl** 16/67.
6 **Nisâ'** 4/43.

2. (Ölüm) sarhoşluğu

وَجَآءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ "Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de, 'İşte bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir' denir."[1] Buradaki *sekrah* kelimesi "(ölüm) sarhoşluğu" demektir.

3. Bunalım

لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفٖى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ "Hayatın hakkı için, onlar bunalımlarda bocalıyorlardı."[2] Burada geçen *sekrah* kelimesi, genel veya cinsel ahlâksızlığın verdiği bunalımı ifade etmektedir.

4. (Gözün) dönmesi

لَقَالُوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ "Gözlerimiz boyandı; daha doğrusu bize büyü yapılmıştır, derler."[3] Buradaki *sükkirat* kelimesi "(gözün) dönmesi" anlamına gelmektedir.

س ك ن : S-K-N

SEKENE/ESKENE/SEKÎNE/SEKEN MİSKÎN/ MESÂKÎN/SİKKÎN

س ك ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 69 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yerleşmek

وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ "Onlardan sonra, sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sekene, eskene, nüskine* kelimeleri "yerleşmek"[5] anlamına gelmektedir.

2. Dinlenmek

اَللّٰهُ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فٖيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا "Allah odur ki size geceyi içinde istirahat etmeniz için (dinlenme zamanı), gündüzü de (işlerinizi) görmeniz için aydınlık yaptı."[6] Bu âyette geçen *teskünû*

---

1 **Kâf** 50/19.
2 **Hıcr** 15/72.
3 **Hıcr** 15/15.
4 **İbrâhîm** 14/14.
5 "Yerleşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/35; **A'râf** 7/19, 161; **İbrâhîm** 14/37, 45; **Nahl** 16/80; **İsrâ'** 17/104; **Mü'minûn** 23/18; **Kasas** 28/58; **Talâk** 65/6.
6 **Mü'min** 40/60.

fiili, "yorgunluktan dolayı dinlenmek"[1] anlamında değerlendirilmiştir.[2]

3. Gönül ısınması

خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا "Sükûnet bulmanız için size kendinizden eşler yarattı."[3] Bu âyetteki *yeskünû* fiili "gönlün ısınması" anlamına gelmektedir.

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا "Sizi, bir tek nefisten yaratan, gönlü ısınsın diye ondan eşini var eden O'dur."[4] Bu âyetteki *tesküne* fiili "cana yakınlık, gönül ısınması, huzur bulmak" anlamındadır.

4. Sakinleştirmek

اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرّ۪يحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِه۪ "(Allah) dilerse, rüzgârı durdurur da onun (denizin) üstünde kalakalırlar."[5] Bu âyetteki *yüskin* fiili rüzgârın "sakinleşmesi veya durulması"[6] demektir.

5. Gerçekleşmek

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِۜ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ "Gece ve gündüzde gerçekleşen her şey Allah'ındır. O, her şeyi işitendir; bilendir."[7] Burada geçen *sekene* fiili "gerçekleşmek" manasına gelmektedir.

6. Huzur

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِه۪ٓ اَنْ يَاْتِيَكُمُ التَّابُوتُ ف۪يهِ سَك۪ينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ "Peygamberleri onlara, 'Onun hükümdarlığının alâmeti tabutun size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o tabutun içinde, Rabbinizden size bir emniyet ve korkusuzluk vardır' dedi."[8] Burada geçen *sekîneh* kelimesi "insanlara güven veren, korkularını gideren manevî bir donanım"[9] anlamına gelmektedir.

---

1 "Dinlenmek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/96; **Yûnus** 10/67; **Neml** 27/86; **Kasas** 28/72, 73; **Mü'min** 40/61.
2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 241-242.
3 **Rûm** 30/21.
4 **A'râf** 7/189.
5 **Şûrâ** 42/33.
6 "Sâkin" anlamında bir kullanım için bk. **Furkân** 25/54.
7 **En'âm** 6/13.
8 **Bakara** 2/248.
9 "Huzur" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/26, 40, 103; **Feth** 48/4, 26, 18.

7. Meskenler

لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا اِلٰى مَا اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ "Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün! Çünkü size sorular sorulacak!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mesken* ve *mesâkin* kelimeleri "meskenler, evler"[2] anlamında kullanılmaktadır.

حَتّٰى اِذَا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ "Sonunda Karınca vadisine geldikleri zaman, bir karınca: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin' dedi."[3] Karıncalarla ilgili olarak geçen *mesâkin* kelimesi "yuvalar" anlamına gelmektedir. Eğer "karınca"ları bir insan topluluğunun sembolü sayarsak o zaman anlam "evler" olur.

8. Yoksul

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ "Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almıştık."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *miskîn, el-miskîn, mesâkîn* ve *el-mesâkîn* kelimeleri, "fakirler, ihtiyaç sahipleri"[5] demektir. Kur'ân'da fakîr kavramı yer aldığı halde, bir de miskîn kavramının kullanılmasının sebebi, "fakirliğin kendisinde, bir daha ayrılmayacakmış gibi yerleştiği insan"ı ifade etmesidir.

اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ "Toprakta sürünen bir yoksula."[6] Burada geçen *miskîn* kelimesi "yoksul" anlamına gelmektedir. Fakirin toprakla ilişkilendirilmesi, geçimini sağlama noktasında hareket ve çaba gösterememesi, açlıktan karnının adeta toprağa yapışması nedeniyledir.

1 **Enbiyâ'** 21/13.

2 "Mesken, ev" anlamında kullanımlar âyetler için bk. **Tevbe** 9/24, 72; **İbrâhîm** 14/45; **Tâhâ** 20/128; **Enbiyâ'** 21/13; **Nûr** 24/29; **Kasas** 28/58; **'Ankebût** 29/38; **Secde** 32/26; **Sebe'** 34/15; **Ahkâf** 46/25; **Saff** 61/12.

3 **Neml** 27/18.

4 **Bakara** 2/83.

5 "Fakirler" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/83, 177, 184, 215; **Nisâ'** 4/8, 36; **Mâide** 5/89, 95; **Enfâl** 841; **Tevbe** 9/60; **İsrâ'** 17/26; **Kehf** 18/79; **Nûr** 24/22; **Rûm** 30/38; **Mücâdele** 58/4; **Haşr** 59/7; **İnsân** 76/8; **Kalem** 68/24; **Hâkka** 69/34; **Müddessir** 74/44; **Fecr** 89/18; **Mâ'ûn** 107/3.

6 **Beled** 90/16

9. Azap

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاۤؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ "İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar."[1] Burada ve Âl-i İmrân 3/112'de geçen *el-meskeneh* kelimesi ise dünyevi "azabı" ifade etmektedir.

10. Bıçak

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكّ۪ينًا "Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Her birine bir bıçak verdi."[2] Kur'ân'da sadece burada geçen *sikkîn* kelimesi "bıçak" demektir.

س ل ط : S-L-T

SELLETA/YÜSELLİTU/ SÜLTÂN

س ل ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 39 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:t

1. Musallat etmek

وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ "Allah dileseydi onları başınıza belâ ederdi."[3] Burada geçen *selleta* fiili "musallat etmek" anlamındadır.

2. Üstün kılmak

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَاۤءُ "Ama Allah peygamberlerini dilediğine üstün kılar."[4] Buradaki *yüsallitu* fiili "üstün kılmak, galip getirmek" anlamındadır.

3. Delil

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُب۪ينٍ "Andolsun biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sültân* kelimesi "delil, hüccet"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/61.
2 **Yûsuf** 12/31.
3 **Nisâ'** 4/90.
4 **Haşr** 59/6.
5 **Mü'min** 40/23.
6 "Delil" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/144; **En'âm** 6/81; **A'râf** 7/71; **Hûd** 11/96; **Mü'minûn** 23/45; **Neml** 27/21; **Rûm** 30/35; **Mü'min** 40/35.

4. Güç

هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ "Saltanatım da benden yok olup gitti."[1] Buradaki *sültâniyeh* ifadesi "gücüm, otoritem"[2] anlamında kullanılmaktadır.

5. Yetki

وَاُو۬لٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا "İşte öylelerine karşı size açık bir yetki verdik."[3] Bu âyetteki *sültân* kelimesi "izin, yetki" anlamındadır.

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّه۪ سُلْطَانًا "Kim haksızlıkla öldürülürse onun velisine yetki vermişizdir."[4] Bu âyetteki *sültân* kelimesi de aynı şekilde kısas "yetkisi" anlamına gelmektedir.

س ل م : S-L-M

ESLEME/SELLEME/SİLM/SELM/SELÂM/İSLÂM/ SELEM/SÂLİM/SELÎM/SÜLLEM/MÜSELLEM

س ل م kökünden kelimeler Kur'ân'da 157 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Teslim olmak

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ "Rabbi ona, 'teslim ol/İslâm ol' demişti, o da, 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' dedi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-l-m* kökünden kelimeler "teslim olmak, İslam, barış"[6] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

---

1 **Hâkka** 69/29.

2 "Güç, otorite" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/22; **Hıcr** 15/42; **Nahl** 16/99-100; **İsrâ'** 17/65, 80; **Kasas** 28/35; **Sebe'** 34/21; **Sâffât** 37/30; **Rahmân** 55/33; **Hâkka** 69/29.

3 **Nisâ'** 4/91.

4 **İsrâ'** 17/33.

5 **Bakara** 2/131.

6 "Teslim olmak, teslimiyet" anlamda kullanımlar için ayrıca bk. **Bakara** 2/112, 128, 132, 133, 136, 208, 233; **Âl-i 'İmrân** 3/19, 20, 52, 64, 67, 80, 83, 84, 85, 102; **Nisâ'** 4/65, 90, 91, 125; **Mâide** 5/3, 44, 111; **En'âm** 6/14, 71, 125, 127, 163; **A'râf** 7/126; **Enfâl** 8/61; **Tevbe** 9/74; **Yûnus** 10/25, 72, 84, 90; **Hûd** 11/14; **Yûsuf** 12/101; **Hıcr** 15/2; **Nahl** 16/28, 81, 87, 89, 102; **Enbiyâ'** 21/108; **Hacc** 22/34, 78; **Neml** 27/31, 38, 42, 44, 81, 91; **Kasas** 28/53; **'Ankebût** 29/46; **Rûm** 30/53; **Lokmân** 31/22; **Ahzâb** 33/22, 35, 56; **Sâffât** 37/26, 103; **Zümer** 39/12, 22, 54; **Mü'min** 40/66; **Fussılet** 41/33; **Zuhruf** 43/69; **Ahkâf** 46/15; **Muhammed** 47/35; **Feth** 48/16; **Hucürât** 49/14, 17; **Zâriyât** 51/36; **Saff** 61/7; **Tahrîm** 66/5; **Kalem** 68/35; **Cinn** 72/14.

2. Teslim etmek

وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ "Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise, ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azât etmek gerekir."[1] Bu âyetteki *müsellemeh* kelimesi "teslim etmek" anlamına gelmektedir. Bu kelimeye "belirlenmiş" anlamı da verilebilir.

3. Selâm vermek

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ "Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere geldiğinizi fark ettirip (izin alıp), ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız."[2] Bu âyetteki *tüsellimû* fiili "selâm vermek"[3] demektir. وَلَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَٓاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ "Andolsun ki elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler ve 'Selâm (sana)' dediler. O da: '(Size de) selâm' dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi."[4] Bu âyetteki *selâm* kelimeleri, peygamberlerin meleklere, meleklerin de peygamberlere yönelik "esenlik dileği"[5] anlamında kullanılmaktadır.

4. Kurtarmak

اِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فٖى مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ "Hatırla ki, Allah, uykunda sana onları az gösterdi. Eğer onları sana çok gösterseydi, elbette çekinecek ve bu iş hakkında tartışmaya girişecektiniz. Fakat Allah (sizi bundan) kurtardı. Şüphesiz O, kalplerin özünü bilir."[6] Burada geçen *selleme* fiili "kurtarmak, kurtuluş"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 **Nisâ'** 4/92.

2 **Nûr** 24/27. Benzer bir kullanım için bk. **Nûr** 24/61.

3 "Selam vermek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/54; **A'râf** 7/46; **Ra'd** 13/24; **Sâffât** 37/79, 109, 120, 130, 181.

4 **Hûd** 11/69.

5 "Esenlik dileği" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/94; **Yûnus** 10/10; **İbrâhîm** 14/23; **Hıcr** 15/52; **Nahl** 16/32; **Meryem** 19/15, 33, 47, 62; **Furkân** 25/63, 75; **Neml** 27/59; **Kasas** 28/55; **Ahzâb** 33/44; **Yâsîn** 36/58; **Zümer** 39/73; **Zuhruf** 43/89; **Zâriyât** 51/25; **Vâkı'a** 56/26, 91; **Haşr** 59/23; **Kadr** 97/5.

6 **Enfâl** 8/43.

7 "Kurtarmak, kurtuluş" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/16; **Tâhâ** 20/47.

5. Güven

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى اِبْرٰهِيمَ "Ey ateş! İbrâhim için serin ve güvenli ol! dedik."[1] Bu âyette geçen *selâm* kelimesi "güven"[2] anlamına gelir.

6. Sahiplik

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ "Allah, çekişip duran birçok ortağın sahip olduğu bir adam ile yalnız bir kişiye ait olan bir adamı örnek olarak verir."[3] Bu âyette geçen *selem* kelimesi "sahiplik" anlamına gelir.

7. Sağlam

وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ "Hâlbuki onlar, sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlardı."[4] Burada geçen *sâlimûne* kelimesi "sağlam, iyi" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

8. Samimi

اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ "Ancak Allah'a samimi bir gönül ile gelenler, fayda bulur."[5] Burada geçen *selîm* kelimesi "samimi, içten"[6] anlamında kullanılmaktadır.

9. Kusursuz

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا اَلْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ "(Mûsâ) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (kusursuz), renginde hiç alacası bulunmayan bir inektir. "İşte şimdi gerçeği anlattın" dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi."[7] Burada geçen *müsellemeh* kelimesi "kusursuz" anlamına gelmektedir.

---

1 **Enbiyâ'** 21/69.
2 "Güven" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/48; **Hıcr** 15/46; **Kâf** 50/34.
3 **Zümer** 39/29.
4 **Kalem** 68/43.
5 **Şu'arâ'** 26/89.
6 Benzer bir kullanım için bk. **Sâffât** 37/84.
7 **Bakara** 2/71.

10. Merdiven

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ "Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *süllem* kelimeleri "merdiven"[2] anlamına gelmektedir.

11. Peygamber adı

Kur'ân'da 17 yerde geçen *süleymân* kelimesi de *s-l-m* kökünden türemiştir ve Süleyman Peygamber'i ifade etmektedir.

س م ر : S-M-R

SÂMİR/SÂMİRÎ

س م ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *sâmir* kelimesi "saçmalamak",[3] *sâmirî* kelimesi ise "Sâmira'lı, Sâmirî"[4] anlamında kullanılmaktadır.

س م و : S-M-V

SEMMÂ/TESMİYE/MÜSEMMÂ/SEMİYY/İSM/ ESMÂ'/SEMÂ'/SEMÂVÂT

س م و kökünden kelimeler Kur'ân'da 381 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İsimlendirmek

هُوَ سَمَّيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا "O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size müslümanlar adını verdi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-m-v* kökünden kelimeler "isim vermek, isimlendirmek"[6] demektir.

İsm ve *esmâ'* kelimeleri Kur'ân'da 39 âyette geçmekte ve "isim, isimler" anlamında kullanılmaktadır.

Ayrıca Meryem 19/7 ve 65'te geçen *semiyy* kelimesi

---

1 **Tûr** 52/38.
2 Benzer bir kullanım için bk. **En'âm** 6/35.
3 **Mü'minûn** 23/67.
4 **Tâhâ** 20/85, 87, 95.
5 **Hacc** 22/78.
6 "İsim vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/36; **A'râf** 7/71; **Yûsuf** 12/40; **Ra'd** 13/33; **Necm** 53/23, 27; **İnsân** 76/18.

hem "isimlendirme" hem de "benzer" anlamına gelmektedir.

2. Belirlenmiş

هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلاً وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ "Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında belirli bir ecel (kıyâmet günü) vardır. Siz hâla şüphe ediyorsunuz."[1] Kur'ân'da *müsemmâ* kelimesi hep ecel kelimesiyle birlikte 21 yerde kullanılmakta ve ikisi beraber "belirlenmiş süre" anlamını vermektedir.

3. Gök

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ "Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı evrede yarattı."[2] Kur'ân'da 310 yerde *es-semâ'* ve *es-semâvât* kelimeleri "gök, gökler" anlamına gelmektedir.

س ن ن : S-N-N

SİNN/SÜNNET/MESNÛN

س ن ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Diş

وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ "Dişe diş (karşılık ve cezadır)."[3] Kur'ân'da sadece bu âyette iki kez geçen *es-sinn* kelimeleri "diş" anlamındadır.

2. Uygulama

سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا "(Nitekim) senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki uygulama (da böyleydi). Bizim uygulamamızda asla hiçbir değişiklik bulamazsın."[4] Kur'ân'daki bütün *sünnet/sünen* kelimeleri "yol, yollar, âdet, gelenek" anlamına gelmektedir.

3. Kurumuş

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ "Andolsun biz insanı,

1 En'âm 6/2.
2 A'râf 7/54.
3 Mâide 5/45.
4 İsrâ' 17/77.

(pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık."[1] Buradaki *mesnûn* kelimesi "kurumuş" anlamındadır.

س ن ي : S-N-Y

SENÂ/SENE/SİNÎN

س ن ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte, 19 âyette *seneh* ve *sinîn* kelimeleri "yıl, yıllar", sadece Nûr 24/43'te geçen *senâ* kelimesi "parıltı, ışık hüzmesi" anlamında kullanılmaktadır.

س و أ : S-V-E

SÂE/YESÛÜ/SÎE/SÛ'/SEYYİ'/SEYYİÂT/SEV'E/ SEV'ÂT

س و أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 169 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kötülük

يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ "Size azabın en şiddetlisini lâyık görüyor."[2] Bu âyette geçen *sû'* kelimesi, "şiddetli" anlamında değerlendirilmiştir.[3] Esasında *s-v-e* kökünden gelen kelimeler, *sû', sûâ, seyyi', seyyie, seyyiât, esve'* ve *müsî'* kalıplarında "dünyevî, uhrevî, nefs, beden ile ilgili hususlarda insanı üzen ve kötü olan her şey"[4] anlamlarına gelmektedir.

Kur'ân'da *sâe* ve *sâet* kalıbında 23 yerde geçen bu kelime, "kötü olmak, çirkin olmak" anlamında, *tesû', yesûü, sîe* kalıplarında "üzmek, üzülmek",[5] *sîet* kalıbında "kötü olmak",[6] *esâe* kalıbında ise "kötülük yapmak"[7] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 Hıcr 15/26, 28, 33.
2 Bakara 2/49. Benzer âyetler için bk. A'râf 7/141; İbrâhîm 14/6; Ra'd 13/18.
3 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 250; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 367.
4 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 441.
5 "Üzmek, üzülmek" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'İmrân 3/120; Mâide 5/101; Tevbe 9/50; Hûd 11/77; İsrâ' 17/7; 'Ankebût 29/33.
6 Mülk 67/27.
7 "Kötülük yapmak" anlamında kullanımlar için bk. İsrâ' 17/7; Rûm 30/10; Fussılet 41/46; Câsiye 45/15; Necm 53/31.

2. Ceset

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى سَوْاَةَ اَخِيهِ "Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi."[1] Burada ve âyetin devamında bir kez daha geçen *sev'eh* kelimesi "ceset" anlamına gelmektedir.

3. Avret yerleri

يَا بَنِى اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِى سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشًا "Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise indirdik/ onlarla örtünmenizi öğrettik."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sev'ât* kelimeleri "avret yerleri"[3] anlamına gelmektedir.

س و د : S-V-D

İSVEDDE/ESVED/SEYYİD

س و د kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kararmak

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün.) Şimdi, yüzleri kararanlara: İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı! (denilir)."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *isvedde, tesveddü, esved, sûd, müsvedd* ve *müsveddeh* kelimeleri "kararmak, siyah"[5] anlamına gelmektedir.

2. Koca

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ "Kapıya doğru koşuştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının ya-

1 **Mâide** 5/31.
2 **A'râf** 7/26.
3 "Avret yerleri" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/20, 22, 27; **Tâhâ** 20/121.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/106.
5 "Siyahlaşmak, siyah" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187; **Âl-i 'İmrân** 3/106; **Nahl** 16/58; **Fâtır** 35/27; **Zümer** 39/60; **Zuhruf** 43/17.

nında kadının kocasına (eşine) rastladılar."[1] Bu âyette geçen *seyyid* kelimesi "koca, eş" anlamına gelmektedir.

3. Efendi

اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ
"Allah, sana, Allah'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim ve iyilerden bir peygamber olacak Yahyâ'yı müjdeler."[2] Bu âyette geçen *seyyid* kelimesi "efendi" anlamına gelmektedir.

4. Yönetici

وَقَالُوا رَبَّنَآ اِنَّآ اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا "Dediler ki: Rabbimiz! Biz beylerimize ve büyüklerimize uyduk da bizi yoldan saptırdılar."[3] Bu âyetteki *sâdet* kelimesi *seyyid* kelimesinin çoğulu olarak siyâsal anlamda "idareci, yönetici" anlamında kullanılmaktadır.

س و ر : S-V-R

TESSEVVERA/SÛR/ESÂVİR/SÛRE/SÜVER

س و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 17 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tırmanmak

وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ "Mâbedin duvarlarını tırmanıp aşan davacıların haberi sana ulaştı mı?"[4] Burada geçen *tesevverû* fiili "tırmanmak" anlamında kullanılmaktadır.

2. Sur

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ "Nihâyet onların arasına, kapılı bir sur çekilir."[5] Burada geçen *sûr* kelimesi "*sur*, duvar" anlamında kullanılmaktadır.

3. Bilezik

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ

---

1 **Yûsuf** 12/25.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/39.
3 **Ahzâb** 33/67.
4 **Sâd** 38/21.
5 **Hadîd** 57/13.

فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ "Muhakkak ki Allah, iman edip iyi davranışlarda bulunanları, zemininden ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Bunlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri ise ipektir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *esâvir*, *esvirah* kelimeleri "bilezik"[2] anlamında kullanılmaktadır.

4. Sûreler

Bunlardan ayrı olarak *sûreh* ve *süver* kelimeleri de "Kur'ân sûresi, sûreler"[3] anlamına gelmektedir.

س و ع : S-V-'A

SÂ'A/SÜVÂ'

س و ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 49 yerde geçmekte, 48 yerde *es-sâ'ah* kelimesi "Son Saat" anlamına gelirken, sadece Nûh 71/23'te geçen *süvâ'* kelimesi bir put adı olarak kullanılmaktadır.

س و ق : S-V-K

SUKNÂ/NESÛK/SIKA/SÂK

س و ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 17 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sevketmek

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-v-k* kökünden fiiller "sevketmek"[5] anlamına gelmektedir.

2. Bacak

رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ "(Süleyman): 'Onları (atları)

---

1 Hacc 22/23.
2 "Bilezik" anlamında kullanımlar için bk. Kehf 18/31; Fâtır 35/33; Zuhruf 43/53; İnsân 76/21.
3 "Sûre" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/23; Tevbe 9/64, 86, 124, 127; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; Nûr 24/1; Muhammed 47/20.
4 Zümer 39/73.
5 "Sevketmek" anlamında kullanımlar için bk. A'râf 7/57; Enfâl 8/6; Fâtır 35/9; Meryem 19/86; Secde 32/27; Zümer 39/71; Kâf 50/21; Kıyâmet 75/30.

bana getirin' dedi. Bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-v-k* kökünden kelimeler "diz ile ayak arası kısım, bacak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

3. Sokaklar

وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الْاَسْوَاقِ "(Müşrikler): 'Bu ne biçim peygamber, yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!' dediler"[3] Buradaki *el-esvâk* kelimesi "caddeler, sokaklar" anlamındadır.

4. Gövde

فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ "(Bitki) gövdesi üzerine durdu."[4] Buradaki *sûk* kelimesi "bitki gövdesi" demektir.

س و م : S-V-M

YESÛMÜ/MÜSEVVEME/SÎMÂ

س و م kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Lâyık görmek

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِۜ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِۚ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ "Rabbin, elbette kıyâmet gününe kadar o tip insanlara en kötü eziyeti yapacak kimseler göndereceğini/musallat edeceğini ilân etmişti. Şüphesiz Rabbin, cezayı çabuk verendir; çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-v-m* kökünden kelimeler "lâyık görmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

2. Otlatmak

هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ "Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem size içecek vardır, hem de hay-

---

1 **Sâd** 38/33.
2 "Bacak" anlamında kullanımlar için bk. **Neml** 27/44; **Kıyâmet** 75/29; **Kalem** 68/42.
3 **Furkân** 25/7, 20.
4 **Feth** 48/29.
5 **A'râf** 7/167.
6 "Reva görmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/49; **A'râf** 7/141; **İbrâhîm** 14/6.

vanlarınızı otlatacağınız bitkiler."[1] Buradaki *tüsîmûne* fiili "otlatmak" anlamına gelmektedir.

3. Belirlenmiş

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ "Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan) pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık. (O taşlar:) Rabbin katında işaretlenerek (yağdırılmıştır). Onlar zâlimlerden uzak değildir."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *müsevvim* ve *müsevvemeh* kelimeleri "belirlenmiş, işaretli"[3] anlamına gelmektedir.

4. Sima

تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ "Sen onları simâlarından tanırsın."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sîmâ* kelimesi "simâ, çehre, yüz"[5] anlamında kullanılmaktadır.

س و ي : S-V-Y

SEVÂ'/SEVVÂ/SÂVÂ/SEVİYY/İSTİVÂ'

س و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 83 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Şekillendirmek

ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى "Sonra Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sevvâ, sevveytü, nüsevviye* fiilleri "şekil vermek, düzene kavuşturmak, şekillendirmek"[7] demektir. Bu arada Meryem 19/10'daki *seviyy* kelimesi "tam", Meryem 19/17'deki ise "düzgün" anlamında kullanılmaktadır.

1 **Nahl** 16/10.
2 **Hûd** 11/82, 83.
3 "Belirlenmiş" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/14, 125; **Zâriyât** 51/34.
4 **Bakara** 2/273.
5 "Sima" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/46, 48; **Muhammed** 47/30; **Feth** 48/29; **Rahmân** 55/41.
6 **Kıyâmet** 75/38.
7 "Şekillendirmek, düzeltmek" anlamında örnekler için bk. **Bakara** 2/29; **Hıcr** 15/29; **Kehf** 18/37; **Secde** 32/9; **Sâd** 38/72; **Kıyâmet** 75/4; **Nâzi'ât** 79/28; **İnfitâr** 82/7; **A'lâ** 87/2; **Şems** 91/7.

2. Eşit olmak

لَا يَسْتَوُنَ عِنْدَ اللّٰهِ "Bunlar Allah katında bir olmazlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yestevûn, yestevî, testevî* fiilleri "eşit olmak"[2] anlamında kullanılmaktadır.

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sevâ'* kelimesi "eşit, bir, aynı"[4] anlamına gelmektedir.

3. Helâk edilmek

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُۜ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا "Küfür yoluna sapıp peygamberi dinlemeyenler o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler ve Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler."[5] Bu âyette geçen *tüsevvâ* fiili "helâk edilmek" anlamında kullanılmaktadır.

4. Doğrulmak

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ذُو مِرَّةٍۜ فَاسْتَوٰى وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى "Onu müthiş kuvvetleri olan biri öğretti; Üstün akıl sahibi (bir melek). Kendisi yüksek bir ufuktayken doğruldu."[6] Bu âyette geçen *istevâ* fiili, herhangi bir *harf-i cerrle* birlikte kullanılmadığı için "doğrulmak, belirmek, görünmek" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا "(Mûsâ) güçlü çağına erip olgunlaştığında biz ona hüküm ve ilim verdik."[7] Bu âyette de *istevâ*

---

1 **Tevbe** 9/19.

2 "Eşit olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/95; **Mâide** 5/100; **En'âm** 6/50; **Hûd** 11/24; **Ra'd** 13/16; **Nahl** 16/75, 76; **Şu'arâ'** 26/98; **Secde** 32/18; **Fâtır** 35/12, 19, 22; **Zümer** 39/9, 29; **Mü'min** 40/58; **Fussılet** 41/34; **Hadîd** 57/10; **Haşr** 59/20.

3 **Bakara** 2/6.

4 "Eşit tutmak, eşit, bir" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/64, 113; **Nisâ'** 4/89; **A'râf** 7/193; **Enfâl** 8/58; **Ra'd** 13/10; **İbrâhîm** 14/21; **Nahl** 16/71; **Kehf** 18/96; **Tâhâ** 20/58; **Enbiyâ'** 21/109; **Hacc** 22/25; **Şu'arâ'** 26/98, 136; **Rûm** 30/28; **Yâsîn** 36/10; **Sâd** 38/22; **Fussılet** 41/10; **Câsiye** 45/21; **Tûr** 52/16; **Munâfikûn** 63/6.

5 **Nisâ'** 4/42.

6 **Necm** 53/5-7.

7 **Kasas** 28/14.

fiili harf-i cersiz kullanılmakta ve mecâzî olarak "ayakta durmak, kendine yeter olmak" anlamına gelmektedir.

5. Yönelmek

هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ "O ki yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi."[1] Burada ve Fussılet 41/11'deki *istevâ* fiilleri, ilâ harf-i cerriyle birlikte kullanıldığında bir şeye, yeni bir işe "yönelmek" anlamındadır.

6. Kurulmak

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى "Rahmân Arş'a istivâ etmiş (kurulmuş) tur."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *istevâ* fiili "kurulmak, oturmak, emri altına almak, hükmü altına almak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

7. Orta

خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰى سَوَٓاءِ الْجَحِيمِ "Tutun onu, cehennemin ortasına sürükleyin."[4] Burada ve Sâffât 37/55'te geçen *sevâ'* fiilleri "orta" anlamına gelmektedir.

8. Doğru

وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ "Her kim îmânı küfürle değiştirirse, şüphesiz doğru yolu şaşırmıştır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sevâ'* kelimesi "doğru"[6] anlamında kulanılmaktadır.

---

1 **Bakara** 2/29.
2 **Tâhâ** 20/5.
3 "Kurulmak, hükmüne almak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/54; **Yûnus** 10/3; **Hûd** 11/44; **Ra'd** 13/2; **Mü'minûn** 23/28; **Furkân** 25/59; **Secde** 32/4; **Zuhruf** 43/13; **Feth** 48/29; **Hadîd** 57/4.
4 **Dühân** 44/47.
5 **Bakara** 2/108.
6 "Doğru" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/108; **Mâide** 5/12, 60, 77; **Meryem** 19/43; **Tâhâ** 20/135; **Kasas** 28/22; **Sâd** 38/22; **Mümtehıne** 60/1.

ش

ش ب ه : Ş-B-H

ŞÜBBİHE/ŞEBEH/ŞİBH/TEŞÂBÜH

ش ب ه kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Benzemek

وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ "Birbirine benzeyen ve benzemeyen üzüm, zeytin ve nar bahçeleri (yarattık)."[1] Burada ve Bakara 2/25'te geçen *müştebih* ve *müteşâbih* kelimeleri "benzemek" anlamına gelmektedir.

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا "Allah, bütün öğretilerin en güzelini, âyetleri birbirine benzeşen bir kitap olarak indirdi."[2] Burada geçen *müteşâbih* kelimesi Kur'ân âyetlerinin birbiriyle "benzeşmesi" anlamında kullanılmaktadır. Âl-i İmrân 3/7'de de benzer bir anlam söz konusudur.

2. Karışmak

اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ "Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratıklar onlar için birbirine mi karıştı? De ki: Allah her şeyi yaratandır. O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir."[3] Burada ve benzer âyetlerde geçen *teşâbehe* fiili "karışmak"[4] demektir.

---

1 **En'âm** 6/99, 141.

2 **Zümer** 39/23.

3 **Ra'd** 13/16

4 "Karışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/70, 118.

3. Kafası karıştırılmak

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا "Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat onlara öyle zannettirildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler, bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler."[1] Buradaki *şübbihe* fiili, edilgen kalıpta gelmekte ve Hz. Îsâ'yı çarmıha gerdiğini iddia edenlere aslında böyle zannettirildiği, onların bu konuda kafalarının karıştırıldığı ve bilgilerinin zandan ibaret olduğu vurgulanmaktadır. Burada ilgili kelime, ihânet eden kişinin Hz. Îsâ'ya benzetilmesini değil, Hz. Îsâ'yı asıp öldürdükleri şeklindeki iddia sahiplerinin kafa karışıklığını ifade etmektedir.

Hz. Îsâ'yı öldürdükleri iddiasında bulunanlara karşı Yüce Allah, *şübbihe lehüm* buyurarak, onların sağlam ve kesin bilgiden mahrum olduklarını, kafalarının karışık olduğunu belirtmek istemiştir. Söz konusu ifade "onlara öyle göründü", yani "onlar öyle zannettiler, zihinleri karıştırıldı" anlamına gelmektedir.

ش ت ي : Ş-T-Y

EŞTÂT/ŞETTÂ/ŞİTÂ'

ش ت ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ayrı ayrı

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا "Toplu halde veya ayrı ayrı yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[2] Bu âyette ve Zilzâl 99/6'da geçen *eştât* kelimeleri "ayrı ayrı" demektir.

2. Çeşitli

اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجْنَا بِهِ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى "Allah, yeri sizin için beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten de su indirendir. Su sayesinde çeşitli bitkilerden

1 Nisâ' 4/157.
2 Nûr 24/61.

çiftler çıkardık."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *şettâ* kelimeleri "çeşit çeşit"[2] demektir.

3. Kış

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ "(Başka sebeplerle olmasa da bari) Kureyş'e kış ve yaz seyahatlerini kolaylaştırıldığı için bu Beyt'in (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler."[3] Bu âyetteki *eş-şitâ'* kelimesi "kış" anlamına gelmektedir.

ش ج ر : Ş-C-R

ŞECERA/ŞECER

ش ج ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ortaya çıkmak

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ "Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılmadıkça iman etmiş olmazlar."[4] Bu âyette geçen *şecera* fiili "ortaya çıkmak, meydana gelmek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Gövdeli bitki

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ "Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem size içecek vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler."[5] Bu âyette geçen *tüsîmûne* kelimesi "otlatmak" anlamında olduğu için *şecer* kelimesine "gövdeli bitki" anlamı verilmelidir.

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ "Bitkiler ve ağaçlar secde ederler."[6] Burada geçen *en-necm* kelimesi "gövdesiz bitki" anlamına geldiği için *eş-şecer* kelimesi de "gövdeli bitki" anlamına alınmalıdır.

---

1 **Tâhâ** 20/53.
2 "Çeşitli" anlamında kullanımlar için bk. **Haşr** 59/14; **Leyl** 92/4.
3 **Kureyş** 106/2.
4 **Nisâ'** 4/65.
5 **Nahl** 16/10.
6 **Rahmân** 55/6.

3. Ağaç

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَث۪يرٌ مِنَ النَّاسِ "Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *eş-şecer, eş-şecerah* kelimeleri "ağaçlar, ağaç"[2] manasındadır.

ش د د : Ş-D-D

ŞEDÎD/ŞEDDE/EŞİDDÂ'/EŞÜDD

ش د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 102 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Güçlendirmek

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ "(Bu tesbih ve yönelişine karşılık biz de) onun hükümranlığını, saltanatını kuvvetlendirmiş, ona hikmet (içi dolu söz) ve güzel konuşma (tartışmaları bitirebilecek söz söyleme özelliği) vermiştik."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ş-d-d* kökünden kelimeler "kuvvetlendirmek, güçlendirmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

2. Sıkıntı vermek

رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ "Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver."[5] Buradaki *üşdüd* kelimesi beddua olarak "sıkmak, sıkıntı vermek" anlamındadır.

3. Bağlamak

فَاِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا

---

1 Hacc 22/18.

2 "Ağaç, ağaçlar" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/35; A'râf 7/19, 20, 22; İbrâhîm 14/24, 26; Nahl 16/68; İsrâ' 17/60; Tâhâ 20/120; Mü'minûn 23/20; Nûr 24/35; Neml 27/60; Kasas 28/30; Lokmân 31/27; Yâsîn 36/80; Sâffât 37/62, 64, 146; Dühân 44/43; Feth 48/18; Vâkı'a 56/52, 72.

3 Sâd 38/20.

4 "Güçlendirmek" anlamında kullanımlar için bk. İbrâhîm 14/18; Tâhâ 20/31; Kasas 28/35; Muhammed 47/4; İnsân 76/28.

5 Yûnus 10/88.

بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihâyet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin."[1] Bu âyetteki *şüddû* kelimesi "sıkı yapmak, bağlamak" anlamına gelmektedir.

4. Savurmak

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ "Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur): Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu küle benzer."[2] Bu âyetteki *iş-teddet* fiili "(rüzgârın) savurması" demektir.

5. Şiddetli

وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ "Allah'ın azabı şiddetlidir." Bu anlama gelen ve azabı nitelendiren bütün âyetlerdeki *şedîd*,[3] *şidâd*[4] kelimeleri "şiddetli" anlamına gelmektedir.

6. Sert

وَالَّذِينَ مَعَهُ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ "Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetindir."[5] Burada geçen *eşiddâ'* kelimesi "sert, katı, vakur" anlamına gelmektedir.

7. Olgunluk çağı

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ "Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına sadece en iyi tutumla yaklaşın."[6] Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da 39 yerde geçen *eşüdd* kelimesi "ergenlik, olgunluk çağı" anlamına gelmektedir.

ش ر ب : Ş-R-B

ŞERİBE/ÜŞRİBE

ش ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 39 yerde geçmekte, 38

1 Muhammed 47/4.
2 İbrâhîm 14/18.
3 *Şedîd* kelimesi 52 yerde geçmektedir.
4 Yûsuf 12/48; Tahrîm 66/6; Nebe' 78/12.
5 Feth 48/29.
6 En'âm 6/152.

yerde çeşitli kalıplarda "içmek, içilecek şey", sadece Bakara 2/93'de geçen *üşribû* edilgen fiili "sevdirilmek" anlamında kullanılmaktadır.

ش ر ر : Ş-R-R

ŞERR/ŞERAR

ش ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte, 30 yerde *şerr* ve *el-eşrâr* kalıplarında "şer, kötü, kötülük", sadece Mürselât 77/32'de geçen *şerar* kelimesi "alev, kıvılcım" anlamında kullanılmaktadır.

ش ر ع : Ş-R-'A

ŞERA'A/ŞERÎ'AT/ŞİR'A/ŞÜRRA'

ش ر ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *şere'a, şera'û, şir'ah* ve *şerî'âh* kalıplarında "kanun, din koymak, din, yol",[1] sadece A'râf 7/163'te geçen *şurra'* kelimesi "açıktan, bolca" anlamında kullanılmaktadır.

ش ر ق : Ş-R-K

EŞRAKA/MEŞRIK/MEŞÂRIK/MÜŞRIKÎN

ش ر ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 17 yerde geçmekte, *eşraka* kalıbında "aydınlatmak",[2] *şarkıyy, şarkıyyeh, meşrık, meşrıkayn, meşârık* kalıplarında "doğu, iki doğu, doğular",[3] *müşrıkîn* kalıbında ise "güneş doğarken"[4] anlamında kullanılmıştır.

ش ر ك : Ş-R-K

EŞRAKE/YÜŞRİKÜ/ŞİRK/ŞÜREKÂ'

ش ر ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 168 yerde geçmektedir. 164 yerde geçen *eşrake, yüşrikü, üşrikü, yüşrikü, tüşrikü, yüşrik-*

---

1 "Kanun, din, yol" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/48; **Şûrâ** 13, 21; **Câsiye** 45/18.

2 **Zümer** 39/69.

3 "Doğu, doğular" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/115, 142, 177, 258; **A'râf** 7/137; **Meryem** 19/16; **Nûr** 24/35; **Şu'arâ'** 26/28; **Sâffât** 37/5; **Sâd** 38/18; **Zuhruf** 43/38; **Rahmân** 55/17; **Me'âric** 70/40; **Müzzemmil** 73/9.

4 **Hıcr** 15/73; **Şu'arâ'** 26/60.

ne, eşrik, şârik, şirk, şerîk, şürakâ', müşrik, müşrikeh, müşrikîn ve *müşrikât* gibi kalıplarda "ortaklık, ortak koşmak, bir şeyin iki veya daha fazla kişiye ait olması" gibi anlamlara gelirken, Sâffât 37/33 ve Zuhruf 43/39'da geçen *müsteşrikûn* kelimesi ise "birlikte olmak" demektir.

Müşrik ve *müşrikeh* kelimelerinin geçtiği Nûr 24/3 ile ilgili olarak şu hatırlatmayı yapmak istiyoruz:

اَلزَّانٖى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةًۘ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ "Zina eden erkek, zina eden yani müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden yani müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır." Bu âyette geçen *müşrik* ve *müşrike* kelimeleri inanç açısından "şirk" anlamına alınmamalıdır. Çünkü bu durumda âyet Bakara 2/221'de yer alan "müşriklerle evlenmeyi yasaklayan" hükümle çelişmiş olur. Nûr 24/3'te yer alan *ev* edatlarına "veya" değil, tafsiliyye olarak "yani" anlamı verilmelidir. Âyette sözü edilen müşriklik, Allah'a ortak koşmak anlamında değil, nikâhtaki şirktir; çünkü zina, nikâhın şirkidir. Fıtrata uygun olan davranış meşru evliliklerdir; bunu dikkate almayıp zina edenler nikâhın şirkini işlemiş olurlar. Âyette verilmek istenen mesaj, eğer tevbe etmemişse zinakâr birinin kendisi gibi zinakâr biriyle evlenebileceği, bunun dışında bir muameleyi hak etmediğidir.

ش ط أ : Ş-T-E

ŞAT'/ŞÂTI'

ش ط أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *şat'* kelimesi "filiz",[1] *şâtı'* kelimesi ise "kıyı"[2] anlamına gelmektedir.

ش ع ب : Ş-'A-B

ŞU'ÛB/ŞU'AB/ŞU'AYB

ش ع ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte,

1 Feth 48/29.
2 Kasas 28/30.

şu'ûb, şu'ab şeklinde "şube, şubeler",[1] 11 yerde ise *şu'ayb* şeklinde "Hz. Şuayb'ın adı" olarak kullanılmaktadır.

ش ع ر : Ş-'A-R

YEŞ'URU/Şİ'R/ŞE'ÂİR/ŞU'ARÂ'/MEŞ'AR

ش ع ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 40 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bilmek

اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَٓاءٍۚ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ "Onlar diri değil ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ş-'a-r* kökünden kelimeler "bilmek, anlamak, farkına varmak"[3] anlamına gelmektedir.

2. Kıl

وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَٓا "Yünlerinden, yapağı ve kıllarından."[4] Burada geçen *şa'r*ın çoğulu olan *eş'âr* kelimesi hayvanların "tüyleri, kılları" anlamına gelmektedir.

3. Şiir

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ "Biz ona şiir öğretmedik."[5] Burada geçen *eş-şi'r* kelimesi Türkçede kullandığımız "şiir" kelimesidir. Kur'ân'da dört yerde geçen *şâ'ır* kelimesi ise "şair"[6] anlamına gelmektedir. *Şu'arâ'* kelimesi de 26. sûrenin adı olarak "şairler" anlamında kullanılmaktadır.

4. Yıldız adı

وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰىۙ "Doğrusu şi'râ yıldızının Rabbi de O'dur."[7] Burada geçen *eş-şi'râ* kelimesi bir yıldızın adıdır.

---

1 **Hucürât** 49/13; **Murselât** 77/30.
2 **Nahl** 16/21.
3 "Bilmek, farkına varmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/9, 12, 154; **Âl-i 'İmrân** 3/69; **En'âm** 6/26, 109, 123; **A'râf** 7/95; **Yûsuf** 12/15, 107; **Nahl** 16/26, 45; **Kehf** 18/19; **Mü'minûn** 23/56; **Şu'arâ'** 26/113, 202; **Neml** 27/18, 50, 65; **Kasas** 28/9, 11; **'Ankebût** 29/53; **Zümer** 39/25, 55; **Hucürât** 49/2.
4 **Nahl** 16/80.
5 **Yâsîn** 36/69.
6 "Şair" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/5; **Sâffât** 37/36; **Tûr** 52/30; **Hâkka** 69/41.
7 **Necm** 53/49.

5. Semboller

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ "Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu, dinî) işaretlerine/sembollerine saygısızlık etmeyin."[1] Bu âyette geçen *şe'âir* kelimesi "Allah'ın işaretleri/sembolleri"[2] anlamına gelmektedir.

6. Müzdelife

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Meş'ar-i Harâm yanında Allah'ı anın."[3] Burada geçen *el-meş'ar'u'l-harâm* tamlaması "saygın bilinçlenme yeri" anlamında Müzdelife'dir.

ش ف ع : Ş-F-'A

ŞEFE'A/YEŞFE'U/ŞEF'

ش ف ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte, 30 yerde çeşitli kalıplarda "şefaat" ile ilgili anlamlarda kullanılırken, sadece Fecr 89/3'te *eş-şef'* şeklinde "çift" manasinda kullanılmaktadır.

ش ف ق : Ş-F-K

EŞFEKA/MÜŞFIK/ŞEFAK

ش ف ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte, *eşfeka, müşfik* kelimeleri "korkmak, çekinmek", sadece İnşikâk 84/16'da *eş-şefak* kelimesi "şafak, alacakaranlık" anlamında kullanılmaktadır.

ش ف ي : Ş-F-Y

YEŞFÎ/ŞİFÂ'/ŞEFÂ

ش ف ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, bunlardan 6 tanesi *yeşfi, yeşfîni* ve *şifâ'* kalıplarında "şifa, şifa vermek",[4] *şefâ* kalıbında ise "uçurum, kenar"[5] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Mâide** 5/2.
2 "Semboller" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/158; **Hacc** 22/32, 36.
3 **Bakara** 2/198.
4 "Şifa vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/14; **Yûnus** 10/57; **Nahl** 16/69; **İsrâ'** 17/82; **Şu'arâ'** 26/80; **Fussılet** 41/44.
5 "Uçurum, kenar" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/103; **Tevbe** 9/109.

ش ق ق : Ş-K-K

ŞÂKKA/TEŞAKKAKU/İNŞAKKA/ŞIKK/ŞIKÂK

ش ق ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yarılmak

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْز۪يلًا "O gün, gökyüzü bulutlarla yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ş-k-k* kökünden kelimeler "yarmak, yarılmak"[2] gibi anlamlarda kullanılmakta ve mahşerde gökyüzünün fizikî yapısının yeniden şekilleneceğini bildirmektedir.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı yarılacak."[3] Bu âyette geçen *inşakka* fiili "yarılmak" demektir ve göğün yarılması ifadesi de "son saat" denen bu sistemin yıkılışının bir parçasıdır.

2. Karşı gelmek

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ "Bu söylenenler, onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ş-k-k* kökünden kelimeler "karşı gelmek, kabul etmemek, reddetmek"[5] anlamlarına gelmektedir.

3. Tartışmak

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْز۪يهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓاءِيَ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ ف۪يهِمْ "Sonra kıyâmet gününde Allah onları rezil eder ve der ki: Kendileri hakkında müminlerle tartıştığınız ortaklarım nerede?"[6] Burada geçen *tüşâkkûne* fiili "tartışmak" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Furkân** 25/25.

2 "Yarmak, yarılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/74; **Meryem** 19/90; **Rahman** 55/37; **Hâkka** 69/16; **'Abese** 80/26; **İnşikâk** 84/1.

3 **Kamer** 54/1.

4 **Enfâl** 8/13.

5 "Karşı gelmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/115; **Muhammed** 47/32; **Haşr** 59/4.

6 **Nahl** 16/27. Benzer bir örnek için bk. **Hûd** 11/89.

4. Sıkıntı vermek

وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ "Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak sıkıntı çekerek varabileceğiniz bir memlekete taşırlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ş-k-k* kökünden kelimeler "zorlanmak"[2] anlamına gelmektedir.

وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ "Fakat meşakkatli yol onlara uzak geldi."[3] Buradaki *eş-şukkah* kelimesi ile Ra'd 13/34'te geçen *eşakk* kelimesi "meşakkatli, sıkıntılı, zor" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

5. Ayrılık

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ "O azabın sebebi, Allah'ın, kitabını bir amaç için indirmiş olmasıdır. Kitapta ihtilafa düşenler derin bir ayrılığa düşmüşlerdir."[4] Fikrî ayrılıkların oluşturacağı sosyal ayrılıklar, burada *şıkâk* kelimesiyle ifade edilmektedir. Ayrıca eşlerin ayrılma öncesindeki sıkıntılı durumu da Nisâ' 4/35'te *şıkâk* kelimesiyle ifade edilmektedir.

6. Azgınlık

فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ "Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka azgınlık içine düşmüş olurlar."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ş-k-k* kökünden kelimeler "azgınlık"[6] anlamına gelmektedir.

ش ق و : Ş-K-V

ŞEKÂ/EŞKÂ/ŞAKIYY/ŞIKVE

ش ق و kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Nahl** 16/7.
2 **Kasas** 28/27.
3 **Tevbe** 9/42.
4 **Bakara** 2/176. Benzer kullanımlar için bk. **Hacc** 22/53; **Fussılet** 41/52.
5 **Bakara** 2/137.
6 "Azgınlık" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/176; **Hûd** 11/89; **Sâd** 38/2.

1. Bedbaht olmak

فَاَمَّا الَّذ۪ينَ شَقُوا فَفِى النَّارِ "Bedbaht olanlar ateştedirler."[1] Burada geçen *şekû* fiili, dünyadaki azgınlıkları nedeniyle âhirette "bedbaht olmayı" ifade etmektedir.

2. Sıkıntıya düşmek

مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى "Biz, Kur'ân'ı sana sıkıntıya düşesin diye indirmedik."[2] Burada geçen *teşkâ* fiili "hayatı zindan etmek, eşkıyalık yapmak" anlamlarına gelmektedir.

3. Mahrumiyet

وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَٓائِكَ رَبِّ شَقِيًّا "Ey Rabbim! Sana yöneltiğim duada hiç mahrum bırakıldığım olmadı."[3] Buradaki *şakıyyâ* kelimesi Hz. Zekeriyyâ'nın, Yüce Allah'a yaptığı dualarında mahrumiyet yaşamadığını ifade eden bir anlam ifade etmektedir.

وَاَدْعُوا رَبّ۪ى عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ بِدُعَٓاءِ رَبّ۪ى شَقِيًّا "Rabbime yakaracağım. Umuyorum ki yakarışım Rabbim tarafından cevapsız bırakılmayacaktır."[4] Benzer bir ifade Hz. İbrahim'e aittir ve *şekıyy* kelimesi burada da aynı anlamı vermektedir.

4. Zorba

لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى الَّذ۪ى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى "Oraya (cehenneme), yalanlayıp yüz çeviren, azgın olandan başkası yaslanmaz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *şakî, eşkâ* ve *şıkveh* kelimeleri "zorba, en zorba, zorbalık"[6] demektir.

اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا "İçlerinden en azgınları ileri atıldı."[7] Burada geçen *eşkâ* kelimesi ise "en azgın olan" anlamındadır.

---

1 **Hûd** 11/106. Benzer bir kullanım için bk. **Hûd** 11/105.
2 **Tâhâ** 20/2. Benzer kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/117, 123.
3 **Meryem** 19/4.
4 **Meryem** 19/48.
5 **Leyl** 92/15-16.
6 "Zorba" anlamında kullanımlar için bk. **Meryem** 19/32, 48; **Mü'minûn** 23/106; **A'lâ** 87/11.
7 **Şems** 91/12.

ش ك ر : Ş-K-R

ŞEKERA/ŞÂKİR

ش ك ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 75 yerde geçmektedir. *Şâkir* ve *şekûr* kelimeleri "Yüce Allah'ın şükrün karşılığını vermesi",[1] diğer âyetlerde ise *ş-k-r* kökünden gelen bütün kelimeler "değer vermek, şükretmek" gibi anlamlara gelmektedir. Yani "şükür" kavramı kullara nisbet edildiğinde "şükretmek", Allah'a nisbet edildiğinde "şükre karşılık vermek" anlamında kullanılmaktadır.

ش ك و : Ş-K-V

EŞKÛ/TEŞTEKÎ/MİŞKÂT

ش ك و kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arz etmek

قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ "(Ya'kub:) 'Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum ve ben sizin bilemiyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum' dedi."[2] Burada geçen *eşkû* fiili Hz. Ya'kub'un ifadesi olarak "arzusunu dile getirmek, arz etmek" anlamına gelmektedir.

2. Şikâyet etmek

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّت۪ي تُجَادِلُكَ ف۪ي زَوْجِهَا وَتَشْتَك۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ بَص۪يرٌ "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir."[3] Bu âyette geçen *teştekî* fiili kendisine zıhâr[4] yapan Evs'in hanımı Havle'nin ifadesi olarak "şikâyet etmek" anlamına gelmektedir.

1 "Şükrün karşılığını vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/158; **Nisâ'** 4/147; **Fâtır** 35/30, 34; **Şûrâ** 42/23; **Teğâbun** 64/17.

2 **Yûsuf** 12/86.

3 **Mücâdele** 58/1.

4 *Zıhâr*, Araplarda kişinineşinin sırtını annesine benzetmesi ve onu boşama sebebi olarak kullanması ahlâksızlığı anlamına gelmektedir.

3. Kandil

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِه۪ كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌ "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir."[1] Burada geçen *mişkât* kelimesi "kandil" demektir.

ش م س : Ş-M-S

ŞEMS

ش م س kökünden kelimeler Kur'ân'da 33 yerde geçmekte, 32 âyette *eliflam*lı olarak "güneş", sadece İnsân 76/13'te *eliflam*sız olarak "aşırı sıcaklık" ve "dondurucu soğuk" anlamını ifade etmektedir.

ش م ل : Ş-M-L

İŞTEMELE/ŞİMÂL/ŞEMÂİL

ش م ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte, *iştemele* kalıbında "sahip olmak",[2] *eş-şimâl, şemâil* kalıplarında ise "sol taraf"[3] anlamında kullanılmaktadır.

ش ه د : Ş-H-D

ŞEHÎD/EŞHÂD/ŞEHÂDET

ش ه د kökünden kelimeler Kur'ân'da 160 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Şâhitlik

Aşağıda sıraladığımız maddelerde verdiğimiz örnek âyetler dışında geçen *şehide, eşhedü, yeşhedü, teşhedü, üşhidü, isteşhidû, şâhid, şâhidûn, şuhûd, eşhâd, şehîd, şühedâ', şehâdeh, meşhed* ve *meşhûd* kelimeleri "şâhitlik, şâhit olmak, Allah'ın, Peygamberlerin, meleklerin ve kulların şâhitliği" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Ulaşmak

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ "Sizden her kim o aya erişirse

1 Nûr 24/35.
2 A'râf 7/143, 144.
3 "Sol taraf" anlamında kullanımlar için bk. A'râf 7/17; Nahl 16/48; Kehf 18/17, 18; Sebe' 34/15; Kâf 50/17; Vâkı'a 56/41; Me'âric 70/37; Hâkka 69/25.

(Ramazan ayına ulaşırsa), o ayı oruç tutsun."[1] Buradaki *şehide* fiili "ulaşmak, erişmek, kavuşmak" anlamına gelmektedir.

3. Görünen

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ "Allah, gaybı ve şehâdeti bilendir."[2] *eş-Şehâdeh* kelimesi *el-ğayb* kelimesiyle birlikte olan kullanımlarda "görünen âlem" anlamına gelmektedir.

4. Şehitler

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذٖينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدّٖيقٖينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحٖينَ "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şâhidler ve sâlihlerle beraberdirler."[3] Bu âyetteki *eş-şühedâ'* kelimesi bazı yazarlar tarafından "şehidler" diye izâh edilmiştir.[4] Ancak bazı müfessirler bu kanaati paylaşmamakta ve bu kelimeyi "gerçeği söyleyen âlimler" şeklinde anlamlandırmaktadırlar[5] ki bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Çünkü bu âyetin geçtiği bölümde savaş veya şehitlikten söz eden herhangi bir durum yoktur. Zaten Türkçe'de kullandığımız "şehit" kelimesinin Arapçadaki karşılığı bu değildir ve Kur'ân'da şehîd kelimeleri, "şehit" anlamında da hiç kullanılmamaktadır; daha çok "şâhit" veya "gerçeğe şehâdet eden" anlamı söz konusu edilmektedir.

Kur'ân'da 20 âyette geçen *şühedâ'* kelimesi genellikle "hakka şâhit olanlar, gerçeğin farkına varanlar" anlamında iken, Râğıb el-Isfehânî, özellikle Hadîd 57/19'da geçen *şühedâ'* kelimesinin "şehitler" anlamına geldiğini belirtmiştir. Yine Râğıb, Hûd 11/103'teki وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ifadesinin "görünen gün" anlamında "kıyâmet günü"[6] olduğunu belirtmiştir. Bu durumda Burûc 85/3'teki *meşhûd* da "kıyâmet günü" anlamına alınmaktadır.

---

1 Bakara 2/185.
2 En'âm 6/73.
3 Nisâ' 4/69.
4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 55; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 269; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 379.
5 Ateş, *Meâl*, s. 88.
6 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 468.

ش ه و : Ş-H-V

İŞTEHÂ/YEŞTEHÎ/ŞEHVET/ŞEHEVÂT

ش ه و kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmektedir. ***İştehâ, teştehî, yeştehûn*** şeklinde âhirette cennet ödüllerini "arzu etmek",[1] "olumsuz istekler" bağlamında ***şehveh*** ve ***şehevât*** kelimeleri de "kötü arzular"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ش و ي : Ş-V-Y

YEŞVÎ/ŞEVÂ

ش و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, ***yeşvî*** fiili "haşlamak",[3] ***eş-şevâ*** kelimesi ise "organlar, deri"[4] anlamına gelmektedir.

ش ي أ : Ş-Y-E

ŞÂE/YEŞÂÜ/ŞEY'

ش ي أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 419 yerde geçmekte, ***şâe, yeşâü*** şeklinde "dilemek" anlamındadır ve bunun oldukça fazla örnekleri vardır. Diğer âyetlerde ise ***eş-şey', şey', eşyâ'*** kalıplarında "şey, eşya" anlamına gelmektedir.

ش ي ع : Ş-Y-'A

ŞİYA'/ŞÎ'A/EŞYÂ'/TEŞÎ'

ش ى ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte, ***şî'a*** kelimeleri bir çeşit dînî "grup" ya da dinle ilgili olmaksızın sadece "taraftar",[5] ***teşî'a*** fiili ise "yayılmak, yaygınlaşmak"[6] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 "Arzu etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/102; **Fussılet** 41/31; **Zuhruf** 43/71; **Tûr** 52/22; **Vâkı'a** 56/21; **Murselât** 77/42.

2 "Kötü arzular" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/14; **Nisâ'** 4/27; **A'râf** 7/81; **Nahl** 16/57; **Meryem** 19/59; **Neml** 27/55; **Sebe'** 34/54.

3 **Kehf** 18/29.

4 **Me'âric** 70/16.

5 "Taraftar" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/65, 159; **Hıcr** 15/10; **Meryem** 19/69; **Kasas** 28/4, 15; **Rûm** 30/32; **Sebe'** 34/54; **Sâffât** 37/83; **Kamer** 54/51.

6 **Nûr** 24/19.

ص

ص ب ح : S-B-H

SABBEHA/ASBEHA/ISBÂH/MESÂBÎH

ص ب ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 45 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sabah

وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ "Bir sabah erkenden kendilerine, onları bir daha bırakmayacak bir azap gelip çattı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-b-h* kökünden kelimeler "sabahlamak, sabah"[2] anlamına gelmektedir.

2. Dönüşmek

وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا اَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا "Onun üzerine gökten bir hesap görme (hesap görücü, cezalandırıcı) afeti gönderir de bağ (bahçe) kupkuru bir toprağa dönüşür. Yahut su dibe çekilir de bir daha su arayamazsın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-b-h* kökünden kelimeler, bir şeyin belli bir hal alması, bir şeyin herhangi bir şekle göre yeniden "şekillenmesi, dönüşmesi"[4] anlamına gelmektedir.

---

1 **Kamer** 54/38.

2 "Sabahlamak, sabah" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/96; **Hûd** 11/81; **Hıcr** 15/66, 83; **Kasas** 28/10, 18, 82; **Rûm** 30/17; **Sâffât** 37/137, 177; **Ahkâf** 46/25; **Kalem** 68/17, 21; **Müddessir** 74/34; **'Âdiyât** 100/3.

3 **Kehf** 18/40-41.

4 "Dönüşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/103; **Mâide** 5/31, 52, 53, 102; **A'râf** 7/78, 91; **Hûd** 11/67, 94; **Hacc** 22/63; **Mü'minûn** 23/40; **Şu'arâ'** 26/157; **'Ankebût** 29/37; **Fussılet** 41/23; **Hucürât** 49/6; **Saff** 61/14; **Mülk** 67/30; **Kalem** 68/20.

3. Kandil

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ "Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık."[1] Bu âyette de olduğu gibi aynı kökten gelen *el-mısbâh/el-mesâbîh* kelimeleri "kandil, kandiller"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ص ب غ : S-B-Ğ

SIBĞ/SIBĞA

ص ب غ kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *sıbğ* kelimesi "katık, lokma",[3] *sıbğah* kelimesi ise "boya"[4] anlamına gelmektedir.

ص ب ي : S-B-Y

ASBÜ/SABİYY/SÂBİÎN

ص ب ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *sabiyy* kelimesi "sabi, çocuk",[5] *asbü* fiili ise "meyletmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

Râğıb, *sâbiîn* kelimesini *s-b-v* veya *s-b-y* kökünden kabul etmiştir. Bu kelimenin *s-b-e* kökünden geldiği de kabul edilmektedir. Her üç ihtimale göre de *sâbiûn* kelimesi "Sabiîler"[7] anlamına gelmektedir.

ص ح ب : S-H-B

SÂHABE/TÜSÂHIBÜ/SAHB/ASHÂB

ص ح ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 97 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arkadaşlık etmek

قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِى "Mûsâ, 'Eğer, bundan sonra

1 **Mülk** 67/5.
2 "Kandil" anlamında kullanımlar için bk. **Nûr** 24/35; **Fussılet** 41/12.
3 **Mü'minûn** 23/20.
4 **Bakara** 2/138.
5 **Meryem** 19/12, 29.
6 **Yûsuf** 12/33.
7 "Sâbiîler" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/62; **Mâide** 5/69; **Hacc** 22/17.

sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme' dedi."[1] Buradaki *tüsâhıb* kelimesi "arkadaşlık etmek, arkadaş"[2] anlamındadır.

2. Geçinmek

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا "Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin."[3] Bu âyetteki *sâhıb* kelimesi "geçinmek" anlamında kullanılmaktadır.

3. Eş

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ "O, göklerin ve yerin yoktan yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir!"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sâhıbeh* kelimeleri "eş, hanım"[5] anlamına gelmektedir.

4. Sahip olanlar

S-h-b kökünden kelimeler 87 yerde *ashâb* şeklinde çoğul olarak ve tamlama şeklinde kullanılmaktadır. Bu durumda *ashâb* kelimesi birlikte kullanıldığı kelimeye göre anlam kazanmaktadır.

لَا يَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ "Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli, isteklerine erişenlerdir."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ashâbü'l-cenneh*, "cennetlikler"; *ashâbü'n-nâr, ashâbü'l-cahîm, ashâbü's-sa'îr* ise "cehennemlikler" anlamındadır.

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا اَصْحَابُ الْيَمِينِ ; فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ "(Defterini) sağdan alanlar (ya da yeminine sadık olanlar), ne

1 **Kehf** 18/76.
2 "Arkadaşlık etmek, arkadaş" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/36; **En'âm** 6/71; **A'râf** 7/184; **Tevbe** 9/40; **Yûsuf** 12/39, 41; **Kehf** 18/34, 37; **Enbiyâ'** 21/43; **Sebe'** 34/46; **Necm** 53/2; **Kamer** 54/29; **Kalem** 68/48; **Tekvîr** 81/22.
3 **Lokmân** 31/15.
4 **En'âm** 6/101.
5 "Eş, hanım" anlamında kullanımlar için bk. **Me'âric** 70/12; **Cinn** 72/3; **'Abese** 80/36.
6 **Haşr** 59/20.

mutlu insanlardır!"[1]; وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ; وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ "(Defterini) soldan alanlara gelince ne mutsuz insanlardır onlar (yazıklar olsun onlara)!"[2] Bu âyetlerde *yemîn*, *meymene* kelimeleriyle birlikte kullanılan *ashâb* kelimeleri, فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَمٖينِهٖ "Kitabı sağ tarafından verilenler"[3] ifadesi gereği "amel defterini sağ tarafından alanlar"; *şimâl* kelimesiyle birlikte kullanılan ise, وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهٖ "Kitabı sol tarafından verilene gelince"[4] ifadesi gereği "amel defterini sol tarafından alanlar" anlamına gelmektedir. Elmalılı'nın da dediği gibi وَاَصْحَابُ الْيَمٖينِ *ashâbü'l-yemîn* ifadelerine "Yeminine sâdık kalanlar, yemininde sadık olanlar" manası da verilebilir.

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحٖينَۙ "Biz, vaktiyle "bahçe sahipleri" ne belâ verdiğimiz gibi, bu tür insanlara da belâ verebiliriz. Hani onlar sabah olurken (kimse görmeden) bahçeyi hasat edeceklerine yemin etmişlerdi."[5] Buradaki *ashâbü'l-cenneh* ifadesi "bahçe sahipleri" demektir.

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۖ "Biz cehennemin bekçilerini ancak melekler yapmışızdır."[6] Buradaki *ashâbu'n-nâr* ifadesi "cehennemin bekçileri, görevlileri" demektir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَٓا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّٓا اَصْحَابَ السَّبْتِۜ "Ey ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin."[7] *Ashâbu's-sebt* ifadesi ise İsrailoğulları içinden "cumartesi yasağını ihlâl edenler" demektir.

---

1 **Vâkı'a** 56/8, 27.
2 **Vâkı'a** 56/9, 41.
3 **Hâkka** 69/19; **İnşikâk** 84/7.
4 **Hâkka** 69/25.
5 **Kalem** 68/17.
6 **Müddessir** 74/31.
7 **Nisâ'** 4/47.

Kur'ân'da bazı bölgelere ve mekanlara nispet edilerek kullanılan *ashâb* kelimesi "söz konusu yerlerde yaşayanlar", "oralarda yerleşik olanlar" anlamına gelmektedir: *Ashâbü'l-a'râf* "A'râftakiler",[1] *ashâbü'l-eyke* "Eykeliler",[2] *ashâbu'l-hıcr* "Hz. Sâlih'in ashabı, Hıcr denen bölgede yaşayanlar",[3] *ashâbu'r-ress* "Ress'liler",[4] *ashâbü'l-kehf* "mağaradakiler",[5] *ashâbü'l-kubûr* "kabirdekiler, ölüler",[6] *ashâbü medyen* "Medyenliler",[7] *ashâbü's-sefîne* "gemidekiler",[8] *ashâbü'l-karye* "şehir halkı"[9], *ashâbü'l-uhdûd* ise "çukur kazanlar, Uhdudlular"[10] demektir.

ص ح ف : S-H-F

SIHÂF/SUHUF

ص ح ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, *suhuf*, *es-suhuf* kalıbında "sahifeler",[11] sadece Zuhruf 43/71'de geçen *sıhâf* kelimesi ise "tepsi" anlamında kullanılmaktadır.

ص د د : S-D-D

SADDE/YESUDDÜ/SADD/SUDÛD/SADÎD

ص د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 42 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yüz çevirmek

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا "Kendilerine, 'Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin' denildiğinde, iki yüzlülerin senden tamamen yüz çevirdiklerini

---

1 A'râf 7/48.
2 Hıcr 15/78; Şu'arâ' 26/176; Sâd 38/13; Kâf 50/14.
3 Hıcr 15/80.
4 Furkân 25/38; Kâf 50/12.
5 Kehf 18/9.
6 Mümtehıne 60/13.
7 Tevbe 9/70; Hacc 22/44.
8 'Ankebût 29/15.
9 Yâsîn 36/13.
10 Burûc 85/4.
11 "Sahifeler" anlamında kullanımlar için bk. Tâhâ 20/133; Necm 53/36; Müddessir 74/52; 'Abese 80/13; Tekvîr 81/10; A'lâ 87/18, 19; Beyyine 98/2.

görürsün."[1] Bu âyette kullanılmış olan *yesuddûne* fiili "yüz çevirmek, uzaklaşmak"[2] anlamlarına gelmektedir.

2. Engel olmak

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ "(Allah), inkâr edip kendisinin yoluna engel olanların işlerini boşa çıkarmıştır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-d-d* kökünden kelimeler "engel olmak"[4] anlamında kullanılmaktadır.

3. Bağırmak

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ "Meryem oğlu bir örnek olarak anlatılınca hemen kavmin, ondan ötürü bağırmaya başlarlar."[5] Bu âyette geçen *yesıddûn* fiili "bağırmak" anlamına gelmektedir.

4. İrin

مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ "Ardından da (o inatçı zorbaya) cehennem vardır, kendisine irinli su içirilecektir."[6] Burada geçen *sadîd* kelimesi ise cehennemdeki kâfir içeceği anlamında "irin" demektir.

ص د ر : S-D-R

YASDÜRU/YUSDİRA/SADR/SUDÛR

ص د ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 46 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ortaya çıkmak

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ "Kıyâmet günü, insanlar, geç-

1 **Nisâ'** 4/61.

2 "Yüz çevirmek" anlamındaki örnekler için bk. **Nisâ'** 4/55; **Tevbe** 9/9; **İbrâhîm** 14/10; **Mücâdele** 58/16; **Munâfikûn** 63/2, 5.

3 **Muhammed** 47/1.

4 "Engel olmak" anlamındaki kullanımlar için bk. **Bakara** 2/217; **Âl-i 'İmrân** 3/99; **Nisâ'** 4/160; **Mâide** 5/2, 91; **A'râf** 7/45, 86; **Enfâl** 8/34, 36, 47; **Tevbe** 9/34; **Hûd** 11/19; **Ra'd** 13/33; **İbrâhîm** 14/3; **Nahl** 16/88, 94; **Tâhâ** 20/16; **Hacc** 22/25; **Neml** 27/43; **Kasas** 28/87; **'Ankebût** 29/38; **Sebe'** 34/32, 43; **Mü'min** 40/37; **Zuhruf** 43/37, 62; **Muhammed** 47/32, 34; **Feth** 48/25.

5 **Zuhruf** 43/57.

6 **İbrâhîm** 14/16.

miş amelleri kendilerine gösterilsin diye biri diğerinden ayrılmış olarak ortaya çıkacaklar."[1] Bu âyette geçen *yasdüru* fiili "ortaya çıkmak, diriltilmek" anlamına gelmektedir.

2. Sulamak

حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَاۤءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ "(Kızlar), 'Çobanlar sulayıp geri çekilmeden biz sulayamayız. Babamız da çok yaşlıdır' dediler."[2] Âyette geçen *yusdira* fiili "sulamak" anlamına gelmektedir.

3. Kalp

فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ "Artık bu konuda gönlünde herhangi bir şüpheye yer verme."[3] Hacc 22/46'daki kullanım hariç, 43 yerde geçen bütün *sadr* ve *sudûr/es-sudûr* kelimeleri "kalp, gönül, gönüller" anlamına gelmektedir.

فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ "Elbette, gözler kör olmaz; fakat göğüslerdeki kalpler kör olur."[4] Buradaki *es-sudûr* kelimesi kalpler değil, içlerinde kalplerin yer aldığı "göğüs kafesleri" anlamında kullanılmaktadır.

ص د ع : S-D-'A

YASSADDE'U/MÜTESADDI'/SAD'

ص د ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dağılmak

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ "O gün bölük bölük ayrılacaklardır."[5] Burada geçen *yessadde'un* fiili "dağılmak, parçalanmak" anlamına gelmektedir.

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ "Eğer biz Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, elbette onu, Allah'a saygıdan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün."[6] Bu âyetteki *mutesaddı'* kelimesi "paramparça olmak" demektir.

1 Zilzâl 99/6.
2 Kasas 28/23.
3 A'râf 7/2.
4 Hacc 22/46.
5 Rûm 30/43.
6 Haşr 59/21.

وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ "Yarılan yere yemin ederim."[1] Burada geçen *es-sad'* kelimesi yerin "yarılması, parça parça oluşu" anlamına gelmektedir.

2. Başı ağrımak

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ "Bu şaraptan ne başları ağrıtılır ne de akılları giderilir."[2] Burada geçen *lâ yusadde'ûne* fiili cennetteki içeceklerin insanların "başını ağrıtmamasını" ifade etmektedir.

3. Gerekeni yapmak

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ "Sana emrolunduğun şeyin gereğini yap."[3] Buradaki *fasde'* emri "gerekeni yapmak" demektir.

ص د ق : S-D-K

SADAKA/SADEKA/SADDEKA/SIDDÎK/MÜSADDIK/ SADÜKÂT/SADÎK/SÂDIK

ص د ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 155 yerde geçmektedir. *Sadaka* kelimesi, lügatte *kizb*in (yalan) zıddı olan (*s-d-k*) *sıdk* "doğruluk" kökünden türetilmiştir.[4] *Sadakah* kelimesinin Kur'ân'la birlikte kullanıma girip, önem kazandığı düşünülebilir. Bu bağlamda, câhiliye döneminde *sadaka* yerine daha çok, *cûd, sehâ* ve *kerem*[5] gibi cömertlik anlamı veren kelimelerin kullanımının tercih edildiği söylenebilir. *S-d-k* kökünden gelen kelimelerin Kur'ân'daki kullanım örnekleri şöyledir:

1. Sadaka

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ "Allah faizi mahveder, sadakaları

---

1 **Târık** 86/12.
2 **Vâkı'a** 56/19.
3 **Hıcr** 15/94.
4 Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa*, Mısır, 1969, III, 339; Cevherî, *es-Sıhâh*, 1979, IV, 1505; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 2417. Kelimenin kökenine ilişkin olarak Hamdi Yazır şu izâhta bulunmaktadır: Sadakanın aslı olan *s-d-k* maddesi, bu tertip üzere bir sıhhat ve kemal maNâsına mevzûdur olgunluk anlamındadır. Bu maddenin *sıdk, sadîk, Sâdık* gibi bütün türevlerinde bu manâ vardır... Bilgi için bk. Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 933.
5 Mustafa Çağrıcı, "Cömertlik md.", *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 72.

arttırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-d-k* kökünden kelimeler "sadaka, zekât"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Sözünü tutmak

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُ "Elbette Allah size verdiği sözü tuttu."[3] Burada geçen *sadeka* fiili "yerine getirmek, sözü tutmak" anlamına gelmektedir.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ "Andolsun İblis, onlar hakkındaki tahminini doğruya çıkardı. İnanan bir grubun dışında hepsi ona uydular."[4] Burada geçen *saddeka* fiili "sözünü doğru çıkartmak" demektir.

3. Doğru söylemek

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا "De ki: Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, hakka yönelmiş olarak İbrahim'in dinine uyunuz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sadeka* fiili "doğru söylemek, doğru olmak"[6] anlamına gelmektedir.

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ "Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sâdık, sâdikûn, sıdk* ve *esdak* kelimeleri "özü sözü bir, imanı ve davranışı uyumlu, imanında samimi" anlamlarına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/276.

2 "Sadaka, zekât" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/196, 263, 264, 271, 276, 280; **Nisâ'** 4/92, 114; **Mâide** 5/45; **Tevbe** 9/58, 60, 75, 79, 103-104; **Yûsuf** 12/88; **Ahzâb** 33/35; **Hadîd** 57/18; **Mücâdele** 58/12-13; **Munâfikûn** 63/10.

3 **Âl-i 'İmrân** 3/152.

4 **Sebe'** 34/20.

5 **Âl-i 'İmrân** 3/95.

6 "Doğru olmak, doğruyu söylemek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/177; **Nisâ'** 4/87, 122; **Tevbe** 9/43; **Enbiyâ'** 21/9; **'Ankebût** 29/3; **Ahzâb** 33/22, 23; **Yâsîn** 36/52; **Zümer** 39/74.

7 **Hucürât** 49/15.

4. Tasdik etmek

وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ "(Allah'tan yana olanlar) hesap gününü tasdik ederler."[1] Buradaki *yüsaddıku* fiili, "onaylamak, inanmak" demektir. Kur'ân'da *s-d-k* kökünden gelen *sıddîk, sıddîkah, tasdîk, sıddîkûn, musaddık, mütesaddıkûn, mütesaddıkât, mussaddıkûn* ve *mussaddıkât* kalıpları "tasdik etmek, onaylamak, onaylayan"[2] gibi manalara gelmektedir.

5. Mehir

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً "Kadınların mehirlerini gönül rızası ile veriniz."[3] Burada geçen *sadükât* kelimesi "mehirler, nikâh paraları" anlamına gelmektedir.

6. Dost

أَوْ صَدِيقِكُمْ "Yahut dostlarınızın (evlerinden yemenizde size bir günah yoktur)."[4] Burada geçen *sadîk* kelimesi "sadık dost" anlamına gelmektedir.

ص د ي : S-D-Y

TESADDÂ/TASDİYE

ص د ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *tesaddâ* fiili "ilgilenmek, yönelmek",[5] *tasdiyeh* kelimesi ise "el çırpmak, alkışlamak"[6] anlamına gelmektedir.

ص ر ر : S-R-R

ESARRA/YÜSIRRU/SIRR/SARRA

ص ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Me'âric** 70/26.

2 "Tasdik etmek, onaylamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/89; **Nisâ'** 4/69; **Mâide** 5/75; **Yûsuf** 12/46; **Meryem** 19/41, 56; **Kasas** 28/34; **Sâffât** 37/37, 105; **Zümer** 39/33; **Muhammed** 47/21; **Feth** 48/27; **Vâkı'a** 56/57; **Hadîd** 57/19; **Tahrîm** 66/12; **Me'âric** 70/26; **Kıyâmet** 75/31; **Leyl** 92/6.

3 **Nisâ'** 4/4.

4 **Nûr** 24/61. Benzer bir ayet için bk. **Şu'arâ'** 26/101.

5 **Abese** 80/6.

6 **Enfâl** 8/35.

1. Donduructu soğuk

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فٖى هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رٖيحٍ فٖيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ "Onların bu dünya hayatlarında harcadıkları malların durumu, nefislerine zulmeden bir topluluğun ekinine vurup onu mahveden dondurucu bir rüzgâra benzer."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *sırr* ve *sarsar* kelimeleri "şiddetli soğuk"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Israr etmek

وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ "Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler."[3] Bu ve benzer âyetlerdeki *ısrâr* kökünden gelen kelimeler "vazgeçmemek"[4] demektir.

3. Çığlık

فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فٖى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا "Hanımı (Sâre) yüzüne vurarak çığlık içinde geldi."[5] Bu âyette geçen *sarrah* kelimesi "gürültü, çığlık" anlamındadır.

ص ر ط : S-R-T

SIRÂT

ص ر ط kökünden gelen *sırât, es-sırât* kelimesi Kur'ân'da 45 yerde geçmekte ve bu kelime biri hakikat anlamında, diğeri ise mecâzî anlamda olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır:

a) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا "Her yolun başına oturup tehdit ederek Allah yolundan çevirmeğe ve O'nun yolunu eğriltmeye çalışmayın."[6] Burada geçen *sırât* kelimesi, hakikat anlamında bilinen ve üzerinde yürünmekte olan "yol" demektir; bunun Kur'ân'da iki kullanım örneği daha vardır.[7]

---

1 **Âl-i 'İmrân** 3/117.
2 "Şiddetli soğuk" anlamında kullanımlar için bk. **Fussılet** 41/16; **Kamer** 54/19; **Hâkka** 69/6.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/135.
4 "Vazgeçmemek, ısrar etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Câsiye** 45/8; **Vâkı'a** 56/46; **Nûh** 71/7.
5 **Zâriyât** 51/29.
6 **A'râf** 7/86.
7 "Yol" anlamında kullanımlar için bk. **Yâsîn** 36/66; **Mülk** 67/22.

b) اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Bizi doğru yola ilet."[1] Bu ve benzer âyetlerde kullanılmış olan *sırât* kelimeleri ise mecâzî anlamda manevî "yol"[2] demektir.

Bu ifadelere ilaveten şu hususu da belirtelim ki, *sırât-ı müstakîm* tamlamasının "psikolojik ve ahlâkî anlamda yol, hukukî anlamda yol" olabileceği de ifade edilmektedir.

ص ر ف : S-R-F

SARAFE/SARRAFE/SARF/TASRÎF

ص ر ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 30 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Çevirmek

صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ "Anlamaz bir topluluk oldukları için Allah onların kalplerini çevirmiştir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-r-f* kökünden kelimeler "meylettirmek, çevirmek"[4] anlamına gelmektedir.

2. Açıklamak

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا "Gerçek şu ki, bu Kur'ân'da biz (gerçeği) pek çok yönden açık açık ortaya koyduk ki öğüt alsınlar. Ne var ki bu sadece onların nefretini arttırdı."[5] Burada geçen *sarrafnâ* fiili "detaylı olarak açıklamak, çeşitli üsluplarda açıklama yapmak"[6] demektir.

---

1 **Fâtiha** 1/6, 7.

2 "Manevî yol, hidayet yolu" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/142, 213; **Âl-i 'İmrân** 3/51, 101; **Nisâ'** 4/68, 175; **Mâide** 5/16; **En'âm** 6/39, 87, 126, 151, 153; **A'râf** 7/16, 126; **Yûnus** 10/25; **Hûd** 11/56; **İbrâhîm** 14/1; **Hıcr** 15/41; **Nahl** 16/76, 121; **Meryem** 19/36, 43; **Tâhâ** 20/135; **Hacc** 22/24, 54; **Mü'minûn** 23/73, 74; **Nûr** 24/46; **Sebe'** 34/6; **Yâsîn** 36/4, 61; **Sâffât** 37/23, 118; **Sâd** 38/22; **Şûrâ** 42/52, 53; **Zuhruf** 43/43, 61, 64; **Feth** 48/2, 20.

3 **Tevbe** 9/127.

4 "Çevirmek, yöneltmek, çevrilmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164; **Âl-i 'İmrân** 3/152; **En'âm** 6/46, 65, 105; **A'râf** 7/47, 58; **Yûnus** 10/32; **Hûd** 11/8; **Yûsuf** 12/34; **Furkân** 25/19, 50; **Zümer** 39/6; **Mü'min** 40/69; **Câsiye** 45/5; **Ahkâf** 46/29.

5 **İsrâ'** 17/41.

6 "Açıklamak" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/89; **Kehf** 18/54; **Tâhâ** 20/113; **Ahkâf** 46/27.

3. Uzaklaştırmak

سَاَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ "Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım."[1] Burada geçen *asrifü* fiili "uzak tutmak, uzaklaştırmak"[2] demektir.

4. Kaçmak

هَلْ يَرٰيكُمْ مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ "(Çevreden) sizi birisi görüyor mu? diye sorarlar, sonra da (sıvışıp) giderler. Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir."[3] Buradaki *insarafe* fiili "gitmek, ayrılmak, kaçmak", *sarafe* fiili ise "çevirmek" demektir.

فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا "Artık ne (hak ettiğiniz azabı) savuşturabilirsiniz ne de kendinize bir destek bulabilirsiniz."[4] Burada geçen *sarf* kelimesi "geçiştirmek, savuşturmak" anlamında kullanılmaktadır.

وَرَاَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا "Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar; ondan kurtuluş yolu bulamadılar."[5] Bu âyetteki *masrif* kelimesi "ayrılma, kaçma yolu" anlamına gelmektedir.

ص ع د : S-'A-D

TUS'IDÜ/YAS'ADÜ/SA'AD/SA'ÛD/SA'ÎD

ص ع د kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Uzaklaşmak

اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي اُخْرٰيكُمْ "O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş

1 **A'râf** 7/146.
2 "Uzaklaştırmak" anlamında kullanımlar için bk. Benzer örnek için bk. **En'âm** 6/16; **Yûsuf** 12/24, 33, 34; **Kehf** 18/53; **Nûr** 24/43; **Furkân** 25/65; **Mü'min** 40/68.
3 **Tevbe** 9/127.
4 **Furkân** 25/19.
5 **Kehf** 18/53.

alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz."[1] Buradaki *tus'ıdûne* fiili, "uzaklaşma"yı, yani "savaş alanından kaçmayı" ifade etmektedir.

2. Yükselmek

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ "O'na ancak güzel sözler yükselir."[2] Buradaki *yas'adü* fiili, manevî anlamda "Allah'a yükselmeyi" ifade etmektedir.

وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَٓاءِ "Kimi de sapıklıkta bırakırsa göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır."[3] Buradaki *yassa"adü* fiili de fiziksel olarak yükseklere tırmanmak anlamına gelmekte ve bir Kur'ân mucizesi olarak yükseklere çıkınca nefes almanın güçleşeceğine işaret etmektedir.

3. Şiddetli

يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا "Allah onu şiddetli azaba uğratır."[4] Buradaki *sa'ad* kelimesi azabın "şiddetli" oluşunu nitelendirmektedir.

4. Azap

سَاُرْهِقُهُ صَعُودًا "Onu, acı veren çetin bir yokuşa süreceğim."[5] Buradaki *sa'ûd* kelimesi "cehennem" anlamına gelebileceği gibi, "azap, sarp yokuş" anlamına da gelebilir.

5. Toprak

فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا "O zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin."[6] Buradaki *sa'îd* kelimesi teyemmümle ilgili olarak "toprak, yer"[7] anlamında kullanılmaktadır.

ص ع ق : S-'A-K

SA'IKA/SÂ'IKA/SAVÂ'IK

ص ع ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte,

1 **Âl-i 'İmrân** 3/153.
2 **Fâtır** 35/10.
3 **En'âm** 6/125.
4 **Cinn** 72/17.
5 **Müddessir** 74/17.
6 **Nisâ'** 4/43.
7 "Toprak, yer" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/6; **Kehf** 18/8, 40.

sa'ıka, yus'aku, sa'ık kalıplarında "bayılmak, çarpılmak",[1] *sâ'ıkah* ve *savâ'ık* kalıplarında "yıldırım"[2] anlamındadır.

ص غ ر : S-Ğ-R

SÂĞIR/SAĞÂR/SAĞÎR/ASĞAR

ص غ ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, *sâğırûn* ve *sağâr* kalıplarında "aşağılananlar, aşağılanma",[3] *sağîr, sağîrah* ve *asğar* kalıplarında ise "küçük, daha küçük"[4] anlamına gelmektedir.

ص ف ح : S-F-H

SAFIHA/ISFAH/SAFH

ص ف ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, çeşitli kalıplarda "affetmek, bağışlamak",[5] sadece Zuhruf 43/5'te ise "vazgeçmek" anlamında kullanılmaktadır.

ص ف و : S-F-V

ISTAFÂ/SAFÂ/SAFVÂN

ص ف و kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Seçmek

إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ "Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *asfâ, ıstafâ, astafâ, yastafi, mustafeyn* kelimeleri "seçmek"[7] anlamında kullanılmışlardır.

---

1 "Çarpılmak, bayılmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/143; **Zümer** 39/68; **Tûr** 52/45.

2 "Yıldırım" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/19, 55; **Nisâ'** 4/153; **Ra'd** 13/13; **Fussılet** 41/13, 17; **Zâriyât** 51/44.

3 "Aşağılananlar" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/13, 119; **Tevbe** 9/29; **Yûsuf** 12/32; **Neml** 27/37.

4 "Küçük" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/282; **Tevbe** 9/121; **Yûnus** 10/61; **İsrâ'** 17/24; **Kehf** 18/49; **Sebe'** 34/3; **Kamer** 54/53.

5 "Bağışlamak, affetmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/109; **Mâide** 5/13; **Hıcr** 15/85; **Nûr** 24/22; **Zuhruf** 43/89; **Teğâbun** 64/14.

6 **Bakara** 2/132.

7 "Seçmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/130, 247; **Âl-i 'Imrân** 3/33, 42; **A'râf** 7/144; **İsrâ'** 17/40; **Hacc** 22/75; **Neml** 27/59; **Fâtır** 35/32; **Sâffât** 37/153; **Sâd** 38/47; **Zümer** 39/4; **Zuhruf** 43/16.

2. Saf

وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى "Süzme baldan ırmaklar vardır."[1] Burada geçen *musaffâ* kelimesi "saf, süzme" anlamına gelmektedir.

3. Safâ tepesi

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."[2] Buradaki *es-safâ* kelimesi "Safa tepesi"nin adıdır.

4. Taş

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ "Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer."[3] Bu âyetteki *safvân* kelimesi "taş, kaya" anlamındadır.

ص ل ب : S-L-B

SALEBE/ÜSALLİBÜ/SULB/ASLÂB

ص ل ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Asmak

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ "Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara öyle gösterildi."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *salebe, yaslübü, üsallibü, yüsallebü* kelimeleri "asmak, asılmak"[5] anlamına gelmektedir.

2. Bel kemiği

خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِ "Bel/sırt ile kaburga kemikleri arasından çıkan akan bir sudan yaratılmıştır."[6] Bu âyette geçen *es-sulb* kelimesi "bel kemiği" demektir.

---

1 **Muhammed** 47/15.
2 **Bakara** 2/158.
3 **Bakara** 2/264.
4 **Nisâ'** 4/157.
5 "Asmak, asılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/33; **A'râf** 7/124; **Yûsuf** 12/41; **Tâhâ** 20/71; **Şu'arâ'** 26/39.
6 **Târık** 86/6-7.

3. Çocuklar

وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ "Kendi sulplerinizden olan oğullarınızın eşleri (ile evlenmek de size haramdır)."[1] Burada geçen *aslâb* kelimesi "çocuklar, nesiller" demektir.

ص ل ح : S-L-H

SALÂH/ISLÂH

ص ل ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 242 yerde geçmektedir. Kur'ân'a bakıldığında bu kelimenin bazen *es-seyyie* kelimesinin,[2] bazen de *fesâd* kelimesinin[3] zıddı olarak kullanıldığı görülmektedir. *Sulh*, özellikle insanlar arasındaki nefretin veya anlaşmazlıkların giderilmesinde kullanılan bir tabirdir. Bir başka ifadeyle de *salâh*, "bir nesne fâsid ve tebah olmayıp iyi olmak manasındadır."[4]

Salâh kelimesinin ism-i fâili olan *sâlih* ile *ıslâh*ın ism-i fâili olan *muslih*in, Kur'ân-ı Kerîm'de özel bir yeri ve önemi vardır. *Sâlih*, "kendisi doğru olan, kendini düzelten"; *muslih* ise, "kendisi doğru olmakla birlikte, başkasını da islâh eden" demektir. Bundan dolayı Allah'a *sâlih* sıfatı verilemeyeceği, buna karşın O'na *muslih* denileceği zikredilmektedir.[5] *Sâlih* olmak, *salâh* bu kelimenin Kur'ân'daki asıl anlamıdır. Ayrıca bu kökten gelen *sâlıh* kelimesi diğer anlamlarının yanında, ayrıca Hz. Sâlih'in adı olarak da kullanılmaktadır. Bu kökten gelen kelimelerin birden fazla anlamı olmasa da, bu kelimelerle ilgili olarak bulundukları bağlama göre birer tefsir örneği olarak kabul edilebilecek çeşitli yorumlar yapılmaktadır.

Kur'ân'da *s-l-h* kökünden gelen bütün kelimeler "doğru olmak, özü sözü bir olmak, ıslah etmek, uygun olmak, düzgün davranışlar ortaya koymak, imanlı bir şekilde yararlı işler yapmak" gibi anlamlara gelmektedir. Sözün burasında, sâlih amel ile iman arasındaki

1 **Nisâ'** 4/23.
2 Âyet için bk. **Tevbe** 9/102.
3 **A'râf** 7/56, 142.
4 Asım Efendi, Seyyid Ahmed, *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul, 1886, I, 291.
5 Ömer Dumlu, *Kur'an-ı Kerîm'de Salâh Meselesi*, Ankara, 1992, s. 5.

ilişkiye kısaca değinmek gerekmektedir. Bir davranışın sâlih amel adını alması onun imanlı bir şekilde yapılmasına bağlıdır; yani sâlih amel imanın sonucudur. İman olmadan yapılan iyiliklere sâlih amel denmeyeceği gibi, sâlih amel ile desteklenmeyen inanca da iman denmez. Anlaşılıyor ki iman ve sâlih amel ayrılmaz iki değerdir. İman bir iddiadır; sâlih amel ise o iddianın ispatlanmasıdır. Bunun aksi doğru olsaydı Nisâ' 4/18'de beyan edilen "ölüm anındaki tevbenin kabul edilmemesi" ifadesi anlamsız olurdu. Dahası Yûnus 10/90-91'de dile getirildiği üzere Firavun'un ölümü esnasındaki imanının kabul edilmemesi de bu noktada gerekli bilgiyi vermekte, sözümüzün doğru olduğunu belgelemektedir.

Bu genel değerlendirmelerin ardından, bazı âyetleri hatırlatarak kelimenin anlam dünyasına dair birtakım bilgilendirmelerde bulunmak istiyoruz:

وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنٖى بِرَحْمَتِكَ فٖى عِبَادِكَ الصَّالِحٖينَ "Senin beğeneceğin faydalı bir iş yapmamı gönlüme ilhâm eyle ve rahmetinle beni iyi (sâlih) kullarının arasına koy."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-l-h* kökünden kelimeler "îmân"[2] anlamında değerlendirilmiştir.[3]

وَقَالَ مُوسٰى لِاَخٖيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنٖى فٖى قَوْمٖى وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبٖيلَ الْمُفْسِدٖينَ "Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi ki: Kavmim içinde benim yerime geç, ıslah et, bozguncuların yoluna uyma."[4] Bu âyetteki *aslıh* kelimesi, "nazik, yumuşak davranmak" anlamında yorumlanmıştır.[5] Oysa bu kelime, aynı âyetteki "bozguncuların yoluna uyma" ifadesindeki *müfsid* kelimesinin de işaretiyle bozgunculuğun zıddı olan "ıslah etmek" anlamında olmadır.

دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرٖينَ "Eğer bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden oluruz."[6] Bu âyetteki

1 Neml 27/19.
2 Yûsuf 12/101; Ra'd 13/23; Nûr 24/32; Mü'min 40/8.
3 Mukâtil, *Vucûh*, s. 133; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 282; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 397.
4 A'râf 7/142.
5 Mukâtil, *Vucûh*, s. 134; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 283; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 397.
6 A'râf 7/189.

sâlih kelimesi de "yaratılışı düzgün olmak" anlamında değerlendirilmiştir.[1]

ص ل ي : S-L-Y

SALÂT/SALEVÂT

ص ل ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 124 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Namaz kılmak

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."[2] Kur'ân'da namazın ikâmesi (kılınışı) konusunun işlendiği yerlerin hemen hemen tamamında bu kullanım "namazın inanarak kılınması" anlamındadır. Kur'ân'da namaz kılmanın emredildiği âyetlerin sayısı oldukça fazladır ve bu âyetlerde *salât* kelimesi *ekâme, yukîmü, ekım* kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır.[3]

Salât kelimesinin *ikâme* kelimesiyle birlikte kullanılmasında sadece namazın kılınmasının değil, aynı zamanda *ta'dîl-i erkân* ve gönül huzuru ile güzelce kılmak ve hatta kıldırmak anlamlarının bulunduğu da ifade edilmektedir.[4]

Namazdan bahseden âyetlerde *s-l-y* kökünden kelimeler *sallâ,*[5] *felyusallû,*[6] *yusallî,*[7] *salât*[8] gibi kalıplarda kullanılmaktadır. Bütün bu âyetlerde *salât* kelimesi geniş anlamda "tevhid içerikli

---

1 Mukâtil, *Vucûh*, s. 134; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 283; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 397.

2 **Bakara** 2/3.

3 Formu belinmiş namaz ibâdetinin yerine getirilmesinin istendiği âyetler için bk. **Bakara** 2/43, 83, 110, 177, 277; **Nisâ'** 4/77, 102, 103, 142, 162; **Mâide** 5/6, 12, 55; **En'âm** 6/72, 162; **A'râf** 7/170; **Enfâl** 8/3, 35; **Tevbe** 9/5, 11, 18, 71; **Yûnus** 10/87; **Hûd** 11/114; **Ra'd** 13/22; **İbrâhîm** 14/31, 37, 40; **İsrâ'** 17/78, 110; **Tâhâ** 20/14; **Enbiyâ'** 21/73; **Hacc** 22/35, 41, 78; **Mü'minûn** 23/2, 9; **Nûr** 24/37, 56; **Neml** 27/3; **'Ankebût** 29/45; **Rûm** 30/31; **Lokmân** 31/4, 17; **Ahzâb** 33/33; **Fâtır**, 35/18, 29; **Şûrâ** 42/38; **Mücâdele** 58/13; **Cumu'a** 62/9; **Me'âric** 70/22-23, 34; **Müzzemmil** 73/20; **Müddessir** 74/43; **Beyyine** 98/5; **Mâ'ûn** 107/4-5; **Kevser** 108/2.

4 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, s.186.

5 **Kıyâmet** 75/31; **A'lâ** 87/15; **'Alak** 96/10.

6 **Nisâ'** 4/102.

7 **Âl-i 'İmrân** 3/39.

8 **Bakara** 2/45, 153, 238; **Nisâ'** 4/43, 101, 103; **Mâide** 5/58, 91, 106; **Tevbe** 9/54; **Hûd** 11/87; **Meryem** 19/31, 55, 59; **Tâhâ** 20/132; **Nûr** 24/58; **Cumu'a** 62/9.

bütün faaliyetler, Allah'tan yana olmak, O'na destek olmak", özel anlamda ise *k-v-m* kökünden kelimelerle birlikte "namaz kılmak" anlamında kullanılmaktadır.

2. Yardım etmek

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
"Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, yücelteceğin bir sadaka al ve onlara salât et. Şüphesiz senin salâtın onlara huzur verir."[1] Bu âyette geçen صَلِّ عَلَيْهِمْ *salli 'aleyhim* ifadesi ile صَلٰوتَكَ *salâteke* ifadesi "dua etmek" anlamında kabul edilmektedir. Bu anlama göre Yüce Allah, Hz. Peygamber'den, inananlar için dua etmesini ve onlar için bağışlanma dileğinde bulunmasını istemektedir.

Esasında buradaki صَلِّ عَلَيْهِمْ *salli 'aleyhim* ifadesine "Onlara yardım et" şeklinde anlam verilmesi daha isabetlidir. Çünkü söz konusu kelimenin anlamları arasında "destek olmak" da vardır. İnsanların mallarından sadaka alınması, o malların temizlenmesine ve arınmasına vesile olur ki, bu işlem başlı başına bir çeşit yardımdır.

اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ediyorlar. Ey müminler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle teslim olun."[2] Bu âyette olduğu gibi *yüsallûne* fiili, insandan insana yönelik olursa genellikle "dua etmek" anlamında değerlendirilir. Hattâ bu kelime meleklere de nispet edilirse aynı şekilde "du'a" ve "istiğfâr" anlamına alınmaktadır.[3]

Esasında Tevbe 9/103'e verdiğimiz anlamı bu âyete de uygulayabiliriz. "Allah ve melekleri Nebî'ye salât ediyor, yardım ediyorlar. Ey inananlar, siz de ona salât edin, yardım edin." Görüldüğü gibi *salât* kelimesine bu anlamın verilmesi, *salât*ın daha güncel

1 **Tevbe** 9/103.
2 **Ahzâb** 33/56.
3 Seyfuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Ali b. Muhammed Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Mısır, 1914, II, 223.

olmasını ve herkesin fedakârlığa katılmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, sözle yapılan çok kısacık bir cümle, aslında Yüce Allah'ın bizden yapmamızı istediği fedakârlığı yeterince ve istendiği şekilde yapmamaya neden olabildiği gibi, bize yönelik olan *salât* emri bir anlamda Allah'a havale ve iadeye de dönüştürülmüş olabilir ki bu doğru bir davranış değildir.

هُوَ الَّذٖى يُصَلّٖى عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنٖينَ رَحٖيمًا "Allah da melekleri de sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size salât ediyorlar. Allah, müminlere karşı çok merhametlidir."[1] Buradaki *salât* kelimesine de "yardım etmek" anlamı verilmelidir. Âyetin sonunda ifade edilen "Allah'ın, müminlere merhametli oluşu" gerçeği işte bunun gerekçesini oluşturmaktadır. Merhametli olan Yüce Allah ve melekleri, müminlere yardım etmektedirler; tıpkı Bedir'de vb. savaşlarda olduğu gibi. Yüce Allah'ın yardımı, salât kelimesinin rahmet kelimesiyle birlikte kullanımı ve anlam yakınlığı nedeniyle de O'nun rahmetinin bir tecellisidir.[2]

Bu başlıktaki ilk iki âyette müminlerden istenen şey, onların Hz. Peygambere yardım etmeleridir. Son âyette de bu yardımın Allah ve melekleri tarafından da yapıldığı hatırlatılmaktadır. O günlerde Hz. Peygambere yardım yapmanın şekli, bizzat malıyla ve canıyla onunla birlikte olmaktı; daha sonraları, şimdilerde ve kıyâmete kadar da bu yükümlülük, onun tebliğ ettiği dine yardım etmekle yerine getirilebilecektir.

Muhammed 47/7'de bu gerçek şöyle dile getirilmektedir: يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ "Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz." Bu emrin gereği nasıl yerine getirilmeli ise önceki âyetlerdeki yardım da öylece yerine getirilmelidir.

Müslümanlar, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dine yardım etmek yerine, maalesef onun için dua etmeyi daha çok önem-

1 **Ahzâb** 33/43.
2 **Bakara** 2/157.

semişler, *salavât-i şerîfe* hatimleri yapmayı tercih etmişler, hatta bu konuda yarışmalar dahi düzenlemişler; ama asıl yapılması gerekeni gerektiği gibi maalesef yapamamışlardır. Yapılması gerekenler yanlış ve eksik anlaşıldığı için, onun misyonunu hiç de layık olmadığı yerlere düşürmüşlerdir. Günümüz ve geleceğin Müslümanları bilmelidir ki, duanın en makbul olanı fiilen yapılanıdır. Bir hayırlı işi fiilen yapmak, onun aynı zamanda duasını da yapmak demektir.

3. Atılmak

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَۚ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا "Her kim bu çarçabuk geçen (dünyayı) isterse ona, yani (onun kararının sonucu olarak bizim de) dilediğimiz kimseye (onun isteğinin tamamını değil) dilediğimiz kadarını dünyada hemen veririz; sonra da o, kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme yaslanır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-l-y* kökünden kelimeler "atılmak, savrulmak, yaslanmak"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

4. Isınmak

اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖٓ اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًاۜ سَاٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰت۪يكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ "Hani Mûsâ, ailesine şöyle demişti: "Ben, bir ateş gördüm. Size oradan bir haber getireceğim veya ısınacağınız bir kor (ateş parçası) getireceğim."[3] Bu âyetteki *tasdalûne* fiili "ısınmak" demektir.

5. Dua

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍۜ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْب۪يحَهُۜ "Düşünsene göklerde ve yerde olan kimselerin, kanatlarını çırparak uçan kuşların Allah'ı tesbih edişlerini! Onların her biri

1 **İsrâ'** 17/18.

2 "Atılmak, savrulmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/10, 30, 56, 115; **İbrâhîm** 14/29; **Meryem** 19/70; **Yâsîn** 36/64; **Sâffât** 37/163; **Sâd** 38/56, 59; **Tûr** 52/16; **Vâkı'a** 56/94; **Mücâdele** 58/8; **Hâkka** 69/31; **Müddessir** 74/26; **İnfitâr** 82/15; **Mutaffifûn** 83/16; **İnşikâk** 84/12; **A'lâ** 87/12; **Ğâşiye** 88/4; **Leyl** 92/15; **Tebbet** 111/3.

3 **Neml** 27/7; **Kasas** 28/29.

kendi salâtını (yani kendi duasını) ve tesbihini bilir."[1] Bu âyette *salât* kelimesinden kastedilen, "her varlığın kendi yaratılış özelliğine göre, Allah'a lisân-ı hâliyle dua etmesi"dir.

وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ "Bedevîlerden öylesi de vardır ki, Allah'a ve âhiret gününe inanır, (hayır için) harcayacağını Allah katında yakınlığa ve Peygamber'in dualarını almaya vesile edinir."[2] *Salât* kelimesinin çoğulu olan *salavât* kelimesi bu âyette "Hz. Peygamberin duaları" olarak anlamlandırılabilir.

Salât kelimesi "dua" anlamına geldiği yerlerde *ekâme* fiiliyle değil, tek başına kullanılmaktadır.

6. Havra

وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيرًا "Eğer Allah'ın bazı insanları diğer bazılarıyla savunması olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çokça anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılırdı."[3] Bu âyetteki *salavât* kelimesi "havra" anlamına gelmektedir.

ص ن ع : S-N-'A

SANE'A/TASNE'U/MESÂNI'

ص ن ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Çalışmak

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ "Allah yaptıklarınızı bilir."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *s-n-'a* kökünden kelimeler "çalışmak, iş, faaliyet"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Sanat

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ "Ona, savaş

1 **Nûr 24/41.**
2 **Tevbe 9/99.**
3 **Hacc 22/40.**
4 **'Ankebût 29/45.**
5 "Çalışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide 5/14, 63; A'râf 7/137; Hûd 11/16, 37, 38; Ra'd 13/31; Nahl 16/112; Kehf 18/104; Tâhâ 20/39, 41, 79; Mü'minûn 23/27; Nûr 24/30; Fâtır 35/8.**

sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?"[1] Burada ve Neml 27/88'de *san'ah* kelimesi "sanat" demektir.

3. Bina

وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ "Temelli kalacağınızı sanarak sağlam yapılar yapıyorsunuz."[2] Burada geçen *mesâni'* kelimesi "(görkemli) binalar" anlamına gelmektedir.

ص و ر : S-V-R

SAVVERA/SÛR

ص و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte, *savvera, yüsavviru, sûrah, suver* ve *müsavvir* kalıplarında "şekil vermek, şekil veren, sûret",[3] diğer âyetlerde ise *sûr* kalıbında "Sûr (kıyâmet ve diriltilme borusu)"[4] anlamına gelmektedir.

ص و م : S-V-M

SAVM/SIYÂM

ص و م kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmektedir. Kur'ân'da ibâdet etme türlerinden biri olan oruçla ilgili kelimeler *tesûmû, yesum, es-sıyâm* ve *sâim* sözcükleriyle karşılanmaktadır. Bu anlamda, Kur'ân'da 13 yerde geçen "oruç"[5] anlamındaki bu kelimelerden farklı olarak, sadece Meryem 19/26'da geçen *savm* kelimesi "konuşmamak" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Enbiyâ'** 21/80.

2 **Şu'arâ'** 26/129.

3 "Şekil vermek, suret" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/6; **A'râf** 7/11; **Mü'min** 40/64; **Haşr** 59/24; **Teğâbun** 64/3; **İnfitâr** 82/8.

4 "Sur" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/73; **Kehf** 18/99; **Tâhâ** 20/102; **Mü'minûn** 23/101; **Neml** 27/87; **Yâsîn** 36/51; **Zümer** 39/68; **Kâf** 50/20; **Hâkka** 69/13; **Nebe'** 78/18.

5 "Oruç" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/183-185, 187, 196; **Nisâ'** 4/92; **Mâide** 5/89, 95; **Ahzâb** 33/35; **Mücâdele** 58/4.

ض

ض ر ب : D-R-B

DARABE/DARB

ض ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 58 yerde geçmektedir. *Darabe* veya *darb* kelimesinin anlam dünyasıyla ilgili olarak kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: *Darabe* veya *darb* kelimesi, "rızkın hayırlısını aramak, yolculuğa çıkmak, yerine getirmek, hızlı yürümek, rızık temini için seyahat etmek, yüz çevirmek, bir yönden başka bir yöne döndürmek, yerine getirmek, engel olmak, mahrum etmek, kazanmak, istemek, yüzmek; yaratılıştaki şekil, herhangi bir şeyin bir türü, çeşidi, bölümü, benzeri, her şeyin uzun olanı, sık ağaçlı vadi, katı beyaz bal, çise, zayıf cüsseli kişi"[1] anlamlarına geldiği gibi, "tutmak, zor altında kalmak, terk etmek, zaman geçmek, yürümek, karıştırmak, dikmek, dokumak için ip eğirmek, para basmak, mühür kazımak, müddet belirlemek, hisse ayırmak, vergi koymak, alçaltmak, bozguna uğratmak, ayırmak, meyletmek, alıştırmak, tekrarlamak, vurmak, çarpmak, atmak, ateşe vermek, buğdayı başağından ayırmak, bombardıman etmek, müzik aleti çalmak, müzik yapmak, yazmak, akrebin sokması, incitip harekete geçirmek, ayırmak, ayrılmak, zorla kabul ettirmek, kovmak, defetmek, bırakmak, terk etmek, vazgeçmek, iptal etmek, kaçınmak, hareket etmek, hareket ettirmek ve sefere çıkmak" gibi anlamlara da gelmektedir. Ayrıca *darabe* kelimesinin "namaz"la kullanılınca "kılmak"; "çadır"la kullanılınca "dikmek"; "gece" ile kullanılınca "uzamak"; "soğuk" ve "rüzgâr" ile kullanılın-

---

1 Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyye İbn Fâris, *Mücmelü'l-Lüğa*, Beyrut, 1986, II, 577; *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa*, Beyrut, 2001, s. 589-590; Ezherî, *age.*, III, 2102-2106; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh: Tâcu'l-Luğa*, Beyrut, 1979, II, 8-10; Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 110-111.

ca "isabet etmek, zarar vermek"; "yol" ile kullanılınca "yol açmak" anlamları da vardır.[1] İbn Fâris ve Ezherî'nin ifadelerine göre bu kelimenin *adrabe* kalıbındaki anlamlarından biri de "evde ikamet etmek" şeklindedir.[2] İbnu'l-Kûtiyye, *darabe* fiiline "zorlamak ve zayıflatmak" manası vermiştir.[3] Ayrıca bu kelimenin "düşkün bırakmak ve elem vermek" manaları da kaynaklarda yer almaktadır.[4]

Lügat anlamları bunca çeşitlilik arz eden *darabe* kelimesinin Kur'ân'daki kullanımları da bu anlamların bir bölümünü içerecek şekildedir ve oldukça fazladır.

1. Örnek vermek

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَٓاءِۙ

"Görmedin mi Allah nasıl bir örnek verdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti)."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *darabe* fiili genellikle *mesel/emsâl* kelimesiyle birlikte kullanılmakta ve "örnek vermek"[6] anlamına gelmektedir. Bu konuda istisnalar da vardır: Ra'd 13/17 ve Zuhruf 43/58. âyetlerde "örnek vermek" anlamı sadece *darabe* fiiliyle ifade edilmektedir.

فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ "Allah'ı birtakım benzerlerle nitelendirmeyin. Çünkü Allah (her şeyi) bilir, siz ise bilemezsiniz."[7] Buradaki *tadribû* ifadesiyle Yüce Allah'ın, layık olmadığı şekillerde nitelendirilmesi yasaklanmaktadır.

---

1 *Darabe* kelimesinin anlamları için ayrıca bk. Isfehânî, *Müfredât*, s. 505-506.

2 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 590; Ezherî, *age*, III, 2103.

3 İbn Kûtiyye, *Kitâbu'l-Ef'âl*, Kahire, 1952, s. 89.

4 Bu anlamlar için bkz: Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 505; *el-Müncid fi'l-Lüğa ve'l-A'lâm*, Beyrut, 1986, s. 449. *Darb* kelimesinin özellikle **Nisâ'** 4/34'teki anlamı hakkında geniş bir değerlendirme için bk. Mehmet Okuyan, "Kadına Yönelik Şiddete Kur'ân'ın Bakışı", *OMÜİFD*, sy. 23, Samsun, 2007, s. 120-122.

5 **İbrâhîm** 14/24.

6 "Örnek vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/26; **İbrâhîm** 14/25, 45; **Ra'd** 13/17; **Nahl** 16/74, 75, 76, 112; **İsrâ'** 17/48; **Kehf** 18/32, 45; **Hacc** 22/73; **Nûr** 24/35; **Furkân** 25/9, 39; **'Ankebût** 29/43; **Rûm** 30/28, 30, 58; **Yâsîn** 36/13, 78; **Zümer** 39/27, 29; **Zuhruf** 43/57; **Muhammed** 47/3; **Haşr** 59/21; **Tahrîm** 66/10, 11.

7 **Nahl** 16/74. Taberî, buradaki yasak ifadesinin, Yüce Allah'ın şahıslaştırılmaması, O'na hiçbir şeyin benzetilmemesiyle ilgili olduğunu beyan etmiştir. Teberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIV, 99. Dolayısıyla buradaki *tadribû* kelimesinin nitelendirmek, açıklamak anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, Kahire, 2006, s. 451.

2. Yolculuğa çıkmak

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ
يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur."[1] Bu âyetlerde *darabe* kelimesi, *fî* harf-i cerriyle kullanıldığından "sefere, yolculuğa çıkmak" anlamına gelmektedir.

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًاۙ لَا تَخَافُ
دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى "Mûsâ'ya, 'Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç (denizde açılmış yolu takip et)' diye vahyetmiştik."[2] Buradaki *ıdrıb* kelimesi, "denizde yol vurmak, yol edinmek" demektir.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ
فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ
وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا
كَبِيرًا "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve kısa süreli onları yollayın. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür."[3] Bu âyetteki *ıdribû* emri, "kısa süreli ayrılmak" demektir; vurmak anlamı burada zorlama bir tercihtir. Zira Hz. Peygamber'in hayatında Hz.

---

1 **Nisâ'** 4/101. Benzer bir kullanım için de ayrıca bk. **Mâide** 5/106. Nisâ' sûresinin devam eden 102 ve 103. âyetlerinden anlaşıldığına göre buradaki yolculuk normal bir iş için yapılan yolculuk değil, savaş için gerçekleştirilen yolculuktur. **Âl-i 'İmrân** 3/156, **Nisâ'** 4/94 ve **Müzzemmil** 73/20. âyetlerdeki benzer kullanımlarda da bu yolculuğun savaş yolculuğu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun normal yolculuk olarak kullanımı da vardır. Bk. **Bakara** 2/273.

2 **Tâhâ** 20/77. Benzer bir kullanım için de ayrıca bk. **Şu'arâ'** 26/63.

3 **Nisâ'** 4/34.

Ayşe ile yaşanan tecrübe de bu âyetteki maksadın "geçici süreli ayrılık" anlamına geldiğini göstermektedir.

3. Vurmak

a) وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفٖينَ مِنْ زٖينَتِهِنَّ "Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler)."[1] Bu âyetteki *lâ yadribne* ifadesi "ayakların hızla yere çarptırılmaması" anlamına gelmektedir.

b) سَاُلْقٖى فٖى قُلُوبِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ "Ben inkâr edenlerin yüreklerine korku salacağım, onların boyunlarının üstüne ve parmaklarına vurun."[2] Bu âyette geçen *fedrıbû* kelimeleri "silahla vurmak" anlamındadır. Benzer bir kullanım da Muhammed 47/4'te geçen فَضَرْبَ الرِّقَابِ "Boyunlarını vurun" şeklindeki ifadedir. Burada da maksat, savaşta düşmanın öldürülmesidir. Bu durumda o günün şartları gereği boynu vurmak, "kılıçla, silahla vurup öldürmek"tir.

c) وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذٖينَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ "Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'Tadın yakıcı cehennem azabını' (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!"[3] Buradaki *yadribûne* fiili ölüm esnasında meleklerin, kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vurması anlamında mecâzî bir işlemdir veya bir çeşit azaptır. Bu işlem, dünyevî algılarla anlaşılabilecek veya yorumlanabilecek bir uygulama değildir.

d) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمٖينِ "Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi.)"[4] Buradaki *darb* kelimesi "güçlü bir şekilde, özellikle de putları vurup kırmak" şeklinde Hz. İbrahim'e nispet edilmektedir.

c) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا "Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun, dedik" şeklinde Bakara 2/73. âyette İsrailoğullarının kurban olayında sözü edilen "etin ölüye vurulma-

---

1 **Nûr** 24/31.
2 **Enfâl** 8/12.
3 **Enfâl** 8/50. Benzer kullanımlar için bk. **Muhammed** 47/28.
4 **Sâffât** 37/93.

sı" işleminde, bunun vurmak değil de çözümün diğer konular için de uygulanması anlamına geldiği beyan edilmektedir.[1]

f) وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ "(Ona), 'Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini bozma/yemini böyle yerine getir' (dedik)."[2] Buradaki *ıdrıb* emri, Hz. Dâvûd'un, yaptığı yeminini bozmamak için eline aldığı bir demet otu eşine değdirmesi anlamına gelmektedir.

g) ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ "Onlar (Yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ipine ve insanların (müminlerin) himayesine (ipine) sığınmadıkça kendilerine alçaklık (damgası) vurulmuştur; Allah'ın hışmına uğramışlar ve miskinliğe mahkûm edilmişlerdir."[3] Buradaki *duribe* fiili "layık olmak, çarptırılmak" demektir.

4. Dokunmak

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ "Mûsâ, (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona, 'Değneğinle taşa dokun' demiştik."[4] Buradaki *ıdrıb* emri, "dokunmak, değdirmek" demektir. Burada *darabe* kelimesi Mûsâ Peygamber'in mucizesi olarak asâ ile kayaya vurmak anlamında kullanılmıştır. Elbetteki buradaki vurmak, mucizenin gerçekleşmesi anlamında dokunuş anlamına gelmektedir. Kuşkusuz burada dayak vurmak şeklinde bir anlam kesinlikle söz konusu değildir. Ayrıca buradaki emrin, kavmini alarak kayaya doğru yürümek anlamına geldiği de ifade edilmektedir.[5] Benzer bir yorum olarak da Doğrul, Sâd 38/44. âyetteki "onu vur" şeklindeki emri, "hilm ve yumuşaklık ile hareket etmek" anlamına almıştır.[6] Söz konusu âyetteki konu, Hz. Eyyûb'un yaptığı bir ye-

1 Esed, *age.*, s. 22'de 57. not; Öztürk, *Meal*, s. 17; İslâmoğlu, *Meal*, s. 28.
2 Sâd 38/44.
3 Âl-i 'İmrân 3/112. Benzer kullanımlar için bk. Bakara 2/61; Âl-i 'İmrân 3/112.
4 Bakara 2/60. Benzer kullanımlar için bk. A'râf 7/160.
5 Bu anlam için bk. Ömer Rıza Doğrul, *Kur'ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri Tanrı Buyruğu*, İstanbul, 1947, s. 29, 59. dipnot.
6 Doğrul, *age.*, s. 713, 14. dipnot.

min gereği eline bir demet sap alması ve onu yeminini bozmaması için hanımına vurması şeklinde geçmektedir.

5. İsnat etmek

وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ "Onlardan biri, Rahmân'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü kapkara kesilir."[1] Buradaki *darabe meselen* ifadesi Mekkeli müşriklerin Yüce Allah'a kız çocuk "isnat etmeleri" anlamına gelmektedir.

6. Mühürlemek

فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا "Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarını nice yıllar mühürledik (uykuya daldırdık.)"[2] Buradaki *darabnâ* fiili "perde koymak, mühürlemek, duymalarını engellemek" gibi anlamlara gelmektedir.

7. Vazgeçmek

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ "Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?"[3] Buradaki *nadribu* fiili "vazgeçmek" anlamındadır.

8. Salmak

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ "Başörtülerini yakalarının üzerine (kadar) salsınlar."[4] Buradaki *yadribne* emri "sarkıtmak, salmak" demektir.

9. (Duvar) çekmek

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ "Nihâyet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir."[5] Buradaki *duribe* fiili "duvar çekmek, örtmek, set çekmek" anlamındadır.

---

1 **Zuhruf** 43/17.
2 **Kehf** 18/11.
3 **Zuhruf** 43/5.
4 **Nûr** 24/31.
5 **Hadîd** 57/13. Buradaki *darabe* kelimesi, mahşerde gerçekleşecek olan ve müminlerle münafıkların birbirinden ayrılmasını sağlayacak bir çeşit perdeleme anlamına gelmektedir.

ض ر ر : D-R-R

DARRA/DURR/İDDIRÂR

ض ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 74 yerde geçmekte, *ıdtırâr* kalıbında "sürüklemek",[1] *darra, yadurru, tudârra, darr, darrâ', dırâr, mudârr* ve *mudtarr* kalıplarında ise "zarar vermek, sıkıntı, belâ, şiddet"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ض ر ع : D-R-'A

TEDARRU'/DARÎ'

ض ر ع kökünden kelimeler Kur'an'da 8 yerde geçmekte, *tedarru'* kalıbında "boyun eğmek",[3] *darî'* şeklinde ise "kuru diken"[4] anlamında bir cehennem yiyeceği olarak ifade edilmektedir.

ض ع ف : D-'A-F

DA'UFE/DA'F/DI'F/MÜSTAD'AF

ض ع ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 52 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zayıf olmak

ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ "İsteyen de âciz, kendinden istenen de!"[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-'a-f* kökünden kelimeler "zayıf olmak, âciz olmak"[6] anlamlarına gelmektedir.

---

1 "Sürüklemek, atmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/126, 173; **Mâide** 5/3; **En'âm** 6/119, 145; **Nahl** 16/115; **Lokmân** 31/24.

2 "Zarar vermek, sıkıntı, zarar, bela, şiddet" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/102, 107, 177, 214, 231, 233, 282; **Âl-i 'İmrân** 3/111, 120, 134, 144, 176, 177; **Nisâ'** 4/12, 95, 113; **Mâide** 5/42, 76, 105; **En'âm** 6/17, 42, 71, 117; **A'râf** 7/94, 95, 188; **Tevbe** 9/39, 107; **Yûnus** 10/12, 18, 21, 49, 106, 107; **Hûd** 11/10, 57; **Yûsuf** 12/88; **Ra'd** 13/16; **Nahl** 16/53, 54; **İsrâ'** 17/56, 67; **Tâhâ** 20/89; **Enbiyâ'** 21/66, 83, 84; **Hacc** 22/12, 13; **Mü'minûn** 23/75; **Furkân** 25/3, 55; **Şu'arâ'** 26/73; **Neml** 27/62; **Rûm** 30/33; **Sebe'** 34/42; **Yâsîn** 36/23; **Zümer** 39/8, 38, 49; **Fussılet** 41/50; **Muhammed** 47/32; **Feth** 48/11; **Mücâdele** 58/10; **Talâk** 65/6; **Cinn** 72/21.

3 "Boyun eğmek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/42, 43, 63; **A'râf** 7/55, 94, 205; **Mü'minûn** 23/76.

4 **Ğâşiye** 88/6.

5 **Hacc** 22/73.

6 "Zayıflık" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/266, 282; **Âl-i 'İmrân** 3/146; **Nisâ'** 4/9, 28, 76; **Enfâl** 8/66; **Tevbe** 9/91; **Hûd** 11/91; **İbrâhîm** 14/21; **Meryem** 19/75; **Rûm** 30/54; **Mü'min** 40/47; **Cinn** 72/24.

قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِى "Ey annemin oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördü/bana aşırı derecede baskı yaptılar, nerede ise beni öldüreceklerdi, dedi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-'a-f* kökünden kelimeler "zayıf düşürmek, küçümsemek"[2] anlamına gelmektedir.

2. Kat kat vermek

وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ "Allah, dilediğine kat kat fazlasını verir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-'a-f* kökünden kelimeler "katlamak, kat kat vermek"[4] anlamlarına gelmektedir.

3. Sıkıntı

اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ "İşte o zaman sana, ölümün sıkıntılarıyla birlikte (yani âhiretteki azapla birlikte) hayatın sıkıntılarını da kat kat tattırırdık."[5] Burada geçen *dıf* kelimesi "acı, sıkıntı, ızdırap" anlamına gelmektedir.

ض غ ث : D-Ğ-S

DIĞS/ADĞÂS

ض غ ث kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *adğâs* kelimesi "karmakarışık",[6] *dığs* kelimesi ise "bir demet ot"[7] anlamına gelmektedir.

ض ل ل : D-L-L

DALLE/EDALLE/TADLÎL/DÂLL/DALÂL

ض ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 192 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **A'râf** 7/150.

2 "Zayıf düşürülmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/75, 97, 98, 127; **A'râf** 7/75, 137; **Enfâl** 8/26; **Kasas** 28/4, 5; **Sebe'** 34/31, 32, 33.

3 **Bakara** 2/261.

4 "Kat kat vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/245, 265; **Âl-i 'Imrân** 3/130; **Nisâ'** 4/40; **A'râf** 7/38; **Hûd** 11/20; **Furkân** 25/69; **Rûm** 30/39; **Ahzâb** 33/30, 68; **Sebe'** 34/37; **Sâd** 38/61; **Hadîd** 57/11, 18; **Teğâbun** 64/17.

5 **İsrâ'** 17/75.

6 "Karmakarışık" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/44; **Enbiyâ'** 21/5.

7 **Sâd** 38/44.

1. Saptırmak

وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا "O, sizden birçok kuşağı saptırmıştı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-l-l* kökünden kelimeler "sapıklık, saptırmak"[2] anlamlarına gelmektedir.

2. Ziyan

وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ "Fakat kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkar."[3] Bu âyette geçen *dalâl* kelimesi "ziyan" anlamına gelmektedir.

3. Silmek

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ "Allah, inkâr edip kendisinin yoluna engel olanların işlerini boşa çıkarmıştır."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *edalle* kelimesi "silmek, yok etmek"[5] anlamına gelmektedir.

4. Cahil

قَالَ فَعَلْتُهَا اِذًا وَاَنَا مِنَ الضَّالِّينَ "(Mûsâ), 'Onu yaptığım zaman câhil idim (şaşkınlardandım)' dedi."[6] Bu âyette geçen *dâllîn* kelimesi "cahil, bilgisiz" anlamında kullanılmaktadır. Hz. Mûsâ'nın bu ifadesi, onun gençken, yani risalet öğretisiyle henüz buluşmadan önce yaptığı bir fiil için söylediği bir sözdür. Bu sözde, "bir fiilin ne anlama geldiğini bilememek, o konunun cahili olmak" anlamı vardır. Zaten Hz. Mûsâ kıssasında anlatılan ve kavga eden iki gençten kendisine yakın olanın tarafını tutup diğerine hamle yapması ve maalesef gencin hataen ölümüne sebep olma eylemi söz konusudur; yani olayda bir kasıt yoktur; vurulan yumruğun ölüme sebebiyet vereceği de alışılmış bir şey değildir. Bu nedenle olayda kasıt olmadığı için ilgili kelimede bir sapıklık anlamı da söz konusu olamaz.

1 **Yâsîn** 36/62.
2 "Sapmak, saptırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/26; **Nisâ'** 4/113, 119, 176; **En'âm** 6/125; **A'râf** 7/179; **Furkân** 25/42, 44; **Ahzâb** 33/36; **Sebe'** 34/8; **Sâffât** 37/71; **Sâd** 38/26; **Kamer** 54/24, 47; **Mülk** 67/9.
3 **Mü'min** 40/25.
4 **Muhammed** 47/1.
5 "Silmek, yok etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/104; **Muhammed** 47/4, 8; **Fîl** 105/2.
6 **Şu'arâ'** 26/20.

5. Şaşkınlık

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُٓوا اِنَّا لَضَٓالُّونَ "Fakat bahçeyi gördüklerinde, 'herhalde biz yolu şaşırdık' dediler."[1] Buradaki olay da Allah rızası için garibanlara yardım yapmamak üzere anlaşan bir grup insanın bahçesine bir belâ gelmesi ve bunun sonucu olarak tanınmaz hale gelen bahçeyi görünce sahiplerinin, "Biz herhalde yolu şaşırdık" demelerinden ibarettir. Garibanlara yardımdan kaçınmak dinî anlamda elbette büyük bir hatadır; ancak *dâllûn* kelimesi burada cimriliği değil, yolu bulamamak anlamındaki "şaşkınlığı" ifade etmektedir.

وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰىۖ "Seni şaşırmış bulup yola iletmişti."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *d-l-l* kökünden kelimeler "şaşkınlık" ve "işin aslını bilmemek" anlamında değerlendirilmiştir.[3] Özellikle Duhâ 93/7'de Hz. Peygamberi niteleyen âyette geçen *dâll* kelimesi, onun Mekke toplumunun ahlâksız yapısından duyduğu rahatsızlığa çare bulamamanın verdiği şaşkınlığı ifade etmektedir. Esasında Hz. Peygamber risalet öncesi dönemde de hayatında sapıklık diye nitelendirilebilecek hiçbir hareketin sahibi olmamıştı.

فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰىۜ "Eğer iki erkek yoksa, razı olduğunuz şâhitlerden bir erkek, iki kadın (şâhitlik etsin). Tâ ki kadınlardan biri şaşırırsa diğeri ona hatırlatsın."[4] Bu âyetteki *tedılle* fiili "unutmak", özellikle bu bağlamda "hesabı şaşırmak" anlamına gelmektedir.

1 **Kalem** 68/26.
2 **Duhâ** 93/7. Benzer bir âyet için de bk. **Nisâ'** 4/176.
3 Mukâtil, *Vucûh*, s. 159; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 408-409.
4 **Bakara** 2/282.

ط

طرف : T-R-F

TARF/TARAFEY/ATRÂF

طرف kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Göz

يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ "Göz ucuyla gizli gizli bakarlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tarf* kelimesi "göz"[2] demektir.

2. Bölge

وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ "Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk bölümlerinde namaz kıl."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *taraf, tarafey, atrâf* kelimeleri "taraf, uç, kenar, kenarlar, bölge"[4] anlamına gelmektedir.

3. Grup

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَٓائِبِينَ "Allah, kâfirlerden bir grubunun kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler diye (size yardım eder)."[5] Burada geçen *taraf* kelimesi "grup" anlamına gelmektedir.

---

1 **Şûrâ** 42/45.

2 "Göz" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/43; **Neml** 27/40; **Sâffât** 37/48; **Sâd** 38/52; **Rahmân** 55/56.

3 **Hûd** 11/114.

4 "Taraf" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/41; **Tâhâ** 20/130; **Enbiyâ'** 21/44.

5 **Âl-i 'İmrân** 3/127.

ط ر ق : T-R-K

TARÎK/TARÂIK

ط ر ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte, *tarîk, tarîka* ve *tarâık* kelimesi "yol, yollar",[1] *târık* kelimesi ise "yıldız"[2] anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu yıldız, cehâlet karanlıklarını delip geçen vahyin aydınlığı anlamına gelmektedir.

ط غ ي : T-Ğ-Y

TAĞÂ/TUĞYÂN/TÂĞIYE

ط غ ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 39 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Azgınlık

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فٖى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ "Allah da kendileriyle alay eder ve onları sapıklıkları (taşkınlıkları) içinde bırakır, bocalayıp dururlar."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tağâ, tağavv, tadğav, yatğâ, tâğûn, tâğîn, atğâ, tağvâ, tuğyân* kelimeleri -örneğini verdiğimiz aşağıdaki âyetler dışında- "azgınlık, sınırı aşma, sapkınlık, zulüm"[4] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. Yükselmek

اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَٓاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى الْجَارِيَةِۙ "Su(lar) kabarınca sizi akıp giden (gemi)de taşıdık."[5] Bu âyetteki *tağâ* fiili "yükselmek" anlamında kullanılmaktadır.

3. Sarsıntı

فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ "Semûd'a gelince, onlar pek zorlu bir sarsıntı ile helâk edildiler."[6] Buradaki *et-tâğıyeh* kelimesi "sarsıntı" demektir.

---

1 "Yol, yollar" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/168-169; **Tâhâ** 20/63, 77, 104; **Mü'minûn** 23/17; **Ahkâf** 46/30; **Cinn** 72/11, 16.

2 **Târık** 86/1-3.

3 **Bakara** 2/15.

4 "Azgınlık" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/11; **Kâf** 50/27; **Sâffât** 37/30; **Sâd** 38/55; **Nebe'** 78/22.

5 **Hâkka** 69/11.

6 **Hâkka** 36/5.

4. Tâğût

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى "Kim tâğût (şeytan)ı inkâr edip Allah'a inanırsa kopmayan, sağlam bir kulpa yapışmıştır."[1] *et-Tâğût* kelimesine verilen "şeytan, put, Ka'b b. Eşref" gibi anlamlar aslında tek bir anlamın açılımı durumundadır ki, o anlam "Hakk'ın karşısındaki şey" demektir. Bu bazen şeytan, bazen nefis, bazen ideoloji, bazen arzu ve heves olur. Kur'ân'da bu kelime kullanıldığı 8 yerde de bağlama göre "Hakk'ın ve hakikatin karşıtı"[2] anlamını vermektedir.

ط ل ع : T-L-'A

TATLÜ'U/ETTALI'/MATLA'

ط ل ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 19 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Doğmak

حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ "Nihayet güneşin doğuşuna ulaşınca, onu bir kavim üzerine doğar buldu."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-'a* kökünden kelimeler "doğmak, doğma hali, doğu"[4] anlamında kullanılmaktadır.

2. Bildirmek

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ "Allah, size gaybı da bildirecek değildir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-'a* kökünden kelimeler "bildirmek, bilmek"[6] anlamına gelmektedir.

3. Ulaşmak

فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي اَطَّلِعُ اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى "Bana bir kule yap ki Mûsâ'nın

---

1 **Bakara** 2/256.
2 "Tâğût" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/257; **Nisâ'** 4/51, 60, 76; **Mâide** 5/60; **Nahl** 16/36; **Zümer** 39/17.
3 **Kehf** 18/90.
4 "Doğmak" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/17; **Tâhâ** 20/130; **Kâf** 50/39; **Kadr** 97/5.
5 **Âl-i 'Imrân** 3/179.
6 "Bildirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/13; **Kehf** 18/18; **Meryem** 19/78; **Sâffât** 37/54, 55.

tanrısına ulaşayım."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-'a* kökünden kelimeler "ulaşmak, ateşin gönüllere işlemesi, gönülleri yakması"[2] anlamında kullanılmaktadır.

4. Tomurcuk

طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ "Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-'a* kökünden kelimeler "tomurcuk"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ط ل ق : T-L-K

TALLEKA/İNTALEKA/TALÂK

ط ل ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 23 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Boşamak

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ "Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-k* kökünden kelimeler nikâh bağının "çözülmesi, boşamak"[6] anlamına gelmektedir.

2. Yola çıkmak

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلَى مَغَانِمَ لِتَاْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ "Siz, ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar: 'Bırakın, biz de arkanıza düşelim' diyeceklerdir."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-l-k* kökünden kelimeler "yola çıkmak, yürümek, ileri atılmak"[8] gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **Kasas** 28/38.
2 "Ulaşmak, işlemek" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'min** 40/37; **Hümeze** 104/7.
3 **Sâffât** 37/65.
4 "Tomurcuk" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/99; **Şu'arâ'** 26/148; **Kâf** 50/10.
5 **Bakara** 2/231.
6 "Boşamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/227, 228, 229, 230, 232, 236, 237, 241; **Ahzâb** 33/49; **Talâk** 65/1; **Tahrîm** 66/5.
7 **Feth** 48/15.
8 "Yürümek, yola çıkmak, gitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/71, 74, 77; **Sâd** 38/6; **Kalem** 68/23; **Murselât** 77/29, 30.

3. (Dili) dönmek

وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِى "Göğsüm daralıyor ve dilim dönmüyor."[1] Bu âyette geçen *lâ lâ yentaliku* fiili dili "dönmemek" anlamına gelmektedir.

ط م س : T-M-S

TAMESE/TUMİSE/ITMİS/TAMS

ط م س kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *tamese, natmisu* ve *ıtmis* kalıplarında "yok etmek, silmek",[2] sadece Mürselât 77/8 'de geçen *tumiset* fiili "söndürülmek" anlamlara gelmektedir.

ط م ن : T-M-N

TATMEİNNÜ/MUTMEİNNÎN/ITMİ'NÂN

ط م ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Huzur bulmak

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ "Onlar, inanan ve Allah'ı anmakla gönülleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-m-n* kökünden kelimeler "huzur ve sükûn bulmak"[4] anlamına gelmektedir.

2. Güvene kavuşmak

فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ "Mutmain olduğunuzda (güvene kavuştuğunuzda) namazı (tam) kılın."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-m-n* kökünden kelimeler "güvene kavuşmak"[6] demektir. Çünkü bu âyet, savaş esnasında cephedeyken, ölüm tehlikesi varken namazın kısaltılarak kılınmasının gerekli olduğu ve savaş esnasında namazın nasıl kılınacağının anlatıldığı bir bölümde yer almaktadır.

1 **Şu'arâ'** 26/13.
2 "Silmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/47; **Yûnus** 10/88; **Yâsîn** 36/66; **Kamer** 54/37.
3 **Ra'd** 13/28.
4 "Huzur bulmak, sakinleşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/260; **Âl-i 'İmrân** 3/126; **Mâide** 5/113; **Yûnus** 10/7; **Nahl** 16/106; **Hacc** 22/11; **Fecr** 89/27.
5 **Nisâ'** 4/103.
6 "Güvene kavuşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/126; **Enfâl** 8/10; **Nahl** 16/112.

3. İkamet etmek

قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَسُولًا
"De ki: Eğer yeryüzünde yürüyen melekler olsaydí elbette onlara gökten bir meleği elçi gönderirdik."[1] Bu âyetteki *mutmainnîn* kelimesi "ikâmet etmek, durmak, yerleşik olmak, sâkin olmak" gibi anlamlar vermektedir.

ط و ر: T-V-R

TÛR/ATVÂR

ط و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte, biri *tûr* kalıbında "dağ",[2] diğeri ise *atvâr* kalıbında "merhale, aşama"[3] anlamına gelmektedir.

ط و ع: T-V-'A

TAV'/TATAVVU'/İTÂAT/İSTİTÂ'A

ط و ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 129 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İtaat etmek

قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ "De ki: Allah'a ve Peygamber'e itaat edin."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-v-'a* kökünden kelimeler "itaat etmek, boyun eğmek"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

Aşağıda sıraladığımız maddelerdeki kullanım örnekleri dışında geçen *t-v-'a* kökünden gelen bütün kelimeler "itaat" anlamına gelmektedir.

2. Sevk etmek

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ "Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti."[6] Bu âyetteki tavva'a fiili "sevk etmek, itmek, sürüklemek" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **İsrâ'** 17/95.
2 "Dağ" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/63, 93; **Nisâ'** 4/154; **Meryem** 19/52; **Tâhâ** 20/80; **Mü'minûn** 23/20; **Kasas** 28/29, 46; **Tûr** 52/1; **Tîn** 95/2.
3 **Nûh** 71/14.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/32.
5 "İtaat etmek, boyun eğmek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/31, 168; **Nisâ'** 4/64, 81; **En'âm** 6/116, 121; **Mü'min** 40/18; **Fussılet** 41/11; **Zuhruf** 43/54; **'Alak** 96/19.
6 **Mâide** 5/30.

3. İstemek

قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ "De ki: İster gönüllü verin, ister gönülsüz; sizden asla kabul olunmayacaktır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-v'a* kökünden kelimeler bir işin "isteyerek"[2] yapılmasını ifade etmektedir.

Eğer *tav'an* kelimesi *kerhen* kelimesiyle birlikte kullanılırsa "ister istemez, zorunlu olarak"[3] anlamına gelir.

4. Gücü yetmek

وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا "Onu delmeye güçleri yetmedi."[4] Bu ve benzer 43 âyette geçen *istita'a* kalıbından kelimeler, maddeten ve mânen "gücü yetmek"[5] anlamına gelmektedir.

ط و ف : T-V-F

TAVF/TAVÂF/TÂİF/TÂİFE

ط و ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 41 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tavaf etmek

وَعَهِدْنَا اِلَى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ "İbrahim'e ve İsmail'e, 'Tavaf edenler, ibâdete kapananlar için, rukû' ve secde edenler için Evimi temizleyin' diye emretmiştik."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *et-tâifîn* kelimesi "tavaf etmek, dönmek"[7] anlamına gelmektedir.

2. Yürümek

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ

---

1 **Tevbe** 9/53.

2 "İsteyerek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/158; **Âl-i 'İmrân** 3/83; **Tevbe** 9/79; **Ra'd** 13/15; **Fussılet** 41/11.

3 "Zorunlu olarak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/83; **Ra'd** 13/15.

4 **Kehf** 18/97.

5 "Gücü yetmek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/97; **Nisâ'** 4/25, 98, 129; **Hûd** 11/20; **Kehf** 18/101; **Furkân** 25/19; **Zâriyât** 51/45; **Teğâbun** 64/16.

6 **Bakara** 2/125.

7 Benzer bir kullanım için bk. **Hacc** 22/26, 29.

بِهِمَا "Safâ ile Merve Allah'ın işaretlerindendir. Kim Evi (Kâbe'yi) hacceder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."[1] Bu âyetteki konu hac ve umre yapmayla ilgili olduğu için buradaki *yettavvefe* fiili, "Safâ ile Merve arasında yürümek"[2] anlamına gelmektedir. Çünkü bu iki mekân, etrafları dönülen değil, aralarında gidip gelinen mekânlardır.

3. Dolaşmak

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ "Çevrelerinde ebedî yaşamaya erdirilmiş gençler dolaşır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-v-f* kökünden kelimeler "dolaşmak, hizmet etmek"[4] anlamına gelmektedir. Konu, cennetteki hizmetçi görevlilerle ilgili olduğu için bu kelimenin "hizmet" anlamı konuyla da irtibatlı bir anlamdır.

4. Vesvese

اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ "Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen bir vesvese dokunduğu zaman (Allah'ın sevap ve cezasını) hatırlarlar, hemen (gerçeği) görürler."[5] Bu âyetteki *tâif* kelimesi, şeytandan gelen bir "vesvese" anlamındadır.

5. Belâ

فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ "Onlar uyurlarken Rabbinden hemen dolaşıcı bir belâ onu da sardı."[6] Bu âyetteki *tâfe* fiili "gelmek, çatmak", *tâif* kelimesi ise "bir çeşit azap" demektir.

فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ "Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi."[7] Buradaki *tûfân* kelimesi de "tufan, felâket, belâ"[8] anlamına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/158.
2 "Yürümek, gidip gelmek, girip çıkmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nûr** 24/58; **Rahmân** 55/43-44.
3 **Vâkı'a** 56/17.
4 "Dolaşmak, hizmet etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/45; **Zuhruf** 43/71; **Tûr** 52/24; **İnsân** 76/15, 19.
5 **A'râf** 7/201.
6 **Kalem** 68/19.
7 **'Ankebût** 29/14.
8 Benzer bir kullanım için bk. **A'râf** 7/133.

6. Grup

وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ "Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şâhit olsun."[1] Bu ve benzer 24 âyette geçen *tâifeh, tâifetân* ve *tâifeteyn* kelimeleri "grup, gruplar" anlamında kullanılmaktadır.

ط و ق : T-V-K

TÂKA/TÂKAT

ط و ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *yutavveku* kalıbında "dolanmak",[2] *tâka* ve *yutîku* kalıplarında ise "zorlanmak, tâkat, güç"[3] manalarına gelmektedir.

ط و ل : T-V-L

TÂLE/TETÂVELE/TAVL/TAVÎL/TÛL

ط و ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte, *tavl* kalıbında "zenginlik"[4], *tâle, tetâvele, tûl* ve *tavîl* kalıplarında ise "uzamak, uzunluk, uzun"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

ط و ي : T-V-Y

NATVÎ/TAYY/MATVİYYÂT/TUVÂ

ط و ي kökünden kelimeler 5 yerde geçmekte, *natvî, tayy* ve *matviyyât* kelimeleri "dürmek, rulo yapmak",[6] *tuvâ* kelimesi ise "Tuva"[7] adlı vadinin ismi olarak kullanılmaktadır.

---

1 **Nûr** 24/2.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/180.
3 **Bakara** 2/184, 249, 286.
4 "Zenginlik" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/25; **Tevbe** 9/86; **Mü'min** 40/3.
5 "Uzamak, uzunluk, uzun" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/37; **Tâhâ** 20/ 86; **Enbiyâ'** 21/44; **Kasas** 28/45; **Hadîd** 57/16; **Müzzemmil** 73/7; **İnsân** 76/26.
6 "Dürmek" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/104; **Zümer** 39/67.
7 "Tuva vadisi" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/12; **Nâzi'ât** 79/16.

ط ي ب : T-Y-B

TÂBE/TAYYİB/TAYYİBÂT/TAYYİB/HABÎS

ط ي ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 50 yerde geçmekte, *tâbe, tıbtüm, tıbne, tayyib, tayyibûn, tayyibîn, tayyibeh* ve *tayyibât* kalıplarında "temiz olmak, güzel davranmak, iyi, temiz kişiler-nesneler", sadece Ra'd 13/29'da *tûbâ* kalıbında "ne mutlu" anlamına gelmektedir.

ط ي ر : T-Y-R

TÂRA/TAYR

ط ي ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 29 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Uçmak

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَط۪يرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ "Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tayr* ve *tâir* kelimeleri "kuş",[2] *yetîru* fiili ise "uçmak" anlamına gelmektedir.

2. Yayılmak

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَط۪يرًا "O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler."[3] Bu âyette geçen *müstetîr* kelimesi "yayılmak" anlamına gelmektedir.

3. Uğursuzluk

قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ... قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْ "Doğrusu bize uğursuzluk getirdiniz dediler. Elçiler şöyle cevap verdiler: Uğursuzluğunuz sizinle beraberdir."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *t-y-r* kökünden kelimeler "uğursuzluk"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 **En'âm** 6/38.

2 "Kuş" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/260; **Âl-i 'İmrân** 3/49; **Mâide** 5/110; **En'âm** 6/38; **Yûsuf** 12/36, 41; **Nahl** 16/79; **Enbiyâ'** 21/79; **Hacc** 22/31; **Nûr** 24/41; **Neml** 27/16, 17, 20; **Sebe'** 34/10; **Sâd** 38/19; **Vâkı'a** 56/21; **Mülk** 67/19; **Fîl** 105/3.

3 **İnsân** 76/7.

4 **Yâsîn** 36/18-19.

5 "Uğursuzluk" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/131; **Neml** 27/47.

4. Amel defteri

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ ف۪ي عُنُقِه۪ "Biz her insanın amelini boynuna dolamışızdır."[1] Buradaki *tâir* kelimesi, uçup gittiğine, yok olduğuna inanılan davranışlardır ve Yüce Allah bütün davranışları kişilerin boyunlarına taktığını, yani onları kaydettirdiğini, âyetin devamında da mahşerde kişilerin amel defterlerini önlerine açacağını ifade etmektedir.

1 İsrâ' 17/13.

ظ

ظ ف ر : Z-F-R

AZFERA/ZUFUR

ظ ف ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *azfera* kelimesi "zafer elde etmek",[1] *zufur* kelimesi ise "tırnak"[2] anlamına gelmektedir.

ظ ل ل : Z-L-L

ZALLE/ZILL/ZILÂL/ZULLE/ZULEL

ظ ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 33 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hâl

اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ "Dilesek onların üzerine gökten bir mucize indiririz de boyunları ona eğilir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-l-l* kökünden kelimeler tek başına bir anlam ifade etmeyip, bağlam gereği "yeni bir hâl almak, dönüşmek"[4] gibi yardımcı bir anlamda kullanılmaktadır.

2. Gölge

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ "Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez Allah'a boyun eğerler."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen

---

1 **Feth** 48/24.

2 **En'âm** 6/146.

3 **Şu'arâ'** 26/4.

4 "Hâl, yeni bir durum, dönüşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/14; **Nahl** 16/58; **Tâhâ** 20/97; **Şu'arâ'** 26/71; **Rûm** 30/51; **Şûrâ** 42/33; **Zuhruf** 43/17, 33; **Vâkı'a** 56/65.

5 **Ra'd** 13/15.

zılâl kelimesi "gölge, gölge etmek"[1] anlamında kullanılmaktadır.

3. Karanlık

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ "Onu yalanladılar da kendilerini karanlık günün azabı yakalayıverdi."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ez-zulleh* ve *zulel* kelimesi bir tür azap anlamında "karanlık, karanlıklar"[3] demektir.

4. Dağ

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ "Dağlar gibi dalgalar onları kapladığı zaman."[4] Buradaki *ez-zulel* kelimesi "dağlar" anlamında kullanılmaktadır.

ظ ل م : Z-L-M

ZALEME/YAZLİMÜ/ZULÜM/ZÂLİM/ZULUMÂT/NÛR

ظ ل م kökünden kelimeler Kur'ân'da 315 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Haksızlık etmek

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ "Kimin tartıları hafif gelirse, işte onlar da âyetlerimize haksızlık etmelerinden dolayı (âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı) kendilerini ziyana uğratanlardır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-l-m* kökünden kelimeler "haksızlık etmek, zulmetmek, kendine yazık etmek"[6] gibi anlamlara gelmektedir.

1 "Gölge" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/57, 210; **Nisâ'** 4/57; **A'râf** 7/160, 171; **Ra'd** 13/35; **Nahl** 16/48, 81; **Furkân** 25/45; **Kasas** 28/24; **Fâtır** 35/21; **Yâsîn** 36/56; **Vâkı'a** 56/30, 43; **Murselât** 77/31, 41; **İnsân** 76/14.

2 **Şu'arâ'** 26/189.

3 "Karanlık" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/171; **Zümer** 39/16; **Murselât** 77/30.

4 **Lokmân** 31/32.

5 **A'râf** 7/9.

6 "Haksızlık etmek, zulmetmek, kendine yazık etmek" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/35, 54, 59, 150, 165, 231; **Âl-i 'İmrân** 3/117, 135; **Nisâ'** 4/10, 30, 64, 168; **En'âm** 6/45; **A'râf** 7/19, 23, 103, 162, 165; **Enfâl** 8/25; **Yûnus** 10/13, 52, 54; **Hûd** 11/37, 67, 94, 101, 113, 116; **İbrâhîm** 14/44, 45; **Nahl** 16/33, 85; 118; **İsrâ'** 17/33, 59; **Kehf** 18/35, 59, 87; **Mü'minûn** 23/27; **Şu'arâ'**, 26/227; **Neml** 27/11, 44, 52, 85; **'Ankebût** 29/46; **Kasas** 28/16; **Rûm** 30/29; **Şûrâ** 42/42; **Zuhruf** 43/76; **Necm** 53/52; ...

2. Eksiklik yapmak

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا "Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-l-m* kökünden kelimeler "eksiklik yapmak"[2] anlamına gelmektedir.

3. Karanlık

وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا "Karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *muzlim, muzlimûn* ve *zulümât* kelimeleri "karanlık" anlamına gelmektedir.

4. Nankörlük

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِه۪ "Allah'a yalan iftira eden veya Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir?"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-l-m* kökünden kelimeler "nankörlük, zâlimler"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

Zulüm kelimesinin bu anlamlarının yanında "âyetlerden yüz çevirme",[6] "âyetleri yalanlama",[7] "değiştirme",[8] "gerçeği gizleme",[9] "boş şeylerle eğlenme",[10] "Hz. Îsâ hakkında çekişme",[11] "Allah'a yalan iftira",[12] "hükmünü uygulamama",[13] "Yahudi ve Hıristiyanları dost edinme",[14] "İblis'i dost edinme",[15] "tevbeden yüz çevirme",[16]

---

1 **Kehf** 18/33.
2 "Eksiklik yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/49, 124; **Meryem** 19/60; **Enbiyâ'** 21/47.
3 **Bakara** 2/20.
4 **A'râf** 7/37.
5 "Nankörlük, zâlimler" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/254; **En'âm** 6/82; **A'râf** 7/44; **Yûnus** 10/106; **Hûd** 11/18; **Enbiyâ'** 21/3, 59, 64; **Hacc** 22/25; **Nûr** 24/50; **Lokmân** 31/13.
6 **Kehf** 18/57.
7 **Enfâl** 8/54.
8 **Bakara** 2/59.
9 **Bakara** 2/140.
10 **Enbiyâ'** 21/3.
11 **Zuhruf** 43/65.
12 "Allah'a iftira" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/94; **En'âm** 6/20-21, 93, 144; **A'râf** 7/37; **Yûnus** 10/17; **Hûd** 11/17-18; **Kehf** 18/14-15.
13 **Mâide** 5/45.
14 **Mâide** 5/51.
15 **Kehf** 18/50.
16 **Hucürât** 49/11.

"Allah yolundan saptırma",[1] "ibâdete engel olma",[2] "adam öldürme",[3] "haksız yere yetim malı yeme",[4] "bâtıl yollarla insanların mallarını yeme",[5] "haksız yere alıkoyma",[6] "bozgunculuk yapma ve onlara itibar",[7] "düşmanı dost edinme",[8] "iffetsizlik",[9] "hırsızlık",[10] "nefsin arzularına uyma",[11] "yalancılık"[12] gibi fiiller için de kullanıldığını gösteren âyetler vardır.

ظ ن ن : Z-N-N

ZANNE/YEZUNNÜ/ZANN

ظ ن ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 69 yerde geçmektedir. Bu kelime bazı âyetlerde "kesin bilgi, inanmak"[13] anlamına gelirken, dipnotta verdiğimiz âyetler dışında ise "zannetmek" anlamında kullanılmaktadır.

Bu bağlamda tercümesinde genellikle hata yapıldığını düşündüğümüz bir âyeti hatırlatmakta yarar görmekteyiz: يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَث۪يرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ "Ey inananlar! Zandan çok sakının. Çünkü zannın bir bölümü günahtır (haramdır)."[14] Bu âyetin, "Zannın çoğundan kaçının" şeklindeki tercümesinin doğru olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü âyetteki kesîran kelimesi *ez-zann* kelimesini değil, *ictenibû* kelimesini nitelemektedir. Dolayısıyla âyetin anlamı da "Zandan çok sakının" şeklindedir.

---

1 "Saptırma" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/144; **Hacc** 22/25; **Zuhruf** 43/37-39.
2 **Bakara** 2/114.
3 **Mâide** 5/29.
4 **Nisâ'** 4/10.
5 "Haksız yere malları yeme" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/29-30; **Sâd** 38/24.
6 **Yûsuf** 12/79.
7 **Tevbe** 9/47.
8 **Mümtehıne** 60/9.
9 **Yûsuf** 12/23.
10 **Mâide** 5/39; **Yûsuf** 12/75.
11 **Rûm** 30/29.
12 **Hûd** 11/31.
13 "Kesin bilgi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/46, 230, 249; **Kehf** 18/53; **Nûr** 24/12; **Sâd** 38/24; **Hâkka** 69/20; **Kıyâmet** 75/25, 28; **Mutaffifûn** 83/4.
14 **Hucürât** 49/12.

ظ ه ر : Z-H-R

ZAHR/ZUHÛR/İZHÂR

ظ ه ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 59 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Görünmek

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ "Onlar dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise onlar tamamen gafildirler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zahera, zâhir* ve *zâhira* kelimeleri "açık, görünen"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Ortaya çıkmak

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ "İnsanların elleriyle kazandıkları yüzünden karada ve denizde fesat çıktı."[3] Bu âyetteki *zahera* fiili "ortaya çıkmak" anlamına gelmektedir.

3. Bilgilendirmek

فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ "Fakat eşi o sözü haber verip Allah da Peygamber'i, eşinin bu işinden haberdar edince bir kısmını bildirmiş, diğer kısmından da vazgeçmişti."[4] Bu âyetteki *azhera* fiili "ortaya çıkarmak, bilgilendirmek"[5] anlamına gelmektedir.

4. Sebep olmak

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ "Firavun, 'Bırakın beni, Mûsâ'yı öldüreyim; Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum' dedi."[6] Burada geçen *yuzhira* fiili "meydana çıkartmak, sebebiyet vermek" demektir.

---

1 **Rûm** 30/7.

2 "Açık, görünen" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/120, 151; **A'râf** 7/33; **Kehf** 18/22; **Nûr** 24/31; **Lokmân** 31/20; **Sebe'** 34/18; **Hadîd** 57/13.

3 **Rûm** 30/41.

4 **Tahrîm** 66/3.

5 Benzer bir kullanım için bk. **Cinn** 72/26.

6 **Mü'min** 40/26.

5. Aşmak

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا "Artık (Ye'cûc-Me'cûc) onu ne aşabildiler, ne de delebildiler."[1] Bu âyetteki *yazherû* fiili "yükselmek, aşmak" anlamına gelmektedir.

6. Yardım etmek

وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ "Eğer peygambere karşı birbirinize arka olursanız (bilin ki) onun koruyucusu Allah, Cibrâil ve sâlih müminlerdir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-h-r* kökünden kelimeler "birbirine yardım etmek, destek olmak, arka çıkmak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

7. Üstün gelmek

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ "O, Elçi'sini hidâyetle ve hak dinle gönderdi ki (Allah'a) ortak koşanlar hoşlanmasa da o (hak din)i bütün dinlere üstün çıkarsın."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-h-r* kökünden kelimeler "üstün gelmek, galip olmak"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ "Ey kavmim! Bugün yeryüzüne hâkim kimseler olarak hükümranlık sizindir."[6] Âyetten geçen *zahirîn* kelimesi "güçlüler, hâkim olanlar" anlamına gelmektedir.

8. Fark etmek

إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا "Çünkü onlar eğer sizin farkınıza varırlarsa, ya sizi taşlayarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki o zaman ebediyyen iflâh olmazsınız."[7] Burada geçen *yazherû* fiili "farkına varmak, öğrenmek" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Kehf** 18/97.

2 **Tahrîm** 66/4.

3 "Birbirine yardım etmek, destek olmak, arka çıkmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/85; **Tevbe** 9/4; **İsrâ'** 17/88; **Furkân** 25/55; **Kasas** 26/17, 48, 86; **Sebe'** 34/22; **Ahzâb** 33/26; **Mümtehıne** 60/9.

4 **Tevbe** 9/33.

5 "Üstün gelmek, galip olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/8, 48; **Mü'min** 40/29; **Feth** 48/28; **Saff** 61/9, 14.

6 **Mü'min** 40/29.

7 **Kehf** 18/20. Benzer bir kullanım için bk. **Nûr** 24/31.

9. Zıhâr yapmak

اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَآئِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا الّٓـئِى وَلَدْنَهُمْ "Sizden eşlerine zıhâr yapanlar (bilmeliler ki), o kadınlar onların anaları değildir. Anaları, onları doğuranlardır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-h-r* kökünden kelimeler "zıhâr yapmak"[2] anlamına gelmektedir.

10. Öğle

وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ "Göklerde ve yerde, günün sonunda, öğleye erdiğiniz zaman tesbih Allah'ındır (sadece O'na tesbih edilir)."[3] Bu âyette geçen *tuzhirûne* fiili ile Nûr 24/58'de geçen *zahîrah* kelimesi "öğle vakti" anlamına gelmektedir.

11. Arka

وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ وَرَآءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا "Kimin kitabı arka tarafından verilirse o, ölümü çağıracak."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zahr* ve *zuhûr* kelimeleri gövdenin "arka tarafı, sırt"[5] anlamına gelmektedir.

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطِى اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا "(Şu'ayb:) 'Ey kavmim!' dedi. Size göre kabilem Allah'tan daha mı değerli ki O (Allah Te'âlâ)yı arkanıza attınız?"[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *z-h-r* kökünden kelimeler vücudun "arkası" anlamında değil de, "ikinci plana itmek, görmezlikten gelmek"[7] anlamında kullanılmaktadır.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذِى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ "Senin üzerinden sırtını çatırdatan yükü atmıştık."[8] Bu âyette geçen *zahr* kelimesi ise mecâzî anlamda kullanılmıştır ve Hz. Peygamber'in içini burkan, canını sıkan, çözüme ulaştıramamaktan dolayı göğsünün daralmasına neden olan "moral bozukluğu" bağlamında yer almaktadır.

---

1 **Mücâdele** 58/2-3. Benzer bir örnek için bk. **Ahzâb** 33/4.
2 *Zıhâr*, bir kocanın, hanımının sırtını annesine benzetmesi şeklindeki eski Arap âdeti.
3 **Rûm** 30/18.
4 **İnşikâk** 84/10-11.
5 "Arka taraf, sırt" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/138; **A'râf** 7/172.
6 **Hûd** 11/92.
7 "İkinci plana itmek, görmezlikten gelmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/101, 189; **Âl-i 'İmrân** 3/187; **En'âm** 6/31, 94, 146; **Tevbe** 9/35; **Enbiyâ'** 21/39; **Zuhruf** 43/13.
8 **İnşirâh** 94/2-3.

12. Üst

إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ "Allah dilerse rüzgârı durdurur da (denizin) üstünde kalakalırlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *zahr* kelimesi "üst"[2] anlamına gelmektedir.

13. Anlamsız

أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ "Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş laf mı ediyorsunuz?"[3] Burada geçen *zâhir* kelimesi beraberinde kullanıldığı *kavl* kelimesi gereği "boş, anlamsız" manasına gelmektedir.

14. Allah'ın ismi

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ "O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır."[4] Buradaki *ez-zâhir* kelimesi ise Yüce Allah'ın isimlerinden biri olarak kullanılmaktadır.

---

1 **Şûrâ** 42/33.
2 "Üst" anlamında kullanımlar için bk. **Fâtır** 35/45; **Zuhruf** 43/33.
3 **Ra'd** 13/33.
4 **Hadîd** 57/3.

ع

ع ب د : 'A-B-D

'ABEDE/YA'BÜDÜ/U'BÜDÛ/'ABD/'IBÂDET

ع ب د kökünden kelimeler Kur'ân'da 273 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kulluk etmek

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا "Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibâdette hiçbir şeyi ortak koşmasın."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'ıbâdeh* kelimesi "ibâdet"[2] anlamına gelmektedir.

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ "De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduğunuza tapmıyorum; siz de benim ibâdet ettiğime ibâdet etmiyorsunuz. Ben, sizin tapmış olduğunuz şeylere asla tapıcı değildim; siz de benim ibâdet ettiğim varlığa ibâdet etmiyordunuz. Sizin hesabınız size, benim hesabım da banadır."[3] Bu âyetlerde sözü edilen tapınma işlemi Hz. Peygamber'in fiili olarak *ibâdet*, kâfirlerin fiili olarak ise tapınma veya putperestiktir. Bu ifadelerde Hz. Peygamber'in; لَا أَعْبُدُ "ibâdet etmem" sözü ile وَلَا أَنَا عَابِدٌ "tapıcı değilim" sözü arasında çok önemli bir fark vardır: لَا أَعْبُدُ "ibâdet etmem" ifadesi fiil cümlesi olduğu için zamanla kayıtlıdır; وَلَا أَنَا عَابِدٌ "tapıcı değilim" ise isim cümlesidir ve devamlılık

---

1 Kehf 18/110.

2 "İbadet, kulluk etmek" anlamındaki bazı kullanımlar için bk. **Fâtiha** 1/5; **Nisâ'** 4/172; **A'râf** 7/206; **Yûnus** 10/29; **Yûsuf** 12/40; **İsrâ'** 17/23; **Meryem** 19/65, 82; **Enbiyâ'** 21/19; **Mü'min** 40/60; **Ahkâf** 46/6; ...

3 **Kâfirûn** 109/1-6.

ifade eder. Bu durumda Hz. Peygamber'in risalet öncesi dönemde de putlara hiçbir şekilde tapmadığı anlaşılmış olur. Kâfirlerin tapınması cümleleri ise bu durumda "siz de benim tapındığım gibi tapmıyorsunuz" anlamına gelir ve bu durumda söz konusu hatalı tapınma da "doğru ibâdet" diye isimlendirilebilecek bir mahiyet arz etmemektedir.

مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ "Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler."[1] Buradaki *'abede* kelimesi "kullar" anlamındadır.

2. Köle

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ "Köleye karşı köle."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-'abd, el-'ıbâd* kelimeleri "köle, köleler"[3] anlamına gelmektedir.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنِي اِسْرَاۤءِيلَ "Başıma kaktığın nimete gelince, onun sebebi de İsrailoğullarını kendine kul köle etmendi."[4] Bu âyetteki *'abbedte* fiili "köle edinmek" anlamına gelmektedir.

3. Kul

Kur'ân'da *'abede, 'abd, 'abîd, 'abdeyn, 'ıbâd* kelimeleri "kul, kullar"; *'âbid, 'âbidât, 'âbidûn* kelimeleri "kul, kulluk edenler"[5] anlamına gelmektedir.

ع ب ر : 'A-B-R

TA'BÜRU/I'TİBÂR/ÂBİR

ع ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 **Mâide** 5/60.
2 **Bakara** 2/178.
3 "Köle" anlamındaki örnekler için bk. **Bakara** 2/178, 221; **Nahl** 16/75; **Nûr** 24/32.
4 **Şu'arâ'** 26/22.
5 "Kul, kullar" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/23; **Nisâ'** 4/172; **Enfâl** 8/41, 51; **İsrâ'** 17/1, 3; **Kehf** 18/1, 65; **Meryem** 19/2, 30, 93; **Furkân** 25/1, 63; **Sebe'** 34/9; **Sâd** 38/17, 30, 41, 44; **Zümer** 39/36; **Zuhruf** 43/59; **Kâf** 50/8; **Necm** 53/10; **Kamer** 54/9; **Hadîd** 57/9; **Tahrîm** 66/10; **Cinn** 72/19; ...

1. Rüya tabir etmek

يَآ اَيُّهَا الْمَلَأُ اَفْتُونِى فِى رُءْيَاىَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ "Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız."[1] Bu âyetteki *ta'burûn* fiili "rüya tabir etmek" demektir.

2. İbret almak

فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ "Ey akıl sahipleri! İbret alın."[2] Bu âyetteki *fa'tebirû* emri "ibret alın"[3] demektir.

3. Yolcu

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا "Ey iman edenler! Sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar-, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın."[4] Burada geçen *'âbirî* kelimesi "yoldan geçmek, yolcular" anlamında kullanılmaktadır.

ع ت ل : 'A-T-L

İ'TİLÛ/'UTÜLL

ع ت ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *i'tilû* kalıbında "atmak, sürüklemek",[5] *'utüll* kalıbında ise "kaba, eli sıkı"[6] anlamında kullanılmaktadır.

ع ث ر : 'A-S-R

'USİRA/A'SERNÂ

ع ث ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *'usira* kalıbında "anlaşılmak, rastlanmak",[7] *a'sernâ* kalıbında ise "haberdar etmek"[8] anlamına gelmektedir.

---

1 **Yûsuf** 12/43.
2 **Haşr** 59/2.
3 "İbret" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/13; **Yûsuf** 12/111; **Nahl** 16/66; **Mü'minûn** 23/21; **Nûr** 24/44; **Nâzi'ât** 79/26.
4 **Nisâ'** 4/43.
5 **Dühân** 44/47.
6 **Kalem** 68/13.
7 **Mâide** 5/107.
8 **Kehf** 18/21.

ع ج ب : 'A-C-B

'ACİBE/YA'CEBÜ/A'CEBE/'ACEB/'ACÎB

ع ج ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "şaşırmak",[1] bazılarında ise "hoşuna gitmek, imrenmek, etkilenmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ع ج ز : 'A-C-Z

'ACEZE/YU'CİZÜ/'ACÛZ/A'CÂZ

ع ج ز kökünden kelimeler Kur'ân'da 26 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Âciz olmak

قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ "(Katil kardeş:) 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı?' dedi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-c-z* kökünden kelimeler "âciz olmak, âciz kalmak"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Yaşlı kadın

فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اَجْمَعٖينَ اِلَّا عَجُوزًا فِى الْغَابِرٖينَ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرٖينَ "Bunun üzerine geride kalanlardan olmayı tercih eden kocakarı (eşi) hariç, Lût'u ve bütün ailesini (inananları) kurtardık; ardından diğerlerini helâk ettik."[5] Burada ve Sâffât 37/135'te geçen *'acûz* kelimesi "yaşlı kadın" demektir.

3. Kütük

تَنْزِعُ النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ "Sökülmüş hurma kütükleri gibi insanları yere serer."[6] Burada ve Hâkka 69/7'de geçen *a'câz* kelimesi "kütük, kütükler" anlamına gelmektedir.

---

1 "Şaşırmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/63, 69; **Yûnus** 10/2; **Hûd** 11/72, 73; **Ra'd** 13/5; **Kehf** 18/63; **Sâffât** 37/12; **Sâd** 38/4, 5; **Kâf** 50/2; **Necm** 53/59.

2 "Hoşuna gitmek, imrenmek, etkilenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/204, 221; **Mâide** 5/100; **Tevbe** 9/25, 55, 85; **Kehf** 18/9; **Ahzâb** 33/52; **Feth** 48/29; **Hadîd** 57/20; **Munâfikûn** 63/4; **Cinn** 72/1.

3 **Mâide** 5/31.

4 "Âciz kalmak, âciz bırakmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/134; **Enfâl** 8/59; **Tevbe** 9/2, 3; **Yûnus** 10/53; **Hûd** 11/20, 33, 72; **Nahl** 16/46; **Hacc** 22/51; **Nûr** 24/57; **'Ankebût** 29/22; **Sebe'** 34/5, 38; **Fâtır** 35/44; **Zümer** 39/51; **Şûrâ** 42/31; **Ahkâf** 46/32; **Zâriyât** 51/29; **Cinn** 72/12.

5 **Şu'arâ'** 26/170-172.

6 **Kamer** 54/20.

ع ج ل : 'A-C-L

'ACİLE/YA'CELÜ/'ACCELE/'ÂCİLE/'ICL

ع ج ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 47 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Acele etmek

بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهٖ "Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'acele, ta'celu, 'accele, isti'câl, 'acel* ve *'acûl* gibi kelimeler "acele etmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Dünya

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ "Her kim bu çarçabuk geçen (dünyayı) isterse, ona, yani (onun kararının sonucu olarak bizim de) dilediğimiz kimseye (onun isteğinin tamamını değil) dilediğimiz kadarını dünyada hemen veririz."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-'âcileh* kelimesi "dünya"[4] anlamına gelmektedir.

3. Buzağı

وَاِذْ وَاعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَع۪ينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه۪ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ "Mûsâ'ya kırk gece (vahyetmek üzere) söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-'ıcl* kelimesi ise "buzağı şeklindeki put"[6] anlamına gelmektedir.

ع د د : 'A-D-D

'ADDE/TE'UDDÜ/E'ADDE/'IDDET

ع د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 57 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Ahkâf 46/24.**

2 "Acele etmek, aceleci" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/203; En'âm 6/57, 58; A'râf 7/150; Yûnus 10/11, 50, 51; Ra'd 13/6; Nahl 16/1; İsrâ' 17/11, 18; Kehf 18/58; Meryem 19/84; Tâhâ 20/83, 84, 114; Enbiyâ' 21/37; Hacc 22/47; Şu'arâ' 26/204; Neml 27/46, 72; 'Ankebût 29/53, 54; Sâffât 37/176; Sâd 38/16; Şûrâ 42/18; Ahkâf 46/35; Feth 48/20; Zâriyât 51/14, 59; Kıyâmet 75/16.**

3 **İsrâ' 17/18.**

4 "Dünya" anlamında kullanımlar için bk. **Kıyâmet 75/20; İnsân 76/27.**

5 **Bakara 2/51.**

6 "Buzağı" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/54, 92, 93; Nisâ' 4/153; A'râf 7/148, 152; Hûd 11/69; Tâhâ 20/88; Zâriyât 51/26.**

1. Saymak

وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا "Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'adde, ye'uddü, te'uddü, 'addede, 'aded, 'âddîn, ma'dûdeh, 'ıddeh* şeklindeki kelimeler "saymak, sayı"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Hazırlamak

اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا "Şüphesiz ki Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *e'adde, ü'ıdde* ve *'uddeh* gibi kelimeler "hazırlamak, hazırlık"[4] anlamında kullanılmaktadır.

Bu arada Kur'ân'da 16 yerde geçen ve "hazırlamak" anlamına gelen *a'tedet, a'tednâ* ve *'atîd* kalıplarındaki kelimelerin ع د د *'a-d-d* kökünden değil, ع ت د *'a-t-d* kökünden geldiğini özellikle hatırlatmakta yarar görmekteyiz.[5]

3. İddet süresi

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın."[6] Bu âyetteki ilk *'ıddeh* kelimesi kadınların "âdetli olmama hali, iddet süresi", *el-'ıddeh* kelimesi ise "süre" anlamına gelmektedir.

ع د ل : 'A-D-L

'ADELE/YA'DİLÜ/'ADL

ع د ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **İbrâhîm** 14/34.

2 "Saymak, sayı" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/80, 184, 185, 203; **Âl-i 'Imrân** 3/24; **Tevbe** 9/36, 37; **Yûnus** 11/5; **Hûd** 11/8, 104; **Yûsuf** 12/20; **Nahl** 16/18; **İsrâ'** 17/12; **Kehf** 18/11, 22; **Meryem** 19/84, 94; **Hacc** 22/47; **Mü'minûn** 23/112, 113; **Secde** 32/5; **Ahzâb** 33/49; **Sâd** 38/62; **Talâk** 65/1, 4; **Cinn** 72/24, 28; **Müddessir** 74/31; **Hümeze** 104/2.

3 **Nisâ'** 4/102.

4 "Hazırlamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/24; **Âl-i 'Imrân** 3/131, 133; **Nisâ'** 4/93; **Enfâl** 8/60; **Tevbe** 9/46, 89, 100; **Ahzâb** 33/8, 29, 35, 44, 57, 64; **Feth** 48/6; **Hadîd** 57/21; **Mücâdele** 58/15; **Talâk** 65/10; **İnsân** 76/31.

5 Bu kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/31; **Nisâ'** 4/18, 37, 151, 161; **İsrâ'** 17/10; **Kehf** 18/29, 102; **Furkân** 25/11, 37; **Ahzâb** 33/31; **Feth** 48/13; **Kâf** 50/18, 23; **Mülk** 67/5; **İnsân** 76/4.

6 **Talâk** 65/1.

1. Adâletli davranmak

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَائِ ذِى الْقُرْبٰى "Allah adâleti, ihsânı (iyiliği) ve yakınlara bakmayı emreder."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-d-l* kökünden kelimeler "adâlet, adâletli davranmak"[2] anlamına gelmektedir.

اَلَّذٖى خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ "Seni yaratıp, düzgün ve dengeli kılan Allah'tır."[3] Bu âyetteki *'adele* fiili, "her şeyi yerli yerinde şekillendirmek, insanın yaratılışını dengeli yapmak" manasına gelmektedir ki bu da bir çeşit adâlettir.

'Adl kelimesinin "adâlet" anlamında olmak üzere "sözde/konuşmada adâlet",[4] "kararda adâlet",[5] "doğru şâhitlik",[6] "ekonomik ilişkilerde adâlet"[7] şeklinde de kullanıldığını çeşitli âyetlerde görmekteyiz.

2. Şirk koşmak

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذٖينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ "De ki: 'Allah şunu yasak etti' diye şehâdet edecek şâhitlerinizi getirin. Eğer onlar şâhitlik ederlerse, sen onlarla beraber şâhitlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve âhiret gününe inanmayanların arzularına uyma. Onlar, Rablerine eş tutuyorlar."[8] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-d-l* kökünden kelimeler "bir varlığı Allah'a denk tutmak"[9] anlamında küfürdür ve "şirk koşmak" anlamına gelmektedir. Allah'ın haram kılmadığını haram kılan, Allah'ın âyetlerini yalanlayan,

---

1 **Nahl** 16/90.
2 "Adâlet, âdil davranmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/282; **Nisâ'** 4/3, 58, 129, 135; **Mâide** 5/8, 95, 106; **En'âm** 6/115, 152; **A'râf** 7/159, 181; **Nahl** 16/76; **Şûrâ** 42/15; **Hucürât** 49/9; **Talâk** 65/2.
3 **İnfitâr** 82/7.
4 **En'âm** 6/115, 152.
5 **Nisâ'** 4/58.
6 "Doğru şahitlik" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/135; **Mâide** 5/8, 106.
7 **Bakara** 2/282.
8 **En'âm** 6/150.
9 **En'âm** 6/1; **Neml** 27/60.

âhiret gününe inanmayan insanlar, Allah'a eş koşanlardır. Âyetteki eş koşma, *'adl* kelimesi ile ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, kendi fetvasını Allah'ın fetvasının önüne geçirenler, Allah'a eş koşmuş olmaktadırlar.

3. Fidye

وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا "Her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-d-l* kökünden kelimeler "fidye vermek, fidye"[2] anlamında kullanılmaktadır.[3]

ع د و : 'A-D-V

'ADÂ/YA'DÛ/TA'DÛ/'ÂDİYÂT/'UDVE/'ADÜVV/'UDVÂN/'ADÂVET

ع د و kökünden kelimeler Kur'ân'da 106 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ayırmamak

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا "Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan ayırma."[4] Bu âyetteki *ta'dü* fiili "sapmak, ayırmak" demektir.

2. Aşmak

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ "Onlara, 'Cumartesi günü sınırı aşmayın' dedik."[5] Buradaki *ta'dû* fiili "sınırı aşmak, aşırı gitmek" demektir. *'Âd, 'âdûn, mu'ted, mu'tedîn* kelimeleri "sınırı aşmak, saldırganlık yapmak"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **En'âm** 6/70.

2 **Bakara** 2/48, 123.

3 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 318; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 440; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 458; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Beyrut, 1995, I, 360; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâıkı Ğavâmidı't-Tenzîl* ve *'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut, 1995, II, 34; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I, 319.

4 **Kehf** 18/28.

5 **Nisâ'** 4/154.

6 "Aşırı gitmek, sınırı aşmak, saldırganlık yapmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/61, 65, 173, 178, 190, 194, 229, 231; **Âl-i 'İmrân** 3/112; **Nisâ'** 4/14; **Mâide** 5/2, 78, 87, 94, 107; **En'âm** 6/119, 145; **A'râf** 7/55, 163; **Tevbe** 9/10; **Yûnus** 10/74; **Nahl** 16/115; **Mü'minûn** 23/7; **Şu'arâ'** 26/166; **Kâf** 50/25; **Talâk** 65/1; **Kalem** 68/12; **Me'âric** 70/31; **Mutaffifûn** 83/12.

3. Vadi

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى "Hatırlayın ki, Bedir savaşında siz vadinin yakın kenarındaydınız; onlar da uzak kenarında idiler."[1] Kur'ân'da sadece bu âyette iki kez geçen *el-'udveh* kelimeleri "vadi" anlamına gelmektedir.

4. Düşmanlık

وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ "Şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'adüvv, a'dâ', 'adâveh, 'udvân* ve *'âdeytüm* kelimeleri "düşman, düşmanlık" anlamında kullanılmaktadır.

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا "Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara yazıklar olsun!"[3] Bu âyetteki *'âdiyât* kelimesi her ne kadar müminlerin ilerde düşmana karşı yapacağı saldırılar anlamında kabul edilirse de, âyeti kâfirlerle ve onların düşmanlıkları ile ilgili olarak kabul etmek gerekmektedir. Çünkü bu âyetlerin indirildiği yer ve şartlar, sûrenin içeriği ile kelimenin asıl anlamı bunu zorunlu kılmaktadır.

ع ذ ب : 'A-Z-B

'AZÂB/'AZB

ع ذ ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 373 yerde geçmekte, bunların 371 tanesi fiil ve isim kalıplarında "azap, azap etmek", 2 âyette ise *'azb* kalıbında "tatlı"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ع ر ب : 'A-R-B

'URUB/'ARABİYY/A'RÂB

ع ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 22 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 Enfâl 8/42.
2 Zuhruf 43/62.
3 'Âdiyât 100/1.
4 "Tatlı" anlamında kullanımlar için bk. Furkân 25/53; Fâtır 35/12.

1. Düşkün

عُرُبًا اَتْرَابًا "Sahibine düşkün yaşıtlar."[1] Kur'ân'da sadece bu âyette geçen *'urub* kelimesi "düşkün, yadırgamayan" anlamında kullanılmaktadır.

2. Arapça

وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ "Bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır."[2] Kur'ân'da 11 âyette geçen *'arabiyy* kelimeleri "Arapça"[3] anlamına gelmektedir.

3. Bedevîler

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا "Bedevîler, 'İnandık' dediler."[4] Kur'ân'da 10 yerde geçen *a'râb* kelimesi ise "göçebeler"[5] anlamındadır.

ع ر ج : 'A-R-C

TA'RUCÜ/ME'ÂRİC/A'RAC

ع ر ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yükselmek

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فٖي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسٖينَ اَلْفَ سَنَةٍ "Melekler ve Cebrail, oraya, miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-r-c* kökünden kelimeler "yükselmek"[7] anlamına gelmektedir.

2. Merdiven

وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ "Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet

1 Vâkı'a 56/37.
2 Nahl 16/103.
3 "Arapça" anlamında kullanımlar için bk. Yûsuf 12/2; Ra'd 13/37; Nahl 16/103; Tâhâ 20/113; Şu'arâ' 26/195; Zümer 39/28; Fussılet 41/3, 44; Şûrâ 42/7; Zuhruf 43/3.
4 Hucürât 49/14.
5 "Bedeviler" anlamında kullanımlar için bk. Tevbe 9/90, 97, 98, 99, 101, 120; Ahzâb 33/20; Feth 48/11, 16.
6 Me'âric 70/4.
7 "Yükselmek" anlamında kullanımlar için bk. Hıcr 15/14; Secde 32/5; Sebe' 34/3; Hadîd 57/4.

olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık."[1] Burada ve Me'âric 70/3'te geçen *me'âric* kelimesi "merdiven" anlamına gelmektedir.

3. Topal

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ "Köre, topala, hastaya sorumluluk yoktur."[2] Burada ve Nûr 24/61'de geçen *el-a'rac* kelimesi "topal" anlamına gelmektedir.

ع ر ر : 'A-R-R

ME'ARRA/MU'TERR

ع ر ر kökünden kelimeler Kur'an'da 2 yerde geçmekte, *el-mu'terr* kelimesi "fakir",[3] *me'arrah* kelimesi ise "sıkıntı, zarar, leke"[4] anlamına gelmektedir.

ع ر ش : 'A-R-Ş

'ARŞ/'URÛŞ/MA'RÛŞÂT

ع ر ش kökünden kelimeler Kur'an'da 33 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Allah'ın saltanatı

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى "Rahmân Arş'a istivâ etmiş (kurulmuş, onu düzene kavuşturmuş)tur."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-'arş* kelimesi Yüce Allah'ın "saltanatı, hükümranlık alanı"[6] demektir.

2. Taht

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ "Ana ve babasını tahtının üstüne çıkar-

1 **Zuhruf** 43/33.
2 **Feth** 48/17.
3 **Hacc** 22/36.
4 **Feth** 48/25.
5 **Tâhâ** 20/5.
6 "Allah'ın saltanatı, hükümranlık alanı" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/54; **Tevbe** 9/129; **Yûnus** 10/3; **Hûd** 11/7; **Ra'd** 13/2; **Enbiyâ'** 21/22; **Mü'minûn** 23/86, 116; **Furkân** 25/59; **Neml** 27/26; **Secde** 32/4; **Zümer** 39/75; **Mü'min** 40/7, 15; **Zuhruf** 43/82; **Hadîd** 57/4; **Hâkka** 69/17; **Tekvîr** 81/20; **Burûc** 85/15.

tıp oturttu."[1] Burada Hz. Yûsuf'un, anasına ve babasına yönelik ikrâmı ifade edilmekte ve *el-'arş* kelimesi "kürsü, taht"[2] anlamına gelmektedir.

3. Çatı

أَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا "Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı."[3] Bu âyetteki '*urûş* kelimesi çoğul kalıpta ve "damlar, çatılar, tavanlar" anlamına gelmektedir.

4. Çardak

وَهُوَ الَّذِى أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ "Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bağları yaratan O'dur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen '*a-r-ş* kökünden kelimeler "çardaklar, çardak yapmak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

ع ر ض : 'A-R-D

'ARD/'URDA/I'RÂD

ع ر ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 79 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sunmak

وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا "O gün hakkı inkâr edenlerin karşısına cehennemi çıkarırız."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen '*a-r-d* kökünden kelimeler "sunmak"[7] anlamına gelmektedir.

2. Yüz çevirmek

فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا "Eğer her ikisi de tevbe eder ve gidişatlarını düzeltirlerse, onları kendi hallerine bırakın." Bu ve ben-

---

1 **Yûsuf** 12/100.
2 "Taht, kürsü" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/42; **Neml** 27/23, 38, 41, 42.
3 **Bakara** 2/259. Benzer kullanımlar için bk. **Kehf** 18/42; **Hacc** 22/45.
4 **En'âm** 6/141.
5 "Çardak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/137; **Nahl** 16/68.
6 **Kehf** 18/100.
7 "Sunmak, arz etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/31, 235; **Hûd** 11/18; **Kehf** 18/48, 100; **Ahzâb** 33/72; **Sâd** 38/31; **Mü'min** 40/46; **Şûrâ** 42/45; **Ahkâf** 46/20, 34; **Hâkka** 69/18.

zer âyetlerde *'a-r-d* kökünden kelimeler "yüz çevirmek"[1] anlamına gelmektedir.

4. Genişlik

سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ "Rabbinizin bağışlayıcılığına nail olmak, Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan ve genişliği göklerle yer kadar olan cenneti elde etmek için yarışın."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'ard* kelimeleri "genişlik"[3] anlamına gelmektedir.

5. Menfaat

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا "(Ey iman edenler!) Size barış teklif edene, bu dünya hayatının menfaatine duyduğunuz istekle, 'sen mümin değilsin' demeyin."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-r-d* kökünden kelimeler "menfaat"[5] anlamına gelmektedir.

6. Uzun

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ "Ne zaman insana nimetlerimizi bağışlarsak yan çizer ve uzaklaşır; başına bir kötülük gelince de uzun dualar yapmaya başlar."[6] Buradaki *'arîd* kelimesi, *dua* ile kullanıldığı için "uzun, sürekli" manasına gelmektedir.

7. Bulut

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا "Sonuçta yoğun bir bulutun vadilerine doğru yaklaştığını fark ettiklerinde, 'Bu

1 "Yüz çevirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/83; **Âl-i 'Imrân** 3/23; **Nisâ'** 4/16, 63, 81, 128, 135; **Mâide** 5/42; **En'âm** 6/4, 35, 68, 106; **A'râf** 7/199; **Enfâl** 8/23; **Tevbe** 9/76, 95; **Hûd** 11/76; **Yûsuf** 12/29, 105; **Hıcr** 15/81, 94; **İsrâ'** 17/28, 67, 83; **Kehf** 18/57; **Tâhâ** 20/100, 124; **Enbiyâ'** 21/1, 24, 32, 42; **Mü'minûn** 23/3, 71; **Nûr** 24/48; **Şu'arâ'** 26/5; **Kasas** 28/55; **Secde** 32/22, 30; **Sebe'** 34/16; **Yâsîn** 36/46; **Sâd** 38/68; **Fussılet** 41/4, 13, 51; **Şûrâ** 42/48; **Ahkâf** 46/3; **Necm** 53/29; **Kamer** 54/2; **Tahrîm** 66/3; **Cinn** 72/17; **Müddessir** 74/49.

2 **Hadîd** 57/21.

3 **Âl-i 'Imrân** 3/133.

4 **Nisâ'** 4/94.

5 "Menfaat" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/169; **Enfâl** 8/67; **Tevbe** 9/42; **Nûr** 24/33.

6 **Fussılet** 41/51.

bize yağmur getirecek olan buluttur' diye haykırdılar."[1] Bu âyette *'ârid* kelimesi iki kere geçmekte ve "bulut" anlamına gelmektedir.

8. Engel

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ "Yeminlerinizden dolayı Allah'ı iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın."[2] Buradaki *'urdah* kelimesi "engel" anlamına gelmektedir.

ع ر ف : 'A-R-F

'ARAFE/'ARRAFE/TE'ÂRUF/İ'TİRÂF/'URF/MA'RÛF

ع ر ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 71 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tanımak

وَجَآءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ "Yûsuf'un kardeşleri gelip onun yanına girdiler. Yûsuf onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-r-f* kökünden kelimeler "tanımak, bilmek, tanışmak"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Bildirmek

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِيثًاۚ فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهٖ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ "Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti."[5] Buradaki *'arrafe* fiili "bildirmek" demektir.

3. İtiraf etmek

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا "Biz de günahımızı itiraf ettik."[6] Bu ve benzer

1 **Ahkâf** 46/24.
2 **Bakara** 2/224.
3 **Yûsuf** 12/58.
4 "Tanımak, bilmek, tanışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/89, 146, 273; **Mâide** 5/83; **En'âm** 6/20; **A'râf** 7/46, 48; **Yûnus** 10/45; **Yûsuf** 12/62; **Nahl** 16/83; **Hacc** 22/72; **Mü'minûn** 23/69; **Neml** 27/93; **Ahzâb** 33/59; **Muhammed** 47/6, 30; **Hucürât** 49/13; **Rahmân** 55/41; **Mutaffifûn** 83/24.
5 **Tahrîm** 66/3.
6 **Mü'min** 40/11.

âyetlerde *'a-r-f* kökünden kelimeler "itiraf etmek"[1] anlamına gelmektedir.

4. Peş peşe

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا "Yemin olsun (iyiliklerle) birbiri peşinden gönderilenlere!"[2] Buradaki *'urf* kelimesi "peş peşe, ardı ardına, alışılageldiği gibi" anlamında kullanılmaktadır.

5. Arafat

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin."[3] Buradaki *'arâfât* kelimesi "Arafat" anlamındadır.

6. A'râf

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ "İki taraf (cennetlikler ve cehennemlikler) arasında bir perde/engel ve A'râf üzerinde de herkesi simâlarından tanıyan adamlar vardır." Kur'ân'ın 7. sûresinin adı olan *el-a'râf* kelimesi "yüksek yer"[4] demektir.

7. İyilik

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى "Güzel bir söz ve affetmek, peşinden eziyet gelen sadakadan daha iyidir."[5] Bu ve benzer âyetlerdeki *ma'rûf* kelimesi "iyilik, güzel"[6] gibi anlamlara gelmektedir.

8. Belirli

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ "Onların yiyeceğini ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak, çocuğun babasının görevidir."[7] Bu âyette geçen *el-ma'rûf* kelimesi, diğerlerinden farklı olarak, "normal ölçülerd e, mümkün mertebe, belirli" gibi anlamlara gelmektedir. Çünkü burada işlenen konu, çocuğun bakımıyla ilgilidir ve bu konu örfte uygulanan esaslara göre belirlenir.

1 "İtiraf etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/102; **Mülk** 67/11.
2 **Murselât** 77/1.
3 **Bakara** 2/198.
4 **A'râf** 7/46, 48.
5 **Bakara** 2/263.
6 "İyilik" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/114; **A'râf** 7/199.
7 **Bakara** 2/233. Benzer örnekler için bk. **Bakara** 2/178, 241.

Kur'ân'da 39 yerde geçen eliflâmlı ve eliflâmsız *ma'rûf* kelimeleri, "örfe göre, bilinen şekliyle, belli bir oranda" gibi anlamlara gelmektedir.

ع ر ي : 'A-R-Y

I'TERÂ/TE'RÂ/'ARÂ'/'URVE

ع ر ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Çarpmak

اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ "Biz 'Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!' demekten başka bir söz söylemeyiz!"[1] Bu âyette geçen *i'terâ* fiili "çarpmak" demektir.

2. Kulp

وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا "Her kim Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır."[2] Burada ve Lokmân 31/22'de geçen *el-'urveh* kelimesi "kulp" demektir.

3. Çıplak kalmak

اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰى "Şimdi sen cennette ne acıkacaksın, ne de çıplak kalacaksın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-r-y* kökünden kelimeler "çıplak kalmak, açık yer"[4] gibi anlamlara gelmektedir. Râğıb el-Isfehânî, hem te'râ hem de *el-'arâ'* kelimesini *'a-r-y* kökünden kabul etmiştir.[5]

ع ز ر : 'A-Z-R

'AZZERA/YÜ'AZZİRU/'UZEYR

ع ز ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *'azzer-*

1 **Hûd** 11/54.
2 **Bakara** 2/256.
3 **Tâhâ** 20/117.
4 **Sâffât** 37/145; **Kalem** 68/49.
5 **Râğıb el-Isfehânî**, *Müfredât*, s. 562.

tüm, 'azzerû ve *tü'azzirû* kelimeleri "yardım etmek, destek olmak",[1] sadece Tevbe 9/30'da geçen *'uzeyr* kelimesi ise Hz. Üzeyir'in adı olarak kullanılmaktadır.

ع ز ز : 'A-Z-Z

'IZZET/E'AZZ/'AZÎZ/'AZZE/'AZZEZE/YÜ'IZZÜ

ع ز ز kökünden kelimeler Kur'ân'da 120 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Desteklemek

اذ أرسلنا اليهم اثنين فكذبوهما فعززنا بثالث "Biz onlara iki elçi gönderdik, onları yalanladılar; biz de üçüncü biriyle onları destekledik."[2] Bu âyetteki *'azzeznâ* fiili "desteklemek" anlamına gelmektedir. Meryem 19/81'de geçen *'ızz* kelimesi de "destek" anlamına gelmektedir.

2. Galip gelmek

وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ "Beni konuşmada yendi, ikna etti."[3] Buradaki *'azze* fiili "galip gelmek, yenmek" demektir.

3. Yüceltmek

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-z-z* kökünden kelimeler "yüceltmek, değerini ve konumunu yükseltmek, yücelik, ululuk, üstünlük"[5] anlamlarına gelmektedir.

4. Şeref

لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ "Andolsun ki, şerefli kimseler, alçakları oradan çıkaracaktır."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-z-z* kökünden kelimeler "güçlü, şerefli"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 "Yardım etmek, destek olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/12; **A'râf** 7/157; **Feth** 48/9.
2 **Yâsîn** 36/14.
3 **Sâd** 38/23.
4 **Âl-i 'Imrân** 3/26.
5 "Yüceltmek, üstünlük" anlamında kullanımlar için bk. **Şu'arâ'** 26/44; **Sâd** 38/82.
6 **Munâfikûn** 63/8.
7 "Güçlü, şeref" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/82; **Hûd** 11/91, 92; **Kehf** 18/34; **Neml** 27/34; **Fâtır** 35/10; **Fussılet** 41/41; **Feth** 48/3; **Kamer** 54/42.

5. Gurur

وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ "Böylesine, 'Allah'a karşı duyarlı ol' denilince, gururu kendisini günaha sevk eder."[1] Bu âyetteki *el-'ızzeh* kelimesi "gurur, kibir" anlamına gelmektedir.

6. Onurlu olmak

اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ "Müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler."[2] Bu âyette geçen *e'ızzeh* kelimesi "katı, şiddetli ve onurlu olmak, vakar sahibi olmak" anlamına gelmektedir.

7. Ağır

عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ "Sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'azîz* kelimesi "ağır, zor"[4] anlamını içermektedir.

8. Kral

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِى الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِ "Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Aziz'in hanımı, delikanlısının nefsinden yararlanmak istiyormuş."[5] Buradaki *el-'azîz* kelimesi "kral, aziz" demektir.

9. Put adı

اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰى "Lât ve Uzzâ'yı düşünün bir kez."[6] Bu âyetteki *el-'uzzâ* kelimesi Arap müşriklerin tapındığı putlardan birinin adıdır.

10. Yüce Allah'ın sıfatı

هُوَ اللّٰهُ الَّذٖى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ "O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir (uzaktır), selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olma-

---

1 **Bakara** 2/206. Benzer bir örnek için bk. **Sâd** 38/2.
2 **Mâide** 5/54.
3 **Tevbe** 9/128.
4 "Ağır, zor" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/20; **Fâtır** 35/17.
5 **Yûsuf** 12/30, 51, 78, 88.
6 **Necm** 53/19.

yandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir (uzaktır)."[1] *el-'Azîz* kelimesi yukarıda verdiğimiz âyetler dışındaki yerlerde Yüce Allah'ın sıfatı olarak kullanılmaktadır.

ع ش ر : 'A-Ş-R

'ÂŞİR/'AŞÎR/'AŞÎRET/MA'ŞER

ع ش ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Geçinmek

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ "Kadınlarınızla iyi geçininiz!"[2] Buradaki *'âşırû* kelimesi "hoşça, iyilikle geçinmek" anlamında emir kalıbında kullanılmaktadır.

2. Dost

لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ "O ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur!"[3] Bu âyette *el-'aşîr* kelimesi "dost" manasına gelmektedir.

3. Akraba

وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ "En yakın akrabanı uyar!"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'aşîret* kelimesi "akraba"[5] anlamına gelmektedir.

4. Gebe deve

وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ "Gebe develer salıverildiğinde!"[6] Bu âyette kullanılan *el-'ışâr* kelimesi "gebe deve" anlamına gelmektedir. Bazı âlimler bu kelimenin "yağmur yüklü bulutlar, en değerli varlıklar" anlamlarına da geldiği kanaatindedir.

5. Topluluk

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ "Ey cin ve insan topluluğu!"[7] Kur'ân'da bu tür kullanımlardaki *ma'şer* kelimesi "topluluk" anlamına gelmek-

---

1 **Haşr** 59/23.
2 **Nisâ'** 4/19.
3 **Hacc** 22/13.
4 **Şu'arâ'** 26/214.
5 "Akraba" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/24; **Mücâdele** 58/22.
6 **Tekvîr** 81/4.
7 **Rahmân** 55/33.

tedir.[1] "Ma'şer-i vicdan" denen ifade de "kamu vicdanı, toplumun vicdanı" anlamına gelmektedir.

6. Sayısal değer

وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا اٰتَيْنَاهُمْ "Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) inkâr etmişlerdi. Bunlar, öncekilere verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdi."[2] Buradaki *mı'şâr* kelimesi "1/10, onda bir" anlamına gelmektedir.

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ "Üzerinde ondokuz (görevli) vardır."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'aşera* kelimesi sayısal olarak "on"[4] demektir.

اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ "Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler."[5] Buradaki *'ışrûn* kelimesi "yirmi" rakamını ifade etmektedir.

ع ش ي : 'A-Ş-Y

'AŞÂ/YA'ŞÛ/'ÂŞİYY/'IŞÂ'

ع ش ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte, *'aşiyy, 'aşiyye* ve *'ışâ'* kalıplarında "akşam vakti",[6] sadece Zuhruf 43/36'da *ya'şü* fiili *'an* edatıyla "yüz çevirmek, gafil olmak" anlamına gelmektedir.

ع ص ب : 'A-S-B

'USBE/'ASÎB

ع ص ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *'usbeh* kelimesi "topluluk",[7] *'asîb* kelimesi ise "zor"[8] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **En'âm** 6/128, 130.

2 **Sebe'** 34/45.

3 **Müddessir** 74/30.

4 "On" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/60, 196, 234; **Mâide** 5/12, 89; **En'âm** 6/160; **A'râf** 7/142, 160; **Tevbe** 9/36; **Hûd** 11/13; **Yûsuf** 12/4; **Tâhâ** 20/103; **Kasas** 28/27; **Fecr** 89/2.

5 **Enfâl** 8/65.

6 "Akşam vakti" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/41; **En'âm** 6/52; **Yûsuf** 12/16; **Kehf** 18/28; **Meryem** 19/11, 62; **Nûr** 24/58; **Rûm** 30/18; **Sâd** 38/18, 31; **Mü'min** 40/55, 46; **Nâzi'ât** 79/46.

7 "Topluluk" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/8, 14; **Nûr** 24/11; **Kasas** 28/76.

8 **Hûd** 11/77.

ع ص ر :'A-S-R

A'SIRU/'ASR/I'SÂR

ع ص ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sıkmak

قَالَ اَحَدُهُمَٓا اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَعْصِرُ خَمْرًاۚ "Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıktığımı gördüm."[1] Burada ve Yûsuf 12/49'da geçen *a'sıru, ya'sıru* fiilleri "sıkmak", sadece Nebe' 78/14'te geçen *el-mu'sırât* kelimesi "sıkıştırılan bulutlar" demektir.

2. Asır

وَالْعَصْرِۙ "Asrı, zamanı düşünün." Buradaki *el-'asr* kelimesi "çağ, asır" anlamına gelmektedir. Bazı âlimler bu kelimeyi "ikindi vakti" anlamında değerlendirmiştir.

3. Kasırga

فَاَصَابَهَٓا اِعْصَارٌ ف۪يهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْۜ "Bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin!"[2] Buradaki *ı'sâr* kelimesi "yakıcı kasırga" anlamındadır.

ع ص ف :'A-S-F

'ASF/'ÂSIF

ع ص ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte, *'asf* kalıbında "ekin, yapraklı bitki",[3] *'asf, 'âsıf, 'âsıfeh* ve *el-'âsıfât* kalıplarında "fırtına, kasırga"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ع ص م :'A-S-M

YA'SIMÜ/I'TISÂM/'ISAM

ع ص م kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Yûsuf** 12/36.
2 **Bakara** 2/266.
3 "Ekin" anlamında kullanımlar için bk. **Rahmân** 55/12; **Fîl** 105/5.
4 "Kasırga" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/22; **İbrâhîm** 14/18; **Enbiyâ'** 21/81; **Nâzi'ât** 79/2.

1. Korumak

يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۜ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِۜ "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-s-m* kökünden kelimeler "korumak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Sarılmak

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı sarılın; parçalanmayın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-s-m* kökünden kelimeler "sarılmak, yapışmak"[4] anlamına gelmektedir.

3. Nikâh bağı

وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ "Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın."[5] Buradaki *'isam* kelimesi de "nikâh bağları" demektir.

ع ص و : 'A-S-V

'ASÂ/'ISIYY/'ASAVV

ع ص و kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmektedir. Kur'ân'da 32 yerde geçen *'asâ, 'asavv, 'asaytüm, 'asaynâ, a'sî, ya'sı, ya'sûne, ya'sîne, 'asıyy, 'ısyân* ve *ma'sıyyeh* kelimeleri "isyan etmek, masiyet", isim kalıbındaki *'asâ* ve *'ısıyy* kelimeleri de "değnek, sopa"[6] anlamına gelmektedir. Râğıb el-Isfehânî, her iki kelimeyi de *'a-s-v* kökünden kabul etmiştir.[7]

ع ط ي : 'A-T-Y

A'TÂ/YU'TÛ/'ATÂ'/TE'ÂTÂ

ع ط ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmektedir. Bunların 13 tanesinde *a'tâ, a'taynâ, yu'tû, yu'tî, u'tû, yu'tav* ve

1 **Mâide** 5/67.
2 "Korumak" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/43; **Yûnus** 10/27, 32; **Mü'min** 40/33; **Ahzâb** 33/17; **Hûd** 11/43.
3 **Âl-i 'Imrân** 3/103.
4 "Sarılmak, yapışmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/101; **Nisâ'** 4/146, 175; **Hacc** 22/78.
5 **Mümtehıne** 60/10.
6 "Değnek, sopa" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/60; **A'râf** 7/107, 117, 160; **Tâhâ** 20/18, 66; **Şu'arâ'** 26/32, 44, 45, 63; **Neml** 27/10; **Kasas** 28/31.
7 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât* s. 570.

'atâ' kelimeleri "vermek, ihsân etmek", sadece Kamer 54/29'da geçen *te'âtâ* kalıbında "ileri atılmak, kafa kafaya vermek" anlamına gelmektedir.

ع ظ م : 'A-Z-M

YÜ'AZZİM/'AZÎM/'AZM/'IZÂM

ع ظ م kökünden kelimeler Kur'ân'da 128 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Saygı göstermek

وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ "Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yü'azzım* fiili "saygı göstermek"[2] demektir.

2. Arttırmak

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ اَجْرًا "Kim Allah'a karşı duyarlı olursa Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını arttırır."[3] Buradaki *yu'zım* fiili "arttırmak" demektir.

3. Büyük

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Onlar için ağır bir azap vardır."[4] Kur'ân'da *'azîm* ve *a'zam* kelimeleri "büyük, ağır" anlamında 110 yerde geçmektedir.

4. Kemik

اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ "Ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'azm* ve *'ızâm/el-'ızâm* kelimeleri "kemik"[6] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 Hacc 22/30.
2 Hacc 22/32.
3 Talâk 65/5.
4 Bakara 2/7.
5 En'âm 6/146.
6 "Kemik" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/259; İsrâ' 17/49, 97; Meryem 19/4; Mü'minûn 23/14, 35, 82; Yâsîn 36/78; Sâffât 37/16, 53; Vâkı'a 56/47; Nâzi'ât 79/11; Kıyâmet 75/3.

ع ف و : 'A-F-V

'AFÂ/YA'FÛ/'AFAVV/'AFV/'AFÜVV

ع ف و kökünden kelimeler Kur'ân'da 35 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bağışlamak

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ "Allah seni affetsin."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'el-'afv* kelimesi *'an* edatıyla kullanılmakta ve "affetmek"[2] anlamına gelmektedir.

2. Terk etmek

وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذ۪ي بِيَدِه۪ عُقْدَةُ النِّكَاحِۜ وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى "Bir mehir kestiğiniz takdirde henüz dokunmadan onları boşarsanız, mehrin yarısını (verin). Ancak kadınlar vazgeçerlerse veya nikâh bağı elinde bulunan (erkek) vazgeçerse başka. Affetmeniz takvâya daha uygundur."[3] Bu âyetteki *ya'fû* fiili, konu boşanma zamanında geri verilmesi gereken mehirle ilgili olduğu için "terk etmek, bırakmak, almamak" anlamına gelmektedir.

اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُٓوءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَد۪يرًا "Bir iyiliği açıklar yahut gizlerseniz veya bir kötülüğü (açıklamayıp) affederseniz, şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedici ve kadirdir."[4] Bu âyetteki *ta'fû* fiili "vazgeçmek"[5] demektir.

3. Çoğalmak

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا "Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik de (insanlar) çoğaldılar."[6] Bu âyetteki *'afav* kelimesi "çoğalmak" anlamına gelmektedir.[7]

---

1 **Tevbe** 9/43.

2 "Affetmek, bağışlamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/52, 109, 178, 286; **Âl-i 'İmrân** 3/134, 152, 155, 159; **Nisâ'** 4/99, 153; **Mâide** 5/13, 95, 101; **A'râf** 7/199; **Tevbe** 9/66; **Nûr** 24/22; **Şûrâ** 42/40; **Teğâbun** 64/14.

3 **Bakara** 2/237.

4 **Nisâ'** 4/149.

5 "Vazgeçmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/178; **Mâide** 5/15; **Şûrâ** 42/2[illegible], 3[illegible], 34

6 **A'râf** 7/95.

7 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IX, 7; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 437; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer

4. İhtiyaç fazlası

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ "Sana, Allah yolunda ne infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: 'Afv (ihtiyaç fazlası mal)."[1] Bu âyetteki *el-'afv* kelimesi "malın fazlası, ihtiyaçtan fazla kısım" anlamına gelmektedir.

5. Yüce Allah'ın sıfatı

اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا "Bir iyiliği açıklar yahut gizlerseniz veya bir kötülüğü (açıklamayıp) affederseniz, şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedici ve kadirdir."[2] Bu âyetteki *'afüvv* kelimesi Yüce Allah'ın "bağışlayıcı ve affedici"[3] olduğunu ifade eden bir sıfatıdır.

ع ق ب: 'A-K-B

'ÂKABE/'UKBE/'IKÂB/'AKABE

ع ق ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 80 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Arkasına bakmak

فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ "Mûsâ (asâyı atıp) onu yılan gibi depreşir görünce arkasına bakmadan dönüp kaçtı."[4] Burada ve Kasas 28/31'de geçen *yu'akkıb* fiili, başında olumsuzluk anlamı veren *lem* edatı bulunduğu için "arkasına bakmamak" anlamına gelmektedir.

وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا "Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır."[5] Bu ve benzer

---

Fahreddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut, trs., XIV, 184; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 534; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 127; Ebû Ali el-Fadl b. Hasan Tabresî, *Mecme'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut, 1994, IV, 286; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Kahire, 1964, II, 227; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, III, 42.

1 **Bakara** 2/219.

2 **Nisâ'** 4/149.

3 "Bağışlayıcı" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/43, 99; **Hacc** 22/60; **Mücâdele** 58/2.

4 **Neml** 27/10.

5 **Âl-i 'Imrân** 3/144.

âyetlerde geçen *'a-k-b* kökünden kelimeler "arka"[1] anlamına gelmektedir.

2. Karşılık vermek

وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ "Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkence kadar ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-k-b* kökünden kelimeler cezaya "karşılık vermek"[3] demektir.

3. Yerleştirmek

فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فٖى قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَٓا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ "Nihayet, Allah'a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak (iki yüzlülük) soktu."[4] Buradaki *a'kabe* fiili, hak edenlerin kalbine nifakın "yerleştirilmesi" demektir.

4. Sonuç

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا "İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O'dur; en güzel âkıbeti veren yine O'dur."[5] Burada ve 38 âyette geçen *'ukb, el-'âkıbeh, 'ukbâ* kelimeleri "sonuç, âkıbet" demektir. Zuhruf 43/28'deki *'akıb* kelimesi de "ardı, sonrası" anlamında kullanılmaktadır.

5. Azap

اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ "Allah'ın azabı çetindir" şeklinde Kur'ân'da 20 yerde geçen *el-'ıkâb* kelimesi "azap" anlamına gelmektedir.

6. Sarp yokuş

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ "Fakat o, sarp yokuşu aşmaya yanaşmadı."[6] Burada geçen *el-'akabeh* kelimesi insanların dünya imtihanını ba-

1 "Arkasına bakmak, geri çevirmek, arka" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/143; **Âl-i 'Imrân** 3/149; **En'âm** 6/71; **Enfâl** 8/48; **Ra'd** 13/41; **Mü'minûn** 23/66.
2 **Nahl** 16/126.
3 "Karşılık vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Hacc** 22/60; **Mümtehıne** 60/11.
4 **Tevbe** 9/77.
5 **Kehf** 18/44.
6 **Beled** 90/11, 12.

şarıyla geçebilmeleri için önlerine konulan birtakım görevler anlamındadır.

7. Takipçiler

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ "Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır."[1] Burada geçen *mu'akkıbât* kelimesi de "takip eden melekler" anlamına gelmektedir.

ع ق د : 'A-K-D

'AKADE/'AKD/'UKÛD/'UKDE/'UKAD

ع ق د kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sözleşme

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ "Allah herkes için, bir şeyler bırakacağı mirasçılar tayin etmiştir. Anne babalar, yakın akrabalar ve kendisiyle sözleştiğiniz kimseler."[2] Bu âyette geçen *'akade* fiili yeminlerin "bağlanması, ahitleşmek, sözleşmek, bağlamak" manasına gelmektedir.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ "Ey iman edenler! Akitlerin(sözleşmelerin gereğini) yerine getiriniz."[3] Buradaki *el-'ukûd* kelimesi "akitler, sözleşmeler" anlamında kullanılmaktadır.

2. Evlilik bağı

وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ "Emredilen bekleme süresi sona ermeden önce evlilik bağını kurmaya çalışmayınız."[4] Bu âyetteki *'ukdeh* kelimesi "nikâh bağı" demektir.

3, Konuşma zorluğu

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي "Dilimdeki düğümü (zorluğu) çöz."[5]

1 Ra'd 13/11.
2 Nisâ' 4/33. Benzer bir örnek için bk. Mâide 5/89.
3 Mâide 5/1.
4 Bakara 2/235. Benzer bir anlamda bk. Bakara 237.
5 Tâhâ 20/27.

Buradaki *'ukdeh* kelimesi, Hz. Mûsâ'nın konuşmasındaki geçici bir sıkıntı halini ifade etmektedir. Yanlışlıkla adam öldürmesi nedeniyle o topluma karşı duyduğu sıkıntı konuşmasına yansımıştı. Buna, psikolojinin fizyolojiyi etkilemesi anlamında geçici "konuşma zorluğu" diyebiliriz.

4. Düğüm

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ "Düğümlere üfüren üfürükçülerin şerrinden."[1] Buradaki *el-'ukad* kelimesi de "düğümler" anlamına gelmektedir.

ع ق ر : 'A-K-R

'AKARA/'ÂKIR

ع ق ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, *'akara* kalıbı "kesmek, boğazlamak",[2] *'âkır* kalıbı ise "kısır"[3] anlamına gelmektedir.

ع ك ف : 'A-K-F

YA'KÜFÜ/'ÂKİF/MA'KÛF

ع ك ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tapmak

قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz, diye cevap vermişlerdi."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-k-f* kökünden kelimeler "tapmak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

2. Oturan

وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِى جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَٓاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ "Mescid-i

1 **Felak** 113/4.

2 "Kesmek, boğazlamak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/77; **Hûd** 11/65; **Şu'arâ'** 26/157; **Kamer** 54/29; **Şems** 91/14.

3 "Kısır" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/40; **Meryem** 19/5, 8.

4 **Şu'arâ'** 26/71.

5 "Tapmak" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/138; **Tâhâ** 20/91, 97; **Enbiyâ'** 21/52.

Haram'ı orada oturan ve ziyaret edenler için eşit kıldık."[1] Bu âyetteki *el-'âkif* kelimesi "oturan" demektir.

3. İtikâf

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ "Mescitlerde itikâfa, (inzivaya) çekildiğiniz zamanlarda kadınlara yanaşmayın."[2] Burada '*âkifûn* kelimesi "itikâf", yani mescidlerde belli süreler için kalmayı ifade eder. Genellikle Ramazan ayının son on gününde uygulanır.

4. Bekletmek

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ "Kâfirler hem sizi Mescid-i Harâm'dan engellerler; hem de bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını engellerlerdi."[3] Buradaki *ma'kûf* kelimesi "bekletmek, alıkoymak" anlamlarına gelmektedir.

ع ل ق : 'A-L-K

'ALAK/MU'ALLAKA

ع ل ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *'alak, 'alakah* şeklinde "asılı olmak",[4] sadece Nisâ' 4/129'da geçen *el-mu'allakah* kalıbında ise "muallakta olmak" anlamında kullanılmaktadır.

ع ل م : 'A-L-M

'ILM/'ÂLEM/'ÂLEMÎN/A'LÂM/'ALÂMÂT

ع ل م kökünden kelimeler Kur'ân'da 854 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bilmek

'A-l-m kökünden gelen bütün kelimeler *'alime, ya'lemü, a'lemü, ta'lemü, na'lemü, ı'lem, 'alleme, yu'allimü, yete'allemü,*

---

1 Hacc 22/25.
2 Bakara 2/187. Benzer bir örnek için bk. Bakara 2/125.
3 Feth 48/25.
4 "Asılı olmak" anlamında kullanımlar için bk. Hacc 22/5; Mü'minûn 23/14; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/38; 'Alak 96/2.

'âlim, 'ulemâ', ma'lûm, ma'lûmât, mu'allem, 'alîm, 'ılm, 'allâm kalıplarında "bilmek, bilen, bilgi" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Âlem

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا "Âlemlere uyarıcı olması için kuluna Furkân'ı indiren Allah pek kutludur."[1] Bu âyetteki *el-'âlemîn* kelimesinden maksat, "insan ve cinlerin oluşturduğu alemler"dir.[2] "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır" anlamındaki Fâtihâ sûresinin ilk âyetinde geçen *el-'âlemîn* kelimesi de aynı anlamda yorumlanmışsa da, İbnu'l-Cevzî'nin de belirttiği gibi buradaki *'el-'âlemîn* kelimesi tüm "ruh sahipleri" anlamındadır.[3] Hatta bunun kapsamını daha da genişletip Kur'an'da her türlü varlık için *el-'âlem* kelimesinin kullanıldığı söylenebilir. Kur'ân'da 73 yerde geçen *el-'âlemîn* kelimesi "âlemler" demektir.

3. Dağ

وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ "Denizde dağlar gibi akıp gidenler (gemiler) de O'nun (varlığının) delillerindendir."[4] Bu âyette ve Rahmân 55/24'te *el-a'lâm* kelimesi "dağlar" anlamına gelmektedir.

4. İşaret

وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ "Sizi sarsar diye yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yarattı. Daha nice alâmetler (yarattı). Onlar, yıldızlar sayesinde yollarını bulurlar."[5] Sadece bu âyette kullanılan *'alâmât* kelimesi "işaretler" anlamına gelmektedir.

ع ل و : 'A-L-V

'ALÂ/'ALEVV/'ULÜVV/'ÂLİYE/TE'ÂLEV

ع ل و kökünden kelimeler Kur'ân'da 70 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 **Furkân** 25/1.
2 **Mukâtil**, *Vucûh*, s. 100; **Dâmeğânî**, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 331.
3 **İbnu'l-Cevzî**, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 446.
4 **Şûrâ** 42/32.
5 **Nahl** 16/15-16.

1. Galip gelmek

مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ "Allah evlât edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galip gelirdi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-l-v* kökünden kelimeler "üstün olmak, galip gelmek"[2] demektir.

2. Baş kaldırmak

اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَاْتُونِي مُسْلِمِينَ "Bana baş kaldırmayın; teslim olarak bana gelin."[3] Buradaki *ellâ ta'lû* ifadesi Hz. Süleyman'a aittir ve Belkıs'a gönderdiği mektupta "baş kaldırmayın"[4] emrini dile getirmektedir.

3. Gelmek

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ "De ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze geliniz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *te'âlev* kelimesi "gelmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

4. Yüce

سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا "Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir (uzaktır); şanı yücedir; uludur."[7] Kur'ân'da *a'lâ, a'levne, 'ulâ, 'ulyâ, te'âlâ, iste'lâ, 'ulüvv* ve *'aliyy* kelimeleri "yüce, üstün, en üstün" gibi anlamlara gelmektedir.

5. Yüksek

فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ "Yüksek cennette."[8] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-l-v* kökünden kelimeler "yüksek"[9] anlamına gelmektedir.

---

1 **Mü'minûn** 23/91.

2 "Galip gelmek" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/4, 7; **Kasas** 28/4; **Tâhâ** 20/64.

3 **Neml** 27/31.

4 "Baş kaldırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/83; **Mü'minûn** 23/46; **Neml** 27/14; **Kasas** 28/83; **Sâd** 38/75; **Dühân** 44/19, 31.

5 **Âl-i 'İmrân** 3/61.

6 "Gelmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/64, 167; **Nisâ'** 4/61; **Mâide** 5/104; **En'âm** 6/151; **Ahzâb** 33/28; **Munâfikûn** 63/5.

7 **İsrâ'** 17/43.

8 **Hâkka** 69/22.

9 "Yüksek" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/82; **Hıcr** 15/74; **İnsân** 76/21; **Gâşiye** 88/10.

Mütaffifûn 83/18 ve 19'da geçen *'ılliyyûn* kelimeleri de "yüksekler" manasında kullanılmaktadır.

6. Zâlim

وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى الْاَرْضِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ "Firavun yeryüzünde uluḷuk taslayan (bir diktatördü) ve haddi aşanlardan idi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-l-v* kökünden kelimeler "zâlim, zulmeden"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

ع م د : 'A-M-D

'AMED/TE'AMMÜD

ع م د kökünden kelimeler 7 yerde geçmekte, *te'ammede* ve *müte'ammid* kalıplarında "kasıtlı olarak",[3] *'amed* ve *'ımâd* kalıplarında ise "direk, direkler"[4] anlamına gelmektedir.

ع م ر : 'A-M-R

'AMR/I'MÂR

ع م ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Îmâr etmek

وَعَمَرُوهَا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا "Dünyayı onlardan çok daha iyi imâr etmişlerdi."[5] Buradaki *'amerû* fiili "imâr etmek"[6] demektir.

2. Ömür

فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ "Ben bundan önce bir ömür boyu aranızda kaldım."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'a-m-r* kökünden kelimeler "ömür, ömür vermek, yaşamak"[8] gibi manalara gelmektedir.

---

1 **Yûnus** 10/83.

2 "Zâlim" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/46; **Sâd** 38/75; **Dühân** 44/31.

3 "Kasıtlı olarak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/93; **Mâide** 5/95; **Ahzâb** 33/5.

4 "Direk, direkler" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/2; **Lokmân** 31/10; **Fecr** 89/7; **Hümeze** 104/9.

5 **Rûm** 30/9.

6 "İmar etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/17, 18, 19; **Tûr** 52/4.

7 **Yûnus** 10/16.

8 "Ömür" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/96; **Hûd** 11/61; **Hıcr** 15/72; **Nahl** 16/70; **Enbiyâ'** 21/44; **Hacc** 22/5; **Şu'arâ'** 26/18; **Kasas** 28/45; **Fâtır** 35/11, 37; **Yâsîn** 36/68.

3. Umre yapmak

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا "Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa, onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."[1] Buradaki *ı'temera* fiili "umre yapmak", Bakara 2/196'daki *el-'umrah* kelimesi ise "umre" demektir.

4. Özel isim

Kur'ân'da 3 yerde geçen '*ımrân* kelimesi "Hz. Meryem'in babasının adı" olarak kullanılmaktadır.[2]

ع م م : 'A-M-M

'AMM/'AMMÂT

ع م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *'amm, a'mâm* kalıplarında "amca, amcalar", *'ammât* kalıbında ise "halalar" anlamında kullanılmaktadır.[3]

ع ن د : 'A-N-D

'INDE/'ANÎD

ع ن د kökünden kelimeler Kur'ân'da 201 yerde geçmekte, 197 yerde kullanılan *'ınde* kelimesi "yanında, nezdinde, katında", 4 yerde ise *'anîd* kalıbında "inatçı, inkârcı"[4] anlamlarında kullanılmaktadır.

ع و د : 'A-V-D

'ÂDE/E'ÂDE/'ÂD/'ÎD

ع و د kökünden kelimeler Kur'ân'da 63 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dönmek

وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ "Kim tekrar faize dönerse, işte on-

---

1 **Bakara** 2/158.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/33, 35; **Tahrîm** 66/12.
3 Âyetler için bk. **Nisâ'** 4/23; **Nûr** 24/61; **Ahzâb** 33/50.
4 "İnatçı, inkârcı" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/59; **İbrâhîm** 14/15; **Kâf** 50/24; **Müddessir** 74/16.

lar cehennemliktir."[1] Aşağıda verdiğimiz iki madde dışındaki âyetlerde geçen *'a-v-d* kökünden kelimeler "dönmek, iade" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. 'Âd kavmi

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًا "Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik)."[2] Kur'ân'da 24 yerde geçen *'âd* kelimesi Hz. Hûd'un kavminin ismidir.

3. Bayram

رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا "Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram olsun."[3] Bu âyetteki *'îd* kelimesi de *'a-v-d* kökünden kabul edilmiştir[4] ki anlamı "bayram"dır.

ع و ر : 'A-V-R

'AVRET/'AVRÂT

ع و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *'avrât* kelimesi "avret yerleri",[5] "kapalı olması gereken yerlerin açık olabileceği zamanlar",[6] *'avrah* kelimesi ise "açık, savunmasız"[7] anlamında kullanılmaktadır.

ع و ن : 'A-V-N

E'ÂNE/MÜSTE'ÂN/'AVÂN

ع و ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte, *e'âne, e'înû, te'âvenû, netse'în, ıste'înû* ve *müste'ân* kalıplarında "yardım",[8] sadece Bakara 2/68'de geçen *'avân* kelimesi ise "orta halli" anlamına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/275.
2 **Hûd** 11/50.
3 **Mâide** 5/114.
4 Rağıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 627.
5 **Nûr** 24/31.
6 **Nûr** 24/58.
7 **Ahzâb** 33/13.
8 "Yardım" anlamında kullanımlar için bk. **Fâtiha** 1/5; **Bakara** 2/45, 153; **Mâide** 5/2, 5; **A'râf** 7/127; **Yûsuf** 12/18; **Kehf** 18/95; **Enbiyâ'** 21/112; **Furkân** 25/4.

ع ن ي : 'A-Y-N

'AYN/A'YÜN

ع ي ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 67 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Göz

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِۙ "Biz ona iki göz vermedik mi?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'ayn* ve *a'yün* kelimeleri "göz, gözler"[2] anlamındadır.

2. Gözetim

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا "Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen, gözlerimizin önündesin."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *'ayn* ve *a'yün* kelimeleri "koruma, gözetim"[4] anlamlarına gelmektedir.

3. Su kaynağı

فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ "Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırmıştı."[5] Bu âyetteki *'ayn* kelimesi "su kaynağı, su gözesi"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **Beled** 90/8.

2 "Göz" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/13; **Mâide** 5/45, 83; **A'râf** 7/116, 179, 195; **Enfâl** 8/44; **Tevbe** 9/92; **Hûd** 11/31; **Yûsuf** 12/84; **Hıcr** 15/88; **Kehf** 18/28, 101; **Meryem** 19/26; **Tâhâ** 20/40, 131; **Enbiyâ'** 21/61; **Furkân** 25/74; **Kasas** 28/9, 13; **Secde** 32/17; **Ahzâb** 33/19, 51; **Yâsîn** 36/66; **Sâffât** 37/48; **Mü'min** 40/19; **Zuhruf** 43/71; **Dühân** 44/54; **Tûr** 52/20; **Kamer** 54/37; **Rahmân** 55/50, 66; **Vâkı'a** 56/22; **Tekâsür** 102/7.

3 **Tûr** 52/48.

4 "Gözetim" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/37; **Tâhâ** 20/39; **Mü'minûn** 23/27; **Kamer** 54/14.

5 **Bakara** 2/60.

6 "Göze, su kaynağı" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/160; **Hıcr** 15/45; **Kehf** 18/86; **Mü'minûn** 23/50; **Şu'arâ'** 26/57, 134, 147; **Sebe'** 34/12; **Yâsîn** 36/34; **Sâffât** 37/45; **Dühân** 44/25, 52; **Zâriyât** 51/15; **Kamer** 54/12; **Vâkı'a** 56/18; **Mülk** 67/30; **İnsân** 76/6, 18; **Murselât** 77/41; **Mutaffifûn** 83/28; **Ğâşiye** 88/5, 12.

غ

غ ب ر : Ğ-B-R

ĞÂBİRÎN/ĞABERA

غ ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, 7 âyette *ğâbirîn* kalıbında "geri kalanlar",[1] sadece 'Abese 80/40'ta geçen *ğabera* kelimesi ise "tozlanmış" anlamında kullanılmaktadır.

غ د و : Ğ-D-V

ĞED/ĞUDUVV/ĞADÂ'

غ د و kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yarın

وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا "Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilemez."[2] Bu âyetteki *ğed* kelimesi "yarın" anlamına gelmektedir.

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ "Onlar yarın, yalancı, küstahın kim olduğunu bileceklerdir."[3] Burada ve Haşr 59/18'de geçen *ğed* kelimesi "yarın, kıyâmet günü"[4] anlamına gelmektedir.

2. Sabah

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ "Kendi içinde yalvararak/boyun bükerek ve ürpe-

1 "Geri kalanlar" anlamında kullanımlar için bk. A'râf 7/83; Hıcr 15/60; Şu'arâ' 26/171; Neml 27/57; 'Ankebût 29/32, 33; Sâffât 37/135.

2 Lokmân 31/34.

3 Kamer 54/26.

4 "Yarın" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'İmrân 3/121; Yûsuf 12/12; Kehf 18/23; Haşr 59/18; Kalem 68/22, 25.

rerek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an (O'nu hatırında tutmaya çalış) ve O'nu unutanlardan olma."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-d-v* kökünden kelimeler "sabah"[2] anlamında kullanılmaktadır.

3. Gıda

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَاۘ لَقَدْ لَق۪ينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا "(Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde Mûsâ genç adamına, 'Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza (epeyce) sıkıntı geldi' dedi."[3] Burada geçen *ğadâ'* kelimesi "gıda, sabah kahvaltısı" anlamında kullanılmaktadır.

غ ر ب : Ğ-R-B

ĞARB/ĞURÂB/ĞARÂBÎB

غ ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 19 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Batmak

وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ "Güneş batarken sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-r-b* kökünden *ğarabe, tağrubu, ğurûb, mağrib, mağribeyn, meğârib, ğarbiyy* ve *ğarbiyyeh* kelimeleri "batmak, batı"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Karga

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَار۪ي سَوْءَةَ اَخ۪يهِ "Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi."[6] Kur'ân'da sadece bu âyette geçen *ğurâb* kelimeleri "karga" demektir.

---

1 **A'râf** 7/205.

2 "Sabah" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/52; **Ra'd** 13/15; **Kehf** 18/28; **Nûr** 24/36; **Sebe'** 34/12; **Mü'min** 40/46.

3 **Kehf** 18/62.

4 **Kehf** 18/17.

5 "Batmak, batı" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/115, 142, 177, 258; **A'râf** 7/137; **Kehf** 18/17, 86; **Tâhâ** 20/130; **Nûr** 24/35; **Şu'arâ'** 26/28; **Kasas** 28/44; **Fâtır** 35/27; **Kâf** 50/39; **Rahmân** 55/17; **Me'âric** 70/40; **Müzzemmil** 73/9.

6 **Mâide** 5/31.

3. Yol

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ "Dağlardan da renkleri farklı, beyaz, kırmızı ve simsiyah yollar yaptık."[1] Buradaki *ğarâbîb* kelimesi "yollar, çizgiler" anlamındadır.

غ ر ف : Ğ-R-F

İĞTERAFE/ĞURFE/ĞURAF/ĞURUFÂT

غ ر ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte, *iğterafe* ve *ğurfeh* kelimeleri "avuçlamak, avuç",[2] *ğuraf* ve *ğurufât* kalıplarında ise cennetteki "yüksek makamlar, odalar"[3] anlamında kullanılmaktadır.

غ ر م : Ğ-R-M

ĞARÂM/MEĞRAM

غ ر م kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Şiddetli azap

اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا "Doğrusu onun azabı pek korkunçtur."[4] Buradaki *ğarâm* kelimesi azabın şiddetini ifade etmekte, "sargın azap" anlamına gelmektedir.

2. Angarya

وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا "Bedevîlerden öylesi vardır ki (Allah yolunda) harcayacağını angarya sayar."[5] Buradaki *meğram* kelimesi "angarya, zarar" anlamlarına gelmektedir.

3. Borç

اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ "Sadakalar

---

1 Fâtır 35/27.
2 Bakara 2/249.
3 Furkân 25/75; 'Ankebût 29/58; Sebe' 34/37; Zümer 39/20.
4 Furkân 25/65.
5 Tevbe 9/98.

(zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihâd edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-r-m* kökünden kelimeler "borç, borçlu"[2] anlamında kullanılmaktadır.

غ س ق : Ğ-S-K

ĞASAK/ĞÂSIK/ĞASSÂK

غ س ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *ğasak* ve *ğâsık* kalıplarında "kararmak, karanlık",[3] *ğassâk* kalıbında ise "irin"[4] anlamında kullanılmaktadır.

غ س ل : Ğ-S-L

ĞASELE/ĞISLÎN

غ س ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *tağtesilû* ve *ığsilû* kalıpları "yıkamak, yıkanmak",[5] *muğtesel* kelimesi "yıkanılacak (su)",[6] *ğıslîn* kelimesi ise "irin"[7] anlamına gelmektedir.

غ ش ي : Ğ-Ş-Y

ĞAŞİYE/YAĞŞÂ/ĞAŞŞÂ/ĞÂŞİYE

غ ش ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 29 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bürümek

سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ "Onların gömlekleri katrandandır; yüzlerini de ateş bürüyecektir."[8] Bu ve benzer âyetlerde ge-

---

1 Tevbe 9/60.
2 "Borç, borçlu" anlamında kullanımlar için bk. Tûr 52/40; Vâkı'a 56/66; Kalem 68/46.
3 İsrâ' 17/78; Felak 113/3.
4 Sâd 38/57; Nebe' 78/25.
5 Nisâ' 4/43; Mâide 5/6.
6 Sâd 38/42.
7 Hâkka 69/36.
8 İbrâhîm 14/50.

çen *ğ-ş-y* kökünden kelimeler "bürümek"[1] anlamına gelmektedir.

2. Çökmek

اَشِحَّةً عَلَيْكُمْۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ "Size karşı pek cimridirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün."[2] Burada *yuğşâ* fiili, ölüm baygınlığının insana "çökmesi"ni ifade etmektedir.

3. Sarılmak

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَف۪يفًا "Sizi bir tek candan yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşi ile cinsel ilişkide bulununca eşi hamile kaldı."[3] Buradaki *teğaşşâ* fiili, sonu cinsel ilişkiyle biten "kucaklamak, sarılmak" anlamına gelmektedir.

4. Örtü

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ "Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır."[4] Bu âyette *ğavâş* kelimesi, "örtüler" anlamındadır ve azabın ateş örtüleri şeklinde muhatabı saracağını ifade etmektedir.

غ ل ب : Ğ-L-B

ĞALEBE/ĞULB

غ ل ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte, çeşitli kalıplarda 30 yerde "ğalibiyet"le ilgili anlamlar verirken, sadece 'Abese 80/30'da geçen *ğulb* kelimesi ise "iri, sık, kalabalık" anlamına gelmektedir.

1 "Bürümek, kaplamak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/154; **A'râf** 7/54; **Enfâl** 8/11; **Hûd** 11/5; **Yûsuf** 12/107; **Ra'd** 13/3; **Tâhâ** 20/78; **Nûr** 24/40; **'Ankebût** 29/55; **Lokmân** 31/32; **Yâsîn** 36/9; **Dühân** 44/10-11; **Necm** 53/16, 54; **Nûh** 71/7; **Ğâşiye** 88/1; **Şems** 91/4; **Leyl** 92/1.

2 **Ahzâb** 33/19. Benzer bir örnek için bk. **Muhammed** 47/20.

3 **A'râf** 7/189.

4 **A'râf** 7/41. Benzer örnekler için bk. **Bakara** 2/7; **Câsiye** 45/23.

غ ل ظ : Ğ-L-Z

ĞALÎZ/ĞILZA

غ ل ظ kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kalınlaşmak

كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ "Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerinde dikilmiş bir ekine benzerler."[1] Buradaki *isteğleza* fiili bitkinin gövdesinin "kalınlaşması" demektir.

2. Sert

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ "Ey Peygamber! Kâfirler ve münafıklarla cihâd et ve onlara karşı çetin ol!"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-l-z* kökünden kelimeler "çetin, sert, öfkeli, katı"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Ağır

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ "Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; onları ağır bir azaptan uzak tuttuk."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğalîz* kelimesi "ağır, şiddetli"[5] anlamına gelmektedir.

4. Sağlam

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا "Vaktiyle siz birbirinizle haşır-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız!"[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-l-z* kökünden kelimeler antlaşmaların sıfatı olarak "sağlam"[7] anlamına gelmektedir.

---

1 **Feth** 48/29.
2 **Tevbe** 9/73.
3 "Çetin, sert, öfkeli, katı" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/159; **Tevbe** 9/123; **Tahrîm** 66/9.
4 **Hûd** 11/58.
5 "Çetin, sert, öfkeli, katı" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/17; **Lokmân** 31/24; **Fussılet** 41/50.
6 **Nisâ'** 4/21.
7 "Sağlam" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/154; **Ahzâb** 33/7.

5. Güçlü

عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ "Onun başında güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır."[1] Buradaki *ğılâz* kelimesi meleklerin sıfatıdır ve "güçlü" anlamına gelmektedir.

غ ل ل : Ğ-L-L

ĞİLL/ĞULÛL/AĞLÂL

غ ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bağlamak

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ "Onu yakalayıp bağlayın."[2] Buradaki *ğullû* emri, suçluların cehenneme atılmadan önce bağlanmasıyla ilgilidir.

2. Kilitli

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً "Ellerini boynuna bağlayıp kilitli tutma!"[3] Burada ve Mâide 5/64'te geçen *ğ-l-l* kökünden kelimeler "bağlı, kilitli, cimri, kilitlenmek" anlamlarına gelmektedir.

3. Kin

وَالَّذِينَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ "Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğıll* kelimesi "kin, öfke"[5] anlamına gelmektedir.

4. Demir halka

وَيَضَعُ ... وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ "Üzerlerindeki zincirleri indirir."[6]

1 **Tahrîm** 66/6.
2 **Hâkka** 69/30.
3 **İsrâ'** 17/29.
4 **Haşr** 59/10.
5 "Kin, öfke" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/43; **Hıcr** 15/47.
6 **A'râf** 7/157.

Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-ağlâl* kelimeleri "demir halkalar, prangalar, tasmalar"[1] gibi anlamlara gelmektedir.

5. **Hıyanet etmek**

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَاْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ "Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyâmet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir."[2] Bu âyette *ğ-l-l* kökünden gelen üç fiil de "hıyanet etmek ve hile yapmak" manalarına gelmektedir. Ayrıca bu kelime, "bir kimseye hakkını vermemek, devlet malını kötüye kullanmak, gizlice almak, gizlemek ve aşırmak" manalarına da gelmektedir.

غ م م : Ğ-M-M

ĞAMM/ĞUMME/ĞAMÂM

غ م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte, 7 yerde "gam, keder, elem"[3] anlamında kullanılırken, 4 âyette *el-ğamâm* şeklinde "bulut"[4] anlamında kullanılmaktadır.

غ ن م : Ğ-N-M

ĞANİME/ĞANEM

غ ن م kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, *ğanimtüm* ve *meğânim* kalıplarında "ganimet elde etmek, ganimetler",[5] *ğanem* kalıbında ise "koyun"[6] demektir.

غ ن ي : Ğ-N-Y

ĞANÎ/İSTİĞNÂ

غ ن ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 73 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 "Demir halkalar" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/5; **Sebe'** 34/33; **Yâsîn** 36/8; **Mü'min** 40/71; **İnsân** 76/4.

2 **Âl-i 'İmrân** 3/161.

3 "Gam, keder" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/153, 154; **Yûnus** 10/71; **Tâhâ** 20/40; **Enbiyâ'** 21/88; **Hacc** 22/22.

4 "Bulut" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/57, 210; **A'râf** 7/160; **Furkân** 25/25.

5 "Ganimet" anlamında kullanımlar için bk. **Enfâl** 8/41, 69; **Feth** 48/15, 19, 20.

6 "Koyun" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/146; **Tâhâ** 20/18; **Enbiyâ'** 21/78.

1. Zenginleştirmek

وَمَا نَقَمُوٓا اِلَّآ اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِۚ "Sırf Allah ve Rasûlü kendi lütfundan onları zenginleştirdiği için öc almaya kalkıştılar."[1] *Ağnâ* kalıbı, "zenginleştirmek" anlamına gelen "fayda temin etmek" manasında bazı âyetlerde geçmektedir.

وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُۚ "Allah zengindir, siz ise fakirsiniz."[2] Burada *el-ğaniyy* kelimesi fakirliğin tam karşıtı olarak yer almaktadır. Bunun Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak Kur'ân'da oldukça fazla kullanım örneği vardır. *el-Ağniyâ'* şeklindeki çoğul kullanımlarında bu kelime "zengin insanlar"[3] anlamına gelmektedir.

2. Yarar sağlamak

مَٓا اَغْنٰى عَنّ۪ي مَالِيَهْۚ "Malım bana hiç fayda sağlamadı."[4] Bu tür kullanımlarda *ağnâ* fiili olumsuzluk edatıyla kullanılınca "malın insana fayda vermemesi" anlamını ifade eder. Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-n-y* kökünden gelen kelimeler "yarar"[5] anlamına gelmektedir.

3. Mevcut olmak

اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَص۪يدًا كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ "Bir gece veya gündüz ona emrimiz gelir de, onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparak biçilmiş bir hale getiririz."[6] Âyetteki *lem tağne* "yokmuş gibi" ifadesi, başına olumsuzluk edatı geldiğinden, "yokmuş" şeklinde tercüme edilmektedir. Olumsuzluk kaldırılın-

---

1 **Tevbe** 9/74.

2 **Muhammed** 47/38.

3 "Zenginleştirmek, zengin" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/263, 267, 273; **Âl-i 'İmrân** 3/97, 181; **Nisâ'** 4/6, 130, 131, 135; **En'âm** 6/133; **Tevbe** 9/28, 93; **Yûnus** 10/68; **İbrâhîm** 14/8; **Hacc** 22/64; **Nûr** 24/32, 33; **Neml** 27/40; **'Ankebût** 29/6; **Lokmân** 31/12, 26; **Fâtır** 35/15; **Zümer** 39/7; **Câsiye** 45/19; **Necm** 53/48; **Hadîd** 57/24; **Haşr** 58/7; **Mümtehıne** 60/6; **Teğâbun** 64/6; **Duhâ** 93/8; **Tebbet** 111/2.

4 **Hâkka** 69/28.

5 "Yarar sağlamak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/10, 116; **A'râf** 7/48; **Enfâl** 8/19; **Tevbe** 9/25; **Yûnus** 10/101; **Hûd** 11/101; **Yûsuf** 12/67, 68; **İbrâhîm** 14/21; **Hıcr** 15/84; **Meryem** 19/42; **Şu'arâ'** 26/207; **Yâsîn** 36/23; **Zümer** 39/50; **Mü'min** 40/47, 82; **Dühân** 44/41; **Câsiye** 45/10; **Ahkâf** 46/26; **Tûr** 52/46; **Necm** 53/26; **Kamer** 54/5; **Mücâdele** 58/17; **Tahrîm** 66/10; **Murselât** 77/31; **Ğâşiye** 88/7; **Leyl** 92/11.

6 **Yûnus** 10/24.

ca da "var olmak, şenlik olmak" anlamına gelir. Âyette, bitkilere sahip bir arazinin bir felaket sonucunda alacağı hasat edilmişlik görüntüsü anlatılmaktadır.

اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا "Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç oturmamış gibiydiler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen yağnev fiilleri, olumsuzluk edatıyla kullanılmakta ve "oturmamış"[2] anlamına gelmektedir.

4. Yerini tutmak

وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا "Onların çoğu sadece zanna uymaktadırlar. Oysa, zan hiçbir şekilde hakikatin yerini tutmaz."[3] Burada *yuğnî* fiili olumsuzluk edatıyla geldiği için "yerini tutmaz, bir anlam ifade etmez" anlamına gelmektedir.

5. İhtiyaç hissetmemek

وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ "Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi."[4] Bu âyette de olduğu gibi söz konusu kelime *isteğnâ* kalıbında kullanılınca "kendini yeterli görmek" anlamına gelmektedir. Hakkı ve durumu müsait olmamasına rağmen, insanoğlu kendini yeterli görürse işte buna müstağnîlik (kendini ihtiyaçsız görmek) denmektedir. Söz konusu bu tutum Kur'ân'da sıkça kınanmakta ve 'Alak 96/6-7. âyetler bunun bir örneğini oluşturmaktadır: "Dikkat edin! İnsan ne zaman kendini yeterli görse azgınlaşır." *Ğanî* olmak da *müstağnî* olmak da gerçekte Yüce Allah'a aittir. Çünkü gerçekte tek zengin varlık O'dur.

6. Meşgul olmak

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُغْنِيهِ "(Çünkü) o gün, herkesin kendine yetecek bir derdi vardır."[5] Buradaki *yuğnî* fiili, mahşerdeki sorgulamada insanların birbirinden kaçış nedenini ortaya koymakta ve herkesin kendine yetecek kadar meşguliyetinin veya derdinin olacağını ifade etmektedir.

---

1 **A'râf** 7/92.
2 "Oturmamak, bulunmamak" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/68, 95.
3 **Yûnus** 10/36; **Necm** 53/28.
4 **Teğâbun** 64/6. Benzer kullanım örnekleri için bk. **'Abese** 80/5; **Leyl** 92/8.
5 **'Abese** 80/37.

غ و ي : Ğ-V-Y

ĞAVÂ/AĞVÂ/ĞAYY

غ و ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 22 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hataya düşmek

وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى "Böylece Âdem, Rabbine karşı geldi ve dolayısıyla ciddi bir hataya düşmüş oldu."[1] Âyette geçen *ğavâ* fiili "günâha veya ciddi bir hataya düşmek" anlamına gelmektedir.

2. Sapmak

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ "Sizin arkadaşınız ne sapmış, ne de aldatılmıştır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğ-v-y* kökünden kelimeler "sapmak, azmak, saptırmak"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Cehennem

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّاۙ "Onların ardından ibâdeti zâyi eden ve yalnızca şehvetlerinin peşine düşen bir nesil geldi; böyle yaptıkları için yakında tam bir helâk ile karşılaşacaklardır."[4] Burada geçen *ğayyâ* kelimesi "helâk, cehennem" manalarına gelmektedir.

غ ي ب : Ğ-Y-B

ĞÂİB/ĞAYB/ĞEYÂBET

غ ي ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 60 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gayb

اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ "Onlar gayba inanırlar."[5] Kelimenin asıl anla-

---

1 Tâhâ 20/121.
2 Necm 53/2.
3 "Sapmak" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/256; A'râf 7/16, 146, 175, 202; Hûd 11/34; Hıcr 15/39, 42; Şu'arâ' 26/91, 94, 224; Kasas 28/18, 63; Sâffât 37/32; Sâd 38/82.
4 Meryem 19/59.
5 Bakara 2/3.

mı da budur ve Kur'ân'da bunun *el-ğayb* ve *el-ğuyûb* kalıplarında 54 örneği vardır.

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَٓائِبِينَ "Onlara (bütün olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Zaten biz, onlardan habersiz de değildik."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ğâibîn* kelimesi "gaib olmak, habersiz olmak"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Derinlik

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُٓوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فٖي غَيَابَتِ الْجُبِّۚ "Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman."[3] Buradaki *ğayâbet* kelimesi "derinlik" demektir.

3. Gıybet etmek

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۜ "Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin."[4] Buradaki *yağteb* fiili "gıybet etmek" anlamına gelmektedir.

غ ي ر : Ğ-Y-R

ĞAYYERA/YÜĞAYYİRU/ĞAYR

غ ى ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 154 yerde geçmekte, *yüğayyiru, yeteğayyaru, müğayyir* kalıplarında "değiştirmek", *ğayr* kalıbında ise "başka" anlamına gelmektedir. 'Âdiyât 100/3'te geçen *el-müğîrât* kelimesi *ğ-v-r* kökünden gelmektedir.

غ ي ض : Ğ-Y-D

TEĞÎDU/ĞÎDA

غ ى ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *teğîdu* kelimesi "eksiltmek",[5] *ğîda* kelimesi ise "çekilmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 A'râf 7/7.
2 "Gaib olmak, habersizlik" anlamında kullanımlar için bk. Neml 27/20; İnfitâr 82/16.
3 Yûsuf 12/10, 15.
4 Hucürât 49/12.
5 Ra'd 13/8.
6 Hûd 11/44.

ف

ف ت ح : F-T-H

FETEHA/YEFTEHU/FETH

ف ت ح kökünden kelimler Kur'ân'da 38 yerde geçmektedir. "Cemaatle kılınan namazlarda imamın yanlış okuyuşunu düzeltme veya unuttuğu âyeti hatırlatma"[1] anlamının yanında, "Müslümanların ülkeleri veya şehirleri إعلاء كلمة الله "Allah'ın adının yüceltilmesi" amacıyla "İslâmiyete açmaları" anlamlarında kullanılan bu kelime, "açma, yol gösterme, hüküm verme, galibiyet ve zafere ulaştırma" anlamlarını içermektedir. *Feth* kelimesinin çoğulu *futûh*, onun da çoğulu *futûhât*'tır. Terim anlamı itibariyle bu kelime, Müslümanların gayrımüslimlerden aldığı toprakları istilâ ve sömürge savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılmıştır.[2]

Kullanıldığı bağlam itibariyle *f-t-h* kökünden gelen kelimeler birer tefsir örneği olarak "hüküm, yargı, karar, yardım etmek, azap göndermek, açmak, zafer, bilgilendirmek, öğretmek, açıklığa kavuşturmak" gibi anlamlarda yorumlanırken, mefâtıh kalıbında ise "anahtarlar"[3] manasına gelmektedir.

ف ت ن : F-T-N

FİTNE

ف ت ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 60 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 İmâma bu hatırlatmayı yapana da bu anlamda *fâtih* denilir. Bilgi için bk. Halit Ünal, "Feth md.", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 466.

2 Mustafa Fayda, "Feth md.", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 467-470.

3 "Anahtarlar" anlamında kullanımlar için bk. En'âm 6/59; Nûr 24/61; Kasas 28/76.

1. Azap etmek

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ "(Öyle) bir fitneden (azaptan) sakının ki aranızdan yalnızca haksızlık edenlere erişmekle kalmaz. Bilin ki Allah'ın azabı çetindir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-t-n* kökünden kelimeler "azap, azap etmek"[2] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. İmtihan etmek

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ "Böylece biz onları birbirleriyle imtihan ettik."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-t-n* kökünden kelimeler "imtihan, imtihan etmek"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Baskı

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا اِلَّا يَسِيرًا "Eğer Medine'nin her yanından onların üzerine gidilseydi de (kendilerinden, sivil halka) baskı ve işkence yapmaları istenseydi bunu hemen yaparlardı, fazla gecikmezlerdi."[5] Zemahşerî, bu âyetteki *el-fitneh* kelimesine "dinden dönmek ve müslümanlarla savaşmak" anlamını vermişken,[6] Zeccâc, "baskıya destek olmak",[7] Süleyman Ateş ise "baskı ve işkence"[8] anlamını vermiş, Semerkandî de, "şirk"[9] anlamını vermiştir ki bu anlamın da, âyetin siyak ve sibakına, yani bağlama uygun olduğunu düşünmekteyiz.[10]

4. Saptırmak

يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ "Münafıklar onlara, 'Biz sizinle

---

1 **Enfâl** 8/25.
2 "Azap etmek, azap" anlamında kullanımlar için bk. **'Ankebût** 29/10; **Zâriyât** 51/14; **Burûc** 85/10.
3 **En'âm** 6/53.
4 "İmtihan, imtihan etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/102; **A'râf** 7/155; **Tevbe** 9/49, 126; **Nahl** 16/110; **Tâhâ** 20/40, 85, 90, 131; **Enbiyâ'** 21/35; **Furkân** 25/20; **Neml** 27/47; **'Ankebût** 29/2, 3; **Sâd** 38/24, 34; **Dühân** 44/17; **Cinn** 72/17.
5 **Ahzâb** 33/14.
6 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 513.
7 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 220.
8 Ateş, *Meâl*, s. 418.
9 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 51.
10 "Baskı, zulüm" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/191, 193, 217; **Nisâ'** 4/91; **Enfâl** 8/39; **'Ankebût** 29/10.

beraber değil miydik?' diye seslenirler. (Müminler de) derler ki: Evet ama, siz kendi başınızı belâya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri gelip çattı!"[1] Buradaki *fetentüm* fiili "nifaka düşürmek"[2] anlamına gelmektedir.

5. Karışıklık

فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ "Kalpleri hakikatten sapmaya meyilli olanlar, sırf kafaları karıştıracak şeyler bulmak için onun müteşabihlerine uyarlar."[3] Buradaki *fitneh* kelimesi, müteşabih âyetlerin anlamını zorlayarak insanların "karışıklığa" sürüklenmesi anlamına gelmektedir.

6. Uzaklaştırmak

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ "Onların, dayanaksız görüşlerine uyma, onlardan sakın ki Allah'ın, sana indirdiğinin bir kısmından seni uzaklaştırmasınlar."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-t-n* kökünden kelimeler "uzaklaştırmak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

7. Çare

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ "Sonra onların, 'Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, biz ortak koşanlardan değildik' demelerinden başka çareleri kalmamıştı."[6] Buradaki *fitneh* kelimesi "çare" anlamına gelmektedir.

8. Saldırı

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا "Yeryüzüne sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size saldır-

---

1 **Hadîd** 57/14.
2 "Saptırmak, küfür, nifak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/101; **Mâide** 5/41; **A'râf** 7/27; **Yûnus** 10/83; **Sâffât** 37/162.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/7.
4 **Mâide** 5/49.
5 "Uzaklaştırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/49; **İsrâ'** 17/73.
6 **En'âm** 6/23.

masından endişe ediyorsanız, namazı kısaltmanızda bir sakınca yoktur."[1] Bu âyette konu savaş yolculuğuna çıkanların cephede namazlarını kısaltmalarıyla ilgilidir ve *yeftine* fiili de "saldırmak" anlamına gelmektedir. Burada namazların kısaltılabilmesinin sadece savaşta ve özellikle de cephede düşmanın saldırı tehlikesi bulunurken söz konusu edilebileceği, aksi takdirde namazı kısaltmanın doğru ve mümkün olmadığı anlaşılmalıdır.

9. Delilik

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ "Hanginizde delilik olduğunu yakında (sen de) göreceksin, onlar da görecekler."[2] Bu âyetteki konu daha önceki âyetlerin de işaretiyle Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamberi delilikle suçlamalarıyla ilgilidir. Dolayısıyla buradaki *el-meftûn* kelimesi "delirmek, delilik" anlamına gelmektedir.

Bütün bu anlamlardan başka *fitneh/el-fitneh* kelimesinin "günah",[3] "şeytanın hile ve tuzağı",[4] "şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşıladığı bâtıl inanç ve kuruntu",[5] "nifak",[6] "kötülük, sıkıntı"[7] ve "rüsvaylık, alay, oyuncak"[8] gibi anlamlara da geldiği ifade edilmektedir.[9]

ف ت و : F-T-V

TÜFTÎ/EFTÎ/FETÂ/FETEYÂT

ف ت و kökünden kelimler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte, *fetâ, feteyân, fityeh, fityân* ve *feteyât* kalıplarında "genç",[10] *yüftî, efti, eftûnî, testefti* gibi kalıplarda ise "fetva vermek"[11] anlamına gelmektedir.

---

1 **Nisâ'** 4/101.
2 **Kalem** 68/5-6.
3 **Tevbe** 9/49.
4 **A'râf** 7/27.
5 **Hacc** 22/53.
6 **Hadîd** 57/14.
7 **Hacc** 22/11.
8 "Rezillik" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/85; **Mümtehıne** 60/5.
9 Mustafa Çağrıcı, "Fitne md.", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 156.
10 "Genç" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/25; **Yûsuf** 12, 30, 36, 62; **Kehf** 18/10, 13, 60, 62; **Enbiyâ'** 21/60; **Nûr** 24/33.
11 "Fetva vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/127, 176; **Yûsuf** 12/41, 43, 46; **Kehf** 18/22; **Neml** 27/32; **Sâffât** 37/11, 149.

ف ج ر : F-C-R

YEFCÜRU/FÂCİR/FECR/FÜCÛR

ف ج ر kökünden kelimler Kur'ân'da 24 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Fışkırtmak

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا "Bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana inanmayacağız, dediler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-c-r* kökünden kelimeler "fışkırtmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. İnkâr etmek

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ "Fakat insan, önündekini (kıyâmeti) yalanlamak ister."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-c-r* kökünden kelimeler "inkâr etmek"[4] anlamına gelmektedir.

3. Suç

اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا "Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler)."[5] Buradaki *fâcir* kelimesi de "suç, günah" anlamındadır. Hz. Nûh, tebliğinde toplumunun helâk edilmesini istemiş, gerekçesini de bu insanların sürekli nankörlük içeren kötülük üretmeleri olarak belirlemiştir. Bu âyette, o insanların gelecek olan nesillerinden değil, suç ve günahlarından söz edilmektedir; çünkü onların nesillerinden de iyi insanların çıkması daima muhtemeldir.

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا "Nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona kötülük ve (kötülükten) sakınma duygusunu ilham edene yemin olsun."[6]

---

1 **İsrâ'** 17/90.

2 "Fışkırtmak, akıtmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/60, 74; **İsrâ'** 17/91; **Kehf** 18/33; **Yâsîn** 36/34; **Kamer** 54/12; **İnsân** 76/6; **İnfitâr** 82/3.

3 **Kıyâmet** 75/5.

4 "Kâfir, yoldan çıkan" anlamında kullanımlar için bk. **Sâd** 38/28; **'Abese** 80/42; **İnfitâr** 82/14; **Mutaffifûn** 83/7.

5 **Nûh** 71/27.

6 **Şems** 91/7-8.

Buradaki *fücûr* kelimesi "yaratılışta nefse verilen yoldan çıkma yeteneği, özelliği" anlamındadır.

4. Fecr

وَالْفَجْرِ "Fecre andolsun."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-fecr* kelimesi "sabahın aydınlığı"[2] anlamındadır.

ف ح ش : F-H-Ş

FUHUŞ/FAHŞÂ'

ف ح ش kökünden kelimeler Kur'ân'da 24 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kötülük

وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَآءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ "Bu tür insanlar bir kötülük yaptıkları zaman, 'Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti' derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"[3] Bu âyette sözü edilen durum, Mekkeli müşriklerin şirk anlamında veya şirk kapsamında işledikleri bazı yanlışlıkların kaynağı olarak Allah'ı göstermek istemeleridir. Bir sonraki âyette dinin, sadece Allah'a ait kılınması gereğinden bahsedilmesi de buradaki *el-fahşâ'* kelimesinin, inanç anlamında bir "kötülük" olduğu kanaatini desteklemektedir.[4]

2. Fuhuş

a) Zina

قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّیَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْیَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ "De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı, haksız yere azgınlık yapmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemeni-

---

1 **Fecr** 89/1.
2 "Sabahın aydınlığı" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187; **İsrâ'** 17/78; **Nûr** 24/58; **Kadr** 97/5.
3 **A'râf** 7/28.
4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 40; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 351.

zi haram kılmıştır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-h-ş* kökünden kelimeler "zina"[2] anlamında kullanılmaktadır.

b) Lezbiyenlik

وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ "Kadınlardan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhit getirin."[3] Bu âyetteki *el-fâhişeh* kelimesi "kadın kadına ahlâksızlık (lezbiyenlik)" anlamına gelmektedir.

c) Homoseksüellik

وَلُوطاً اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَم۪ينَ

"Lût'u da (gönderdik). Kavmine dedi ki: Siz, daha önce alemlerde hiç kimsenin yapmadığı bir fuhşa gidiyorsunuz."[4] Bu âyette geçen *el-fâhişeh* kelimesi ise "erkek erkeğe yapılan ahlâksızlık (homoseksüellik, eşcinsellik)" anlamına gelmektedir.[5]

3. Cimrilik

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَٓاءِۚ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلاً "Şeytan sizi fakirlikle korkutuyor ve size fuhşu (cimriliği) emrediyor. Allah ise size kendinden bağışlama ve lütûf vadediyor."[6] Bu âyette geçen *el-fahşâ'* kelimesi de, Allah yolunda mal infâk etmenin öneminin örneklerle anlatıldığı, şeytanın, insanları fakirlikle korkuttuğu bir bölümde yer almaktadır. Dolayısıyla burada kullanılan *el-fahşâ'* kelimesinin, infâkın zıddı bir anlama gelme zorunluluğu vardır. Zaten âyetin sonundaki "Allah'ın lütfu geniştir" cümlesi de bu anlamı destekler mahiyettedir. Eğer bu kelimeye bu âyette bundan başka bir anlam verilecek olursa, âyetin siyak ve sibakıyla (bağlamla) irtibatı kesilir, âyet hatalı bir anlamda değerlendirilmiş olur.

---

1 **A'râf** 7/33.

2 Bu kelimenin zina anlamındaki kullanımları için ayrıca bk. **Bakara** 2/169. **Âl-i 'İmrân** 3/135; **Nisâ'** 4/19, 22, 25; **En'âm** 6/151; **Yûsuf** 12/24; **İsrâ'** 17/32; **Nûr** 24/19, 21; **'Ankebût** 29/45; **Ahzâb** 33/30; **Şûrâ** 42/37; **Necm** 53/32; **Talâk** 65/1.

3 **Nisâ'** 4/15.

4 **'Ankebût** 29/28. Bu anlamdaki örnekler için ayrıca bk. **A'râf** 7/80; **Neml** 27/54.

5 Bu âyetlerdeki *fâhişe* kelimesinin homoseksüellik anlamına gelmesi hakkında bir değerlendirme için bk. Bozkurt, "Fuhuş md.", *DİA*, III, 212.

6 **Bakara** 2/268.

4. Zulüm

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَٓائِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ "Allah, adâleti, ihsânı ve yakınlara bakmayı emreder; fahşâ, fenalık ve azgınlıktan men eder."[1] Bu âyette geçen *el-fahşâ'* kelimesinin adâletin karşıtı bir anlama gelmesi gerektiğine inanmaktayız. Nitekim "adâlet", "her şeyi tam yerine koymak, her hususta dengeli olmak ve hakkı yerine getirmek" demektir ki, bu haliyle *adâlet* zulmün zıddıdır. Bu âyette üç emir ve üç yasak zikredilmiş, adâletin karşıtı olarak *el-fahşâ'*, *ihsân*ın karşıtı olarak el-münker "fenalık, yakınlara bakma"nın karşıtı olarak da el-bağy "azgınlık" kelimeleri kullanılmıştır. Dolayısıyla üç zıt kelimeden biri olan *el-fahşâ'* kelimesi bizce "adâlet"in zıddı olan "zulüm" demektir.

ف ر خ : F-H-R

FEHÛR/TEFÂHUR/FEHHÂR

ف خ ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *fehûr* ve *tefâhûr* kalıplarında "övünmek, haksız yere övünen kişi, karşılıklı övünme",[2] *el-fehhâr* kalıbında ise "pişmiş çamur"[3] anlamında kullanılmaktadır.

ف ج ر : F-R-C

FÜRİCE/FERC/FURÛC

ف ر ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, *füricet* ve *furûc* kalıplarında "yarılmak, yarık, çatlak",[4] *ferc* ve *furûc* kalıplarında ise "namus"[5] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Nahl** 16/90.
2 "Övünmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/36; **Hûd** 11/10; **Lokmân** 31/18; **Hadîd** 57/20, 23.
3 **Rahmân** 55/14.
4 "Yarık" anlamında kullanımlar için bk. **Kâf** 50/6; **Murselât** 77/9.
5 "Namus" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/91; **Mü'minûn** 23/5; **Nûr** 24/30, 31; **Ahzâb** 33/35; **Tahrîm** 66/12; **Me'âric** 70/29.

ف رح : F-R-H

FERİHA/FARİHÎN/FERAH

ف رح kökünden kelimeler Kur'ân'da 22 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "kibir, şımarmak",[1] diğer âyetlerde ise "sevinmek, mutlu olmak"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

ف رش : F-R-Ş

FERÂŞ/FERŞ/FİRÂŞ/FURUŞ

ف رش kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *feraşnâ* kalıbında "döşemek",[3] *ferş* kalıbında "döşeklik yün",[4] *firâş* ve *furuş* kalıplarında "döşek, döşekler"[5] ve *el-ferâş* kalıbında "pervane"[6] anlamında kullanılmaktadır.

ف رض : F-R-D

FERADA/FERÎDA/FÂRID/MEFRÛD

ف رض kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yerine getirmek

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

"Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."[7] Bu âyette geçen *ferada* fiili "yerine getirmek" anlamına gelmektedir.

---

1 "Şımarmak, kibirlenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/50; **Hûd** 11/10; **Mü'minûn** 23/53; **Kasas** 28/76; **Rûm** 30/32; **Mü'min** 40/75; **Hadîd** 57/23.

2 "Sevinmek, mutlu olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/120, 170, 188; **En'âm** 6/44; **Tevbe** 9/81; **Yûnus** 10/22, 58; **Ra'd** 13/26, 36; **Neml** 27/36; **Rûm** 30/4, 36; **Mü'min** 40/83; **Şûrâ** 42/48.

3 **Zâriyât** 51/48.

4 **En'âm** 6/142.

5 "Döşek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/22; **Rahmân** 55/54; **Vâkı'a** 56/34.

6 **Kâri'a** 101/4.

7 **Bakara** 2/197.

2. Vahyetmek

اِنَّ الَّذ۪ى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍ "Apaçık bir üslupla bu Kur'ân'ı sana vahyeden Allah elbette seni dönülecek yere (Mekke'ye veya ölümden sonra âhiret hayatına) döndürecektir."[1] Buradaki *ferada* fiili "Kur'ân'ın vahyedilmesi, onun Hz. Peygambere verilmesi" demektir.

3. Farz kılmak

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا "Yücelerden indirdiğimiz ve kesin hükümler koyduğumuz bir sûredir bu."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-r-d* kökünden kelimeler "farz kılmak, tayin etmek, kararlaştırmak, emretmek, uygun görmek"[3] manalarına gelmektedir.

4. Belirlemek

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَر۪يضَةً "Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluluğu yoktur."[4] Buradaki *tefridû* fiili, "tespit etmek, belirlemek", *ferîdah* kelimesi ise "belirlenen şey" anlamına gelmektedir. Esasında Bakara 2/237 ve Nisâ' 4/24'te de geçen *ferîdah* kelimesine "mehir" anlamı vermek de elbette mümkündür.

وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَص۪يبًا مَفْرُوضًاۙ "Şeytan, 'Muhakkak ki, kullarından belli bir pay edineceğim' demiştir."[5] Buradaki *mefrûd* kelimesi "belli bir bölüm" anlamına gelmektedir.

5. Yaşlı

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌۜ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ "O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek."[6] Buradaki *fârıd* kelimesi, İsrailoğullarının kesmeleri istenen ineğin durumunu anlatan bir içeriktedir ve "yaşlı" anlamına gelmektedir.

---

1 **Kasas** 28/85.
2 **Nûr** 24/1.
3 "Farz kılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/7, 11; **Tevbe** 9/60; **Ahzâb** 33/38, 50; **Tahrîm** 66/2.
4 **Bakara** 2/236.
5 **Nisâ'** 4/118.
6 **Bakara** 2/68.

ف ر ط : F-R-T

FART/İFRÂT/TEFRÎT

ف ر ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Aşırılık

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُر۪يدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْۚ تُر۪يدُ ز۪ينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطًا "Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olduğu için kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız kimseye boyun eğme."[1] Bu âyette geçen *furut* kelimesi "aşırılık" anlamına gelmekte ve bu duruma da "ifrat (aşırılık)" denmektedir.

قَالَا رَبَّنَا اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَطْغٰى "Mûsâ ile Hârun: 'Ey Rabbimiz! Onun bize karşı taşkınlık yapmasından yahut azgınlıkta devam etmesinden korkarız' dediler."[2] Buradaki *yefruta* fiili "taşkınlık yapmak, düşmanca davranmak, kötülük yapmak, zarar" anlamlarına gelmektedir.

2. Gözardı etmek

قَدْ خَسِرَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا ف۪يهَاۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ "Kıyâmet saati ansızın gelip çatıncaya (ve) 'Yazıklar olsun bize ki onu gözardı etmişiz' diye ağlayıp dövününceye kadar Allah'a varacaklarını inkâr edenler, gerçekten hüsrana uğrayanlardır, çünkü omuzlarında günâhlarının yükünü taşıyacaklardır. Dikkat edin, yüklenecekleri ağırlık ne kötüdür!"[3] Genelde "aşırı gitmek" manası verilen bu ve benzer âyetlerde geçen *f-r-t* kökünden kelimeler "göz ardı etmek, ciddiye almamak"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **Kehf** 18/28.
2 **Tâhâ** 20/45.
3 **En'âm** 6/31.
4 "Göz ardı etmek" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/38, 61; **Yûsuf** 12/80; **Zümer** 39/56.

3. Önden gitmek

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ "Kendilerinin bile çirkin bulacağı şeyleri Allah'a isnat ediyorlar. Dilleri de yalan düzüp donatıyor. En ileri güzellik onlarınmış! Onlar için ateş vardır ve ona en önden gideceklerdir."[1] Buradaki *müfratûn* kelimesi, yalancılık yapanların ve âhirette en güzel ödülün onlara ait olacağını iddia edenlerin cehenneme en önce atılacağını ifade etmektedir. Bu kelimenin bu âyette, cehenneme atılanların orada terk edilecekleri şeklinde de bir anlamı vardır.

ف ر غ : F-R-Ğ

FERAĞA/TEFRUĞU/FÂRİĞ

ف ر غ kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bitirmek

فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ "Bir işi bitirdiğin zaman hemen (başka) işe koyul."[2] Bu âyetteki *ferağte* fiili bir işi "bitirmek" manasına gelmektedir.

2. Zaman ayırmak

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِۚ "Ey insan ve cin! Sizin için de zaman ayıracağız."[3] Burada *nefruğu* fiili, Yüce Allah'ın, cinleri ve insanları veya erkek ve dişileri ya da mümin ve kâfirleri âhirette sorgulayacağını, yani onlar için "zaman ayıracağını", sayı kalabalıklığının ve meşguliyet fazlalığının bunu engellemeyeceğini ifade etmektedir.

3. Dökmek

اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًاۜ "Bunun üzerine erimiş bakır dökeyim."[4] Bu âyette geçen *üfrığ* fiili, sıvı bir maddeyi bir yere "dökmek" anlamında

1 Nahl 16/62.
2 İnşirâh 94/7.
3 Rahmân 55/31.
4 Kehf 18/96.

kullanılmaktadır. Bu kelime, savaşan müslüman ordunun üzerine, yani gönüllerine sabır "boşaltmak"[1] anlamına da gelmektedir.

4. Dolmak

وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًا "Bu arada, Mûsâ'nın annesinin yüreği acıyla doldu."[2] Çocuğundan ayrılan Hz. Mûsâ'nın annesinin gönlündeki acının çokluğunu ifade için *fâriğ*, yani "dolmak, içinin sıkıntı ve acıyla dolması" kelimesi kullanılmaktadır.

ف ر ق : F-R-K

FERAKA/FERRAKA/FÂRAKA/FERÎK/FIRKA/FURKÂN

ف ر ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 72 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ayırmak

اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ "Onlar ki Allah'ı ve elçilerini inkâr ederler, Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isterler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-r-k* kökünden kelimeler "arayı açmak, bölmek, ayrı ayrı kabul etmek"[4] anlamlarına gelmektedir.

2. Peyderpey indirmek

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا "Biz Kur'ân'ı, insanlara yavaş yavaş okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) halinde ayırdık ve onu peyderpey indirdik."[5] Bu âyetteki *feraknâ* fiili "yavaş yavaş, peyderpey indirmek" demektir.

---

1 "Boşaltmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/250; **A'râf** 7/126.

2 **Kasas** 28/10.

3 **Nisâ'** 4/150.

4 "Ayırmak, ayrılmak, açmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/85, 102, 136, 285; **Âl-i 'Imrân** 3/84, 103, 105; **Nisâ'** 4/130, 152; **Mâide** 5/25; **En'âm** 6/153, 159; **Tevbe** 9/107; **Yûsuf** 12/39, 67; **Kehf** 18/78; **Tâhâ** 20/94; **Şu'arâ'** 26/63; **Rûm** 30/14, 32; **Şûrâ** 42/13, 14; **Dühân** 44/4; **Talâk** 65/2; **Kıyâmet** 75/28; **Murselât** 77/4; **Beyyine** 98/4.

5 **İsrâ'** 17/106.

3. Korkaklık yapmak

وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ "(O münafıklar) mutlaka sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Hâlbuki onlar sizden değillerdir, fakat onlar (kılıçlarınızdan) korkan bir toplumdur."[1] Bu âyetteki *yefrakûne* fiili "korkmak" demektir.

4. Grup

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَر۪يقاً يَلْوُنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ "Onlardan bir grup var ki Kitap'ta olmayan bir şeyi siz Kitap'tan sanasınız diye dillerini Kitap'la eğip bükerler."[2] Bu ve benzer 32 âyette geçen *ferîk, ferîkayn* ve *ferîkân* kelimeleri "grup, topluluk" demektir.

5. Ayırıcı ölçü

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَٓاءً وَذِكْراً لِلْمُتَّق۪ينَۙ "Andolsun biz, Mûsâ'ya ve Hârûn'a hak ile bâtılı birbirinden ayırdeden ve korunanlar için bir ışık ve öğüt olan Kitab'ı verdik."[3] Kur'ân'da 7 yerde geçen *el-furkân* kelimesi, "hakkı bâtıldan ayıran şey, ölçü" anlamında Hz. Mûsâ'ya ve Hz. Hârun'a verilen bir hidayet rehberi,[4] Bedir günü,[5] Kur'ân[6] ve takvâ sahibi müminlere verilen, doğruyu yanlıştan "ayırt edebilme gücü"[7] anlamlarında kullanılmaktadır.

ف ر ي : F-R-Y

İFTERÂ/YEFTERÛ/İFTİRÂ'/MÜFTER/FERİYY

ف ر ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 60 yerde geçmektedir. *İfterâ, yefterî, tefterûne, yüfterâ, iftirâ', meftereyât, müfter, müfterûne* kalıplarında "iftira etmek, iftira", sadece Meryem 19/27'de geçen

1 **Tevbe** 9/56.
2 **Âl-i 'Imrân** 3/78.
3 **Enbiyâ'** 21/48.
4 "Hidayet rehberi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/53; **Enbiyâ'** 21/48.
5 **Enfâl** 8/41.
6 "Kur'ân" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/185; **Âl-i 'Imrân** 3/4; **Furkân** 25/1.
7 **Enfâl** 8/29.

feriyyâ kalıbında "tuhaf, düzme, görülmemiş, yaramaz" anlamına gelmektedir.

ف ص ل : F-S-L

FESALE/FESSALE/FASL/FİSÂL/FESÎLE

ف ص ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 43 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ayrılmak

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ "Tâlût askerleriyle yola çıktığında."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-s-l* kökünden kelimeler "ayrılmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Hüküm vermek

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ "Gerçek şu ki, inananlar, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve müşrikler arasındaki hükmü kıyâmet günü Allah verecektir. Çünkü Allah her şeye şâhittir."[3] Bu âyette geçen *yafsılü* fiili "hüküm vermek"[4] demektir.

3. Açıklamak

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ "Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-s-l* kökünden kelimeler "açıklamak"[6] anlamına gelmektedir.

4. Akraba

يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدٖي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنٖيهِ وَصَاحِبَتِهٖ وَاَخٖيهِ وَفَصٖيلَتِهِ الَّتٖى

1 Bakara 2/249.

2 "Ayrılmak" anlamında kullanımlar için bk. Bakara 2/233; Yûsuf 12/94; Lokmân 31/14; Şûrâ 42/21; Ahkâf 46/15.

3 Hacc 22/17.

4 "Hüküm vermek" anlamında kullanımlar için bk. En'âm 6/57; Secde 32/25; Sâffât 37/21; Dühân 44/40; Mümtehıne 60/3; Murselat 77/13, 14, 38; Nebe' 78/17.

5 En'âm 6/119.

6 "Açıklamak, açık" anlamında kullanımlar için bk. En'âm 6/55, 57, 97, 98, 114, 126, 154; A'râf 7/32, 52, 133, 145, 174; Tevbe 9/11; Yûnus 10/5, 24, 37; Hûd 11/1; Yûsuf 12/111; Ra'd 13/2; İsrâ' 17/12; Rûm 30/28; Sâd 38/20; Fussılet 41/3, 44; Târık 86/13.

تُئْوِيهِ "Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, eşini, kardeşini ve kendisini koruyup barındıran tüm akrabalarını fidye vermek isteyecek."[1] Bu âyetteki *fasîleh* kelimesi yakın "akrabalar" anlamına gelmektedir.

ف ض ض : F-D-D

İNFEDDA/YENFADDU/FIDDA

ف ض ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, *infeddû* ve *yenfaddû* kalıplarında "dağılmak",[2] *fiddah* kalıbında ise "gümüş"[3] anlamına gelmektedir.

ف ض ل : F-D-L

FEDDALE/FADL

ف ض ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 104 yerde geçmektedir. "Orta halden fazlalık" anlamına gelen *fadl* kelimesi, ilim ve sabırda olursa "övgü" vesilesidir; gazapta olursa "yergi" nedenidir.[4] "Övgü" anlamındaki kullanımları, diğerine göre daha fazla olan bu kelimenin Kur'ân'da içerdiği anlamlar birbirine çok yakındır. Kur'ân'da 5 âyette "farklılık"[5] anlamına *f-d-l* kökünden kelimeler diğer bütün kullanımlarda birer tefsir olarak kabul edilebilecek şekilde "üstünlük, İslâm, cennet, peygamberlik, rızık, lütûf, ihsân, nimet" gibi anlamlara gelmektedir.

Bu noktada söz konusu kelimenin "üstünlük" veya "farklılık" anlamları arasında birtakım yorumların yapıldığı "peygamberlerin birbirinden üstün olup olmadığı" konusuna değinmekte yarar görmekteyiz.

---

1 **Me'âric 77/13.**
2 **"Dağılmak" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'Imrân 3/159; Cumu'a 62/11; Munâfikûn 63/7.**
3 **"Gümüş" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'Imrân 3/14; Tevbe 9/34; Zuhruf 43/33; İnsân 76/15, 16, 21.**
4 **Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 639.**
5 **Bakara 2/253; Nisâ' 4/32; Ra'd 13/4; Nahl 16/71; İsrâ' 17/55.**

لَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ "Peygamberleri birbirinden farklı kıldık."[1] Buradaki *tafdîl* kelimesine "üstün tutmak" şeklinde meal verilmişse de aslında bu kelime, "farklı kılmak" demektir. Dolayısıyla farklılıklar, farklı olunulan hususta diğerinden üstün olurlar; yoksa bütünüyle bir üstünlük oluşturulamaz. Bağ ve bahçelerin biri diğerinden niye üstün olsun ki! Peygamberlerin biri diğerinden niçin üstün olsun ki! Onlar birbirlerinden belli noktalarda farklıdırlar; farklılıkları bazen Hz. Mûsâ'da olduğu gibi Allah'ın kendisine konuşması, bazen derecelerin yüksekliği, Hz. Îsâ'da olduğu gibi bazen çeşitli mucizelere sahip kılınmak ve Rûhu'l-Kudüs'le desteklenmek, Hz. Dâvûd'da olduğu gibi kendisine Zebûr'un verilmesi, Hz. Muhammed gibi kendisine ebedî bir mucize Kur'ân'ın verilmesi gibi şekillenmiştir.[2] Bu peygamberler bu hususlarda diğerlerinden üstün olabilirler; ancak bu üstünlük bütünüyle risalettte değildir. Çünkü, لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ "Onların arasında ayırım yapmayız"[3] âyeti bu konuda ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Peygamberlik, çalışılarak elde edilen bir kurum değildir; Yüce Allah'ın seçimiyle belli kişilere verilmiştir ve peygamberlerin hiçbiri görevini ihmal de terk de etmemiştir. Sadece, Hz. Yûnus başka bir yere gitmeyi isteyince daha büyük kalabalıklara risaletle yükümlü tutulmuştur; hepsi bu kadar.

ف ط ر : F-Ṭ-R

FETARA/FÂTIR/İNFİTÂR/FITRAT

ف ط ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Fıtrat

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا "Benliğini Allah'ı birleyici olarak dine, yani Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıt-

1 **İsrâ'** 17/55.
2 Âyetler için bk. **Bakara** 2/253; **Nisâ'** 4/164; **İsrâ'** 17/55; **Şûrâ** 42/7; ...
3 **Bakara** 2/136. Benzer iki âyet için de bk. **Bakara** 2/285; **Âl-i 'İmrân** 3/84.

rata çevir."[1] Buradaki *fitrat* ve *fetara* kelimeleri "fıtrat" anlamında "yaratılış kanunu" manasına gelmektedir.

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ "Gökyüzü yarıldığı zaman."[2] *Fetara* kelimesi, bu âyette olduğu üzere, eğer *infetara* kalıbında gelirse, Müzzemmil 73/18'de de olduğu gibi "yarılmak, yeniden biçimlenmek, yeni bir fıtrata kavuşturulmak" anlamına gelmektedir.

2. Yoktan yaratmak

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ "Gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a hamd olsun."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *fetara* veya *fâtır* kelimeleri "yoktan yaratmak"[4] anlamına gelmektedir.

3. Çatlamak

تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ "Öyle ki bu iddianın dehşetinden neredeyse gökler çatlayacaktı."[5] Bu âyette geçen *yetefettarne* kelimesi "çatlamak" anlamına gelmektedir.

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ "Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?"[6] Bu âyette geçen *fütûr* kelimesi ise "çatlak, bozulma, yırtık" demektir.

ف ق ر : F-K-R

FAKR/FAKÎR/FÂKIRA

ف ق ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte, *el-fakr, fakîr, el-fukarâ'* kalıplarında "fakirlik, muhtaçlık, fakirlik",[7] *fâkırah* kalıbında ise "kemikleri kıran, çatırdatan şey"[8] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Rûm** 30/30.
2 **İnfitâr** 82/1.
3 **Fâtır** 35/1.
4 "Yoktan yaratmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/79; **Hûd** 11/51; **Yûsuf** 12/101; **İbrâhîm** 14/10; **İsrâ'** 17/51; **Tâhâ** 20/72; **Enbiyâ'** 21/56; **Yâsîn** 36/22; **Zümer** 39/46; **Şûrâ** 42/11; **Zuhruf** 43/27.
5 **Meryem** 19/90. Benzer bir örnek için bk. **Şûrâ** 42/5.
6 **Mülk** 67/3.
7 "Fakirlik, fakir" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/267, 271, 273; **Âl-i 'İmrân** 3/181; **Nisâ'** 4/6, 135; **Tevbe** 9/60; **Hacc** 22/28; **Nûr** 24/32; **Kasas** 28/24; **Fâtır** 35/15; **Muhammed** 47/38; **Haşr** 59/8.
8 **Kıyâmet** 75/25.

ف ك ر : F-K-R

FEKKERA/TEFEKKERA/YETEFEKKERU

ف ك ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmektedir. *Tefekkera, yetefekkeru* kalıplarında "fikir üretmek, düşünmek, akletmek"[1] gibi olumlu anlamlar veren bu kelime, sadece Müddessir 74/18'de *fekkera* kalıbında "plan yapmak, entrika yapmak" gibi olumsuz bir anlamda, özellikle Velîd b. Muğîra ve onun gibiler için kullanılmaktadır.

ف ك ه : F-K-H

TEFEKKEHE/FÂKİHE/FEVÂKİH

ف ك ه kökünden kelimeler Kur'ân'da 19 yerde geçmekte, *fâkihûn, fâkihe, fevâkih* ve *fekihîne*[2] kelimeleri "nimetlenmek, meyve, meyveler, zevklenmek",[3] *tefekkehûne* fiili ise "saçmalamak, yakınmak"[4] anlamına gelmektedir.

ف ل ق : F-L-K

FÂLIK/FELAK/İNFELEKA

ف ل ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *fâlık* ve *felak* kalıplarında "yaran, açtıran, söktüren, sabah",[5] *infeleka* kalıbında ise "yarılmak, ayrılmak"[6] anlamına gelmektedir.

ف ل ك : F-L-K

FÜLK/FELEK

ف ل ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 25 yerde geçmekte, *fülk/*

1 "Fikir üretmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/219, 266; **Âl-i 'İmrân** 3/191; **En'âm** 6/50; **A'râf** 7/176, 184; **Yûnus** 10/24; **Ra'd** 13/3; **Nahl** 16/11, 44, 69; **Rûm** 30/8, 21; **Sebe'** 34/46; **Zümer** 39/42; **Câsiye** 45/13; **Haşr** 59/21.

2 Mutaffifûn 83/31'de geçen bu kelime, olumsuz anlamda alaycılık içeren bir eğlenme anlamı vermektedir.

3 "Nimetlenmek, meyve, meyveler, zevklenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/19; **Yâsîn** 36/55, 57; **Sâffât** 37/42; **Sâd** 38/51; **Zuhruf** 43/73; **Dühân** 44/27, 55; **Tûr** 52/18, 22; **Rahmân** 55/11, 52, 67; **Vâkı'a** 56/20, 32; **Murselât** 77/42; **'Abese** 80/31.

4 **Vâkı'a** 56/65.

5 "Açtıran, sabah" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/59, 96; **Felak** 113/1.

6 **Şu'arâ'** 26/63.

el-fülk kelimesi 23 âyette "gemi", *felek* kelimesi ise "yörünge"[1] anlamında kullanılmaktadır.

ف و ت : F-V-T

FÂTE/FEVT/TEFÂVÜT

ف و ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kaybetmek

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْ "(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye açıklamaktadır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-v-t* kökünden kelimeler "kaybetmek"[3] anlamında kullanılmaktadır.

2. Kurtuluş

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ "Telaşa düştükleri zaman, (onları) bir görsen! Artık kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır."[4] Bu âyette geçen *fevt* kelimesi "kurtuluş, kaçacak yer, kaçamak" anlamına gelmektedir.

3. Düzensizlik

اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ "O ki, birbiri ile uyumlu (tabaka tabaka) yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?"[5] Bu âyette geçen *tefâvüt* kelimesi "düzensizlik" anlamında kullanılmaktadır.

ف و ر : F-V-R

FÂRA/TEFÛRU/FEVR

ف و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *fâra*

---

1 "Yörünge" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/33; **Yâsîn** 36/40.
2 **Hadîd** 23.
3 "Kaybetmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/153; **Mümtehıne** 60/11.
4 **Sebe'** 34/51.
5 **Mülk** 67/3.

ve *tefûru* kalıplarında "kaynamak",[1] *fevr* kalıbında ise "aniden, o anda"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ف و ق : F-V-K

FEVK

ف و ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 43 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Uyanmak

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّٓا اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا۬ اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ "Rabbi dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana yöneldim ve ben (bu toplumun içinde) inananların öncüsüyüm."[3] Bu âyetteki *efâka* fiili "uyanmak, ayılmak" demektir.

2. Öte

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا "Allah bir sivrisineği hatta onun da ötesinde olanı örnek vermekten kaçınmaz."[4] Bu âyette geçen *favk* kelimesi "ondan da öte", yani sivrisinekten cisim olarak daha küçük ve belki daha önemsiz hayvanları da örnek vermek anlamına gelmektedir. Âyetteki asıl anlam, müşriklerin küçük diye nitelendirdikleri sivrisinekten daha zayıf olan, ancak ibret olarak daha derin mesajlar içerebilecek nesnelerin de örnek olarak verilebileceğini bildirmekle ilgilidir.

3. Üst

يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدٖيهِمْ "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir."[5] Burada ve benzer 40 âyette geçen *favk* kelimesi "üst, yukarı, fazla" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 "Kaynamak" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/40; **Mü'minûn** 23/27; **Mülk** 67/7.
2 **Âl-i 'Imrân** 3/125.
3 **A'râf** 7/143.
4 **Bakara** 2/26.
5 **Feth** 48/10.

4. Gecikme

وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ "Bunlar da ancak, geri dönüşü olmayan, bir an bile gecikmesi olmayan korkunç bir ses beklemektedirler."[1] Bu âyette geçen *fevâk* kelimesi de "geri dönüş, dinlenme, gecikme" gibi anlamlara gelmektedir.

ف ي أ : F-Y-E

FÂE/EFÂE/TEFÎÜ/FEY'/YETEFEYYEÜ

ف ى أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gelmek

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ "Eğer müminlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet birisi ötekine saldırırsa, Allah'ın emrine gelinceye kadar saldıran tarafla savaşın."[2] Burada geçen *tefîe* fiili Allah'ın emrine "gelmek" anlamına gelmektedir.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَٓائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍۚ فَاِنْ فَٓاؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer kadınlara dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır; merhamet sahibidir."[3] Buradaki *fâû* fiili kocanın karısına "dönmesi"ni ifade etmektedir.

2. Vermek

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِٓي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ... مِمَّٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ "Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin eşlerini ve Allah'ın sana bahşettiği … eşlerini sana helâl kıldık."[4] Burada geçen *efâe* fiili "vermek, bahşetmek" anlamına gelmektedir.

وَمَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْهُمْ فَمَٓا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ

1 Sâd 38/15.
2 Hucürât 49/9.
3 Bakara 2/226.
4 Ahzâb 33/50.

رَسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ "Allah'ın, onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar."[1] Bu ve bir sonraki âyet olan Haşr 59/7'de geçen *efâe* fiilleri "savaşsız ganimet elde etmek", Allah'ın onlara "ganimet vermesi" demektir.

3. Dönmek

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمٖينِ وَالشَّمَٓائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ "Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner."[2] Buradaki *yetefeyyeü* fiili gölgelerin sağa sola "dönmesi, devinmesi" demektir.

ف ي ض : F-Y-D

EFÂDA/TEFÎDU/EFÎDÛ

ف ي ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 âyette geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Akmak

وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفٖيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّۚ "Resûle indirileni duydukları zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün."[3] Burada ve Tevbe 9/92'de geçen *f-y-d* kökünden kelimeler "akmak, dolup taşmak" anlamına gelmektedir.

2. Akın akın

فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِۖ "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."[4] Burada ve Bakara 2/199'da geçen *efâda* ve *efadtüm* fiilleri "akın akın" anlamına gelmektedir.

---

1 Haşr 59/6.
2 Nahl 16/48.
3 Mâide 5/83.
4 Bakara 2/198.

3. Dalmak

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ

"Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek şeyi savmaya gücünüz yetmez. O, sizin Kur'an hakkında yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *f-y-d* kökünden kelimeler "dalmak"[2] anlamına gelmektedir.

4. Dökmek

وَنَادٰى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ

"Cehennemlikler cennetliklere, 'Su veya Allah'ın size verdiği rızıklardan biraz da bize akıtın/verin' diye seslenmiş olacaklar."[3] Bu âyette geçen *efîdû* kelimesi "dökmek" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Ahkâf** 46/8.
2 **Yûnus** 10/61; **Nûr** 24/14.
3 **A'râf** 7/50.

ق

ق ب ض : K-B-D

KABEDA/YAKBİDU/KABD

ق ب ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Almak

فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ "Elçinin izinden bir tutam aldım."[1] Bu âyetteki *kabada/kabadtü* fiili "almak" anlamındadır. Bu âyetteki *kabdah* kelimesi "bir tutam" anlamına gelmektedir. Bakara 2/283'te geçen *makbûdah* kelimesi de "alınmış" demektir.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا "Sonra da onu yavaş yavaş kendimize çekmekteyiz."[2] Bu âyetteki *kabednâ* fiili "tutup çekmek" anlamına gelmektedir.

2. Kanatları çırpmak

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ "Üstlerinde kanatlarını açıp kapayarak uçan kuşları görmediler mi?"[3] Burada geçen *yakbıdu* fiili, kuşların uçarken kanatlarını "çırpması, kapatması" anlamına gelmektedir.

3. Kısmak

مَنْ ذَا الَّذٖى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثٖيرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık ve-

---

1 Tâhâ 20/96
2 Furkân 25/46.
3 Mülk 67/19.

ren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz."[1] Buradaki *yakbidu* fiili, Yüce Allah'ın rızık vermedeki etkinliğini ifade etmektedir. Tıpkı Fecr 89/89'daki *kadera* fiilinin verdiği anlam gibi, burada da rızkın "daraltılması" söz konusudur.

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ "Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyar ve cimrilik ederler."[2] Buradaki *yakbidu* fiili münafıkların "cimriliği"ni ifade etmektedir.

4. Avuç

وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ "Kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun avucunun içindedir."[3] Bu âyetteki *kabdah* kelimesi Allah'ın "avucu", yani O'nun tasarrufu demektir.

ق ب ل : K-B-L

KABÎL/KIBEL/KUBÜL

ق ب ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 294 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kabul etmek

وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا "Artık onların şâhitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-b-l* kökünden kelimeler "kabul etmek"[5] anlamına gelmektedir.

2. Dönmek

وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ "İşte o zaman, birbirlerine dönerek (dünyadaki hallerini) soracaklar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *akbele* fiili "yönelmek, dönmek"[7] gibi anlamlara gelmektedir.

1 **Bakara** 2/245.
2 **Tevbe** 9/67.
3 **Zümer** 39/67
4 **Nûr** 24/4.
5 "Kabul etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/48, 123, 127; **Âl-i 'İmrân** 3/35, 37, 85, 90, 91; **Mâide** 5/27, 36; **Tevbe** 9/53, 54, 104; **İbrâhîm** 14/40; **Mü'min** 40/3; **Şûrâ** 42/25; **Ahkâf** 46/16.
6 **Sâffât** 37/27.
7 "Dönmek" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/50, 94; **Yûsuf** 12/71, 82; **Kasas** 28/31; **Zâriyât** 51/29; **Tûr** 52/25; **Kalem** 68/30.

3. Karşılıklı

وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ "Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mütekâbilîn* kelimesi "karşılıklı"[2] anlamına gelmektedir.

اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا "Yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin."[3] Bu âyette geçen *kabîl* kelimesi "karşısında, gözünün önünde" anlamına gelmektedir.

اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا "Yahut azabın açıkça karşılarına gelmesini (beklemeleridir)."[4] Bu âyetteki *kubül* kelimesi de "karşıda, önünde olmak" anlamına gelmektedir.

4. Yön

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ "O nankörlere ne oluyor da sana doğru koşuyorlar?"[5] Bu âyetteki *kıbel* kelimesi "yön, taraf"[6] anlamına gelmektedir. Bu arada Yûnus 10/87'deki *kıbleh* kelimesi "kıble" anlamına gelebileceği gibi "güney" anlamına da gelebilir.

فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا "İşte, şimdi seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz."[7] Bu ve benzer âyetlerde geçen *kıbleh* kelimesi "kıble, Kâbe yönü"[8] demektir.

5. Kabile

اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ "Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler."[9] Bu âyette geçen *kabîl* ve Hucürât 49/13'teki *kabâil* kelimeleri "kabîle, kabileler" anlamına gelmektedir.

---

1 **Hıcr** 15/47.
2 "Karşılıklı" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/44; **Duhân** 44/53; **Vâkı'a** 56/16.
3 **İsrâ'** 17/92. Benzer bir örnek için bk. **En'âm** 6/111.
4 **Kehf** 18/55.
5 **Me'âric** 70/36.
6 "Yön, taraf" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/177; **Ahkâf** 46/24; **Hadîd** 57/13.
7 **Bakara** 2/144.
8 "Kıble" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/142, 143, 145.
9 **A'râf** 7/27.

6. Karşı koyma

ارْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا "Sen onlara dön (söyle ki), onlara, kendilerinin asla karşı çıkamayacakları ordularla gelirim."[1] Bu âyetteki *kıbel* kelimesi "karşı koyma gücü, tâkat" anlamına gelmektedir.

7. Ön

اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ "Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır."[2] Buradaki *kubül* kelimesi "ön" anlamına gelmektedir.

8. Önce

Kur'ân'da 242 yerde geçen *kabl* kelimesi ise "önce" anlamında kullanılmaktadır.

ق ت ر : K-T-R

YAKTÜRÛ/KATÛR/KATER

ق ت ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Fakir

عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ "Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir."[3] Bu âyetteki *el-muktir* kelimesi "fakir" demektir.

2. Cimri

وَالَّذِينَ اِذَا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا "Bu kullar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında denk/orta bir yol tutarlar (ne saçıp savururlar ne de kısarlar; denk/orta bir tutum izlerler)."[4] Buradaki *yaktürû* fiili ve İsrâ' 17/100'deki *katûr* kelimesi "cimrilik yapmak, eli sıkı" anlamına gelmektedir.

1 **Neml** 27/37.
2 **Yûsuf** 12/26.
3 **Bakara** 2/236.
4 **Furkân** 25/67.

3. Karanlık

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ "Yine o gün birtakım yüzlere de toz-toprak kapanacak, hüzünden kapkara kesilecektir."[1] Burada ve Yûnus 10/26'da geçen *katerah* kelimesi "hüzün, karanlık" demektir.

ق د د : K-D-D

KADDE/KIDED

ق د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 defa geçmekte, *kadde* ve *kudde* kalıplarında "yırtmak, yırtılmak",[2] *kıded* kalıbında ise "farklı"[3] anlamında kullanılmaktadır.

ق د ر : K-D-R

KADERA/KADERÛ/TAKDİRÛ/KADÎR/KUDÛR

ق د ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 132 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Takdir etmek

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ "Takdir eden Biz'iz. Ne mükemmeldir bizim takdirimiz!"[4] Bu âyette geçen *k-d-r* kökünden iki kelime de "takdir etmek"[5] anlamına gelmektedir. Kamer 54/12'deki *kudira* fiili ise "belirlenmiş, takdir edilmiş, ölçüye kavuşturulmuş" anlamında kullanılmaktadır.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ "Allah'ı gereği gibi takdir etmediler." Kur'ân'da üç âyette geçen bu ifadedeki *k-d-r* kökünden iki kelime de "kıymet bilmek, takdir etmek"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **'Abese** 80/40-41.

2 **Yûsuf** 12/25, 26, 27, 28.

3 **Cinn** 72/11.

4 **Murselât** 77/23.

5 "Takdir etmek, miktar, ölçü" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/236; **En'âm** 6/96; **Yûnus** 10/5; **Ra'd** 13/8, 17; **Hıcr** 15/21, 60; **Tâhâ** 20/40; **Mü'minûn** 23/18; **Furkân** 25/2; **Neml** 27/57; **Secde** 32/5; **Ahzâb** 33/38; **Sebe'** 34/11, 18; **Yâsîn** 36/38, 39; **Fussılet** 41/10, 12; **Şûrâ** 42/27; **Zuhruf** 43/11; **Kamer** 54/49; **Vâkı'a** 56/60; **Talâk** 65/3; **Me'âric** 70/4; **Müzzemmil** 73/20; **Müddessir** 74/18, 19, 20; **İnsân** 76/16; **Murselât** 77/22; **'Abese** 80/19; **A'lâ** 87/3.

6 **En'âm** 6/91; **Hacc** 22/74; **Zümer** 39/67.

2. Kısmak

وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓى اَهَانَنِۚ "Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise, 'Rabbim beni önemsemedi' der."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-d-r* kökünden kelimeler "(rızkı) daraltmak, az vermek"[2] anlamına gelmektedir.

3. Sahip olmak

وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا "Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgi ve kudreti dahilindedir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-d-r* kökünden kelimeler "ele geçirmek, sahip olmak"[4] anlamına gelmektedir.

4. Güç yetirmek

فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ "Bizim kendisine asla güç yetiremeyeceğimizi zannetmişti."[5] Buradaki konu Hz. Yûnus ile ilgilidir ve onun bir zannı dile getirilmektedir. Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-d-r* kökünden kelimeler "güç yetirmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

5. Kıymet

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ ف۪ى لَيْلَةِ الْقَدْرِۚ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِۜ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ "Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirmeye başladık/öğretmeye başladık. Kadir gecesinin ne olduğunu/ne zaman olduğunu sen nereden bileceksin ki! Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır."[7] Bu âyetlerde geçen *el-kadr* kelimesi "kıymet, değer" anlamındadır.

6. Kazan

وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ "Sabit kazanlar."[8] Bu âyette geçen *kudûr* kelimesi "kazanlar" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Fecr 89/16.**

2 "Kısmak" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd 13/26; İsrâ' 17/30; Kasas 28/82; 'Ankebût 29/62; Rûm 30/37; Sebe' 34/36, 39; Zümer 39/52; Şûrâ 42/12; Talâk 65/7.**

3 **Feth 48/21.**

4 "Sahip olmak, sahip olanlar" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/264; Mâide 5/34; Yûnus 10/24; İbrâhîm 14/18; Hadîd 57/29; Kalem 68/25.**

5 **Enbiyâ' 21/87.**

6 "Güç yetirmek, gücü yeten" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/264; En'âm 6/37, 65; İbrâhîm 14/18; Nahl 75, 76; İsrâ' 17/99; Mü'minûn 23/18, 95; Yâsîn 36/81; Zuhruf 43/42; Ahkâf 46/33; Kamer 54/42, 55; Hadîd 57/29; Kalem 68/25; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/4, 40; Târık 86/8; Beled 90/5.**

7 **Kadr 97/1-3.**

8 **Sebe' 34/13.**

7. Yüce Allah'ın sıfatı

Kur'ân'da 45 yerde geçen *kadîr* kelimesi Yüce Allah'ın her şeye "gücünün yeteceği"ni ifade eden bir sıfattır.

ق د م : K-D-M

KADİME/YAKDÜMÜ/KADDEME/KADEM/KADÎM/ AKDÂM

ق د م kökünden kelimeler Kur'ân'da 48 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ele almak

وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَٓاءً مَنْثُورًا "Yaptıkları her bir işi ele alırız, onu saçılmış zerreler haline getiririz (değersiz kılarız)."[1] Bu âyetteki *kadimnâ* fiili "ele almak, üzerine varmak" demektir.

2. Önde olmak

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ "Firavun, kıyâmet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir."[2] Bu âyette geçen *yakdümü* fiili "önüne düşmek, önde olmak" anlamındadır.

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ "Her toplumun/ümmetin bir eceli, sonu vardır. Süreleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an öne gelebilirler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yestakdimûne* fiilleri "öne almak"[4] demektir.

Yûnus 10/2'de geçen *kademe sıdk* ifadesindeki *kadem* kelimesi de "öndelik, yüksek bir makam" anlamına gelmektedir.

3. Hazırlamak

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ "(Cehennemlikler): 'Ey Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını iki kat arttır' derler."[5] Bu âyetteki *kaddeme* fiili "hazırlamak, takdim etmek" demektir.

---

1 **Furkân** 25/23.

2 **Hûd** 11/98.

3 **A'râf** 7/34.

4 "Öne almak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/49; **Nahl** 16/61; **Sebe'** 34/30.

5 **Sâd** 38/61.

Kur'ân'daki bütün *kaddeme, kaddemet, kaddemû, kaddemtü, kaddemtüm, yukaddimu, tekaddeme, takeddemû, yetekaddemü, kaddimû* fiilleri "takdim etmek, hazırlamak, sunmak" gibi anlamlara gelmektedir.[1]

4. Ayak

إِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ "Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz, O da size yardım eder; ayaklarınızı sabit tutar."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *kadem* ve *akdâm* kelimeleri "ayak, ayaklar"[3] anlamına gelmektedir.

5. Eski

قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِى ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ "(Onlar da,) 'Vallahi sen hâla eski şaşkınlığındasın' dediler."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen bütün *kadîm,*[5] *el-kadîm,*[6] *el-akdemûn*[7] ve *el-müstakdimûn*[8] kelimeleri "eski, eskiler, öncekiler" anlamına gelmektedir.

ق ر أ : K-R-E

KUR'

ق ر أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 88 yerde geçmekte, *karae, kurie, kara'te, kara'tü, kara'nâ, ıkra', ıkraû, takraü, nakraü, nukriü, yakraûne, kur'ân* kalıplarında "okumak, Kur'ân", sadece Bakara 2/228'de geçen *kurû'* kelimesi "âdet hali" veya "âdetten temizlenme dönemi" anlamına gelmektedir.

ق ر ب : K-R-B

KURB/KURBÂN/KARÎB

ق ر ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 96 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 "Hazırlamak" anlamında bu fiiller Kur'ân'da toplam 29 yerde geçmektedir.
2 **Muhammed** 47/7.
3 "Ayak, ayaklar" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/250; **Âl-i 'İmrân** 3/147; **Enfâl** 8/11; **Nahl** 16/94; **Fussılet** 41/29; **Rahmân** 55/41.
4 **Yûsuf** 12/95.
5 **Ahkâf** 46/11.
6 **Yâsîn** 36/39.
7 **Şu'arâ'** 26/76.
8 **Hıcr** 15/24.

1. Yaklaşmak

وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ "Allah'a secde et ve yaklaş!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-r-b* kökünden kelimeler "yaklaşmak, yakınlaşmak, yakınlaştırmak"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'ân'da 71 yerde geçen ***karîb, makrabe, el-kurbâ, akrab, el-akrabûn*** ve ***el-mukarrabûn*** kelimeleri "yakın, daha yakın, yakınlar, yakınlaştırılmış olanlar" anlamlarına gelmektedir.

2. Sunmak

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا "Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban sunmuşlardı."[3] Burada geçen ***karrabâ*** fiili "sunmak" demektir.

3. Kurban

اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ "(Kitap ehli): 'Doğrusu Allah bize, (gökten inen) ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti' derler."[4] Bu âyette geçen ***kurbân*** kelimesi "kurban, sunulan şey, sunak" gibi anlamlara gelmektedir.

ق ر ر : K-R-R

KARRA/KURRA/AKRARA/KARÂR/MÜSTEKARR

ق ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 38 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kabul etmek

ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ "Her şeyi görerek sonunda bunları kabul etmiştiniz."[5] Bu ve benzer âyetler geçen *k-r-r* kökünden kelimeler "kabul etmek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **'Alak** 96/19.

2 "Yaklaşmak, yakınlaştırmak, yakın" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/35, 187, 222; **Nisâ'** 4/43; **En'âm** 6/151; 152; **A'râf** 7/19, 185; **Tevbe** 9/28, 99; **Yûsuf** 12/60; **İsrâ'** 17/32, 34; **Meryem** 19/52; **Enbiyâ'** 21/1, 97; **Sebe'** 34/37; **Zümer** 39/3; **Zâriyât** 51/27; **Kamer** 54/1.

3 **Mâide** 5/27.

4 **Âl-i 'İmrân** 3/183. Benzer kullanımlar için bk. **Mâide** 5/27; **Ahkâf** 46/28.

5 **Bakara** 2/84.

6 "Kabul etmek, ikrar etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/81.

2. Barınmak

وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَاۤءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى "Dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde barındırırız."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-r-r* kökünden kelimeler "barındırmak, barınmak, durmak, oturmak"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Sevinç

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا "Ye, iç; gözün aydın olsun!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-r-r* kökünden kelimeler *'ayn* kelimesiyle birlikte kullanılmakta ve "(göz) aydınlığı"[4] anlamına gelmektedir.

4. Devamlı

وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ "Oysa her iş hedefine ulaşır."[5] Burada geçen *müstekırr* kelimesi "devam eden, hedefine ulaşan" anlamında kullanılmaktadır.

5. Kristal

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۬ قَوَارِيرَا۬ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا "Yanlarında gümüşten kaplar ve kristal kupalar dolaştırılır. Gümüşten öyle kadehler ki onları istedikleri ölçüde tayin ve takdir etmişlerdir."[6] Burada ve Neml 27/44'te geçen *kavârîr* kelimeleri "kristal, billur" anlamına gelmektedir.

ق ر ض : K-R-D

KARADA/YAKRIDU/AKRADA

ق ر ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, *akrada,*

---

1 **Hacc** 22/5.

2 "Durmak, barınmak, oturmak, bulunmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/36; **En'âm** 6/67, 97, 98; **A'râf** 7/24, 143; **Hûd** 11/6; **İbrâhîm** 14/26, 29; **Mü'minûn** 23/13, 50; **Furkân** 25/24, 66, 76; **Neml** 27/40, 61; **Ahzâb** 33/33; **Yâsîn** 36/38; **Sâd** 38/60; **Mü'min** 40/39, 64; **Kıyâmet** 75/12; **Murselât** 77/21.

3 **Meryem** 19/26.

4 "Göz aydınlığı" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/40; **Furkân** 25/74; **Kasas** 28/9, 13; **Secde** 32/17; **Ahzâb** 33/51.

5 **Kamer** 54/3, 38.

6 **İnsân** 76/15-16.

yukrıdu, akrıdû ve *kard* kalıplarında "borç vermek",[1] *takrıdu* kalıbında ise "teğet geçmek, dokunmamak"[2] anlamına gelmektedir.

ق ر ن : K-R-N

KARN/KARÎN/KARRANE/MUKRİN

ق ر ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 40 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Nesil

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِۜ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ "Biz, onlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, diyar diyar dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir. Kurtuluş var mı?"[3] Kur'ân'da 20 âyette geçen *karn* ve *el-kurûn* kelimeleri "nesil, nesiller" anlamına gelmektedir.

Aynı kökten gelen *zülkarneyn* kelimesi "iki boynuzlu" ya da "iki asrın adamı" manasında Zülkarneyn'in adı olarak kullanılmaktadır. Kelimedeki *zû* ifadesi "sahip" demektir.

2. Arkadaş

قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ اِنّ۪ي كَانَ ل۪ي قَر۪ينٌ "İçlerinden biri, 'Benim bir arkadaşım vardı' dedi."[4] Kur'ân'da 8 yerde geçen *karîn* ve *el-kurenâ'* kelimeleri "arkadaş, arkadaşlar"[5] anlamına gelmektedir.

3. Bağlanmış

وَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّن۪ينَ فِي الْاَصْفَادِ "O gün günahkârların zincire vurulmuş olduğunu görürsün."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mukarranîn* kelimesi "vurulmuş, bağlanmış"[7] demektir.

---

1 "Borç vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/245; **Mâide** 5/12; **Teğâbun** 64/17; **Hadîd** 57/11, 18; **Müzzemmil** 73/20.

2 **Kehf** 18/17.

3 **Kâf** 50/36.

4 **Sâffât** 37/51.

5 "Arkadaş, arkadaşlar" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/38; **Fussılet** 41/25; **Zuhruf** 43/36, 38; **Kâf** 50/23, 27.

6 **İbrâhîm** 14/49.

7 "Vurulmuş, bağlanmış" anlamında kullanımlar için bk. **Furkân** 25/13; **Sâd** 38/38.

4. Yakın

لِتَسْتَوُ۫ا عَلٰى ظُهُورِه۪ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذ۪ى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِن۪ينَۙ "Bütün bunlar üzerine oturunca Rabbinizin nimetini anarak, 'Bunları buyruğumuza veren ne Yücedir! Yoksa bunları (kendimize, bu işe) yaklaştıramazdık' dersiniz."[1] Buradaki *mukrinîn* ve Zuhruf 43/53'te *mukterinîn* kelimesi "yakınlaştırmak, yana yana getirmek" manasında kullanılmaktadır.

5. Kârûn

Bu anlamların dışında *kârûn* kelimesi çeşitli âyetlerde Hz. Mûsâ'nın kavminden azgın bir zenginin ve yöneticinin unvanı olarak zikredilmektedir.[2]

ق س ط : K-S-T

TUKSİTU/KÂSİT/KIST

ق س ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 25 yerde geçmekte, 23 âyette *tuksitû, aksitû, aksetu, muksitîn* ve *kıst* kalıplarında "âdil olmak, adâletli davranmak, adâlet", 2 âyette ise *el-kâsitûn* kalıbında "haktan sapanlar, kötülük edenler"[3] anlamına gelmektedir.

ق س م : K-S-M

KASEME/AKSEME

ق س م kökünden kelimeler Kur'ân'da 33 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bölmek

اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَع۪يشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık."[4] Bu âyette geçen *k-s-m* kökünden kelimeler "bölmek, paylaştırmak" demektir.

---

1 **Zuhruf** 43/13.
2 "Karun" anlamında kullanımlar için bk. **Kasas** 28/76, 79; **'Ankebût** 29/39; **Mü'min** 40/24.
3 **Cinn** 72/14, 15.
4 **Zuhruf** 43/33.

Nisâ' 4/8'de geçen *el-kısmeh* kelimesi "miras taksimi", Necm 53/22 ve Kamer 54/28'deki *kısmeh* kelimesi ise "taksim, paylaştırma"[1] anlamında kullanılmaktadır.

2. Şans aramak

وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ "Fal oklarıyla şans aramanız (size haram kılındı)."[2] Kur'ân'da sadece bu âyette geçen *testaksimû* kelimesi "şans aramak, kehanette bulunmak" anlamına gelmektedir.

3. Yemin etmek

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ "Bütün güçleriyle Allah'a yemin ettiler."[3] Bu âyette de olduğu gibi bu iki maddenin dışında kalan Kur'ân'daki bütün ***aksemtüm, aksemû, uksimu, tuksimû, yuksimü, yuksimâni, kâseme, tekâseme*** ve ***kasem*** gibi bu kökten kelimeler "yemin etmek" anlamında kullanılmaktadır.

ق ص ر : K-S-R

TAKSURU/KASR/KÂSIRÂT

ق ص ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kısaltmak

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur."[4] Buradaki *taksurû* fiili "kısaltmak", Feth 48/27'deki *mükassırîn* kelimesi de "kısaltanlar" demektir.

2. Vazgeçmek

وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ "(Şeytanların) dostları ise ken-

---

1 "Paylaştırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 44, 90; **Zâriyât** 51/4.
2 **Mâide** 5/3.
3 **En'âm** 6/109.
4 **Nisâ'** 4/101.

dilerini (insan arkadaşlarını) azgınlığa sürüklerler, vazgeçmezler."[1] Buradaki *yuksırûn* fiili "vazgeçmek" demektir.

3. Saray

فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ "Nitekim, birçok memleket vardı ki, o memleket (halkı) zulmetmekte iken, biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, (çökmüş) tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve (ıssız kalmış) saraylar vardır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *kasr* ve *kusûr* kelimeleri "saray, köşk"[3] anlamındadır.

4. Özel

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ "Yanlarında yaşlarına uygun, bakışlarını kendilerine diken (eşler) bulunur."[4] Kur'ân'daki *kâsırât* ve *maksûrât* kelimeleri "(bakışları eşlerine) kilitlenmiş",[5] başkalarına bakmayan anlamına gelmekte ve cennetliklere verilecek eşlerin, yani arkadaşların niteliği olarak melekleri ifade etmektedir.

ق ص ص : K-S-S

KASSA/KASAS/KISÂS

ق ص ص kökünden kelimeler Kur'ân'da 30 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Anlatmak

فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ "Mûsâ ona gelip başından geçeni anlatınca."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-s-s* kökünden kelimeler "anlatmak, açıklamak"[7] gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **A'râf** 7/202.
2 **Hacc** 22/45.
3 "Saray, köşk" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/74; **Furkân** 25/10; **Murselât** 77/32.
4 **Sâd** 38/52.
5 "Özel" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/48; **Rahmân** 55/56, 72.
6 **Kasas** 28/25.
7 "Anlatmak, açıklamak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/164; **En'âm** 6/57, 130; **A'râf** 7/35, 7, 101, 176; **Hûd** 11/100, 120; **Yûsuf** 12/3, 5; **Nahl** 16/118; **Kehf** 18/13; **Tâhâ** 20/99; **Neml** 27/76; **Mü'min** 40/78.

2. İzlemek

وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ "Annesi, Mûsâ'nın ablasına, 'Onun izini takip et' dedi."[1] Bu âyetteki *kussî* kelimesi ile Kehf 18/64'te ise *kasas* kelimesi "izini takip etmek, iz" anlamına gelmektedir.

3. Kıssa

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ "Andolsun ki onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibret vardır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-s-s* kökünden kelimeler "kıssa"[3] anlamında kullanılmaktadır.

"Kıssa" kavramı isim olarak alındığında, "içinde bir ders içeren gerçek hayattan bir kesit" manasına gelmektedir.

4. Kısas

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ "Kısasta sizin için hayat vardır."[4] Bu âyette geçen *el-kısâs* kelimesi "kısas, karşılık" demektir.

Genelde haksız yere bir insan öldürmenin karşılığı olarak verilen ölüm cezasına *kısâs* denir. Ancak daha genel anlamıyla bu kelime Mâide 5/45. âyette de olduğu gibi "tam karşılık" anlamına gelmektedir.

ق ض ي : K-D-Y

KADÂ'/YAKDÎ/KÂD/KUDIYE

ق ض ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 63 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Emretmek

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ "Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve anaya babaya iyilik etmenizi emretti."[5] Bu ve benzer âyetlerde

---

1 **Kasas** 28/11.
2 **Yûsuf** 12/111.
3 "Kıssa, kıssalar" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/62; **A'râf** 7/176; **Yûsuf** 12/3; **Kasas** 28/25.
4 **Bakara** 2/179. Benzer örnekler için bk. **Bakara** 2/178, 194; **Mâide** 5/45.
5 **İsrâ'** 17/23.

geçen *k-d-y* kökünden kelimeler "emretmek, hükmetmek"[1] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Yerine getirmek

فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاۤءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا "Hac ibâdetinizi bitirince atalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-d-y* kökünden kelimeler "yerine getirmek, bitirmek, sona erdirmek"[3] anlamındadır.

3. Haber vermek

وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبٖيرًا "Kitapta İsrailoğullarına, 'Siz o ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız ve çok böbürleneceksiniz' diye haber verdik (açıkladık)."[4] Bu âyette geçen ***kadaynâ*** fiili "haber vermek, bildirmek ve beyân etmek" anlamlarına gelmektedir.

4. Öldürmek

فَاسْتَغَاثَهُ الَّذٖي مِنْ شٖيعَتِهٖ عَلَى الَّذٖي مِنْ عَدُوِّهٖ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ "Kendi taraftarlarından olan, düşmanlarından olana karşı Mûsâ'dan yardım istedi. Mûsâ da ötekine bir yumruk vurdu ve onu öldürdü."[5] Bu âyetteki ***kadâ*** fiili, konu gereği "öldürmek" demektir. Çünkü ***kadâ*** fiili ***mevt*** kelimesiyle kullanıldığında "öldürmek, ölümüne hükmetmek"[6] anlamına gelmektedir.

5. Yaratmak

فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فٖي يَوْمَيْنِ "Böylece onları iki günde (iki evrede)

---

1 "Emretmek, hükmetmek, verilen hüküm" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/83, 117, 210; **Âl-i 'İmrân** 3/47; **Nisâ'** 4/36, 65; **En'âm** 6/8, 58; **Enfâl** 8/42, 44; **Yûnus** 10/11, 19, 47, 54, 93; **Hûd** 11/44, 110; **Yûsuf** 12/41, 68; **İbrâhîm** 14/22; **Hıcr** 15/66; **Meryem** 19/35, 39; **Tâhâ** 20/72; **Neml** 27/78; **Kasas** 28/44; **Ahzâb** 33/36; **Fâtır** 35/36; **Yâsîn** 36/82; **Zümer** 39/42, 63, 69, 75; **Mü'min** 40/20, 68, 78; **Fussılet** 41/45; **Şûrâ** 42/14, 21; **Zuhruf** 43/77; **Câsiye** 45/17.

2 **Bakara** 2/200.

3 "Yerine getirmek, sona erdirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/200; **Nisâ'** 4/103; **En'âm** 6/60; **Yûnus** 10/71; **Meryem** 19/21, 71; **Tâhâ** 20/114; **Kasas** 28/28, 29; **Ahzâb** 33/23; **Ahkâf** 46/29; **Cumu'a** 62/10; **Hâkka** 69/27; **'Abese** 80/23.

4 **İsrâ'** 17/4.

5 **Kasas** 28/15.

6 **Sebe'** 34/14.

yedi gök olarak yarattı."[1] Bu âyette geçen *kadâ* fiili "yaratmak" anlamına gelmektedir.

6. Gidermek

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ "Sonra kirlerini gidersinler."[2] Burada *liyakdû* emri, hac esnasında vücuttaki kirlerin "giderilmesi" anlamına gelmektedir.

7. Belirlemek

هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ "Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir edecek olan O'dur. Bir de O'nun katında belirlenmiş bir ecel vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz."[3] Buradaki *kadâ* fiili, *ecel* kelimesiyle birlikte kullanıldığı için "süre tayin ve takdir etmek" anlamına gelmektedir.

8. Boşanmak

فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا "Zeyd, o kadından ilişiğini kesince."[4] Bu âyetteki *kadâ* fiili, Hz. Zeyd'in, eşi Hz. Zeynep'ten "boşanması"nı ifade etmektedir.

ق ط ر : K-T-R

KITR/AKTÂR/KATIRÂN/KINTÂR

ق ط ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Erimiş bakır

وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ "Onun için erimiş bakırı kaynağından bolca akıttık."[5] Bu âyette ve Kehf 18/96'da geçen *el-kıtr* kelimesi "erimiş bakır" anlamına gelmektedir.

سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ "Onların gömlekleri katran-

1 **Fussılet** 41/12.
2 **Hacc** 22/29.
3 **En'âm** 6/2.
4 **Ahzâb** 33/37.
5 **Sebe'** 34/12.

dandır, yüzlerini de ateş bürümektedir."[1] Buradaki *katırân* kelimesi "katran" demektir.

2. Çevre

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ "Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin."[2] Bu âyette ve Ahzâb 33/14'te geçen *aktâr* kelimesi "çevre" demektir.

3. Yük

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَۚ "Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder."[3] Burada ve Nisâ' 4/20'de *kıntâr* kelimesi "yük" anlamına gelmektedir. Ayrıca Âl-i İmrân 3/14'te geçen *kanâtîri'l-mukantarah* ifadesi de "yükler, kantarlar dolusu" demektir.

ق ط ع: K-T-'A

KATA'A/KATTA'A/KAT'/KIT'/KITA'

ق ط ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 36 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kesmek

a) Yol kesmek

اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فٖى نَادٖيكُمُ الْمُنْكَرَ "Siz erkeklere gidiyorsunuz, yol kesiyorsunuz ve toplantılarınızda edepsizce şeyler mi yapıyorsunuz?"[4] Bu âyette geçen *takta'ûn* fiili "yol kesmek" anlamına gelmektedir. Bu kullanımda mecâzî bir anlam söz konusudur. İnsan neslinin üremesinin yolunu Yüce Allah erkekle kadının birleşmesi olarak belirlemiş olmasına rağmen, Lût kavmi, homoseksüellik ahlâksızlığını yaparak bu üreme yolunu kesmeye çalışmış, bu nedenle de ağır bir cezaya çarptırılmışlardır.

b) Sıla-i rahmi terk etmek

---

1 **İbrâhîm** 14/50.
2 **Rahmân** 55/33.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/75.
4 **'Ankebût** 29/29.

اَلَّذ۪ينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ م۪يثَاقِه۪ۖ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِه۪ٓ اَنْ يُوصَلَ "Onlar ki, (fıtratlarına) yerleştirildikten sonra Allah'a karşı sözlerini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi koparıp ayırırlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-t'a* kökünden kelimeler insanlar arasındaki manevî bağların, yani sıla-i rahmin terk edilmesi, akrabalık bağlarının "kesilmesi"[2] anlamına gelmektedir.

c) Ateşten elbise kesmek

فَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ "Hakkı inkâra kalkışanlar için ateşten elbiseler kesilmiş olacaktır."[3] Buradaki *kuttı'at* fiili, ateşten "elbise kesmek, hazırlamak" anlamında kullanılmaktadır.[4]

d) Zâlimlerin kökünün kesilmesi

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُواۜ "Böylece haksızlık eden milletin ardı kesildi."[5] Bu âyetteki *kutı'a* fiili, ardının "kesilmesi" anlamına gelmektedir.

e) Herhangi bir şeyi kesmek

فَلَمَّا رَاَيْنَهُٓ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَراًۜ "Kadınlar onu (Yûsuf'u) görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ! Ey Rabbimiz! Bu bir insan olamaz!"[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-t-'a* kökünden kelimeler "kesmek"[7] anlamına gelmektedir.

2. Parçalamak

كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَٓاءً حَم۪يماً فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ "(Cennetliklerin durumu) hiç bu ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"[8] Bu âyette geçen *katta'a* fiili, "(kendi özel şartlarında ce-

---

1 **Bakara** 2/27.
2 **Ra'd** 13/25; **Muhammed** 47/22.
3 **Hacc** 22/19.
4 Bu anlamda bir yorum için bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 146.
5 **En'âm** 6/45.
6 **Yûsuf** 12/31.
7 "Kesmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/166; **Âl-i 'İmrân** 3/127; **Mâide** 5/33, 38; **En'âm** 6/94; **A'râf** 7/72, 124; **Enfâl** 8/7; **Yûsuf** 12/50; **Hıcr** 15/66; **Tâhâ** 20/71; **Hacc** 22/15; **Şu'arâ'** 26/49; **Vâkı'a** 56/33; **Haşr** 59/5; **Hâkka** 69/44-46.
8 **Muhammed** 47/15.

hennemde bağırsakları) parçalamak" anlamına gelmektedir. لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذٖى بَنَوْا رٖيبَةً فٖى قُلُوبِهِمْ اِلَّٓا اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ "Böylelerinin kurduğu mescid, kalplerini parçalayıp onları tüketinceye kadar yüreklerinde bir şüphe ve huzursuzluk kaynağı olmaktan öteye gitmeyecektir."[1] Buradaki *tekatta'a* fiili "kalplerin parçalanması" anlamındadır.

3. Geçmek

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغٖيرَةً وَلَا كَبٖيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ "Onlar, az ya da çok ne zaman bir harcamada bulunsalar, yeryüzünde Allah için ne zaman bir yol/bir vadi kat etseler, bu onlar lehine kaydedilmektedir."[2] Buradaki *yekta'ûn* fiili "geçmek/kat etmek" anlamına gelmektedir.

4. Ayırmak

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا "Onları topluluklar halinde yeryüzüne dağıttık."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-t-'a* kökünden kelimeler "ayırmak"[4] anlamında kullanılmaktadır.

5. Kesin karar

قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُونٖى فٖٓى اَمْرٖى مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُونِ "(Sebâ Melikesi) dedi ki: Ey ileri gelenler! Bu işimde bana bir fikir verin. Siz yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam."[5] Buradaki *kâtı'a* kelimesi *emr* kelimesiyle birlikte "bir işi bitirmek, işi kesip atmak" anlamına gelmektedir. Zemahşerî'nin naklettiğine göre, bu âyetteki *kâtı'a* kelimesi, İbn Mes'ûd'un kıraatine göre kâdıye "hüküm vermek" şeklinde okunmakta ve "sadece sizin huzurunuzda kesin hüküm veririm" anlamına gelmektedir.[6]

6. Kesit

قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوٓا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ "Ey Lût!

1 Tevbe 9/110.
2 Tevbe 9/121.
3 A'râf 7/168.
4 "Ayırmak, bölmek" anlamında kullanımlar için bk. A'râf 7/160; Ra'd 13/31; Enbiyâ' 21/93; Mü'minûn 23/53.
5 Neml 27/32.
6 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 352.

Biz senin Rabbinin elçileriyiz. (Korkma! Düşmanların sana ilişemeyecekler). Ailenle beraber gecenin bir vaktinde yola çık."[1] Bu âyette geçen *kıt'* kelimesi gecenin bir "vakti, zaman dilimi" manasına gelmektedir.

كَاَنَّمَا اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا "Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür."[2] Buradaki *kıta'* kelimesi cehennemliklerin yüz ifadelerini belirtmekte ve mecâzî bir anlam kazanmaktadır.

7. Kıta

وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ "Yeryüzünde birbirine komşu araziler vardır."[3] Buradaki *kıta'* kelimesi ise maddî anlamda "kara parçası" demektir.

ق ع د : K-'A-D

KA'ADE/KAVÂ'ID/MAK'AD

ق ع د kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Oturmak

a) Oturmak

فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ "Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-'a-d* kökünden kelimeler "oturmak"[5] anlamında kullanılmaktadır.

b) Savaşa katılmayanlar

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًا "Müminlerden

1 **Hûd** 11/81. Benzer bir örnek için bk. **Hıcr** 15/65.
2 **Yûnus** 10/27.
3 **Ra'd** 13/4.
4 **Nisâ'** 4/103.
5 "Oturmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/191; **Nisâ'** 4/140; **En'âm** 6/68; **A'râf** 7/86; **Yûnus** 10/12; **İsrâ'** 17/22, 29; **Cinn** 72/9; **Burûc** 85/6.

-özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihâd edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihâd edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-kâ'ıdûn* kelimesi "savaşa katılmayanlar",[2] yani "evinde oturanlar" anlamına gelmektedir.

c) Evlenmeyip evde oturanlar

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ "Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, ziynetleri (yabancı erkeklere) teşhir etmeksizin (bazı dış) elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebâl yoktur."[3] Bu âyette geçen *el-kavâ'ıd* kelimesi, evlenmekten düşen, nikâh arzu etmeyip evde "oturan kadınlar" demektir.

d) Engellemek

قَالَ فَبِمَٓا اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ "(İblis): 'Öyle ise beni azdırmana karşılık, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım', dedi."[4] Bu âyetteki *ak'udenne* fiili mecâzî olarak doğru yoldan engellemek için yolun üzerine "oturmak, engellemek" demektir.

e) Beklemek

فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ "Sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız, dediler."[5] Bu cümlede geçen *kâ'ıdûn* kelimesi "oturup beklemek" demektir.

2. Gözetlemek

اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ "İnsanda sağından ve solundan yerleşik olan iki oturup gözetleyen bulunur."[6] Bu âyetteki *ka'îd* kelimesi "gözetleyici"[7] demektir.

1 **Nisâ'** 4/95.
2 "Savaşa katılmayanlar" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/168; **Tevbe** 9/46, 81, 83, 86, 90.
3 **Nûr** 24/60.
4 **A'râf** 7/16.
5 **Mâide** 5/24.
6 **Kâf** 50/17.
7 **Tevbe** 9/5.

3. Koltuk

فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ "Güçlü melîkin (Allah'ın) huzurunda doğruluk makamındaki (bahçelerde ve ırmakların kenarlarında) olacaklardır."[1] Bu âyetteki *mak'ad* kelimesi mahiyetini bilemediğimiz cennet ödüllerinden biri olan "koltuk" anlamındadır.

4. (Savaş) mevzisi

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ "Hani sen, sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için ailenden ayrılmıştın?"[2] Bu âyetteki *mekâ'ıd* kelimesi savaş "mevzileri" anlamındadır.

5. Temel

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ "Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beyt'in temellerini yükseltiyordu."[3] Bu âyette geçen *el-kavâ'ıd* kelimesi "temeller" demektir.

ق ل ب: K-L-B

KALEBE/İNKALEBE/TETEKALLEBE/TAKLÎB/ KALB/KULÛB

ق ل ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 168 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dönmek

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ "Dilediğine azap verir, dilediğine merhamet eder; hepiniz O'na döndürüleceksiniz."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-l-b* kökünden kelimeler "döndürülmek"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 **Kamer** 54/55.
2 **Âl-i 'Imrân** 3/121.
3 **Bakara** 2/127. Benzer bir örnek için bk. **Nahl** 16/26.
4 **'Ankebût** 29/21.
5 "Dönmek, döndürmek, döndürülmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/143, 144; **Âl-i 'Imrân** 3/127, 144, 149, 174; **Mâide** 5/21; **En'âm** 6/110; **A'râf** 7/119, 125; **Tevbe** 9/95; **Yûsuf** 12/62; **Kehf** 18/18; **Hacc** 22/11; **Nûr** 24/37; **Şu'arâ'** 26/50; **Ahzâb** 33/66; **Zuhruf** 43/14; **Muhammed** 47/19; **Feth** 48/12; **Mülk** 67/4; **Mutaffifîn** 83/31; **İnşikâk** 84/9.

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ "Gece ile gündüze yer değiştiren Allah'tır."[1] Bu âyette geçen *yükallibü* fiili, gecenin yerini gündüze, gündüzün de geceye bırakması, "dönüşümleri" kastedilmektedir.

2. Entrika çevirmek

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ "Aslında onlar bundan önce de fitne çıkarmaya çalışmışlar ve sana karşı türlü türlü düzenler kura gelmişlerdi."[2] Bu âyetteki *kallebû* fiili "entrika çevirmek" anlamına gelmektedir.

3. Ovuşturmak

وَاُحِيطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَٓا اَنْفَقَ فِيهَا "Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı."[3] Burada *yükallibu* fiili, *keffey* kelimesiyle kullanıldığı için "ovmak, ovuşturmak" anlamına gelmektedir.

4. Devrim

اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ "Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler hangi devrimle devrileceklerini yakında bileceklerdir."[4] Buradaki *inkılâb* kelimesi isim olarak "devrim, değişim", *yenkalibûne* fiili de "devrilmek" anlamına gelmektedir.

5. Âkıbet

وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّ۪ي لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا "Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, bundan daha iyi bir âkıbet bulurum."[5] Buradaki *münkaleb* kelimesi "âkıbet, son, sonuç" anlamına gelmektedir.

---

1 **Nûr** 24/44.
2 **Tevbe** 9/48.
3 **Kehf** 18/42.
4 **Şu'arâ'** 26/227.
5 **Kehf** 18/36.

6. Dolaşmak

مَا يُجَادِلُ فِي اٰيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ "İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Onların şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-l-b* kökünden kelimeler "dolaşmak"[2] anlamına gelmektedir.

7. Kalp

Kur'ân'da 132 yerde geçen ***kalb, el-kalb, kalbeyn, kulûb*** ve ***el-kulûb*** kelimeleri "kalp, kalpler" anlamına gelmektedir.

ق ل د : K-L-D

KALÂİD/MEKÂLÎD

ق ل د kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *el-kalâid* kalıbında "kurbanlıklara takılan gerdanlıklar",[3] *mekâlîd* kalıbında ise "anahtarlar, kilitler"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ق ل ل : K-L-L

KALLE/KALÎL

ق ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 75 yerde geçmekte, 74 âyette ***kalle, yukallilü, kalîl, kalîlûn, kalîleh*** ve ***ekall*** kalıplarında "az olmak, az, basit", sadece A'râf 7/57'de geçen ekallet fiili"yüklenmek" manasına gelmektedir.

ق ن ع: K-N-'A

MUKNI'/KÂNI'

ق ن ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, biri *mukni'î* şeklinde "(başı) kalkıklar",[5] diğeri *el-kâni'* kalıbında "kanaatkâr, doymuş gibi görünen"[6] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

---

1 **Mü'min** 40/4.
2 "Dolaşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/196; **Nahl** 16/46; **Şu'arâ'** 26/219.
3 "Gerdanlık" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/2, 97.
4 "Anahtarlar" anlamında kullanımlar için bk. **Zümer** 39/63; **Şûrâ** 42/12.
5 **İbrâhîm** 14/43.
6 **Hacc** 22/36.

ق ه ر: K-H-R

KAHHÂR/TAKHER

ق ه ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte, *el-kâhir, kâhirûn* ve *el-kahhâr* kalıplarında "üstün olmak",[1] sadece *takher* kelimesi "ezmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ق و ت : K-V-T

AKVÂT/MUKÎT

ق و ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *akvât* kalıbında "azıklar",[3] *mukît* şeklinde "koruyucu, gözetleyici"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

ق و ل: K-V-L

KÂLE/YEKÛLÜ/TEKAVVELE/KAVL

ق و ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 1724 yerde geçmektedir. *Kaale, kâlâ, kâlû, kulte, kultüm, kulne, kulnâ, ekul, ekûlû, tekul, tekûlu, tekûlenne, tekûlû, tekûlûne, nekûlu, nekûlenne, yekûlu, yekûlenne, yekûlâ, yekûlû, yekûlûne, kul, kulne, kavl, kûlû, kûlî, kîle, yukâlu, ekâvîl, kîl, kâil* ve *kâilîn* kalıplarında "konuşmak, söz, söyleyen", sadece 2 âyette *tekavvele* kalıbında "uydurmak, iftira etmek"[5] anlamında kullanılmaktadır.

ق و م : K-V-M

KÂME/EKÂME/EKIM/KIYÂM/KÂİM/KIYEM/ İSTİKÂMET/MAKÂM/MUKÂM

ق و م kökünden kelimeler Kur'ân'da 660 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 "Üstün olmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/18, 61; **A'râf** 7/127; **Yûsuf** 12/39; **Ra'd** 13/16; **İbrâhîm** 14/48; **Sâd** 28/65; **Zümer** 39/4; **Mü'min** 40/16.

2 **Duhâ** 93/9.

3 **Fussılet** 41/10.

4 **Nisâ'** 4/85.

5 "Uydurmak, iftira atmak" anlamında kullanımlar için bk. **Tûr** 52/33; **Hâkka** 69/44.

1. Ayağa kalkmak

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا "Geceleri Rablerine secde ederek ve O'nun divanında (ayakta) durarak geçirirler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-v-m* kökünden kelimeler "ayağa kalkmak, ayakta"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Namaz kılmak

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ "Namazları ve orta namazı koruyun, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzurunda durun."[3]

اَلَّذِى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ "O, namaza durduğun zaman ve secde edenler arasında eğilip doğrulurken seni görür."[4]

Burada ve daha pek çok âyette geçen *ekâme, yukîmu, ekım* gibi kelimeler, konuların geçtiği yerlere göre *salât* kelimesiyle birlikte kullanılınca şekli belli olan ve bilinen pratikleriyle "namaz kılmak" anlamına gelmektedir.

3. Çevirmek

وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ "Her mescitte yüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na yalvarın."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-v-m* kökünden kelimeler *vech* kelimesiyle birlikte yüzünü "çevirmek, yönelmek"[6] anlamına gelmektedir.

4. Uygulamak

وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ "Eğer onlar Tevrât'ı, İncil'i ve Rabblerinden kendilerine

---

1 **Furkân** 25/64.
2 "Ayakta olmak, ayakta" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/20, 238, 275; **Âl-i 'İmrân** 3/18, 39, 113, 191; **Nisâ'** 4/5, 102, 103, 142; **Tevbe** 9/84, 108; **Yûnus** 10/12; **Hûd** 11/71, 100; **Kehf** 18/114; **Hacc** 22/26; **Furkân** 25/64; **Şu'arâ'** 26/218; **Neml** 27/39; **Sebe'** 34/46; **Zümer** 39/9, 68; **Haşr** 59/5; **Zâriyât** 51/45; **Tûr** 52/48; **Cumu'a** 62/11; **Cinn** 72/19; **Müzzemmil** 73/1, 20; **Müddessir** 74/1, 2.
3 **Bakara** 2/238.
4 **Şu'arâ'** 26/218-219.
5 **A'râf** 7/29.
6 "Çevirmek" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/29; **Yûnus** 10/105; **Rûm** 30/30, 43.

indirileni gereğince uygulasalardı, üstlerindeki (ağaçların meyvelerinden) ve ayaklarının altlarındaki (ürünler)den yerlerdi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-v-m* kökünden kelimeler "uygulamak, uygulayan, ilgilenen"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

5. Onarmak

فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ "Derken orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular; hemen onu doğrulttu."[3] Bu âyette geçen ***ekâme*** fiili "doğrultmak, kaldırmak, onarmak" anlamına gelmektedir.

6. Durmak

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "O gün insanlar, alemlerin Rabbinin divanında dururlar."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-v-m* kökünden kelimeler "durmak"[5] anlamına gelmektedir.

7. Gerçekleşmek

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ "(Kıyâmet) saat(i) başladığı gün, suçlular susarlar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen ***tekûmu*** fiili Son Saat'in "gerçekleşmesi"[7] anlamına gelmektedir.

8. Diriliş

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ "Allah, Kâbe'yi, o saygıdeğer evi insanlar için (hayat ve güven) durağı yaptı."[8] Buradaki ***kıyâm*** kelimesi "ayağa kalkış, diriliş, uyanış" demektir.

9. Dosdoğru

قُلْ اِنَّنِى هَدٰينِى رَبّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا "De ki:

1 **Mâide** 5/66.

2 "Uygulamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/229, 230; **Nisâ'** 4/128, 135; **Mâide** 5/8, 68; **Ra'd** 13/33; **Şûrâ** 42/13; **Rahmân** 55/9; **Hadîd** 57/25; **Talâk** 65/2; **Me'âric** 70/33

3 **Kehf** 18/77.

4 **Mutaffifûn** 83/6.

5 "Durmak" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/107; **Nahl** 16/80; **Furkân** 25/66, 76; **Rûm** 30/25; **Ahzâb** 33/13; **Fâtır** 35/35; **Mü'min** 40/51; **Nebe'** 78/38; Mutaffifûn 83/6.

6 **Rûm** 30/12.

7 "Gerçekleşmek" anlamında kullanımlar için bk. **İbrâhîm** 14/41; **Kehf** 18/36, 105; **Rûm** 30/14, 55; **Mü'min** 40/46; **Fussılet** 41/50; **Câsiye** 45/27.

8 **Mâide** 5/97.

Rabbim, beni doğru yola iletti. Dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrâhîm'in dinine."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *kayyım*, *kayyımeh* ve *kıyem* kelimeleri "dosdoğru, istikametli, doğruya ileten"[2] anlamında kullanılmaktadır.

K-v-m kökünden gelen *istekâme* ve *müstekîm* kalıplarında 47 yerde "istikamet sahibi olmak, istikametli, dosdoğru" anlamında kullanılmaktadır.

10. Başına dikilmek

وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ "Onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar versen devamlı olarak başına dikilmeden onu sana ödemez."[3] Bu âyetteki *kâim* kelimesi "başına dikilmek" anlamına gelmektedir.

11. Gözeten

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْۜ "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."[4] Bu âyetteki *kavvamûn* kelimesi "koruyup gözetenler" demektir.

12. Ölçülü

وَالَّذٖينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا "Bu kullar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında dengeli bir yol tutarlar."[5] Bu âyetteki *kavâm* kelimesi "dengeli, ölçülü", Tîn 95/4'te geçen *takvîm* kelimesi ise "ölçülü, dengeli, kıvâmında" anlamına gelmektedir.

13. Yüce Allah'ın sıfatı

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ "Hayy ve kayyûm olan Allah'tan başka

1 **En'âm** 6/161.
2 "Dosdoğru" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/161; **Tevbe** 9/36; **Yûsuf** 12/40; **Kehf** 18/2; **Rûm** 30/30, 43; **Beyyine** 98/3, 5.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/75.
4 **Nisâ'** 4/34
5 **Furkân** 25/67.

ilâh yoktur."[1] Burada ve Kur'ân'da 2 yerde daha geçen *el-kayyûm* kelimesi "varlığın yaratıcısı ve kaynağı"[2] olması itibariyle Yüce Allah'ın sıfatıdır.

14. Kıyâmet

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ "Hayır, hayır, (iş, sizin zannettiğiniz gibi değil)! Kıyâmet gününe yemin ediyorum."[3] Bu âyette de olduğu gibi *k-v-m* kökünden gelen ve Kur'ân'da 70 yerde geçen bütün kıyâmeh, *el-kıyâmeh* kelimeleri "kıyâmet, mahşer" anlamına gelmektedir.

15. Sağlam

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْد۪ي لِلَّت۪ي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِن۪ينَ الَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَب۪يرًاۙ "Şüphesiz ki bu Kur'an dosdoğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere büyük bir ödül olduğunu müjdeler."[4] Kur'ân'da 3 yerde daha geçen *akvam* kalıbı aslında "daha güçlü, daha sağlam"[5] anlamına gelmesine rağmen, özellikle bu âyette Kur'ân'ın hakikate götüren tek kaynak olması itibasiyle "en doğru" değil, "tek doğru" veya "dosdoğru" anlamına alınmalıdır.

16. Makam

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۜ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰه۪يمَ مُصَلًّىۜ "Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahali ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)."[6] Burada ve Kur'ân'da 13 yerde daha geçen *makâm* kelimesi "makam, mevki, konum"[7] gibi anlamlara gelmektedir.

17. Devamlı

يُر۪يدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِج۪ينَ مِنْهَاۘ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُق۪يمٌ "Ateşten

---

1 **Âl-i 'Imrân** 3/2.

2 "Varlığın kaynağı, Allah'ın sıfatı" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/255; **Tâhâ** 20/111.

3 **Kıyâmet** 75/1.

4 **İsrâ'** 17/9.

5 "Daha güçlü, daha sağlam" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/282; **Nisâ'** 4/46; **Müzzemmil** 73/6.

6 **Bakara** 2/125.

7 "Makam, mevki, konum" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/97; **Mâide** 5/107; **Yûnus** 10/71; **İbrâhîm** 14/14; **İsrâ'** 17/79; **Meryem** 19/73; **Şu'arâ'** 26/58; **Neml** 27/39; **Sâffât** 37/164; **Dühân** 44/26, 51; **Rahmân** 55/46; **Nâzi'ât** 79/40.

çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır."[1] Burada ve Kur'ân'da 6 yerde daha geçen *mukîm* kelimesi "devamlı, sürekli"[2] anlamında kullanılmaktadır.

18. Kavim

Kur'ân'da 383 yerde geçen *kavm* ve *el-kavm* kelimeleri "kavim, millet, topluluk" gibi anlamlara gelemektedir.

ق و ي: K-V-Y

KUVVET/KUVÂ/KAVÎYY/MUKVÎN

ق و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 42 yerde geçmekte, *kuvvet, kuvâ* ve *kaviyy* kalıplarında "güçlü, kuvvetli", sadece Vâkı'a 56/73'te geçen *el-mukvîn* kelimesi "muhtaçlar, fakirler" manasında kullanılmaktadır.

1 **Mâide** 5/37.
2 "Devamlı, sürekli" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/21, 68; **Hûd** 11/39; **Hıcr** 15/76, **Zümer** 39/40; **Şûrâ** 42/45.

ك

ك ب ر : K-B-R

KEBURA/KEBÎR/MÜTEKEBBİR/KİBRİYÂ'/ KEBÂİR/İSTİKBÂR

ك ب ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 161 yerde geçmektedir. *Kebura, yekburu, kebbera, yükebbiru, kebîr, ekber, kebîre, kebâir, ekâbir, kübrâ, kiber* ve *kibriyâ'* kalıplarında "büyük" kavramıyla ilgili anlamlar verirken, *tekebbur, mütekebbirîn* ve *istikbâr* kalıplarında ise olumsuz anlamda "büyüklenmek" manasına gelmektedir. Ayrıca Mü'min 40/27 ve 35'te geçen *mütekebbir* kelimeleri de "kibirli insan"ın sıfatı olarak yer almaktadır.

ك ت ب : K-T-B

KETEBE/KİTÂB/KÜTÜB

ك ت ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 319 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yazmak

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ "Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, 'Bu Allah katındandır' diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!"[1] Bu

---

1 Bakara 2/79.

ve benzer âyetlerde geçen k-t-b kökünden kelimeler "yazmak"[1] anlamında kullanılmaktadır. Aşağıda sıraladığımız maddelerdeki âyetlerin dışında çeşitli kalıplarda geçen *k-t-b* kökünden kelimeler "yazmak" anlamına gelmektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ

"Ey iman edenler! Duyarlı davranasınız diye, oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-t-b* kökünden kelimeler "farz kılmak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

2. İlâhî mesaj

Kur'ân'da *kitâb* veya *el-kitâb* şeklinde oldukça fazla örneği bulunan bu kalıptaki kelimeler büyük çoğunlukta "Kur'an", kısmen "Tevrât" gibi diğer ilâhî mesajlar[4] anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca *ûtü'l-kitâb* tamlaması da "kitap ehli, kendilerine kitap verilmiş olanlar" demektir.

3. Takdir etmek

فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ "Artık (ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-t-b* kökünden kelimeler "takdir etmek, planlamak, belirlemek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 "Yazmak" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/282, 283; **Âl-i 'İmrân** 3/53, 181; **Nisâ'** 4/81; **Mâide** 5/21, 32, 83; **En'âm** 6/12, 54; **A'râf** 7/145, 156; **Tevbe** 9/51, 120, 121; **Yûnus** 10/21; **Meryem** 19/79; **Enbiyâ'** 21/94, 105; **Hacc** 22/4; **Nûr** 24/33; **Furkân** 25/5; **Yâsîn** 36/12; **Zuhruf** 43/19, 80; **Tûr** 52/41; **Hadîd** 57/27; **Mücâdele** 58/21, 22; **Haşr** 59/3; **Kalem** 68/47; **İnfitâr** 82/11; ...

2 **Bakara** 2/183.

3 "Farz kılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/178, 180, 216, 246; **Âl-i 'İmrân** 3/154; **Nisâ'** 4/66, 77, 103, 127; **Mâide** 5/45.

4 "İlâhi mesaj, vahiy" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/53, 78, 79, 87, 113, 121; **Âl-i 'İmrân** 3/78; **Nisâ'** 4/51, 54; **Mâide** 5/15, 44, 48, 110; **En'âm** 6/20, 91, 114, 154; **A'râf** 7/169, 170; **Yûnus** 10/94; **Hûd** 11/17, 110; **İsrâ'** 17/4; **Meryem** 19/12, 30; **Mü'minûn** 23/49; **Furkân** 25/35; **Neml** 28/40; **Kasas** 28/43, 52; **'Ankebût** 29/47, 48; **Secde** 32/23; **Fâtır** 35/25; **Sâffât** 37/117; **Mü'min** 40/53, 70; **Fussılet** 41/45; **Şûrâ** 42/14, 52; **Câsiye** 45/2, 16; **Ahkâf** 46/12.

5 **Bakara** 2/187.

6 "Takdir etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/21; **A'râf** 7/156; **Tevbe** 9/51; **Enbiyâ'** 21/105; **Mücâdele** 58/21; **Haşr** 59/3.

4. Amel defteri

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِى عُنُقِهٖۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا اِقْرَاْ كِتَابَكَۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًاۜ "Her insanın kuşunu (yani davranışlarını) boynuna bağladık. İnsan için (davranışlarını) kıyâmet gününde, açılmış olarak bulacağı bir kitap (amel defteri) olarak çıkartacağız (ve kendisine şöyle diyeceğiz): Kitabını oku! Bugün sana hesap görücü olarak kendi nefsin yeter."[1] Bu âyetlerdeki *kitâb* kelimeleri kıyâmet sonrasında her insana verilecek "amel defteri"[2] anlamındadır.

5. Mektup

اِذْهَبْ بِكِتَابِى هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ "Şu mektubumu götür de kendilerine ver; sonra (biraz geri) çekil de, ne sonuca varacaklarına bak."[3] Burada ve Neml 27/29'da geçen *kitâb* kelimeleri, Hz. Süleyman'ın Hüdhüd'e vererek Seba Melikesi Belkıs'a gönderdiği "mektup" anlamına gelmektedir.

6. Belirlenmiş süre

وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُۜ "Farz olan bekleme müddeti dolmadan, nikâh kıymaya kalkışmayın."[4] Bu âyetteki *el-kitâb* kelimesi "belirlenmiş süre" demektir.

7. Kânun

وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ "O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."[5] Bu âyetteki *kitâb* kelimesi, "kitap, kanun, ilâhî yasa"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **İsrâ'** 17/13-14.

2 "Amel defteri" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/71; **Kehf** 18/49; **Zümer** 39/69; **Câsiye** 45/28; **Kâf** 50/4; **Hâkka** 69/19, 25; **Mutaffifûn** 83/7, 9, 18, 20; **İnşikâk** 84/7, 10.

3 **Neml** 27/28.

4 **Bakara** 2/235. Benzer bir kullanım için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/145; **Hıcr** 15/4.

5 **En'âm** 6/59.

6 "İlâhi yasa, kanun" anlamında kullanımlar için bk. **Enfâl** 8/68; **Yûnus** 10/61; **Hûd** 11/6; **Ra'd** 13/38, 39; **İsrâ'** 17/58; **Tâhâ** 20/52; **Mü'minûn** 23/62; **Neml** 27/75; **Rûm** 30/56; **Ahzâb** 33/6; **Sebe'** 34/3; **Fâtır** 35/11; **Ahkâf** 46/30; **Câsiye** 45/29; **Hadîd** 57/22.

8. Sözleşme

وَالَّذٖينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فٖيهِمْ خَيْرًا
"Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve câriyelerden) mükâtebe (hürriyet sözleşmesi) yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe (sözleşme) yapın."[1] Bu âyetteki *el-kitâb* kelimesi "hürriyet sözleşmesi" demektir.

9. Hükümler

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً فٖيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ "(İşte o apaçık delil,) Allah tarafından gönderilen ve içinde en doğru hükümler bulunan tertemiz sahifeleri aktaran bir peygamberdir."[2] Bu âyetteki *kütüb* kelimesi Hz. Peygamber'in okuduğu kitabın veya sahifelerin barındırdığı "esaslar, hükümler" anlamına gelmektedir.

ك ر م : K-R-M

KERRAME/EKRAME/KERÎM

ك ر م kökünden kelimeler Kur'ân'da 47 yerde geçmekte, *kerramte* ve *kerramnâ* kalıplarında 2 âyette "üstün kılmak",[3] geriye kalan *ekrame, tükrimu, ekrimî, kerîm, kirâm, ekram, ikrâm, mükerrame* ve *mükram* kalıplarında ise "ikrâm etmek, değerli, vakûr" gibi manalara gelmektedir.

ك ر ه: K-R-H

İKRÂH/KERH/KÜRH

ك ر ه kökünden kelimeler Kur'ân'da 40 yerde geçmekte, *ekrahe, ekrahte, tükrihû, ükrihe* ve *ikrâh* kalıplarında "zorlamak, zorluk, sıkıntı",[4] *kerihe, kerihû, kerihtüm, tekrahû, kerrahe, kerh, kürh, kârihûn* ve *mekrûh* kalıplarında ise "beğenmemek, iğrenmek, nefret etmek" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

---

1 **Nûr** 24/33.
2 **Beyyine** 98/2-3.
3 **İsrâ'** 17/62, 70.
4 "Zorlamak" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/99; **Nahl** 16/106; **Tâhâ** 20/73; **Nûr** 24/33.

ك ش ف : K-Ş-F

KEŞEFE/YÜKŞEFÜ/KÂŞİFE

ك ش ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gidermek

ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ "Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir grup hemen Rablerine ortak koşarlar!"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-ş-f* kökünden kelimeler "(azabın, sıkıntının) kaldırılması"[2] anlamında kullanılmıştır.

2. Yukarı çekmek

فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا "Köşkü görünce (köşkün önünde) derin bir su (var) sanmıştı ve eteğini yukarı çekmişti."[3] Burada geçen *keşefet* fiili "sıyırmak, yukarı çekmek" anlamına gelmektedir.

3. İşin zorlaşması

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ "O gün işler zorlaşır/her şey açıkça ortaya konulur."[4] Buradaki *yükşefü* fiili "işin zorlaşması" veya "işin meydana çıkması" anlamında kullanılmaktadır.

4. Ortaya çıkmak

لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ "Onu (vaktini) Allah'tan başka hiç kimse açığa çıkaramaz."[5] Buradaki *kâşifeh* kelimesi "ortaya çıkarmak, açığa çıkarmak, bildirmek" demektir.

ك ظ م: K-Z-M

KEZÎM/KÂZIM/MEKZÛM

ك ظ م kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *kâzımîn*

1 **Nahl** 16/54.

2 "Gidermek, kaldırmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/17, 41; **A'râf** 7/134, 135; **Yûnus** 10/12, 98, 107; **İsrâ'** 17/56; **Enbiyâ'** 21/84; **Mü'minûn** 23/75; **Neml** 27/62; **Zümer** 39/38; **Zuhruf** 43/50; **Dühân** 44/12, 15; **Kâf** 50/22.

3 **Neml** 27/44.

4 **Kalem** 68/42.

5 **Necm** 53/58.

ve *mekzûm* kalıplarında "yutmak, yutulmuş, boğulmuş",[1] *kezîm* kalıbında ise "öfkeli, ızdırap"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

ك ع ب: K-'A-B

KA'B/KA'BE/KEVÂ'IB

ك ع ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Topuk

وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ "Başlarınızı ve topuklara kadar ayaklarınızı meshedin."[3] Kur'ân'da sadece bu âyette geçen *el-ka'beyn* kelimesi "iki topuk" demektir.

2. Kâbe

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ "Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, insanların belini doğrultmaya sebep kıldı."[4] Buradaki *el-ka'beh* kelimesi "Kâbe" demektir.

3. Eş

وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًا "Uyumlu eşler."[5] Buradaki *kevâ'ıb* kelimesi "eşler" anlamındadır.

ك ف ر: K-F-R

KEFERA/KEFÛR/KÂFİR/KÜFFÂR/KÜFÜR/ KEFFÂRET/KÂFÛR

ك ف ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 523 yerde geçmektedir. Olumsuz insan tiplerinin başında yer alan ve "fıtratı örtmek" anlamına gelen *küfür* kavramı, sözlükte "gizlemek, örtmek" anlamına gelmektedir. Kişileri ve nesneleri örtmesi itibariyle "gece" de *kâfir* "örten" diye nitelendirilmiştir. Bu temel anlamıyla *kâfir*, "fıtratındaki İslâm'ı (tevhîdi) kabul etme yeteneğini gizleyen, onu

1 "Yutmak, boğulmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/134; **Mü'min** 40/18; **Kalem** 68/48.
2 "Öfkeli" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/6; **Yûsuf** 12/84; **Nahl** 16/58.
3 **Mâide** 5/6.
4 **Mâide** 5/97. Benzer bir kullanım için de bk. **Mâide** 5/95.
5 **Nebe'** 78/33.

örten kişinin adıdır."[1] Bu olumsuzluğa Kur'ân, *k-f-r* kökünden *kefûr,*[2] *küfûr,*[3] *keffâr*[4] ve *mâ ekfera*[5] ifadelerini, *k-n-d* kökünden de *kenûd*[6] kelimesini kullanarak temas etmektedir. Dolayısıyla *küfür* ve aynı kökten gelen diğer kelimeler, kullanıldıkları yerlere göre bazı anlam farklılıkları da arz etmektedir. İbn Manzûr, bu kelimenin anlamında "yalanlama ve inkârın" da bulunduğunu belirterek, küfrün dört çeşit olduğunu ifade ederek şu bilgileri vermiştir:

"İnkâr küfrü, cuhûd küfrü, inad küfrü ve nifâk küfrü. Her kim Rabbine bu tür küfürlerden biriyle ulaşırsa (bu halde ölürse) bağışlanmaz, bunun dışındaki günahları ise Yüce Allah dilediğine bağışlayabilir. İnkâr küfrü, kişinin hem kalbi hem de diliyle inkâr etmesi, tevhîde ait öğretileri reddetmesidir. İşte Bakara 2/6. âyetteki küfür bu türdendir:

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "Kâfir olanları korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir, inanmazlar." Bu âyetteki küfür, Allah'ın birliğini (mutlak) inkârdır.

"Cuhûd küfrü, kişinin kalbiyle hakîkatı bilmesine rağmen, diliyle onu söylememesi demektir. İblis'in, Ümeyye ibn Ebi's-Salt'ın küfrü bu türdendir. Bakara 2/89'daki, فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ "O bildikleri (Kur'ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler" şeklindeki küfür cuhûd küfrüdür.

"Mu'ânede küfrü, kişinin Yüce Allah'ı kalben bilme ve O'nu diliyle söylemesine rağmen hased ve azgınlıktan dolayı o dini kabul etmemek demektir. Ebû Cehil ve taraftarlarının küfrü de bu türdendir.

"Nifâk küfrü ise, kişinin (Hakk'ı) diliyle söylemesine rağmen kalben onu inkâr etmesi ve dolayısıyla ona inanmaması şeklindeki küfürdür..."[7]

---

1 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 714-715.
2 **Hûd** 11/9; **İsrâ'** 17/67; **Hacc** 22/66; **Zuhruf** 43/15; **Şûrâ** 42/48; **İnsân** 76/3.
3 **İsrâ'** 17/99; **Furkân** 25/50.
4 **İbrâhîm** 14/34.
5 **'Abese** 80/17.
6 **'Âdiyât** 100/6.
7 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 3897-3898.

Küfür kavramının bu dört farklı anlamı da Kur'ân'da karşılığını bulmuştur. Ayrıca aşağıda sıraladığımız maddelerdeki âyetler dışında *k-f-r* kökünden gelen *kefera, keferû, keferte, keferat, kefertü, ekfuru, tekfur, tekfurû, yükeffir, nükeffir, yekfurû, ükfur, ükfurû, küfira, yükferu, keffera, yükeffiru, keffir, mâ ekfera, küfr, kâfir, kâfirûn, kefera, küffâr, kevâfir, kefûr, küffâr* ve *küfrân* kalıplarında bu kelimeler "küfür, inkâr etmek, kâfir, kâfirler" gibi anlamlara gelmektedir.

K-f-r kökünden gelen kelimelerin diğer anlamları ise şöyledir:

1. Çiftçi

كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ "Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitkileri ziraatçilerin hoşuna gider."[1] Bu âyette geçen *el-küffâr* kelimesi "çiftçiler" anlamına gelmektedir. Kâfir, gerçeğin üzerini örttüğü gibi çiftçi de tohumun üzerine toprak örtmektedir. İşte bu anlamda iki kelime buluşmaktadır.

2. Keffaret

فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ "Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azât etmektir."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *keffâret* kelimesi "kefaret", yani "suçu örten, karşılayan şey"[3] anlamında kullanılmaktadır.

3. Tanımamak

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ "Sonra kıyâmet günü (gelip çattığında ise) birbirinizi tanımamazlıktan geleceksiniz."[4] Buradaki *yekfüru* kelimesi ile Mümtehıne 60/4'te geçen *kefernâ* fiili "tanımazlıktan gelmek" anlamına gelmektedir.

1 **Hadîd** 57/20.
2 **Mâide** 5/89.
3 **Mâide** 5/45, 95.
4 **'Ankebût** 29/25.

4. Koku

اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا "İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler."[1] Buradaki *kâfûr* kelimesi ise "kâfûr, bir çeşit koku" anlamında kullanılmaktadır.

ك ف ف : K-F-F

KEFFE/KEFFEY/KÂFFE

ك ف ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Uzaklaştırmak

فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ "Allah, onların ellerini sizden çekmişti."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-f-f* kökünden kelimeler "çekmek, uzaklaştırmak, engellemek"[3] anlamında kullanılmaktadır.

2. El

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ "O'nun dışında el açıp dua ettikleri varlıklar onların isteklerini hiçbir şeyle karşılayamazlar. Onlar ancak suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir."[4] Burada ve Kehf 18/42'de geçen *keffey* kelimeleri "iki el" anlamına gelmektedir.

3. Bütün

وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَآفَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *kâffeh* kelimesi "hepsi, bütünü"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **İnsân** 76/5.
2 **Mâide** 5/11.
3 "Çekmek, uzaklaştırmak, engellemek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/77, 84, 91; **Mâide** 5/110; **Enbiyâ'** 21/39; **Feth** 48/20, 24.
4 **Ra'd** 13/14.
5 **Sebe'** 34/28.
6 "Hepsi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/208; **Tevbe** 9/36, 122.

ك ف ل : K-F-L

YEKFÜLÜ/KİFL/TEKFÎL/TEKEFFÜL

ك ف ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Korumak

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ "Zira sen, hangisinin Meryem'in koruyucusu olacağını kur'a ile belirlediklerinde onların yanında değildin."[1] Burada geçen *yekfülü* fiili "koruyucu"[2] anlamına gelmektedir.

2. Sorumluluk

وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا "Kim de haksız bir dava için koşturursa, sorumluluğunun hesabını verecektir."[3] Burada ve Hadîd 57/28'de geçen *kifl* ve *kifleyn* kelimeleri "pay" veya "sorumluluk" anlamına gelmektedir.

اِنَّ هٰذَا اَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيهَا "(Davacı kişi): 'Bu benim kardeşim. Onun 99 koyunu var, benimse bir koyunum; onu da bana ver' dedi."[4] Âyetteki *ekfilnîhâ* "Onu bana ver" ifadesi, onun "sorumluluğunu" bana ver, "onunla ben ilgileneyim" demektir.

3. Peygamber ismi

وَاِسْمٰعِيلَ وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ "İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi sabreden kimselerdendi."[5] Kur'ân'da *el-kifl* kelimesi *zû* takısıyla birlikte bir peygamberin adı olarak "kendini Allah'a bağlayan kişi" anlamında Hz. Zülkifl için kullanılmaktadır.

4. Şâhit

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا "Allah'ı üzerinize şâhit tuttunuz."[6] Bu âyette geçen *kefîl* kelimesi "şâhit, kefil" anlamına gelmektedir.

---

1 **Âl-i 'Imrân** 3/44.
2 "Koruyucu" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/37; **Tâhâ** 20/40; **Kasas** 28/12.
3 **Nisâ'** 4/85.
4 **Sâd** 38/23.
5 **Enbiyâ'** 21/85.
6 **Nahl** 16/91.

ك ل ف: K-L-F

YÜKELLİFÜ/TÜKELLEFÜ/MÜTEKELLİF

ك ل ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte, 7 yerde *nükellifü, yükellifü, tükellefü* şeklinde "sorumlu tutmak, yüklemek",[1] sadece Sâd 38/86'da geçen *el-mütekellifîn* kelimesi "zorluk çıkaranlar" anlamına gelmektedir.

ك ل ل : K-L-L

KÜLL/KELÂLE/KELL/KELLÂ

ك ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 410 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kelâle

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلَالَةِ "Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor."[2] Burada ve Nisâ' 4/12'de geçen *el-kelâleh* kelimesi "ana-babasız ve çocuksuz kişi" anlamına gelmektedir.

2. Yük

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ "Allah, şu iki kişiyi de örnek verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez."[3] Kur'ân'da sadece bu âyette geçen *kell* kelimesi "yük" anlamına gelmektedir.

3. Hayır

كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىٓ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى "Dikkat edin, gerçek şu ki, kendini yeterli gördüğü için insan azar."[4] Burada ve Kur'ân'da 32 yerde daha geçen *kellâ* edâtı "hayır, dikkat et, gerçekten" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 "Sorumlu tutmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/233, 286; **Nisâ'** 4/84; **En'âm** 6/152; **A'râf** 7/42; **Mü'minûn** 23/62; **Talâk** 65/7.

2 **Nisâ'** 4/176.

3 **Nahl** 16/76.

4 **'Alak** 96/7-8.

4. Hepsi

اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدٖيرٌ "Gerçekten, Sen her şeye kadirsin."[1]

Yukarıda verdiğimiz kullanımlar dışında *küll* kelimesi Kur'ân'da 374 yerde "hepsi, her şey" anlamında kullanılmaktadır.

ك ل م : K-L-M

KELLEME/KELİME/KELİMÂT/KELÂM

ك ل م kökünden kelimeler Kur'ân'da 75 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Konuşmak

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ
"O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden farklı kıldık. Allah onlardan bir kısmına konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-l-m* kökünden fiiller "konuşmak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

2. Allah'ın vahyi

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ
"Oysa bunlardan bir grup vardı ki, Allah'ın sözünü işitirlerdi de düşünüp akıl erdikdikten sonra, bile bile onu değiştirirlerdi."[4] Bu âyetteki *kelâmullâh* ifadesi, "Allah'ın vahyi" anlamına gelmektedir.

وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ "Eğer ortak koşanlardan bir güvence dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki Allah'ın sözünü işitsin."[5] Bu âyetteki *kelâmullâh* tamlaması, tıpkı "Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek istiyorlar"[6] âyetinde

---

1 **Âl-i 'Imrân** 3/26.
2 **Bakara** 2/253.
3 "Konuşmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/118, 174; **Âl-i 'Imrân** 3/41, 46, 77; **Nisâ'** 4/64; **Mâide** 5/110; **En'âm** 6/111; **A'râf** 7/143, 148; **Hûd** 11/105; **Yûsuf** 12/54; **Ra'd** 13/31; **Meryem** 19/10, 26, 29; **Mü'minûn** 23/108; **Nûr** 24/16; **Neml** 27/82; **Rûm** 30/35; **Yâsîn** 36/65; **Şûrâ** 42/51; **Nebe'** 78/38.
4 **Bakara** 2/75.
5 **Tevbe** 9/6.
6 **Feth** 48/15.

olduğu gibi "Allah'ın, Peygamber'e sözü, yani Kur'ân" anlamına gelmektedir.[1]

3. Allah'ın ilmi

وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ "Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, deniz(ler) de (mürekkep olsa) arkasından yedi deniz ona yardım etse de (Allah'ın kelimeleri yazılsa) yine (bunlar tükenir), Allah'ın kelimeleri tükenmez."[2] Burada ve Kehf 18/109'da geçen *kelimâtullâh* ifadesi, "Allah'ın ilmi, kâinattaki sanatsal incelikler, Allah'ın uçsuz bucaksız ilmi" anlamına gelmektedir.[3]

4. Allah'ın emirleri

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ "Bir zamanlar Rabbi, İbrâhîm'i birtakım kelimelerle sınamıştı."[4] Bu âyetteki *kelimât* ifadesi "emirler, prensipler, yasalar" anlamına gelmektedir.

5. Söz

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا "Rabbinin sözü hem doğruluk, hem de adâlet bakımından tamamlanmıştır."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *k-l-m* kökünden kelimeler "Allah'ın sözü, kararı, vaadi"[6] anlamına gelmektedir.

كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ "Ağızlarından çıkan kelime ne büyüktür!"[7] Bu âyette geçen *kelimeh* sözcüğü ise insan kaynaklı "söz, laf, ifade" anlamına gelmektedir.

6. Hz. Îsâ

اِنَّمَا الْمَسٖيحُ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ "Meryem oğlu Îsâ Mesih

1 Mukâtil, *Vucûh*, s. 144; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 407.
2 **Lokmân** 31/27.
3 Mukâtil, *Vucûh*, s. 144-145; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 407; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 524-525.
4 **Bakara** 2/124.
5 **En'âm** 6/115. Benzer bir başka âyet için de bk. **Kehf** 18/27.
6 "Söz, karar" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/64; **Nisâ'** 4/46; **Mâide** 5/13, 41; **A'râf** 7/137; **Tevbe** 9/40, 74; **Yûnus** 10/19, 33, 96; **Hûd** 11/110, 119; **İbrâhîm** 14/24, 26; **Tâhâ** 20/129; **Mü'minûn** 23/100; **Fâtır** 35/10; **Sâffât** 37/171-172; **Zümer** 39/19, 71; **Mü'min** 40/6; **Şûrâ** 42/14, 21; **Zuhruf** 43/28; **Fussılet** 41/45; **Feth** 48/26.
7 **Kehf** 18/5.

Allah'ın elçisi ve kelimesidir."[1] Burada ve Âl-i İmrân 3/39 ve 45'te geçen *kelimetühû* "Allah'ın kelimesi" tamlamasından maksat Hz. İsâ'dır.[2]

ك و ن : K-V-N

KÂNE/YEKÛNÜ/MEKÂN/İSTEKÂNE

ك و ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 1390 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Olmak

K-v-n kökünden kelimeler Kur'ân'da *kâne* şeklinde "dır, dir, idi, oldu" anlamında bir oluş, bir durum bildirirler ve bunların örnekleri *yekûnü, kânû, küntüm, künte, künne, künnâ, ekü, ekün, ekûnü, tekü, tekün, tekûnü, nekü, nekün, yekü, yekün, kün, kûnû* gibi çeşitli kalıplarda çok fazladır.

قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "(Allah) ona 'ol' der; o da hemen olur" şeklinde Kur'ân'da yer alan kullanımlarda[3] kast edilen anlam da "(Allah) ona 'ol' der ve o da hemen oluşmaya başlar" şeklindedir. Genellikle yaratılış hakkındaki ve Yüce Allah'ın iradesiyle ilgili içerikte geçen bu ifade yaratılıştaki oluşumu ifade etmektedir. "Ol" denince hemen olmaktan değil de "oluşum"dan söz edilmelidir; çünkü sünnetüllâh denen "Allah'ın yasası" bu noktada tedrîcilik (aşamalılık) esasına göre bir özellik arz etmektedir. Aşağıda verdiğimiz iki madde dışında *k-v-n* kökünden gelen kelimeler "olmak" anlamına gelmektedir.

2. Mekân

أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا "Onların mekanı kötüdür."[4] Burada ve benzer 30 âyette geçen *mekân, mekâneh* kelimeleri "konum, mahâl, yer, mekân" anlamına gelmektedir. Râğıb el-Isfehânî, *mekân* kelimesi-

---

1 **Nisâ'** 4/171.
2 **Dâmeğânî**, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 408.
3 **Âl-i 'Imrân** 3/47, 59; **En'âm** 6/73; **Nahl** 16/40; **Meryem** 19/35; **Yâsîn** 36/82; **Mü'min** 40/68.
4 **Furkân** 25/34.

ni *m-k-n* kökünden kabul etmiş, bununla ilgili kelimeleri bu doğrultuda izâh etmiştir.[1]

3. Boyun eğmek

وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا "Zaaf göstermediler, boyun eğmediler."[2] Burada ve Mü'minûn 40/76'daki *istekânû* kelimelerini Râğıb, *k-v-n* kökünden kabul etmiş ve "boyun eğmek" anlamına geldiğini belirtmiştir.[3]

1 Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 773.
2 Âl-i 'İmrân 3/146.
3 Bu anlam için bk. Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 731.

ل

ل ب س : L-B-S

LEBİSE/LEBS/LİBÂS/LEBÛS

ل ب س kökünden kelimeler Kur'ân'da 23 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Giyinmek

يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ "Orada altın bileziklerle bezenirler, ince ipekten yeşil giysiler giyerek koltuklar üzerine yaslanırlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *l-b-s* kökünden kelimeler "giyinmek, elbise"[2] anlamına gelmektedir.

2. Karıştırmak

وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ "Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *l-b-s* kökünden kelimeler "karıştırmak"[4] anlamına gelmektedir.

3. Şüphelendirmek

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ "Eğer O (hak elçisi) ni melek yapsaydık yine bir adam (şeklinde) yapardık ve onları yine düştükleri kuşkuya düşürürdük."[5] Bu âyetteki *lebesnâ* fiili "kuşkuya düşürmek, şüphelendirmek" demektir.

---

1 **Kehf** 18/31.

2 "Giyinmek, takınmak, elbise" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/187; **A'râf** 7/26, 27; **Nahl** 16/14, 112; **Hacc** 22/23; **Fâtır** 35/12, 33; **Dühân** 44/53.

3 **En'âm** 6/137.

4 "Karıştırmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/42; **Âl-i 'İmrân** 3/71; **En'âm** 6/82.

5 **En'âm** 6/9. "Kuşku" anlamı için ayrıca bk. **Kâf** 50/15.

4. Ayırmak

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ "De ki: O'nun sizin üstünüzden ve altınızdan azap göndermeye, yahut sizi fırkalara ayırıp kiminizin kiminize hıncını tattırmaya gücü yeter."[1] Bu âyetteki *yelbise* fiili "ayırmak" anlamına gelmektedir.

5. Örtü

وَهُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا "Geceyi sizin için örtü, uykuyu dinlenme (vesilesi) kılan, gündüzü de yayılıp (veya dağılıp) çalışma (zamanı) yapan Allah'tır."[2] Gecenin *libâs*, yani "örtü" oluşu, ayıpları örtmesi anlamında mecazî bir mana vermektedir.

6. Zırh

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ "Ona, savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik."[3] Bu âyetteki *lebûs* kelimesi "zırh" anlamına gelmektedir.

ل ج ج : L-C-C

LECCÛ/LÜCCİYY/LÜCCE

ل ج ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *leccû* kalıbında "direnmek",[4] *lücciyy* ve *lücceh* kalıplarında ise "derin"[5] anlamına gelmektedir.

ل ح د : L-H-D

YÜLHIDÜ/İLHÂD/MÜLHİD

ل ح د kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 En'âm 6/65.
2 Furkân 25/47. Benzer bir âyet için bk. Nebe' 78/10.
3 Enbiyâ' 21/80.
4 "Direnmek" anlamında kullanımlar için bk. Mü'minûn 23/75; Mülk 67/21.
5 "Derin" anlamında kullanımlar için bk. Nûr 24/40; Neml 27/44.

1. Saptırmak

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَاۤءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُوا الَّذٖينَ يُلْحِدُونَ فٖٓي اَسْمَاۤئِهٖ "En güzel isimler sadece Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. O'nun isimlerinin anlamını eğip büken kimselerden uzak durun."[1] Buradaki *yulhıdûne* fiili "eğip bükmek, saptırmak, sapmak"[2] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

2. Nispet etmek

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌۜ لِسَانُ الَّذٖي يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبٖينٌ "Şüphesiz biz onların, 'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Hâlbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır."[3] Buradaki *yulhıdûne* fiili "nispet etmek" demektir.

3. Sığınak

وَاتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَۜ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهٖ مُلْتَحَداً "Rabbinin kitabında sana vahyedileni okuyup takip et. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın."[4] Burada ve Cinn 72/22'deki *multehedâ* kelimesi "sığınak" demektir.

ل ز م : L-Z-M

ELZEME/LİZÂM

ل ز م kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anâ lamlara gelmektedir:

1. Sağlamak

وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى "Onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı."[5] Buradaki *elzeme* fiili "aşılamak, sağlamak" demektir; böylece

1 A'râf 7/180.
2 "Sapmak, saptırmak" anlamında kullanımlar için bk. Hacc 22/25; Fussılet 41/40.
3 Nahl 16/103.
4 Kehf 18/27.
5 Feth 48/26.

âyetin anlamı da "Allah'a karşı sorumluluk duygusunu onlara aşıladı" şeklindedir.

2. Zorlamak

اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ "Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?"[1] Buradaki *nülzimü* fiili "mecbur bırakmak, zorlamak" anlamına gelmektedir.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى "Eğer Rabbinden, daha önce gerçekleşmiş bir söz ve tayin edilmiş bir süre olmasaydı (günah işleyenlerin derhal cezalandırılması) kaçınılmaz olurdu."[2] Buradaki *lizâm* kelimesi "zorunluluk" anlamında kullanılmaktadır.

3. Gerekli olmak

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا "De ki: Duanız, ibâdetiniz olmazsa, Rabbiniz size ne diye değer versin ki! (Peygamberin size bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; onun için azap gerekli olacak."[3] Buradaki *lizâm* kelimesi "gerekli olmak" anlamına gelmektedir.

4. Asmak

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِى عُنُقِهِ "Her insanın amelini/kaderini boynuna doladık."[4] Bu âyetteki *elzemnâ* fiili "dolamak, asmak" demektir.

ل ط ف : L-T-F

TELETTAF/LATÎF

ل ط ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Dikkatli davranmak

وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا "Nâzik (dikkatli) davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin."[5] Buradaki *yetelettaf*

---

1 **Hûd** 11/28.
2 **Tâhâ** 20/129.
3 **Furkân** 25/77.
4 **İsrâ'** 17/13.
5 **Kehf** 18/19.

fiili, olay şehre gönderilen *ashâb-ı kehf*ten (mağaradaki gençlerden) birisinin tanınmamasıyla ilgili olduğu için, "dikkatli davranmak" anlamına gelebileceği gibi "nazik davranmak" anlamına da gelebilir.

2. Haberdar

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ "Yaratan hiç bilmez olur nu? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-latîf* kelimesi "haberdar olmak"[2] anlamına gelmektedir. Bu âyetlerde konu, Yüce Allah'ın her şeyi engelsiz ve kendisinin hiçbir şeyi gizli kalmayacak şekilde bilmesiyle ilgili olduğu için, *el-latîf* kelimesi, beraberinde kullanıldığı *el-habîr* kelimesi nedeniyle de "her şeyi özüyle bilmek" anlamında Yüce Allah'ın bir sıfatıdır.

3. Lütûfkâr

اِنَّ رَبّ۪ي لَط۪يفٌ لِمَا يَشَٓاءُ "Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir."[3] Hz. Yûsuf'un ifadesinde yer alan bu kelime Yüce Allah'ın sıfatlarından birisi olarak "lütûfkâr"[4] anlamına gelmektedir.

ل غ و: L-Ğ-V

İLĞAV/LAĞV/LÂĞIYE

ل غ و kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Gürültü yapmak

لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا ف۪يهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ "İnkâr edenler, 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, gürültü yapın; belki ona galip gelirsiniz' demişlerdi."[5] Bu âyette geçen *ilğav* emri "gürültü yapmak" anlamındadır.

1 **Mülk** 67/14.
2 "Haberdar olmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/103; **Hacc** 22/63; **Lokmân** 31/16; **Ahzâb** 33/34.
3 **Yûsuf** 12/100.
4 **Şûrâ** 42/19.
5 **Fussılet** 41/26.

2. Kasıtsız

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ "Allah sizi, yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz, fakat kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-lağv* kelimesi, herhangi bir "kasıt"[2] olmadan, sırf ağız alışkanlığıyla yapılan yeminle ilgili kullanılmaktadır.

3. Anlamsız

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ "Onlar boş şeylerden yüz çevirirler."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-lağv* kelimesi "anlamsız, boş söz"[4] demektir.

ل ف ت : L-F-T

TELFİTÜ/YELTEFİTÜ

ل ف ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *telfite* kalıbında "çevirmek",[5] *yeltefit* kalıbında ise "geri kalmak"[6] anlamına gelmektedir.

ل ف ف : L-F-F

LEFÎF/ELFÂF/İLTEFFE

ل ف ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *lefîf* şeklinde "bir arada, bir araya",[7] *elfâf* şeklinde "iç içe geçmiş",[8] diğeri *ilteffe* şeklinde "dolanmak"[9] anlamında kullanılmıştır. Bu üç anlam da birbirine yakın olduğu için başlık şeklinde değil, kısa bir bilgi olarak vermeyi daha uygun gördük.

---

1 **Bakara** 2/225.
2 Bir örnek için bk. **Mâide** 5/89.
3 **Mü'minûn** 23/3.
4 "Anlamsız, boş söz" anlamında kullanımlar için bk. **Meryem** 19/62; **Furkân** 25/72; **Kasas** 28/55; **Tûr** 52/23; **Vâkı'a** 56/25; **Nebe'** 78/35; **Ğâşiye** 88/11.
5 **Yûnus** 10/78.
6 "Geri kalmak" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/81; **Hıcr** 15/65.
7 **İsrâ'** 17/104.
8 **Nebe'** 78/16.
9 **Kıyâmet** 75/29.

ل ق ي: L-K-Y

ELKÂ/YÜLKÎ/LİKÂ'/TELEKKÂ

ل ق ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 146 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Karşılaşmak

وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا "Mü'minlerle karşılaştıkları vakit, '(Biz de) iman ettik derler."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *l-k-y* kökünden kelimeler "karşılaşmak"[2] demektir.

Ayrıca Kur'ân'da *likâ'* kelimesi geçtiği 24 yerde de "karşılaşmak" anlamına gelmektedir.

2. Vermek

فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا "İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *lekkâ, tülekkâ* fiilleri "vermek, ihsân etmek"[4] demektir.

3. Bırakmak

فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ "Bunun üzerine Mûsâ, asâsını yere bıraktı; hemen apaçık bir yılan/ejderha oluverdi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *elkâ* fiili "atmak, bırakmak"[6] anlamındadır.

---

1 **Bakara** 2/14.

2 "Karşılaşmak, karşılamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/14, 46, 76, 223, 249; **Âl-i 'İmrân** 3/13, 111, 119, 143, 155, 166; **En'âm** 6/31, 130 154; **A'râf** 7/51, 147; **Enfâl** 8/15, 41, 44, 45; **Tevbe** 9/77; **Yûnus** 10/5, 78, 45; **Hûd** 11/29; **Ra'd** 13/2; **İsrâ'** 17/13; **Kehf** 18/62, 74, 110; **Meryem** 19/59; **Enbiyâ'** 21/103; **Mü'minûn** 23/33; **Furkân** 25/21, 68, 75; **'Ankebût** 29/5; **Kasas** 28/61, 80; **Secde** 32/14; **Ahzâb** 33/44; **Mü'min** 40/15; **Fussılet** 41/35; **Zuhruf** 43/83; **Muhammed** 47/4; **Kâf** 50/17; **Tûr** 52/45; **Kamer** 54/12; **Rahmân** 55/19; **Cumu'a** 62/8; **Hâkka** 69/20; **Me'âric** 70/42; **İnşikâk** 84/6.

3 **İnsân** 76/11.

4 "Vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/64; **Enfâl** 8/12; **Tâhâ** 20/39; **Furkân** 25/8; **Neml** 27/6, 28, 29; **Şu'arâ'** 26/223; **Kasas** 28/86; **Kâf** 50/37; **Mümtehıne** 60/1.

5 **A'râf** 7/107.

6 "Bırakmak, atmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/195; **Âl-i 'İmrân** 3/44, 151; **Nisâ'** 4/171; **A'râf** 7/115, 116, 117, 150; **Yûnus** 10/80, 81; **Yûsuf** 12/10, 93, 96; **İsrâ'** 17/39; **Tâhâ** 20/19, 20, 39, 65, 66, 69, 87; **Hacc** 22/52; **Furkân** 25/13; **Şu'arâ'** 26/32, 43, 44, 45; **Neml** 27/10; **Kasas** 28/7, 31; **Sâffât** 37/97; **Sâd** 38/34; **Mü'min** 40/53; **Fussılet** 41/40; **Zuhruf** 43/53; **Kâf** 50/24, 26; **Mülk** 67/7, 8; **Murselât** 77/5; **İnşikâk** 84/4.

4. Kavuşturmak

وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ "Buna ancak sabredenler kavuşturulur."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *l-k-y* kökünden kelimeler "kavuşturulmak, verilmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

5. Barış istemek

وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ "O gün (ortak koşanlar) Allah'a teslim olmuşlar ve uydurup durdukları şeyler kendilerinden sapıp gitmiştir."[3] Bu âyetteki *elkav* fiili, *es-selem* kelimesiyle birlikte kullanıldığı için "barış istemek"[4] anlamına gelmektedir.

6. Laf atmak

فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ "Onlar da bunlara, 'Siz mutlaka yalancılarsınız' diye laf atarlar."[5] Burada geçen *elkâ* fiili "(laf) atmak" demektir ve buradaki atmak fiili de mecâzîdir.

7. Kapanmak

وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ "Sihirbazlar secdeye kapandılar."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ülkıye* fiili "kapanmak"[7] demektir.

8. Yerleştirmek

وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "Sizi sarsar diye (sarsmaması için) yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yarattı."[8] Bu ve benzer âyetlerde geçen *elkâ* fiili "yerleştirmek"[9] anlamına gelmektedir.

9. Almak

فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ "Bu durum devam ederken Âdem,

---

1 **Kasas** 28/80.
2 "Kavuşturmak" anlamında bir kullanım için bk. **Kasas** 28/35.
3 **Nahl** 16/87.
4 "Barış istemek, selam vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/90, 91, 94; **Nahl** 16/28.
5 **Nahl** 16/86.
6 **A'râf** 7/120.
7 "Kapanmak" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/70; **Şu'arâ'** 26/46.
8 **Nahl** 16/15.
9 "Yerleştirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/19; **Lokmân** 31/10; **Kâf** 50/7.

Rabbinden birtakım bilgiler aldı ve derhal tevbe etti."[1] Buradaki *telekkâ* fiili "almak" demektir.

10. Göndermek

يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ "(Allah,) Rûh'u (Cebrâîl'i) kullarından dilediğine gönderir."[2] Burada ve Kamer 54/25teki *ül-kıye* ve *yulkî* fiilleri daha özel bir fiil olarak "vahyin indirilmesi, vahyin gönderilmesi" anlamında kullanılmıştır.

اِنَّا سَنُلْقٖى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقٖيلًا "Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz göndereceğiz."[3] Bu âyetteki *nulkî* kelimesi ise "vahyetmek, göndermek" anlamında kullanılmaktadır.

11. Uydurmak

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصٖيرَةٌ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذٖيرَهُ "Özürlerini sayıp dökse de artık insan, kendi kendinin şahididir."[4] Bu âyetteki *elkâ* kelimesi "uydurmak, sayıp dökmek" anlamına gelmektedir.

12. Dolamak

اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظٖيمٌ "Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tur."[5] Bu âyetteki *telekkavne* fiili "dolamak, dedikodu yapmak" gibi anlamlara gelmektedir.

13. Yön

وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَٓاءَ اَصْحَابِ النَّارِۙ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ "Gözleri cehennemlikler tarafına döndürülünce de, 'Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğu ile beraber bulundurma!/bizi onların arasına katma' derler."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tilkâ'* kelimesi "yön, taraf"[7] demektir.

---

1 **Bakara** 2/37.
2 **Mü'min** 40/15.
3 **Müzzemmil** 73/5.
4 **Kıyâmet** 75/15.
5 **Nûr** 24/15.
6 **A'râf** 7/47.
7 "Yön, taraf" anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/15; **Kasas** 28/22.

ل م س: L-M-S

LEMESE/LÂMESE/İLTEMESE

ل م س kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *lemese* fiili "dokunmak",[1] *lâmese* fiili "cinsel ilişki",[2] *iltemese* fiili ise "aramak"[3] anlamında kullanılmaktadır. Bu üç anlam da birbirine yakın olduğu için maddeler halinde göstermeye ihtiyaç görmedik.

ل م م: L-M-M

LEMM/LEMEM

ل م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *lemm* kelimesi *ekl* kelimesiyle birlikte "öyle bir (yiyordunuz ki)",[4] *el-lemem* kelimesi ise "küçük kusurlar"[5] anlamına gelmektedir.

ل ه و: L-H-V

ELHÂ/LEHV/LÂHİYE

ل ه و kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Oyalamak

أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ "Çokluk kuruntusu/aç gözlülük sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıkları dahi ziyaret ettiniz."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *l-h-v* kökünden kelimeler "oyalamak"[7] anlamına gelmektedir.

2. İlgilenmemek

فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى "Sana gelenle ilgilenmiyorsun/onu görmezden geliyorsun."[8] Buradaki *telehhâ* fiili "ilgilenmemek" demektir.

---

1 "Dokunmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/7; **Cinn** 72/8.
2 "Cinsel ilişki" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/43; **Mâide** 5/6.
3 **Hadîd** 57/13.
4 **Fecr** 89/19.
5 **Necm** 53/.
6 **Tekâsür** 102/1-2.
7 "Oyalamak" anlamında kullanımlar için bk. **Hıcr** 15/3; **Nûr** 24/37; **Munâfikûn** 63/9.
8 **'Abese** 80/10.

3. Eğlence

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ "Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir."[1] Kur'ân'da *lehv* kelimesi 10 yerde geçmekte ve hepsinde de "eğlence, oyun, boş meşguliyet" anlamına gelmektedir. Enbiyâ' 21/3'teki *lâhiyeh* kelimesi de "eğlence" anlamında kullanılmaktadır.

ل و ت : L-V-T

LÂT/LÂTE

ل و ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *lâte* kelimesi *hîne menâs* ifadesiyle deyim olarak "ne de uzak, vakit çok geç",[2] *lât* kelimesi ise bir "put adı"[3] anlamında kullanılmaktadır.

ل و ح : L-V-H

LEVH/ELVÂH/LEVVÂHA

ل و ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *levh* ve *elvâh* kalıplarında "levha, levhalar",[4] *levvâhah* kalıbında ise "yakıp kavuran"[5] anlamında hem Sekar cehennemini nitelemekte, hem de "her şeyi ortaya seren şey" anlamına gelmektedir.

ل و ي : L-V-Y

LEVÂ/LEYY

ل و ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *telvû, levvev, yelvûne* ve *leyy* kalıplarında "eğip bükmek",[6] *telvûne* kalıbında ise "aldırış etmek"[7] anlamına gelmektedir.

1 **'Ankebût** 29/64.
2 **Sâd** 38/3.
3 **Necm** 53/19.
4 "Levha" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/145, 150, 154; **Kamer** 54/13; **Burûc** 85/22.
5 **Müddessir** 73/29.
6 "Eğip bükmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/78; **Nisâ'** 4/46, 135; **Munâfikûn** 63/5.
7 **Âl-i 'Imrân** 3/153.

ل ي ت : L-Y-T

YELİT/LEYTE

ل ي ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte, *leyte* kalıbında "keşke", sadece *yelit* kalıbında "boşa çıkarmak"[1] anlamına gelmektedir.

ل ي ن : L-Y-N

LİNTE/TELÎNÜ/LÎNE/LEYYİN

ل ي ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *linte, leyyin, elennâ* ve *telînü* şeklinde "yumuşak davranmak, yumuşatmak",[2] sadece Haşr 59/5'te ise *lîneh* şeklinde "taze hurma" anlamında kullanılmaktadır.

1 **Hucürât** 49/14.

2 "Yumuşatmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/159; **Tâhâ** 20/44; **Sebe'** 34/10; **Zümer** 39/23.

م

م ت ع : M-T-‘A

METTE‘A/ÜMETTİ‘U/METÂ‘

م ت ع kökünden kelimeler Kur’ân’da 70 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaşatmak

مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ "Onları da, atalarını da barındırdık. Nihâyet ömür kendilerine (hiç bitmeyecek gibi) uzun geldi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mette‘a, ümetti‘u, nümetti‘u, metti‘û, istemte‘a, temette‘a* ve *temette‘û* kelimeleri "yaşatmak, geçindirmek" anlamına gelmektedir.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ "Oysa âhiretin yanında dünya hayatı, bir geçimden ibarettir."[2] Bu âyetteki *metâ‘* kelimesi az bir zaman sürecek "geçim dönemi"[3] anlamındadır.

Aşağıda verdiğimiz iki maddedeki âyetler dışında *metâ‘* kelimesi "geçinme, dünyalık, geçimlik" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Mut‘a

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ "Boşanmış kadınların uygun olan geçimlerini sağlamak, korunanlar üzerine bir borçtur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *metâ‘* kelimesi "boşanan kadının, mehir dışında, iddet süresince bakımının üstlenilmesi"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 **Enbiyâ’** 21/44.

2 **Ra‘d** 13/26. Benzer bir âyet için de ayrıca bk. **Nisâ’** 4/77.

3 Bu konuda benzer bir değerlendirme için bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 507.

4 **Bakara** 2/241.

5 **Bakara** 2/236; **Ahzâb** 33/49.

3. Eşya

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ "(Tahıl) yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler."[1] Bu âyette geçen *metâ'* kelimesi, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin Mısır'dan getirdikleri geçimlik gıdalardan ve eşyalardan oluşan "yük, eşya"[2] anlamında kullanılmaktadır.

م ث ل : M-S-L

MESEL/MİSL/MÜSLÂ/MESÜLÂT/TEMÂSÎL

م ث ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 169 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Görünmek

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا "Onların aşağısından (kendisini görmemeleri için) bir perde çekmişti. O esnada, biz ona düzgün (tastamam) bir insan şeklinde görünen Cebrâîl'i göndermiştik."[3] Kur'ân'da sadece burada geçen *temessele* fiili "görünmek, belirmek" anlamına gelmektedir.

2. Heykeller

اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِى اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ "O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti."[4] Burada geçen *et-temâsîl* kelimesi "heykeller" anlamına gelmektedir.

3. Örnek

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ "O, size kendi hayatınızdan örnek getirdi."[5] Kur'ân'da 166 yerde geçen *emsel, misl, mesel, emsâl, mesülât* ve *müslâ* kelimeleri "örnek" ve bununla ilgili anlamlara gelmektedir.

1 **Yûsuf** 12/65.
2 "Eşya" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/102; **Yûsuf** 12/17, 79; **Ra'd** 13/17; **Nûr** 24/29.
3 **Meryem** 19/17.
4 **Enbiyâ'** 21/52. Benzer bir âyet için bk. **Sebe'** 34/13.
5 **Rûm** 30/28.

م د د : M-D-D

MEDDE/YEMÜDDÜ/MEMDÛD

م د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 32 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaymak

وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ "Arzı da yaydık, oraya sağlam dağlar attık ve orada ölçülü, uygun her şeyi bitirdik."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-d-d* kökünden kelimeler "yaymak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Bırakmak

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ "Allah da kendileriyle alay eder ve onları taşkınlıkları içerisinde bırakır."[3] Bu âyetteki *yemüddü* fiili, münafıkların azgınlıklarıyla başbaşa "bırakıldığı"nı, onlara mühlet verildiğini ifade etmektedir.

3. Sürüklemek

وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ "Kardeşleri ise onları azgınlığa çeker, sürüklerler, hiç yakalarını bırakmazlar."[4] Bu âyette geçen *yemüddü* kelimesi "sürüklemek" anlamındadır.

4. Uzatmak

وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا "Onun için azabı uzattıkça uzatacağız."[5] Bu âyetteki *nemüddü* kelimesi "uzatmak"[6] anlamına gelmektedir. Ayrıca Müddessir 74/12'de geçen *memdûd* kelimesi de "uzun, bol, fazla" demektir.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ "Her kim Allah'ın, dünya ve âhirette kendi-

---

1 **Hıcr** 15/19.
2 "Yaymak" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/3; **Furkân** 25/45; **Kâf** 50/7; **İnşikâk** 84/3.
3 **Bakara** 2/15.
4 **A'râf** 7/202.
5 **Meryem** 19/79.
6 "Uzatmak, uzanmak, uzatılmış, uzun" anlamında benzer âyetler için bk. **Meryem** 19/75; **Vâkı'a** 56/30; **Hümeze** 104/9.

sine asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise, artık göğe doğru bir sebebe tutunsun; sonra da (diğer şeylerle ilişkisini) kessin! Baksın ki bu önlemi kendisini öfkelendiren şeyin kökünü nasıl da kazıyacak!"[1]

Bu âyet, genellikle bağlamından kopartılarak, üstelik يَنْصُرَهُ اللّٰهُ *yensurahû*'daki *hû* zamiri hiçbir şekilde Hz. Peygamber'le ilgili bir kelimeyi karşılamadığı halde konu onunla ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan, konu maddî olarak tavana asılan bir ip ve intiharla ilişkilendirilerek, intihar eden kişinin intihardan sonra bakıp ibret alması gibi anlaşılamaz bir noktaya getirilmektedir. Ayrıca, âyetteki "gök" anlamına gelen السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesine "evin tavanı", "sebeb, vesile" anlamına gelen سَبَبٌ *sebeb* kelimesine de "ip" anlamı verip yorum yapmak da son derece hatalıdır.

Oysa bu âyette konu 11. âyetten itibaren devam ettiği üzere Yüce Allah'a sınırda kulluk eden, böylece putlarla Allah arasında yanlış bir mukayese yapıp dünya ve âhiretini kaybetmek durumunda kalan müşrik kişiyle ilgilidir. Nitekim bu insan tipi Yüce Allah'ın dışında başka varlıklara ve insanlara tapınarak Allah'tan beklemesi gereken yardımı, onlardan istemekle korkunç bir hataya düşmektedir. Zaten bu âyetten sonra gelen 16. âyet kulların Allah'la ilişkisini düzenlemekte, hakikatlerin açık açık anlatılarak isteyen herkese Allah'ın hidayet edeceği müjdesini vermektedir. Esasında âyetteki *felyemdüd* kelimesi herhangi nesnel bir şeyle ilgili değil, Allah'a ulaşmak için bir sebebe, yani Allah'ın ipine uzanıp sımsıkı tutunmak anlamına gelmektedir ki Âl-i İmrân 3/103'te beyan edildiği gibi, bu ip Kur'ân'dır.

5. Düzlemek

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ "Yer, dümdüz yapıldığı zaman."[2] Buradaki *müddet* fiili, yeryüzünün mahşerde tepe ve çukur olmayacak şekilde "düzlenmesi", yani dümdüz olması anlamına gelmektedir.

6. Göz dikmek

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ "Sakın onlardan bazı sınıflara

---

1 **Hacc** 22/15.
2 **İnşikâk** 84/3.

verdiğimiz dünya malına göz dikme."[1] Burada geçen *temüddenne* fiili *'ayn* kelimesiyle deyim şeklinde "göz dikmek" anlamına gelmektedir.

7. Desteklemek

وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ "Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz desteklenerek (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez."[2] Bu âyetteki *yemüddü* fiili "desteklemek"[3] anlamına gelmektedir.

8. Mürekkep

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا "De ki: Deniz mürekkep olsa."[4] Buradaki *midâd* kelimesi "mürekkep" demektir.

9. Süre

فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ "Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız."[5] Bu âyette geçen *müddet* kelimesi "süre, müddet" demektir.

م د ن : M-D-N

MEDÎNE/MEDÂİN/MEDYEN

م د ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte, 17 yerde *medîneh* ve *medâin* kalıplarında "şehir, şehirler", 10 yerde meyden kalıbında ise "Meyden şehrinin adı" olarak kullanılmaktadır.

م ر أ: M-R-E

MER'/MER'A/İMRAE/MERÎ'

م ر أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 38 yerde geçmekte, *el-mer'*, *imru'*, *imri'*, *imraeh*, *imraetân* ve *imraeteyn* kelimeleri "kişi, kadın,

1 Hıcr 15/88. Benzer bir kullanım için bk. Tâhâ 20/131.
2 Lokmân 31/27.
3 "Desteklemek" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'İmrân 3/124, 125; Enfâl 8/9; İsrâ' 17/6, 20; Kehf 18/109; Mü'minûn 23/55; Şu'arâ' 26/132, 133; Neml 27/36; Tûr 52/22; Nûh 71/12.
4 Kehf 18/109.
5 Tevbe 9/4.

kadınlar", sadece Nisâ' 4/4'te geçen *merî'* kelimesi "afiyetle" anlamına gelmektedir.

م ر ج : M-R-C

MERACE/MÂRİC/MERÎC/MERCÂN

م ج ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Salmak

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ "İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir."[1] Burada ve Rahmân 55/19'da geçen *merace* fiili "salmak" anlamına gelmektedir.

2. Öz

وَخَلَقَ الْجَآنَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ "Cinleri öz ateşten yarattı."[2] Buradaki *mâric* kelimesi "hâlis, öz" demektir.

3. Şaşkınlık

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ "Her şeye rağmen onlar, kendilerine geldiğinde hakkı yalanladılar. Şimdi onlar derin bir şaşkınlık içindedirler."[3] Burada geçen *merîc* kelimesi "şaşkınlık" demektir.

4. Mercan

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ "İkisinden de inci ve mercan çıkar."[4] Burada geçen *el-mercân* kelimesi "mercan" anlamında kullanılmaktadır.

م ر د : M-R-D

MERADE/MÂRİD/MERÎD/MÜMERRAD

م ر د kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Furkân** 25/53.
2 **Rahmân** 55/15.
3 **Kâf** 50/5.
4 **Rahmân** 55/22, 58.

1. İleri gitmek

وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ "Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet kazanmışlardır."[1] Buradaki *meradû* fiili, şehir münafıklarının munafıklıktaki "ileri halleri"ni nitelendirmektedir.

2. Âsi

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ "Allah hakkında bilmeden tartışan ve her inatçı-âsi şeytanın ardına düşen insanlar vardır."[2] Bu âyetteki *merîd* kelimesi ile Sâffât 37/7'deki *mârid* kelimeleri, şeytanın sıfatı olarak kullanılmakta ve "âsi, inatçı" anlamında kullanılmaktadır.

3. Şeffaf

اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ "Bu, sırçadan yapılmış, şeffaf bir köşk (zemini)dir."[3] Bu âyetteki *mümerrad* kelimesi "şeffaf" anlamına gelmekte ve Hz. Süleyman'ın sarayının zeminini nitelendirmektedir.

م ر ر : M-R-R

MERRA/MÜSTEMİRR/EMERRU/MİRRA

م ر ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 35 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Uğramak

وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ "Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketiyle alay ederlerdi."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-r-r* kökünden bütün fiiller "uğramak, gitmek"[5] anlamına gelmektedir.

2. Devamlı

وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ "Bir mucize görseler bile he-

---

1 **Tevbe** 9/101.
2 **Hacc** 22/3. Benzer âyet için bk. **Nisâ'** 4/117.
3 **Neml** 27/44.
4 **Mutaffifûn** 83/30.
5 "Uğramak, gitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/259; **A'râf** 7/189; **Yûnus** 10/12; **Hûd** 11/38; **Yûsuf** 12/105; **Furkân** 25/72; **Neml** 27/88; **Sâffât** 37/137.

men yüz çevirirler ve 'Bu da alışılagelen bir büyüdür!' derler."[1] Buradaki *müstemirr* kelimesi "devamlı" anlamına gelmektedir.

3. Acı

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ "Aslında onlar sadece bir anı bekliyorlar; (asıl) kıyâmet daha dehşetli/korkunç ve daha acıdır."[2] Buradaki *emarr* kelimesi "daha acı" demektir.

4. Akıllı

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ذُو مِرَّةٍ "Çünkü onu (vahyi) güçlü, kuvvetli biri, çok akıllı (Cebrail) öğretti (veya Hz. Peygamber'e, bildiği şeyleri Cebrâîl öğretti)."[3] Buradaki *mirrah* kelimesi "çok akıllı, donanımlı" demektir.

5. Defa

Kur'ân'daki 20 yerde geçen *merrah, merrateyn* ve *merrât* kelimeleri "defa, iki defa, defalarca" anlamlarına gelmektedir.

م ر ي : M-R-Y

MİRÂ'/TÜMÂRU/TETEMÂRÂ

م ر ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Tartışmak

فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِرًا "Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir tartışmaya girişme."[4] Buradaki *tümâri* kelimesi "tartışma yapmak" demektir.

2. Kınamak

اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى "Gördüğü (melek konusunda) şimdi onu kınayacak mısınız?"[5] Buradaki *tümârûne* fiili "kınamak" demektir.

---

1 **Kamer** 54/2, 19.
2 **Kamer** 54/46.
3 **Necm** 53/5-6.
4 **Kehf** 18/22. Benzer bir kullanım için de bk. **Şûrâ** 42/18.
5 **Necm** 53/12.

3. Şüphelenmek

وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ "(Daha önceden Lût) onları şiddetli azabımız konusunda uyarmıştı da onlar bu tehditleri kuşkuyla karşılamışlardı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-r-y* kökünden kelimeler "şüphelenmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

م س ح : M-S-H

İMSAHÛ/MESÎH

م س ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 15 yerde geçmekte, 11 yerde *el-mesîh* kalıbında "Hz. Îsâ",[3] *imsehû* ve *mesh* kalıplarında ise "dokunmak, mesh etmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

م س س : M-S-S

MESSE/YEMESSÜ/MESS

م س س kökünden kelimeler Kur'ân'da 61 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Cinsel ilişki

مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا "Hanımlarıyla cinsel ilişkide bulunmadan önce."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-s-s* kökünden kelimeler "cinsel ilişki"[6] anlamına gelmektedir.

2. Dokunmak

فِى كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ "O korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak arındırılmış olanlar (melekler) dokunabilirler."[7] Bu

---

1 **Kamer** 54/36.

2 "Şüphelenmek, şüphe" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/147; **Âl-i 'İmrân** 3/60; **En'âm** 6/2, 114; **Yûnus** 10/94; **Hûd** 11/17, 109; **Hıcr** 15/63; **Kehf** 18/22; **Meryem** 19/34; **Hacc** 22/55; **Secde** 32/23; **Fussılet** 41/54; **Dühân** 44/50; **Necm** 53/55; **Zuhruf** 43/61.

3 "Hz. Îsâ" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/45; **Nisâ'** 4/157, 171, 172; **Mâide** 5/17, 72, 75; **Tevbe** 9/30, 31.

4 "Dokunmak, mesh etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/43; **Mâide** 5/6; **Sâd** 38/33.

5 **Mücâdele** 58/3, 4.

6 "Cinsel ilişki" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/236, 237; **Âl-i 'İmrân** 3/47; **Nisâ'** 4/43; **Mâide** 5/6; **Meryem** 19/20; **Ahzâb** 33/49.

7 **Vâkı'a** 56/78-79.

âyette sözü *yemessü* fiili "dokunmak\ulaşmak" anlamında bir dokunmadır ve Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'daki orjinal haline meleklerden başkasının dokunamayacağını ifade etmektedir.[1] Bu âyetteki *lâ yemessühû* ifadesi, hüküm olarak yasaklamayı değil, bir işlemin imkânsızlığını belirtmektedir. Söz konusu âyette, Kur'ân'a abdestsiz dokunulamayacağı şeklinde herhangi bir yasak söz konusu değildir.

Ayrıca Tâhâ 20/97'de geçen *misâs* kelimesi başındaki *lâ* edâtı gereği "dokunmamak" anlamına gelmektedir.

3. Ulaşmak

قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِى عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِىَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ "İbrahim, 'Üzerime yaşlılık çökmüş olduğu halde bana böyle bir müjde veriyorsunuz öyle mi? Peki hangi şeyle müjdeliyorsunuz beni?' diye sordu."[2] Buradaki *messe* fiili Hz. İbrahim'in yaşlılık çağına "erişmesi" anlamında değerlendirilmelidir.

قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ "Atalarımıza da darlık ve sevinç dokunmuştu."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-s-s* kökünden kelimeler, diğerlerinden farklı olarak "isabet etmek, musallat olmak ve erişmek"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz maddelerdeki âyetler dışında geçen *messe* fiilleri "ulaşmak, erişmek, bulaşmak" gibi birbirine yakın anlamlara gelmektedir.

م س ك : M-S-K

EMSEKE/MİSK

م س ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmektedir. 26 yerde geçen ***yümessikü, emseke, yümsikü, tümsikü, emsik, istemseke, imsâk*** ve ***müstemsik*** gibi kalıplarda "tutmak, yapışmak, sarılmak",

1 Bu konuda geniş bilgi ve çok sayıda rivayet için bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, s. 205-206.
2 Hıcr 15/54.
3 A'râf 7/95.
4 "İsabet etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân 3/12; Tevbe 9/50; Hıcr 15/48; Fâtır, 35/35; Sâd 38/41; Kâf 50/38.**

misk kalıbında "misk, koku"[1] anlamına gelmektedir. *Mümsikât* kelimesi ise "tutanlar" anlamının yanında "engelleyiciler"[2] manasına da gelebilir.

م ش ي : M-Ş-Y

MEŞÂ/YEMŞÎ/MEŞY

م ش ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 23 yerde geçmekte, 22 yerde *meşâ, meşev, temşî, temşûne, yemşûne, yemşî, ümşû* ve *el-meşy* kalıplarında "yürümek", sadece *meşşâ'* kalıbında "laf taşıyan"[3] anlamına gelmektedir.

م ع ن : M-'A-N

MÂ'ÛN/MA'ÎN

م ع ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, 4 âyette *ma'în* kalıbında "kaynak, göze",[4] *el-mâ'ûn* kalıbında ise "kap, çanak"[5] veya "en küçük yardım" gibi anlamlara gelmektedir.

م ك ن : M-K-N

MEKKENE/YÜMEKKİNÜ/EMKENE/MEKÎN

م ك ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte, *mekkennâ, mekkennî, nümekkin, yümekkinenne, mekîn* ve *emkene* kalıplarında "yerleştirmek, mekân ve yurt sahibi yapmak, mekân", yine *mekîn* kalıbında 3 yerde "güçlü, sağlam"[6] anlamında kullanılmaktadır.

م ل أ : M-L-E

EMLE'E/MÜLİE/MÂLİÛN/MELE'

م ل أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 40 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Mutaffifûn** 83/26.
2 **Zümer** 39/38.
3 **Kalem** 68/11.
4 "Kaynak, göze" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/50; **Sâffât** 37/45; **Vâkı'a** 56/18; **Mülk** 67/30.
5 **Mâ'ûn** 107/7.
6 "Güçlü, sağlam" anlamında kullanımlar için bk. **Mü'minûn** 23/13; **Murselât** 77/11; **Tekvîr** 81/20.

1. Doldurmak

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُمًا مَدْحُورًاۜ لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعٖينَ
"Allah buyurdu: Haydi yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki onlardan sana kim uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım."[1] Buradaki *leemleenne* kelimesi ile müliet, ***müli'te, imteleʾte, mil'*** ve ***mâliûn*** kelimeleri "doldurmak"[2] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Yönetici

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰىۢ "Mûsâ'dan sonra, Benî İsrail'den ileri gelen kimseleri görmedin mi?"[3] Burada ve Kur'ân'da 28 yerde geçen *el-meleʾ* kelimesi "ileri gelenler, yöneticiler" manasına gelmektedir.

3. Topluluk

لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍۗ "Onlar, artık mele-i a'lâ'ya (yüce topluluğa) kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar."[4] Burada ve Sâd 38/69'daki *el-meleü'l-a'lâ* tamlaması "yüce topluluk, yüksek yönetim merkezi" demektir. Bu ifade, kâinatın yönetim merkezi anlamına da gelmektedir.

م ل ك : M-L-K

MELEKE/TEMLİKÜ/MÜLK/MÜLÛK/MELEKÛT/ MÂLİK/MELÎK/MELİK

م ل ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 206 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sahip olmak

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُواۜ "Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cari-

---

1 A'râf 7/18.
2 "Doldurmak" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'İmrân 3/91; Hûd 11/119; Kehf 18/18; Secde 32/13; Sâffât 37/66; Sâd 38/85; Kâf 50/30; Vâkı'a 56/53; Cinn 72/8.
3 Bakara 2/246.
4 Sâffât 37/5.

yeler) ile yetinin. Bu, adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."[1] Bu âyetle beraber Kur'ân'da toplam 15 yerde geçen *meleke* fiili, her kullanıldığı âyette "ellerin sahip olması" anlamına gelmektedir.

أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ "Veya anahtarlarına sahip olduğunuz (evler)."[2] Bu ve benzer pek çok âyette geçen ***emlikü, meleke(t)***[3], ***temlikü, yemlikü*** fiilleri ile ***mâlik, melîk*** ve ***mâlikûn*** kelimeleri de "sahip olmak" anlamında kullanılmaktadır. Sadece Nahl 16/75'te geçen memlûk kelimesi "sahip olunan" anlamında köleyi nitelendirmektedir.

2. Kasıtlı

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ "Kavmi şu cevabı verdi: 'Biz, sana verdiğimiz sözden kendi başımıza dönmedik. Fakat bize, o kavmin (Mısır'lıların) ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmişti, onları (ateşe) atmıştık'; aynı şekilde Sâmirî de (kendi taşıdığı süs eşyasını) atmıştı."[4] Bu âyetteki ***melk*** kelimesi "kendi başına, bilerek, isteyerek, kasıtlı olarak" gibi anlamlara gelmektedir.

3. Mülk

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter."[5] Burada ve Kur'ân'da 47 yerde daha geçen ***el-mülk, mülk*** kelimeleri "mülk, servet, otorite, iktidar" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **Nisâ'** 4/3.

2 **Nûr** 24/61.

3 *Meleket* sözcüğünün, birlikte kullanıldığı *eymân* kelimesiyle birlikte verdiği "esir, câriye" anlamı hakkında Muhammed Esed'in yaptığı bir değerlendirmeyi buraya almayı uygun görmekteyiz. Kur'ân'da *mâ meleket eymânuküm* "sağ ellerinizin sahip oldukları" yani "meşru şekilde sahip olduklarınız" ibaresi genellikle Allah ytolunda yapılan savaşlarda esir alınan kadınlar olarak anlaşılır. Bu anlamı tercih eden müfessirler, kendi ülkelerinde evli olsalar da, bu köle kadınlar ile evlenilebileceği kanaatindedirler. Ancak bu tür bir evliliğin meşruiyeti konusunda Hz. Peygamber'in ashâbı arasında bile meydana gelen temel görüş farklılıklarının ötesinde, bazı önde gelen müfessirler *mâ meleket eymânuküm* ibaresinin burada nikah yoluyla meşru şekilde sahip olduğunuz kadınlar anlamına geldiği görüşündedirler. Meselâ Râzî, bu ayet ve Nisa 26. âyet ile ilgili yorumunda ve Taberî alternatif açıklamalarından birinde Abdullah b. Abbâs, Mücâhid ve diğer bazı isimlere kadar uzanarak bu görüşü paylaşır. Râzî özellikle, bütün evli kadınlara *(el-musanât mine'n-Nisâ')* yapılan atfın yasaklanmış ilişkilerin sayılmasından hemen sonra gelmesinin kişinin kendi meşru eşinden başka herhangi bir kadınla cinsel ilişkiye girmesinin yasaklandığını vurgulamayı amaçladığına işaret eder. Bk. Esed, *Meâl-Tefsir*, s. 139'da 26. not.

4 **Tâhâ** 20/87.

5 **Mülk** 67/1.

4. Hükümdar

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ مَلِكِ النَّاسِۙ اِلٰهِ النَّاسِۙ "De ki: insanların ilahına, hükümdarına, Rabbine sığınırım."[1] Burada ve Kur'ân'da 14 yerde daha geçen *melik, el-melik, el-melikeyn*[2] ve *mülûk, el-mülûk* kelimeleri "yönetici, hükümdar" gibi anlamlara gelmektedir.

5. Düzen

وَكَذٰلِكَ نُرٓي اِبْرٰهٖيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنٖينَ "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (düzenini, hükümranlığını) gösteriyorduk."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *melekût* kelimesi "düzen, hükümranlık, idare"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

6. Melek

Kur'ân'da 87 yerde geçen *melek, el-melek, melekeyn*[5] ve *melâikeh, el-melâikeh* kelimeleri ise "melek, melekler" anlamında kullanılmaktadır.

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ "(Suçlular): 'Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin!', diye seslenirler. Mâlik de, 'Siz böyle kalacaksınız!' der."[6] Buradaki *mâlik* kelimesi âhiretteki sorgulama öncesindeki görevli meleğin özel adıdır.

م ل ل : M-L-L

YÜMİLLÜ/YÜMLİL/MİLLET

م ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte, *milleh* kalıbında "din",[7] aynı âyette 3 defa geçen *yümille* ve *yümlil* fiilleri ise "yazdırmak"[8] anlamına gelmektedir.

---

1 **Nâs** 114/1-3.
2 **Bakara** 2/102.
3 **En'âm** 6/75.
4 "İdare, düzen" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/185; **Mü'minûn** 23/88; **Yâsîn** 36/83.
5 **A'râf** 7/20.
6 **Zuhruf** 43/77.
7 "Din" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/120, 130, 135; **Âl-i 'İmrân** 3/95; **Nisâ'** 4/125; **En'âm** 6/161; **A'râf** 7/88, 89; **Yûsuf** 12/37, 38; **İbrâhîm** 14/13; **Nahl** 16/123; **Kehf** 18/20; **Hacc** 22/78; **Sâd** 38/7.
8 **Bakara** 2/282.

م ل ي : M-L-Y

EMLÂ/ÜMLÎ/TÜMLÂ/MELİYY

م ل ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 10 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ümitlendirmek

اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ

"Şüphesiz ki, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra, arkalarına dönenleri, şeytan sürüklemiş ve kendilerine ümit vermiştir."[1] Burada geçen *emlâ* fiili şeytana nispet edilmekte ve boş şeylerle "ümitlendirmek" anlamına gelmektedir.

2. Mühlet vermek

وَاُمْلٰى لَهُمْ "Onlara mühlet veriyorum."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-l-y* kökünden kelimeler "zaman tanımak, mühlet vermek"[3] anlamında kullanılmaktadır.

وَاهْجُرْنِى مَلِيًّا "Uzun bir süre benden uzak dur."[4] Buradaki *meliyyâ* kelimesi "uzun süre" demektir.

3. Okunmak

وَقَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا "(Kâfirler): 'Bu âyetler, başkasına yazdırıp da sabah-akşam kendisine okunmakta olan öncekilerin masallarıdır' dediler."[5] Buradaki *tümlâ* fiili "imlâ ettirilmek, yazdırılmak" veya "okunmak" anlamında kullanılmaktadır.

م ن ن : M-N-N

MENNE/YEMÜNNÜ/MENN/MEMNÛN

م ن ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Muhammed** 47/25.
2 **A'râf** 7/183.
3 "Zaman tanımak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/178; **Ra'd** 13/32; **Hacc** 22/44, 48; **Kalem** 68/45.
4 **Meryem** 19/46.
5 **Furkân** 25/5.

1. Başa kakmak

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى "Sadakalarınızı, başakakmak ve incitmek sûretiyle boşa çıkarmayın."[1] Bu âyette geçen *el-menn* kelimesi "başa kakmak"[2] demektir.

2. Lütfetmek

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ "Andolsun ki içlerinden, kendilerine bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütûfta bulunmuştur."[3] *Menne* fiili Allah'a nispet edildiğinde "lütfetmek ve ihsân etmek"[4] manasına gelmektedir.

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için, asıl Allah size lütûfta bulunmuştur."[5] Bu âyette de olduğu gibi *menne* fiili insanlara nispet edilirse olumsuz anlamda "başa kakmak, minnet ve töhmet altında bırakmak", Allah'a nispet edilirse "lütûf ve ikrâmda bulunmak" anlamına gelmektedir.

3. Karşılıksız vermek

هٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ "Bu bizim hediyemizdir. Başkalarına dilediğin şekilde ver veya tut."[6] Bu âyette geçen *ümnün* kelimesi, insan eylemi olduğunda "vermek" anlamına da gelmektedir.

فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءً "Nihâyet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). (Savaş sona erince de) artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin."[7] Buradaki *menn* kelimesi de "karşılıksız" demektir.

---

1 **Bakara** 2/264
2 "Başakakmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/262; **Şu'arâ'** 26/22; **Fussılet** 41/8.**Müddessir** 74/6. **Kalem** 68/3; **İnşikâk** 84/25; **Tîn** 95/6.
3 **Âl-i 'İmrân** 3/164.
4 "İhsan etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/94; **En'âm** 6/53; **Yûsuf** 12/90; **İbrâhîm** 14/11; **Tâhâ** 20/37; **Kasas** 28/5, 82; **Sâffât** 37/117; **Tûr** 52/27.
5 **Hucûrât** 49/17.
6 **Sâd** 38/39.
7 **Muhammed** 47/4.

4. Helva

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى "Sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-menn* kelimesi "helva"[2] anlamına gelmektedir.

5. Zaman

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ "Yoksa onlar, '(O,) bir şairdir; onun, zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoruz' mu diyorlar?"[3] Buradaki *el-menûn* kelimesi "zaman", tamlamayla birlikte "zamanın getirdikleri" demektir.

م ن ي : M-N-Y

YÜMENNÎ/EMÂNÎ/ÜMNİYE

م ن ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 22 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sahte arzu

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ "Şeytan onlara söz verir ve onların içinde 'sahte arzular' oluşturur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-n-y* kökünden kelimeler "sahte arzu vermek, boş temenni, kuruntu"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Tebliğ yapmak

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنّٰى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ "(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide (tebliğde) bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın."[6] Bu âyetteki *temennâ* ve *ümniyyeh* kelimeleri "tebliğ, peygamberlik görevi" olarak anlaşılmalıdır.

---

1 **Bakara** 2/57.
2 "Helva" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/264; **A'râf** 7/160; **Tâhâ** 20/80.
3 **Tûr** 52/30.
4 **Nisâ'** 4/120.
5 "Sahte arzu vermek, kuruntu, boş temenni" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/78, 94, 95, 111; **Âl-i 'İmrân** 3/143; **Nisâ'** 4/32, 119, 123; **Kasas** 28/82; **Necm** 53/24; **Hadîd** 57/14; **Cumu'a** 62/6, 7.
6 **Hacc** 22/52.

3. Akıtmak

أَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ "(Ey İnsanlar!) Oluşturduğunuz meniyi (embriyoyu) hiç düşündünüz mü?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-n-y* kökünden kelimeler "atmak, atılmak, meni"[2] anlamına gelmektedir.

4. Bir put

وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى "Üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı (görüyor musunuz)?"[3] Bu âyetteki *menât* kelimesi de bir putun adı olarak "Menât" demektir.

م ه د : M-H-D

MEHD/MİHÂD

م ه د kökünden kelimeler Kur'ân'da 16 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hazırlık yapmak

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ "Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler yapanlara gelince, onlar da kendileri için (cennetteki yerlerini) hazırlamış olurlar."[4] Âyette geçen *yemhedûne* fiili, "dinlenecek bir ortam hazırlamak" anlamına gelmektedir ki, bu ifade herkesin kendi cennetini kendisinin hazırlamakta olduğunu göstermektedir.

وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا "Nimetleri önüne serdim."[5] Bu âyetteki *mehhede/temhîd* kelimeleri "hayat için her imkânı hazırlamak" demektir.

2. Beşik

وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ "Biz yeri genişçe yaydık ve onu pek de güzel döşedik."[6] Buradaki *el-mâhidûn* kelimesi "döşeyenler" anlamına gelmektedir ki, âyette yeryüzünün sahip kılındığı muhteşem düzene dikkat çekilmektedir.

---

1 **Vâkı'a** 56/58.
2 "Atmak, atılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Necm** 53/46; **Kıyâmet** 75/37.
3 **Necm** 53/20.
4 **Rûm** 30/44.
5 **Müddessir** 74/14.
6 **Zâriyât** 51/48.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلاً وَمِنَ الصَّالِحِينَ "O, hem beşikte iken, hem de yetişkin bir adam olarak konuşacak, dürüst ve erdemli kişilerden olacaktır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-mehd* kelimesi "beşik"[2] anlamına gelmektedir.

3. Sığınak

فَبِئْسَ الْمِهَادُ "Orası ne kötü konaklama yeridir/ne kötü sığınaktır!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-mihâd* kelimesi de "sığınılacak yer, sığınak"[4] anlamında cehennem için kullanılmaktadır.

م ه ل : M-H-L

MEHHELE/MEHHİL/MÜHL

م ه ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte, *mehhil* ve *emhil* kalıplarında "mühlet vermek",[5] *mühl* kalıbında ise "erimiş maden"[6] anlamına gelmektedir.

م و ت : M-V-T

MÂTE/EMÂTE/MEVT

م و ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 164 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yaratılış aşaması

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi dirilten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz."[7] Bu âyette geçen *emvât* kelimesi "hayat"tan önce zikredildiği için maksat insanın

---

1 **Âl-i 'İmrân** 3/46.

2 "Beşik" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/110; **Meryem** 19/29; **Tâhâ** 20/53; **Zuhruf** 43/10; **Nebe'** 78/6.

3 **Sâd** 38/56.

4 "Sığınak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/206; **Âl-i 'İmrân** 3/12, 197; **A'râf** 7/41; **Ra'd** 13/18.

5 "Mühlet vermek" anlamında kullanımlar için bk. **Müzzemmil** 73/11; **Târık** 86/17.

6 "Erimiş maden" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/29; **Dühân** 44/45; **Me'âric** 70/8.

7 **Bakara** 2/28.

canlı hâle gelmesinden önceki aşaması olmalıdır. Çünkü insanın hem elementer hem de biyolojik olarak yaratılış evreleri vardır. İşte bu âyette geçen *emvât* kelimesi insanın tabiattaki cansız halini karşılamaktadır. Mü'min 40/11'de geçen "iki ölümden ilki" ve Mülk 67/2'de geçen *el-mevt* kelimesi de bu anlama gelmektedir.

2. İnançsızlık

فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْؕ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ "Elbette sen ölülere duyuramazsın; arkalarını dönüp giderlerken sağırlara o daveti işittiremezsin. Körleri de sapıklıklarından (vazgeçirip) doğru yola iletemezsin. Ancak teslimiyet göstererek âyetlerimize iman edenlere duyurabilirsin."[1] Bu âyette geçen *el-mevtâ* kelimesi her ne kadar bilinen ölüm anlamını çağırıştırsa da, bağlam gereği maksat kalbini öldürmüş, mânen ölmüş, "inançsız" olanlardır.

3. Bitkisiz hâl

حَتّٰٓى اِذَٓا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَٓاءَ "Nihâyet onlar, ağır ağır bulutları yüklenince onu ölü bir ülkeye yollarız; onunla su indiririz."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *m-v-t* kökünden kelimeler "bitkisizlik, çorak"[3] anlamına gelmektedir.

4. Ölüm

اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ "Sen de öleceksin, onlar da ölecekler."[4] Kur'ân'da *mâte, mâtû, mittü, müttüm, mitnâ, emûtu, temut, temûtu, temûtünne, temûtûne, nemûtu, yemüt, yemûtu, yemûtûne, emâte, emette, ümîtü, nümîtü, yümîtü, mevt, mevteh, emvât, mevtâ, meyt, meyteh, meyyit, meyyitûn* ve *memât* kelimeleri "ölüm, öldürmek, ölü" gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 **Rûm** 30/52, 53. Benzer kullanımlar için bk. **En'âm** 6/122; **Fâtır** 35/22.

2 **A'râf** 7/57.

3 "Bitkisiz yer" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/164; **Nahl** 16/65; **'Ankebût** 29/63; **Rûm** 30/19, 24, 50; **Fâtır**, 35/9; **Yâsîn** 36/33; **Zuhruf** 43/11; **Câsiye** 45/5; **Hadîd** 57/17. Kur'ân'daki tüm "ölü belde tabirleri" bu anlamdadır. Bk. **Furkân** 25/49; **Kâf** 50/11.

4 **Zümer** 39/30.

Yukarıda verdiğimiz örnek âyetler dışında *m-v-t* kökünden gelen kelimeler "ölüm" anlamına gelmektedir.

م ي أ: M-Y-E

MÂ'

م ي أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 63 yerde geçmekte, *mâ'/el-mâ'* kelimesi bazı âyetlerde "erlik sıvısı"[1] anlamına gelirken, diğer âyetlerin hepsinde ise "su" anlamına gelmektedir.

م ي د: M-Y-D

TEMÎDÜ/MÂÎDE

م ي د kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *temîde* kalıbında "sarsmak",[2] *mâideh* kalıbında ise "sofra"[3] anlamına gelmektedir.

1 "Erlik sıvısı" anlamında kullanımlar için bk. **Nûr** 24/45; **Furkân** 25/54; **Secde** 32/8; **Murselât** 77/20; **Târık** 86/6.
2 "Sarsmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/15; **Enbiyâ'** 21/31; **Lokmân** 31/10.
3 **Mâide** 5/112, 114.

ن

ن ب ت : N-B-T

ENBETE/TENBÜTÜ/NEBÂT

ن ب ت kökünden kelimeler Kur'ân'da 26 yerde geçmekte, *tenbütü*, *enbete*, *enbetnâ* ve *tünbitü* kalıplarında "bitmek, bitirmek, yetiştirmek",[1] *nebât* kalıbında ise "ot, bitki"[2] anlamına gelmektedir.

ن ب ذ : N-B-Z

NEBEZE

ن ب ذ kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Atmak

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا "Sâmirî de, 'Ben, onların görmediklerini gördüm. Zira o elçinin izinden bir avuç toprak alıp onu erimiş mücevherlerin içine attım' dedi."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-b-z* kökünden kelimeler "atmak"[4] anlamına gelmektedir.

وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ "Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, onlarla yaptığın sözleş-

---

1 "Bitmek, bitirmek, yetiştirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/61, 261; **Âl-i 'İmrân** 3/37; **Hıcr** 15/19; **Nahl** 16/11; **Hacc** 22/5; **Mü'minûn** 23/20; **Şu'arâ'** 26/7; **Neml** 27/60; **Lokmân** 31/10; **Yâsîn** 36/36; **Sâffât** 37/146; **Kâf** 50/7, 9; **Nûh** 71/17; **'Abese** 80/27.

2 "Ot, bitki" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/37; **En'âm** 6/99; **A'râf** 7/58; **Yûnus** 10/24; **Kehf** 18/45; **Tâhâ** 20/53; **Hadîd** 57/20; **Nûh** 71/17; **Nebe'** 78/15.

3 **Tâhâ** 20/96.

4 "Atmak" anlamında kullanımlar için bk. **Kasas** 28/40; **Sâffât** 37/145; **Zâriyât** 51/40; **Kalem** 68/49; **Hümeze** 104/4.

meyi aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir."[1] Buradaki *fenbiz* kelimesi, âyetin bağlamına uygun olarak "antlaşmayı bozmak, atmak" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Dikkate almamak

فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ "Onlar ise bunu kulak ardı ettiler."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-b-z* kökünden kelimeler "dikkate almamak, arkaya atmak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

3. Uzaklaşmak

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا "Meryem ona hamile kaldı. Bunun üzerine karnındaki çocukla uzak bir yere çekildi."[4] Burada ve Meryem 19/16'da geçen *n-b-z* kökünden kelimeler "uzaklaşmak" anlamına gelmektedir. Bu âyetteki konu Hz. Meryem'in Hz. Îsâ'ya hamile iken onu uzak bir yere götürmesi, şehirden ayrılıp "uzaklaşması"yla ilgilidir.

ن ج م : N-C-M

NECM/NÜCÛM

ن ج م kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yıldız

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ "(Onlar) yıldızlarla da yol bulurlar."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *en-necm* veya *en-nücûm* kelimeleri "yıldız, yıldızlar"[6] anlamına gelmektedir.

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ "Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı."[7] Bu âyette geçen *en-nücûm* kelimesi "yıldızlar" anlamına alınabileceği gibi, "plan yapmak" anlamına da gelebilir.[8]

---

1 **Enfâl** 8/58.
2 **Âl-i 'İmrân** 3/187.
3 **Bakara** 2/100, 101.
4 **Meryem** 19/22.
5 **Nahl** 16/16.
6 "Yıldız" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/97; **A'râf** 7/54; **Nahl** 16/12; **Hacc** 22/18; **Sâffât** 37/88; **Tûr** 52/49; **Murselât** 77/8; **Tekvîr** 81/2.
7 **Sâffât** 37/88.
8 Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, V,55; Kurtubî, *age*. XV, 62.

2. Gövdesiz bitki

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ "Necm (gövdesiz bitkiler) ve ağaçlar (gövdeli bitkiler Allah'a) secde etmektedirler."[1] Bu âyetteki *en-necm* kelimesi "gövdesiz, küçük bitkiler" anlamına gelmektedir. Zemahşerî, bu âyeti izâhında âyetteki *en-necm* kelimesinin "gövdesiz bitki"; *eş-şecer* kelimesinin ise "gövdeli bitki" anlamına geldiğini belirtmiştir.

3. Vahiy

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى "Peyderpey inen (vahye) yemin olsun."[2] Bu âyetteki *en-necm* kelimesi *Tencîmu'l-Kur'ân*, yani "Kur'ân'ın yavaş yavaş, bölüm bölüm indirilmesi" anlamına gelmektedir. Nitekim bazı yazarlar bu âyetteki *en-necm* kelimesini "Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi" anlamında değerlendirmişlerdir.[3]

Necm sûresinin ilk grup âyetlerine bakıldığında konunun yıldızla hiçbir ilgisinin bulunmadığı rahatlıkla görülebilecektir. Necm'den bir önceki sûre Tûr sûresidir. O sûrenin 29-34. âyetlerinde müşriklerin Hz. Peygamber'i büyücülük, şairlik ve delilikle suçladıları, zamanın onun başına getireceği felaketleri hep beraber bekledikleri, Kur'ân'ı onun uydurduğu şeklinde ifadeler yer almış, Necm sûresinin ilk âyetlerinde de bu ve benzeri saldırılara cevap verilmiştir.

Bu içerikte Yüce Allah, Hz. Peygamber'in risaletini ve ona indirilen Kur'ân mesajını inkâr edenlere cevap vermektedir. Bu cevapta Yüce Allah, peyderpey indirdiği Kur'ân mesajına yemin edip dikkat çektikten sonra, Hz. Peygamberin şaşırmadığını, azmadığını, Kur'ân vahyi adına söylediklerini arzusundan uydurmadığını, onların tamamının kendisine vahyedilen bu Kur'ân'ın parçası olduğunu, öğretici olarak Cebrâîl'in görevlendirilmiş bulunduğunu, ilk vahiy aldığında onu yüksek ufukta gördüğünü, daha sonra Cebrâîl'in ona nasıl indiğini ve aralarındaki mesafenin iki

---

1 **Rahmân** 55/6.
2 **Necm** 53/1.
3 **Dâmeğânî**, ***Kâmûsu'l-Kur'ân***, s. 449; **İbnu'l-Cevzî**, ***Nüzhetü'l-A'yun***, s. 581.

yay kadar kaldığını, vs. ifade ederek Kur'ân mesajının kaynağına dikkat çekmiştir.

İşte bu şekilde bu sûrenin ilk âyetlerinde, Hz. Peygamber'in vahiy olarak etrafındakilere okuduklarının kaynağından ve sıhhatinden söz edilmektedir. Mekke müşrikleri, Hz. Peygamberin bir peygamber olarak söylediklerine karşı çıkıyor, onu farklı şekillerde ve farklı içeriklerde suçluyorlardı; ancak bir Mekkeli olarak kendisine *el-emîn* sıfatını verip, kendi özel mülkiyetlerini ona emanet edebiliyorlardı. Hatta hicret esnasında evinde bulunan emanetler de bu müşrik Mekkelilere aitti. Demek ki müşriklerin karşı çıktığı nokta onun risaletiyle ilgiliydi; şahsıyla değil.

Bu nedenle peygamberlikten, vahiyden söz edilen yerde Kur'ân'ın kısım kısım indirilmesi ve zamana yayılarak vahyedilmesi olan *Tencîmu'l-Kur'ân*'a değinilmesi, âyetlerin akışına daha uygundur.

Bu âyette *en-necm* kelimesine yer verilmesi ile "yıldız" arasında bir anlam ilişkisi kurulacaksa da bu ilişki, Kur'ân'ın her parçasının, her âyet grubunun veya her bir sûresinin bir burç veya bir yıldız gibi parıldaması ve etrafı aydınlatması şeklinde kurulabilir.

Vâkı'a 56/75'teki مَوَاقِعِ النُّجُومِ *mevâkı'u'n-nücûm* ifadesi de "vahyin yer ettiği gönüller" demektir. Çünkü devamında Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'da saklı ve güvenilir bir halde bulunduğu, ona arındırılmış, tertemiz meleklerden başkasının dokunamayacağı beyan edilmektedir. Benzer şekilde Târık 86/3'te geçen *en-necmu's-sâkıb* ifadesi de cehâlet karanlıklarını delip geçen "vahiy yıldızı" demektir. Çünkü sûrenin 13 ve 14. âyetlerinde, vahyin hakkı bâtıldan ayıran özelliğine ve boş bir söz olmadığına dikkat çekilmektedir.

ن ج و : N-C-V

NECÂ/NECCÂ

ن ج و kökünden kelimeler Kur'ân'da 84 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kurtulmak

وَقَالَ الَّذٖى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوٖيلِهٖ فَاَرْسِلُونِ "(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yûsuf'u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin."[1] Bu ve benzer âyetlerde 66 yerde geçen *necâ, necevte, neccâ, necceynâ, nüneccî, yüneccî, necci, necciniî, nücciye, encâ, enceyte, enceynâ, tüncî, nüncî, yüncî, nâcin, münecĉu* ve *necât* kelimeleri "kurtulmak, kurtarmak, kurtuluş" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Özel görüşme

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَیْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةًۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُۜ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَیْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍۜ "Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet bir şey bulamazsanız, bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi?"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-c-v* kökünden kelimeler "özel görüşmek"[3] anlamına gelmektedir.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّاۜ "Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler."[4] Buradaki ve Meryem 19/52'deki *neciyyâ* kelimesi "başbaşa konuşmak" demektir.

3. Gizli konuşma

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُواۚ "Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *necvâ* kelimesi "gizli konuşma, fısıldaşma"[6] demektir.

---

1 **Yûsuf** 12/45.
2 **Mücâdele** 58/12-13.
3 **Mücâdele** 58/8, 9.
4 **Yûsuf** 12/80.
5 **Mücâdele** 58/7.
6 "Gizli konuşma, fısıldaşma" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/114; **Tevbe** 9/78; **İsrâ'** 17/47; **Tâhâ** 20/62; **Enbiyâ'** 21/3; **Zuhruf** 43/80; **Mücâdele** 58/7, 8, 10, 12, 13.

ن ح ل : N-H-L

NAHL/NIHLE

ن ح ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *nıhleh* kalıbında "gönül rızası",[1] *nahl* kalıbında ise "bal arısı"[2] anlamına gelmektedir.

ن د و : N-D-V

NÂDÂ/NEDİYY/MÜNÂD/TENÂD

ن د و kökünden kelimeler Kur'ân'da 53 yerde geçmekte, 51 yerde kullanılan ***nâdâ, yunâdî, nâdû, nûdiye, nûdû, yunâdûne, tenâdev, nâdiyeh, nidâ', münâdî*** ve ***tenâd*** kelimeleri "seslenmek, bağırmak", ***nediyy*** ve ***nâdî*** kelimeleri ise "kamuya açık yer, toplantı yeri, toplum"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

ن ذ ر : N-Z-R

İNZÂR/NEZÎR/NEZR

ن ذ ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 130 yerde geçmekte, 5 yerde ***nezertü, nezr*** ve ***nüzûr*** kalıplarında "adamak",[4] 125 yerde ise "korkutmak, uyarmak, sakındırmak, tebliğ etmek ve bu işi yapanlar" gibi anlamlara gelmektedir.

ن ز ع : N-Z-'A

NEZE'A/YENZİ'U/TENÂZE'A

ن ز ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 20 yerde geçmekte, ***neze'a, neze'nâ, tenzi'u, yenzi'u, nenzi'u, nâzi'ât*** ve ***nezzâ'ah*** kalıplarında "çekip almak, söküp çıkarmak, sökmek",[5] ***nâze'a*** ve ***tenâze'a*** kalıplarında ise "tartışmak, anlaşmazlığa düşmek"[6] anlamına gelmektedir.

1 **Nisâ' 4/4.**

2 **Nahl 16/68.**

3 "Toplantı yeri" anlamında kullanımlar için bk. **Meryem 19/73; 'Ankebût 29/29.**

4 "Adamak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara 2/270; Âl-i 'Imrân 3/35; Meryem 19/26; Hacc 22/29; İnsân 76/7.**

5 "Çekip almak, sökmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân 3/26; A'râf 7/27, 43, 108; Hûd 11/9; Hıcr 15/47; Meryem 19/69; Şu'arâ' 26/33; Kasas 28/75; Kamer 54/20; Me'âric 70/16; Nâzi'ât 79/1.**

6 "Tartışmak, anlaşmazlığa düşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân 3/152; Nisâ' 4/59; Enfâl 8/43, 46; Kehf 18/21; Tâhâ 20/62; Hacc 22/67; Tûr 52/23.**

ن ز ل : N-Z-L

NEZELE/ENZELE/NEZZELE/NÜZÜL/MENÂZİL

ن ز ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 293 yerde geçmekte, ***nüzül*** kalıbında cennetteki nimetlendirmeler için "ağırlama, ikrâm",[1] cehennemdeki azap için de alay içerikli "ağırlamak" anlamına gelmektedir.[2] Ayrıca Yûnus 10/5 ve Yâsîn 36/39'daki *menâzil* kelimeleri "evreler, safhalar" anlamında kullanılmaktadır.

Bunların dışında *n-z-l* kökünden gelen bütün kelimeler "inmek, indirmek", ayrıca "öğretmek"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

ن س أ : N-S-E

NESÎ'/MİNSE'E

ن س أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, ***en-nesî'*** kelimesi "ertelemek",[4] ***minse'eh*** kelimesi ise "değnek"[5] anlamına gelmektedir.

ن س خ : N-S-H

NESH

ن س خ kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kaydetmek

اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "Çünkü biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk."[6] Bu âyetteki ***nestensihu*** fiili "kaydetmek, nakletmek" manasına gelmektedir.

2. Nüsha

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَ وَفٖى نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذٖينَ هُمْ

1 "Ağırlama, ikram" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/198; **Kehf** 18/107; **Secde** 32/19; **Sâffât** 37/62; **Fussılet** 41/32.

2 "Cehennemde ağırlamak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/198; **Kehf** 18/102; **Vâkı'a** 56/56, 93.

3 "Öğretmek" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/26; **Hadîd** 57/25.

4 **Tevbe** 9/37.

5 **Sebe'** 34/14.

6 **Câsiye** 45/29.

لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ "Mûsâ'nın öfkesi geçince, levhaları aldı; onlardaki bir nüshada Rablerinden korkanlar için hidâyet ve rahmet vardı."[1] Buradaki *nüshah* kelimesi, levhalarda yazılı olan Tevrât'ın bölümlerinden her birini ifade etmektedir.

3. İptal etmek

اِذَا تَمَنّٰىٓ اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓي اُمْنِيَّتِهٖۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ "Ne zaman peygamber bir şey arzu etse, şeytan onun arzusuna kesinlikle boş bir şey atar. Sonunda Allah, şeytanın attığı bu bâtıl şeyi iptal eder."[2] Bu âyetteki *yensehu* kelimesi "iptal etmek, silmek" anlamına gelmektedir.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا اَوْ مِثْلِهَاۜ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ "Biz, bir âyeti (risaleti) yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir."[3] Bu âyette geçen *âyet* kelimesi, bir önceki âyetin işaretiyle "risalet" veya "peygamberlik" anlamına gelmekte, dolayısıyla iddia edildiği gibi buradaki nesh de Kur'ân'daki herhangi bir âyetin hükmünün bir başka âyetle değiştirilmesi anlamına gelmemektedir. Esasında buradaki *âyet* kelimesi Kur'ân cümleciği demek değildir. Çünkü 105. âyette tartışılan konu, kitap ehlinden kâfir olanlar ile müşriklerin, Müslümanlara Yüce Allah katından daha hayırlı bir şeyin, yani yeni bir risaletin verilmesini istememeleridir.

İddia edilen klasik nesih örneklerinin inkârcılar için hiçbir anlamı yoktur. Ne kıblenin değiştirilmesi, ne eşi ölen bir kadının eşinin evinde kalış süresi, ne savaşlardaki müminlerin sayısı, ne de Hz. Peygamber ile görüşmede sadaka takdimi. Aslında bu konular Kur'ân'ın alternatif sunma sisteminin veya bazı hükümlerin bazı özel şartlara tahsis edilmesinin birer örneği olarak algılanmalıdır. Bunların hiçbiri kitap ehlinden kâfir olanları ve müşrikleri ilgilendirmemektedir. Buradan anlaşılıyor ki mesele Kur'ân'da herhangi

---

1 A'râf 7/154.
2 Hacc 22/52.
3 Bakara 2/106.

bir âyetin hükmünün bir başka âyetle kaldırılması değil, yeni bir elçilik görevi verilmesi veya önceki dinlerdeki bazı hukûkî düzenlemelerin Kur'ân'da kaldırılabileceğinin haber verilmesidir. Âyetin sonunda Yüce Allah'ın kudret sıfatının hatırlatılması, âyetteki neshten maksadın Kur'ân âyetleri arasındaki bir hükmün iptali olmadığını da ortaya koyar mahiyettedir. Medine döneminin ilk süresi olan Bakara sûresinde iddia edildiği türden bir hükmün iptalini gerektirecek bir tecrübe de henüz yaşanmamıştı ki onunla ilgili bir hüküm iptali söz konusu olsun.

وَاِذَا بَدَّلْنَٓا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ "Biz, bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman"[1] âyetinde kastedilen *tebdîl* de, âyetin yer aldığı konu bütünlüğü dikkate alındığında tıpkı Bakara 2/106'da olduğu gibi bütünüyle risalet anlamında bir değişimi ifade ettiği, zaten Mekke döneminde inen bir sûre olduğu için bu tür sûrelerde nesihten söz edilmesinin mümkün olmadığı son derece açık bir gerçektir.

Nesh bir tür iptal ve çelişkidir. Oysa, اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَث۪يرًا "Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı"[2] âyeti gereği, Kur'ân'da çelişki yoktur; dolayısıyla Kur'ân'da hükümler arası bir iptalin bulunması da mümkün değildir. Dahası nesh, aslında âyetleri hükümsüz bırakmak anlamında kabul edildiği için, bizce bu iddia, dolaylı olarak Kur'ân âyetlerini etkisiz bırakmak, onları âciz hale getirmek anlamını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda şu âyetlerin tehdidi ilgi çekmektedir:

وَالَّذ۪ينَ سَعَوْا ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ "Âyetlerimiz hakkında (onları etkisiz kılmak için) birbirlerini geri bırakırcasına yarışanlara gelince, işte bunlar, cehennemliklerdir."[3] Burada ve Sebe' 34/5 ve 38'de âyetlerin içinin boşaltılıp âciz bırakılmasından söz edilmekte ve bunu yapanların cehennemlik olduğu bildirilmektedir.

---

1 **Nahl** 16/101

2 **Nisâ'** 4/82.

3 **Hacc** 22/51.

Bu arada Fussılet 41/42'yi de hatırda tutmak gerekmektedir: لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ "Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir." Burada ilan edilen husus, Kur'ân'ı hiçbir şeyin iptal edemeyeceği ve onu geçersiz kılamayacağı gerçeğidir.

Elbette neshin Kur'ân bünyesinde meydana geldiğini kabul edenlerin böyle bir amacı yoktur; ancak sonuç, âyetleri etkisizleştirme ve iptal anlamında aynı kapıya çıkıyorsa bu durumda sahip olunan kanaatlerin yeniden sorgulanmasının zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

ن س ك: N-S-K

NÜSÜK/MENSEK/MENÂSİK

ن س ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte, *mensek* ve *nâsikû* kalıplarında "yol, yolu takip etmek",[1] *nüsük, mensek* ve *menâsik* kalıplarında "kurban ve hac ibâdetinin usûlleri"[2] anlamına gelmektedir.

ن س ل: N-S-L

YENSİLÜ/NESL

ن س ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *yensilûne* kalıbında "koşmak",[3] *nesl, en-nesl* kalıbında ise "nesil"[4] anlamına gelmektedir.

ن ش أ: N-Ş-E

NEŞEE/ENŞEE/NEŞ'E/İNŞÂ'

ن ش أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 28 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Hacc** 22/67.

2 "Kurban ve hac usulleri" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/128, 196, 200; **En'âm** 6/162; **Hacc** 22/34.

3 **Enbiyâ'** 21/96; **Yâsîn** 36/51.

4 **Bakara** 2/205; **Secde** 32/8.

1. Yaratmak

وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ "Onların ardından başka bir nesil yarattık."[1] Bu âyette geçen *enşe'nâ* fiili "yaratmak" anlamına gelmektedir.

Aşağıda sıraladığımız maddelerdeki örnek âyetler dışında *n-ş-e* kökünden gelen bütün kelimeler "yaratmak, diriltmek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Yetiştirmek

اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ "Süs içinde yetiştirilip mücadelede açık olmayanı mı (Allah'ın çocuğu yaptılar)?"[2] Bu âyetteki *yüneşşeü* fiili "yetiştirilmek" anlamına gelmektedir.

3. İnşa etmek

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قِيلًا "Gerçekten gece kalk(ıp Kur'ân oku)mak daha kalıcı ve sözü daha etkilidir."[3] Bu âyette geçen *nâşieh* kelimesi "kalkış, diriliş, inşa" gibi anlamlara gelmektedir.

4. Yüce

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ "Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur."[4] Burada geçen *el-münşeât* kelimesi "yüce" anlamındadır.

ن ش ر : N-Ş-R

NEŞR/NUŞÛR

ن ش ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Diriltmek

وَالَّذِى نَزَّلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً بِقَدَرٍ فَاَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا "Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Onunla ölü bir ülkeyi canlandırdık."[5] Bu

---

1 **En'âm** 6/6.
2 **Zuhruf** 43/18.
3 **Müzzemmil** 73/6.
4 **Rahmân** 55/24.
5 **Zuhruf** 43/11.

ve benzer âyetlerde geçen *n-ş-r* kökünden kelimeler "diriltmek"[1] anlamında kullanılmaktadır.

2. Açmak

وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ "(Amellerin yazılı olduğu) defterler/dosyalar açıldığında."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-ş-r* kökünden kelimeler "açılmak, açmak"[3] anlamına gelmektedir.

3. Yayılmak

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ "Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-ş-r* kökünden kelimeler "yaymak, yayılmak"[5] anlamına gelmektedir.

ن ش ز : N-Ş-Z

NÜŞÛZ

ن ش ز kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Hırçınlık yapmak

وَالّٰت۪ي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ "Hırçınlık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin."[6] Burada ve Nisâ' 4/128'de geçen *nüşûz* kelimesi "serkeşlik, hırçınlık" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Ayağa kalkmak

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ق۪يلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْۚ وَاِذَا ق۪يلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْۙ وَالَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ "Ey iman edenler! Size, 'Meclislerde yer açın' denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size 'kalkın' denilince de kalkın ki Allah sizden

1 "Dirilitmek" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/21; **Furkân** 25/3, 40, 47; **Fâtır** 35/9; **Duhân** 44/35; **Mülk** 67/15; **'Abese** 80/22.

2 **Tekvîr** 81/10.

3 "Açmak, açılmak" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/13; **Tûr** 52/3; **Kamer** 54/7; **Müddessir** 74/52.

4 **Rûm** 30/20.

5 "Yayılmak, yaymak" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/16; **Ahzâb** 33/53; **Şûrâ** 42/28; **Cumu'a** 62/10; **Murselât** 77/3.

6 **Nisâ'** 4/34.

inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin."[1] Bu âyetteki *ünşüzû* kelimeleri, bir toplumda (yeni gelen yetkililere veya yaşlılara) "yer açmak" anlamına gelmektedir.

3. Dizmek

وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا "Kemiklere bak, nasıl onları birbiri üstüne koyuyor, sonra onlara et giydiriyoruz."[2] Bu âyette geçen *nünşizü* fiili "dizmek" demektir. Söz konusu kelimeyi *nünşiru* şeklinde okuyup da yine "diriltmek" anlamının verildiğine dair bilgiler de tefsirlerde vardır.[3] Zeccâc, bu kelimenin *neşeze* şeklinde olursa anlamının "kemiklerin üstüste konulması", *neşera* kökünden olursa "diriltmek" anlamına geleceğini belirtmiştir.[4]

ن ص ب: N-S-B

İNSAB/NESAB/ENSÂB/NASÎB/NÂSIBE

ن ص ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 32 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kalkmak

فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ "Bir işi bitirdiğin zaman hemen (başka) işe koyul."[5] Bu âyetteki *insab* kelimesi yeni bir iş için "kalkmak" demektir.

2. Yorgunluk

اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍۜ "Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-s-b* kökünden kelimeler "yorgunluk, yorucu"[7] anlamında kullanılmaktadır.

3. Dikili şey

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ "O gün onlar,

1 **Mücâdele** 58/11.
2 **Bakara** 2/259.
3 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 173; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 303.
4 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 344. Benzer bir değerlendirme için bk. Tabresî, *Mecme'*, II, 174.
5 **İnşirâh** 94/7.
6 **Sâd** 38/41.
7 "Yorgunluk" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/120; **Hıcr** 15/48; **Kehf** 18/62; **Fâtır** 35/35; **Ğâşiye** 88/3.

sanki dikili bir şeye koşuyorlarmış gibi, kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-s-b* kökünden kelimeler "dikili şey"[2] anlamına gelmektedir.

4. Pay

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ "Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri vardır; kadınların da kazandıklarından nasipleri vardır."[3] Burada ve 21 âyette geçen *nasîb* kelimesi "pay" anlamına gelmektedir.

ن ص ح : N-S-H

NESAHA/NÂSİHÛN/NASÛH

ن ص ح kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, *nesaha, ensahu* ve *nâsıh* kalıplarında "öğüt vermek, nasihat etmek",[4] *nasûh* kalıbında ise "samimi, kararlı"[5] gibi anlamlara gelmektedir.

ن ص ر : N-S-R

NESARA/NESÂRÂ

ن ص ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 158 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yardım etmek

وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ "Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere mutlaka yardım edecektir."[6] Aşağıda vereceğimiz âyetler dışında Kur'ân'da *n-s-r* kökünden gelen kelimeler "yardım etmek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Medineli Müslümanlar

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ

1 **Me'âric** 70/43.
2 "Dikili şey" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/3, 90; **Ğâşiye** 88/19.
3 **Nisâ'** 4/32.
4 "Öğüt vermek" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/21, 62, 68, 79, 93; **Tevbe** 9/91; **Hûd** 11/34; **Yûsuf** 12/11; **Kasas** 28/12, 20.
5 **Tahrîm** 66/8.
6 **Hacc** 22/40.

وَرَضُوا عَنْهُ. "(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhâcirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır."[1] Burada ve Tevbe 9/117'de geçen *el-ensâr* kelimesi Mekke'den hicret edenlere yardım eden "Medineli Müslümanlar" anlamına gelmektedir.

3. Hakkını almak

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ "Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *intesara, intesır* kelimeleri "hakkını almak, intikam almak"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

4. Hıristiyanlar

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "Şüphesiz ki iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir."[4] Burada ve Kur'ân'da 14 âyette daha geçen *en-nesârâ* ve *nasrânî* kelimeleri "Hıristiyanlar"[5] anlamında kullanılmaktadır.

ن ط ف : N-T-F

NUTFE

ن ط ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmektedir. Bu kullanımların bir kısmında *nutfe* kelimesi, erkek ve kadın hücrelerinin birleşmiş hali olarak "zigot",[6] bir kısmında ise dışarı atılan hücre, yani meni anlamında "sperm"[7] demektir. "Atılmak"

1 **Tevbe** 9/100.
2 **Şûrâ** 42/41.
3 **Muhammed** 47/4; **Kamer** 54/10.
4 **Bakara** 2/62.
5 "Hıristiyanlar" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/111, 113, 120, 135, 140; **Âl-i 'İmrân** 3/67; **Mâide** 5/14, 18, 51, 69, 82; **Tevbe** 9/30; **Hacc** 22/17.
6 "Zigot" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/4; **Kehf** 18/37; **Hacc** 22/5; **Mü'minûn** 23/13, 14; **Fâtır** 35/11; **Yâsîn** 36/77; **Mü'min** 40/67; **İnsân** 76/2; **'Abese** 80/19.
7 "Sperm, meni" anlamında kullanımlar için bk. **Necm** 53/46; **Kıyâmet** 75/37.

anlamına gelen *tümnâ* ve *yümnâ* fiilleriyle birlikte kullanıldığı için, Necm 53/46 ve Kıyâmet 75/37'de geçen *nutfe* kelimesiyle kastedilenin erkeğe ait hücreler olduğu da söylenebilir.

Öte yandan Yüce Allah, Necm 53/45'te ve Kıyâmet 75/39'da erkek ve dişi şeklinde iki çiftin, atılan bu hücreden, yani *nutfe*-den yaratıldığını ifade ederek, insanların cinsiyetini belirlemede erkeğin hücresinin etkinliğine işaret etmekte, böylece bilimsel bir gerçeğe de dikkat çekmektedir.

ن ظ ر : N-Z-R

NEZARA/YENZURU/UNZUR/NAZAR

ن ظ ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 131 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bakmak

وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ "Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler."[1] Bu âyette görmek ile bakmak ayrılmakta, görmek için *besara*, bakmak için de *nezara* kelimesi kullanılmaktadır.

اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ "(Kâfirler) yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler!"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-z-r* kökünden kelimeler ibret almak, ibret için "bakmak"[3] anlamına gelmektedir.

2. Düşünmek

قَالُوا نَحْنُ اُولُوا قُوَّةٍ وَاُولُوا بَأْسٍ شَدٖيدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُرٖى مَاذَا تَأْمُرٖينَ "Onlar, şu cevabı verdiler: Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erbabıyız; buyruk ise senindir; artık ne buyuracağını sen düşün."[4] Bu âyette idarecilerin görüş alışverişinde bulunduğu kimselerin

---

1 **A'râf** 7/198.

2 **Yûsuf** 12/109.

3 "Bakmak, ibret almak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/50, 55, 69, 104; **Âl- i İmrân** 3/77, 137, 143; **Nisâ'** 4/46, 50; **Mâide** 5/75; **En'âm** 6/11, 24, 46, 65, 99; **A'râf** 7/84, 86, 103, 108, 129, 143; **Enfâl** 8/6; **Tevbe** 9/127; **Yûnus** 10/14, 39, 43, 73; **Hıcr** 15/16; **Nahl** 16/36; **İsrâ'** 17/21, 48; **Kehf** 18/19; **Tâhâ** 20/97; **Hacc** 22/15; **Furkân** 25/9; **Şu'arâ'** 26/33; **Neml** 27/14, 51, 69; **Kasas** 28/40; **'Ankebût** 29/20; **Rûm** 30/9, 42; **Ahzâb** 33/19; **Fâtır** 35/44; **Sâffât** 37/72, 88, 102; **Zümer** 39/68; **Mü'min** 40/21, 82; **Şûrâ** 42/45; **Zuhruf** 43/25; **Muhammed** 47/20; **Zâriyât** 51/44; **Vâkı'a** 56/84; **Haşr** 59/18; **Müddessir** 74/21; **Nebe'** 78/40; **Mutaffifûn** 83/23, 35.

4 **Neml** 27/33.

bir karar veremeyip son kararı idareciye bırakmaları *nazara/unzur* kelimesiyle ifade edilmektedir.

3. İncelemek

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ "İnsan hangi şeyden yaratıldığını bir düşünsün."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-z-r* kökünden kelimeler "incelemek, araştırma yapmak"[2] anlamına gelmektedir.

4. Beklemek

انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ "Bizi bekleyin, nûrunuzdan bir parça ışık alalım."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-z-r* kökünden kelimeler "beklemek"[4] anlamına gelmektedir.

5. Zaman tanımak

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ "Artık ne azapları hafifletilir, ne de onlara mühlet verilir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-z-r* kökünden kelimeler "zaman tanımak, mühlet vermek"[6] anlamında kullanılmaktadır.

ن ع م : N-'A-M

NI'MET/EN'ÂM/NE'AM

ن ع م kökünden kelimeler Kur'ân'da 144 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Nimetlendirmek

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِۜ "Şöyle insanlar vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikrâmda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, 'Rabbim bana ikrâm etti' der(ler)."[7]

1 **Târık** 86/5.
2 "İncelemek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/259; **En'âm** 6/99; **A'râf** 7/185; **Yûnus** 10/101; **'Ankebût** 29/20; **Rûm** 30/50; **Kâf** 50/6; **'Abese** 80/24; **Gâşiye** 88/17.
3 **Hadîd** 57/13.
4 "Beklemek" anlamında diğer kullanımlar için bk. **Bakara** 2/210, 280; **En'âm** 6/158; **A'râf** 7/53, 71; **Yûnus** 10/20, 102; **Hûd** 11/122; **Nahl** 16/33; **Şu'arâ'** 26/203; **Neml** 27/27, 28, 35, 41; **Secde** 32/30; **Ahzâb** 33/23, 53; **Fâtır** 35/43; **Yâsîn** 36/49; **Sâffât** 37/19; **Sâd** 38/15; **Zuhruf** 43/66; **Muhammed** 47/18; **Kıyâmet** 75/23; **Mutaffifîn** 83/23, 35.
5 **Bakara** 2/162.
6 "Zaman tanımak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/88; **En'âm** 6/8; **A'râf** 7/14, 15, 195; **Yûnus** 10/71; **Hûd** 11/55; **Hıcr** 15/8, 36, 37; **Nahl** 16/85; **Enbiyâ'** 21/40; **Secde** 32/29; **Sâd** 38/79, 80; **Dühân** 44/29.
7 **Fecr** 89/15.

Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da geçen bütün *ne"ame, en'ame, ni'meh, ne'mâ', ni'am, en'um, ne'îm* ve *ne'am* kelimeleri "nimetlendirmek" anlamına gelmektedir.

2. Hayvanlar

وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ "Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: 'Bu (tanrılar için ayrılan) hayvanlarla ekinler haramdır. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.' Birtakım hayvanlar da vardır ki, (Allah böyle emrediyor diye) O'na iftira ederek üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır."[1] Burada ve diğer 31 âyette geçen *en'âm, el-en'âm* kelimeleri "hayvanlar" anlamına gelmektedir.

3. Evet

قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ "De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak (diriltileceksiniz)."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ne'am* kelimesi "evet"[3] anlamına gelmektedir.

4. Güzel

وَوَهَبْنَا لِدَاوُ۫دَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ "Dâvûd'a, hep (Allah'a) yönelen güzel kulumuz Süleyman'ı (oğul olarak) vermiştik."[4] Burada da olduğu gibi Kur'ân'da 17 yerde geçen *nı'me* ve *nı'ımmâ* kelimeleri "güzel, ne güzel" anlamına gelmektedir.

ن ف ر: N-F-R

NEFERA/TENFİRU/NEFER/NUFÛR/NEFÎR/ MÜSTENFİRA

ن ف ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 18 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 **En'âm** 6/138.
2 **Sâffât** 37/18.
3 "Evet" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/44, 114; **Şu'arâ'** 26/42.
4 **Sâd** 38/30.

1. Yola çıkmak

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةًۜ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ "Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için çaba harcamalıdır. Umulur ki sakınırlar."[1] Bu âyetteki *nefera* ve *yenfirû* kelimeleri "yola çıkmak, çaba sarfetmek"[2] anlamına gelmektedir.

2. Grup

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُٓوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ "De ki: Cinlerden bir grubun (bana) kulak verip, 'etkileyici bir Kur'ân dinledik' dedikleri bana vahyolunmuştur."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *nefer* kelimesi "grup"[4] anlamında kullanılmaktadır.

Ayrıca İsrâ' 18/6'da geçen *nefîr* kelimesi "fert, kişi" anlamına gelmektedir.

3. Nefret

اَمَّنْ هٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُۚ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ "Allah size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-f-r* kökünden kelimeler "nefret etmek"[6] anlamına gelmektedir.

4. Korkak

كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌۙ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍۜ "Âdeta arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi."[7] Burada geçen *müstenfirah* kelimesi "korkak, ürkek" anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Tevbe** 9/122.
2 "Yola çıkmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/71; **Tevbe** 9/38, 39, 41, 81.
3 **Cinn** 72/1.
4 "Grup" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/34; **Ahkâf** 46/29.
5 **Mülk** 67/21.
6 "Nefret, nefret etmek" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/41, 46; **Furkân** 25/60; **Fâtır** 35/42.
7 **Müddessir** 74/49-50.

ن ف س : N-F-S

NEFS/ENFÜS

ن ف س kökünden kelimeler Kur'ân'da 298 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ağarmak

وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ "Sabah ağardığında."[1] Burada geçen *teneffese* kelimesi "ağarmak" demektir.

2. Yarışmak

وَفِى ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ "İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar."[2] Bu âyette geçen *yetenâfes* ve *el-mütenâfisûn* kelimeleri "yarışmak, yarışanlar" anlamına gelmektedir.

3. Nefis

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًاۜ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًاۜ "Kim bir cana (insana) kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir insanı öldürürse sanki tüm insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu diriltirse bütün insanları dirilmiş gibi olur."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *nefs, en-nefs* kelimesi "can" anlamında kullanılmaktadır.

Yukarıda verdiğimiz iki madde dışında *n-f-s* kökünden gelen bütün kelimeler "can, nefis, ruh, kişinin kendisi, özü" gibi manalara gelmektedir.

ن ف ق : N-F-K

NEFEKA/ENFEKA/MÜNÂFIK/NEFAK

ن ف ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 111 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Tekvîr** 81/18.
2 **Mutaffifûn** 83/26.
3 **Mâide** 5/32, 45.

1. İnfak etmek

اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."[1] Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da *enfeka, yünfiku, infâk, enfikû, nefeka, nefekât, münfik* kelimeleri "infâk etmek, infâk, nafaka" anlamında kullanılmaktadır.

2. Nifak

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِۢ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُۜ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَكَاذِبُونَۚ "Münafıklar sana geldiklerinde: Şâhitlik ederiz ki sen Allah'ın peygamberisin, derler. Allah da bilir ki, sen elbette O'nun peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir."[2] Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da geçen bütün *nifâk, el-münâfik* kelimeleri "münafık, nifak" anlamına gelmektedir.

3. Tünel

وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَٓاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍۜ "Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldi ise, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin!"[3] Bu âyette geçen *nefak* kelimesi "tünel, delik" anlamında kullanılmaktadır.

ن ف ل : N-F-L

ENFÂL/NÂFİLE

ن ف ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *enfâl* kalıbında "ganimetler",[4] *nâfileh* kalıbında ise "üstelik, ilave olarak"[5] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

1 **Bakara** 2/3.
2 **Munâfikûn** 63/1.
3 **En'âm** 6/35.
4 **Enfâl** 8/1.
5 "Üstelik" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/79; **Enbiyâ'** 21/72.

ن ق ب : N-K-B

NEKKABE/NAKB/NAKÎB

ن ق ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *nakb* ve *nakkabû* kalıbında "delik, delik deşik etmek",[1] *nakîb* şeklinde ise "lider"[2] anlamında kullanılmaktadır.

ن ق ر: N-K-R

NÜKIRA/NÂKÛR/NAKÎR

ن ق ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *nukıra* ve *en-nâkûr* kelimeleri "üfürmek, Sûr borusu",[3] *nakîr* kelimesi ise "zerre kadar"[4] anlamına gelmektedir.

ن ق ض: N-K-D

NEKADA/YENKUDU/NAKD/ENKADA

ن ق ض kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte, çeşitli kalıplarda 8 yerde "bozmak",[5] sadece İnşirâh 94/3'te *enkada* şeklinde "bükmek, çatırdatmak" anlamında kullanılmaktadır.

ن ك ب: N-K-B

NÂKİB/MENÂKİB

ن ك ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *nâkibûn* kelimesi "sapanlar",[6] *menâkib* kelimesi ise yeryüzünün omuzları, yani "dağları"[7] anlamına gelmektedir.

ن ك ر: N-K-R

NEKR/NEKÎR

ن ك ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 37 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 "Delik, delik deşik etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/97; **Kâf** 50/36.
2 **Mâide** 5/12.
3 **Müddessir** 74/8.
4 **Nisâ'** 4/53, 124.
5 "Bozmak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/27; **Nisâ'** 4/155; **Mâide** 5/13; **Enfâl** 8/56; **Ra'd** 13/20, 25; **Nahl** 16/91, 92.
6 **Mü'minûn** 23/74.
7 **Mülk** 67/15.

1. Yadırgamak

فَلَمَّا رَآٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ "Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı."[1] Bu âyette geçen *nekira* fiili, Hz. İbrâhim'in, gelen melek misafirlerine kurduğu sofrada meleklerin ellerini yemeklere uzatmaması üzerine onları yadırgaması anlamına gelmektedir.

2. İnkâr etmek

وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖۗ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ "Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-k-r* kökünden kelimeler "inkâr etmek"[3] anlamına gelmektedir.

3. Değiştirmek

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا "Süleyman dedi ki: Onun tahtını tanınmaz hale getirin."[4] Bu âyette geçen *nekkirû* kelimesi "değiştirmek" anlamına gelmektedir.

4. Tanımamak

وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ "Yûsuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler. (Yûsuf) onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı."[5] Buradaki *münkirûn* kelimesi "tanımamak"[6] anlamındadır.

قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ "Lût onlara, 'Hakikaten siz, tanınmayan kimselersiniz' dedi."[7] Buradaki konu, Hz. Lût'un, kavmini helâk etmek için gelen melekleri tanıyamamasıdır. Hz. Lût, melekler için korku manasını kapsayan "tanıyamama/çekinme" anlamlarını da içeren *münkerûn* kelimesini kullanmıştır. Benzer bir ifade Hz.

---

1 **Hûd** 11/70.
2 **Mü'min** 40/81.
3 "İnkâr etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nahl** 16/22, 83; **Enbiyâ'** 21/50; **Hacc** 22/44; **Mü'minûn** 23/69; **Sebe'** 34/45; **Fâtır** 35/26; **Şûrâ** 42/47; **Mülk** 67/18.
4 **Neml** 27/41.
5 **Yûsuf** 12/58.
6 "Tanımamak" anlamında bir kullanım için bk. **Ra'd** 13/36.
7 **Hıcr** 15/62.

İbrahim tarafından yine meleklere yönelik olarak, "tanınmayan bir topluluk"[1] şeklinde yer almaktadır.[2]

5. Kötü

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا "Gerçekten çok korkunç bir iş yaptın."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-k-r* kökünden kelimeler "kötü, çirkin, en çirkin"[4] anlamlarına gelmektedir.

Bu arada Kur'ân'da 16 yerde geçen *münker, el-münker* kelimeleri de "kötü, çirkin, zararlı"[5] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

ن ك ل: N-K-L

NEKÂL/ENKÂL

ن ك ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, ***enkâl, nekâl*** ve ***tenkîl*** kalıplarında "ceza, azap, demir halka",[6] yine ***nekâl*** kalıbında "ibret"[7] anlamında kullanılmaktadır.

ن م ل : N-M-L

NEML/ENÂMİL

ن م ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, ***neml*** ve ***nemleh*** kelimeleri "karınca",[8] ***enâmil*** kelimesi ise "parmak uçları"[9] anlamında kullanılmaktadır.

ن ه ر :N-H-R

TENHER/NEHER/ENHÂR/NEHÂR

ن ه ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 113 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Zâriyât** 51/25.

2 *Münker* kelimesiyle birlikte kabirde sorgu yapacağına inanılan meleklerin diğerinin adı da *nekîr*dir. Bu konuyu ve söz konusu kelimelerin anlamlarının izâhı için bk. Mehmet Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyâmet-Âhiret Süreci*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2011.

3 **Kehf** 18/74.

4 "Kötü, çirkin, korkunç" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/87; **Lokmân** 31/19; **Kamer** 54/6; **Talâk** 65/8.

5 *Münker* kelimesinin geçtiği yerler için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/104, 110, 114; **Mâide** 5/79; **A'râf** 7/157; **Tevbe** 9/67, 71, 112; **Nahl** 16/90; **Hacc** 22/41, 42; **Nûr** 24/21; **'Ankebût** 29/29, 45; **Lokmân** 31/17.

6 "Demir halka" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/66; **Nisâ'** 4/84; **Müzzemmil** 73/12; **Nâzi'ât** 79/25.

7 **Mâide** 5/38.

8 **Neml** 27/18.

9 **Âl-i 'İmrân** 3/119.

1. Azarlamak

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّٓا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۜ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَٓا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَٓا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana-babanıza iyi davranmanızı emretmiştir. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine sakın 'öf' bile deme, onları azarlama, kendilerine güzel sözler söyle."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *n-h-r* kökünden kelimeler "azarlamak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Nehir

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ "Tâlût askerlerle beraber (cihâd için) ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *neher* kelimesi "nehir",[4] Kur'ân'da 51 yerde geçen *enhâr, el-enhâr* kelimeleri ise "nehirler, ırmaklar" anlamına gelmektedir.

3. Gündüz

تُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ "Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın."[5] Kur'ân'da toplam 57 yerde geçen *nehâr, en-nehâr* kelimeleri ise "gündüz" anlamında kullanılmaktadır.

ن ه ي : N-H-Y

NEHÂ/YENHÂ/YETENÂHÂ/MÜNTEHÂ/NÜHÂ

ن ه ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 56 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yasaklamak

يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ "Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar." Bu ve benzer âyetlerde geçen *nehâ, nehev, enhâ,*

---

1 İsrâ' 17/23.
2 "Azarlamak" anlamında bir kullanım için bk. Duhâ 93/10.
3 Bakara 2/249.
4 "Nehir, ırmak" anlamında kullanımlar için bk. Kehf 18/33; Kamer 54/54.
5 Âl-i 'İmrân 3/27.

tenhâ, yenhâ, inhe, nuhû, nühîtü, tenhevne, yetenâhevne, en-nâhûn, en-nehy ve *müntehûn* kelimeleri "nehyetmek, men etmek, yasaklamak" anlamında kullanılmaktadır.

2. Uzaklaştırmak

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى "Nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran."[1] Burada geçen nehâ kelimesi "uzaklaştırmak" anlamındadır. Bu kelime *intehâ, intehev, tentehi, tentehû, yentehi, yentehû, yentehûne* ve *intehû* kalıplarında "uzaklaşmak, vazgeçmek" anlamına gelmektedir.

3. Son

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى "Şüphesiz en son varış sadece Rabbinedir."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-müntehâ* kelimeleri "son, uzak"[3] anlamında kullanılmaktadır.

ن و ر: N-V-R

NÂR/NÛR

ن و ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 174 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ateş

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتٖى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرٖينَ "Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız-, yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden korunun. Çünkü o ateş, kâfirler için hazırlanmıştır."[4] Burada da olduğu gibi Kur'ân'da 145 yerde geçen *en-nâr, nâr* kelimeleri "ateş, cehennem" anlamına gelmektedr.

2. Nur

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فٖيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فٖى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضٖىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلٖيمٌ "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun

1 Nâzi'ât 79/40.
2 Necm 53/42.
3 "Son, uzak" anlamında kullanımlar için bk. Necm 53/14; Nâzi'ât 79/44.
4 Bakara 2/24.

temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dileyen kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir."[1] Burada da olduğu gibi Kur'ân'da 43 yerde geçen *nûr, en-nûr* kelimeleri "nur, ışık" gibi anlamlara gelmektedir.

3. Aydınlatan

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ "İnsanlardan bazıları, bir bilgisi, bir rehberi ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın, Allah hakkında tartışır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *münîr, el-münîr* kelimeleri de "aydınlatan"[3] anlamında kullanılmaktadır.

1 Nûr 24/35.
2 Hacc 22/8.
3 "Aydınlatan" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'İmrân 3/184; Furkân 25/61; Lokmân 31/20; Ahzâb 33/46; Fâtır 35/25.

هـ ج ر: H-C-R

TEHCÜRÛN/HÂCERA/HİCRET

هـ ج ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 31 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Saçmalamak

مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ "Büyüklük taslayarak, gecelerinizi saçma laflar konuşarak geçiriyordunuz."[1] Buradaki *tehcürûn* fiili, kibirli insanların "hezeyanları, saçmalamaları" anlamına gelmektedir.

2. Terk etmek

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ "Bütün pisliklerden kaçın."[2] Bu âyetteki *üh-cur* emri, kötü alışkanlıkları "terk etmek", kötülüklerden "uzak durmak"[3] manasına gelmektedir. Âyetin diğer bir anlamı da, "kötü şeyleri tamamen terk et" şeklindedir.

اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا "Kavmim bu Kur'ân'ı terk edilmiş bıraktılar."[4] Bu âyetteki *mehcûr* kelimesi, "terk edilmiş bırakmak" anlamına gelmesine rağmen, âyetin anlamı iman etmiş insanları da içerir. Çünkü hicret, nefret edilerek bir terk edişi değil, geri gelme özlemiyle bir yerden ayrılmak zorunda kalışı ifade eder. Zaten bu âyetteki maksat da terk edilemeyen Kur'ân'dan ayrı kalmayı, ondan hicreti anlatmaktadır. Eğer sürekli bir uzaklaşma ve nefret

---

1 Mü'minûn 23/67.
2 Müddessir 74/5.
3 "Terk etmek" anlamında kullanımlar için bk. Nisâ' 4/34; Meryem 19/46; Müzzemmil 73/10.
4 Furkân 25/30.

olsaydı ya da yeniden buluşma arzusu taşınmayan bir ayrılıştan söz edilseydi âyette metrûk kelimesinin kullanılması daha uygun olurdu. Bu detaydan da anlaşılacağı üzere, buradaki yalnız bırakma, daha çok Müslümanları ilgilendiren bir uygulamadır.

Âyetteki *mehcûr* kelimesine ilk maddedeki gibi "saçma söz, hezeyan" anlamını verirsek, bu defa konu müşrikleri ilgilendiren bir hal alır; çünkü onlar Kur'ân'ı saçma bir söz, bir anlamda hezeyan sayıyorlardı.

3. Gelmek

يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ "Kendilerine gelenlerin hepsini severler."[1] *Hâcera* fiili, اِلٰى *ilâ* cer harfi ile kullanılınca "gelmek" anlamını verir. Bu nedenle âyette geçen *hâcera* kelimesi hicret edilen yere "gelmeyi" ifade etmektedir.

4. Hicret etmek

وَقَالَ اِنّ۪ي مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبّ۪ي "Ben Rabbime döneceğim" dedi."[2] *Hâcera* fiili yine اِلٰى *ilâ* cer harfi ile kullanıldığında "dönmek" manasına da gelmektedir. Nitekim bu âyette Hz. İbrahim'in, Rabbine yönelişi anlatılmaktadır.

اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ "İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihâd edenler var ya, işte bunlar Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, bağışlayandır; rahîmdir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hâcera* kalıbından kelimeler "hicret etmek"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ه د ي : H-D-Y

HEDÂ/YEHDÎ/HÜDÂ/HİDÂYET

ه د ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 316 yerde geçmektedir. *Vucûh* konusunun işlendiği hemen her kitapta ilk örnek olarak

1 **Haşr** 59/9.
2 **'Ankebût** 28/26.
3 **Bakara** 2/218.
4 "Hıcret etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/195; **Nisâ'** 4/89, 97, 100; **Enfâl** 8/72, 74, 75; **Tevbe** 9/20, 100, 117; **Nahl** 16/41, 110; **Hacc** 22/58; **Nûr** 24/22; **Ahzâb** 33/6, 50; **Mümtehıne** 60/10; **Haşr** 59/8, 9.

verilen *hüdâ* kelimesi, Arapça'da "doğru yolda gitmek, doğru yolu göstermek" anlamında mastar, "doğru yol, kılavuzluk" anlamında isim olarak kullanılır ve bu çerçevede "amaca ulaştıracak yolu göstermek, bu yol için kılavuzluk yapmak" şeklinde tanımlanabilir.[1]

Hüdâ kelimesi Kur'ân'da 85 yerde geçmektedir. Aynı kökten türeyen ve dünya-âhiret mutluluğunu sağlayacak yolu gösterme anlamındaki hidâyet kavramı da Kur'ân'da çeşitli fiil kalıplarının yanı sıra ***hâdî***, ***hüdâ*** ve ***mühtedî*** isimleriyle birlikte 300'den fazla yerde tekrarlanmakta ve büyük çoğunlukla Allah'a nispet edilmektedir. Bunun yanında mutlak manâda ilâhi vahye, başta Kur'ân olmak üzere ismen ilâhî kitaplara, meleklere, yine genel anlamda peygamberlere ve ismen Hz. Muhammed'e, Hz. İbrâhîm'e, Hz. Dâvûd'a, Hz. Mûsâ'ya ve peygamberlerin ümmetlerine de nispet edilmektedir. Bazı âyetlerde herhangi bir kaynak gösterilmeden zikredilen hidâyetin ise Allah'a nispet edildiği anlaşılmaktadır.

Bütün bunların yanında, hidâyet Âl-i İmrân 3/96. âyette Kâbe'ye nispet edilmekte, A'râf 7/100, Tâhâ 20/128 ve Secde 32/26. âyetlerde de ilâhî talimata uymadıkları için helâk edilmiş eski milletlerin oluşturduğu sosyolojik gerçekliğe nispet edilmekte ve bundan ibret alınmasının gereği vurgulanmaktadır.[2]

"Hidâyete erme, hak ve doğru olanı benimseme" manâsına gelen *ihtidâ* kelimesi de Kur'ân'da 60 yerde geçmektedir. Bu kelimenin geçtiği âyetlerin içeriklerinden anlaşılacağı üzere, hidâyetin benimsenmesine vesile olan etkenlerin başında kişinin iradesi ve kararlılığı gelmektedir. Bunlardan başka ilâhî hidâyet, vahye ve peygamberlere bağlılık da gerçeği görüp benimseme vesileleri arasında zikredilmiştir. Söz konusu âyetler, hidâyetin zıddı olan dalâlete düşmenin sebeplerine de işaret etmekte ve bunlar arasında ilâhî lütûftan mahrum kalma, şahsî tutum, atalar dinine ve geleneklere körü körüne bağlılık, gaflet, nifak, şeytanın tahrikleri ve

1 Kelimenin sözlük anlamı için bk. Râğıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 835; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4638-4639; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 625-626.

2 Yusuf Şevki Yavuz, "Hidâyet md.", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 473. Daha geniş bilgi için bk. Ramazan Altıntaş, *Kur'ân'da Hidâyet ve Dalalet*, Pınar Yay., İstanbul, 1995, s. 61 vd.

Allah'a kavuşma günü olan âhireti düşünmeme faktörlerine dikkat çekilmektedir.[1]

İbn Kuteybe, bu kelimenin temel anlamının, yukarıda da işaret edildiği üzere, "yol göstermek ve kılavuzluk etmek" olduğunu belirttikten sonra, bu yol göstericiliğe (irşâd) peygamberlerin davetini, Allah'ın canlılara verdiği hayatı sürdürme yeteneğini ve yine Allah'ın dilediğine lütfettiği başarıyı örnek olarak zikretmiştir.[2] Bu genel bilgilerden sonra, şimdi de *h-d-y* kökünden kelimelerin Kur'ân'daki kullanımlarını incelemek istiyoruz.

1. Yol göstermek

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Bize doğru yolu göster/Bizi doğru yola ilet."[3] Bu âyette de olduğu gibi Kur'ân'da pek çok yerde geçen *h-d-y* kökünden kelimeler "hidâyet etmek, rehberlik yapmak, yol göstermek" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Aşağıda sıraladığımız maddelerdeki örnek âyetler dışında *h-d-y* kökünden gelen kelimeler Kur'ân'da "yol göstermek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Kurban

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ "Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkoyulursanız kolayınıza gelen kurbanı kesin (gönderin)."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-hedy* kelimesi "kurban"[5] anlamına gelmektedir.

3. Hediye

وَاِنّ۪ي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ "(Seba melîkesi Belkıs): 'Ben (şimdi) onlara bir hediye ile elçi göndereyim de, bakalım elçiler ne (gibi bir sonuç) ile dönecekler' cevabını vermişti."[6] Burada

---

1 Yavuz, "Hidâyet md.", *DİA*, XVII, 473.
2 İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, y.y., trs., s. 443-444.
3 **Fâtiha** 1/6.
4 **Bakara** 2/196.
5 "Kurban" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/196; **Mâide** 5/2, 95, 97; **Feth** 48/25.
6 **Neml** 27/35.

ve Neml 27/36'da geçen *hediyyeh* kelimesi "hediye" anlamına gelmektedir.

4. Fıtrat kazandırmak

قَالَ رَبُّنَا الَّذٖى اَعْطٰى كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى "Mûsâ da: 'Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren (her şeyi yaratan), sonra da (yaratıklara yaratılışına uygun) yolu gösterendir' dedi."[1] Burada ve A'lâ 87/3'te geçen *hedâ* fiilleri, varlıkları yaratılış amacına uygun olarak programlamak, yani onlara "fıtrat kazandırmak" anlamına gelmektedir.

5. Yol bulmak

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ "O daha nice göstergeler yarattı. Onlar yıldızlarla da (hangi yoldan gideceklerini) bulurlar."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-d-y* kökünden kelimeler dünya şartlarında "yol bulmak, yol gösterici"[3] anlamına gelmektedir.

ه ض م: H-D-M

HADM/HADÎM

ه ض م kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *hadm* kelimesi "hakkın çiğnenmesi"[4], *hadîm* kelimesi ise "açılmamış (hurma)"[5] anlamına gelmektedir.

ه ل ك : H-L-K

HELEKE/EHLEKE/YÜHLİKÜ

ه ل ك kökünden kelimeler Kur'ân'da 68 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ölüm

اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ "Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o (kızkardeşi)

1 **Tâhâ** 20/50.
2 **Nahl** 16/16.
3 "Yol bulmak, yol gösterici" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/98; **Nahl** 16/15; **Tâhâ** 20/10; **Enbiyâ'** 21/31; **Neml** 27/41; **Zuhruf** 43/10.
4 **Tâhâ** 20/112.
5 **Şu'arâ'** 26/148.

nindir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *heleke* kelimesi "ölmek"[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. Azap, helâk

اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَاۤءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًاۖ وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَر۪ينَ "Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık."[3]

Burada da olduğu gibi Kur'ân'da geçmiş milletlerden azgın olanların helâk edilmesiyle ilgili âyetlerde geçen *ehleke, yühlikü, nühlikü, ehleknâ, tühlikü, helâk* gibi *h-l-k* kökünden kelimeler bir çeşit "azap" olarak izâh edilmektedir ve bu kullanımların Kur'ân'daki örnekleri oldukça fazladır.[4]

3. Yok olmak

هَلَكَ عَنّ۪ي سُلْطَانِيَهْۚ "Gücüm (saltanatım) benden yok olup gitti."[5] Bu âyetteki *heleke* kelimesi "bir şeyin elden gitmesi" demektir. Kur'ân'da sadece bir âyette geçen *hâlik* kelimesi de Yüce Allah'ın zâtı hariç, geri kalan her şeyin "yok olması"[6] anlamındadır.

4. Bozgunculuk yapmak

وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ ف۪يهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ "İktidarı ele ge-

1 **Nisâ'** 4/176.
2 "Ölmek, öldürmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/17; **Enfâl** 8/42; **Yûsuf** 12/85; **Mü'min** 40/34; **Câsiye** 45/24.
3 **En'âm** 6/6.
4 "Azap, helâk" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/6, 26, 47, 131; **A'râf** 7/4, 129, 155, 164, 173; **Enfâl** 8/54; **Tevbe** 9/42; **Yûnus** 10/13; **Hûd** 11/117; **İbrâhîm** 14/13; **Hıcr** 15/4; **İsrâ'** 17/16, 17, 58; **Kehf** 18/59; **Meryem** 19/74, 98; **Tâhâ** 20/128, 134; **Enbiyâ'** 21/6, 9, 95; **Hacc** 22/45; **Mü'minûn** 23/48; **Şu'arâ'** 26/139, 208; **Neml** 27/49; **Kasas** 28/43, 58, 59, 78; **'Ankebût** 29/31; **Secde** 32/26; **Yâsîn** 36/31; **Sâd** 38/3; **Zuhruf** 43/8; **Dühân** 44/37; **Ahkâf** 46/27, 35; **Muhammed** 47/13; **Kâf** 50/36; **Necm** 53/50; **Kamer** 54/51; **Mülk** 67/28; **Hâkka** 69/5, 6; **Murselât** 77/16.
5 **Hâkka** 69/29.
6 "Yok olmak, yok etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/117; **Kasas** 28/88.

çirdiğinde yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır."[1] Bu âyetteki *yühlik* fiili "mevcut düzeni bozmak, fesat çıkarmak, bozgunculuk yapmak" anlamına gelmektedir.

5. Harcamak

يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالاً لُبَدًا "(Nankör kişi): 'Ben nice servetler tükettim' der."[2] Bu âyetteki *ehlektü* fiili, nankör insanın inkâr yolunda mallarını "harcaması" anlamına gelmektedir.

6. Tehlike

وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدٖيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."[3] Bu âyetteki *et-tehlükeh* kelimesi manevî "tehlike" anlamına gelmektedir.

ه ل ل : H-L-L

EHELLE/ÜHİLLE/EHİLLE

ه ل ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *ühille* kalıbında "kesilmek",[4] *el-ehilleh* kalıbında ise "hilâller"[5] anlamında kullanılmaktadır.

ه و د : H-V-D

HÂDÛ/HÜDNÂ/HÛD

ه و د kökünden kelimeler Kur'ân'da 21 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yönelmek

وَاكْتُبْ لَنَا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَا اِلَيْكَ "Bizim için bu dünyada da iyilik yaz, âhirette de. Şüphesiz biz Sana yöneldik."[6] Bu âyetteki *hüdnâ* fiili "yönelmek" demektir.

---

1 **Bakara** 2/205.
2 **Beled** 90/1.
3 **Bakara** 2/195.
4 "Kesilmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/173; **Mâide** 5/3; **En'âm** 6/145; **Nahl** 16/115.
5 **Bakara** 2/189.
6 **A'râf** 7/156.

2. Yahûdî olanlar

اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَالَّذ۪ينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِـ۪ٔينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "Şüphesiz ki iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *h-v-d* kökünden kelimeler "Yahûdî olanlar"[2] anlamına gelmektedir.

3. Bir Peygamber adı

Kur'ân'da *hûd* kalıbındaki bütün kelimeler ise "Hz. Hûd'un ismi" olarak kullanılmaktadır.

ه و ن : H-V-N

EHÂNE/HEVN/HEYYİN

ه و ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 26 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Önemsememek

وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ "İnsanı imtihan edip rızkını daralttığında ise, 'Rabbim beni önemsemedi' der."[3] Burada geçen *ehâne* ve benzer bir âyette geçen *yühin*[4] fiilleri "küçük düşürmek, önemsememek" manasına gelmektedir.

2. Alçakgönüllülük

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذ۪ينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْناً "Rahman'ın kulları yeryüzünde mütevazı olarak yürürler."[5] Bu âyetteki *hevn* kelimesi "alçakgönüllülük" anlamına gelmektedir.

---

1 **Bakara** 2/62.

2 "Yahudi olanlar" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/46, 160; **Mâide** 5/41, 44, 69; **En'âm** 6/146; **Nahl** 16/118; **Hacc** 22/17; **Cumu'a** 62/6.

3 **Fecr** 89/16.

4 **Hacc** 22/18.

5 **Furkân** 25/63.

3. Zayıf

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ "Sizi basit, değersiz bir sudan yaratmadık mı?"[1] Bu âyette geçen *mehîn* kelimesi "zayıf, basit, değersiz" anlamına gelmektedir.

4. Alçaltıcı

وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ "Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *mühîn*, *mühân* ve *el-hûn* kelimeleri azabı nitelemekte ve "aşağılatıcı, alçaltıcı"[3] anlamına gelmektedir.

5. Kolay

قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا "(Cebrâîl): 'Öyledir' dedi. Rabbin, 'O bana kolaydır. Daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım' buyurdu."[4] Âyette sözü edilen konu Yüce Allah'ın Hz. Yahyâ'yı yaratmasıyla ilgilidir. Bu ve benzer âyetlerde geçen *heyyin* ve *ehven* kelimeleri "kolay, daha kolay"[5] anlamına gelmektedir.

ه و ي : H-V-Y

HEVÂ/EHVÂ/TEHVÂ/TEHVÎ/HEVÂ/HEVÂ'/EHVÂ'/HAVÎHE

ه و ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 38 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. İnmek

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى "Peyderpey inen vahye yemin olsun."[6] Bu âyetteki *hevâ* fiili, *en-necm* kelimesi "vahiy yıldızı" anlamına da geldiği için, âyetteki maksat vahyin "inmesi" şeklindedir. Bu anlamla ilgili *n-c-m* başlığında detaylı bilgi vermiştik.

1 **Murselât** 77/20.
2 **Bakara** 2/90.
3 "Aşağılatıcı, alçaltıcı" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/178; **Nisâ'** 4/14, 37, 102, 151; **En'âm** 6/93; **Nahl** 16/59; **Hacc** 22/57; **Furkân** 25/69; **Lokmân** 31/6; **Ahzâb** 33/57; **Sebe'** 34/14; **Fussılet** 41/17; **Dühân** 44/30; **Câsiye** 45/9; **Ahkâf** 46/20; **Mücâdele** 58/5, 16.
4 **Meryem** 19/9.
5 "Kolay, basit" anlamında kullanımlar için bk. **Meryem** 19/21; **Nûr** 24/15; **Rûm** 30/27.
6 **Necm** 53/1.

2. Yıkmak

وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۜ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ "Önceden de Nûh kavmini (helâk etmişti). Çünkü onlar daha zâlim ve daha azgın idiler. Altı üstüne getirilen kentleri devirip yıktı."[1] Bu âyetteki *ehvâ* fiili devirip "yıkmak" anlamına gelmektedir.

وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبٖي فَقَدْ هَوٰى "Gazabımın çarptığı kimse, gerçekten yıkılıp gitmiştir."[2] *Hevâ* kelimesi bu âyette fiil olarak yer almakta ve "Allah'ın gazabının insanda meydana getirdiği etkinin derinliğini ve zararı"nı ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki *hevâ* fiili "yıkılmak, mahvolmak" anlamına gelmektedir.

3. İlgilenmek

فَاجْعَلْ اَفْـِٔدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوٖٓي اِلَيْهِمْ "Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl!"[3] Bu âyetteki *tehvî* fiili, Hz. İbrahim'in, eşini ve çocuğunu bıraktığı Mekke'de insanların onlara meyletmesi, onlarla "ilgilenip, onları sevmesi"[4] anlamına gelmektedir.

4. Sürüklemek

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖي بِهِ الرّٖيحُ فٖي مَكَانٍ سَحٖيقٍ "Kim, Allah'a ortak koşarsa o, sanki gökten düşmüş de kendisini kuş kapıyor veya rüzgâr onu, uzak bir yere sürüklüyor gibidir."[5] Burada geçen *tehvî* fiili ile aynı kökten gelen *istehvâ* fiili "sürüklemek"[6] anlamına gelmektedir.

5. (Nefsânî) arzu

وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ "Ancak kim Rabbinin divanında durmaktan korkmuş ve nefsi(ni) kötü heveslerden men etmişse onun barınağı cennettir."[7] Bu ve benzer

---

1 **Necm** 53/52-53.
2 **Tâhâ** 20/81.
3 **İbrâhîm** 14/37.
4 "İlgilenmek, meyletmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/87; **Mâide** 5/70; **Necm** 53/23.
5 **Hacc** 22/31.
6 **En'âm** 6/71.
7 **Nâzi'ât** 79/40-41.

âyetlerde geçen *hevâ* ve *ehvâ* kelimeleri "hevâ, heves, nefsânî arzu"[1] gibi anlamlara gelmektedir.

6. Cehennem

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ "Tartıları hafif gelen kişinin anası hâviye (uçurum) dur."[2] Bu âyetteki *hâviyeh* kelimesi "uçurum, cehennem" anlamına gelmektedir.

ه ي أ : H-Y-E

YÜHEYYİ'/HEY'E

ه ي أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *heyyi'* ve *yüheyyi'* kalıplarında "hazırlamak",[3] *hey'eh* kalıbında ise "durum, şekil"[4] anlamında kullanılmaktadır.

ه ي م : H-Y-M

YEHÎMÛNE/HÎM

ه ي م kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *yehîmûne* kalıbında "şaşkın şaşkın dolaşmak",[5] *el-hîm* kalıbında ise "hasta deve"[6] anlamına gelmektedir.

1 "Nefsanî arzu, heva" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/20, 145; **Nisâ'** 4/135; **Mâide** 5/48, 49, 77; **En'âm** 6/56, 119, 150; **A'râf** 7/176; **Ra'd** 13/37; **İbrâhîm** 14/43; **Kehf** 18/28; **Tâhâ** 20/16; **Mü'minûn** 23/71; **Furkân** 25/43; **Kasas** 28/50; **Rûm** 30/29; **Sâd** 38/26; **Şûrâ** 42/15; **Câsiye** 45/18, 23; **Muhammed** 47/14, 16; **Necm** 53/3, 23; **Kamer** 54/3.

2 **Kâri'a** 101/8-9.

3 **Kehf** 18/10, 16.

4 "Durum, şekil" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/49; **Mâide** 5/110.

5 **Şu'arâ'** 26/225.

6 **Vâkı'a** 56/55.

و

و ب ل: V-B-L

VÂBİL/VEBÎL/VEBÂL

و ب ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 8 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yağmur

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا "Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz bir kaya haline getirivermiştir."[1] Bu âyette geçen *vâbil* kelimesi "yağmur, sağanak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Ağır

فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا "Ama Firavun o elçiye karşı gelmiş, biz de onu ağır ve çetin bir şekilde kıskıvrak yakaladık."[3] Bu âyetteki *vebîl* kelimesi "ağır" anlamında kullanılmaktadır.

3. Vebâl

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا "Böylece onlar da yaptıklarının vebâlini tatmışlar ve işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vebâl* kelimesi ise "vebâl, sorumluluk"[5] anlamında kullanılmaktadır.

---

1 **Bakara** 2/264.

2 "Yağmur" anlamında bir kullanım için bk. **Bakara** 2/265.

3 **Müzzemmil** 73/16.

4 **Talâk** 65/9.

5 "Vebâl, sorumluluk" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/95; **Haşr** 59/15; **Teğâbun** 64/5.

و ت ر : V-T-R

YETİRA/TETR/VETR

و ت ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Zâyi etmek

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوٓا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ "Üstün durumda iken gevşemeyin ve barışa çağırmaya devam edin. Allah sizinle beraberdir. O amellerinizi asla eksiltmeyecektir."[1] Bu âyette geçen *yetira* fiili "zâyi etmek" anlamına gelmektedir.

2. Peşpeşe

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَٓاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَاد۪يثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ "Sonra biz peyderpey peygamberlerimizi gönderdik. Herhangi bir ümmete peygamberlerinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar; biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı cehenneme!"[2] Bu âyette geçen *tetrâ* kelimesi "ardarda, peşpeşe" anlamına gelmektedir.

3. Tek

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ "Çift olan her şeye ve Tek'e yemin olsun."[3] Bu âyetteki *el-vetr* kelimesi "tek" anlamında Yüce Allah için kullanılmaktadır.

و ث ق : V-S-K

VÂSEKA/YÛSIKU/MÎSÂK/VÜSKÂ/VESÂK

و ث ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 34 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Bağlamak

وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌ "O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz."[4] Bu ve

1 **Muhammed** 47/35.
2 **Mü'minûn** 23/44.
3 **Fecr** 89/3.
4 **Fecr** 89/26.

benzer âyetlerde geçen *v-s-k* kökünden kelimeler "bağlamak, bağ vurmak, bağ"[1] demektir.

2. Sağlam

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ "İyi davranışlar içinde, kendini tamamen Allah'a veren kişi, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zaten bütün işlerin sonu Allah'a varır."[2] Burada ve Bakara 2/256'da geçen *el-vüskâ* kelimesi "sağlam" anlamına gelmektedir.

3. Güvence

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِى بِهِ "Onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana kesin bir söz vermediğiniz takdirde, onu sizinle beraber göndermeyeceğim."[3] Bu âyetteki *mevsık* kelimesi Allah'ı şâhit tutarak sahip olunan "güvence" anlamına gelmektedir.

4. Söz

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاۤءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهُ "Hani Allah, peygamberlerden, 'Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra, beraberinizdekileri onaylayan bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz' diye söz almıştı."[4] *Mîsâk* kelimesi Kur'ân'da geçtiği 25 âyette de "söz, antlaşma"[5] anlamına gelmektedir.

و ج د : V-C-D

VECEDE/YECİDÜ/VÜCD

و ج د kökünden kelimeler Kur'ân'da 107 yerde geçmekte, çeşitli kalıplarda "bulmak, karşılaşmak", sadece Talâk 65/6'daki *vücd* kelimesi "güç, imkân" anlamında kullanılmaktadır.

1 "Bağ" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/7; **Muhammed** 47/4.
2 **Lokmân** 31/22.
3 **Yûsuf** 12/66. Benzer örnek için bk. **Yûsuf** 12/66, 80.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/81.
5 "Söz, antlaşma, söz almak" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/27, 63, 83, 84, 93; **Âl-i 'İmrân** 3/187; **Nisâ'** 4/21, 90, 92, 154, 155; **Mâide** 5/7, 12, 13, 14, 70; **A'râf** 7/169; **Enfâl** 8/72; **Ra'd** 13/20, 25; **Ahzâb** 33/7; **Hadîd** 57/8.

و ج ف: V-C-F

EVCEFE/VÂCİFE

و ج ف kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *evceftüm* fiili "sürmek, koşturmak",[1] *vâcifeh* kelimesi ise "çarpmak, çarpan"[2] anlamında kullanılmaktadır.

و ج ه: V-C-H

VECCEHE/VECH/VİCHE/VECÎH

و ج ه kökünden kelimeler Kur'ân'da 78 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yönelmek

اِنّ۪ي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذ۪ي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَن۪يفًا "Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-c-h* kökünden kelimeler "yöneltmek, çevirmek, yönelmek, yön"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

2. Yüz

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ "Yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir"[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vech* kelimesi insan "yüzü"[6] anlamındadır.

3. Rızâ

وَلَا تَطْرُدِ الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُر۪يدُونَ وَجْهَهُۜ "Sabah akşam Rabbinin yüzünü (rızasını) isteyerek, O'na yalvaranları kovma."[7] Bu

---

1 **Haşr 59/6.**

2 **Nâzi'ât 79/8.**

3 **En'âm 6/79.**

4 "Yönelmek, çevirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/148; **Nahl** 16/76; **Hacc** 22/11; **Kasas** 28/22.

5 **Bakara** 2/144.

6 "Yüz" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/149, 150, 177; **Âl-i 'İmrân** 3/106, 107; **Nisâ'** 4/43, 47; **Mâide** 5/6; **A'râf** 7/29; **Enfâl** 8/50; **Yûnus** 10/26, 27; **Yûsuf** 12/93, 96; **İbrâhîm** 14/50; **Nahl** 16/58; **İsrâ'** 17/7, 97; **Kehf** 18/29; **Tâhâ** 20/111; **Enbiyâ'** 21/39; **Hacc** 22/72; **Mü'minûn** 23/104; **Furkân** 25/34; **Neml** 27/90; **Ahzâb** 33/66, **Zümer** 39/60; **Zuhruf** 43/17; **Muhammed** 47/27; **Feth** 48/29; **Zâriyât** 51/29; **Kamer** 54/48; **Mülk** 67/22, 27; **Kıyâmet** 75/22, 24; **'Abese** 80/38, 40; **Mutaffifûn** 83/24; **Ğâşiye** 88/2, 8.

7 **En'âm** 6/52.

ve benzer âyetlerde geçen *vech* kelimesi Allah'ın "rızâsı"[1] demektir.

4. Benlik

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ "Din bakımından, muhsin olarak benliğini Allah'a verenden daha iyi kim vardır?"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vech* kelimesi "benlik, öz, cevher"[3] anlamlarına gelmektedir.

5. Allah'ın zâtı

وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ "Göklerde ve yerde olan her canlı yok olacak, ancak yücelik ve ikrâm sahibi Rabbinin zâtı bâkî kalacak."[4] Burada ve Kasas 28/88'da geçen *vech* kelimesi Allah'a nispet edilmekte ve Allah'ın "zâtı" anlamına gelmektedir.

6. Uygun

ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا اَوْ يَخَافُوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ "Şâhitliği gereği gibi yapmalarına, yahut yeminlerinden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en uygun olan budur."[5] Bu âyetteki *vech* kelimesi "bir şeyin hakikatı, gerçeği" anlamında kullanılmaktadır.

7. Başlangıç

وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذٖٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ "Kitap ehlinden bir grup, 'İnananlara indirilmiş olana, günün önünde inanın, sonunda inkâr edin' dedi."[6] Bu âyette geçen *vech* kelimesi "öncesi, ilk kısmı, başlangıcı, başı" anlamına gelmektedir.

8. İtibar

اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسٖيحُ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجٖيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبٖينَ "Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem!

1 "Rıza" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/115, 272; **Ra'd** 13/22; **Kehf** 18/28; **Rûm** 30/38, 39; **İnsân** 76/9; **Leyl** 92/20.
2 **Bakara** 2/112.
3 "Benlik, öz" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/20; **Nisâ'** 4/47, 125; **En'âm** 6/79; **A'râf** 7/29; **Yûnus** 10/105; **Rûm** 30/30, 43; **Lokmân** 31/22; **Zümer** 39/24.
4 **Rahmân** 55/27.
5 **Mâide** 5/108.
6 **Âl-i 'Imrân** 3/72.

Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu Îsâ Mesih'tir; dünya ve âhirette şerefli ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vecîh* kelimesi "izzet, şeref, itibar"[2] anlamlarına gelmektedir.

9. İlgi

اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ "Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanızın ilgisi yalnız size kalsın."[3] Burada geçen *vech* kelimesi "sevgi, ilgi" manasına gelmektedir.

و ح د : V-H-D

VÂHID/VAHD/VAHÎD

و ح د kökünden kelimeler Kur'ân'da 68 yerde geçmekte, 67 yerde kullanılmakta olan *vahd, vâhıd* ve *vâhıdeh* kelimeleri "bir, tek", sadece Müddessir 74/11'de geçen *vahîd* kelimesi "başbaşa, yalnız" anlamına gelmektedir.

و ح ي : V-H-Y

EVHÂ/YÛHÎ/VAHY

و ح ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 78 yerde geçmektedir. 3 çeşit vahiy vardır: *Vahy* kelimesi Allah'a nispet ediliyorsa ve muhatap peygamber ise buna "hakiki vahiy" denmektedir. Vahiy eğer Allah'a nispet edilip muhatap peygamber değilse, buna *ilham* anlamında "ilâhi vahiy" denir.[4] Vahiy eğer Allah'tan başkasına nispet ediliyorsa buna da "gayr-ı ilâhî vahiy" denir. Bu türden vahiy fiili Hz. Zekeriya gibi bir insana nispet ediliyorsa buradaki söz konusu fiil "işaret etmek",[5] şeytana nispet ediliyorsa "fısıldamak, vesvese vermek"[6] anlamına gelmektedir.

1 **Âl-i 'İmrân** 3/45.
2 Benzer bir kulanım için bk. **Ahzâb** 33/69.
3 **Yûsuf** 12/9.
4 "İlâhî vahiy" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/111; **Enfâl** 8/12; **Yûsuf** 12/15; **Nahl** 16/68; **Tâhâ** 20/38; **Kasas** 28/7; **Fussılet** 41/12; **Zilzâl** 99/4-5.
5 **Meryem** 19/11.
6 **En'âm** 6/121. Benzer bir kullanım için de bk. **En'âm** 6/112.

Verdiğimiz örnek âyetler dışında *v-h-y* kökünden gelen bütün kelimeler "hakîkî vahiy" anlamında kullanılmaktadır.

و د د : V-D-D

VEDDE/VÜDD/MEVEDDET/VEDÛD/VEDD

و د د kökünden kelimeler Kur'ân'da 29 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sevmek

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ "Herkesin iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulacağı günde (insan) isteyecek ki kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir."[1] Burada da olduğu gibi Kur'ân'da *vedde, veddet, veddû, yeveddü, teveddü, teveddûne, yüvâddûn, vüdd* ve *meveddeh* kelimeleri "sevmek, istemek, sevgi" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Yüce Allah'ın sıfatı

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا اِلَيْهِ اِنَّ رَبّ۪ي رَح۪يمٌ وَدُودٌ "Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, (müminleri) çok sever."[2] Burada ve Burûc 85/14'te geçen *vedûd, el-vedûd* kelimeleri Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "sevginin kaynağı, asıl sahibi" anlamına gelmektedir.

3. Bir put adı

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا "Dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Vedd'den, Suvâ'dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!"[3] Bu âyette geçen *vedd* kelimesi "Vedd putunun adı" olarak kullanılmaktadır.

1 Âl-i 'İmrân 3/30.
2 Hûd 11/90.
3 Nûh 71/23.

ود ع : V-D-'A

VEDDE'A/DE'/MÜSTEVDE'

ودع kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *de'* emri ve *vedde'a* fiili "terk etmek, ayrılmak",[1] *müstevde'* şeklinde ise geçici olarak bırakılan "yer",[2] son bırakılacak "yer (âhiret)" anlamında kullanılmaktadır.

ود ي : V-D-Y

DİYET/VÂD/EVDİYE

ودى kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte, *vâd/evdiyeh* kalıplarında "vadi, vadiler",[3] sadece Nisâ' 4/92'de *diyeh* kalıbında "diyet, ödenek" anlamında kullanılmaktadır.

ور د : V-R-D

VERADE/VİRD/VURÛD/VÂRİDE

ورد kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ulaşmak

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ "(Mûsâ), Medyen suyuna varınca o (kuyu)nun başında birçok insanın, (hayvanlarını) suladıklarını gördü."[4] Bu âyette geçen *verade* kelimesi "ulaşmak" anlamına gelmektedir.

2. Girmek

اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ لَوْ كَانَ هٰؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا

"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz. Eğer onlar birer tanrı olsalardı, oraya girmezlerdi."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-r-d* kökünden kelimeler "varmak, girmek, sürüklenmek"[6] gibi anlamlara gelmektedir.

---

1 "Terk etmek, ayrılmak" anlamında kullanımlar için bk. **Ahzâb** 33/48; **Duhâ** 93/3.

2 "Son yer, âhiret" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/98; **Hûd** 11/6.

3 "Vâdi, vâdiler" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/121; **Ra'd** 13/17; **İbrâhîm** 14/37; **Tâhâ** 20/12; **Şu'arâ'** 26/225; **Neml** 27/18; **Kasas** 28/30; **Ahkâf** 46/24; **Nâzi'ât** 79/16; **Fecr** 89/9.

4 **Kasas** 28/23.

5 **Enbiyâ'** 21/98-99.

6 "Varmak, girmek" anlamında kullanımlar için bk. **Hûd** 11/98; **Meryem** 19/71.

3. Su taşıyan

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ "Bir kervan geldi ve sucularını gönderdiler."[1] Bu âyetteki *vârid* kelimesi "sucu, su almaya giden kişi" anlamına gelmektedir.

4. Susuz

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا "Suçluları da susuz olarak cehenneme süreriz."[2] Bu âyetteki *vird* kelimesi "susuzluk" anlamına gelmektedir.

5. Gül

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ "Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman."[3] Bu âyette geçen *verdeh* kelimesi "gül" anlamında kullanılmaktadır.

6. Damar

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ "Andolsun, insanı biz yarattık; nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."[4] Bu âyette geçen *el-verîd* kelimesi "damar" anlamına gelmektedir.

و رق : V-R-K

VERAK/VERIK

و ر ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte, *verak* kalıbında "yaprak",[5] *verık* kelimesi ise "gümüş para"[6] anlamına gelmektedir.

و ر ي : V-R-Y

YÜVÂRÎ/YETEVÂRÂ/TÛRÛN/MÛRİYÂT/ VERÂ'

و ر ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 32 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1 **Yûsuf** 12/19.
2 **Meryem** 19/86.
3 **Rahmân** 55/37.
4 **Kâf** 50/16
5 "Yaprak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/59; **A'râf** 7/22; **Tâhâ** 20/121.
6 **Kehf** 18/19.

1. Gömmek

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارٖى سَوْءَةَ اَخٖيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْءَةَ اَخٖى "Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş), 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim' dedi."[1] Bu âyette iki defa geçen *yüvârî* ve *üvârî* fiilleri "gömmek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Örtmek

يَا بَنٖى اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارٖى سَوْاٰتِكُمْ وَرٖيشًا "Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise indirdik/onlarla örtünmenizi öğrettik."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-r-y* kökünden kelimeler "örtmek, gizlemek, utanmak, gizlenmek"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Tutuşturmak

اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّتٖى تُورُونَ "Tutuşturmakta olduğunuz ateşi düşündünüz mü?"[4] Buradaki *tûrûn* fiili "tutuşturmak" anlamına gelmektedir.

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا "Kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenler." Bu âyette geçen *el-mûriyât* kelimesi daha çok psikolojik olarak etrafa kin ve öfke "saçanlar"[5] anlamına gelmektedir.

4. Arka

وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ "Arkalarında berzah/engel vardır."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *verâ'* kelimesi "arka"[7] anlamına gelmektedir.

5. Başka

وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ "Bunlardan başkası size helâl kılındı."[8] Bu

1 **Mâide** 5/31.
2 **A'râf** 7/26.
3 "Örtmek, gizlemek, utanmak, gizlenmek" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/20; **Nahl** 16/59; **Sâd** 38/32.
4 **Vâkı'a** 56/71.
5 **Âdiyât** 100/2.
6 **Mü'minûn** 23/100.
7 "Arka" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/101. **Âl-i 'İmrân** 3/187. **Nisâ'** 4/102. **En'âm** 6/94. **Hûd** 11/92; **Meryem** 19/5; **Ahzâb** 33/53; **Şûrâ** 42/51; **Hucürât** 49/4. **Hadîd** 57/13; **Haşr** 59/14; **İnşikâk** 84/10; **Burûc** 85/20.
8 **Nisâ'** 4/24.

ve diğer 7 âyette geçen *verâ'* kelimesi, "başkası, ötesi, diğeri, -den başka"[1] anlamlarına gelmektedir.

و ز ر: V-Z-R

TEZİRU/VÂZİR/VİZR/VEZÎR

و ز ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 27 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sıkıntı

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذٖٓى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ "Senin üzerinden sırtını çatırdatan yükünü atmadık mı?"[2] Bu âyette geçen *vizr* kelimesi "sıkıntı, manevî yük" anlamına gelmektedir.

2. Günâh

لِيَحْمِلُٓوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذٖينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ "Böylece kıyâmet gününde hem kendi vebâllerini tam olarak yüklensinler, hem de bilgisizce saptırdıkları kimselerin vebâllerinden bir kısmını."[3] Bu âyetteki *evzâr* kelimesi "günahlar" anlamına gelmektedir.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى "Hiçbir yüklü başkasının yükünü taşıyamaz"[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vizr, vâzırah* ve *teziru, tezirû* kelimeleri "yük, yük taşımak" anlamında "günahı"[5] ifade etmektedir.

3. Sığınak

كَلَّا لَا وَزَرَ "Hayır, hayır! (Kaçıp) sığınacak yer yoktur!"[6] Buradaki *vezer* kelimesi "sığınacak yer" anlamında kullanılmaktadır.

4. Vezir

وَاجْعَلْ لٖى وَزٖيرًا مِنْ اَهْلٖى هٰرُونَ اَخٖى "Bana ailemden bir de kardeşim

1 *Verâ'* kelimesinin "öte, -den başka, diğeri" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/91; **Hûd** 11/71; **İbrâhîm** 14/16-17; **Mü'minûn** 23/7; **Câsiye** 45/10; **İnsân** 76/27; **Me'âric** 70/31. *Verâ'* kelimesinin Kur'ân'daki kullanımı ve bunun kabirle ilgisi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyâmet-Âhiret Süreci*, s. 36-38.

2 **İnşirâh** 94/2-3.

3 **Nahl** 16/25.

4 **İsrâ'** 17/15.

5 "Günah, yük" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/31, 164; **Nahl** 16/25; **Tâhâ** 20/87, 100; **Fâtır**, 35/18; **Zümer** 39/7; **Muhammed** 47/4; **Necm** 53/38.

6 **Kıyâmet** 75/11.

Hârûn'u vezir (yükümü taşıyacak, paylaşacak yardımcı) ver."[1] Burada ve Furkân 25/35'te kullanılan *vezîr* kelimesi "vezir, vekil" anlamına gelmektedir.

و ز ع : V-Z-'A

EVZE'A/YÛZİ'U/VEZ'

و ز ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *yûze'ûne* kalıbında "sevk edilmek",[2] *evzi'* kalıbında ise "vermek, ilham etmek"[3] anlamına gelmektedir.

و س ط: V-S-T

VESETA/VESAT/EVSAT/VÜSTÂ

و س ط kökünden kelimeler Kur'ân'da 5 yerde geçmekte, *vesatne* fiili "ortaya dalmak",[4] *vesat, evsat* ve *vüstâ* kalıplarında ise "orta, dengeli"[5] anlamına gelmektedir.

و س م : V-S-M

NESİMÜ/MÜTEVESSİMÎN

و س م kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *el-mütevessimîn* kalıbında "ibret alanlar",[6] *nesimü* kalıbında ise "işaretlemek, damgalamak"[7] anlamına gelmektedir.

و ص ب: V-S-B

VÂSIB

و ص ب kökünden kelimeler Kur'ân'da 2 yerde geçmekte, *vâsıb* kalıbında "sadece, yalnız",[8] azabın sıfatı olarak da "sürekli"[9] anlamına gelmektedir.

---

1 **Tâhâ** 20/29-30.
2 "Sevk edilmek" anlamında kullanımlar için bk. **Neml** 27/17, 83; **Fussılet** 41/19.
3 "İlham etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Neml** 27/19; **Ahkâf** 46/15.
4 **Âdiyât** 100/5.
5 "Orta, dengeli" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/143, 238; **Mâide** 5/89; **Kalem** 68/28.
6 **Hıcr** 15/75.
7 **Kalem** 68/16.
8 **Nahl** 16/52.
9 **Sâffât** 37/9.

و ص د : V-S-D

MÜ'SADE/VASÎD

و ص د kökünden kelimeler Kur'ân'da 3 yerde geçmekte, *mü'sadeh* kalıbında "kapatılmak, kilitlenmek",[1] *vesîd* kalıbında "kapı eşiği"[2] anlamına gelmektedir.

و ص ل : V-S-L

YESILÜ/VESSALE/VASÎLE

و ص ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 12 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Ulaşmak

فَلَمَّا رَاٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ "Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-s-l* kökünden kelimeler "ulaşmak"[4] anlamına gelmektedir.

2. Sığınmak

اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ "Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar."[5] Buradaki *yesılü* fiili "sığınmak" demektir.

3. Sıla-ı rahim

وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ "Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözetirler."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vesale/yesılü* fiili "sıla-ı rahim", yani yakınları "ziyaret etmek"[7] anlamındadır.

4. Peşpeşe

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ "Yemin olsun ki biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, sözü (vahyi) birbiri ardınca yetiştirmişizdir (vahiylerimizi aralıksız olarak göndermişizdir)."[8] Bu âyette geçen *vessalnâ* fiili "peşpeşe göndermek, birleştirmek" demektir.

1 "Kilitlenmek" anlamında kullanımlar için bk. **Beled** 90/20; **Hümeze** 104/8.
2 **Kehf** 18/18.
3 **Hûd** 11/70.
4 "Ulaşmak" anlamında kullanımlar için bk. **En'âm** 6/136; **Hûd** 11/81; **Kasas** 28/35.
5 **Nisâ'** 4/90.
6 **Ra'd** 13/21.
7 "Ziyaret etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/27; **Ra'd** 13/25.
8 **Kasas** 28/51.

5. **İkizi olan deve**

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ "Allah; Bahîra, Sâibe, Vasîle ve Hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır."[1] Buradaki *vasîleh* kelimesi, Arapların bazı hayvanlarla ilgili çeşitli kabulleri bağlamında "ikizi olan deve veya koyun" anlamına gelmektedir.

و ص ي : V-S-Y

VESSÂ/TAVSIYE/VASIYYET

و ص ى kökünden kelimeler Kur'ân'da çeşitli kalıplarda 32 yerde geçmekte, bazı âyetlerde "emretmek",[2] bazılarında ise "vasiyet etmek, tavsiye etmek"[3] anlamında kullanılmaktadır.

و ض ع : V-D-'A

VEDA'A/YEDA'U/VAD'

و ض ع kökünden kelimeler Kur'ân'da 26 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. **Doğurmak**

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنّ۪ي وَضَعْتُهَٓا اُنْثٰىۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْۜ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنّ۪ي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ "(Hz. Hanne) onu doğurunca -Allah onun ne doğurduğunu bilirken- yine de şöyle dedi: Rabbim, onu kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *veda'a* fiili "doğum yapmak"[5] anlamına gelmektedir.

2. **Kaldırmak**

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ اَلَّذ۪ٓي اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ "Sırtını çatırdatan yükünü

---

1 **Mâide** 5/103.

2 "Emretmek" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/131; **En'âm** 6/144, 151, 152, 153; **Meryem** 19/31; **'Ankebût** 29/8; **Lokmân** 31/14; **Şûrâ** 42/13; **Ahkâf** 46/15.

3 "Vasiyet etmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/132, 180, 182, 240; **Nisâ'** 4/11, 12; **Mâide** 5/106; **Yâsîn** 36/50; **Zâriyât** 51/53; **Beled** 90/17; **'Asr** 103/3.

4 **Âl-i 'Imrân** 3/36.

5 "Doğurmak" anlamında kullanımlar için bk. Benzer örnekler için bk. **Hacc** 22/2; **Fâtır** 35/11; **Fussılet** 41/47; **Ahkâf** 46/15; **Talâk** 65/4, 6.

kaldırmıştık."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-d-'a* kökünden kelimeler 'an cer harfiyle "kaldırmak, atmak"[2] anlamına gelmektedir.

3. Ortaya koymak

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا "Kitap ortaya konulmuş olacaktır. Suçluların onun içindekilerden korkarak, 'Vah bize, bu kitaba ne oluyor da ne küçük ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor, her şeyi sayıp döküyor' dediklerini görürsün."[3] Bu ve benzer âyette geçen *v-d-'a* kökünden kelimeler bir şeyi "ortaya koymak"[4] anlamına gelmektedir.

Ayrıca Rahmân 55/7, 10'da geçen *veda'a* kelimeleri "sistem kurmak, koymak" anlamına gelmektedir. Bu arada Ğâşiye 88/14'de geçen *mevdû'ah* kelimesi "ortaya konulmuş" demektir.

4. Yaymak

وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِۙ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ "(Allah), içinde meyve ve salkımlı hurmalar, saplı ve yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler olan yeri de halk için koydu (yaydı)."[5] Buradaki *veda'a* fiili "yaymak" anlamına gelmektedir.

5. Katılmak

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ "Eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve mutlaka fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır."[6] Bu âyette geçen *evda'û* fiili "aralarına katılmak" demektir.

6. (Elbise) çıkartmak

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ

---

1 **İnşirâh** 94/2-3.
2 **A'râf** 7/157.
3 **Kehf** 18/49.
4 "Ortaya koymak" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/47; **Zümer** 39/69.
5 **Rahmân** 55/10-12.
6 **Tevbe** 9/47.

ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ
"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler."[1] Bu âyette geçen *teda'ûne* fiili "çıkartmak" anlamına gelmektedir.

7. Bırakmak

فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذٰلِكَ "Harp, ağırlıklarını bırakıncaya kadar ya lütfen bırakır ya da karşılığında fidye alırsınız."[2] Burada ve Nisâ' 4/102'deki *teda'û* ve *teda'a* fiilleri "bırakmak" anlamına gelmektedir. Çünkü her iki âyette de savaşla ilgili mesaj vardır ve söz konusu kelimeler "savaşın bitmesi, silahların bırakılması" anlamında kullanılmaktadır.

8. İnşa etmek

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ "Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke'deki (Kâbe)dir."[3] Sadece bu âyette geçen *vudı'a* fiili "inşa edilmek" demektir.

9. Konum

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ "Yahudilerden bir kısmı, kelimeleri yerlerinden değiştirirler."[4] Burada geçen *mevâdı'* kelimesi "konumlar, yerler" anlamına gelmektedir.

و ط أ: V-T-E

YETAÜ/TETAÜ/YÜVÂTIÜ/VAT'

و ط أ kökünden kelimeler Kur'ân'da 6 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 Nûr 24/58, 60.
2 Muhammed 47/4.
3 Âl-i 'İmrân 3/96.
4 Nisâ' 4/46.

1. Adım atmak

وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا "Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tetaü, yetaü, mevtı'* kelimeleri "adım atmak, ayak basmak"[2] anlamına gelmektedir.

2. Çiğnemek

وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ "Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bilmeyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı (Allah savaşı önlemezdi)."[3] Bu âyetteki *tetaû* fiili "çiğnemek" anlamına gelmektedir.

3. Uyarlamak

اِنَّمَا النَّسِىٓءُ زِيَادَةٌ فِى الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ "(Haram ayları) ertelemek, sadece kâfirlikte ileri gitmektir. Çünkü onunla, kâfir olanlar saptırılır. Allah'ın haram kıldığının sayısını bozmak ve O'nun haram kıldığını helâl kılmak için (haram ayını) bir yıl helâl sayarlar, bir yıl da haram sayarlar."[4] Bu âyette geçen *yüvâtıû* fiili "uyarlamak, uydurmak" anlamında kullanılmaktadır.

4. Etkili

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ اَشَدُّ وَطْئًا وَاَقْوَمُ قِيلًا "Gerçekten gece kalk(ıp Kur'ân oku)mak daha kalıcı ve sözü daha etkilidir."[5] Bu âyette geçen *vat'* kelimesi "etkili" anlamında kullanılmaktadır.

و ع ي : V-'A-Y

VÂ'ÎYE/EV'Â/YÛ'ÛN/VÎ'Â'

و ع ي kökünden kelimeler Kur'ân'da 7 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Ahzâb** 33/27.
2 **Tevbe** 9/120
3 **Feth** 48/27.
4 **Tevbe** 9/37.
5 **Müzzemmil** 73/6.

1. Bellemek

لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ "Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye."[1] Bu âyette geçen *te'ıye* ve *vâ'ıyeh* kelimeleri "bellemek, kavramak" anlamına gelmektedir.

2. Yığmak

كَلَّا اِنَّهَا لَظٰى نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى وَجَمَعَ فَاَوْعٰى "Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir. Derileri kavurup soyar. Yüz çevirip ara ver. Yüz çevirip geri döneni, (kendisine) çağırır!(Servet) toplayıp yığan kimseyi de!"[2] Bu âyetteki *ev'â* fiili "yığmak" demektir.

3. İçinde saklamak

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ "Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir."[3] Bu âyette geçen *yû'ûn* fiili, içinde "saklamak" anlamına gelmektedir.

4. Yük

فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ اَخِيهِ "Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı."[4] Bu âyette geçen *vi'â/evdi'a* kelimeleri ise "eşya, yük" anlamına gelmektedir.

و ف ق : V-F-K

YÜVEFFIKU/VİFÂK/TEVFÎK

و ف ق kökünden kelimeler Kur'ân'da 4 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Uzlaştırmak

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا "Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının

---

1 **Hâkka** 69/12.
2 **Me'âric** 70/15-18.
3 **İnşikâk** 84/23.
4 **Yûsuf** 12/76.

ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."[1] Burada geçen *yüveffik* fiili "uzlaştırmak" anlamında kullanılmaktadır.

2. Tam uygun

جَزَٓاءً وِفَاقًا "Ancak (dünyada yaptıklarına) tam uygun karşılık olarak."[2] Burada geçen *vifâk* kelimesi "tam uygun" anlamında kullanılmaktadır.

3. Başarı

فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا "Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felâket gelince hemen, biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik, diye yemin ederek sana nasıl gelirler!"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *tevfîk* kelimeleri "başarı"[4] anlamında kullanılmaktadır.

و ف ي : V-F-Y

VEFFÂ/YÜVEFFÎ/VEFÂT/TEVEFFÎ

و ف ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 66 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Vefalı

وَاِبْرٰه۪يمَ الَّذ۪ي وَفّٰىٓ "Çok vefalı İbrâhim'e."[5] Buradaki *veffâ* kelimesi, "vefa göstermek, vefalı" anlamına gelmektedir.

2. Tam yapmak

وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ "Yanında Allah'ı hazır olarak bulur; Allah ise, onun hesabını eksiksiz görür."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *veffâ, nüveffî, yüveffî, vüffiye, tüveffâ, tüveffevne, evfâ, ûfi, yûfû, yûfûne, evfi, evfû, yestevfûne, mûfûne, müveffû* kelimeleri "tam, eksiksiz yapmak" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

---

1 **Nisâ'** 4/35.
2 **Nebe'** 78/26.
3 **Nisâ'** 4/62.
4 **"Başarı" anlamında bir kullanım için bk. Hûd** 11/88.
5 **Necm** 53/37.
6 **Nûr** 24/39.

3. Vefât ettirmek

حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ "Ölüm onları alıp götürünceye kadar."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *teveffâ, teveffet, teveffeyte, teteveffâ, neteveffâ, yeteveffâ, teveffe, yüteveffâ, yüteveffevne* ve *müteveffî* kelimeleri "ölüm"le ilgili anlamlara gelmektedir.

Bu noktada tartışılan bir konuya da kısaca değinmek istiyoruz: اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰى اِنّ۪ي مُتَوَفّ۪يكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ "Allah demişti ki: Ey Îsâ! Ben senin canını alacağım, seni bana yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve seni kıyâmete kadar inkâr edenlerin üstünde tutacağım."[2] Bu âyetteki *müteveffî* kelimesiyle, وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَه۪يدًا مَا دُمْتُ ف۪يهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَن۪ي كُنْتَ اَنْتَ الرَّق۪يبَ عَلَيْهِمْ "Ben onların içinde olduğum sürece onların durumuna şâhit idim. Fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen sen oldun"[3] âyetindeki *teveffeyte* kelimesi müfessirlerimizin büyük çoğunluğu tarafından "içlerinden almak, göğe yükseltilmek"[4] şeklinde anlamlandırılmaktadır. Biz bu anlamın uygun olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü söz konusu âyetlerde "göğe yükseltilme"yle ilgili hiçbir işaret yoktur.[5] Eğer böyle bir ihtimal olsaydı, yükseltilme işleminden söz eden Nisâ' 4/158'de müennes (dişi), yani *hâ* zamiri kullanılırdı.

Nisâ' sûresinde bu konunun işlendiği âyetler şunlardır:

وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَس۪يحَ ع۪يسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اخْتَلَفُوا ف۪يهِ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِه۪ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَق۪ينًا بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَز۪يزًا حَك۪يمًا "Allah'ın elçisi Meryem oğlu Îsâ'yı öldürdük" demeleri yüzünden (onları lânetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara Îsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir

1 **Nisâ'** 4/15
2 **Âl-i 'İmrân** 3/55.
3 **Mâide** 5/117.
4 Örnek için bk. Mukâtil, *Vucûh,* s. 142; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân,* s. 492; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun,* s. 213.
5 Aynı konudaki başka bir âyet için de bk. **Nisâ'** 4/158.

kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah, onu (Îsâ'yı) kendi katına kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir."[1] İsrailoğullarının burada dile getirdiği "Îsâ'yı öldürdük" şeklindeki iddialarına Yüce Allah cevap vermekte, وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ ifadeleri gereği "Onu öldüremedikleri ve asamadıkları"ni belirtmekte, sonunda da Hz. Îsâ'yı بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ "Kendisine yükselttiği"ni hatırlatmaktadır. İşte bu cümledeki hû zamiri, Hz. Îsâ'nın yükseltildiği yerin "gök" değil, Yüce Allah'ın manevî katı olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu âyette sözü edilen ref', yani "Allah'a yükseltilme" işleminin ne zaman olduğu sorusunun cevabı, yukarıda zikrettiğimiz Âl-i İmrân 3/55. âyetteki, اِنّ۪ي مُتَوَفّ۪يكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ "Seni vefat ettireceğim ve kendime yükselteceğim" cümlesinde yer almaktadır. Çünkü bu âyette "yükseltme"nin "vefat"tan sonra olduğu beyan edilmektedir. Bu bağlamda Hz. Îsâ'nın, tıpkı Hz. İdris örneğinde[2] olduğu gibi ruhunun alınıp Yüce Allah'a yükseltildiği anlaşılmaktadır.

Hz. Îsâ'nın vefatıyla ilgili tartışmalarda gözden kaçırılmaması gereken şey, onun İsrailoğulları tarafından öldürülemediği ve çarmıha gerilemediğidir. Nisâ' 4/157. âyette anlatılan ve vurgulanan husus işte budur; onun hiç ölmediği değil.

Yüce Allah, Hz. Îsâ'nın dilinden onun hayatını her insanın olduğu gibi şu üç aşama olarak bizlere bildirmektedir:

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا "Doğduğum gün, öleceğim gün ve sağ olarak diriltileceğim gün esenlik banadır."[3] İşte bu âyet, Hz. Îsâ'nın da diğer insanlar gibi "doğduğu, öleceği ve diriltileceği gün" sistemine bağlı olduğunu göstermektedir. Âyetteki, وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا "Öleceğim gün ve sağ olarak diriltileceğim gün" ifadesinin gelecek zaman bildiren bir kalıpta gelmesi, bu sözü sağ iken söylemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

1 Nisâ' 4/157-158.
2 Meryem 19/57.
3 Meryem 19/33.

Benzer bir ifade Hz. Yahyâ için de aynı sûrede şu şekilde yer almaktadır:

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا "Doğduğu gün, öleceği gün ve sağ olarak diriltileceği gün esenlik onun üzerine olsun."[1] Hz. Yahyâ öldüğüne göre ve artık âhirette diriltileceği günü beklediği gibi Hz. Îsâ da aynı şekilde aynı diriltilmeyi beklemektedir. İddia edildiği gibi hayatın bu üç aşamasından başka bir dördüncü aşama hiç kimse için söz konusu değildir.

وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا "Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyâmet gününde de o, onlara şâhit olacaktır."[2] Bu âyette sözü edilen kitap ehlinden insanların ölümlerinden önce Hz. Îsâ'ya inanacak olması, Hz. Îsâ'nın ölümünden öncesini değil, söz konusu kişilerin ölümlerinin öncesini ifade etmektedir. Bu durumda ölüm halindeyken gerçekleşen iman, Nisâ' 4/18 ve Yûnus 10/90-92. âyetlerdeki esaslar çerçevesinde sahiplerine fayda vermeyecek, onlardan kabul edilmeyecektir. Bu nedenle Hz. Îsâ da, ölümleri esnasında kendisine inanan insanlar aleyhinde kıyâmet günü şâhitlik edecektir. Bu durum âyetin sonunda açıkça belirtilmiştir. Aleyhte şâhitlik gerekçelerinden biri de Hz. Îsâ'ya teslis (üçleme) çerçevesinde inanmaları olabilir ki bu da zaten Mâide 5/17, 72, 73. âyetler gereği Kur'ân'ın şiddetle reddettiği, Hz. Îsâ'nın da kabul etmediğini mahşerde ilan edeceği yanlış bir inanış biçimidir.[3] Her iki durumda da söz konusu kişinin imanı kabul edilmeyecek, ilgili kişiler hakkında Hz. Îsâ kıyâmet günü aleyhte şâhitlik edecektir.

Hz. Îsâ'nın ölmediğinin ve kıyâmetten önce ineceğinin delili olarak ileri sürülen âyet şudur:

وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ "Şüphesiz ki o (Kur'ân), kıyâmetin (ne zaman kopacağının) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur."[4]

---

1 **Meryem** 19/15.

2 **Nisâ'** 4/159.

3 Hz. Îsâ'nın bu durumla ilgili sözleri için bk. **Mâide** 5/117.

4 **Zuhruf** 43/61.

Buradaki zamir, -konunun içinde Hz. Îsâ da, başka peygamberler de olmasına rağmen- sûrenin başından beri zaman zaman, (meselâ Zuhruf 43/2, 3, 4, 5, 31, 36, 43, 44. âyetlerde) kendisine gönderme yapılan Kitâb'a, yani Kur'ân'a aittir. Kur'ân'ın gönderilişi, kıyâmetin kopma zamanı hakkında son bilgidir. Kıyâmetin kopmasından hiç kimsenin şüphe duymaması gerektiği vurgulandıktan sonra وَاتَّبِعُونِ "Bana uyun" emrine yer verilmiştir. Eğer âyetin başındaki zamir Hz. Îsâ'ya gitseydi, o zaman kendisine uyulması istenen kişi de o olurdu. Bu durumda âyetin metni "bana uyun" şeklinde değil de "ona uyun" şeklini almalıydı. Hâlbuki durum böyle değildir; kendisine uyulması istenen kişi Hz. Muhammed'dir ve bu yolun adı da صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ "sırât-ı müstakîm"dir.

Sırât-ı müstakîm, diğer peygamberler için kullanılan birkaç örnek hariç,[1] pek çok âyetteki açık ifadeler gereği Kur'ân yolunun özel adıdır.[2] Özellikle yukarıdaki âyetin de yer aldığı Zuhruf 43/43, 61. âyetlerdeki sırât-ı müstakîmin, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği bu son mesaj olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Elbette peygamberlerin hepsi o yolu getirmişlerdir, insanları o yola davet etmişlerdir; ancak bu son mesaj geldikten sonra öncekilerin doğruluk ve geçerlilikleri Kur'ân'a uygunluk şartına bağlıdır. Son Peygambere ve onun tebliğ ettiği kitaba imanı şart koşan Yüce Allah, Zuhruf 43/61'de Hz. Peygamber'e uymanın doğru yol olacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla burada maksat Hz. Îsâ'nın yeniden geleceği değil, gelmiş olan ve görevi kıyâmete kadar sürecek olan Hz. Peygamber'in risaletinin takibidir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır: وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ "Biz, senden önce de hiçbir beşere çok uzun hayat vermedik."[3] Bu âyete göre Hz. Peygamber'den önce hiç

---

1 **Nisâ'** 4/68, 175; **En'âm** 6/87; **Nahl** 16/121; **Sâffât** 37/118.

2 "Sırât-ı Müstakîm" ile ilgili kullanımlar için bk. **Fâtiha** 1/6; **Bakara** 2/142, 213; **Âl-i 'Imrân** 3/51, 101; **Mâide** 5/16; **En'âm** 6/39, 126, 153, 161; **Yûnus** 10/25; **İbrâhîm** 14/1; **Hıcr** 15/41; **Nahl** 16/76; **Meryem** 19/36; **Hacc** 22/54; **Mü'minûn** 23/73; **Nûr** 24/46; **Yâsîn** 36/4, 61; **Şûrâ** 42/52; **Zuhruf** 43/43, 64; **Feth** 48/2, 20.

3 **Enbiyâ'** 21/34.

kimsenin "çok uzun bir hayat"la da yaşatılmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda benzer bir âyette de şöyle buyrulmaktadır:

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ "Biz onları (peygamberleri), yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ebedî de değillerdir."[1] Eğer Hz. Îsâ'nın durumu bu konuda farklılık arz etseydi burada ona yönelik bir istisnanın yer alması gerekirdi.

Hz. Peygamber'den sonra yeniden gelecek bir peygambere inanmak, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu ilan eden Ahzâb 33/40. âyete rağmen, peygamberlik görevinin bitmediğini dolaylı olarak kabul etmek demektir. Kur'ân adına bunun savunulabilir bir tarafı yoktur.

Hz. Îsâ'nın peygamber olarak değil de bir ümmet olarak geleceğini kabul etmek de sakıncalıdır. Çünkü bu durum bir peygamberin görevden alınmasını, görevden ayrılmasını veya bir çeşit emekli edilişini hatıra getirir ki bu da hiçbir şekilde doğru olamaz. Bir insan için dünya hayatında yaşanabilecek en büyük makam peygamberliktir. Bu makamı ikinci plana itecek bu türden yaklaşımlar, peygamberlik kurumunu hafife almak demektir.

Elbette aynı anda birden çok peygamberin gönderildiği olmuştur. Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshâk, Hz. Lût gibi; Hz. Yakub, Hz. Yûsuf gibi; Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn gibi. Ancak peygamberler tarihinde risaletler eğer uzun zaman aralıklarına sahne olmuşsa bu zaman aralığından sonra peygamber gönderilmesi, önceki kitabın unutturulması veya bozulmasının bir sonucudur. Bu durum Kur'ân için hiçbir şekilde doğru değildir. Çünkü Kur'ân'ın korunmasını, "Kur'ân'ı kesinlikle Biz indirdik; elbette onu yine Biz koruyacağız"[2] âyeti gereği bizzat Yüce Allah güvencesine almıştır.

Bu nedenle dinin bozulmasından değil, belki doğru yaşanmamasından söz edilebilir ki bunu telafinin yolu, yeni bir peygamber

1 Enbiyâ' 21/8.
2 Hıcr 15/9.

göndermekten veya bir peygamberi diriltmekten geçmemektedir. Eğer bu düzeltilmeyi sadece ve özellikle bir peygamber sağlayabilecekse -ki peygamberlerin görevi sadece tebliğdir,[1] zorlayarak bir iş yaptırmak değildir-; o takdirde de bu dinin asıl tebliğcisi olan Hz. Peygamberin gönderilmesi daha anlaşılabilir olurdu. Bu tür beklentiler insanları görevlerinden uzaklaştırmakta, sorumluluklarını başkalarına havale ettirmekte ve yaşadıkları günün gereklerini kendilerine uygulattırmamaktadır.

Yeni bir kurtarıcı beklemek, Kur'ân öğretilerine aykırıdır. Çünkü Yüce Allah, hidâyeti kendi üzerine almış, oraya peygamberleri bile ortak etmemiş, kulun istemesi, yani dilemesi durumunda hidâyeti isteyene vereceğini ilan etmiştir.

Hz. Îsâ'nın yeniden dünyaya gönderileceği iddiası reenkarnasyona inanan kişileri haklı çıkartabilecek bir yanlışlığa da neden olacaktır. Oysa Kur'ân her insan için dünyada tek hayattan söz etmektedir. Bunun dışında gidiş-gelişler, tekâmül (olgunlaşma) gerekçesi ile izâha kalkışılırsa, o zaman da âhiretin bir anlamı kalmamaktadır.

Anlaşılan odur ki, kurtarıcı beklemektense, yapılacak iş son derece açıktır: Allah'ın kitabı ortadadır ve insanlar bu kitabı yeniden, doğru ve önyargısız bir şekilde okuyup anlamalıdırlar; sonuçta hayatlarında uygulamalıdırlar. Bu, aynı zamanda kolay ve yapılabilir bir iştir. Diğer beklentiler her haliyle tartışmaya açıktır ve istismara müsaittir.

Son söz olarak şunu da hatırlatalım; Hz. Îsâ'yı bedenen Allah'ın yanında kabul edenler, aslında farkında olmadan Hıristiyanların ekmeğine yağ sürmektedir. Çünkü onlara göre Îsâ, Allah'ın oğludur; böylece Allah oğlunu yanına almıştır. Bir müslümanın bu tür spekülasyonlara kapı aralayacak kabulleri sorgulamadan benimsemesi doğru değildir. Konuyla ilgili rivayetlerin de Kur'ân ışığında yeniden gözden geçirilmesi hayâti bir önem taşımaktadır.

---

1 "Tebliğ görevi" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/272; **Kasas** 28/56; **Şûrâ** 42/48; **Kâf** 50/45; **Ğâşiye** 88/22; ...

وقر : V-K-R

TÜVAKKIRU/VEKÂR/VAKR/VIKR

وقر kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Saygı göstermek

لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُۜ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَص۪يلًا اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًا "Şüphesiz Biz seni; şâhit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki, Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, Rasûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz."[1] Burada geçen ***tüvekkırû*** fiili "saygı göstermek" anlamında kullanılmaktadır.

2. Büyüklük

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا "Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz?"[2] Bu âyette geçen ***vekâr*** kelimesi "büyüklük" anlamına gelmektedir.

3. Sağırlık

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرًا "Onlardan seni (okuduğun Kur'an'ı) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler, kulaklarına da ağırlık verdik."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen ***vakr*** kelimesi "sağırlık"[4] anlamına gelmektedir.

4. Ağırlık

فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا "Yükünü yüklenenlere."[5] Bu âyette geçen ***vıkr*** kelimesi "ağırlık" anlamına gelmektedir.

وقع : V-K-'A

VEKA'A/VÂKI'A/VÂKI'/MEVÂKI'

وقع kökünden kelimeler Kur'ân'da 24 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Feth** 48/8-9.
2 **Nûh** 71/13.
3 **En'âm** 6/25.
4 "Sağırlık" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/46; **Kehf** 18/57; **Lokmân** 31/7; **Fussılet** 41/5, 44.
5 **Zâriyât** 51/2.

1. Düşmek

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ "Bir zaman da üzerlerine dağı bir gölge gibi kaldırmıştık da üstlerine düşeceğini sanmışlardı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-k-'a* kökünden kelimeler "düşmek"[2] anlamına gelmektedir.

2. Olmak

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ "Olacak vak'a (kıyâmet) olduğu zaman onun oluşunu yalanlayacak yoktur."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-k-'a* kökünden kelimeler "meydana getirmek, olmak"[4] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Gereklilik

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ "Azap sözü onlara gerekli olduğu zaman yerden bir canlı çıkarırız."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *veka'a* fiilleri, "bir şeyin açığa çıkması, bir şeyin gerekli olması"[6] anlamında kullanılmaktadır.

4. Kapanmak

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ "Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"[7] Bu âyetlerde geçen *ka'û* emri *sâcid/secdeh* kelimesiyle birlikte kullanılınca "kapanmak" anlamına gelmektedir.

5. Gönüller

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ "Hayır! (Ey Kâfirler! İş sizin zannettiğiniz gibi değil). Kur'ân'ın yer ettiği gönüllere yemin ederim ki."[8]

---

1 **A'râf** 7/171.
2 "Düşmek" anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/53; **Hacc** 22/65; **Şûrâ** 42/22.
3 **Vâkı'a** 56/1, 2.
4 "Olmak, meydana gelmek, meydana getirmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/91; **A'râf** 7/118, 134; **Yûnus** 10/51; **Neml** 27/82; **Zâriyât** 51/6; **Tûr** 52/7; **Hâkka** 69/15; **Me'âric** 70/1; **Murselât** 77/7.
5 **Neml** 27/82.
6 "Gereklilik" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/100; **A'râf** 7/71; **Neml** 27/85.
7 **Hıcr** 15/29. Benzer bir örnek için bk. **Sâd** 38/72.
8 **Vâkı'a** 56/75.

Burada geçen *mevâkı'* kelimesi, vahyin yer ettiği "gönüller, konumlar" anlamına gelmektedir.

وقي : V-K-Y

VEKÂ/İTTİKÂ/TAKVÂ

وقي kökünden kelimeler Kur'ân'da 258 yerde geçmektedir. "Zarar ve eziyet verecek şeylerden korumak" anlamında *v-k-y* kökünden türetilmiş *vıkâye* kelimesi "korumak"[1] anlamıyla Kur'ân'da yer almaktadır. *Takvâ* ise, "nefsi korktuğu şeylerden koruma altına almak" demektir. Daha sonra duruma göre bizzat "korkma"ya *takvâ* denildiği gibi *takvâ*ya da "korku" denilmiştir. *Takvâ* kelimesine, "nefsin günahlardan korunması" anlamı da verilmiştir.[2] Bir kimsenin *muttakî* diye isimlendirilebilmesi için günahlardan, özellikle fuhuş, kötülük ve bâtıl inançlardan uzaklaşmış olması gereği üzerinde durulmuştur.[3] *Takvâ*nın Kur'an'da daha geniş bir anlam ifade ettiği, kullanımlarından anlaşılmaktadır.[4]

Takvâ kelimesi, "sorumluluğunun bilincinde olmak", "donanımlı olmak," "hassasiyet sahibi olmak", "manevî bağışıklık sistemine sahip olmak" şeklinde ifade edilebileceği gibi, biz bu kelimeye bütün manaları kapsayacak şekilde "duyarlı olmak" anlamını vermekteyiz. Gerek ibâdette, gerekse hayatın diğer alanlarında *muttakî* olmak ile Allah'a yönelik *ittikâ* durumunu en güzel şekilde "duyarlı olmak" ifadesi karşılayabilir. Allah'tan korkmak yerine O'na karşı duyarlı olmak daha anlamlıdır; çünkü Allah korkunç bir varlık değildir. Oruç, muttakî olunsun diye tutulur; oruç konusundaki takvâ en güzel şekilde duyarlı olmak bilinciyle anlaşı-

1 "Korumak" anlamında kullanımlar için bk. **Ra'd** 13/34, 37; **Dühân** 44/56; **Tahrîm** 66/6; **İnsân** 76/11.
2 *Takvâ* kelimesinin anlamı hakkında geniş bilgi için bk. **Râğıb el-Isfehânî**, *Müfredât*, s. 881; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, İstanbul, 1300, s. 45.
3 Muhammed el-Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, çev. Ali Turgut, İstanbul, 1988, s. 205.
4 *Takvâ* hakkında geniş bir değerlendirme için bk. Lütfullah Cebeci, *Kur'an'a Göre Takvâ*, İstanbul, 1985, s. 17.

labilir. Kelimenin yapısında, hatta aslında bulunan "korumak/korunmak" anlamı da hem olumlu anlamda sorumluluğu hatırlatan bir duyarlılık ifade eder; hem de yasaklardan (*fücûr*dan) korunma noktasında bir duyarlılık bilinci verir. Durum böyle olunca *takvâ* denen manevî donanım ve sorumluluk bilinci, kişiyi arzu edilen noktalara taşır. Bunun içindir ki ibâdetler, insanın yapısında bulunan takvâyı besleyen damarlardır. *Muttakî* olabilmenin yolu daima duyarlılıktan geçmektedir. Duyarlı oluş, sahibine bir taraftan, şeytandan gelen dürtülerin veya vesveselerin kaynağını fark ettirecek bir özellik verir; diğer taraftan da Hakk'a yaklaşabilmenin pratiklerinde sahip olunacak hassasiyetleri öğretir. Bu nedenle *muttakî* insan, kendine, çevresindeki insan ve doğal aleme, nihâyet bütün bunların tamamlayıcısı ve anlam kazandırıcısı olan kâinatın sahibi Yüce Allah'a karşı en hassas duyarlılığı gösteren insandır.

Takvâ kavramıyla ilgili "korumak, korunmak, haşyet, saygı, kulluk, isyan etmemek, tevhîd ve ihlâs" gibi tefsir denebilecek yorumlar da yapılabilir.

و ك ل : V-K-L

VEKKELE/VÜKKİLE/VEKÎL/TEVEKKÜL

و ك ل kökünden kelimeler Kur'ân'da 70 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yerine getirmek

أُولٰئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَۚ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَٓاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ "İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz."[1] Burada geçen *vekkele* fiili "yerine getirmek" anlamına gelmektedir.

1 En'âm 6/89.

2. Görevlendirilmek

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُ۫سِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ رَبَّنَٓا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ "O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri, 'Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık' diyecekleri zamanı bir görsen!"[1] Burada geçen *vükkile* fiili "vekil edilmek, görevlendirilmek" anlamında kullanılmaktadır.

3. Güvenmek

وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاۜ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَٓا اٰذَيْتُمُونَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ "Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a güvensinler."[2] Burada da olduğu gibi Kur'ân'da 68 yerde geçen *tevekkül, el-mütevekkil* ve *vekîl, el-vekîl* kelimeleri "güvenmek, güvenen kişi, kişiler" anlamında kullanılmaktadır.

و ل ج : V-L-C

YELİCÜ/YÛLİCÜ/TÛLİCÜ/VELÎCE

و ل ج kökünden kelimeler Kur'ân'da 14 yerde geçmekte, *yelicü, yûlicü* ve *tûlicü* kalıplarında "girmek, koymak",[3] sadece Tevbe 9/16'da geçen *velîceh* kelimesi "dost, yardımcı" anlamında kullanılmaktadır.

و ل د : V-L-D

VELEDE/YELİDÜ/VÂLİD/VELED/EVLÂD

و ل د kökünden kelimeler Kur'ân'da 102 yerde geçmekte, *velede, yelidü, vülide, yûledü* kalıplarında "doğmak, çocuk sahibi ol-

1 Secde 32/11.
2 İbrâhîm 14/12.
3 "Girmek, koymak" anlamında kullanımlar için bk. Âl-i 'İmrân 3/27; A'râf 7/40; Hacc 22/61; Lokmân 31/29; Sebe' 34/2; Fâtır 35/13; Hadîd 57/4, 6.

mak", *veled, evlâd, vildân, velîd, mevlûd* kalıplarında "çocuk, çocuklar", *vâlid, vâlidân, vâlide, vâlidât* kalıplarında ise "baba, anne" anlamında kullanılmaktadır.

و ل ي: V-L-Y

VELLÂ/TEVELLÂ/YELÛNE/VELÎ/EVLİYÂ'/VELÂYET/MEVLÂ/MEVÂLÎ/EVLÂ

و ل ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 235 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Yakın olmak

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ "Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yelûne, mevâlî* ve *evlâ* kalıplarında "yakın olmak, daha yakın" gibi anlamlara gelmektedir.

2. Kaçmak

وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ "(Büyücüler dedi ki): 'Asânı at!' Mûsâ attığı asâyı yılan gibi hareket eder görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-l-y* kökünden kelimeler "kaçmak, gitmek"[3] gibi anlamlara gelmektedir.

3. Dönmek

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِى كَانُوا عَلَيْهَا "İnsanlardan bir kısım beyinsizler, 'Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları döndüren nedir?' diyecekler."[4] Bu âyetteki *vellâ* fiili, bulunduğu yönden başka bir yöne "dönme"yi ifade etmektedir.

4. Yönelmek

لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ "Eğer sığınacak

---

1 **Tevbe** 9/123.
2 **Kasas** 28/31.
3 "Gitmek, kaçmak" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/111; **Nisâ'** 4/115; **Enfâl** 8/15, 16; **Tevbe** 9/25; **İsrâ'** 17/46; **Kehf** 18/18; **Enbiyâ'** 21/57; **Neml** 27/10, 80; **Rûm** 30/52; **Lokmân** 31/7; **Ahzâb** 33/15; **Mü'min** 40/33; **Ahkâf** 46/29; **Feth** 48/22; **Kamer** 54/45; **Haşr** 59/12.
4 **Bakara** 2/142.

bir yer, yahut mağara veya bir delik bulsalardı, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi."[1] Buradaki *levvev* fiili "yönelmek, sığınmak"[2] anlamına gelmektedir.

5. Yüz çevirmek

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَا اُولٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrât yanlarında olduğu halde nasıl seni hakem kılıyorlar da sonra, bunun arkasından yüz çevirip gidiyorlar? Onlar inanmış kimseler değildir."[3] Bazı âyetler hariç,[4] Kur'ân'daki bütün *tevellâ* fiilleri "yüz çevirmek" anlamına gelmektedir.

6. Yönetmek

فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ "Yönetimi ele geçirirseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye mi çalışacaksınız?"[5] Burada ve Bakara 2/205'te geçen *tevellâ* fiili "yönetmek, iktidarı ele geçirmek" demektir.

7. Dost

ثُمَّ رُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ "Sonra onlar, gerçek mevlâ olan Allah'a döndürülürler."[6] Bu ve benzer âyetlerde geçen *vâl, veliyy, evliyâ, velâyeh* ve *mevlâ* kelimeleri "veli, dost, dostluk" gibi anlamlara gelmektedir.

و ه ن : V-H-N

VEHENE/EVHENE/MÛHİN/VEHN

و ه ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 9 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

---

1 **Tevbe** 9/57.
2 "Yönelmek" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/115, 144, 148, 149, 150, 177.
3 **Mâide** 5/43.
4 **Mâide** 5/51, 56; **A'râf** 7/196; **Tevbe** 9/23; **Nahl** 16/100; **Hacc** 22/4; **Mücâdele** 58/14; **Mümtehıne** 60/9. Bu âyetlerde geçen *v-l-y* kökünden kelimeler "dost edinmek", **Bakara** 2/205 ve **Muhammed** 47/22'deki *tevellâ* fiili ise "yönetimi ele geçirmek" anlamına gelmektedir.
5 **Muhammed** 47/22.
6 **En'âm** 6/62.

1. Erimek

قَالَ رَبِّ اِنّى وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّى "(Zekeriyya): 'Ey Rabbim! Doğrusu kemiklerim eridi' dedi."[1] Buradaki *vehene* fiili Hz. Zekeriyyâ'nın ifadesi olarak "incelmek, erimek, zayıflamak" anlamına gelmektedir.

2. Bozmak

ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ "Bu böyledir. Şüphesiz ki Allah, kâfirlerin tuzağını bozar."[2] Buradaki *mûhin* kelimesi "(tuzak) bozmak" anlamına gelmektedir.

3. Zahmet

حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ "Çünkü anası onu nice acılara katlanarak taşımıştır."[3] Buradaki *vehn* kelimesi, hamile kadının çektiği sıkıntıyı, zorluk ve "zahmet"i ifade etmektedir.

4. Dayanıksızlık

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir, hâlbuki yuvaların en zayıfı şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!"[4] Yüce Allah, şirki örümceğin yuvasına benzetmekte ve *ehven* (ism-i tasğîr) kelimesini bu anlamda "dayanıksızlık, güçsüzlük" olarak ifade etmektedir.

5. Gevşeklik

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız üstün gelecek olan sizsiniz."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *v-h-n* kökünden kelimeler "gevşeklik"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **Meryem** 19/4.
2 **Enfâl** 8/18.
3 **Lokmân** 31/14.
4 **'Ankebût** 29/41.
5 **Âl-i 'İmrân** 3/139.
6 "Gevşeklik" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/146; **Nisâ'** 4/104; **Muhammed** 47/35.

ي

ي أ س: Y-E-S

YE'S/YEY'ES

ي أ س kökünden kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, *yeise, yeisne, yeisû, tey'esû, yey'esü, isteyese* ve *ye'ûs* kalıplarında "ümitsizlik, ümit kesmek",[1] sadece Ra'd 13/31'de geçen *yey'es* kelimesi, başındaki *efelem* takısıyla birlikte "bilmediler mi?" anlamını vermektedir.

ي د ي : Y-D-Y

YED/EYD

ي د ى kökünden kelimeler Kur'ân'da 120 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Önünde

وَهُوَ الَّذِى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ "Rüzgârları rahmetinin (yağmurun) önünde müjdeci olarak gönderen O'dur."[2] Burada ve Kur'ân'da 28 âyette geçen *yedeyy* kelimesi "önünde, öncesinde" anlamına gelmektedir. Ayrıca *eyd* kelimesi de *half* kelimesiyle kullanıldığında bu anlamı vermektedir.[3]

2. Güç

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ "Göğü güçlü bir şekilde biz kurduk ve biz (onu) elbette genişleticiyiz."[4] Buradaki *eyd* kelimesi "güç"[5] anlamına gelmektedir.

---

1 "Ümitsizlik, ümit kesmek" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/3; **Hûd** 11/9; **Yûsuf** 12/87, 110; **İsrâ'** 17/83; **'Ankebût** 29/23; **Fussılet** 41/49; **Mümtehıne** 60/13; **Talâk** 65/4.

2 **A'râf** 7/57.

3 Bazı örnek âyetler için bk. **Bakara** 2/255; **Tâhâ** 20/110; **Enbiyâ'** 21/28.

4 **Zâriyât** 51/47. Benzer bir örnek için bk. **Sâd** 38/45.

5 "Güç" anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/38; **Tebbet** 111/1.

3. El

Bu iki madde dışında *y-d-y* kökünden gelen bütün kelimeler "el" anlamına gelmektedir. Bağlam gereği insana nispet edildiğinde "bir organı", Allah'a nispet edildiğinde ise mahiyeti bilinemeyen bir anlam ifade etmektedir.

ي س ر : Y-S-R

YESSERA/YESÎR/YÜSR/MEYSİR

ي س ر kökünden kelimeler Kur'ân'da 44 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kolaylaştırmak

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ "Andolsun ki biz Kur'an'ı öğüt için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu (öğüt alanlar nerede)?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *y-s-r* kökünden bütün fiiller "kolaylaştırmak" anlamına gelmektedir. Ayrıca *yüsr, yüsrâ* ve *meyserah* kelimeleri ile *yesîr* kelimeleri "kolay"[2] anlamına gelmektedir.

2. Az

وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ "Kardeşimizi koruruz, bir deve yükü de fazla (azık, eşya) alırız. (Çünkü) bu, az bir ölçüdür."[3] Burada geçen *yesîr* kelimesi "az" anlamına gelmektedir.

3. Yavaşça

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا "Sonra (güneş yükseldikçe) gölgeyi yavaş yavaş çekip aldık."[4] Bu âyette geçen *yesîr* kelimesi "yavaşça" anlamına gelmektedir.

4. Yumuşak

وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاۤءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا "Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti bekleyerek onlardan yüz çevire-

---

1 **Kamer** 54/17, 22, 32, 40.

2 "Kolay" anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/280; **Nisâ'** 4/30, 169; **Kehf** 18/88; **Hacc** 22/70; **'Ankebût** 29/19; **Ahzâb** 33/19, 30; **Fâtır** 35/11; **Kâf** 50/44; **Zâriyât** 51/3; **Hadîd** 57/22; **Teğâbun** 64/7; **Talâk** 65/4, 7; **Müddessir** 74/10; **İnşikâk** 84/8; **A'lâ** 87/8; **Leyl** 92/7; **İnşirâh** 94/5, 6;

3 **Yûsuf** 12/65. Benzer bir âyet için bk. **Ahzâb** 33/14.

4 **Furkân** 25/46.

cek olursan, bari onlara yumuşak söz söyle."[1] Burada geçen *meysûr* kelimesi "yumuşak, gönül alıcı, incitmeyen" anlamına gelmektedir.

5. Kumar

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ "Sana, içki ve kumar hakkında soru sorarlar."[2] Burada ve Mâide 5/90-91'de geçen *el-meysir* kelimeleri "kumar" anlamına gelmektedir.

ي م م : Y-M-M

TEYEMMEME/YEMM

ي م م kökünden kelimeler Kur'ân'da 11 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Kalkışmak

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ "Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın."[3] Buradaki *teyemmemû* kelimesi, başındaki *lâ* edatı nedeniyle olumsuz anlam kazanmakta ve "kalkışmayın" manasına gelmektedir.

2. Teyemmüm etmek

فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا "Temiz toprakla teyemmüm edin."[4] Burada ve Mâide 5/6'da geçen *teyemmemû* emri "teyemmüm etmek" anlamındadır.

3. Deniz

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ "Buna karşılık biz de âyetlerimizi yalanlamaları ve onları gafil olmaları/umursamamaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk."[5] Kur'ân'daki bütün *el-yemm* kelimeleri "deniz, nehir"[6] anlamına gelmektedir.

---

1 **İsrâ'** 17/28.
2 **Bakara** 2/219.
3 **Bakara** 2/267.
4 **Nisâ'** 4/43.
5 **A'râf** 7/136.
6 "Deniz, nehir" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/39, 78, 97; **Kasas** 28/7, 40; **Zâriyât** 51/40.

ي م ن : Y-M-N

YEMÎN/EYMÂN

ي م ن kökünden kelimeler Kur'ân'da 71 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Sağ el

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى "Sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yemîn* kelimesi "sağ el" anlamında vücudun bir organı olan "el"[2] manasına gelmektedir.

2. Sağ taraf

فَمَا لِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ "O nankörlere ne oluyor ki sağdan, soldan ayrı ayrı gruplar halinde sana koşuyorlar?"[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-yemîn, eymân, el-eymân, eymen* ve *el-meymeneh* kelimeleri "sağ taraf"[4] anlamına gelmektedir.

3. Kuvvet

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ "Allah'ı gereği gibi bilemediler. Hâlbuki kıyâmet günü, yeryüzü tamamen O'nun avucu içindedir; gökler de sağ elinde dürülmüştür."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yemîn* kelimesi "kuvvet"[6] anlamındadır.

4. Yemin

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ "Allah sizi, yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz; fakat kalplerinizin kazandığı yeminlerden sorumlu tutar."[7] Bu ve benzer

---

1 **Tâhâ** 20/17.

2 "Sağ el" anlamında kullanımlar için bk. **İsrâ'** 17/71; **Tâhâ** 20/69; **'Ankebût** 29/48; **Vâkı'a** 55/8, 27; **Müddessir** 74/39; **İnşikâk** 84/7.

3 **Me'âric** 70/36-37.

4 "Sağ taraf" anlamında kullanımlar için bk. **A'râf** 7/17; **Nahl** 16/48; **İsrâ'** 17/71; **Kehf** 18/17, 18; **Meryem** 19/52; **Tâhâ** 20/80; **Kasas** 28/29, 30; **Sebe'** 34/15; **Kâf** 50/17; **Vâkı'a** 56/8, 27, 28, 90, 91; **Hadîd** 57/12; **Tahrîm** 66/8; **Hâkka** 69/19; **Müddessir** 74/39; **İnşikâk** 84/7; **Beled** 90/18.

5 **Zümer** 39/67.

6 "Kuvvet, güç" anlamında kullanımlar için bk. **Sâffât** 37/93; **Hâkka** 69/45.

7 **Bakara** 2/225.

âyetlerde geçen *eymân* kelimeleri "yeminler"[1] anlamına gelmektedir.

5. Anlaşma

وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِى دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ "Eğer antlaşma yaptıktan sonra yeminlerini bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *eymân* kelimeleri "ahit, anlaşma"[3] anlamına gelmektedir.

6. Güvenilen taraf

قَالُوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ "Siz bize sağdan gelirdiniz, dediler."[4] Burada geçen *el-yemîn* kelimesi, "güvenilen yan, kişinin şüphelenmeyeceği taraf" anlamına gelmektedir.

Eymân kelimesi fiiliyle kelimesiyle birlikte, مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ şeklinde kullanıldığında mecâzî bir anlam kazanmakta ve "kişinin sahip olması"[5] manasına gelmektedir.

ي و م: Y-V-M

YEVM/EYYÂM/YEVMEİZİN

ي و م kökünden kelimeler Kur'ân'da 486 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir:

1. Evre

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ى سِتَّةِ اَيَّامٍ "Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı evrede yarattı."[6] Kur'ân'da Allah'ın kâinatı yaratma süreci olarak ifade ettiği âyetlerde geçen *yevm/eyyâm* kelimeleri aslında bugün kullanılan anlamıyla "gün" demek değildir. Çeşitli ilim adamlarının da belirttikleri gibi bu tür âyetlerdeki *yevm/eyyâm* kelimeleri yaratılışın birer dönemini ya da aşama aşama jeolojik devirleri

---

1 "Yemin" anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'İmrân** 3/77; **Nisâ'** 4/33; **Mâide** 5/53, 89, 108; **En'âm** 6/109; **Nahl** 16/38, 91, 92, 94; **Nûr** 24/53; **Fâtır**, 35/42; **Mücâdele** 58/16; **Munâfikûn** 63/2; **Tahrîm** 66/2.

2 **Tevbe** 9/12, 13.

3 Benzer bir kullanım için bk. **Kalem** 68/39.

4 **Sâffât** 37/28.

5 "Sahip olmak" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/3, 24, 25, 36; **Nahl** 16/71; **Mü'minûn** 23/6; **Nûr** 24/31, 33, 58; **Rûm** 30/28; **Ahzâb** 33/50, 52, 55; **Me'âric** 70/30.

6 **A'râf** 7/54.

ifade etmektedir. Bu anlamdaki âyetleri değerlendirirken âyetlerdeki maksadın, güneş sistemindeki 24 saatlik zaman dilimi olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü sözü edilen devirlerde henüz Güneş de yoktu, sistemi de. Onların da yaratılış sürecinin konu edildiği bu tür âyetleri "devir, dönem, aşama" olarak algılamak gerekir.

وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ "Rabbinin yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir."[1] Burada ve Secde 32/5 ile Me'âric 70/4'te bulunan *yevm* kelimesi mahiyeti bilinemeyen bir zaman dilimidir. Çünkü insanlığın bugün sayıp hesap ettiği bin yılın, elli bin yılın hangi zaman ölçüsüne göre "bir gün" etmekte olduğu bizce meçhuldür. Kanaatimizce bu tür ifadelerdeki maksat, ilâhî otoritenin erişilmezliğini ortaya koymaktadır. Yani bizim bin yıl, elli bin yıl dediğimiz ve gözümüzde büyüttüğümüz zaman dilimi, Allah katında hiç de önemli bir zamanı oluşturmamaktadır. Âyetlerin maksadının bu gerçeğin altını çizmek olduğunu düşünmekteyiz.

2. Kıyâmet günü

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فٖى شُغُلٍ فَاكِهُونَ "O gün, hiç kimseye bir haksızlık yapılmaz ve siz ancak yaptığınızın cezasını çekersiniz. O gün cennet halkı, bir işin içinde eğlenirler."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *el-yevm* kelimesi, "belli bir gün, kıyâmet günü"[3] anlamına gelmektedir. *Y-v-m* kökünden gelen *yevmeizin* kelimesi de "o gün" anlamında "kıyâmet günü" demektir.

3. Bir günlük zaman dilimi

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا "Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yevm, yevmeyn* ve *eyyâm* kelimeleri "gün, iki gün, günler" anlamına gelmektedir.

---

1 **Hacc** 22/47.
2 **Yâsîn** 36/54-55.
3 "Kıyâmet günü" anlamında kullanımlar için bk. **Enbiyâ'** 21/47; **Yâsîn** 36/65; **Mü'min** 40/17.
4 **Meryem** 19/15.

KUR'ÂN-I KERÎM'DE
ÇOK ANLAMLI EDATLAR

أ

الا : *İLLÂ*

İllâ edatının Kur'ân'daki kullanımlarında bu edatın genellikle istisnâ anlamında kullanıldığına dair herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Bu edatın bunun dışında farklı kullanım örnekleri de vardır:

1. *İsti'nâf* (başlangıç)

İllâ edatının, "istisnâ" anlamında olmayıp, istisnaya benzeyen ve fakat sözün, kelâmın başlangıcını ifade eden *isti'nâf* kullanımlarından[1] da söz edilmektedir.[2]

2. *Nefyü istisna*

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُ "Hayy ve kayyûm olan Allah'tan başka ilâh yoktur."[3] "Olumsuz bir edatla başlayan bir cümlenin olumlu anlama döndürülmesi" şeklindeki *nefyü istisnâ* denilen ve vurgulu ifade tekniklerinden sayılan bu kullanımlardaki edat da genellikle *illâ* edatıdır.[4]

---

1 "İsti'naf" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/237, 282; **Nisâ'** 4/19, 29, 92; **En'âm** 6/80, 111; **A'râf** 7/89, 188; **Tevbe** 9/32, 110; **Yûnus** 10/49; **Yûsuf** 12/66; **Nahl** 16/106; **İsrâ'** 17/87; **Kehf** 18/24; **Hacc** 22/40; **Neml** 27/11; **Ahzâb** 33/53; **Sebe'** 34/37; **Dühân** 44/56; **Ğâşiye** 88/21, 23; **Cinn** 72/26-27; **Leyl** 92/19-20; **Tîn** 95/6.

2 *İllâ* edatının kullanım örnekleri hakkında bk. Mukâtil, *Vucûh*, s. 146-147; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 35-36; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 124-125.

3 **Âl-i 'Imrân** 3/2.

4 "Nefyü istisna" anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/9, 78, 80, 210, 229, 235, 267, 269; **Âl-i 'Imrân** 3/7, 24, 28, 69, 111, 147; **Nisâ'** 4/46, 62, 64, 66, 84, 87, 90, 92, 113, 114, 117, 120, 142, 146, 148, 155, 157, 159, 169, 171; **Mâide** 5/13, 25, 73, 75, 89, 99, 110, 117; **En'âm** 6/4, 7, 17, 23, 25, 26, 29, 32, 38, 47, 48, 50, 57, 59, 90, 102, 106, 116, 133, 138, 145, 148, 151, 152, 158, 160, 164; **A'râf** 7/5, 20, 42, 53, 58, 82, 89, 94, 99, 105, 126, 147, 155, 158, 169, 184, 187, 188; **Enfâl** 8/10, 31, 34, 35; **Tevbe** 9/18, 31, 38, 47, 51, 52, 54, 74, 79, 107, 114, 118, 120, 121, 129; **Yûnus** 10/3, 5, 15, 19, 35, 36, 45, 49, 52, 61, 66, 72, 83, 90, 100, 102, 107; **Hûd** 11/2, 6, 7, 14, 16, 26, 27, 29, 36, 40, 43, 50, 51, 54, 56, 88, 104, 105, 109, 119; **Yûsuf** 12/25, 31, 37, 40, 53, 64, 67, 68, 76, 81, 87, 104, 106, 109; **Ra'd** 13/14, 26, 30, 38; **İbrâhîm** 14/4, 9, 10, 11, 22; **Hıcr** 15/4, 8, 11, 21, 42, 85; **Nahl** 16/2, 33, 35, 43, 64, 77, 79, 127; **İsrâ'** 17/23, 33, 34, 41, 44, 47, 52, 58, 59, 60, 64, 76, 82, 85, 93, 94, 102, 105; **Kehf** 18/5, 16, 22, 39, 49, 55, 56, 63; **Meryem** 19/62, 64,

3. غَيْر ğayr

لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, yer de gök de bozulup giderdi."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *illâ* edatı ğayr[2] anlamına gelmektedir. *İllâ* edatı eğer öncesinde herhangi bir olumsuzluk edatı bulunmadan kullanılmışsa ğayr "başka" anlamına gelmektedir.

4. اِنْ *in* ve لَا *lâ*

İllâ edatının bu kullanımları dışında olarak, bir de *in* şart edatıyla *lâ* olumsuzluk edatının birleşmesi şeklinde de kullanım örnekleri vardır.[3]

اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا "Eğer (gerektiğinde savaşa) çıkmazsanız, (Allah) sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz (savaşa çıkmamakla) O'na hiçbir zarar veremezsiniz."[4] Bu ve benzer âyetlerde geçen *illâ* edatı aslında *in* ve *lâ* edatlarının birlikte kullanımının örneğidir.

اِلٰى : İLÂ

İlâ edatı, ismin "-e hali"[5] dışında Kur'ân'da şu edatların yerinde kullanılmaktadır:

71, 87, 93; **Tâhâ** 20/3, 8, 14, 98, 103, 104, 108, 109; **Enbiyâ'** 21/2, 3, 7, 25, 28, 36, 87, 107; **Hacc** 22/52; **Mü'minûn** 23/24, 25, 33, 37, 38, 62, 83, 114, 116; **Nûr** 24/3, 6, 31, 54; **Furkân** 25/4, 8, 20, 33, 41, 44, 56, 57, 68; **Şu'arâ'** 26/5, 89, 99, 109, 113, 115, 127, 137, 145, 154, 164, 180, 186, 208; **Neml** 27/26, 56, 65, 68, 75, 81; **Kasas** 28/19; **'Ankebût** 29/24, 29; **Sebe'** 34/43; **Yâsîn** 36/17; **Sâd** 38/70; **Ahkâf** 46/17; **Necm** 53/23; **Talâk** 65/1; **Mülk** 67/9; **Müddessir** 74/56; **İnsân** 76/30; **Tekvîr** 81/29; **Burûc** 85/8.

1 **Enbiyâ'** 21/22.

2 *Ğayr* anlamında bazı kullanımlar için bk. **Bakara** 2/34, 45, 130, 143, 150, 160, 246, 249, 255; **Âl-i 'Imrân** 3/112, 135; **Nisâ'** 4/22, 23, 24, 43, 83, 98; **Mâide** 5/1, 3, 34; **En'âm** 6/119, 128, 146; **A'râf** 7/11, 83; **Enfâl** 8/16, 72; **Tevbe** 9/4, 7; **Yûnus** 10/32, 98; **Hûd** 11/11, 40, 81, 107, 108, 116; **Yûsuf** 12/47, 48, 79; **Hıcr** 15/18, 31, 40, 56, 59, 60; **Nahl** 16/7; **İsrâ'** 17/61, 62, 67, 89, 99; **Kehf** 18/50; **Meryem** 19/60; **Tâhâ** 20/116; **Enbiyâ'** 21/22, 58; **Hacc** 22/30, 65; **Mü'minûn** 23/6, 27; **Nûr** 24/5; **Furkân** 25/50, 70; **Şu'arâ'** 26/77, 171, 227; **Neml** 27/57, 87; **'Ankebût** 29/14, 32, 33; **Ahzâb** 33/6, 52; **Sebe'** 34/20; **Sâffât** 37/10, 59, 74, 128, 135, 160; **Sâd** 38/24, 74, 83; **Zümer** 39/68; **Zuhruf** 43/27; **Câsiye** 45/24, 25; **Muhammed** 47/19; **Necm** 53/32; **Kamer** 54/34; **Mümtehıne** 60/4; **Me'âric** 70/20, 30; **Müzzemmil** 73/2; **Müddessir** 74/39; **İnşikâk** 84/25; **Tîn** 95/6; **'Asr** 103/3.

3 **Enfâl** 8/73; **Tevbe** 9/40; **Hûd** 11/47; **Yûsuf** 12/33.

4 **Tevbe** 9/39.

5 Örnek için bkz: **Hûd** 11/50, 61; **'Ankebût** 29/14; ...

1. مَعَ *me'a*

وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ "Onların mallarını sizin mallarınıza katarak yemeyin."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ilâ* edatı "-ile" anlamındaki *me'a*[2] manasına gelmektedir ve genelde müfessirlerin kanaatleri de bu doğrultudadır.[3]

2. *Sıla*

İlâ edattaki *hemze* harfi sıla olur, yani "anlama katkısı olmaz"; böylece *ilâ* edatı *li* edatının anlamını içerebilir. Bir örnek vererek farkı ortaya koymaya çalışalım:

لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فٖيهِ "Sizi elbette varlığında şüphe olmayan kıyâmet günü için toplayacaktır."[4] Bu âyette geçen *ilâ* edatı *li* "için"[5] anlamına gelmektedir. Yani bu edatın ilk harfi olan hemzenin anlama katkısı olmaz. Ancak bu âyete, "Sizi elbette varlığında şüphe olmayan kıyâmet gününde toplayacaktır" şeklinde anlam verip, ilgili edatı *fî* anlamında kabul edenler de vardır.[6] Dahası bu edatı "zâid" kabul edip *yevm* kelimesine doğrudan "zarf" anlamı vermek de mümkündür. Bu durumda anlam, "Sizi elbette varlığında şüphe olmayan kıyâmet günü toplayacaktır" şeklini alır.

3. ل *lâm (li)*

اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْۙ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ "İnanıp iyi işler yapanlar ve Rabblerine gönülden boyun eğenlere gelince, işte onlar cennet halkıdır."[7] Bu âyetteki إلى ربهم *ilâ rabbihim* "Rablerine" ifadesi, لربهم *lirabbihim* "Rableri için" şeklinde anlaşılabilir.

قَالُوا يَا قَوْمَنَٓا اِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدٖٓي اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَرٖيقٍ مُسْتَقٖيمٍ "(Cinler;) 'Ey kavmimiz! Doğrusu biz Mûsâ'dan

---

1 **Nisâ'** 4/2.
2 *Me'a* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/14, 76; **Âl-i 'İmrân** 3/52; **Nisâ'** 4/21; **Saff** 61/14.
3 İbn Kuteybe, *Te'vîl*, s. 571; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 218; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 416.
4 **En'âm** 6/12.
5 *Li* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/54; **Nisâ'** 4/87; **Câsiye** 45/26.
6 Böyle bir meâl için bkz: Ateş, *Meâl*, s. 128.
7 **Hûd** 11/23.

sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik' dediler."[1] Bu âyette kullanılmış olan إلى الحق *ile'l-hakk* "Hakk'a" ifadesi de *li'l-hakk* للحق "Hakk için" şeklinde yorumlanmıştır.[2]

Bu maddedeki kullanımlar ile bir önceki maddede zikrettiğimiz kullanım, sonuçta aynı anlamı sağlamaktadır.

4. في *fî*

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ "İnkâr edenlere söyle: Yenileceksiniz ve cehennemde toplanacaksınız."[3] Bu âyette geçen إلى جهنم *ilâ cehenneme* "cehenneme" ifadesi, في جهنم *fî cehenneme* "cehennemde" şeklinde[4] anlamlandırılmıştır.[5]

أَمْ : *EM*

"Seçenek sunmak" ya da "soru sormak" anlamı veren *em* edatının Kur'ân'daki kullanımlarında aldığı anlamlar şu şekildedir:

1. ***Sıla***

Bu edattaki *hemze* harfi soru edatı olarak kalırken *mim harfi* sıla olur (anlama katkısı olmaz). Bu anlamın verildiği örnekler de Kur'ân'da oldukça fazladır. Şimdi örneğini vereceğimiz âyette de görülebileceği gibi, *em* edatına "yoksa" anlamı da verilebilir. Ancak bazı ilim adamları bu anlamı tercihin, yani *sıla* anlamını vermenin daha doğru olduğu kanaatindedirler.[6]

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ "Herhangi bir güç olmadan mı yaratıldılar? Yoksa yaratanlar kendileri mi?"[7] Bu âyetteki *em* edatı, sadece "istifham/soru" anlamı içeren ve kendisindeki *mim* harfi de anlama katkısı olmayan bir harf durumunda değerlendirilmiştir.[8]

---

1 **Ahkâf 46/30.**
2 **Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 471.**
3 **Âl-i 'İmrân 3/12.**
4 ***Fî* anlamında kullanımlar için bk. En'âm 6/51; Enfâl 8/36.**
5 **Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmûd, *Rûhu'l-Ma'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ân ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, 1985, III, 136.**
6 **Mukâtil, *Vucûh*, s. 98.**
7 **Tûr 52/35.**
8 **Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 37; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 403.**

2. بَلْ *bel*

Em edatı"tam aksine, bilakis" anlamı verir. Tıpkı *ev* edatında olduğu gibi *em* edatında da *bel* edatının anlamı vardır.

اَمْ تُنَبِّؤُنَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ "Yoksa siz, Allah'ın, yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi kendisine haber veriyorsunuz? Aksine siz, boş söz söylüyorsunuz."[1] Bu ve benzer âyetlerde *em* edatına, özellikle bu âyetteki ikinci *em* edatına *bel* edatının anlamı olan "bilakis, aksine"[2] gibi anlamlar vermenin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz.

3. ***İstifhâm*** **(soru)**

Bu edatın esas anlamı budur ve Kur'ân'da örneği oldukça fazladır. Örnek olarak şu âyetleri zikredebiliriz:

اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ "Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Yoksa siz, gökte olanın, üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermesinden (göndermeyeceğinden) emin misiniz?"[3] İşte bu ve benzer âyetlerde geçen *em* edatı "soru"[4] anlamına gelmektedir.

اَنْ : *EN*

Genellikle geniş zaman ifade eden (*muzâri'*) kelimelerin başında kullanılan bu edat şu iki edatın yerinde de kullanılmaktadır:

1. لِئَلَّا *liellâ*

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا "Şaşırırsınız diye (şaşırmayasınız diye) Allah size (hüküm) açıklıyor."[5]

Bu ve benzer âyetlerde geçen *en* edatı *liellâ*[6] anlamında kullanılmış ve cümleye "-masın diye, -mesin diye" anlamını katmıştır.

1 Ra'd 13/33. Bu anlam için de bk. İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 106.
2 *Bel* edatı anlamında kullanımlar için bk. Dühân 44/37; Kamer 54/44.
3 Mülk 67/16-17.
4 "Soru" anlamında kullanımlar için bk. Nisâ' 4/54; Secde 32/3; Sâd 38/63; Tûr 52/39-40.
5 Nisâ' 4/176.
6 *Liellâ* anlamında kullanımlar için bk. Mâide 5/5/19; A'râf 7/172; Nahl 16/15; Enbiyâ' 21/31; Hacc 22/65; Lokmân 31/10; Fâtır, 35/41.

Ayrıca, تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ "Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar"[1] âyetindeki *en* edatının da *liellâ* anlamına geldiği ifade edilmektedir.[2] Buradaki *en* edatını kendi anlamında, yani mastar manasında değerlendirdiğimizde de mana yeterince anlaşılmış olmaktadır ki biz tercümeyi böyle yaptık.

2. اَلَّا *ellâ*

اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَٓائِمُونَ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ "Yoksa o ülkelerin halkı uyurlarken geceleyin kendilerine azabımızın gelmesinden güvende miydiler? Ya da o ülkelerin halkı eğlenirlerken kuşluk vakti azabımızın gelmesinden güvende miydiler?"[3] Bu âyetlerdeki *en* edatları, *ellâ* anlamında anlamlandırılabilir. Bu durumda mana "Azabımızın kendilerine geceleyin gelmeyeceğinden emin midirler?" şeklinde olur.

3. اِذْ *iz*

Bazı araştırmacılar *en* edatının *mâzî* veya *muzârî* fiille kullanıldığında *iz* anlamına geldiği kanaatindedirler.

بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ "İçlerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılar da o kâfirler, 'Bu tuhaf bir şeydir' dediler."[4] Bu âyetteki *en* edatı *iz* anlamındadır ki bu durumda âyetin anlamı "içlerinden bir uyarıcı gelince" şeklinde olmaktadır.

4. بِاَنْ *bien*

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ "Siz aşırı giden bir topluluk oldunuz diye sizi uyarmaktan vaz mı geçelim?"[5] Burada ve

---

1 **Mümtehıne 60/1.**
2 **Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî,** ***el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Belâğıyyîn,*** **Beyrut, 1986, s. 659.**
3 **A'râf 7/97-98.**
4 **Kâf 50/2.**
5 **Zuhruf 43/5.**

Rûm 30/10'da geçen *en* edatları da *bâ* harfinin ilavesiyle *bien* şeklinde ve "-sın diye" anlamında cümleye katkıda bulunmaktadır.

أنّى : ENNÂ

"Nasıl" veya "nereden" anlamına gelen *ennâ* edatı Kur'ân'da farklı edatlar yerine kullanılan edatlardandır.

1. كَيْفَ *keyfe*

أَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا "Allah, bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?"[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ennâ* edatı *keyfe* "nasıl"[2] anlamında kullanılmıştır.[3] Ancak İbnu'l-Cevzî bu âyetteki *ennâ* edatının, *keyfe* anlamında değil de *metâ* "ne zaman?" anlamında olduğunu bildirmiştir.[4] Kanaatimizce ilk anlam daha doğrudur. Çünkü burada itiraza konu olan husus, diriltilmenin yapılıp yapılamayacğı konusudur. Yani muhataplar, herhangi bir diriltme işlemini inkâr ettikleri için onlara böyle bir örnek verilmektedir. Esas merak edilen nokta, bu diriltilmenin ne zaman olduğu değil, nasıl olacağıdır.

2. مِنْ أَيْنَ *min eyne*

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ "Rabbi, Meryem'e hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki mahiyetinde yetiştirdi. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur ve 'Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?' der; o da: 'Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir' derdi."[5] Bu âyetteki *ennâ* edatının *min eyne* "nereden" anlamında kullanıldığının delili, aynı âyetin devamında zikredile هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ "Bu, Allah katındandır" ifadesidir.

1 **Bakara** 2/259.
2 Keyfe anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/223, 259; **Âl-i 'Imrân** 3/40, 47; **Meryem** 19/8, 20.
3 Bu anlamda bir örnek için bk. Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 298.
4 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 107.
5 **Âl-i 'Imrân** 3/37.

قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ "Allah onları kâhretsin, nasıl da (Hak'tan) döndürülüyorlar?"[1] Bu âyetteki *ennâ* edatının da *min eyne* anlamında olduğu ve söz konusu âyetin "Nereden döndürülüyorlar?" anlamına geldiği de ifade edilmektedir.[2] Bizim kanaatimize göre bu âyetteki söz konusu edat *keyfe* anlamındadır. Yani "Nereden döndürülüyorlar?" şeklinde değil de "Nasıl da döndürülüyorlar!" şeklinde bir anlam, âyetin konu bütünlüğüne daha uygundur. Çünkü burada münafıkların haktan döndürülmeleri kınanmaktadır; onları kimin döndürdüğü üzerinde durulmamaktadır. Zemahşerî'nin tercihi de bu doğrultuda olmuştur.[3]

اِنْ : *İN*

Cümleye şart anlamı vermek için kullanılan edatlardan biri olan *in* edatı, bazen farklı edatların anlamları yerinde de kullanılmıştır:

1. اِذْ *iz*

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "Gevşemeyin, üzülmeyin, eğer inanıyorsanız mutlaka siz üstün geleceksiniz"[4], يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "Ey inananlar! Allah'tan korkarsanız, eğer inanıyorsanız fâizden geri kalan kısmı bırakın."[5] Bu âyetlerdeki *in* edatı, *iz* edatı anlamına gelmekte ve "inandığınız için" veya "çünkü inanıyorsunuz" manasını ifade etmektedir. Nitekim bazı yazarların kanaati de bu şekildedir.[6]

2. مَا *Mâ*

اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ "Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz."[7] Bu kullanımın, اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ "Siz ancak apaçık bir sapıklık

---

1 **Munâfikûn** 63/4.
2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 54; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 450.
3 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 529.
4 **Âl-i 'İmrân** 3/139. Bu âyeti, "Eğer inanıyorsanız mutlaka siz galip geleceksiniz" şeklinde tercüme edenler de vardır ve bu tercüme de doğrudur.
5 **Bakara** 2/278.
6 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 52; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 130-131.
7 **Mülk** 67/9.

içindesiniz" şeklinde Kur'ân'da oldukça fazla örneği vardır.[1] Bu tür kullanımlardaki *in* edatı, cümlenin devamında bulunan *illâ* edatıyla tamamlandığı için buralarda *mâ* anlamında kullanılmakta ve cümlede vurgulu bir anlam oluşmaktadır.

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ "Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır (veya her insanı koruyan bir melek vardır)."[2] Bu iki âyetteki *in* edatı olumsuzluk anlamındaki *mâ* edatı manası verirse, cümledeki *lemmâ* edatı da *illâ* anlamına gelmek durumundadır ve bu durumda âyetlerin anlamı yukarıda verdiğimiz gibi olur. Ancak buradaki *in* edatı, *inne*den kalan *in* olabilir; o zaman da *lemmâ*daki *mâ* zâid olur, *le* ise te'kid (vurgu, güç) manası verir; âyetin anlamı da yine yukarıdakiyle aynı olur.

Diğer taraftan *illâ* edatıyla istisna edilmeyen kullanımlar da söz konusudur ki bu âyetlerdeki *in* edatı sadece olumsuzluk anlamı veren *mâ* anlamındadır: لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ "Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, kendi katımızdan edinirdik. (Ancak) bunu yapmadık."[3] Bu âyette geçen إِنْ كُنَّا ifadesi, مَا كُنَّا anlamında değerlendirilmiştir.[4]

3. لَقَدْ *lekad*

وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا "Rabbimizin şanı yücedir, gerçekten Rabbimizin sözü mutlaka yerine getirilecektir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *in* edatı *lekad*[6] anlamına gelmektedir.[7]

4. Şart

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı

---

1 *Mâ* anlamında kullanımlar için bk. **Yâsîn** 36/29, 32; **Mülk** 67/20.
2 **Târık** 86/4.
3 **Enbiyâ'** 21/17.
4 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 52; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 129-130.
5 **İsrâ'** 17/108.
6 *Lekad* anlamında kullanımlar için bk. **Yûnus** 10/29; **Şu'arâ'** 26/97; **Sâffât** 37/56; **A'lâ** 87/9.
7 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 130.

bağışlasın."[1] İşte bu ve benzer âyetlerde geçen *in* edatı şart[2] anlamına gelmekte ve fiille kullanılmaktadır.

اِنَّ : İNNE

Fiile benzetilen harflerden biri olan *inne* edatı Kur'an'da değişik âyetlerde farklı edatlar yerinde kullanılabilen edatlardandır.

1. نَعَمْ ***ne'am***

قَالُوٓا اِنْ هٰذٰنِ لَسَاحِرَانِ "Dediler ki: Bunlar iki büyücü, başka bir şey değil."[3] Bu âyetteki *in* edatını *inne* şeklinde okuyanlara göre bu edat *ne'am*, yani "evet" anlamındadır.[4]

2. لِ ***lâm (li)***

ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedicidir; esirgeyicidir."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *inne* edatı, *lienne*[6] anlamında "çünkü Allah, ..." manasına gelmektedir.

İnne edatın *ne'am* ve *lâm* edatının yerine kullanıldığı bu örneklerden başka "te'kîd"[7] anlamına geldiği kullanımlar da vardır.

اَوْ : EV

"Seçenek" anlamındaki *ev* edatı, Kur'ân'da şu edatların yerinde de kullanılmaktadır:

1. بَلْ ***bel***

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى "(Muhammed ile arasındaki mesafe)

---

1 **Âl-i 'Imrân** 3/31.
2 "Şart" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/43; **Hucürât** 49/6.
3 **Tâhâ** 20/63.
4 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 304; II, 770; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 70; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 255; İbn Kuteybe, *Te'vîl*, s. 172.
5 **Bakara** 2/199.
6 *Lienne* anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/103; **Yûsuf** 12/53; **Tâhâ** 20/12; **Dühân** 44/50-51.
7 "Te'kid" anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/99; **Mü'minûn** 23/90, 95; **Furkân** 25/20; **Yâsîn** 36/13-16; **İnfitâr** 82/13-14; **İnşirâh** 94/5.

iki yay uzunluğu kadar, hatta daha da az kaldı."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ev* edatı Mukâtil'e göre *bel*[2] anlamındadır.[3] Ancak bu âyetlerdeki *ev* edatına "veya" şeklinde kendi asıl anlamını vermek de mümkündür.

فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا "Hac ibâdetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın." Bu âyetteki *ev* edatına "hatta"[4] anlamını vermek gerekmektedir.

2. *Sıla*

Buna göre ev edatındaki *hemze* harfi sıla olur (anlama katkısı olmaz), *vav* edatı da "atıf" olur.

a) قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلًا "Birazı hariç, geceleri kalk. (Gecenin) yarısında yani daha erken, yani gece yarısından sonra kalk ve Kur'an'ı tertîl üzere (tane tane, yavaş yavaş, ağır ağır, anlayarak, hissederek, adeta Kur'ânlaşarak oku."[5] Bu âyetlerde yer alan ve genelde tercümede "veya" şeklinde anlamlandırılan *ev* edatları, aslında bu sûrenin 20. âyetindeki şu ifadelerin desteğiyle "ve" anlamına alınmalıdır:

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذٖينَ مَعَكَ "Senin ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun, gecenin üçte ikisinden daha az bir kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini (ibâdetle) ayakta geçirdiğini Rabbin elbette biliyor." Bu tercihte manaya çok önemli şöyle bir katkı sağlanmaktadır: Geceleyin kalkış dönemlerinde herhangi bir azaltma yoktur. Müzzemmil 73/2'de emredilen "gecenin çoğunu ayakta geçirmek" için geceleyin en az üç defa kalkmak gerekmektedir.

b) اَلزَّانٖى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ "Zina eden erkek, zina eden yani müşrik olan bir kadın-

1 **Necm** 53/9.
2 ***Bel*** **anlamında kullanımlar için bk. Bakara** 2/259; **Nahl** 16/77; **Sâffât** 37/147.
3 **Mukâtil,** ***Vucûh,*** **s.** 98; **Dâmeğânî,** ***Kâmûsu'l-Kur'ân,*** **s.** 56; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun,* s. 110.
4 **Bakara** 2/200.
5 **Müzzemmil** 73/2-4.

dan başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden yani müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır." Bu âyette geçen müşrik ve müşrike kelimeleri inanç açısından "şirk" anlamına alınmamalıdır. Çünkü bu durumda âyet Bakara 2/221'de yer alan "müşriklerle evlenmeyi yasaklayan" hükümle çelişmiş olur. Nûr 24/3'te yer alan *ev* edatlarına "veya" değil, tafsiliyye olarak "yani" anlamı verilmelidir. Âyette sözü edilen müşriklik, Allah'a ortak koşmak anlamında değil, nikâhtaki şirktir; çünkü zina, nikâhın şirkidir. Fıtrata uygun olan davranış meşru evliliklerdir; bunu dikkate almayıp zina edenler nikâhın şirkini işlemiş olurlar. Âyette verilmek istenen mesaj, eğer tevbe etmemişse zinakâr birinin kendisi gibi zinakâr biriyle evlenebileceğidir.

Bu ve benzer âyetlerde geçen *ev* edatını, "sıla"[1] veya "tafsıliyye (açıklama)" olarak anlamlandırmak, kanaatimizce manayı daha net bir hale getirmektedir. Ancak bu âyetlerdeki *ev* edatına "veya" şeklinde anlam verenlerin bir hayli fazla olduğunu da belirtmek gerekir.

Bu iki anlamın dışında *ev* edatı asıl olarak "bir başka tercih" ifade etmek için kullanılır ki bu edatın esas anlamı budur:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ "Sizden hasta olanlar veya yolculukta bulunanlar, tutamadıkları günler sayısınca başka günlerde (tutar)."[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *ev* edatı, muhataba seçenek sunan ve Türkçe'de "veya" kelimesiyle karşılanan anlamdır.

1 *"Sıla"* anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/44, 113; **Murselât** 77/6; **'Abese** 80/3-4.
2 **Bakara** 2/184.

ب

الباء : *BÂ/Bİ*

Cerr harflerinden olan *bâ* harfi Kur'ân'da değişik anlamlardaki diğer edatların veya harflerin yerinde de kullanılmaktadır. Bu tarz kullanımların örnekleri şunlardır:

1. عَنْ *'an*

فَسْئَلْ بِهِ خَبِيرًا "Bunu bir bilenden sor."[1] Bu âyetteki *bâ* harfi *'an* edatının yerine kullanılmıştır.[2] Nitekim Suyûtî, يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِى الْاَعْرَابِ يَسْئَلُونَ عَنْ اَنْبَآئِكُمْ "Bedevî Araplar arasında bulunup sizin haberlerinizden sormayı isterlerdi"[3] âyetinden de delil getirerek, Furkân sûresindeki فَسْئَلْ بِهِ خَبِيرًا "Onunla ilgili haber sor" ifadesinin فسئل عنه خبيرا şeklinde "Onu bilenden sor" anlamında olduğunu belirtmiştir.[4]

2. مِنْ *min*

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ "Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler."[5] Bu âyetteki *bihâ* ifadesi *minhâ* şeklinde anlaşılmış ve tercüme de zikrettiğimiz şekilde kabul edilmiştir.[6]

3. لِ *lâm (li)*

وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ "Sizin için denizi yarmıştık"[7],

مَا خَلَقْنَاهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "Onları sadece gerçek bir sebeple (bir nedenden dolayı, bir amaç uğruna) yarattık, fakat çoğu bilmiyorlar."[8] Bu âyetlerdeki بِكُمْ ve بِالْحَقِّ ifadeleri, لكم ve للحق

---

1 **Furkân** 25/59.
2 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 426; Tabresî, *Mecme'*, VII, 272-273.
3 **Ahzâb** 33/20.
4 Suyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân*, I, 635.
5 **İnsân** 76/6. Benzer örnek için bk. **Hûd** 11/14; **Mutaffifûn** 83/28.
6 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 575; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 209.
7 **Bakara** 2/50.
8 **Dühân** 44/39.

anlamında, yani *bâ* harfi *li* anlamında değerlendirilmiş ve tercüme de yukarıda aktardığımız şekilde yapılmıştır.[1]

مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ "Allah bunları bir gerçek için (bir amaç uğruna) yaratmıştır."[2] Bu âyetteki *bâ* harfi de aynı şekilde *li* anlamında değerlendirilmiştir.[3]

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا "İşte o gün (yeryüzü) Rabbinin ona bildirmesiyle haberlerini anlatır."[4] بِاَنَّ ifadesindeki *bâ* edatı, eğer kendi anlamındaysa tercüme yukarıdaki gibidir. Eğer *bâ* harfi *lâm* anlamında; yani *li enne* takdirinde olursa "İşte o gün, (yeryüzü) Rabbin ona bildirdiği için haberlerini anlatır" şeklinde olur.

4. عَلٰى *'alâ*

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا "Her yolun başına oturup da tehdit ederek inananları Allah yolundan çevirmeye ve o yolu eğriltmeğe çalışmayın."[5] Bu âyette geçen بِكُلِّ صِرَاطٍ şeklindeki ifade, على كل صراط anlamındadır ve *bâ* harfi de *'alâ* anlamında değerlendirilmiştir.[6]

فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا اَصَابَكُمْ "Bundan dolayı size gam üstüne gam verdi ki elinizden gidene de, başınıza gelene de üzülmeyesiniz."[7] Bu âyette kullanılan غَمًّا بِغَمٍّ ifadesi de anlamı غما على غم "gam üstüne gam" olacak şekilde değerlendirmiştir.[8]

5. فِي *fî*

وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ "Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti."[9] Bu âyetteki *bimâ* ifadesi de *fîmâ* şeklinde anlaşılmıştır.[10]

---

1 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 578.
2 **Yûnus** 10/5.
3 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 126.
4 **Zilzâl** 99/4-5.
5 **A'râf** 7/86.
6 Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 386.
7 **Âl-i 'Imrân** 3/153.
8 Taberî, Cami'u'l-Beyân, IV, 134; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, I, 417.
9 **Tevbe** 9/25. Benzer bir örnek için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/26.
10 Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 430.

Bu anlamların dışında *bâ* harfinin sıla,[1] *me'a,*[2] *'inde,*[3] *ilâ*[4] gibi edatların da yerine kullanılabildiği iddia edilmişse[5] de, bu görüşler diğer müelliflerce desteklenmemiştir.

Bâ harfinin, yerine kullanıldığı bu edatlardan ayrı olarak bir de Kur'ân'da kendisine ait farklı anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar "ilsâk (anlamı bağlama)",[6] "ta'diye (geçişlilik)",[7] "isti'âne (yardım isteme)",[8] "ta'lîl (illet ve sebep bildirme)",[9] "zarfiye (zaman veya mekan bildirme)",[10] "mukâbele (karşılık)",[11] "kasem (yemin)"[12], "zâide (anlama doğrudan katkısız)"[13], "hâliye"[14] vs. şeklinde sıralanabilir.

Özellikle "kasem" anlamı bağlamında 'Alak 96/1. âyetin yeniden anlamlandırılması gerektiğini düşünmekteyiz.

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَ "Yaratan Rabbinin adıyla oku." Burada "ilsak" anlamındaki tercümeyi, âyetin indiği dönem ve şartları dikkate alınarak yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

İlk karşılaşmada vahiy meleğini karşısında gören Hz. Peygamber "oku" emri karşısında şaşırmış olacak ki rivayetlere göre bu istek üç kez tekrarlanmıştır. Son emir bu durumda *bâ* harfini "sebebiyet" anlamında kabul ederek "Yaratan Rabbin aşkına oku" halini alır.

---

1 **Nisâ'** 4/43; **Mâide** 5/6; **Mü'minûn** 23/20.

2 **Zâriyât** 51/39.

3 **Âl-i 'Imrân** 3/17.

4 **A'râf** 7/80.

5 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 209-210.

6 *İlsâk* anlamında kullanımlar için bk. **Mâide** 5/6; **Rûm** 30/34; **Sebe'** 34/53; Mutaffifûn, 83/30. Bu anlam için bk. Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, IV, 634.

7 *Ta'diye* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/17, 20, 166; **İsrâ'** 17/1; **Şu'arâ'** 26/193. Bu anlam için bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 324.

8 Besmeledeki *bâ*'nın *isti'âne* anlamına geldiği ifade edilmektedir. Zerkeşî, *Burhân*, IV, 256; Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, I, 635.

9 *Ta'lîl* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/50; **Dühân** 44/39.

10 *Zarfiyye* anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/123; **Zâriyât** 51/18; **Kamer** 54/34. Bk. Zerkeşî, *Burhân*, IV, 256.

11 *Mukabele* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/86; **Tevbe** 9/9; **Yûsuf** 12/20 Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 30; **Nahl** 16/32; Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, I, 636.

12 *Kasem* anlamında kullanımlar için bk. **Tevbe** 9/62; **Nahl** 16/38 Zerkeşî, *Burhân*, III, 43-44.

13 *Zâide* anlamında kullanımlar için bk. **Âl-i 'Imrân** 3/188; **Nisâ'** 4/132; **Yûsuf** 12/17; **Enbiyâ'** 21/47; **Furkân** 25/31; **Şu'arâ'** 26/114; **Ahzâb** 33/25, 46; **Zümer** 39/36; **Fussılet** 41/53; **Feth** 48/28.

14 **Mü'minûn** 23/20.

Bâ harfini "yemin" anlamına alarak da bu âyete "Yaratan Rabbine yemin ediyorum, oku" şeklinde de mana verilebilir. Bu durumda vahiy meleği Allah adına geldiğini, Arapların kullandığı türden yemin ifadesi kullanarak gerçekleştirmiş olabilir.

Âyetteki "oku" emrinde henüz okunacak bir şey olmadığı için, yani vahiy yazılı gelmediği ve gelse de vakit gece olduğu için metni okuma imkânsızlığı söz konusuydu. Dolayısıyla, burada kast edilen "okuma" farklı bir okumadır, demek zorundayız. Okumak farklı olunca okunacak şey de elbette farklı olmak durumundadır. "Yaratan Rabb" denmesi okunacak şeyin yaratıklar olmasını zorunlu hale getirmektedir ki zaten 2. âyette insanın yaratılış kaynağına, *'alak* "embriyo" aşamasına dikkat çekilmektedir. Bu durumda okunacak şeyler insanın yaratılışından başlayacak şekilde kâinatta yaratılan her şeydir; hatta bütün kâinat bir kitap olarak kabul edilmiş demektir.

Âyetteki *bâ* harfini "zâid" olarak da düşünmek mümkündür. Bu takdirde de anlam "Yaratan Rabbinin adını oku" şeklini alır ki, işte bu okumada yaratılan her şeyde Yaratan'ı bulma hedefi devreye girmiş olur. Hz. Peygamber'i Hira'ya çıkartan da aslında bu arayış idi. O, Mekke'nin ahlâksız yapısından kaçıyordu; fakat çözüme doğru yol alıyor, geri dönmek üzere ayrılıyordu. Bu yönelişlerin birinde sorularına cevap verildi ve ona, "Yaratan Rabbinin adını oku" denilerek, Allah'ı düşünmesi ve kâinatı, sahibinin oradaki imzasını bulacak şekilde yeniden fark etmesi ondan istenmekteydi.

Kur'ân *mûciz* (özlü) bir kelamdır; az sözle çok şey anlatır. İşte sadece bir harfin konumundan kaynaklanan bu âyetteki ihtimaller, bir âyetin anlamında nelerin devreye sokulabildiğini, bir harfin bile nice anlamlar içerebildiğini ortaya koymaktadır. Sözünü ettiğimiz anlamların hepsi doğrudur. Kur'ân aynı zamanda *mu'ciz* (âciz bırakan) bir kelamdır da. İnsanlar ve cinler mahşere kadar metninin de mesajının da benzerini getirmekten âcizdir.

ث

ثُمَّ : SÜMME

Arapça'da atıf harflerinden biri olarak kullanılan *sümme* edatı Kur'ân'da şu kullanımlara sahiptir:

1. ***Atıf***

ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ "Sonra dönüşünüz Rabbinize olacaktır."[1] Bu âyette de olduğu gibi *sümme* edatı bu tür kullanımlarda atıftır; yani "bağlaç"tır ve "sonra" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da bu edatın esas kullanım örnekleri de bu anlamdaki örneklerdir.[2]

2. **و** ***vâv/ve***

وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَه۪يدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ "Ya onları uyardığımız şeylerin bir kısmını sana gösteririz ya da seni vefat ettiririz. Onların dönüşü bizedir. Allah da onların yaptıklarına şâhittir."[3] Bu âyetteki *sümme* edatının *vâv* edatı yerine kullanıldığı ifade edilmektedir.[4]

İbnu'l-Cevzî bu edatın, وَظَنُّٓوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّٓا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا "Allah'tan, yine kendisine sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Allah, onların tevbesini kabul etti (edecek), (o halde) tevbe etsinler"[5] âyetinde "zâid" olarak kullanıldığını belirtmiştir.[6] Semerkandî de âyeti, "Allah, onların hatalarından geçti, artık tevbe etsinler" veya "Allah, tevbe etsinler diye hatalarından geçti, onları affetti" şeklinde izâh getirmiştir.[7]

---

1 **En'âm** 6/164.
2 "Sonra" anlamında bazı kullanımlar için bk. **A'râf** 7/124; **Nahl** 16/110, 119; **Fâtır** 35/32.
3 **Yûnus** 10/46.
4 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 95; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 224.
5 **Tevbe** 9/118.
6 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 224.
7 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 98.

حتي

حَتّٰى : *HATTÂ*

Fiillerle de isimlerle de kullanılan ve "tâ ki" anlamına gelen *hattâ* edatı, *ilâ* harf-i cerri gibi "intihâ, gaye" anlamına sahiptir ve Kur'ân'da şu edatların yerine kullanılmaktadır:

1. اِلٰى *ilâ*

سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ "O (kadir gecesi), tan yeri ağarıncaya kadar esenliktir."[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hattâ* edatı, "-e kadar, tâ ki"[2] anlamına gelmektedir. Bu anlam, *hattâ* edatının en geniş kullanımı ve örneği bulunan anlamdır.

مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ "Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu, öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet Elçi ve onunla birlikte inananlar, 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek olmuşlardı."[3] *Hattâ* edatının anlamlarından yaygın olanı "nihâyet" gibi vakit bildirme anlamıdır. Bu kullanımın örneği olarak Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır.

2. فَلَمَّا *felemmâ*

حَتّٰى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا "Ne zaman ki, elçiler umutlarını kestiler ve kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandılar, işte o zaman onlara yardımımız geldi."[4] Bu ve benzer

---

1 **Kadr** 97/5.

2 *İlâ* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/193; **Enfâl** 8/39; **Tevbe** 9/29; **Yûnus** 11/97; **Mü'minûn** 23/54; **Hucürât** 49/9; **Zâriyât** 51/43.

3 **Bakara** 2/214.

4 **Yûsuf** 12/110.

âyetlerde geçen *hattâ* edatı, "her ne zaman, vakta ki, ne zaman ki"[1] gibi anlamlar içermektedir.

Mukâtil'in de belirttiği üzere, bu tür âyetlerdeki *hattâ* edatını *lemmâ, felemmâ* anlamında düşünmek daha isabetlidir.[2]

1 *Felemmâ* anlamında kullanımlar için bk. Benzer âyetler için bkz: **Hûd** 11/40; **Enbiyâ'** 21/95-96; **Mü'minûn** 23/64.

2 Mukâtil, *Vucûh*, s. 137. Benzer değerlendirmeler için bk. Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 116; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 245-246.

علي

عَلَى : *'ALÂ*

Arapça'daki cerr harflerinden olan *'alâ* edatı fiil olarak da kullanılmaktadır. Bunu önceki bölümde *'A-L-V* başlığında ele almıştık. Kur'ân'da farklı edatlar yerinde kullanılan bu edatın kullanımları ve örneklerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

1. لِ ***lâm (li)***

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "Sayıyı tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı yüceltmenizi ister."[1] Bu âyetteki *'alâ* edatı ***lâm*** anlamındadır. Âyetin anlamı ise yukarıda mealini verdiğimiz gibi "-den dolayı" şeklindedir.[2]

2. مِنْ ***min***

اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ "Onlar, insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü tam yaparlar."[3] Bu âyetteki *'alâ* edatı ***min*** edatının içerdiği "-den, -dan" anlamına gelmektedir.[4]

3. فِي ***fî***

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ "Süleyman'ın hükümdarlığı konusunda onlar, şeytanların uydurdukları sözlere uydular."[5] Bu âyetteki *'alâ* edatı ise *fî* edatının içerdiği "-de, -da" anlamına gelmektedir.[6]

---

1 **Bakara** 2/185.

2 Bu anlam için bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, Mısır, 1328, I, 26.

3 **Mutaffifûn** 83/2.

4 Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, *Mecâzu'l-Kur'ân*, ta'lik. Fuat Sezgin, y.y., 1954-1962, I, 14; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 379; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 297.

5 **Bakara** 2/102.

6 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, Kahire, 1955, I, 63; Taberî, *Cami'u'l-Beyân*, I, 448; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 77; Tabresî, *Mecme'*, I, 290.

4. ب *bâ/bi*

حَقِيقٌ عَلَٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ "Allah'a karşı gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur."[1] Bu âyetteki *'alâ* edatı *bâ* edatının yerine kullanılmıştır.[2]

5. مَعَ *me'a*

وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِ وَالسَّٓائِل۪ينَ وَفِي الرِّقَابِۚ "Sevdiği malı yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenciler, boyunduruk altında bulunanlara veren (kişi asıl iyilik sahibidir)."[3] Bu âyetteki *'alâ* edatı ise *me'a* edatının yerine kullanılmıştır. Yani söz konusu âyetteki عَلٰى حُبِّه۪ *'alâ hubbihî* ifadesi, مع حبه *me'a hubbihî* "sevmesiyle beraber, sevdiği" anlamında kullanılmıştır. Özellikle hem bu âyette hem de İnsân 76/8'de yer alan bu ifade, "sevdiği malı, sevdiğine, kendisi muhtaç iken, Allah'ı sevdiği için, seve seve vermek" anlamında infâkın nasıl olması gerektiğini belirleme noktasında çok önemli bir mesaj içermektedir.

عَنْ : *'AN*

Arapça'daki cer harflerinden olan *'an* edatı Kur'ân'da şu edatların yerine kullanılmıştır:

1. *Sıla*

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ "Sana savaş ganimetlerini soruyorlar."[4] Bu âyetteki *'an* edatının cümleye anlam katkısının olmadığı ifade edilmektedir.[5] Yani meâlini yukarıdaki gibi verdiğimiz âyetteki يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ifadesi, âyette *'an* harfi yokmuş gibi kabul edilerek, يسئلونك الأنفال şeklinde "Sana ganimetleri soruyorlar" manasında değerlendirilmektedir. Kur'ân'da bu tür kullanımların hepsinde bu anlam söz konusudur.

---

1 A'râf 7/105.
2 Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 386.
3 Bakara 2/177.
4 Enfâl 8/1.
5 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 438.

2. ب *bâ/bi*

يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ "Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar."[1] Bu âyetteki *'anhâ* ifadesi *bihâ* şeklinde anlamlandırılmaktadır.[2] Dolayısıyla bu izâha göre âyetin anlamı da "Sen ondan biliyormuşsun gibi" değil de "Sen onu biliyormuşsun gibi" şeklinde anlaşılmalıdır.

3. على *'alâ*

اِنّٖى اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّٖى "Ben, mal sevgisini, Rabbimi anmaya tercih ettim."[3] Bu âyette zikredilen عَنْ ذِكْرِ رَبّٖى "Rabbimi anmaktan" ifadesi على ذكر ربى "Rabbimi anmaya" anlamında değerlendirilmiştir.[4]

وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهٖ "Cimrilik eden kendi aleyhine cimrilik etmiş olur."[5] Bu âyette de عَنْ نَفْسِهٖ *'an nefsihî* ifadesi على نفسه *'alâ nefsihî* anlamına gelmektedir.[6]

4. ل *lâm (li)*

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكٖٓى اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ "Dediler ki: Ey Hûd! Bbize bir mu'cize getirmedin. Biz senin sözünden dolayı tanrılarımızı terk edecek değiliz ve biz sana inanacak değiliz."[7] Bu âyette kullanılmakta olan عَنْ قَوْلِكَ ifadesi de لقولك anlamındadır. Yani âyete "senin sözünden" değil de "senin sözün nedeniyle" şeklinde anlam verilmelidir.[8]

---

1 A'râf 7/187.
2 Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, *Mecâzu'l-Kur'ân*, ta'lik. Fuat Sezgin, y.y., 1954-1962, I, 235.
3 Sâd 38/32.
4 Zeccâc, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Mısır, 1963, I, 261.
5 Muhammed 47/38.
6 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 439.
7 Hûd 11/53.
8 Taberî, *Cami'u'l-Beyân*, XII, 58-59.

في

فى : *FÎ*

Aslında "zarf, zarfiyet" anlamı veren *fî* edatı, Kur'ân'da değişik edatların anlamını ifade eden yerlerde de kullanılmıştır. Bu edatlar ve örneklerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. مَعَ *me'a*

قَالَ ادْخُلُوا فِى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِى النَّارِ "(Allah) şöyle buyurdu: Sizden önce geçen cin ve insan topluluklarıyla beraber ateşin içine girin."[1] Bu âyette geçen *fî* edatı *me'a* anlamındadır. Bu durumda âyetin anlamı, "O topluluklarla beraber olun" şeklinde olur.[2] Söz konusu kullanımın Kur'ân'da pek çok örneği vardır.[3]

2. عَلَى *'alâ*

وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فِى جُذُوعِ النَّخْلِ "Sizi hurma dallarına asacağım."[4] Bu âyetteki *fî* edatı, pek çok müfessire göre *'alâ*[5] anlamında kullanılmıştır.[6] Zeccâc da bu kanaati benimsemesine rağmen, buradaki *fî* edatının kendi anlamına da gelebileceğini ifade etmiştir.[7]

3. اِلَى *ilâ*

اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا "Allah'ın arzı (yeryüzü) geniş de-

---

1 **A'râf 7/38.**

2 Mukâtil, *Vucûh*, s.83; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 367; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 476.

3 *Me'a* anlamında kullanımlar için bk. **Neml** 27/12, 19; **'Ankebût** 29/9; **Ahkâf** 46/18; **Nûh** 71/16; **Fecr** 89/29.

4 **Tâhâ** 20/71.

5 'Alâ anlamında kullanımlar için bk. **Kehf** 18/42; **Tâhâ** 20/128.

6 Mukâtil, *Vucûh*, s. 83-84; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 367; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 476; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 423; Teymî, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I, 14; II, 23; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 186; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 426; İbn Kesîr, *Tefsiru*'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 417; Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I, 85.

7 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 368.

ğil miydi ki oralara göç edeydiniz."[1] Bu âyette geçen *fîhâ* ifadesi, *ileyhâ* anlamındadır.[2]

4. عَنْ *'an*

وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ أَعْمٰى "Şu (gerçekler)den habersiz olan, âhirette de kör olacaktır."[3] Mukâtil ve Dâmeğânî'nin âyete verdikleri bu anlam, kanaatimizce bir zorlamadan ibarettir.[4] Çünkü âyette anlatılmak istenen şey, sonuç olarak her ne kadar dünyada Allah'ın varlığını ve birliğini ifade eden gerçeklerden habersiz olmak ise de âyetin direkt olarak verdiği anlam, dünyada kör olanın âhirette de kör olacağı gerçeğini haber vermektir. Nitekim *fî* edatının farklı anlamlarını inceleyen İbnu'l-Cevzî bu anlama değinmemiştir.

5. مِنْ *min*

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ "Her ümmet içinde(n), aleyhlerine bir şâhit getireceğimiz gün."[5] Bu âyetteki *fî* edatı, aynı sûrenin 84. âyetinde bulunan kullanımdan da delil getirilerek, مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ şeklinde kabul edilmiş, dolayısıyla âyetteki *fî* edatı min anlamında değerlendirilmiştir. Zaten âyette kastedilen anlam da ümmetin içinden bir şâhidin getirilmesi şeklinde anlaşılmıştır.[6]

6. عِنْدَ *'ınde*

وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ "Ömründe nice yıllar aramızda (yanımızda) kalmadın mı?"[7] Bu âyette geçen فِينَا *fînâ* ifadesi, عندنا *'ındenâ* "yanımızda" anlamında da kullanılmış olabilir. Gerçi "içimizde, aramızda" şeklindeki anlam da âyetin vermek istediği mesajı anlatmasına rağmen, bazı yazarlar söz konusu âyetteki *fî* edatını *'ınde* anlamında değerlendirmişlerdir.[8]

---

1 **Nisâ'** 4/97. Benzer örnek için bk. **İbrâhîm** 14/9; **Nûh** 71/18.
2 Mukâtil, *Vucûh*, s. 84; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 367; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 476; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 543.
3 **İsrâ'** 17/72.
4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 84.
5 **Nahl** 16/89. Bir diğer örnek için bk. **Tevbe** 9/123 buradaki fî edatının bâ harfi yerine kullanıldığı hakkında bir değerlendirme için bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, II, 72.
6 Mukâtil, *Vucûh*, s. 84; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 367; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 476; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 301; Tabresî, *Mecme'*, VI, 179.
7 **Şu'arâ'** 26/18. Başka örnekler için bk. **Hûd** 11/62; 91.
8 Mukâtil, *Vucûh*, s. 84; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 367-368; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 476-477.

7. ل *lâm (li)*

وَجَاهِدُوا فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ "Allah uğrunda O'na yaraşır biçimde çalışın."[1] Bu âyette kullanılmış olan فِى اللّٰهِ "Allah uğrunda" ifadesine, لله "Allah için" anlamı vermek de mümkündür.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا "Bizim yolumuzda çalışanları yollarımıza iletiriz."[2] Bu âyette geçen فِينَا "uğrumuzda" ifadesini, لنا"bizim için" şeklinde anlamamız da mümkündür. Nitekim bazı yazarlar bunu tercih etmişlerdir.[3] Özellikle İbnu'l-Cevzî -haklı olarak- bu edatı incelemesinde örneğini verdiğimiz bu âyetteki *fî* edatının *li* anlamında olduğunu ifade etmiştir.[4]

8. ب *bâ/bi*

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ "Onlar, ille buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi bekliyorlar?"[5] Bu âyette geçen فِى ظُلَلٍ ifadesi, بظلل anlamında kabul edilerek, "Allah'ın ve meleklerin buluttan gölgeler getirmesi" şeklinde değerlendirilmiştir.[6]

Zemahşerî ise bu âyette "Allah'ın gelmesi"nin", "O'nun emri ve azabının gelmesi" anlamında olduğunu, ikinci bir ihtimal olarak da getirilen şeyin cümlede zikredilmediğini, ancak maksadın "Allah'ın azabını getirmesi" olduğunu ifade etmiştir.[7] Her iki şekilde de Allah'ın kendisi değil, azabı gelmektedir.

Dolayısıyla bu tefsire göre âyetteki *fî* edatının *bâ* anlamına geldiği söylenebilir; bu takdirde zaten *etâ* kelimesi, *bâ* harfiyle birlikte "getirmek" anlamına gelmektedir.[8]

---

1 **Hacc** 22/78.
2 **'Ankebût** 29/69.
3 Mukâtil, *Vucûh*, s. 84; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 368.
4 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 477.
5 **Bakara** 2/210.
6 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 368; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 477.
7 Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 250-251.
8 Benzer örnek için bk. **İbrâhîm** 14/9; **Ahzâb** 33/5.

9. نحو *nahv* (yön, taraf)

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِ "Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz."[1] Bu âyette geçen فِي السَّمَٓاءِ ifadesi نحو السماء anlamına gelmektedir. Yani bu âyette "gökte bakmak" değil de "göğe doğru, yukarı tarafa doğru bakmak" anlamı kastedilmektedir. Dolayısıyla *fî* edatı burada *nahv* "yön" anlamına gelmektedir.[2] Semerkandî'nin tercihi ise sonuçta yine bu anlamı ifade eden, ancak edatı farklı olan إلى السماء şeklindedir.[3]

Fî edatı, yerine kullanıldığı edatlardan başka bazen de "mukayese"[4] ve "ta'lîl"[5] anlamlarında kullanılmıştır.

---

1 **Bakara** 2/144.
2 Bu anlam için bk. İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 477.
3 Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, s. 101.
4 Ayet için bk. **Tevbe** 9/38. Bu anlam için bk. Zerkeşî, *Burhân*, IV, 303.
5 **Nûr** 24/14. Bu anlam için bk. Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, III, 171.

كلا

كَلَّا : *KELLÂ*

Genellikle bir cevap edatı olarak "hayır" anlamına gelen bu edatın Kur'ân'daki kullanımlarda iki çeşit anlam içerdiği görülmektedir:

1. لا *lâ*

Kellâ edatının ilk anlamı *lâ* harfinin anlamı olan "hayır" anlamıdır.

اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۙ كَلَّاۜ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّاۙ "Gaybe mi sahip oldu, yoksa Rahmân'ın huzurunda bir söz mü aldı? Hayır. Biz onun dediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız."[1] Bu ve benzer pek çok âyette *kellâ* edatı *lâ*[2] anlamına gelmektedir.

2. *Te'kid* (اِنَّ *inne*, لَ *le*)

Kellâ edatının bu anlamının dışında bir de "gerçekten" şeklinde bir anlamı daha vardır ve bu anlamın da örnekleri oldukça fazladır:

كَلَّا وَالْقَمَرِۙ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَۙ "Gerçekten; aya, dönüp gitmekte olan geceye, ağaran sabaha yemin olsun."[3] Bu ve benzer âyetlerdeki *kellâ* edatı[4] ise herhangi bir cümlenin cevabı durumunda değildir. Dolayısıyla bu tür kullanımlarda *kellâ* edatının bir başlangıç anlamı içerdiği kabul edilmekte ve bu anlam da "gerçekten, hakikaten" kelimeleriyle ifade edilmektedir.[5]

---

1 **Meryem** 19/78-79.

2 Lâ anlamında kullanımlar için bk. **Meryem** 19/82; **Mü'minûn** 23/100; **Şu'arâ'** 26/15, 62; **Sebe'** 34/27; **Me'âric** 70/15, 29; **Müddessir** 74/16; **Kıyâmet** 75/11; **'Abese** 80/23; **Mutaffifûn** 83/14; **Fecr** 89/17; **Hümeze** 104/4.

3 **Müddessir** 74/32-34.

4 *Te'kîd* anlamında kullanımlar için bk. **Müddessir** 74/54; **Kıyâmet** 75/20, 26; **Nebe'** 78/4-5; **'Abese** 80/11; **İnfitâr** 82/9; **Mutaffifûn** 83/7, 15, 18; **Fecr** 89/21; **'Alak** 96/5, 15, 19; **Tekâsür** 102/3-5.

5 Bu edatın kullanımı ve anlamı için bk. Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s. 105.

ل

اللام : *LÂM (Lİ)*

"Sebebiyet (neden)" bildiren bu edat Kur'ân'da şu edatların yerinde kullanılmaktadır:

1. كَيْ *key*

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُهُمْ "Babaları da uyarılmış olan bir topluluğu uyarman için (bu Kur'ân indirildi).[1] Bu ve benzer âyetlerde geçen *lâm* edatı *key* "-den dolayı" anlamında kullanılmıştır.[2]

Bu anlamı çağrıştırmak üzere söz konusu *lâm* harfinin Kur'an'da "illet" ve "sebep" anlamındaki kullanımlarının örnekleri de oldukça fazladır.[3]

2. أنْ *en*

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ "Oysa Sen onların içinde bulunduğun sürece Allah, onlara azap edecek değildir."[4] Bu âyetteki ليعذبهم *li-yü'azzibehüm* ifadesi أن يعذبهم en *yü'azibbehüm* demektir ki, bunun edatsız kullanımla arasında hiçbir fark yoktur. Nitekim aynı âyetin sonundaki, وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ "Onlar istiğfâr ederlerken de Allah onlara azap edecek değildir" cümlesi de bu görüşümüzü desteklemektedir.[5] Bu kullanımdaki *li* edatının cümlenin anlamına herhangi bir katkısı yoktur.

---

1 **Yâsîn** 36/6.

2 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 413; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 538. Mukâtil bu kullanımın *likey* anlamını verdiğini ifade etmektedir. Mukâtil, *Vucûh*, s. 142.

3 Örnek âyetler için bk. **Bakara** 2/29, 76; **Yûnus** 10/4; **Secde** 32/3; **Zümer** 39/12; **'Âdiyât** 100/8; **Kureyş** 106/1.

4 **Enfâl** 8/33.

5 Bu konudaki benzer âyetler için bkz: **Âl-i 'İmrân** 3/179; **İbrâhîm** 14/46.

3. عَلٰى *'alâ*

وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ "Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da yüksek sesle konuşmayın."[1] Bu âyetteki *lehû* ifadesi *'aleyhi* şeklinde anlaşılmıştır.[2]

4. اِلٰى *ilâ*

بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا "Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir."[3] Bu âyetteki *lehâ* ifadesi de *ileyhâ* şeklinde anlaşılmıştır.[4]

Âlûsî, رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ "Rabbimiz, sen mutlaka insanları asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın"[5] şeklindeki âyette geçen ليوم ifadesini إلى يوم şeklinde izâh etmiştir.[6]

5. ب *bâ/bi*

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا "Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü."[7] Bu âyetteki للجبل ifadesi de بالجبل şeklinde anlamlandırılmalıdır. Dağ için tecelli edilmez; dağa tecelli edilir.

6. فِى *fî*

فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ "Peki, ya kendilerini, hiç şüphe olmayan bir günde topladığımız ve herkesin kazandığı, kendisine tastamam verilip hiç kimseye haksızlık edilmediği zaman (durumları) nasıl (olacak)?"[8] Bu âyette geçen ليوم ifadesi, başında *fî* edatı varmış gibi فى يوم konumunda değerlendirilmiştir.[9]

يَقُولُ يَا لَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى "(İşte kıyâmet günü insan): 'Âh, keşke bu hayatım için (dünyadayken) bir şeyler gönderseydim!' diyecektir."[10] Bu âyetteki *li hayâtî* ifadesindeki *lâm* harfi, eğer kendi anlamında

1 **Hucürât** 49/3.
2 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 427-428.
3 **Zilzâl** 99/5.
4 Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 25; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 419.
5 **Âl-i 'Imrân** 3/9.
6 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, III, 130-131.
7 **A'râf** 7/143.
8 **Âl-i 'Imrân** 3/25. Benzer bir kullanım için bk. **Enbiyâ'** 21/47.
9 Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 202.
10 **Fecr** 89/24.

ise tercüme yukarıdaki gibi olur. Eğer *lâm* edatı *fî* anlamında kabul edilirse, o zaman anlam, "Âh, keşke dünya hayatımdayken bir şeyler takdim etseydim" şeklinde olur.

7. بَعْدَ *ba'de*

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ "Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namaz kıl."[1] Buradaki لدلوك *lidülûk* ifadesi بعد دلوك *ba'de dülûk*, yani "güneşin sarkmasından sonra" anlamında değerlendirilmiştir.[2]

8. مِنْ *min*

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz Allah içiniz/O'na aidiz ve sadece O'na döneceğiz."[3] Buradaki *lillâh* ifadesinde geçen *lâm* harfi kendi anlamındaysa, mana yukarıda verdiğimiz gibidir. Eğer *lâm* edatı *min* anlamındaysa o zaman anlam, "Biz Allah'tan geldik ve sadece O'na döneceğiz" şeklinde olmaktadır.

9. حَتّٰى *hattâ*

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذٖى عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ "İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu. Sonunda da (tuttukları kötü yoldan) dönerler diye Allah, yaptıklarının bir kısmını onlara tattırdı."[4] Buradaki *liyüzîka* kelimesinin başındaki *li* edatı, tercümede de ifade ettiğimiz doğrultuda *hattâ* anlamındadır.

Bu anlamların dışında *lâm* edatının kullanımına dair Mukâtil, Dâmeğânî ve İbnu'l-Cevzî'nin belirttikleri bir başka kullanım örneği daha vardır ki, o da, *liellâ* (-masın diye) anlamıdır.[5] Ancak bu konuda zikredilen örnekler,[6] kanaatimizce sağlıklı değildir. Çünkü verilen örneklerin tamamı, ليكفروا *liyekfurû* "Nankörlük etsinler diye" ifadesiyle başlayan âyetlerdir ki bu âyetleri, لئلا يكفروا *liellâ*

1 **İsrâ'** 17/78.
2 Zerkeşî, *Burhân*, IV, 342.
3 **Bakara** 2/156.
4 **Rûm** 30/41.
5 Mukâtil, *Vucûh*, s. 143; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 413; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 539.
6 Mukâtil, *Vucûh*, s. 143.

yekfurû şeklinde olumsuz bir anlamda "Nankörlük etmesinler diye" şeklinde anlamak, âyetlerin bulunduğu siyak ve sibaka, yani bağlama, konu bütünlüğüne uymamaktadır.[1]

Ayrıca İbnu'l-Cevzî de bu edatın anlamları hakkında *'ınde*[2] gibi daha başka edatları da zikretmesine rağmen,[3] bu konuda sözü edilen âyetlerdeki edatların, iddia edildiği gibi herhangi bir anlam farkı oluşturduğu kanaatinde değiliz.

لَعَلّ : *LE'ALLE*

"Ummak"[4] anlamına gelen *le'alle* edatı da bazı âyetlerde farklı edatların yerine kullanılmıştır:

1. كَيْ ***key***

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki duyarlı olasınız."[5] Bu ve benzer âyetlerde geçen *le'alle* kelimesi "-den dolayı, -sın diye" gibi anlamlara gelmektedir.

2. كَأَنَّ ***keenne***

وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ "Sanki ebedî yaşayacaksınız diye köşkler ediniyorsunuz."[6] Bu âyette geçen *le'alle* edatının da keenne edatı yerine kullanıldığı ve "sanki" anlamına geldiği ifade edilmektedir.[7]

Le'alle edatının, bu iki edatın yerine olan kullanımlarının yanında, "teraccî (ummak)",[8] "işfâk (korkutmak)",[9] "ta'lîl (neden bildirme)",[10] "istifhâm (soru)"[11] ve "temennî (ummak)"[12] anlamlarında da kullanıldığı belirtilmektedir.

1 Bu konudaki örnekler için bkz: **Nahl** 16/55; **'Ankebût** 29/66; **Rûm** 30/34.
2 Âyet için bk. **Tâhâ** 20/108.
3 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 537-539.
4 Bu anlamda âyet için bk. **Tâhâ** 20/44; **Talâk** 65/1.
5 **Bakara** 2/21.
6 **Şu'arâ'** 26/129.
7 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 417; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 530.
8 **Bakara** 2/187.
9 **Şûrâ** 42/17. Bu anlam için bk. Zerkeşî, *Burhân*, IV, 392.
10 **En'âm** 6/155; **Tâhâ** 20/44. Bu anlam için bk. Zerkeşî, *Burhân*, IV, 394.
11 **Talâk** 65/1. Bu anlam için bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 93.
12 **Mü'min** 40/36. Bu anlam için bk. Suyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 445.

لَوْلَا : *LEVLÂ*

"Başka bir şeyin varlığı nedeniyle herhangi bir şeyin imkânsızlığı"[1] anlamına gelen *levlâ* edatı Kur'ân'da farklı edatların yerine kullanılan edatlardandır. Söz konusu bu edatları ve örneklerini şöyle belirlemek mümkündür:

1. لَمْ *lem*

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَٓا اِيمَانُهَٓا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ "Ne yazık ki Yûnus toplumundan başka, (bütün bireyleriyle) îmâna erişen ve böylece îmânını tadan bir topluluk çıkmadı henüz."[2] Bu mealden de anlaşılacağı üzere âyetteki *levlâ* edatının, olumsuzluk anlamı içeren *lem* edatının yerine kullanıldığı ifade edilmektedir.[3]

2. هلا *hellâ*

فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Hiç olmazsa kendilerine azabımız geldiğinde yalvarsalardı. Fakat kalpleri katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını süslü gösterdi."[4] Bu âyetteki *levlâ* edatı, "hiç olmazsa, keşke" gibi anlamlara gelen hellâ edatının yerine kullanılmıştır.

Aynı şekilde, لَوْلَا جَٓاؤُ۫ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ "Ona dört şâhit getirmeleri gerekmez miydi?"[5] şeklindeki âyette geçen *levlâ* edatı da "keşke, hiç olmazsa, bari" gibi anlamlar içermektedir.

---

1 *Levlâ* edatının bu anlamdaki kullanımı hakkında örnek için bk. **Bakara** 2/144; **Nûr** 24/10, 14, 21.
2 **Yûnus** 10/98. Bu meâl, Esed'in tercihidir. Esed, *Meâl-Tefsir*, s. 415.
3 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 424; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 533.
4 **En'âm** 6/43. Benzer örnek için bk. **Vâkı'a** 56/86.
5 **Nûr** 24/13. Benzer örnek için bk. **Nûr** 24/12, 16.

م

مَا : *MÂ*

1. *Nefy*

Bu kullanımda *mâ* edatı *lâ* veya *leyse* anlamında olumsuzluk manası vermektedir ve bunun kullanım örneği de oldukça fazladır. Birer örnek vererek diğer anlamlar üzerinde durmak istiyoruz: وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ "(Sâlih, Semûd) kavmine şöyle dedi: Ey kavmim! Allah'a ibâdet edin, O'ndan başka tanrınız yoktur."[1] Bu ve benzer âyetlerdeki *mâ* edatı olumsuzluk anlamına gelmektedir.[2]

2. لَمْ *lem*

Mâ edatına, *lem* anlamı verenler de olmuştur.[3] Ancak verilen örneklerde, مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ "Biz ortak koşanlardan değildik"[4] anlamında olduğu gibi, *mâ* edatının *lem* anlamına gelmesine gerek yoktur. Çünkü *lem* edatının cümleye katacağı geçmiş zaman anlamı, *künnâ* kelimesiyle zaten ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu âyetteki *mâ* edatının *lem* edatı anlamına gelmesine gerek olmadığını düşünmekteyiz.

3. الَّذِى *ellezî*

Mâ edatı, olumsuzluk anlamının dışında Kur'ân'da yaygın olarak olumlu anlam verecek şekilde "ism-i mevsul" olarak da kul-

---

1 **Hûd** 11/61. Benzer âyetler için bkz: **Bakara** 2/174; **Âl-i 'İmrân** 3/79; **Hûd** 11/50, 84; **Secde** 32/43; **Sâd** 38/87; **Şûrâ** 42/51.

2 Mukâtil, *Vucûh*, s. 117; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 566.

3 Bk. Mukâtil, *Vucûh*, s. 118.

4 **En'âm** 6/23; **A'râf** 7/7; **Kasas** 28/59.

lanılmaktadır. Bunun örnekleri[1] de oldukça fazla olduğu için bir âyeti zikretmekle yetineceğiz:

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى "Örttüğü zaman geceye, göründüğü zaman gündüze ve erkeği-dişiyi yaratana and olsun ki."[2] Bu âyette geçen وما خلق ifadesindeki *mâ* edatı olumsuzluk anlamında değil, ism-i mevsul olarak olumlu anlamda kullanılmaktadır.

4. *Sıla*

Bir önceki kullanıma benzeyen ve cümleye herhangi bir olumsuzluk anlamı katmayan bir başka kullanıma daha Kur'ân'da rastlamaktayız ki *mâ* edatı bu âyetlerde "sıla" konumundadır. Arapça'da buna "kelâmda ilgi, bağ edatı veya kullanımı" denilmektedir. Örnek olarak; اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْـيٖۤ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا "Allah, bir sivrisineği hatta onun da ötesinde olan (daha zayıf bir varlığı) örnek vermekten çekinmez"[3] âyetini verebiliriz. Bu âyette geçen مَثَلًا مَا *meselen mâ* "herhangi bir örnek" anlamında kullanılmıştır.[4]

5. *İstifhâm* (soru)

اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدٖي "(Ya'kûb), oğullarına, 'Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?' demişti."[5] Kur'ân'da bunun örnekleri de oldukça fazladır. Bu tür âyetlerde sözü edilen anlam "hangi şey, ne"[6] şeklindedir.[7]

6. *Te'accüb* (şaşkınlık)

فَمَٓا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ "Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar!"[8] Bu âyette geçen *mâ* edatı *ta'accüb*, yani "hayret, şaşkınlık"[9] ifade etmektedir.

1 Benzer kullanımlar için ayrıca bk. **Bakara** 2/159; **Mü'minûn** 23/68; **Sebe'** 34/47; **Zuhruf** 43/12.
2 **Leyl** 92/1-3.
3 **Bakara** 2/26. Benzer kullanımlar için ayrıca bk. **Âl-i 'İmrân** 3/159; **Nisâ'** 4/155; **Mü'minûn** 23/40.
4 Bu kullanım hakkında geniş bilgi için bk. Mukâtil, *Vucûh*, s. 118; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 565.
5 **Bakara** 2/133.
6 Bnezer kullanımlar için bk. **Bakara** 2/175; **'Abese** 80/17.
7 Mukâtil, *Vucûh*, s. 118; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 567.
8 **Bakara** 2/175.
9 Benzer bir ayet için bk. **'Abese** 80/17.

7. كَمَا kemâ

Mâ edatının en ilginç kullanımlarından olan bu ifade, kanaatimizce büyük önem arz etmektedir. Çünkü bunun Kur'ân'da fazlaca örneğine rastlamasak da bir tek örneği bile bize önemli bilgiler hatırlatacak özelliktedir.

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ اٰبَاؤُهُمْ "Babaları uyarıldığı gibi kendilerini de uyarasın diye (Kur'ân indirildi)."[1] Bu âyetin tefsirinde âyette geçen *mâ* edatı, genellikle olumsuzluk anlamında kabul edilmiş ve âyet, "Babaları uyarılmayan bir topluluğu uyarman için" şeklinde anlaşılmıştır. Hâlbuki âyette geçen *mâ* edatı Mukâtil'in de dediği gibi[2] *kemâ* anlamında da anlaşılabilir.

Arapların atalarının uyarılmadığı iddiası şüpheli bir iddiadır. Çünkü Arapların atalarına, Hz. İbrâhîm'den önce de sonra da peygamberler gönderilmişti. Dolayısıyla Arapların uyarılmadığı iddiası en azından çok daha eski dönem Arap ataları için doğru değildir. Söz konusu âyette, Kur'ân'ın indirildiği dönemdekilerin ataları kastediliyorsa o zaman da âyetin tercümesini, "Yakın ataları uyarılmamış bir toplumu uyarman için" şeklinde yapmak gerekir. Bu takdirde de Hz. Peygamber'in gönderildiği dönemde Mekkelilerin ilâhî hiçbir dinin kalıntılarından haberdar olmadıklarını iddia etmemiz gerekecekti ki bu da o günün Mekkesi için doğru görünmemektedir. Çünkü o dönemin Mekkesinde, sayıları az da olsa adlarına muvahhidler veya hanîfler denen bir gruptan söz edilmektedir. Hatta Hz. Peygamber'in ve bazı yakınlarının da bu gruptan sayıldığını biliyoruz. Durum böyle olunca bu âyetin Arapların yakın veya uzak atalarının uyarılmadığı anlamına gelmediğini düşünmekteyiz. Kaldı ki Kur'ân'da Yüce Allah, her toplumun bir hidâyet çağırıcısının olduğunu[3] ve her ümmete bir elçi gönderdiğini[4] açıkça ifade etmektedir. İsrâ' 17/15'te yer alan, وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا "Biz elçi gönderinceye kadar azap etmeyiz"

1 Yâsîn 36/6.
2 Mukâtil, *Vucûh*, s. 118-119.
3 Ra'd 13/7.
4 Nahl 16/36.

cümlesinin anlamı da, gönderilen peygamberlerin mesajları herhangi bir nedenle tüm muhataplara ulaştırılamamış ise bu durumdakilerin azaba uğratılmayacakları şeklindedir.

Konuyu yakın atalarla ilişkilendirip söz konusu âyeti, "Yakın babaları hayli zamandan beri Allah korkusunu, saygısını anlatacak, Allah'ı beyan edecek peygamberler gönderilmeyen, gaflet ve fetret içinde kalmış, hayra, şerre, fevzü saadete âgâh olmamış, gaflet içinde yüzen bir kavme Allah'ın azabını beyan edesin"[1] şeklinde de izâh edilmiştir.

O halde Yâsîn 36/6'da geçen *mâ* edatı olumsuzluk anlamında değerlendirilecekse "yakın atalar" anlamı verilmeli veya olumsuzluk anlamında değerlendirilmeyip âyetin anlamını da, "Ataları da uyarıldığı gibi bir toplumu uyarman için (Kur'ân indirildi. Buna rağmen) Onlar hâlâ gaflettedirler" şeklinde vermek gerekmektedir.

قُلْ يَآ اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ لَآ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُۚ وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ
وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُۜ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ "De ki: Ey kâfirler! (gerçeği inkâra şartlananlar!) Ben sizin tapmakta olduğunuz gibi tapmıyorum. Siz de benim ibâdet ettiğim gibi ibâdet etmiyorsunuz. Ben, sizin tapmış olduğunuz gibi asla tapıcı olmadım. Siz de benim ibâdet ettiğim gibi ibâdet etmiyordunuz. Sizin hesabınız size, benim hesabım da banadır."[2] Bu sûrede dört defa kullanılan *mâ* edatı da kanaatimizce *kemâ* anlamında olmalıdır. Çünkü Mekkeli müşriklerin tapındığı varlıklar için kullanıldığı ifade edilen bir edatın, Yüce Allah için de kullanılmış olduğu sonucu kaçınılmaz olur.

Oysa eğer buradaki *mâ* edatlarını *kemâ* anlamında değerlendirirsek böyle bir sıkıntıdan kurtarmak mümkündür. Gerçi bu edatı *kemâ* anlamında kullanmayanlar buradaki edatlara "güç" anlamını vererek konuyu izâh etmeye çalışmışlardır.

---

1 Şemsettin Yeşil, *Kur'ân'ın Kalbi Sûre-i Yâsîn'in Tefsiri*, İstanbul, 1950, s. 8-9; Yeşil, *Füyûzât Kur'ân-ı Mübîn'in Meâlen Tefsiri*, İstanbul, 1964, VI, 236.

2 Kâfirûn 109/1-6.

Bu başlıkta ele aldığımız *mâ* edatının *men*[1] anlamına geldiği de iddia edilmiş, ancak bu iddianın delillerindeki *mâ* edatları asıl anlamlarından olan ism-i mevsûl şeklinde değerlendirildiğinde, bu iddianın haklı izâh tarzı olmadığı görülmektedir.

مَعَ : *MEʻA*

"Yakınlık" ve "beraberlik" anlamına gelen *meʻa* edatı da Kur'ân'da farklı edatların yerine kullanılan edatlardandır.

1. عِنْدَ *ʻınde*

وَاٰمِنُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ "Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğime inanın."[2] Bu âyetteki مَعَكُمْ ifadesi, عندكم anlamına gelmektedir.[3]

2. عَلٰى *ʻalâ*

فَالَّذٖينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذٖٓي اُنْزِلَ مَعَهُٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "O'na inanan, destekleyerek O'na saygı gösteren, O'na yardım eden ve O'na indirilen nûra uyanlar kurtuluşa ereceklerdir."[4] Bu âyetteki *meʻa* edatının ise *ʻalâ* edatının yerine kullanıldığı ifade edilmektedir.[5]

3. مِنْ *min*

قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْ "Elçiler dediler ki: Uğursuzluğunuz sizden kaynaklanıyor."[6] Buradaki *meʻa* edatı *min* veya *bâ* anlamındadır. Âyetin anlamı da "Uğursuzluğunuz sizden kaynaklanıyor" veya "Uğursuzluğunuzun sebebi sizsiniz" şeklindedir.

مِنْ : *MİN*

Asıl anlamı "-den, -dan" demek olan ve cümlede harf-i cerr olarak bulunan *min* edatın da Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir:

1 Şems 91/5; Leyl 92/3.
2 Bakara 2/41.
3 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 563.
4 A'râf 7/157.
5 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 437; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 563.
6 Yâsîn 36/19.

1. *Sıla*

Min edatı, bazen kullanıldığı yere göre lafızda bir ahenk oluşturur, sözün akıcı bir üslupla söylenmesine yardımcı olur ve anlamda herhangi bir değişiklik yapmaz.

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّٓائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا "Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Mûsâ! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın, dediniz."[1] Bu âyetteki ikinci *min* edatı cümlede "sıla" görevi görmekte ve lafzı güzelleştirmekten başka manaya bir katkı sağlamamaktadır.[2]

اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَطِيعُونِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ "(Nûh, kavmine hitaben şöyle demişti): Allah'a kulluk edin, O'na karşı duyarlı olun, bana da itaat edin ki, (Allah) günahlarınızı bağışlasın."[3] Bu âyette geçen, مِنْ ذُنُوبِكُمْ ifadesi "günahlarınızdan bir bölümü" anlamında değil, "günahlarınızın tamamını bağışlar" anlamında değerlendirilmiştir.[4]

2. ب *bâ/bi*

يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ "(Allah), buluşma gününe karşı insanları uyarması için Rûh'u (Cebrâîl'i), kullarından dilediğine kendi emriyle gönderir."[5] Bu ve benzer âyetlerde[6] geçen مِنْ اَمْرِهِ ifadesi, بأمره anlamında değerlendirilmiştir.[7]

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ "Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır."[8] Bu âyetteki, مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ ifadesi "Allah'ın emrinden" şeklinde

---

1 **Bakara** 2/61.

2 Ebu'l-Hasan Sa'îd b. Mes'ede el-Müşâcî el-Belhî el-Evsat el-Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, Beyrut, 1985, I, 272.

3 **Nûh** 71/3-4. Bu konuda başka örnekler için bkz: **Bakara** 2/237; **Yûsuf** 12/101; **Mü'minûn** 23/91; **Nûr** 24/30, 31; **Şûrâ** 42/13.

4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 84; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 442; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 576.

5 **Mü'min** 40/15.

6 Benzer âyetler için bkz: **Ra'd** 13/11; **Nahl** 16/2; **Nebe'** 78/14; **Kadr** 97/4.

7 Mukâtil, *Vucûh*, s. 85; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 442; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 576-577.

8 **Ra'd** 13/11.

değil de, *min* edatını *bâ* manasına alarak "Allah'ın emriyle" şeklinde değerlendirmek gerekir. Aksi takdirde, melekler insanları Allah'ın emrinden koruyamazlar; onlar, Allah'ın emrini yerine getirmeye memurdurlar, emredilenin tersini hiçbir şekilde yapamazlar. İlgili ifadeye eğer *min* edatı doğrultusunda anlam verilecekse de bu defa "melekler insanları Allah'ın azabına uğramaktan korurlar", yani "o azaba uğramamaları için onları uyarırlar" şeklinde anlam vermek gerekir.

Diğer taraftan, يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ "Göz ucuyla gizli gizli bakarlar"[1] âyetinde geçen مِنْ طَرْفٍ ifadesi, بطرف şeklinde, yani "gizli bir taraftan" değil de "gizlice" anlamına geldiği ifade edilmektedir.[2]

3. فِي *fî*

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ "Bana gösterin, onlar yerde neyi yarattılar?"[3] Bu âyette geçen مِنَ الْأَرْضِ ifadesi, "yerden bir şey" anlamından ziyade, في الأرض "yerde bir şey" anlamında kullanılmış olmalıdır.[4]

4. عَلَى *'alâ*

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا "Biz o (Nûh)'a, âyetlerimizi yalanlayan kavmine karşı yardım etmiştik."[5] Bazı yazarlara göre buradaki *min* edatı *'alâ* anlamında kullanılmıştır.[6] Bu âyeti, "Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun öcünü almıştık" şeklinde tercüme etmek de mümkündür.

5. *Zâid, beyâniyye*

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."[7] Bu âyette

1 Şûrâ 42/45.
2 Zerkeşî, *Burhân*, IV, 420.
3 Ahkâf 46/3. Benzer bir kullanım için bk. Bakara 2/226.
4 Mukâtil, *Vucûh*, s. 85; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 443; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 577.
5 Enbiyâ' 21/77.
6 Mukâtil, *Vucûh*, s. 85; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 443; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 577; İbn Kuyetbe, *Te'vîl*, s. 577.
7 Âl-i 'İmrân 3/104.

مِنكُمْ ifadesindeki *min* edatı, genellikle *ba'ziyet* anlamında değerlendirilip "-den, -dan" şeklinde anlamlandırıldığı için, hayra davet, iyiliği emr, kötülükten nehiy işlemi bu ümmetten sadece bir grubun görevi olarak algılanmış, geri kalanların ise böyle bir görevden muaf tutulduğu ifade edilmiştir. Oysa buradaki min edatı eğer *zâid* veya *beyâniyye* olarak kabul edilirse, o zaman anlam bütünüyle bu ümmetin bütün fertlerinin kendi dönemlerinde ve kendi çaplarında hayra davet, iyiliği emir ve kötülükten uzaklaştırma görevinin bulunduğu şeklinde ifade edilmiş olacak, böylece hem Âl-i İmrân 3/110, hem de Tevbe 9/71. âyetle bu âyet arasında herhangi bir anlam sorunu yaşanmayacaktır. Âyetin anlamı Nesefî'nin de bir görüş olarak naklettiği gibi[1] şöyle olmalıdır: "Sizin hepiniz hayra davet eden, iyiliği emr eden ve kötülükten nehyedenler olun. İşte bunlar kurtuluşa erenlerdir." Her Müslüman, bulunduğu durumda başkasına bir şeyler aktarabilecek yeterlilikte olmalıdır. Bu bir seçenek değil, zorunluluktur.

6. كَ *kâf/ke*

Bütün bunlardan ayrı olarak *min* edatının bir de *kâf* anlamına geldiği iddiası vardır. Bu iddianın delili olarak da, وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ "Allah'ın size öğrettiklerinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin"[2] âyeti zikredilmiştir ki kanaatimizce bu iddia da delili de yerindedir. Çünkü "Allah'ın öğrettiği gibi öğretmek" ifadesi, "Allah'ın öğrettiğinden öğretmek" ifadesinden daha anlamlı bulunmuştur.[3] Nitekim, فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ "Güvene kavuştuğunuz zaman bilmediğiniz şeyleri Allah'ın size öğrettiği şekilde (O'nu) anın"[4] âyetindeki kullanımda da benzer konuyla ilgili kelimeler *kemâ* sözcüğüyle ifade edilmiştir.

---

1 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 280.
2 Mâide 5/4.
3 Bu konuda bir görüş için bk. Hilâlî, *el-Hurûfu'l-'Âmile*, s. 237.
4 Bakara 2/239.

Min edatının, sözünü ettiğimiz bu anlamlarından başka "beyaniyye (açıklama)"[1], "zarfiyye (yer veya zaman bildirme)"[2], "teb'îdiyye (bir kısmı)"[3] "ta'lîl (neden bildirme)"[4] gibi farklı anlamları da vardır.[5]

1 **Bakara** 2/106; **A'râf** 7/132; **Hûd** 11/116; **Hacc** 22/30; **Nûr** 24/43; **Ahzâb** 33/31; **Fâtır** 35/2.
2 **Nebe'** 78/14.
3 **Bakara** 2/61, 267, 271; **Âl-i 'İmrân** 3/92; **Mâide** 5/94; **En'âm** 6/52; **Ahkâf** 46/35.
4 **Bakara** 2/19; **Kureyş** 103/4. Bu anlam için bk. Zerkeşî, *Burhân*, IV, 419.
5 Bu anlamlar ve kullanıldığı örnek âyetlerle ilgili olarak bk. İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 577-578.

هل

هَلْ : *HEL*

Soru edatı olarak kullanılan *hel* edatı Kur'ân'da bu anlamıyla birlikte farklı edatların yerinde farklı anlamlarda da kullanılmıştır:

1. ***Hemze*** **(soru)**

Hel edatının esas anlamı olan "soru" anlamının örnekleri Kur'ân'da oldukça fazladır. Bir örnek verip diğer kullanımlarına dikkat çekmek istiyoruz:

هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ "Ortaklarınız içinde bunlardan birini yapan var mı?"[1] Bu ve benzer âyetlerdeki *hel* edatı soru[2] anlamında kullanılmaktadır.

2. مَا mâ

Hel edatının, kullanıldığı dört değişik anlamdan biri de olumsuzluk anlamına gelen *mâ* anlamıdır. Bu kullanımda genellikle *hel* edatı, ardından *illâ* edatıyla takip edilmekte ve cümleler, hasr (vurgu) manası veren cümleler kategorisine girmektedir:

فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ "Elçilere düşen görev sadece açıkça tebliğden ibarettir."[3] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hel* edatı olumsuzluk anlamına gelen *mâ*[4] edatı anlamındadır. Bu âyete "Elçilere düşen görev, açıkça tebliğden başka nedir ki!" şeklinde de anlam verilebilir. Kur'ân'da bu kullanımın pek çok örneği vardır.

---

1 **Rûm** 30/40.

2 *Hel* anlamında kullanımlar için bk. **Bakara** 2/210; **En'âm** 6/158; **A'râf** 7/53; **Yûnus** 10/34; 35; **Nahl** 16/33, 35; **Rûm** 30/28; **Zuhruf** 43/66.

3 **Nahl** 16/35.

4 Başka örnekler için bk. **Bakara** 2/210; **En'âm** 6/158; **Nahl** 16/33; **Zuhruf** 43/66; **Muhammed** 47/18, **Rahmân** 55/60.

3. قَدْ kad

Kur'ân'da *hel* edatının bulunduğu bazı âyetlerde bu edat, muhakkaklık ifade eden *kad* edatı anlamında da kullanılmıştır.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى "Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?"[1],

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا "İnsanın üzerinden, henüz anılan bir şey değilken uzun bir süre geçmedi mi?"[2] Bu ve benzer âyetlerde geçen *hel* edatına soru anlamı verilmişse de, esas kastedilen anlam, bunun olumlu ve muhakkaklık ifade eden *kad*[3] manasıdır.[4]

4. اَلَا *elâ*

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا "De ki: Dikkat edin, size işleri bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları söyleyeceğim."[5]

Kur'ân'daki *hel* edatının içerdiği anlamlardan biri de "dikkat edin" anlamındaki *elâ* edatıdır. Bir önceki maddede söylediğimiz gibi, burada da *hel* edatını normal soru edatı diye kabul edip âyeti, "De ki: Size işleri bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları söyleyeyim mi?" şeklinde anlamak da mümkündür. Ancak bazı yazarlar bu âyetlerdeki *hel* edatlarını "tenbih edatı"[6] olarak yorumlamışlardır.[7]

---

1 **Nâzi'ât** 79/15.

2 **İnsân** 76/1.

3 *Kad* anlamında kullanımlar için bk. Benzer örnekler için ayrıca bkz: **Tâhâ** 20/9; **Sâd** 38/21; **Zâriyât** 51/24; **Burûc** 85/17; **Ğâşiye** 88/1.

4 Bu anlamda değerlendirmeler için bk. Mukâtil, *Vucûh*, s. 57; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 476; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 624.

5 **Kehf** 18/103.

6 "Tenbih" anlamında kullanımlar için bk. **Tâhâ** 20/120; **Şu'arâ'** 26/221; **Sebe'** 34/7.

7 Mukâtil, *Vucûh*, s. 57; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 476; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 625.

و

الواو : *VÂV/VE*

Arapça'da atıf harflerinden biri olan *vâv* harfi, "atıf" özelliğinden başka "yemin" anlamına da gelen harflerdendir.

Yemin ifadelerinde cümlelere yemin manası verilmesindense bazen, Esed'in yaptığı gibi "düşünün" şeklinde farklı ifadeler de tercih edilmelidir. Meselâ 'Âdiyât sûresinin ilk üç âyetinde yer alan *vâv* edatlarına "yemin" manası vermemek gerekir. Hem bu âyetlerde hem bütünüyle sûrede "kınama" ifadeleri yer aldığı için, ilgili üç âyete şöyle anlam verilmelidir: "Öfkesinden dolayı harıl harıl çalışan düşmanlara, kızgınlıklarını çevreye püskürenlere ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun!"

Bu anlamlarından ayrı olarak *vâv* harfi farklı edatlar yerine de kullanılabilmektedir:

1. *Sıla*

وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ "Biz hiçbir kenti yok etmedik ki onun mutlaka bilinen bir yazısı olmasın."[1] Bu âyette وَلَهَا ifadesinde geçen *vâv* harfinin manaya katkısının bulunmadığı ifade edilmektedir.[2]

2. اذ *iz*

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ وَطَٓائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ "Sonra (Allah) o üzüntünün ardından size bir güven, bir

1 Hıcr 15/4.
2 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 620.

kısmınızı bürüyen bir uyku indirdi. Çünkü onlar kendi canlarının kaygısına düşmüştü."[1] Bu âyette geçen وَطَائِفَةٌ kelimesiyle başlayan cümlenin başındaki *vâv* harfinin *iz* edatı anlamına geldiği ifade edilmektedir.[2]

1 **Âl-i 'İmrân** 3/154.
2 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 620.

لا

لا : *LÂ*

Asıl anlamı cümleye olumsuzluk anlamı katmak olan ve fiillerin başında genellikle bu anlamı içeren *lâ* edatı Kur'ân'da farklı edatların yerinde kullanılan edatlardandır:

1. لَمْ *lem*

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى "Ne sadaka verdi ne de ibâdet etti."[1] Bu âyetteki *lâ* edatının *lem* edatı yerine kullanıldığı ifade edilmektedir.[2]

2. *Nehy*

وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ "Şu ağaca yaklaşmayın."[3] Bu tür âyetlerde *lâ* edatı *nefy* yani "olumsuzluk" değil, *nehy* yani "yasaklamak" anlamına gelmekte ve isim olarak da kendisine nehy lâsı denmektedir.

3. *Sıla*

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ "(Hayır, hayır!) Kıyâmet gününe ve kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ediyorum."[4] Bu ve diğer tüm âyetlerde kullanılmış olan لَا أُقْسِمُ ifadelerindeki *lâ* edatının "zâid" olarak kullanıldığı, cümleye anlam açısından katkıda bulunmadığı, sadece lafzın güzelleştirilmesi için getirildiği ifade edilmektedir.[5]

لَا أُقْسِمُ ifadelerinde *lâ* harfinin "nâfiye" olumsuzluk anlamı verdiği de kabul edilen görüşlerdendir. Hatta bu ifadedeki *lâ* edatının tıpkı Tevbe 9/47 ve Neml 27/21'de olduğu gibi *lâm* ma-

---

1 Kıyâmet 75/31.
2 İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, s. 632.
3 A'râf 7/19.
4 Kıyâmet 75/1-2.
5 Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, s. 425.

nasında "te'kid" için olması da muhtemeldir. Bu takdirde anlam "Muhakkak ki yemin ediyorum" şeklinde olur.

Hatta bu edatın *kellâ* anlamında "hayır, hayır, iş zannettiğiniz gibi değil; yemin ediyorum ki..." gibi bir anlam vermesi de mümkündür. Dahası, bu edata kendi anlamı olan nefiy manası da verilebilir. Bu durumda anlam şöyle olur: "İş o kadar açık ki, yemin bile etmiyorum."

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى "Sonra orada ölemez ki dirilsin."[1] Buradaki ilk *lâ* edatı "olumsuzluk", ikincisi ise "sıla" anlamına alınabilir; bu durumda anlam, tercüme ettiğimiz gibi olur.

1 A'lâ 87/13.

ي

الياء : *YÂ*

Nidâ harfi olarak da bilinen *yâ* harfinin de iki anlamı vardır:

1. ***Nidâ*** **(sesleniş)**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا "Ey inananlar!" şeklinde pek çok hitabın başındaki *yâ* edatı "ey" anlamında bir nidâ, sesleniş veya hitap etme edatıdır ve bunun Kur'ân'da oldukça fazla kullanım örneği vardır.

2. **وَ** ***vâv/ve***

يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ "Âh, keşke kavmin gerçeği bilseydi!"[1] Habîb-i Neccâr diye tanıtılan, Yâsîn sûresinde kıssası anlatılan bir şehrin ileri gelenlerinden, en akıllı ve en kültürlülerinden olan bu şahsın, kavmine yönelik son arzusu bu şekilde ifade edilmiştir. Bu ve benzer âyetlerdeki *yâ* edatı, bir "pişmanlık" veya "kınama"[2] anlamı verebildiği gibi, bir "sevinç"[3] anlamı da verebilir. Bu âyette geçen ifade, sevinç anlamına göre, "Âa, (ne güzel)! Keşke kavmim de gerçeği bilseydi" şeklinde manalandırılabilir; "keşke" anlamına göre ise "Âh, keşke kavmin gerçeği bilseydi!" manası söz konusu olur.

---

1 **Yâsîn** 36/26.

2 "Pişmanlık, kınama" anlamında kullanımlar için bk. **Nisâ'** 4/73; **Mâide** 5/31; **En'âm** 6/27, 31; **Hûd** 11/72; **Kehf** 18/42, 49; **Meryem** 19/23; **Enbiyâ'** 21/14, 46, 97; **Furkân** 25/27, 28; **Kasas** 28/79; **Ahzâb** 33/66; **Yâsîn** 36/30, 52; **Sâffât** 37/20; **Zümer** 39/56; **Zuhruf** 43/38; **Kalem** 68/31; **Hâkka** 69/25, 27; **Nebe'** 78/40; **Fecr** 89/24.

3 "Sevinç" anlamında kullanımlar için bk. **Yûsuf** 12/19; **Yâsîn** 36/26.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM

ABDÜLBÂKÎ, Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1991.

AHFEŞ, Ebu'l-Hasan Sa'îd b. Mes'ade el-Müşâcii, *Me'âni'l-Kur'ân*, Beyrut, 1985.

AHMED b. HANBEL, *el-Müsned*, İstanbul, 1981.

AKDAĞ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya, 1987.

AKK, Hâlid Abdurrahmân, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâ'idüh*, Beyrut, 1994.

AKYÜZ, Vecdi, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, İstanbul, 1988.

ALBAYRAK, Hâlis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul, 1996.

ALTINTAŞ, Ramazan, *Kur'ân'da Hidâyet ve Dalalet*, İstanbul, 1995.

ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Mahmûd, *Rûhu'l-Ma'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ân ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, 1985.

ÂMİDÎ, Seyfuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Mısır, 1914.

ASIM EFENDİ, Seyyid Ahmed, *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul, 1886.

ATAR, Fâhirettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, 1996.

ATEŞ, Süleymân, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul, trs.

____, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1989.

B. HAYDAR EFENDİ, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul, 1966.

BALJON, J. M. S., *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Ş. Ali Düzgün,

Ankara, 1994.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsîri,* İstanbul, 2002-2007.

BEHİY, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar,* çev. Ali Turgut, İstanbul, 1988.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimü't-Tenzîl,* Beyrut, 1995.

BEYDÂVÎ, Abdullâh Ebû Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* Beyrut, 1996.

BİRIŞIK, Abdülhamit, "Hizbullah" md., *DİA,* İstanbul, 1998.

BOZKURT, Nebi, "Fuhuş" md., *DİA,* İstanbul, 1996.

BUHÂRÎ, Alâuddîn Abdülazîz b. Ahmed, *Keşfü'l-Esrâr 'an Usûli'l-Pezdevî,* Beyrut, 1994.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahîh,* y.y., trs.

CEBECİ, Lütfullah, *Kur'an'a Göre Takvâ,* İstanbul, 1985.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Tarihi,* Ankara, 1988.

———, "Vucûhu'l-Kur'ân'a Dâir Bilinmeyen Yeni Bir Eser", *AÜİFD,* Cilt: XV, Ankara, 1967.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sıhâh: Tâcu'l-Luğa,* Beyrut, 1979.

CEZÂİRÎ, Ebû Bekr Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr li Kelâmi'l-'Aliyyi'l-Kebîr,* Medine, 1995.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi,* İstanbul, 1997.

———, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'ân,* İstanbul, trs.

CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta'rîfât,* İstanbul, 1300.

ÇAĞRICI, Mustafa-Karaman, Hayreddin-Aydınlı, Abdullah, "Adâlet" md., *DİA,* İstanbul, 1988.

———, "Cömertlik" md., *DİA,* İstanbul, 1993.

———, "Fitne" md., *DİA,* İstanbul, 1996.

———, "Hasene" md., *DİA,* İstanbul, 1997.

———, "Hevâ" md., *DİA,* İstanbul, 1998.

ÇELEBİ, İlyas, "Fiten ve Melâhim" md., *DİA,* İstanbul, 1996.

ÇELİK, Ahmet, *Kur'ân-ı Kerim ile Yeni Manâ Kazanan Istılahların Câhiliye Dönemindeki Kullanılışları,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1991.

ÇELİK, İbrâhîm, "Dâr" md., *DİA,* İstanbul, 1993.

____, "Furkan" md., *DİA,* İstanbul, 1996.

ÇİÇEK, Halil, *20. Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları,* İstanbul, 1996.

ÇETİN, M. Nihad, "Ümmî" md., *DİA,* İstanbul, 1993.

ÇÖGENLİ, Selâmi, M. Sadi Bakırcı, *Arapça Edatlar Sözlüğü,* Erzurum, 2000, s. 93.

DÂMEĞÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'ân: Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Beyrut, 1983.

DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi,* İstanbul, 1998.

DEVÂLÎBÎ, Muhammed Ma'rûf, *el-Medhal ilâ 'İlmi Usûli'l-Fıkh,* Şam, 1959.

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Kur'ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri Tanrı Buyruğu,* İstanbul, 1947.

DUMAN, M. Zeki, *Beş Sûrenin Tefsiri (Fâtihâ, Ahzâb Nûr Hucurât, Mümtahine),* Kayseri, 1999.

____, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar,* Ankara, 1997.

____, *Vahiy Gerçeği,* Ankara, 1997.

DUMLU, Ömer, *Kur'an-ı Kerîm'de Salâh Meselesi,* Ankara, 1992.

DURMUŞ, İsmail, "İnşâ" md., *DİA,* İstanbul, 2000.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. Eş'as, *es-Sünen,* Beyrut, 1988

EBÛ HAYYÂN el-ENDELÜSÎ, Ebû Abdillah Muhammed, *el-Bahru'l-Muhît,* Riyad, trs.

EBÛ ZEYD, Nasr Hâmid, *el-İtticâhu'l-Aklî fi't-Tefsîr: Dirâse fî Kadiyyeti'l-Mecâz fi'l-Kur'ân inde'l-Mu'tezile,* Beyrut, 1983.

EBUSSUUD, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Beyrut, 1990.

ECE, Hüseyin, *İslâm'ın Temel Kavramları,* İstanbul, 2000.

ERSÖZ, İsmet, *Kur'an Tarihi: Kur'an-ı Kerim'in İndirilişi ve Bugüne Gelişi,* İstanbul, 1996.

____, "Kur'an'ın Üslûp ve İ'cazı", *Diyanet Dergisi,* Cilt: XXIII, Sayı: 1, 1987.

ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir,* çev. Cahit Koytak-Ahmet

Ertürk, İstanbul, 1996.

EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Lüğa*, Kahire, 1969.

FAYDA, Mustafa, "Fetih" md., *DİA*, İstanbul, 1995.

———, "İfk Hadisesi" md., *DİA*, İstanbul, 2000.

FAZLU'R-RAHMAN, "Kur'ân'ın Bazı Temel Kavramları", *Allah'ın Elçisi ve Mesajı (Makaleler I)*, çev. Adil Çiftçi, Ankara, 1997.

FERRÂ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî, *Me'âni'l-Kur'ân*, Kahire, 1955.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut, 1987.

FURAT, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVII. Asra Kadar)*, İstanbul, 1996.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, Beyrut, 1985.

GÜNGÖR, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları II*, İstanbul, 1996.

ĞALÂYÎNÎ, Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1982.

HARMAN, Ömer Faruk, "Dalâlet" md., *DİA*, İstanbul, 1993.

HATÎB el-BAĞDÂDÎ, *Târîhu Bağdât*, Beyrut, trs.

HİLÂLÎ, Hâdî Atıyye Matar, *el-Hurûfu'l-'Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Belâğıyyîn*, Beyrut, 1986.

HÛLÎ, Emîn, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, İstanbul, 1995.

IŞICIK, Yusuf, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Bir Problem: Te'vil*, İstanbul, 1997.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleymân Ateş, İstanbul, trs.

———, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, 1997.

İBN CÜZEYY, Muhammed b. Ahmed, *Kitâbü't-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Beyrut, trs.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Beyrut, 1980.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyye, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüga*, Beyrut, 2001.

———, *Mücmelü'l-Lüğa*, Beyrut, 1986.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1978.

____, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, Beyrut, 1995.

____, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, y.y., trs.

İBN KÛTİYYE, *Kitâbu'l-Ef'âl*, Kahire, 1952.

İBN MANZÛR, Cemâlüddîn Mükerrem, *Lisânü'l-Arab*, Mısır, trs.

İBN MELEK, *Şerhu'l-Menâr*, İstanbul, 1965.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985.

İBN TEYMİYYE, Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *el-İklîl fi'l-Müteşâbih ve't-Te'vîl*, Riyad, 1991, (*Mecmû'u Fetâvâ* içinde).

____, *Mukaddimetü't-Tefsîr*, Riyad, 1991, (*Mecmû'u Fetâvâ* içinde).

İBNU'l-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzır fî 'İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râdî, Beyrut, 1404/1984.

____, *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, Beyrut, 1994.

İBNU'l-'İMÂD, Ebu'l-Felâh Abdu'l-Hayy, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Beyrut, trs.

İBNU'l-KAYYIM el-CEVZİYYE, *Bedâi'u't-Tefsîr*, Riyad, 1993.

İLÂHÎBAHŞ, Hâdim Hüseyin, *el-Kur'âniyyûn ve Şübühâtuhum Havle's-Sünne*, Taif, 1989.

İLHAN, Avni, "el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehy 'Ani'l-Münker", *DEÜİFD*, sayı, 3, İzmir, 1986.

İSLÂMOĞLU, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân*, İst., 2010.

İSMAİL BAĞDÂDÎ, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, İstanbul, 1965.

KÂSIMÎ, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Kahire, trs.

KÂŞÂNÎ, Muhammed Muhsin, *Tefsîru's-Sâfî*, Meşhed, trs.

KÂTİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmîi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, İstanbul, 1972.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Şam, 1958.

KILAVUZ, A. Saim, "Cahîm" md., *DİA*, İstanbul, 1993.

KILIÇ, Hulusi, "Eb" md., *DİA*, İstanbul, 1994.

KOCA, Ferhat, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)*, İstanbul, 1996.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1952.

KUMMÎ, Ali b. İbrâhim, *Tefsîru'l-Kummî,* Necef, trs.

KUTLUER, İlhan, "Burç" md., *DİA,* İstanbul, 1992.

____, "Fesâd" md., *DİA,* İstanbul, 1995.

____, "Hayat" md., *DİA,* İstanbul, 1998.

____, "Hikmet" md., *DİA,* İstanbul, 1998.

KÜÇÜK, Abdurrahman, "Arz-ı Mev'ûd" md., *DİA,* İstanbul, 1991.

MACİT, Nadim, *Kur'ân'ın İnsan-Biçimci Dili,* İstanbul, 1996.

MÂLİK b. ENES, *el-Muvatta',*Beyrut, 1992.

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Tefsîru'l-Mâverdî: en-Nüketu ve'l-Uyûn,* Beyrut, trs.

MEHMED ZİHNİ, *el-Muntehab ve'l-Muktedab fî Kavâ'idi's-Sarf ve'n-Nahv,* İstanbul, 1991.

MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî,* Beyrut, 1974.

MISRÎ, Ahmed b. Muhammed el-Hâim, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân,* Kahire, 1992.

MUHAMMED EBÛ ZEHRÂ, *İslâm Hukuku Metodolojisi,* çev. Abdülkadir Şener, Ankara, 1990.

MUKÂTİL b. SÜLEYMÂN, *el-Vucûh ve'n-Nezâir,* Yayına Hazırlayan: Ali Özek, İstanbul, 1993.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *es-Sahîh,* İstanbul, 1992.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünen,* Haleb, 1986.

NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl,* Beyrut, 1988.

OKUYAN, Mehmet-ÖZTÜRK, Mustafa, "Kur'an Verilerine Göre 'Öteki'nin Konumu, (*İslâm ve Öteki,* İstanbul, 2001) içinde.

____, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?,* İstanbul, 2007.

____, "Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,* sayı: XIII, İstanbul, 2004.

____, "Kadına Yönelik Şiddete Kur'ân'ın Bakışı", *OMÜİFD,* sy. 23, Samsun, 2007.

OLGUNER, Fâhirettin, "Bâtıl" md., *DİA,* İstanbul, 1992.

ÖĞÜT, Salim, "Emir" md., *DİA,* İstanbul, 1995.

ÖZEL, Ahmet, "Âl" md., *DİA*, İstanbul, 1989.

____, "Cihâd" md., *DİA*, İstanbul, 1993.

ÖZSOY, Ömer, "Dinsel Bir Metin Olarak Kur'ân'ın Bazı İfade Özellikleri", *I. Kur'ân Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, Ankara, 1994.

____, *Sünnetullah: Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1994.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Sadaka Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi: Semantik Bir Tahlil Denemesi", *OMÜİFD*, Sayı: XII-XIII, Samsun, 2001.

____, "Te'vil-Tefsir Karşıtlığının Tarihsel ve Epistemolojik Kökeni", *İslâmî Araştırmalar (Tefsir Yazıları)*, Cilt: XIV, Sayı: I, Ankara, 2001.

____, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, İst., 2011.

RÂFİÎ, Mustafa Sâdık, *Târîhu Âdâbi'l-Arab*, Beyrut, 1974.

RÂĞIB el-ISFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1997; (*el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986).

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut, trs.

REŞİD RIZÂ, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır, 1973.

RÛMÎ, Abdurrahmân Fahd, *'Ulûmü'l-Kur'ân*, Riyad, 1413.

SE'ÂLEBÎ, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut, trs.

SEMERKANDÎ, Alâuddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Mîzânü'l-Usûl fî Netâici'l-'Ukûl*, Katar, 1984.

SEMERKANDÎ, Nasr b. Muhammed, *Tefsîru Ebi'l-Leys: Bahru'l-Ulûm*, Beyrut, 1996.

SEVRÎ, Ebû Abdillâh Süfyân b. Sa'îd b. Mesrûk, *Tefsîr*, Beyrut, 1982.

SEYYİD KUTUB, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, Diyarbakır, trs.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İbâdet" md., *DİA*, İstanbul, 1999.

SUBHİ SÂLİH, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaadet, İstanbul, trs.

SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân, *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Beyrut, 1993.

____, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987.

____, *Mu'terekü'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut, trs.

———, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Lüğa*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabîyye, y.y., trs.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa*, Beyrut, 1997.

ŞAFAK, Ali, "Bağy" md., *DİA*, İstanbul, 1991.

———, "Fısk" md., *DİA*, İstanbul, 1996.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr*, Kahire, 1964.

———, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakk min 'İlmi'l-Usûl*, Beyrut, trs.

ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk, *Behcetü'l-Vusûl bi Şerhi'l-Luma' fî 'İlmi'l-Usûl (Şehü'l-Luma')*, Şam, 1992.

TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahran, 1952.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988.

TABRESÎ, Ebû Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecme'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut, 1994.

TAN, Bilal, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, İstanbul, 2000.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn*, İstanbul, 1984.

TEYMÎ, Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, y.y., 1954-1962.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *es-Sünen*, Beyrut, trs.

TOKSARI, Ali, "Birr" md., *DİA*, İstanbul, 1992.

———, "Emânet" md., *DİA*, İstanbul, 1995.

TOPALOĞLU, Bekir, "Ahad" md., *DİA*, İstanbul, 1988.

———, "Batşe-i Kübra" md., *DİA*, İstanbul, 1992.

———, "Cebbâr" md., *DİA*, İstanbul, 1993.

———, "Fırka" md., *DİA*, İstanbul, 1996.

TOPRAK, Süleymân, "Haşir" md., *DİA*, İstanbul, 1997.

TUNÇ, Cihat, "Dalâlet"md., *DİA*, İstanbul, 1993.

———, "İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi", *EÜİFD*, sayı 3, Kayseri, 86.

TURGUT, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul, 1991.

TÜLÜCÜ, Süleymân, "Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûl Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri ile Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavır ve Taktikleri", *I. Kur'ân Sempozyumu*, Ankara, 1994.

TÜMER, Günay, "Din" md., *DİA*, İstanbul, 1994.

____, "Fuhuş" md., *DİA*, İstanbul, 1996.

ULUDAĞ, Süleymân, "Belâ" md., *DİA*, İstanbul, İstanbul, 1992.

____, "Hizb" md., *DİA*, İstanbul, 1998.

____, "İhvân" md., *DİA*, İstanbul, 2000.

ÜNAL, Halit, "Fetih" md., DİA, İstanbul, 1995.

VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Beyrut, 1995.

YAVUZ, Yusuf Şevki-Çetin, Abdurrahman, "Âyet" md., *DİA*, İstanbul, 1991.

YAVUZ, "Ba's" md., *DİA*, İstanbul, 1992.

____, "Burhân" md., *DİA*, İstanbul, 1992.

____, "Cedel" md., *DİA*, İstanbul, 1993.

____, "Hidâyet" md., *DİA*, İstanbul, 1998.

YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1979.

YEŞİL, Şemsettin, *Füyüzât Kur'ân-ı Mübîn'in Meâlen Tefsiri*, İstanbul, 1964.

____, *Kur'ân'ın Kalbi Sûre-i Yâsîn'in Tefsiri*, İstanbul, 1950.

YETİŞ, Kazım, "Beyit" md., *DİA*, İstanbul, 1992.

YILDIRIM, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, İstanbul, 1983.

YURDAGÜR, Metin, "Basar" md., *DİA*, İstanbul, 1992.

ZARZUR, Adnan, *el-Kur'ân ve Nusûhuh*, Dımaşk, 1980.

ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, Beyrut, 1988.

____, *İ'râbu'l-Kur'ân el-Mesûb ilâ Zeccâc*, Mısır, 1963.

ZEKİYYUDDİN ŞA'BÂN, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev.: İbrâhîm Kâfi Dönmez, Ankara, 1990.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an Hakâıkı Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut, 1995.

____, *Esâsu'l-Belâğa*, Kahire, 1960.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988.

ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, trs.

ZEYDÂN, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh,* Bağdat, 1973.

ZEYDÂN, Corci, *Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabîyye,* Beyrut, 1996.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîde ve'ş-Şerî'a ve'l-Menhec,* Beyrut, 1991.